

ZBORNİK 0

ljubomiru marakoviću

ZBORNİK O LJUBOMIRU MARAKOVIĆU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 17.

NAKLADNIK:

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

ZA NAKLADNIKA:

prof. dr. sc. Pavo Barišić

SUNAKLADNICI:

Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Grad Topusko

Gradska knjižnica Topusko

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sveučilište u Zadru

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. sc. Stipe Botica, prof. dr. sc. Valnea Delbianco, akademkinja Dunja

Fališevac, mr. sc. Ernest Fišer, akademik Mislav Ježić, prof. dr. sc. Ružica

Pšihistal, prof. dr. sc. Dijana Vican, dr. sc. Dubravka Zima, izv. prof.

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Tomislav Vodička, prof.

IZVRŠNI TAJNICI UREDNIŠTVA:

Martina Čavar, prof.

Branko Ivanda, prof.

ZBORNİK O LJUBOMIRU MARAKOVIĆU

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o
Ljubomiru Marakoviću
Zagreb – Topusko, 25. – 26. travnja 2019.*

Zagreb, 2020.

U respektabilnom nizu hrvatskih književnih povjesničara čiji su znanstveni i stručni opusi bili predmetom istraživanja znanstvenoga projekta *Hrvatski književni povjesničari* u dosad održanim znanstvenim skupovima i nakon njih objavljenim zbornicima znanstvenih radova, brojni su književni znanstvenici čiji se znanstveni rad u retrospektivnim pregledima zaobilazio, a često i potpuno prešućivao, i to u pravilu s ideoloških i političkih pozicija, a nipošto onih koje je nalagala struka. Takva zla kob istraživača hrvatske književne povijesti bila je posljedica totalitarne ideologije u komunističkoj Jugoslaviji koja je u javnoj svijesti, dovela do marginalizacije takvih znanstvenika kakvi su npr. bili Slavko Ježić, Franjo Fancev, Tomo Matić, Albert Haler i dr., pa se nastavno, od tvornih i tvornih činjenica što su ih sadržavala djela uglednih znanstvenika odustajalo, ponajprije zbog njihovih političkih i nacionalnih pogleda te životnih okolnosti što ih pratile. Tako je anacionalna komunistička ideologija političkim, a vrlo često posve politikanskim metrom, krojila povjesnicu hrvatske književne historiografije.

Zbornik koji upravo držite u rukama posvećen je književom povjesničaru i kritičaru Ljubomiru Marakoviću (1887. – 1959.), jednom od važnijih zagovornika hrvatske katoličke književnosti, uredniku listova katoličke provenijencije kakvi su bili *Luč* (1905. – 1942.) i *Hrvatska prosvjeta* (1914. – 1940.), pripadniku Hrvatskoga katoličkoga pokreta, profesoru i odgajatelju blaženoga Ivana Merza itd. Bio je jedan od najutjecajnijih hrvatskih književnih i kazališnih kritičara između dvaju svjetskih ratova, a i jedan od prvih hrvatskih filmskih kritičara. Zagovarao je književnost kršćanskoga katoličkoga nadahnuća, tražeći u književnosti jedinstvo etičkih i estetskih načela. Godine 1945. kao profesor suspendiran je sa svih državnih učilišta, a 1947. osuđen i zatvoren s dvogodišnjim gubitkom političkih prava. Komunistički režim osudio ga je na kaznu tamnice i što je za nj bilo još teže, nije mu bilo dopušteno objavljivanje, a njegove ime izostavljeno je iz brojnih udžbenika, enciklopedija i leksikografskih izdanja, pa ga mlađe generacije nisu mogle dobro poznavati niti proučavati.

Eto, dakle, još jednoga uglednoga hrvatskoga književnoga povjesničara koji je, nadamo se, i ovim *Zbornikom o Ljubomiru Marakoviću*, sedamnaestim u ediciji *Hrvatski književni povjesničari* vraćen u javnu svijest i znanje.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

Tihomil Maštrović

Marakovićev prinos hrvatskoj književnoj historiografiji

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Može se s pravom zaključiti da se hrvatska književna historiografija tijekom XIX. i početkom XX. stoljeća uglavnom kretala na razini filoloških istraživanja i klasificiranja gradiva bez određenih koncepcija te su je njezini važniji predstavnici počesto tumačili kroz životopise autora i prepričavanje sadržaja djela. Analiza estetskih obilježja književnih djela u pravilu je bila zanemarena, a često potpuno izostala. Ipak, prva desetljeća XX. stoljeća donose promjene književnopovijesnih koncepcija, pa se dotad nezamjenjiva filološka metoda zamjenjuje onim tumačenjima književnosti koja ispituju jezično-izražajne posebnosti književnog djela, pri čemu se nastoje utvrditi umjetničke vrijednosti djela.

Razmatrajući razvoj hrvatske književne historiografije Antun Barac godine 1929. u raspravi »Između filologije i estetike« piše »(...) Od Kukuljevića, Jagića, preko Pavića, Šrepela i Šurmina prevladavalo je u nas više sabiranje građe, istraživanje biografskih ili bibliografskih detalja«. ¹ U hrvatskoj književnosti se od takvih književnopovijesnih pristupa i koncepcija ponajprije izdvojila književna kritika što je posve je razumljivo, budući da su se tek nakon što je književna kritika artikulirala estetske pristupe književnosti, te iznijela odgovarajuće filozofske sustave i nazore, moglo i u književnoj historiografiji očekivati otklone od dotadašnjih strogo pozitivističkih pristupa književnim djelima.

Novost u tumačenje znanstvenog proučavanja književnosti obrazložio je jedan od najistaknutijih francuskih književnih povjesničara Gustav Lanson, koji premda i sam pozitivist, ističe važnost proučavanja umjetničke vrijednosti djela nalazeći da mu se najviše približila književna kritika, pa tako u članku »Metoda povijesti književnosti«, znajući da je forma ključno pitanje svake estetske analize djela, već 1910. jasno ističe kako upravo u književ-

¹ Antun Barac, »Između filologije i estetike«, Zagreb, 1929.

nost, kao umjetnost riječi, spadaju sva djela čiji smisao i efekt mogu biti otkriveni samo estetičkom analizom forme.² Time Lanson ruši dotadašnje razgraničenje književne povijesti od književne kritike, zaključujući da su povijest književnosti i književna kritika samo dva aspekta jednog procesa u osmišljavanju književne umjetnine.³

Među hrvatskim književnim povjesničarima prvi Branko Vodnik ruši oštru granicu između književne kritike i povijesti književnosti. Nadalje, u tom smislu slijedili su zapaženi prinosi Tome Maticá, Slavka Ježića, Mihovila Kombola i osobito Alberta Halera. Na tom tragu svakako se nalazi i Ljubomir Maraković,⁴ a hrvatska ga književna historiografija ponajprije prepoznaje kao književnog kritičara koji se istaknuo kao obrazovan i obaviješten hrvatski književni, kazališni i filmski kritičar katoličkoga smjera, te kao jednog od prvih koji su zbivanja u suvremenoj hrvatskoj književnosti povezivali s europskima. Odlikovalo ga je zanimanje i otvorenost za nove tendencije, pokrete i eksperimente u književnosti. Književna djela je razmatrao kroz prizmu svojevrsnoga književnoga programa, temeljenoga na načelima kršćanske filozofije i etike, te mu se tako s pravom pripisuje najveći utjecaj na postanak i razvoj hrvatskoga katoličkoga književnoga pokreta. Razapet između ideologije i estetike pisao je brojne dnevne kritike o pojedinim piscima i knjigama, ali i analitičke i sintetičke studije o pojedinim pojavama i razdobljima.

Budući je u svojim književnim kritikama djela hrvatskih pjesnika XIX. i XX. stoljeća Maraković povezao književnopovijesnu i književnokritičku praksu, mogao je na primjerima pojedinih djela predložiti književnopovijesnu periodizaciju, te unutar jednog razdoblja ili književnostilskog smjera analizirati idejna obilježja razdoblja, žanrovski sustav književnih djela, komparatističkim postupcima upozoriti na poveznice s drugim europskim književnostima te iznijeti književnoestetske ocjene analiziranih djela i književnih opusa pojedinih pisaca, nalazeći im odgovarajuće mjesto u korpusu cjelokupne hrvatske književnosti.

² Gustave Lanson, *Méthodes de l'Histoire Littéraire*, Pariz, 1925.

³ Usp. Miroslav Šicel, »Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti. (Sto godina hrvatske književne historiografije, 1850. – 1950.)«. Drugi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova I., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001.

⁴ Život i rad Ljubomira Marakovića sa svim važnijim podacima, obradio je Vladimir Lončarević u knjizi *Luči Ljubomira Marakovića*, Zagreb, 2003., pruživši tim djelom nezaobilazan prinos činjeničnoj te književno-kulturno-povijesnom kontekstnom usustavljenju i interpretaciji Marakovićeve bio-bibliografije.

* * *

Iako pretežito književni, kazališni i filmski kritičar, Marakovićev sintetski književnopovijesni i stilsko-razvojni pregled »Hrvatska književnost 1860. – 1935.« (1936.), kao i njegove studije o ekspresionizmu, idu u red važnih radova te vrste, čime je Ljubomir Maraković postigao važno mjesto ne samo u književnoj kritici već i u hrvatskoj književnoj historiografiji. Tu bi još valjalo spomenuti njegovu posthumno objavljenu studiju *Petar Preradović* (1969.),⁵ te književnopovijesne i književnokritičke osvrte o pojedinim hrvatskim pjesnicima i njihovim djelima u dva izdanja srednjoškolske čitanke *Žetva* prvom – 1941.⁶ i drugom – 1943.,⁷ svojevrsnom teorijom književnosti. U literaturi o Marakoviću još se navodi da je u piščevoj književnoj ostavštini sačuvan strojopis autorskoga djela *Povijest hrvatske književnosti 19. stoljeća*, no kako taj dio piščeva opusa nije objavljen ne postoji njegova recepcija u književnoj, napose znanstvenoj javnosti.⁸

Godine 1936., o sedamdesetipetoj obljetnici *Obzora*, Ljubomir Maraković je na poziv uredništva *Spomen knjige Obzora* napisao sintetsko književnopovijesni i stilskorazvojni pregled »Hrvatska književnost 1860. – 1935.« u kojem su jasno oblikovani njegovi književnoteorijski i kritički pogledi.⁹ Po naravi stvari taj je prikaz, imajući karakter nacрта, bio omeđen svojom kratkoćom, te sam aktor ističe kako se nije »moglo raditi o literarno-historijskoj kronici koja bi iscrpila imena ljudi i djela«,¹⁰ stoga je odlučio napisati »stilsko-razvojni prikaz, tj. pregled smjerova koji su u toku vremena oblikujući

⁵ Godine 1969. Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, objavilo je knjigu Ljubomira Marakovića *Petar Preradović* posvetivši ju »svijetloj uspomeni dra Ljubomira Marakovića, povodom 10-god. njegove smrti« a objavljena je u Biblioteci »Eseji i članci«, br. 1. Priređivač Stanko Tenšek u »Napomeni« ističe da je ta Marakovićeva studija prvi put tiskana u prva tri broja hrvatske književne revije *Marulić*, te da se u knjizi donosi i Marakovićeva »opsežna bibliografija koja nepotpuno obuhvaća samo Marakovićeve radove s područja književnosti«, a pripremljena je prema bibliografskom materijalu što ga je priređivač pronašao u *Bibliografiji rasprava, članaka i književnih radova* Leksikografskog zavoda u Zagrebu. U predgovoru knjizi Tenšek ističe da je Maraković na polju književnosti djelovao više od 40 godina, te da je od svojih prvih radova s početka stoljeća do godina nakon Drugog svjetskog rata, kada je nastala studija o Petru Preradoviću, napisao, uredio ili preveo petnaestak knjiga, a njegova bibliografija obuhvaća preko tisuću dvjesto bibliografskih jedinica. (Ljubomir Maraković *Petar Preradović*, predgovor Stanka Tenšeka, HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969., str. 63.)

⁶ Ljubomir Maraković, *Žetva, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, prvi dio Nauka o književnosti, I. svezak nauk o stihu i slogu*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941.

⁷ Ljubomir Maraković, *Žetva, hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Nauka o književnosti (poetika)*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1943.

⁸ Taj je podatak obznanio Vladimir Lončarević u sažetku svog priopćenja: »Novi prilozi biografiji Ljubomira Marakovića«, Programska knjižica Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću, Zagreb – Topusko, 25. – 29. travnja 2019., str. 22.

⁹ Ljubomir Maraković, »Hrvatska književnost 1860. – 1935. Stilsko razvojni pregled«, Zagreb, 1936.

¹⁰ Isto, str. 3.

sudjelovali na izgradnji hrvatske književnosti, to više što je baš u tom smjeru kod nas dosad vrlo malo učinjeno«. ¹¹ Neke pomake u tom smislu Maraković vidi u jačanju književne kritike, te u izdavanju djela starijih hrvatskih pisaca, kako sam kaže: »neophodno nužnog za kritičke revizije prošlosti i konfrontacije sa sadašnjošću, da se stvore preduvjeti za ono čega još uvijek nemamo: kritički prikaz čitave hrvatske književnosti kao suvise cjeline, u sklopu ostalog narodnog života, umjetničkog, prosvjetnog, socijalnog i političkog«. ¹²

Navedeni Marakovićev pregled hrvatske književnosti prigodno je napisan a pri njegovu njegovu oblikovanju pisac je upozorio na teškoće razdvajanja književne historiografije i književne kritike. Međutim, premda obasiže tek tridesetak stranica, ostvarena sažetost tog djela čini ga iznimno preglednim i korisnim za uvid u hrvatsku književnost u razdoblju od 1860. do 1935., koje ovaj književni povjesničar periodizacijski razvrstava u pet poglavlja (»Šenoino doba«, »Realizam«, »Moderna«, »Ekspressionizam«, »Moderni objektivizam«), pri čemu se na početku svakog poglavlja posebno ističe problem forme, dok se u drugom govori o idejama i sadržaju, premda se jedno s drugim neraskidivo isprepliće sačinjavajući organsku cjelinu. Rezimirajući važno razdoblje hrvatske književnosti od Šenoinog doba do ekspresionizma Maraković zaključuje da u to doba »hrvatska književnost, unatoč svim zaprekama i nezgodama, daje sliku samosvojnu, živu i punu. U njoj se odražava čitav život naroda koji je, u ovoj prvoj epohi dvadesetog stoljeća, utvrdio svoju poziciju u krilu suvremene zapadnoeuropske kulture...« ¹³

S pravom se može zaključiti da je Marakovićev prikaz »Hrvatska književnost 1860. – 1935.« vrijedan pokušaj sintetičkog prikaza hrvatske književnosti druge polovice XIX. stoljeća i prvih desetljeća XX. stoljeća, osobito periodizacijskih okvira, zatim recentnih pisaca, djela te stilskih pravaca, što je sve, dakako, posljedica njegove izvrsne književno-kritičke upućenosti i poznavanja suvremenih europskih književnih tendencija.

Sagledavanje cjelokupne povijesti hrvatske književnosti u našoj književnoj historiografiji ostvarit će se tek godine 1944. u nenatkriljenom književno-povijesnom djelu Slavka Ježića *Hrvatska književnost od početaka do 1941.*, djelu koje je međutim pratila zla kob budući da mu je cjelokupna naklada 1945. uništena nastankom nedemokratskih, totalitarnih, kroatofobskih okolnosti nakon Drugog svjetskog rata u komunističkoj Jugoslaviji. To je ujedeno razlog da ta knjiga, uostalom kao i Marakovićeva djela, nije imala odgovarajuću recepciju punih 50 godina, sve do stvaranja širokog demokratskog okružja u Republici Hrvatskoj.

¹¹ Isto.

¹² Isto, str. 24.

¹³ Isto, str. 25.

* * *

Uz stilsko-razvojni pregled »Hrvatska književnost 1860. – 1935.«, valja spomenuti i to da je Ljubomir Maraković bio među prvim hrvatskim književnim povjesničarima što su objavili aktualne kritičke i osvрте na poznavanje i interpretaciju hrvatskoga književnoga ekspresionizma, pozicionirajući ga u vremensko razdoblje prevlasti avangardnih stilova u hrvatskoj književnosti, neposredno kao nastavak stilskog pluralizma hrvatske moderne. Tako se Marakovićeva studija »Ekspresionizam u Hrvatskoj (pokušaj pregleda)« iz 1924., objavljena u *Hrvatskoj prosvjeti*, pojavila u aktualnom trenutku prevlasti ekspresionističkih tendencija, dok je druga njegova studija, objavljena u *Hrvatskom kolu* 1927., »Iza ekspresionizma (pokušaj bilance)« objelodanjena na samom kraju dominacije tog stilskog pravca, odnosno u trenutku kada se hrvatska književnost određena dubokim povijesnim, političkim i društvenim prijelomima okreće novomu razvojnomu ciklusu tridesetih godina koji je Maraković nazvao modernim objektivizmom. Auktor studije utemeljeno dokazuje kako je ekspresionizam najmanje pridonio romanu, ali je preporodio hrvatsku dramu, našavši kao dobar poznavatelj ne samo književnosti, već i kazališta, da je prije ekspresionizma sve što je na tom polju stvoreno, izuzevši Vojnovića, odisalo hladnim akademizmom i klasicističkim namještenim patosom, jer su to uglavnom bile drame za čitanje a ne za pozornicu. To je stilska formacija u kojoj se obračunava s igrarijama Moderne, s egzotičnim sanjama i praznim zveketom suviše uglađenih stihova, vraća književni doživljaj na zemlju i u zbilju života, pri čemu jasno iskazuje svoj eminentno socijalni mentalitet, naglašava Maraković, ekspresionizam traži u prvom redu čin, djelo, akciju i nalazi njen umjetnički izražaj u drami. S druge strane ekspresionistička lirika, premda često napadana, dala je izražaja jakim i osobitim talentima u lirici, među kojima Maraković ponajviše ističe, prerano preminulog Antuna Branka Šimića, pa Miroslava Krležu, Gustava Krkleca, Augusta Cesarca i dr. »'Slobodni stih' nije doduše stvorio ekspresionizam, ističe Maraković, jer je on već i prije bio u upotrebi, ali mu je ekspresionizam proširio značenje učinivši ga tumačem običnog, svakidanjeg života i njegovih senzacija, koje doduše nisu 'poetski' fantastične, ali su to istinitije i to iskrenije«. ¹⁴

Napokon, u niz Marakovićevih književnopovijesnih djela ulazi i posthumno, godine 1969., objavljena monografija *Petar Preradović* u kojoj auktor podvrgava sustavnom kritičkom preispitivanju dotad objavljenu literaturu o veli-

¹⁴ Ljubomir Maraković, »Iza ekspresionizma (pokušaj bilance)«, *Hrvatsko kolo*, VIII, 1927., str. 341–350.

kom hrvatskom romantičarskom pjesniku, pri čemu iznosi i svoja neslaganja s nekim ranije izrečenim ocjenama, te njegova studija na trenutke djeluje kao polemička rasprava. Interpretirajući predmetnu literaturu kritičar podsjeća na Preradovićevo vojničko obrazovanje i stegu, ali i na njegovu čvrstu vjeru u Boga te urođeni optimizam kao važnu odliku pjesnikova karaktera.¹⁵ Kritičar jasno iznosi svoje estetske i etičke postulate, koje ponajprije ispituje i traži a potom i nalazi u Preradovićevu pjesničkom opusu; uostalom takve je sadržaje tražio i pri tumačenju i ocjeni ukupnoga hrvatskog pjesništva. Valja, međutim, napomenuti da i u tom svom subjektivno motiviranom odnosu prema piscu i djelu, Maraković ne zaboravlja navesti komparativne osvrtne na bliskost hrvatskih književnih tema s onim europskim.

Recepcija Marakovićeve znanstvene, stručne i umjetničke djelatnosti u hrvatskoj književnoj historiografiji i uopće u hrvatskom kulturnom životu posve je oslabila nakon njegova isključenja 1945. iz Društva hrvatskih književnika te starogradiškoga kaznioničkoga iskustva 1947. i 1948. u totalitarnom režimu komunističke države. Maraković je time postao *persona non grata* u svekolikoj recepciji njegova stvaralaštva. Prvi ozbiljniji prikaz stvaralaštva ovog književnog kritičara i povjesničara dogodio se, dakako ne slučajno, tek godine 1971., kada je u Matičinoj ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* objavljen izbor iz Marakovićeva opusa s predgovorom Dubravka Jelčića.¹⁶ Svoj esej o Marakoviću stvaralaštvu Jelčić započinje tvrdnjom da je Ljubomir Maraković »bio jedan od najspremnijih, najzanimljivijih, najplodnijih i najsvestranijih književnih kritičara hrvatskih u razdoblju od početaka dvadesetih pa do, otprilike, sredine tridesetih godina« XX. stoljeća, što će mu priznati »samo oni koji, danas, ovom kritičaru pristupaju bez ikakvih predrasuda, *sine ira et studio*, neopterećeni bilo kakvim apriornim sklonostima ili netrpeljivostima ideološke ili neke druge prirode«.¹⁷ Promijenjene političke okolnosti ostvarile su se padom komunističkog, hrvatstvu nesklonog jugoslavenskoga ideološkoga sustava, odnosno uspostavom Republike Hrvatske. U daleko sretnijem demokratskom okružju izbor iz Marakovićeva opusa objavljuje se godine 1997., sada u novoj Matičinoj ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* s predgovorom Antonije Bogner-Šaban.¹⁸ Slijedila je zatim godine

¹⁵ Usp. bilješku br. 5.

¹⁶ Ljubomir Maraković, u knjizi: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković, *Eseji, studije, kritike*, priredio i popratio predgovorom Dubravko Jelčić, PSHK, knj. 86, Zora / Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 423–557.

¹⁷ Dubravko Jelčić, Ljubomir Maraković, pogovor u knjizi: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković, *Eseji, studije, kritike*, priredio i popratio predgovorom Dubravko Jelčić, PSHK, knj. 86, Zora / Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 425.

¹⁸ Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike*, priredila i popratila predgovorom Antonija Bogner Šaban, *Stoljeća hrvatske književnosti*, MH, Zagreb, 1997., str. 11–277.

2003. znanstvena monografija Vladimira Lončarevića *Luči Ljubomira Marakovića*,¹⁹ te znanstveni simpozij »Katolicizam, modernizam i književnost« održan u povodu pedesete obljetnice smrti Ljubomira Marakovića u organizaciji Filozofskog fakulteta Družbe Isusove.²⁰ I napokon, objavljivanjem *Zbornika o Ljubomiru Marakoviću*, 2020. kao 17. u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, nakon održanog znanstvenog skupa o Ljubomiru Marakoviću, pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Razreda za književnost, godine 2019. u Zagrebu i Marakovićevu rodnom mjestu Topusko, nakon niza provedenih istraživanja Marakovićev će se književnokritički i književnopovijesni prinos moći još kvalitetnije i cjelovitije pozicionirati u kontekstu povijesti hrvatske književnosti, kazališta i filma, te ukupnog hrvatskog kulturnog nasljeđa, pri čemu svi pokazatelji govore da on nipošto nije zanemariv.

Literatura

Antun Barac, »Između filologije i estetike«, Zagreb, 1929.

Dubravko Jelčić, Ljubomir Maraković pogovor u knjizi: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković, Eseji, studije, kritike, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 86, Zora/Matica, hrvatska, Zagreb, 1971., str. 423–431.

Katolicizam, modernizam i književnost, zbornik izlaganja sa znanstvenog simpozija održanog u povodu 50. obljetnice smrti Ljubomira Marakovića (1887. – 1959.), Filozofski fakultet Družbe Isusove, 26. studenoga 2009., urednici: dr. sc. Vladimir Lončarević, dr. sc. Ivan Šestak, Institut Fontes Sapientie, Zagreb, 2011., br. str. 360.

Gustave Lanson, *Méthodes de l'Histoire Littéraire*, Pariz, 1925.

Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa. Biblioteka Religijski niz, knj. 4, gl. urednik Ivan Koplek, recenzenti: prof. dr. Vladimir Horvat, prof. dr. Tihomil Maštrović, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2003., br. str. 307.

Vladimir Lončarević, »Novi prilozi biografiji Ljubomira Marakovića«, Programska knjižica Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću, Zagreb, 2019., str. 22.

Ljubomir Maraković, »Iza ekspresionizma (pokušaj bilance)«, *Hrvatsko kolo*, VIII, Zagreb, 1927., str. 341–350.

¹⁹ Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa. Biblioteka Religijski niz, knj. 4, gl. urednik Ivan Koplek, recenzenti: prof. dr. Vladimir Horvat, prof. dr. Tihomil Maštrović, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2003., br. str. 307.

²⁰ *Katolicizam, modernizam i književnost*, zbornik izlaganja sa znanstvenog simpozija održanog u povodu 50. obljetnice smrti Ljubomira Marakovića (1887. – 1959.), Filozofski fakultet Družbe Isusove, 26. studenoga 2009., urednici: dr. sc. Vladimir Lončarević, dr. sc. Ivan Šestak, Institut Fontes Sapientie, Zagreb, 2011., br. str. 360.

- Ljubomir Maraković, »Hrvatska književnost 1860. – 1935. Stilsko razvojni pregled«, Zagreb, 1936.
- Ljubomir Maraković, *Žetva, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, prvi dio Nauka o književnosti, I. svezak nauk o stihu i slogu*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1941.
- Ljubomir Maraković, *Žetva, hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Nauka o književnosti (poetika)*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1943.
- Ljubomir Maraković *Petar Preradović*, predgovor Stanka Tenšeka, HKD sv. Ćirila i Metoda, Biblioteka »Eseji i članci«, br. 1., Zagreb, 1969.
- Ljubomir Maraković, u knjizi: Albert Haler, Mihovil Kombat, Branko Gavella, Ljubomir Maraković, *Eseji, studije, kritike*, priredio i popratio predgovorom Dubravko Jelčić, PSHK, knj. 86, Zora / Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 423–557.
- Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike*, priredila i popratila predgovorom Antonija Bogner Šaban, Stoljeća hrvatske književnosti, MH, Zagreb, 1997., str. 11–277.
- Miroslav Šicel, »Povijesti i povjesničari hrvatske književnosti. (Sto godina hrvatske književne historiografije, 1850. – 1950.)«. Drugi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova I., Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001.

MARAKOVIĆEV PRINOS HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI

Sažetak

Svojom književnokritičkom djelatnošću Ljubomir Maraković se istaknuo kao obrazovan i obaviješten hrvatski književni, kazališni i filmski kritičar katoličkoga smjera, te je bio među prvima koji su zbivanja u suvremenoj hrvatskoj književnosti povezivali s europskima. Odlikovalo ga je zanimanje i otvorenost za nove tendencije, pokrete i eksperimente u književnosti. Književna djela je razmatrao kroz prizmu svojevrsnoga književnoga manifestnoga programa, temeljenoga na načelima kršćanske filozofije i etike. S pravom mu se pripisuje najveći utjecaj na postanak i razvoj hrvatskoga katoličkoga književnoga pokreta. Razapet između ideologije i estetike pisao je dnevne kritike o pojedinim piscima i knjigama, ali i analitičke i sintetičke studije o pojedinim pojavama i razdobljima. Njegov književnopovijesni i stilsko-razvojni pregled »Hrvatska književnost 1860. – 1935.« (1936.), kao i njegove studije o ekspresionizmu, idu u red nezamjenjivih radova te vrste, čime je Ljubomir Maraković postigao važno mjesto ne samo u književnoj kritici već i u hrvatskoj književnoj historiografiji.

Gljučne riječi: Ljubomir Maraković, hrvatska književna historiografija

MARAKOVIĆ'S CONTRIBUTION TO CROATIAN LITERARY HISTORIOGRAPHY

Summary

By his literary-critical work Ljubomir Maraković became prominent as an educated and a well-informed Croatian literary, theatre and film critic of Catholic orientation, who was among the first to connect events in current Croatian literature with European trends. He possessed an interest for and openness towards new tendencies, movements and experiments in literature, observing literary works through the prism of a literary manifesto in itself, based on principles of Christian philosophy and ethics. He is rightfully given credit for having the biggest influence on the emergence and development of Croatian Catholic literary movement. Torn between ideology and aesthetics, Maraković published daily reviews concerning certain authors and works, but also analytic and synthetic studies discussing particular phenomena and periods. His literary-historical and stylistic-developmental survey *Hrvatska književnost 1860. – 1935. [Croatian Literature 1860 – 1935]* (1936), as well as his studies on expressionism, belong to irreplaceable research papers of that kind, putting Ljubomir Maraković in a place of importance not only in literary criticism, but also in Croatian literary historiography.

Key words: Ljubomir Maraković, Croatian literary historiography

LJUBOMIR MARAKOVIĆ

HRVATSKA KNJIŽEVNOST
1860 - 1935

STILSKO-RAZVOJNI PREGLED

(PREŠTAMPANO IZ SPOMENICE O SEDAMDESETIPETOJ
GODIŠNJICI „OBZORA“)

1936

TISAK „TIPOGRAFIJE“ D. D. ZAGREB

Sl. 1.: Marakovićev književnopovijesni i stilsko-razvojni pregled
»Hrvatska književnost 1860. – 1935.« objavljen je 1936. u spomenici povodom
sedamdesetpete obljetnice *Obzora*

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Književnokritičke pretpostavke i postavke Ljubomira Marakovića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

Ljubomir Maraković (Topusko, 1887. – Zagreb, 1959.) hrvatski književni kritičar, teoretičar, uvjetno rečeno povjesničar, teatrolog, filmolog, profesor i književni prevodilac, izuzetna je pojava hrvatskoga kulturnopovijesnog prostora. Jedan je u nizu preskočenih, prešućivanih i sustavno zanemarivanih osobnosti hrvatske kulture, odbačenih mahom zbog ideološko-političkih razloga. O tome svjedoči pogled u literaturu o njemu koja je, nakon 1945., svedena na tri-četiri kratka napisa, sve do Marakovićevog pojavljivanja u izdanju PSHK (1971.) u priredbi D. Jelčića, u zajedničkoj ediciji s A. Halerom, M. Kombolom i B. Gavellom (str. 423–557),¹ dvije godine nakon tiskanja njegove studije o Petru Preradoviću (1969.) u izdanju Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda.² *Opća enciklopedija* Leksikografskog zavoda ne navodi ga kao enciklopedijsku natuknicu, dok mu nekoliko rečenica u svojim *Povijestima* posvećuju Ivo Frangeš (1987.) te Miroslav Šicel (1966. i 1971.).

Uza svjetonazorsku, katoličku orijentaciju, u tome su odnosu presudnu ulogu odigrali politički intonirani nepravični procesi što su protiv Marakovića vođeni nakon suspenzije s državnih učilišta već u svibnju 1945. Brisan je iz članstva Društva književnika Hrvatske »zbog suradnje s okupatorom« kako je objasnio Sud časti, kome je predsjedavao (koje li ironije!) M. Krleža, te biva osuđen na zatvorsku kaznu (13 mjeseci u Staroj Gradiški), s apsurdne inkriminacije protudržavnog i protunarodnog djelovanja.

Tek nakon devedesetih Maraković je našao dostojno mjesto u enciklopedijskim izdanjima (*Krležijana*, *Hrvatska enciklopedija*, *Hrvatska književna*

¹ *Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković. Eseji, studije, kritike.* PSHK, knj. 86, Zagreb, 1971.

² *Petar Preradović, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969., 88 str.* Priredio Stanko Tenšek.

enciklopedija), a desetak stranica (1995.) posvetio mu je Dubravko Jelčić u svome tekstu »Kritičar između ideologije i estetike«. ³ U zajedničkoj ediciji s Josipom Bognerom, Maraković je zastupljen u Matičinim Stoljećima hrvatske književnosti, ⁴ a tome svakako valja pribrojiti vrijedan rad Vladimira Lončarevića. ⁵

Bez obzira na mnoštvena i raznolika područja Marakovićeva kulturno-književnog djelovanja, nakon iščitavanja njegovih radova opravdano je zaključiti kako je temelj njegova rada, njegova *forma mentis*, bila kritika. Dijakronijsko načelo, u svim njegovim metodološkim inačicama on zapravo nije uključivao, jer nije bilo kompatibilno s njegovim shvaćanjima književnosti, te analitičkim i prosudbenim pristupnim načelima.

Kada je Maraković i pisao o književnicima starijih razdoblja (Držić, Gundulić) nisu ga zanimala povijesne i vremenske okolnosti, već usporednice Držića i Gundulića, Gundulića i Tassa, primjerice. Problematizirao je činjenicu prerane Gundulićeve smrti i njene posljedice ne samo na nedorečenost *Osmana* već i na izvjestan »veo tragične tuge« čitavoga njegovog opusa. On Gundulića zapravo promatra kritičarskim okom, iz suvremenosti. ⁶ Da bi preduhitrio možebitne primjedbe, na početku rada on zapisuje svoje misli o povijesti književnosti, posebno distanciran od suhoparne biografske metode, od praznine redanja datuma i činjenica iz života pisca, te nabiranja objave njegovih djela, dapače i od analize djela »po starim i već zastarjelim pravilima i šablonama 'klasičnih' poetika«. ⁷ Marakovića zanima »krv i srž živog čovjeka, zagonetka njegove sudbine i tajna njegova bića«. ⁸ Povijesna i ostala izvanjska događanja goli su kostur i okvir, stoga on drži dovoljnim zapisati posve točnu ali i metaforičku rečenicu kako je Gundulićev rad sinteza »vjekovnih naslaga kulture duha na sunčanom Mediteranu, oplemenjenih... snagom kršćanstva«. ⁹

Valja reći kako Maraković nije podcjenjivao književnopovijesni rad, pa iako je za sinteze, kako je zapisao I. Frangeš, imao dara, nije iznašao i imao metodu, jer ponuđeni modeli (filološki i pozitivistički) ni po čemu nisu korespondirali s njegovim razumijevanjem i pristupom književnosti.

³ Dubravko Jelčić, »Kritičar između ideologije i estetike«, *Nove teme i mete*, Zagreb, 1995., str. 139-150.

⁴ Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike* u Stoljećima hrvatske književnosti, priredila Antonija Bogner-Šaban, Zagreb, 1997.

⁵ Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, Zagreb, 2003.

⁶ Ljubomir Maraković, »Dživo Franin Gundulić«. O tristotoj godišnjici njegove smrti, *Hrvatsko kolo*, 1938. Vidi: Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike*, SHK, Zagreb, 1997., str. 238-249.

⁷ Isto, str. 238.

⁸ Isto.

⁹ Isto, str. 243.

Digresivno, ali ne i izvan konteksta, mjesto je ovdje da se spomene kako Maraković (poput ranog Barca) književnost starih razdoblja hrvatske književnosti nije smatrao zanimljivom, jer mu se činila neprirodnom, praznoretoričkom, maniriranom i mrtvom, što je i ustvrdio u tekstu *Pučka pozornica* (1929.). Međutim, ipak je držao kako je u »zapašenim knjižurinama« moguće pronaći životnih sokova, te da je moguće, uza suvremene preradbe i intervencije, oživjeti određene tekstove. Kao potvrdu on navodi Držićevog *Stanca* koji je uskrsnuo »u ruhu Široline moderne opere«, te preradbu *Posvetilišta Abrahamova* koje je kao pučka svečana igra izvedena na otvorenom 1924., uz euharistijski kongres, po uzoru na festivalske pasionske igre u Njemačkoj.¹⁰

Književna kritika, dakle, bila je Marakovićeva temeljna preokupacija i osnovica njegova djelovanja. Međutim, prije negoli razmotrimo njegovu književnokritičku praksu valja ipak spomenuti i njegove kritike kazališnih izvedbi, recenzije Krležinih, ali i Begovićevih, Kulundžićevih i drugih dramskih uprizorenja. Naime, Maraković je kontinuirano pratio kazališni život recenzijama u *Hrvatskoj prosvjeti*, čiji je bio i urednik, *Hrvatskoj straži* i *Spremnosti*, od dvadesetih godina pa gotovo do konca svojeg rada. Pisao je s velikim poznavanjem dramskih predložaka te teorijski fundiranim prezentacijama režije, ali i glume. Stoga kao kritičar i teatrolog s pravom nije mogao biti zaobiđen u monografijama Branka Hećimovića (1968.)¹¹ i Nikole Batušića (1971.).¹²

Međutim, Maraković nije pisao samo tekuću kritiku, već je toj književnoznanstvenoj djelatnosti posvećivao izuzetnu pozornost i kao teoretičar, promišljajući njene premise, određenja, značajke i značenja. On je uvijek nastojao polaziti od samog pojma, od pojmovnog određenja, što je pokazao u značajnoj studiji, predgovoru antologiji *Hrvatska književna kritika* (1935.),¹³ koja je »prvi rad te ruke kod nas«¹⁴ i koju je Ivo Hergešić okarakterizirao kao »najzrelije i najljepše što je u nas o tome napisano«.¹⁵

¹⁰ Ljubomir Maraković, »Obnova *Posvetilišta Abrahamova*«, *Pučka pozornica*, knj. 308, 78 str., 1929. Pretiskano u SHK, str. 249–262. Citati uzeti sa str. 250.

¹¹ Branko Hećimović, *Hrvatska dramska književnost između dva rata*, Zagreb, 1968.

¹² Nikola Batušić, *Hrvatska kazališna kritika*, Zagreb, 1971.

¹³ *Hrvatska književna kritika*, uredio dr. Ljubomir Maraković, Zagreb, 1935., u ediciji *Sto godina hrvatske književnosti, 1830. – 1930.*, svezak 5.

¹⁴ Predgovor, str. 10.

¹⁵ Ivo Hergešić, »Hrvatska književna kritika«, *Obzor*, LXXVI, br. 94, str. 1–2; Zagreb, 20. IV. 1935. Citat preuzet iz Predgovora u SHK, str.16. Kasnije je Hergešić (1965.) u *Panorami hrvatske književnosti XX stoljeća*, ocjenu malo revidirao uz primjedbe na reprezentativnost Marakovićevih izabranih tekstova.

Ukoliko Marakovićeva teorijska stajališta svedemo na zajednički nazivnik, zaključak je kako on kritiku kao važnu duhovnu aktivnost smatra osobitom prtilicom književnoga života koja, parafraziram, prosuđuje i presuđuje, dakle objašnjava i valorizira i to s dvostrukim učinkom. Svojim prosudbama piscu nudi orijentir u radu, a publici, značajnom čimbeniku književnog života, posreduje duh, značenje i vrijednost književnih ostvarenja. Nadalje, Maraković drži da je za kritičarski posao potreban stručnjak, a ne tek barthesovski »čitalac koji piše«; dapače stručnjak osobitih svojstava kako bi se bio kadar baviti »delikatnom i mimožnom pojavom kao što je umjetnost«.¹⁶ Iz navoda se nazire da je za Marakovića književnost u prvom redu umjetnost, estetski i estetički fenomen, stoga uz velika znanja kritičar mora imati ozbiljne prosudbeno-estetske kriterije, što je daleko od »katalogiziranja, kategoriziranja i klasificiranja«, te svega što zapravo »ubija duh«.¹⁷ Uz estetsku istančanost kritičar, vođen intuicijom i maštom, uz sposobnost uživljaja i saživljavanja s književnim djelom mora posjedovati i izričajnu sugestivnost, odnosno da citiram autorovu eksplicitnu definiciju: »Kritika treba da je i sama umjetničko djelo«.¹⁸ Bez kreativnih čimbenika sva »prekapanja i iskapanja« ostaju »pusta muzejska zbirka činjenica«,¹⁹ što je očita aluzija na uobičajena književnopovijesna iščitavanja.

Zbog takvih stavova Maraković nije zakoračio u književnopovijesne sin-teze šire od monografske obrade ili antologijskih pregleda.

Naime, ukoliko je književnost, a za njega svakako jest, estetsko-stilski totalitet, dakle nadpovijesni, sinkronijski je vid naprosto metodološka nužda. Drugim riječima, razumijevanje djela kao totaliteta (Marakovićev katolicizam) i duhovno-estetske pojavnosti, te intuicije i kreativnosti kao pristupnog preduvjeta nije moglo naći književnopovijesno opravdanje. U Marakovićevim premisama implicitne su naznake nekoliko metodoloških pozicija, čak i nekih koje su zaživjele vremenski dosta kasnije. Uz kategoriju uživljaja (die Einfühlung) iz doba romantičarskih teoretičara tragovi su i hermeneutičkog pristupa (trijade Erleben, Ausdruck, Verstehen) koji je, *mutatis mutandis*, postao jezgra njemačke škole interpretacije 60-ih godina XX. stoljeća.

Kada rezimiramo Marakovićeve, eksplicitne i implicitne, književnokritičke zamisli lako je zaključiti da su gotovo u skladu s određenjem kritike koje je u nas teorijski najjasnije artikulirao Svetozar Petrović u sjajnoj *Prirodi kritike*²⁰

¹⁶ Ljubomir Maraković, isto, str. 6–7.

¹⁷ Isto, str. 7.

¹⁸ Isto, str. 7.

¹⁹ Navodi sa str. 9.

²⁰ Svetozar Petrović: *Priroda kritike*, Zagreb, 1972.

u ediciji podjednako sjajnog *Libera* šezdesetih odnosno sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Njegova definicija kritike bila je u dosluhu s angloameričkom pozicijom New criticism koja je temeljila i obrazovni kanon, te njenom blagom revizijom iz pera Čikaške kritičke škole (R. S. Crane) koja kritiku određuje, parafraziram, kao kreativnu aktivnost kojom se doživljaju djela utvrđuje kontekst kojim se djelo tumači i potom vrednuje. Dakle, kritika je duhovna aktivnost *sui generis*, kreativna i subjektivna, jer su doživljaj djela pa i vrijednosni sud osobni, a ne rezultat racionalnog ili empirijskog upogleda ili spekulativnog zaključivanja. Međutim, da ne bi bili neobavezujući i proizvoljni moraju se »objektivirati«, jer književno djelo svojim svojstvima također određuje načine kako ga možemo percipirati; postoje, naime, ograničenja određenih objektivnih čimbenika. Kritičar, dakle, kao argumentaciju mora uspostaviti kontekst djela iz podloge cjelokupnoga svog iskustva i poimanja svijeta, života i književnosti, kao i teorijsku, metodološku i estetsku platformu, kako kritika ne bi bila neobavezno naklapanje već kvalificiran i relevantan čin »predvodnika književnosti«. Naravno da kritičar, slijedom toga, ima biti obrazovani stručnjak koji, kako zapisuje Maraković, »raspolaze suvereno svojim znanjem i svojim izražujućim sredstvima«.²¹

Istinski svjestan ozbiljnosti i odgovornosti kritičarskog posla Maraković je promišljeni znanstvenik koji je respektirao »problems of critical methodology« i jedinstvenost književnog djela kao umjetničke cjeline koje nije tek »phainomenon« već je ono jedinstveno »as a literary construct«.²² Stoga je itekako važno da kritičar u svome radu otkrije i predoči kako određeni pisac koristi strukturalna, tehnička i lingvistička pomagala, svjedočeći svoj doživljaj svijeta i čovjeka, kako bi ovjerio svoju priču.

Koliko je Maraković teorijsko i poetičko znanje smatrao važnim, jer bez teorije nema »pravog znanja«, ne iskazuju samo njegovi radovi već i podatak da je bio autor prve teorije književnosti u nas, *Žetve* (1941., 1943.), gimnazijske čitanke sa znakovitim podnaslovom »Nauka o književnosti (Poetika)«. U cjelokupnome svome djelovanju Maraković je iskazivao izraziti smisao za pojmovna i terminološka utemeljenja što je pridonosilo ozbiljnosti i respektabilnosti njegova rada.

U tome je smislu vrijedna njegova studija »Moderni objektivizam«²³ u kojoj je ponudio terminološko rješenje za postekspresionističku dionicu

²¹ Ljubomir Maraković, isto, str. 9.

²² Sintagme preuzete iz: R. S. Crane, *Critical and Historical Principles of Literary History*, The University of Chicago, 1971., Predgovor VI, VII.

²³ Ljubomir Maraković, »Moderni objektivizam«. Pokušaj karakteristike nove faze u razvoju književnosti, *Hrvatsko kolo*, 1930. Pretiskano u SHK, str. 99–110.

u razvoju književnosti, iskazujući također svestrano poznavanje europskih književnih kretanja i književnika (Galsworthy, Mann, Undset, Remarque itd.). Naime, komparativizam je bio izuzetno važna odrednica Marakovićeva poimanja književnosti i kao orijentacija i kao metodološko načelo. Ukratko: hrvatska književnost i europski kontekst. I u njegovim kraćim kritičkim tekstovima, suodnosni su likovi kao Faust i Manfred i Evgenij Onjegin, kao i mnogi europski književnici (Sigrid Undset, Ivan Pregelj itd.). U istome je kodu napisana i Marakovićeva studija »Moderna biografija i biografijski roman«,²⁴ utemeljena na pojmovno-terminološkim određenjima i razlučnicama (moderna biografija, biografijska monografija, biografija koja prelazi u roman).

* * *

Marakovićevi uvjetno književnopovijesni radovi, bez obzira na dijakronijski pristupni aspekt, u stvari su ipak temeljeni na sinkronijskome teorijskom načelu, o čemu već svjedoči njegova neobjavljena doktorska disertacija o Jurju Barakoviću, pisana njemačkim jezikom.²⁵ Poglavlja rada posvećena su formalnim obilježjima, kompoziciji, stilu, utjecajima narodnog pjesništva, ali i strane literature (3. Die Höllenbeschreibung), dok je posebno znakovito i navješćujuće poglavlje posvećeno značenju djela i njegovoj poziciji u suvremenoj književnosti. Književnopovijesni podatci (Barakovićeva djela, sadržaj *Vile slovink*) sažeti su u početnim odjeljcima, jer je očito kako već kao dvadesetogodišnjak nije bio nimalo sklon filološko-pozitivističkom modelu, smatrajući da »Pretjerana težnja za historijskom akribijom dovodila je do toga da se u kojekakvim zbornicima 'građe' ili 'priloga' gomilaju najbesmislenije sitnice iz javnog i privatnog života ličnosti, s opširnim komentarima«. ²⁶ Očigledno da je Maraković od samih početaka vjerovao kako je književnost umjetnost, estetski totalitet, kome valja pristupiti »iznutra«. Stoga je u svojem radu respektirao oblikovne, stilske čimbenike u najširem smislu riječi ili kako sam zapisuje, prvo »...problemi forme, u drugom ideje i sadržina. Ali kako se jedno s drugim usko prepleće, nije moguće oba momenta uvijek razdvojiti. Oni sačinjavaju organsku cjelinu«. ²⁷ Iz ovog navoda moguće je

²⁴ Ljubomir Maraković, »Moderna biografija i biografijski roman«, *Hrvatsko kolo*, 1931. Pre-tiskano u SHK, str. 141–153.

²⁵ »Vila slovinka« ein literaturhistorischer Beitrag von Ljubomir Maraković. Više u Napomeni u SHK, str. 34.

²⁶ Ljubomir Maraković, »Moderna biografija i biografijski roman«, str. 144.

²⁷ Ljubomir Maraković, *Hrvatska književnost 1860.–1935*. Stilsko-razvojni pregled, Zagreb, 1936. Pre-tiskano u SHK, str. 39–71. Citat iz Marakovićeve Napomene u zaglavlju, str. 70.

i nije presmiono zaključiti kako je Maraković anticipirao važne čimbenike određenih metodoloških gledišta koji čine tzv. unutrašnji pristup, pa čak i pojam književne strukture.

U tome kodu napisan je i njegov rad *Hrvatska književnost 1860.–1935.* koji je izašao kao separat (1936.), pretiskan iz Spomenice o 75-godišnjici *Obzora* sa znakovitim podnaslovom »Stilsko-razvojni pregled«. Ogrativši se od književnopovijesne matrice »koja bi iscrpla imena ljudi i djela«²⁸ Maraković se usredotočuje na njemu najvažnije, na stilske osobine koje su karakterizirale smjerove i modele oblikovanja koji čine cjeline i tvore stilske formacije, kao i pravce i žanrovsku razdiobu. Stoga je i njegova podjela utemeljena na tematsko-stilskim osobitostima (Šenoino doba, realizam, moderna, ekspresionizam, moderni objektivizam). Na trideset stranica teksta gotovo nema izvanjskih podataka, ponešto je informacija o časopisima, njihovoj orijentaciji te usporednicama s europskim pojavama i piscima.

U istom kontekstu nezaobilazne su također dvije Marakovićeve studije o ekspresionizmu koje do danas nisu izgubile relevantnost, dok su onodobno bile prve i hrabre u pokušaju sintetiziranja svjetonazorskih i stilskih čimbenika jednog od najslojevitijih europskih avangardnih pravaca, osvjedočujući njegov kritičarski refleks da se suoči i da promišlja suvremena mu umjetnička zbivanja. To je monografska studija »Ekspresionizam u Hrvatskoj«, sa skromnim podnaslovom »Pokušaj pregleda«²⁹ o kojoj je Stanko Lasić zapisao: »Njegova je studija najbolji rad što je u tim godinama napisan o hrvatskom ekspresionizmu«,³⁰ te kraći tekst »Iza ekspresionizma« uz podnaslov »Pokušaj bilanse«.³¹

Nakon početne dvojbe kako je teško definirati i omeđiti ekspresionizam, Maraković utvrđuje da pravac doduše jest polivalentan, ali bitno temeljen na srodnim i kompatibilnim svjetonazorskim i stilsko-jezičnim intencijama i modelima. U hrvatskoj književnosti Maraković ga vremenski omeđuje na osnovi Krležinih djela, od *Pana* kao »uvodnog djela« do izvedbe Krležinog *Michelangela Buonarrotija* 1925. godine. Maraković znalački ulazi u dijalog s ekspresionističkim pojavama i u europskim okvirima i to lucidno i točno, odnjegovanim jezikom, sugerirajući kaotičnu atmosferu postratne Europe. »Vrijeme koje se u njemu ogleda čini se kao jedna luda vijavica, kao orkan u kojem se rušilo pola svijeta i iz kojega je nastao dotad neviđen kaos pojmova

²⁸ Ljubomir Maraković, isto, Napomena, str. 69.

²⁹ Ljubomir Maraković, »Ekspresionizam u Hrvatskoj«, *Čas*, XVII, str. 287–304, 1923. Pretiskano u SHK, str. 71–89.

³⁰ Stanko Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914. – 1924.)*, Zagreb, 1987., str. 395.

³¹ Ljubomir Maraković: »Iza ekspresionizma«, *Hrvatsko kolo*, 1927. Pretiskano u SHK, str. 89–98.

moralnih, kulturnih, socijalnih i svega što pokreće svijetom. U toj lomljavi svih vrijednosti ekspresionizam je tražio spas očajnim krikom za svješću i savješću čovječanstva«. ³² Hrvatska je, za razliku od srodnih južnoslavenskih zemalja, bila posebno predisponirana za taj književni pravac. »Logoši i zeleni kaderi, anarhija i destrukcija, vijavica bezglavosti i sumornost besciljnosti naročite su karakteristike hrvatske atmosfere u to vrijeme«. ³³

Govoreći o hrvatskom ekspresionizmu Maraković ne navodi općepovijesne podatke, a godine koje bilježi rezervirane su isključivo za datiranje književnih pojava, odnosno pobude časopisa sa simboličkim nazivima: *Kokot*, *Vijavica*, *Plamen*, *Juriš*. Ekspresionistička književnost u tom je tekstu praeana na poetološko-izričajnoj razini, ne zapostavljajući razvojne i anticipativne naznake, npr. u destrukciji forme već u A. G. Matoša te kod J. P. Kamova »preteče ekspresionističke eruptivne i eksplozivne dikcije i forme«. ³⁴

Prateći žanrovsku podlogu Maraković napominje kako je pravac najmanje »pridonio romanu«, dok u nekoliko rečenica sintetski spominje ekspresionističko pjesništvo A. B. Šimića koji je, iako najjači lirik, »obračunavši se sa srokovima«, zbog nesređena života ostavio tek *Preobraženja*. ³⁵

* * *

Najviše pozornosti Maraković je posvetio dramskom stvaralaštvu, prateći ekspresionističku poetiku i značajke u radovima Miroslava Krleže nazivajući ih »genijalnim djelima«, ³⁶ zapisujući kako su *Hrvatska rapsodija* i *Golgota* »najbolja djela hrvatskog ekspresionizma«, ³⁷ uz kasniju preinaku kako *Golgota* »svojom zrelošću nadmašuje ekspresionizam«. ³⁸ Koliko ga je zaokupila pojava M. Krleže kojeg još naziva »sjajnim meteorom« i »najgenijalnijim zastupnikom ekspresionizma«, ³⁹ svjedoči i činjenica kako je jedino uz njegovo ime zabilježio dvadeset redova biografskih podataka.

Međutim, u analizi i eksplikaciji drama Maraković uzima u obzir isključivo žanrovske i stilske elemente, naglašavajući (na primjeru *Golgote*) strukturne novine, dramaturške, koncepcijske i kompozicijske, kao i izvedbene značajke (tehnički kazališni efekti i rješenja). Na sadržajno-tematskom planu

³² Ljubomir Maraković, isto, str. 96.

³³ Isto, str. 90.

³⁴ Ljubomir Maraković, »Ekspresionizam u Hrvatskoj«, str. 83.

³⁵ Isto, str. 87.

³⁶ Isto, str. 76.

³⁷ Isto, str. 80.

³⁸ Isto, str. 82.

³⁹ Isto, sintagme sa str. 84.

pozornost posvećuje karakterizaciji likova, »ekspresionističkim figurama« kao što je tajanstveni doktor kojim završava *Golgota* te »tipska misteriozna figura«⁴⁰ Hrvatskog genija koji ruši vojne, crkvene, kulturne, administrativne i političke simbole kao obične laži. »Laž je i revolucija«.

U svome kritičarskom poslu Maraković je kontinuirano pratio književni rad Miroslava Krleže, vraćao mu se gotovo četrdesetak puta, i to s nekoliko razloga. Kao prvo, jedino je u njegovim radovima najbolje mogao preispitivati održivost svojih postavki i pretpostavki. Bilo je to posve u skladu s premisom kako je potrebno moći detektirati i pratiti čimbenike koji bi temeljili i stvarali književne smjerove. Stoga je Maraković za razliku od većine kritičara i suvremenika koji uglavnom nisu razumjeli ništa, odmah pozdravio *novum*, izričajne inovacije i ekspresionistički zamah nove pojave hrvatske književnosti koju je kvalificirao najtalentiranijim perom hrvatske avangarde. Zaokupili su ga i iznenadili već prvi Krležini radovi, *Pan* i *Tri simfonije* i to svojom eruptivnošću, formalnim inovacijama, »razmrskanošću, kaleidoskopskim sitnoslikarstvom vanjskog svijeta«,⁴¹ prateći Krležin razvoj i transformaciju sve do ciklusa o Glembajevima.

Maraković, erudit visokih etičkih i estetskih zasada, u Krležinim je dramama, nadalje, mogao najbolje preispitati relevantnost svoje analitičke i eksplikativne metode. Svjestan kako je dramskost bila autentična Krležina *forma mentis*, Maraković je za razliku, kako na nekoliko mjesta i zapisuje, od poznate površnosti naše »profesionalne« kritike, dubinski eksplicirao njegove drame, kako njihove filozofske i svjetonazorske, tako i kompozicijske i stilsko-izričajne osobine.

Potonje je Maraković, kako je već i spomenuto, pratio na primjerima Krležinih dramskih radova ranije faze, posebice u *Hrvatskoj rapsodiji* i *Golgoti* kojoj se vraćao u više navrata, tripudij, detektirajući u njima Krležino poigravanje žanrovima, pripovjedne interpolacije i pomicanje granica na više razina, uz naglasak kako Krleža vrlo često brzim nizanjem slika »stvara dojam jednoga filma«. ⁴² Na taj način uspijeva doprijeti do inovativnih i izazovnih dramskih rješenja na obodima destrukcije klasične dramske forme.

Međutim, recenzirajući Glembajevski ciklus Maraković je već posve svjestan konačne Krležine dramske transformacije čiji je razvoj pratio, te upozorava na smirenost dramskog narativa, »skretanje većoj sređenosti« i »jasnije konturiranje forme«. ⁴³ Stanko Lasić, pišući o Marakovićevoj recep-

⁴⁰ Isto, str. 79.

⁴¹ Ljubomir Maraković, *Hrvatska književnost 1860. – 1935.*, citat iz pretiska u SHK, str. 57.

⁴² Ljubomir Maraković, »Ekspresionizam u Hrvatskoj«, str. 81.

⁴³ Isto, str. 86.

ciji Krleže, naglašava kako je taj »inteligentan i lucidan kritičar« prvi spoznao Krležin put harmoniji i redu i »jasno uočio kako je princip harmonije asimilirao princip disperzije ne uništivši ipak disperzivnu komponentu«. ⁴⁴

S tih je razloga Maraković u tim zgusnutim, kondenziranim glembajevskim dramama više obraćao pozornost na tematske i svjetonazorske dimenzije, na osobne, socijalne i političke značajke arivizma, površnosti, bešćutnosti, beščašća i truleži, koji neminovno dovode do katastrofa i tragičnih ishoda. Međutim, unatoč formalnom smirivanju, koje prati od *Golgote*, preko *Vučjaka* do *Glembajevih*, Maraković je također upozorio na izuzetan integrirajući faktor Krležinih drama kojeg se, unatoč tendenciji smirivanja, Krleža nikad nije odrekao, a to je kako pokretačka tako i usklađivačka ekstatičnost. Od samih Krležinih početaka Maraković tu dimenziju otkriva u dvije piščeve ideje: jedna je hrvatska povijesna i zbiljska tragičnost i očaj, »grozni srh bespomoćnog i beskrajnog očaja« ⁴⁵ (*Hrvatska rapsodija*, u prozi *Hrvatski bog Mars*), dok je druga ideja »odnos između Genija i Demona, Boga i Đavla« (*Legenda, Michelangelo Buonarroti, Cristoval Colon, Golgota*). ⁴⁶

Također, slijedeći svoj kritičarski postupak eksplikativnosti i »analitičke deskripcije« ⁴⁷ Maraković je lucidno i točno, što su kasniji kritičari bilo previdali ili pak nedovoljno naglašavali, zavedeni izvanjskim, mahom biografskim činjenicama, izdvojio ne samo rezignaciju, već bespoštedni i beskrajni pesimizam, kao sukus Krležinih djela, dodala bih, njihovu egzistencijalističku potku. Stoga je u svim Krležinim radovima, na ovaj ili onaj način, ukomponiran motiv smrti »koja uza svu svoju grozu ne može da bude strašnija od samog toga života« ⁴⁸ koji je destruktivan i u kome se sve ruši, što ne može spasiti niti jurnjava prema Suncu, niti plovidba prema Novom za koje nitko ne zna »gdje je to Novo? I što je ono upravo, jer Sve je to laž!« ⁴⁹ Na tragu Marakovićevih uvida Lasić je kasnije poantirao kako je bit Krležinih književnih radova »vizija poraza kao dominantne čovjekove sudbine«. ⁵⁰

Iako se Maraković svjetonazorski nikako nije mogao pronalaziti u Krležinu negatorstvu i mraku, on je uvažavao i vrednovao prvenstveno njegove književne stilsko-estetske osobitosti, nikad ne suprotstavljajući svoju kato-

⁴⁴ Stanko Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari*, 1914. – 1924., Zagreb – Ljubljana, 1987. Navodi sa str. 411.

⁴⁵ Ljubomir Maraković, »O Vučjaku«, *Hrvatska prosvjeta*, 1924. Pretiskano u SHK, str. 189–201. Navod sa str. 90.

⁴⁶ Stanko Lasić, Isto, str. 411.

⁴⁷ Sintagma Lasićeva, str. 399.

⁴⁸ Ljubomir Maraković, »O Vučjaku«, str. 190.

⁴⁹ Ljubomir Maraković, »Smjerovi drame«, *Hrvatska prosvjeta*, 1921. i 1922. Pretiskano u SHK, str. 111–141. Citat sa str. 118.

⁵⁰ Stanko Lasić, isto, str. 412–413.

ličku orijentaciju, dosljedno poštujući paradigmu estetskog totaliteta. Tek u jednoj od analiza *Golgote* Maraković primjećuje kako je egzistencijalni zatvoreni krug poraza i smrti moguć stoga što je to svijet bez Spasitelja. Na to ga je, između ostalog, naveo i naziv kao i biblijske dimenzije Krležine drame. Krleža je, naime, često nalazio inspiraciju u mudrosti, simbolima i metaforama te protoknjige koju je izvrsno poznao, pa bi motivski, simbolički, citatni i izričajni biblizmi imali biti zasebna tema krležologije. Krleža, međutim, nije vjerovao da je uopće moguće nadvladati glupost i zlo ljudi koji su i Spasitelju, da parafraziram bliskog mu Kranjčevića, prvo (i jedino) pokrali čak i čavle.

I za sam kraj prevažno je izdvojiti još jednu činjenicu. Naime, nakon doktorske promocije, rano, kao dvadesettrogodišnjak, u književnim razmatranjima pod naslovom *Nov život* (1910.),⁵¹ Maraković je pokušao uspostaviti teorijski prosudbeni model na temelju neoplatonističke i katoličke filozofsko-etičke misli uređujući četiri godišta almanaha *Naše kolo* i okupljajući književnike katoličke orijentacije. Međutim, već u *Novom životu*, u govoru o hrvatskoj književnosti, kod Marakovića pretežu žanrovske podjele kao i interes za poetičke i stilsko-jezične sastavnice.

U svojem zreлом kritičarskom narativu o kojem i jest riječ u ovome tekstu Maraković je u potpunosti dezideologiziran, što je najvidljivije upravo u pristupu Miroslavu Krleži. Unatoč ideološkim i svjetonazorskim razlikama on ga drži genijalnim piscem jer su mu relevantni književno-estetski kriteriji. I nije riječ, kako je zapisao S. Lasić, o Marakovićevu katoličkom poštenju (koje je neprijeporno), već o vjernosti postulatima koje je od samih početaka naslutio, zacrtao i postavio u svojim teorijskim razmatranjima o prirodi i praksi književne kritike. U njenim pretpostavkama i postavkama. Vjieran takvoj prosudbenoj matrici on je isto tako, a to valja svakako podcrtati, i Krležin rad izdvojio od njegovih građanskih ideologema, gledajući ga kao književnika koji je u svojim djelima miljama udaljen od bilo kakvog ljevičarskog aktivizma i agitatorstva i »nigdje nije konstruktivan«.⁵² Ili kako sam Maraković zapisuje: »Kad bi g. Krleža bio komunistički agitator kao što je uvjereni komunist, on bi svakako izrabio tu priliku za jednu propovijed u komunističkom smislu. Ali g. Krleža je umjetnik«...⁵³ i to prema kritičaru najjači i najoriginalniji ne samo u hrvatskim okvirima. Zatim: »Njegov je rad u *Plamenu* imao komunističke geste, mada u njegovim djelima nema nigdje upravo komunističke doktrine«...⁵⁴ Ili: »Rekli su da je g. Krleža komunist.

⁵¹ Ljubomir Maraković, *Nov život*. Književna razmatranja, Sarajevo, 1910.

⁵² Ljubomir Maraković, »Smjerovi drame«, str. 117.

⁵³ Ljubomir Maraković, »O Vučjaku«, str. 197.

⁵⁴ Ljubomir Maraković, »Smjerovi drame«, str. 117.

Međutim, on je u svojoj *Golgoti* prost od svih smjerova i stranaka. *Golgota* je jedna porazna kritika svih formi i pravaca, i radništva i inteligencije, i društva i vremena, i pojedinca i – čitavog čovječanstva«. ⁵⁵

Da bi kritika uistinu bila predvodnik književnosti jedini je način da je se prepozna je kao umjetnost, odnosno totalitet estetske kreacije. To je itekako očito u ovom slučaju kada je jedan lucidan, obrazovan i teorijski osviješten kritičar naišao na isto takvog književnika koji je ekspresivno, ekstatično i dramatski upozoravao na povijesne i suvremene traume jednog prostora, čineći to, da parafraziram, bezobzirno, uspravno i beskompromisno, osuđujući se pritom na samotarstvo i samoću. I nerazumijevanje, uglavnom.

I stoga nimalo ne čudi da su obojica, i Maraković i Krleža, imali pogrešnu recepciju, da su površno iščitavani i lagodno napušteni u doktrinarno-ideološkim ogradama. To je još jedna spona pisca i njegovog kritičara, te na kraju upravo moram zapisati, kao *caeterum censeo*, kako i Ljubomir Maraković tako i Miroslav Krleža, još uvijek jesu dvije osobe koja iščekuju (pravog) autora.

A slučaj Maraković još je jedan od dokaza kako je u riznici šutnje i zaborava itekako moguće pronaći dragocjene kulturno-književne izazove koji itekako mogu uznemiriti uhodani i stereotipni sustav vrijednosne hijerarhije.

Literatura

- R. S. Crane, *Critical and Historical Principles of Literary History*, The University of Chicago Press, Chicago, 1971.
- Stanko Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari* 1914. – 1924., Zagreb, 1987.
- Ljubomir Maraković, *Pučka pozornica*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1929., knj. 308.
- Ljubomir Maraković, *Hrvatska književna kritika*, u ediciji *Sto godina hrvatske književnosti 1830. – 1930.*, Zagreb, 1935., svezak 5.
- Ljubomir Maraković, *Hrvatska književnost 1860. – 1935.* Stilsko-razvojni pregled, Zagreb, 1936.
- Albert Haler, *Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković.* Eseji, studije, kritike. PSHK, knj. 86, Zagreb, 1971.
- Ljubomir Maraković * Josip Bogner, *Rasprave i kritike*, SHK, priredila Antonija Bogner-Šaban, Zagreb, 1997.
- Svetozar Petrović, *Priroda kritike*, Zagreb, 1972.

⁵⁵ Citat Marakovićev iz teksta »Uz Golgotu«, *Hrvatska prosvjeta*, X, br. 1, str. 21–27; Zagreb, 25. I. 1923. Preuzeto prema Lasiću, str. 413.

KNJIŽEVNOKRITIČKE PRETPOSTAVKE I POSTAVKE
LJUBOMIRA MARAKOVIĆA*Sažetak*

Ljubomir Maraković, hrvatski književni kritičar (teoretičar) i uvjetno rečeno povjesničar književnosti još je jedan od nepravično zapostavljenih hrvatskih stvaralaca na području bavljenja književnošću. O njegovoj odbačenosti svjedoči već i letimičan pogled u literaturu, koja je, nakon 1945. do pojavljivanja u ediciji PSHK (1971.), priređivača Dubravka Jelčića te njegove studije iz 1995. od desetak stranica, svedena tek na nekoliko kraćih napisa. *Opća enciklopedija* Leksikografskoga zavoda Marakovića ne bilježi niti kao enciklopedijsku natuknicu. Situacija je ponešto izmijenjena nakon devedesetih, što je u tekstu evidentirano.

Ovim se radom nastoji detektirati, identificirati i objasniti temelje i referencije Marakovićevih kritičkih nastojanja, njegove teorijske premise i načine, te kako ih je kao objasnidbeno uporište primjenjivao u svojim kritičkim dijalozima s književnim pojavama i djelima.

Ključne riječi: književna kritika, teorijske postavke Ljubomira Marakovića, književnokritička praksa

LJUBOMIR MARAKOVIĆ'S LITERARY-CRITICAL
ASSUMPTIONS AND HYPOTHESES*Summary*

Ljubomir Maraković, a Croatian literary critic (theoretician) and, tentatively speaking, a literary historian, is among unfairly neglected Croatian creators in the literary area. Even a glimpse at the list of references gives evidence of his position of an offcast. Until his appearance in the edition *Pet stoljeća hrvatske književnosti* [Five Centuries of Croatian Literature] in 1971, edited by Dubravko Jelčić, and some ten pages long study published by the same author in 1995, after 1945 there were only a few short articles about him. *Opća enciklopedija* [The General Encyclopaedia] of Leksikografski zavod [The Institute of Lexicography] does not even mention Maraković as a lexicographical entry. The situation somewhat changes after the nineties, which is recorded in the paper. The main aim of this research is to detect, identify and explain the foundations and references of Maraković's critical efforts, his theoretical premises and methods, and the way in which he applied them as an explanatory stronghold in his critical dialogues with different literary phenomena and literary works.

Key words: literary criticism, Ljubomir Maraković's theoretical hypotheses, literary-critical practice

Dr. Ljubomir Maraković
Das katholische Schrifttum der Kroaten

Sonderabdruck aus
Katholische Leistung
in der Weltliteratur der Gegenwart

Dargestellt von führenden Schriftstellern
und Gelehrten des In- und Auslandes

Herder & Co. G.m.b.H. Verlagsbuchhandlung
Freiburg im Breisgau 1934

Sl. 2.: Ljubomir Maraković, »Das katholische Schrifttum der Kroaten«, u: *Katholische Leistung in der Weltliteratur der Gegenwart*, Freiburg im Breisgau 1934.

Darko Richter

Rodoslovno stablo Ljubomira Marakovića

Izlaganje (referat sa znanstvenoga skupa)
UDK 929 Maraković, Lj.

Ljubomir Maraković (Topusko, 17. lipnja 1887. – Zagreb, 22. veljače 1959.) rodio se u obitelji Nikole Marakovića (Dvor, 14. ožujka 1858. – Zagreb, 25. veljače 1934.) i Milke (Emilije) Boroević (Mečenčani, ?? 1858. – Zagreb, 1. srpnja 1913.). Marakovići su podrijetlom bili sitno hrvatsko plemstvo iz Dvora na Uni, ali u vrijeme rođenja Nikole, već jako osiromašeni. Sam se Nikola pobrinuo da iz matičnih knjiga Župnog ureda u Divuši prepíše rodoslovlje svoje porodice (slika 3).

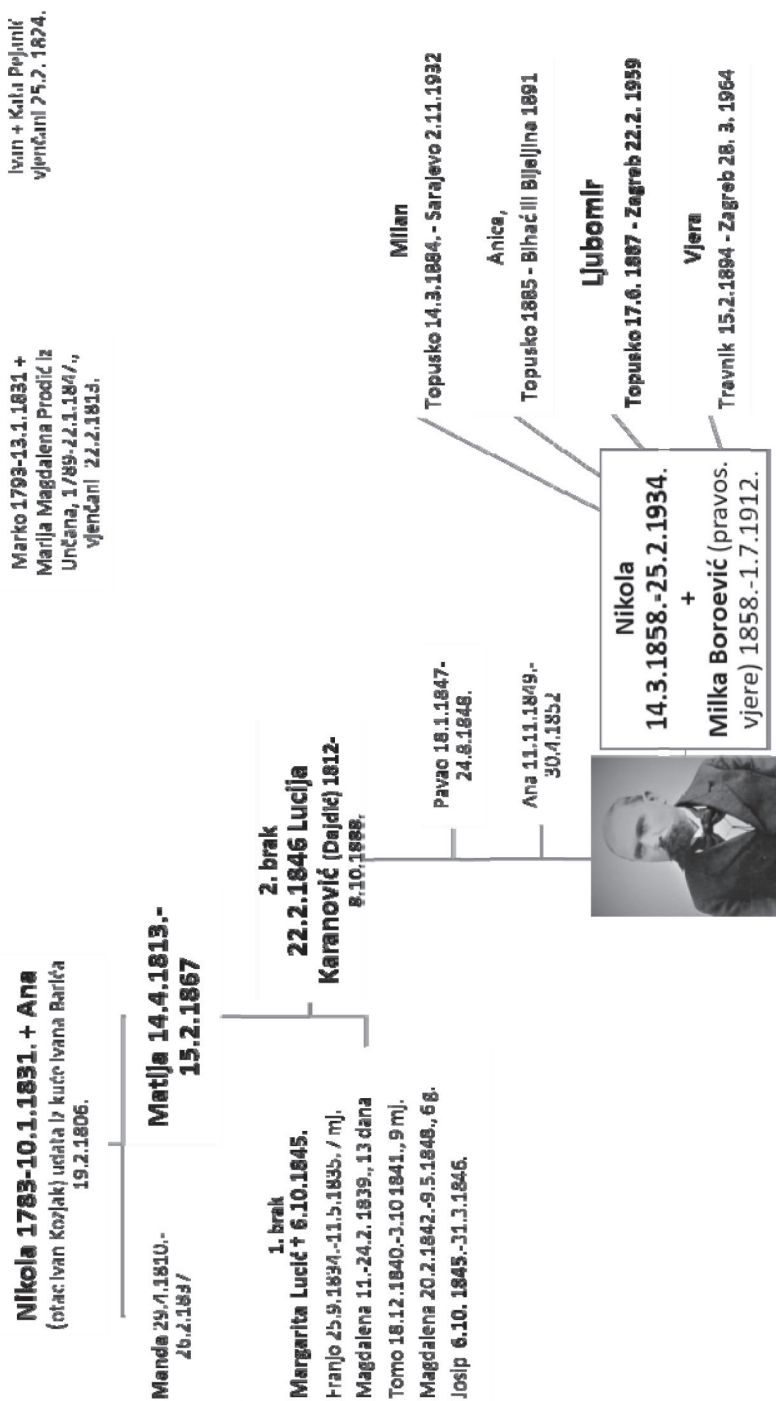
Imamo zapisano da je na prijelazu XVIII. u XIX. stoljeće u Dvoru živjela Marija (Maša) Maraković. Unuk Matija imao je dva braka. Nakon što su mu pomrla sva djeca iz prvog braka i u porodu zadnjeg djeteta i žena Margita, Matija se oženio Lucijom Karanović (Dajdić) s kojom je imao troje djece, od kojih je jedino Nikola preživio. Djetinjstvo mu je bilo teško, oca je izgubio s devet godina, i od rana je morao raditi. Uz pomoć pomoć učitelja, župnika i neke stipendije završio je učiteljsku školu u Petrinji, i zatim se zaposlio u školi u Topuskom, gdje je upoznao mladu učiteljicu Milku Boroević. Nikola je oženio Milku za koju je u izvratku župne knjige u zagradi stavljena napomena: »pravos. vjere«. Njih dvoje imalo je četvero djece: najstarijeg Milana, Anicu, koja je umrla od vrućice koju su svi imali, u dobi od šest godina, Ljubomira, i, kao najmlađu, moju baku, Vjeru Silviju.

Rodoslovno stablo Boroevića rekonstruirali su moj otac Branimir i bratić njegovog majke, Mile (»Milo«) Boroević, u Sarajevu, krajem 60-tih godina prošloga stoljeća (slika 4).

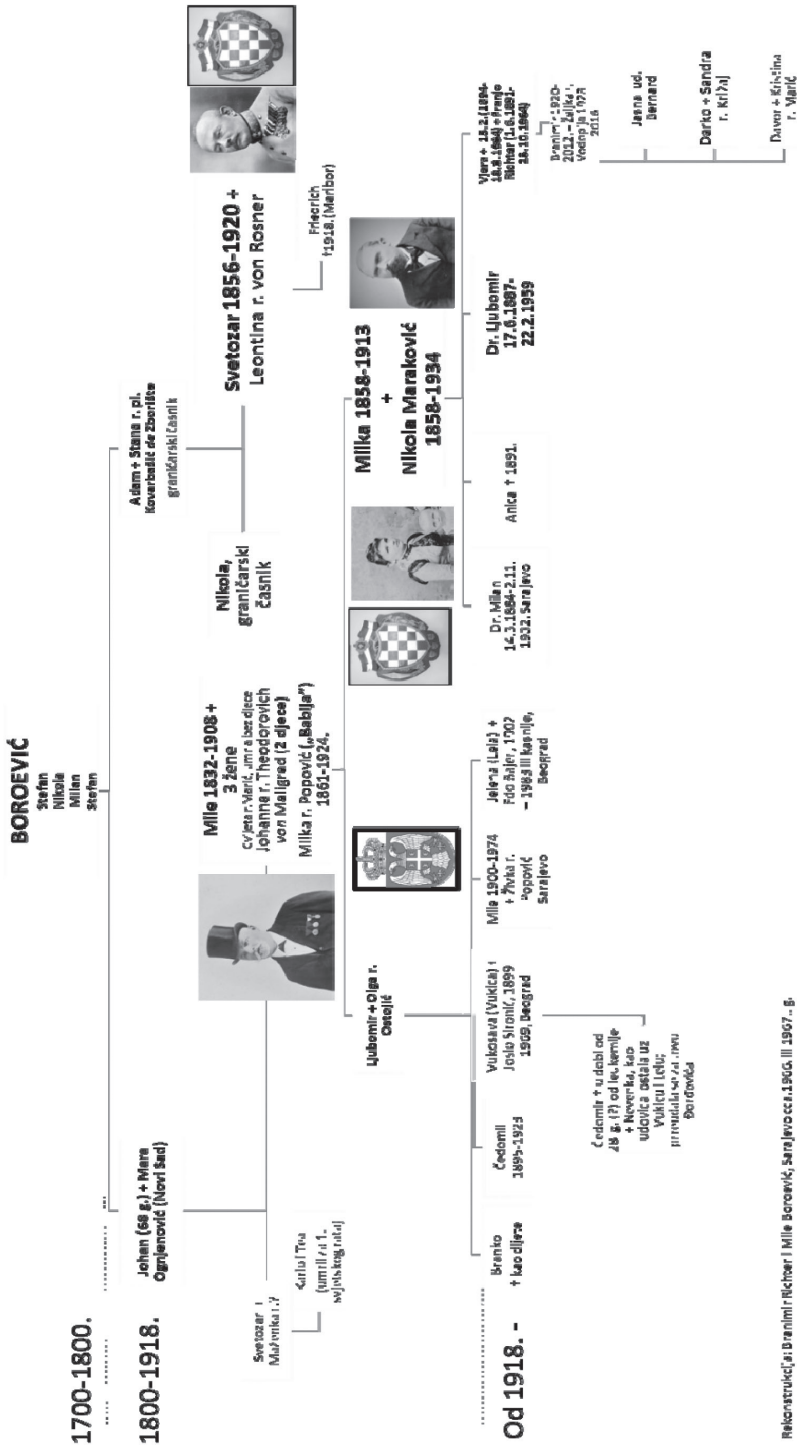
Boroevići su bili pravoslavni Vlasi podrijetlom iz dijela Sandžaka koji danas pripada Crnoj Gori. Doseljeni su u XVIII. stoljeću u Bihać, no vrlo su brzo prešli na Banovinu, u šire područje Mečenčana, i većinom se uključili u graničarsku službu.

Milkin otac Mile Boroević bio je kraljevski građanski učitelj u Ogulinu. Imao je tri braka i dvoje djece, Ljubomira i Milku, oboje iz drugog braka s Johannom Theodorovich von Maligrad.

Marjla MARAKOVIĆ (zvana Maša) 1766.-16.12.1816

Sl. 3.: Rodoslovlje obitelji Maraković (prema izvratku iz knjiga župnog ureda u Divuši – ispisano rukom N. Marakovića:
»Izvadjeno iz knjiga župnog ureda u Divuši dne 7. maja 1904.«)

Sl. 4.: Rodoslovlje obitelji Borojević

Milka je završila preparandiju (učiteljsku školu) kod Sestara Milosrdnica u Zagrebu, i kao mlada učiteljica počela raditi u Topuskom, gdje je Nikola Maraković već bio direktorom škole. Njih dvoje vjenačalo se unatoč određenim protivljenjima obitelji na obje strane.

Imali su četvero djece, a najmlađa je bila moja baka Vjera, ud. Richter.

Milkin brat Ljubomir imao je petero djece, od kojih sam dobro poznavao njih troje: Milu, Vukosavu (»Vukicu«) i Jelenu (»Lelu«).

Međutim, u tom porodičnom stablu nalazi se i feldmaršal Svetozar pl. Borojević od Bojne. Prema hrvatskom rodoslovnom nazivlju, Milka mu je bila »izvanja sinovica«. Svetozar ju je vrlo lijepo nadario prigodom vjenčanja unatoč spomenutim dvojbama obitelji s obje strane. Milka i Svetozar uvijek su se izjašnjavali kao Hrvati i nikada, niti u jednoj prigodi, kao Srbi. Milka je bila pravoslavne vjere, ali, kao i feldmaršal, Hrvatica bez ostatka. Iz vremena preparandije ostao je sačuvan tvrdo ukoričeni spomenar. Krilatica tog spomenara glasi: »Po pëvu se pozna ptica, po govoru Hrvatica« (slika 5).

Sbirka
raznih

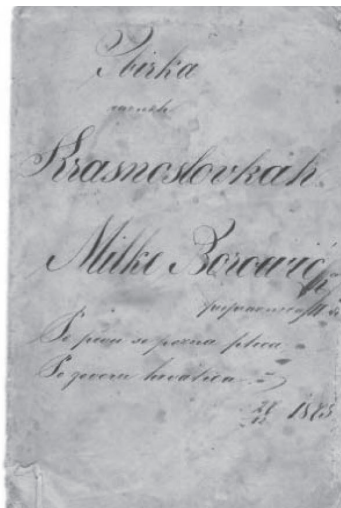
Krasnoslovkah

Milke Borojević
pripravnice /II ...

Po pëvu se pozna ptica

Po govoru hrvatica

27/12. 1873

Sl. 5.: Korice spomenara Milke Borojević i prijepis (lijevo)

Tijekom preparandije u Sestara Milosrdnica preuzela je mnoge pobožnosti katoličke vjere, osobito pobožnost Srcu Isusovu i moljenje Sv. Krunice. Tu vjeru i pobožnost prenijela je na svoju djecu. Odlučila je djecu odgajati u katoličkoj vjeri, mada su po običaju ondašnjeg vremena ženska djeca odgajana u majčinoj, a muška u očevoj vjeri. Govorila je: neka djeca budu katolici, samo mene ostavite u mojem pravoslavlju. Ostala je pravoslavna i umrla je kao pravoslavna i pokopana je na grko-istočnoj parceli groblja Mirogoj (slika 6). U istom su grobu kasnije pokopani njezin suprug Nikola i sin Ljubomir.

Sl. 6.: Osmrtnica Milke Boroević – ispraćaj po grko-istočnom obredu

U vrijeme rođenja Petra Preradovića (Grabrovnica, 1818.), Nikole Tesle (Smiljan, 1856.), Svetozara Brojevića (Umetić, 1856.) i Milke Boroević (Mečenčani, 1858.) u Hrvatskoj nije bilo nikakvih rođenih Srba, a od stranog pravoslavnog življa postojali su samo doseljeni Cincari, i poneka grčka obitelj, uglavnom trgovci u Zagrebu. Sav ostali pravoslavni živalj predstavljali su Hrvati grko-istočne vjere pod patrijaršijom u Srijemskim Karlovcima, u Hrvatskoj. Patrijarh Rajačić, koji je ustoličio Jelačića, nije bio nikakav srpski patrijarh, već patrijarh pravoslavnog stanovništva Habsburške Monarhije sa sjedištem u Hrvatskoj. Srpska pravoslavna crkva osnovana je tek 1920. godine, nasilnim i nekanonskim ujedinjavanjem Crnogorske mitropolije, Karlovačke patrijaršije i Beogradske mitropolije, pod sumnjivim okolnostima kupovanja (simonije) autokefalnosti kod Carigradskog patrijarha.¹ Ljudi su podijeljeni posred-srijede svojih obitelji. Tako je dijelu obitelji koji potječe od Milkinog brata Ljubomira zov svetosavlja bio neodoljiv. Mile («Milo») Boroević bio je novinar i prevoditelj, i u vrijeme Drugog svjetskog rata član štaba Draže Mihailovića. Nakon 1945. suđen je na višegodišnju robiju. Vukosava i Jelena bile su udate za Hrvate i katolike, međuratne novinare pri dvoru u Beogradu. Jelena je iskazivala izrazite velikosrpske ideje. Inače, govorile su najčistijim hrvatskim jezikom, i, unatoč desetljetnom životu usred Beograda, nikada nisu preuzele nijednu nijansu resavskog ili torlačkog govora. U odnosu s tom rodbinom srpske nacionalne identifikacije, u obitelji je postojao samo istinski rodbinski odnos, i nitko nikada nikoga nije dovodio u pitanje ili prozivao zbog drugačijeg nacionalnog opredjeljenja, mada su ti

¹ Hrvatski Arhiepiskop Aleksandar, *Hrvatska pravoslavna crkva bila je, jest i bit će*, vlastita naklada (Aleksandar Radoev Ivanov), Zagreb, 2017.

naraštaji (moje bake, njezinih bratića i sestrični, i mojega oca) proživljavali najstrašnije faze nacionalnih i društvenih sukobljavanja. Služio sam obvezni vojni rok u Jugoslavenskoj narodnoj armiji u Vojnoj gimnaziji u Beogradu, 1982. – 1983., i redovito sam posjećivao Jelenu Bajer (r. Boroević, u obitelji zvanu »teta Lela«) u njezinom stanju u, tada, Ulici maršala Tita 19 (danas Ul. kralja Milana, numeracija ista). Kao uspomenu donio sam u Zagreb jednu porculansku tintarnicu i bugačicu iz fundusa Boroevića. Nitko od srpskih bratića i sestrični moje bake nije iza sebe ostavio potomstva koje ih je nadživjelo.

Obitelj je, mijenjajući mjesta službovanja oca Nikole (nakon Topuskoga, Bihać 1890., Bijeljina 1891., Livno 1892., Travnik 1893.) drugovala s mnogim hrvatskim književnicima toga vremena: u Travniku s Alaupovićima, a znali su se i s obitelji Andrić, no najviše sa Silvijem Strahimirom Kranjčevićem, koji je radio u Trgovačkoj školi u Travniku gdje je otac Nikola bio ravnateljem. Kranjčević je bio krstni kum mojoj baki Vjeri, koja po njemu nosi ime Vjera Silvija.²

Obitelj je bila dugo godina vezana uz isusovce: najprije u Travniku, gdje je Nikola službovao na Trgovačkoj školi, a djeca pohađala Isusovačku gimnaziju, i, potom, od njegova umirovljenja 1911., u Zagrebu, gdje je u prvo vrijeme stanovala na adresi Palmotićeva 31, uz samu Baziliku Presvetog Srca Isusova, u stanu na 1. katu, u kojem je danas župni ured. Na okupu su tada bili pabaka Milka, pradjed Nikola i njihova najmlađa kći Vjera, dok su Milan i Ljubomir, nakon studija i doktoratâ u Beču (prirodoslovlje, odnosno slavistika), službovali u Sarajevu (meteorološka postaja na Bjelašnici), i Banja Luci (realna gimnazija). Ljubomir je u životopisu koji je kazivao u pero Petru Grgecu 1957., i koji se čuva u Franjevačkom samostanu na Kaptolu, za vlastitu majku izričito potvrdio: po nacionalnom osjećaju bila je »do kraja života uvjerena Hrvatica« [navedeno prema bilj.²]. U našoj se obitelji prenosila uzrečica Milke Boroević »Ne vjeruj Srbinu«, koju mi je spomenuo moj otac, koji je rođen 6 ½ godina nakon njezine smrti.

Bilo je jasno da se, nakon mučnih iskustava u staroj Jugoslaviji, i još gorih klanja koja su nastupila 1945., kada su komunisti, između bezbrojnih, masovnih i pojedinačnih krvnih i pljačkaških zločina, dne 30. lipnja 1945., u jednom jedinom danu, pobili svo hrvatsko pravoslavno svećenstvo na čelu s

² Vladimir Lončarević, »Život i rad«, *Luči Ljubomira Marakovića*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2003., str. 21–114.

mitropolitom Germogenom (32-voje svećenika) uz mnoge viđenije članove pravoslavne općine [vidi bilj.¹], u našoj obitelji nije eksplicitno spominjalo njezino hrvatstvo i pravoslavlje. Bio je to u svjetskim razmjerima nezapamćeni ekleziocid koji je još uvijek zaobiđen u hrvatskoj suvremenoj povijesti. Tako nešto nije počinio niti Mehmed II. Osvajač kada je zauzeo Carigrad 1453. Većinu uspomena iz ovog teksta doznavao sam s vremenom od oca, a nešto intenzivnije, ipak, nakon 1990. Dosta toga zapisao je dr. Vladimir Lončarević prema kazivanju mogeg oca [vidi bilj.^{2,3}].

Ljubomirova sestra (moja baka) Vjera udala se 28. listopada 1918. za Franju Richtera, profesora njemačkog i latinskog jezika, rodom iz Slankamena. U Zagrebu, u Palmotićevoj 31 rodio im se Branimir, sin jedinac, moj otac.

Pradjed Nikola je u mirovni pomagao uređivati *Glasnik Srca Isusova i Marijina*. Zbog potreba samostana i Bazilike, obitelj je krajem 20-tih godina morala unajmiti prostrani četverosobni stan u Zvonimirovoj 4/IV. kat.

Nakon smrti oca Nikole Marakovića, obitelj se 1934. preselila u vilu u Gajevoj 36/1, koju su im na raspolaganje stavila tetka mogeg djeda Franje Richtera, Anka r. Knipl i njezin suprug Karlo Margetić, koji su posjedovali cijelu uličnu zgradu i živjeli u stanu na 1. katu. Tu su naraštaji mojih dede i bake, mame i tate, uključivši i uju Ljubu, živjeli do svoje smrti. Ljubomir Maraković je u komforu prostrane kuće i savršenog mira francuskog vrta imao izvanredne uvjete da se posveti svojem književničkom radu. Imao je pozitivan utjecaj na sve koji su ga poznavali, od njegovih učenika u Klasičnoj gimnaziji, do obitelji u kojoj je živio, pa je tako ostavio osobit dojam na mojega pokojnog oca, a posredno i na sve nas. Bio je blage naravi, i stalno nasmiješenog lica (slika 7).

Unatoč omiljelosti i dobrom snalaženju u društvu Ljubomir Maraković nikada nije zasnivao vlastite obitelji. O tome je nešto zapisivao u svojim dnevnicima (1911. – 1919.): smatrao se »samotarom« i od rana je odlučio da život posveti samo svojem pozivu i katoličkim idealima.

Osim početnog službovanja 1910. – 1919. u gimnazijama u Travniku, Banjoj Luci i na kraju u Uredu za izrađivanje knjiga za srednje škole u Sarajevu, ostatak života, od kolovoza 1919. do smrti 1959. g., proveo je u Zagrebu, uz oca Nikolu i obitelj svoje mlađe sestre, a moje bake, Vjere Richter, rađeći kao profesor na gornjogradskoj I. Klasičnoj gimnaziji, a nakon progona 1945. na Nadbiskupijskoj gimnaziji na Šalati.

³ Vladimir Lončarević, »Životopis«, Ljubomir Maraković – Katolički idealizam i realizam, studije, kritike, intervjui, članci, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 330–332.

Sl. 7.: Ljubomir Maraković (lijevo), Jasna, Vjera i prof. Franjo Richter (1956.)

Kuća se od onoga vremena nije mnogo promijenila. Tu su proživjela tri naraštaja iste obitelji: moje bake Vjere, dede Franje i uje Ljube, mojeg oca Branimira i majke Željke, i nas, njihove djece (Jasna, Darko, Davor). Soba u kojoj je živio i radio dr. Ljubomir Maraković bila je namještena baroknim pisaćim stolom i baroknim salonom (ovalni stol s tri naslonjača) koji su bili poklon feldmaršala Boroevića svojoj sinovici Milki prigodom njezinog vjenčanja. Za tim salonom sjedili su i Nazor, i Krleža, i mnogi drugi hrvatski književnici razgovarajući s Lj. Marakovićem. Soba i knjige Lj. Marakovića ostale su netaknute, dok 20. travnja 2018. nisu u cijelosti donirane Biskupijskoj knjižnici u Varaždinu (slika 8).

Moja sestra i ja još ga se dobro sjećamo. To su, zapravo, bila moja prva sjećanja iz djetinjstva: kada je umro, njoj je bilo 4 ½, a meni 3 ½ godine.

Sl. 8.: Radna soba Ljubomira Marakovića, u Zagrebu, Gajeva 36/1 – nepromijenjena od 1934. – namještaj darovan Milki Boroević od feldmaršala Svetozara Boroevića za njezino vjenčanje

Jedno je vrijeme (1911. – 1919.) Ljubomir Maraković vodio dnevnik. U srpnju 1919., pred dugo očekivani povratak u Zagreb, zapisuje zadnje rečenice svojih dnevnika (20. srpnja 1919.): »Ja pišem samo kako me se pusto i tužno doima, i kako prosto ne mogu da podnesem da dulje vremena promatram ulicu kroz prozor. Kad idem ulicom, ne gledam mnogo oko sebe, jer sam u svojim mislima; ali, ovako sam prisiljen da gledam svu tu prostotu raspojasanog ološa, svu tu sramnu nekulturnost balkanskih Osvajača. Ne, ja nisam šovinista; dapače nisam ni nacionalista od listopada 1918., jer nemam srca za sve te silom Povijesti nametnute transformacije, ma koliko one ispravne bile, ma koliko vidim da drukčije nije moglo biti. ... Misao o aposlutnom jedinstvu, jugoslovenski radikalizam, ima za sebe isto tako znamenitih razloga, i podupiran političkim položajem, mora da se usvoji. Ne koristi raspravljanje, isto kao ni o evidentnom porazu kršćanstva na svim linijama. Dakle, ja znam da će i iz ovakvoga nacionalizma niknuti nove prednosti i da će imati svojih velikih posljedica. Ali njegova neminovnost je kobna. Ono, što je neminovno, ne može se ljubiti, osim Smrti«.

Ljubomir Maraković bio je jedan od osnivača Katoličke akcije u Hrvatskoj u prvoj polovici XX. stoljeća, dugogodišnji urednik *Hrvatske prosvjete*

u izdanju Kola hrvatskih književnika, katolički univerzalist⁴ i književni kritičar s duboko usađenim katoličkim idealima.

RODOSLOVNO STABLO LJUBOMIRA MARAKOVIĆA

Sažetak

Ljubomir Maraković (Topusko, 17. lipnja 1887. – Zagreb, 22. veljače 1959.) rodio se u obitelji Nikole Marakovića (Dvor, 14. ožujka 1858. – Zagreb, 25. veljače 1934.) i Milke (Emilije) Boroević (Mečenčani, ??. 1858. – Zagreb, 1. srpnja 1913). Marakovići su podrijetlom bili sitno hrvatsko plemstvo iz Dvora na Uni, dok su Boroevići bili vlaškoga etničkog podrijetla iz Sandžaka, koji su, doselivši na Banovinu u XVIII. stoljeću poprimili najprije hrvatski, a krajem XIX. stoljeća jedan dio porodice i srpski nacionalni identitet. Majka Ljubomira Marakovića, bila je izvanja sinovica feldmaršala Boroevića (1856. – 1920.). Njezin otac Mile (1832. – 1908.) i feldmaršal bili su bratići, a njihovi očevi, Johan i Adam, braća. Ona je, kao i feldmaršal, po nacionalnom osjećaju bila Hrvatica. U svoj spomenar iz vremena preparandije upisala je 27. prosinca 1873.: »Po pèvu se pozna ptica, po govoru Hrvatica«. Udata za katolika Nikolu Marakovića (1858. – 1933.) iz Dvora na Uni, odlučila je djecu odgajati u katoličkoj vjeri, no sama je ostala pravoslavna do kraja: pokopana je nedaleko pravoslavne kapelice na Mirogoju, po »grko-istočnom obredu«. Milka Boroević imala je brata Ljubomira. Njegova su djeca krenula putem svetosavlja i velikosrpstva. Živjeli su i umrli u Sarajevu, odnosno Beogradu, bez živog potomstva. U vrijeme rođenja Milke i Svetozara Boroevića u Hrvatskoj nije bilo nikakvih rođenih niti doseljenih Srba, niti institucionalne srpskopravoslavne prisutnosti, jer je Srpska pravoslavna crkva osnovana tek 1920. Poistovjećivanje pravoslavlja sa srpstvom javlja se u drugoj polovici XIX. stoljeća. Ljubomir Maraković bio je, dakle, po ocu i majci Hrvat, jedan od osnivača Katoličke akcije u Hrvatskoj u prvoj polovici XX. stoljeća, urednik *Hrvatske prosvjete* i katolički univerzalist s duboko usađenim katoličkim idealima.

Ključne riječi: Maraković, Boroević, hrvatsko pravoslavlje, katolička književna kritika, katolički univerzalizam

⁴ Ivo Sečkar, »Luč Ljubomira Marakovića (o 30. obljetnici smrti)«, *Obnovljeni život*, godina XLIV, broj 3–4, str. 279–293; Zagreb, 1989.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ'S FAMILY TREE

Summary

Ljubomir Maraković (Topusko, June 17th 1887 – Zagreb, February 22nd 1959) was born into the family of Nikola Maraković (Dvor, March 14th 1858 – Zagreb, February 25th 1934) and Milka (Emilija) Borojević (Mečenčani, ? . ? . 1858 – Zagreb, July 1st 1913). The Marakovići were lower Croatian nobility (gentry) from Dvor upon Una, while the Borojevići were border troops of Vlach ethnic origin from Sandžak, who, having migrated into Banovina in the 18th century assumed Croatian, and some of them, later, in the second half of the 19th century, Serbian national identity. Ljubomir Maraković's mother Milka was niece to the Austro-Hungarian Field Marshal Svetozar Borojević (1856 – 1920). Her father Mile (1832 – 1908) and Svetozar were cousins, their fathers, Johan and Adam, in return, were brothers. She and the Field Marshal maintained their Croatian identity throughout. On the cover of her scrapbook during the teacher training schooling, she wrote a rhymed motto and dated it – December 27th 1873: »Po pĕvu se pozna ptica, po govoru Hrvatica«. [»The sound reveals a bird, and a Croatian girl is known by a word«.]. Married to a catholic Nikola Maraković, she decided to raise their children in catholic faith, but she herself remained orthodox and was buried not far from the Orthodox Chapel on the Mirogoj cemetery in Zagreb, according to the Eastern Orthodox rite. Milka Borojević had a brother named Ljubomir. His children took the path of Serbian national identification. They lived and died in Sarajevo and Belgrade, but remained without living offspring. At the time when Milka and Svetozar Borojević had been born, there were neither born nor immigrant Serbs in Croatia. There was no institutional Serb-Orthodox presence in Croatia, because the Serbian Orthodox Church was founded only in 1920. The identification of orthodoxy with Serbdom appeared only in the second half of the 19th century. Ljubomir Maraković was Croatian down both the paternal and maternal lineage, one of the founders of the Catholic Movement at the very beginning of the 20th century in Croatia, editor of the literary magazine *Hrvatska prosvjeta* and a Croatian literary critic with deeply rooted catholic ideals.

Key words: Maraković, Borojević, Croatian Orthodoxy, catholic literary criticism, catholic universalism

EX LIBRIS

Sl. 9.: *Ex libris* Ljubomira Marakovića

Andrea Sapunar Knežević

Recepcija Ljubomira Marakovića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

Recepciju Marakovićeva književnopovijesnog i kritičarskog rada moguće je pratiti od njezina objavljivanja pa s prekidima sve do današnjih dana. Nakon obilne recepcije u doba moderne i između dvaju svjetskih ratova, ono što ponajprije obilježava cjelovitu piščevu recepciju jest činjenica njegove zapostavljenosti nakon Drugog svjetskog rata, odnosno nakon njegova uhićenja 1945. i zatvorske kazne, uz nepravdične političke optužbe komunističkih vlasti. Nekoliko rijetkih iznimaka objavljenih pedesetih godina čine tekstovi Vlatka Pavletića i Ive Bogdana te 1969. Stanka Tenšeka. Naredno razdoblje počima godine 1971., u doba tzv. »hrvatskoga proljeća«, kada je Marakovićev književno-kritički opus predstavljen u Matičinoj ediciji PSHK, a potom i 1997. u ediciji SHK. Nakon objavljivanja izbora iz piščeva opusa u Matičinoj ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti godine godine 1971.*, a osobito nakon stvaranja Republike Hrvatske Marakovićevo se ime počelo spominjati i o njemu se počelo pisati. Brojni autori, poznati i anonimni, u različitim su se publikacijama osvrnuli na njegovo uistinu bogato književnokritičko stvaralaštvo. Preglednosti radi u ovom ćemo prilogu strukturirati članke ponajprije prema objavljivanju u povijestima hrvatske književnosti, zatim u enciklopedijskim i leksikonskim natuknicama, potom navesti objavljivanje izbora iz njegova književnokritičkog opusa u Matičinim ediciji SHK (1971.) i PSHK (1997.), te vrijedne prikaze njegova opusa objavljene godine 2011. u zborniku *Katolicizam, modernizam i književnost*, posvećenom Ljubomiru Marakoviću, te u monografiji Vladimira Lončarevića 2003. Kao prilog literaturi na kraju članka navodimo i još neke važnije priloge za recepciju Ljubomira Marakovića, uglavnom objavljene u književnim časopisima.

A) Recepcija života i djela Ljubomira Marakovića u povijestima hrvatske književnosti

Godine 1944. objavljena je književopovijesna monografija 1944. Slavka Ježića *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941*,¹ koja je 1993.

¹ Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944.

doživjela drugo izdanje.² Ježić kao relevantnu ocjenu Botićeva djela *Bijedna Mara* donosi Marakovićev sud o tom djelu,³ navodi Marakovićev urednički rad u časopisima moderne,⁴ donosi odlomke njegove ocjene o književnom radu Milana Begovića,⁵ te ističe Marakovićevu ulogu u izdavanju časopisa *Luč* i ostalih katoličkih listova.⁶ Ježić posebno izdvaja Marakovićevu književnokritičku djelatnost, pri čemu nalazi da »opsežno poznavanje svjetske književnosti daje Marakovićevim sudovima osobiti autoritet«. ⁷ Ježić se osvrće i na Marakovićevu viđenju ekspresionizma u radovima Miroslava Krleže, osobito u dvije Krležine knjige *Pan* i *Tri simfonije*,⁸ kao i na njegovu ocjenu ekspresionizma na području dramskog stvaralaštva, navodeći Marakovićevu ocjenu: »Eminentno vizuelna i sva prožeta intezivnim lirizmom ta dramatika stvara neodoljiv dojam na pozornici, ali je njezin konačni rezultat neobično pesimističan, tragičan, sumoran«. ⁹

Godine 1959. objavljena je knjiga Antuna Barca *Jugoslavenska književnost*, u kojoj se Ljubomira Marakovića samo jednom tek usput spominje.¹⁰ Slično je i u trećem izdanju navedene knjige objavljene 1963.¹¹

Miroslav Šicel godine 1978. u knjizi *Književnost moderne*, petoj knjizi *Povijesti hrvatske književnosti* zagrebačkih izdavačkih kuća Libera i Mladosti, na kritičarski rad Ljubomira Marakovića osvrnuo se na nekoliko mjesta. Tako ga smatra najistaknutijim književnim kritičarom katoličkog opredjeljenja svoga doba te ističe Marakovićevu nezaobilaznu ulogu u izdavanju časopisa »hrvatskog katoličkog djaštva« *Luč* (Beč – Zagreb, 1905. – 1914.). »List je u punom smislu riječi bio žarište tzv 'katoličke moderne', pa su u njemu surađivali i vrhunski pisci, u prvom redu pjesnici s religioznom tematikom kao Đuro Vilović, Isidor Poljak, Milan Pavelić i drugi.«¹² Šicel u literaturi navodi Marakovićevu knjigu *Hrvatska književna kritika* (1935.),¹³ te njegov esej o Milutinu Cihlaru Nehajevu.¹⁴

² Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. [227, 304, 318, 356, 357, 373, 375.]

³ Isto, str. 227.

⁴ Isto, str. 304.

⁵ Isto, str. 318.

⁶ Isto, str. 356.

⁷ Isto, str. 357.

⁸ Isto, str. 373.

⁹ Isto, str. 375.

¹⁰ Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1959., str. 302.

¹¹ Isti, *Jugoslavenska književnost*. Treće izdanje. Matica hrvatska, Zagreb, 1963., str. 253.

¹² Miroslav Šicel, *Književnost moderne*, knj. 5. *Povijesti hrvatske književnosti*, Liber / Mladost, Zagreb, 1978., str. 74

¹³ Isto, str. 151.

¹⁴ Isto, str. 129. i 220.

Godine 1979. Miroslav Šicel u svom *Pregledu novije hrvatske književnosti*, Marakovića spominje tek uzgredno,¹⁵ potpuno ga izostavlja u svom pregledu *Hrvatska književnost iz godine 1982.*,¹⁶ tek u knjizi *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća* (1997.)¹⁷ navodi ga kao istaknutog kritičara među predstavnicima pisaca katoličke tendencije u modernoj.

Godine 1997. objavljena je *Povijest hrvatske književnosti* Dubravka Jelčića.¹⁸ U »drugom, znatno proširenom izdanju« svoje *Povijesti hrvatske književnosti* objavljenom 2004. Jelčić se na više mjesta osvrće na Marakovićev književnokritički i urednički rad.¹⁹ Taj književni povjesničar ističe da je Maraković imao najveći utjecaj na postanak i razvoj hrvatskoga katoličkoga književnoga pokreta. Zaključuje da je od književnika, napose književnih kritičara moderne, naslijedio zanimanje i otvorenost za nove tendencije, pokrete i eksperimente u književnosti, što je pokazao i kao urednik *Luči* i potom kao urednik *Hrvatske prosvjete*, ali i kao pisac mladenački poletne knjižice *Nov život* (1910.). U toj mladenački pisanoj knjizi Maraković je dao svojevrsni književni manifesti program, poziv i objavu novoga književnog pokreta, koji svoj »novi život« želi temeljiti na načelima kršćanske filozofije i etike.²⁰ Maraković je zapravo, smatra Jelčić, bio razapet između ideologije i estetike. Bio je objektivan prosuditelj i onih pisaca i djela s kojima je bio u oštroj opreci, kakvi su bili npr. Miroslav Krleža i August Cesarec i mnogi drugi. Nastojao je, koliko god mu je to osjećaj objektivnosti dopuštao, isticati vrijednosti katolički usmjerenih pisaca, to tim više što nisu nailazili na recepciju i veća priznanja u nekim utjecajnim književnim i intelektualnim krugovima. Njegov je odgovor bilo pisanje ne samo analitičkih i sintetičkih studija o pojedinim pojavama i razdobljima nego i dnevne kritike o pojedinim piscima i knjigama (*Novi pripovjedači*, 1929.). Maraković je do kraja života ustrajao na svojim ideološkim pozicijama, iako je shvaćao da one mogu sputavati u objektivnoj kritičkoj prosudbi književnih djela, pa se on tako već u članku »Književna smotra« (1911.) ograđivao od kritičara koji u ocjeni književnog djela govore samo o etici, a zanemaruju estetska pitanja i kvalitete.

Ocjenjujući ukupni kritičarski rad Ljubomira Marakovića Jelčić posebno naglašava činjenicu da je on bio jedan od najobavještenijih hrvatskih književ-

¹⁵ Miroslav Šicel, *Pregled novije hrvatske književnosti*. 3. izdanje, Zagreb, 1979., str. 155.

¹⁶ Isti, *Hrvatska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

¹⁷ Isti, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 122, 278.

¹⁸ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 1997., str. 249–252.

¹⁹ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 2004., str. 284, 305, 383, 384, 388, 430, 645, 656, 661.

²⁰ Isto, str. 383.

nih kritičara uopće te bio svestrano upućen u tijekove i zbivanja u svjetskoj literaturi, navodeći da njegov književno-povijesni i stilsko-razvojni pregled *Hrvatska književnost 1860. – 1935.* (1936.) kao i brojne studije o ekspresionizmu idu u red nezamjenjivih radova te vrste, čime ujedno zaključuje svoj osvrt na mjesto i značaj Ljubomira Marakovića u hrvatskoj književnosti.²¹

Godine 1987. Ivo Frangeš je u svojoj *Povijest hrvatske književnosti* o Ljubomiru Marakoviću pisao kao idejno konzervativnom književnom povjesničaru i kritičaru koji se u mnogim sudovima (autor tu osobito ističe njegovo bavljenje Krležom) znao uzdići do estetski i znanstveno utemeljenih sudova. Obrazovan i obaviješten bio je među prvima koji su zbivanja u suvremenoj književnosti povezivali s europskima. S jednakim je žarom recenzirao i najmanje i najveće pisce, premda mu možda ta »pravednost« i snažna želja da bude u samom vrtlogu zbivanja nije omogućila da ostvari sinteze za koje je nedvojbeno imao stručnog i stvaralačkog potencijala.²² Frangeš je Marakovića uvrstio u »Leksikon pisaca« u drugom dijelu knjige, objavivši Marakovićev životopis, popis njegovih djela te izbor iz literature o Marakoviću. Frangeš ističe da se među osrednjim hrvatskim piscima katoličke orijentacije Maraković izdvaja po svojoj dubokoj erudiciji i smislu za primat estetskoga. To njegovoj naoko čvrstoj dosljednosti dodaje neočekivanu primjesu suprotstavljenih stavova, naime on je sav život posvetio unapređenju onoga što je smatrao katolički orijentiranom književnom stvaranju, a opet je »nalazio toplih riječi i razumijevanja za Krležu i Cesarca«. Stoga se opravdano može zaključiti da je Maraković više od svega vjerovao u važnu i nezaobilaznu nacionalnu i odgojnu ulogu hrvatske književnosti.²³

U književnopovijesnom pregledu *Hrvatska književnost* objavljenom godine 1982. Miroslav Šicel ne spominje Ljubomira Marakovića.²⁴ Međutim, isti autor godine 1997., u svom prikazu hrvatske književnosti *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, navodi da se u razdoblju moderne, u sklopu različitih poetika, od impresionističke do ekspresionističkih, na osobit način pojavljuje i tzv. katolička moderna. Skupina pisaca među kojima se ističu kritičari: Jakša Čedomil, Ante Petravić, Velimir Deželić st. i Cherubin Šegvić te brojni pjesnici na čelu s talentiranim Marinom Sabićem, surađuje u časopisu *Prosvjeta*, kao sve organiziraniji novokatolički pokret, oporbenjački se određujući prema modernističkim idejama »mladih«. Njihov je središnji

²¹ Isto, str. 384.

²² Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH i Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 420–421.

²³ Isto, str. 486.

²⁴ Miroslav Šicel, *Hrvatska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

časopis list *Luč* (1905. – 1914.), a među mladim suradnicima lista posebno se izdvaja kritičar Ljubomir Maraković (1887. – 1959.).²⁵ Rekapitulirajući djelatnost hrvatskih književnih povjesničara i kritičara prve polovice dvadesetog stoljeća Šicel visoko pozicionira književnopovijesne prinose Ljubomira Marakovića stavljajući ih odmah do onih što su ih stvorili nezaobilazni autori književno historiografskih pregleda kakvi su nedvojbeno bili Mihovil Kombol i Antun Barac. Također ističe da se taj katolički orijentiran kritičar posebno bavio hrvatskim ekspresionizmom, te da je »vrlo objektivno pisao i o djelu Miroslava Krleže«.²⁶

Godine 2003. Slobodan Prosperov Novak objavljuje svoju *Povijest hrvatske književnosti*.²⁷ O Marakoviću piše kao o velikom poznavatelju hrvatske književnosti čije su ocjene novijih hrvatskih pripovjedača bile posebno prodorne. Kao njegove najzrelije monografije izdvaja knjigu *Novi pripovjedači iz 1929.* i *Hrvatska književnost 1860. – 1935.*, objavljenu 1936. Za Marakovićevu knjigu *Pučka pozornica iz 1929.* Novak tvrdi da je zagovor kazališta na otvorenom i prva ozbiljna teatrološka analiza novih i sve modernijih scenskih festivala.²⁸ Nadalje, ističe Marakovićevu objektivnost i navodi njegove kompetentne ocjene o piscima s kojima nije djelio ideološke stavove, poimenice komunistima, tekstove o Krleži i ekspresionizmu, o filmu i suvremenom kazalištu. Sve to nije bilo dovoljno komunističkim nasilnicima koji su ga pred nekakvim fantomskim »sudom časti« Društva hrvatskih književnika osudili tako što su mu zabranili svako daljnje objavljivanje zbog navodne suradnje s okupatorom. Slijedilo je i njegovo krivično gonjenje nakon čega je završio u kaznionici Stara Gradiška gdje je služio zatvorsku kaznu 1947. i 1948. Novak podsjeća da se na tu suludu sudsku farsu Maraković žalio vrlo duhovitom i točnom obranom. »Optužili su ga da je bio okupatorov suradnik, na što je on odgovorio da bi u tom slučaju trebalo suditi svim hrvatskim književnicima od Marulića do danas jer su svi oni pisali pod okupacijom«.²⁹

2004. i 2005. Miroslav Šicel objavljuje trosveščanu *Povijest hrvatske književnosti* u izdanju Naklade Ljevak. U prvom³⁰ i u drugom svesku³¹ Ljubomir Maraković se spominje samo u popisu literature, dok mu u trećem sves-

²⁵ Isti, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 122.

²⁶ Isto, str. 278.

²⁷ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Od Baščanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003.

²⁸ Isto, str. 371.

²⁹ Isto.

³⁰ Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa (1750 – 1881)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004., str. 218, 265, 293.

³¹ Isti, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga II. Realizam*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 61.

ku *Moderna*, autor posvećuje nešto veću pozornost.³² Šicel ponavlja iznesene stavove o Marakoviću iznesene u njegovoj knjizi *Književnost moderne* (1987.), dopunivši literaturu s još dva Marakovićeva priloga, to su studija o Nazorovim *Novim pjesmama* (1914.)³³ i književnopovijesni članak *Hrvatska književnost 1860. – 1935.* (1936.).³⁴

B) Recepcija života i djela Ljubomira Marakovića u enciklopedijama i leksikonima

Godine 1925. objavljen je Zbornik *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925. – 1925.*, u kojem o Ljubomiru Marakoviću piše Velimir Deželić.³⁵ U natuknici o ovom književnom povjesničaru i kritičaru, uz ostale životopisne podatke, Deželić navodi da je Maraković bio »profesor na realci u Banjaluci, a zatim dodijeljen zemaljskoj vladi, uredu za izdavanje knjiga za srednje škole. Od 1919. profesor je I. vel. gimnazije u Zagrebu gdje i danas [1925.] službuje. Još na sveučilištu napisao je knjigu: *Nov život*. Bavi se naročito kritikom. Uređuje *Hrvatsku prosvjetu*«. Deželić se ne osvrće na Marakovićev književnopovijesni i književnokritički rad.

Godine 1932. kao tristo šezdeset i četvrta knjiga *Jeronimske knjižnice* Hrvatskoga književnog Društva sv. Jeronima objavljen je književnopovijesni pregled leksikografa Mate Ujevića: *Hrvatska književnost. (Pregled hrvatskih pisaca i knjiga)*. Poglavlje o suvremenoj književnoj kritici XX. stoljeća (odnosno o kritici do godine 1932., kada je objavljen njegov književnopovijesni pregled), Mate Ujević ga je, iznimno cijeneći Marakovićevu ukupnu književnokritičku djelatnost, naslovio: »Ljubomir Maraković i drugi kritici«. Ta činjenica ima osobitu važnost već i time što je već u podnaslovu vidljivo da je autor među one »druge kritike« uvrstio imena brojnih onodobnih poznatih književnih kritičara: Alberta Halera, Antuna Barca, Josipa Badalića, Josipa Bognera, Ivana Esiha, Ive Šrepela, Rudolfa Maiksnera, Ive Hergešića i mnoga druga.³⁶ Ujević to tumači time što se osim Marakovića »nijedan književni kritik ne bavi književnom kritikom sustavno i s izvjesnim planom«. Ljubomir

³² Isti, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga III. Moderna*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 71, 166, 287, 305, 318.

³³ Isto, str. 166.

³⁴ Isto, str. 318.

³⁵ V[elimir] D[eželić], Maraković Ljubomir dr. Zbornik *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925 – 1925*, Zagreb, 1925., str. 173.

³⁶ Mate Ujević, *Hrvatska književnost, (Pregled hrvatskih pisaca i knjiga)*, Jeronimska knjižnica, Knjiga trista šezdeset i četvrta, Izdaje Hrv. knjiž. Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1932., str. 192.

Maraković sustavno i cjelovito prati suvremeno hrvatsko književno stvaralaštvo pretežno objavljujući svoje književne kritike u časopisu *Hrvatska prosvjeta*. Nasuprot ostalih, Maraković je kritičar neobično visokih odlika: on ima ljubavi prema umjetnosti uopće, poznaje mnoge strane književnosti, savjestan je u svom radu i nepristran, ukratko, nastoji ući u srž svakog književnog djela, te prikazati njegove najbitnije crte. Pristupivši književnom djelu na takav način, smatra Mate Ujević, »taj kritičar donosi najvažnije značajke stvaranja pojedinog pisca, čime je od svih naših dosadanih kritika on najnepristraniji i najdosljedniji kritik, s finom i širokom književnom kulturom«. ³⁷ Osvrnuvši se na ukupan Marakovićev književnokritički i kazališnokritički rad, Ujević zaključuje da je »on bio prvi književni ideolog katoličkoga pokreta, te je kao urednik *Luči* razvio baš u tom smjeru najveći utjecaj«. ³⁸

Godine 1943. objavljen je zbornik *Naša domovina*, sv. 2. *Hrvatska kultura – politička povijest Hrvata*, ³⁹ a među suradnicima ovog leksikonskog zbornika nalazi se i Ljubomir Maraković i to kao autor »Poviestno razvojnog pregleda hrvatske književnosti od preporoda do danas«, ⁴⁰ drugog dijela poglavlja »Književnost«, dok je prvi dio ovog poglavlja »od početka 10. stoljeća do 1832.« napisao Franjo Fancev. ⁴¹

U zborniku se na više mjesta spominje i Ljubomir Maraković. U poglavlju XVII. »Uvod u književnost« Vinko Nikolić, prikazujući povijest hrvatske književne kritike, ističe da se »danas [1943., op. A. S. K.] sustavno bave kritikom A. Barac, Lj. Maraković, P. Grgec, A. Haler i nekoliko mladih«. Isti autor pišući o suvremenoj hrvatskoj književnosti, u odjeljku »Pisci i djela« donosi i popis Marakovićevih djela objavljenih do 1942. ⁴² U poglavlju »Hrvatska kazališna kritika i stručna književnost« kojemu su autori Marko Soljačić, Branko Gavella i Slavko Batušić navodi se kako je Ljubomir Maraković »sretno i upravo umjetnički znao spojiti kriterije svojega naziranja na svijet s estetskim potrebama izvještavanja o kazališnom radu«, ⁴³ dok se u potpoglavlju »Hrvatsko kazalište u stručnoj književnosti« u odjeljku »pučka gluma« kao referentna literatura izdvaja Marakovićeva knjiga *Pučka pozornica*.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Zbornik *Naša domovina*, sv. 2. *Hrvatska kultura – politička povijest Hrvata*, Izdanje Glavnog ustaškog stana, gl. urednik prof. Filip Lukas, Zagreb, 1943., str. 628, 639–646, 660, 815, 817.

⁴⁰ Isto, str. [VI].

⁴¹ Ljubomir Maraković, »Poviestno razvojni pregled hrvatske književnosti od preporoda do danas« (drugi dio Poglavlja XVII. »Književnost«). Zbornik *Naša domovina*, sv. 2. *Hrvatska kultura – politička povijest Hrvata*, Izdanje Glavnog ustaškog stana, gl. urednik prof. Filip Lukas, Zagreb, 1943., str. 639–646.

⁴² Isto, str. 660.

⁴³ Isto, str. 815.

Bit i uspjesi nestručne pozornice (1929.).⁴⁴ U poglavlju »Sveučilište i visoko školstvo« Vladimir Bazala navodi podatak da je školske godine 1942./43. na Pučkom sveučilištu u Karlovcu Ljubomir Maraković održao višesatni tečaj »Estetska analiza književnih djela« kojemu je nazočilo 30 slušača.⁴⁵

Godine 1969. za hrvatsku kazališnu historiografiju objavljena je nezabilazna *Enciklopedija Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu 1894 – 1969*, u kojoj se navode mnoga imena vezana uz kazališnu kritiku, međutim u ovom enciklopedijskom izdanju Ljubomir Maraković se ne spominje, unatoč činjenici da je bio jedan od najmarljivijih kazališnih kritičara, osobito kazališnih predstava izvedenih u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu.⁴⁶

Slično se Marakoviću dogodilo pet godina kasnije kada je 1974. objavljen *Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* jer niti u tom enciklopedijskom izdanju Ljubomir Maraković nije obrađen, niti ga se spominje.⁴⁷ Također, Marakovića kao enciklopedijsku natuknicu ne navodi se niti u prvim izdanjima poznate *Opće enciklopedije* Leksikografskog zavoda u Zagrebu.

Međutim, navedimo i to da je Maraković obrađen u ediciji *Leksikon pisaca Jugoslavije* pokrenutoj još 1978. u Jugoslaviji, premda je četvrti svezak tog nezavršenog izdanja objavljen u Novom Sadu godine 1997.⁴⁸ Autorica enciklopedijskog članka Zora Stojanović među Marakovićevim životopisnim podatcima navodi da je Ljubomir Maraković sin pedagoškog pisca prof. Nikole Marakovića (*Rukovet pouka*, I-IV, Mostar). Osim tvrdnje da se Maraković »bavio književnom i kazališnom kritikom, filmom i publicistikom« ona pobliže ne ocjenjuje njegov rad niti izvješćuje o ocjenama drugih. Uz životopis natuknica tek sadrži piščevu bibliografiju u koju su uključeni i prijevodi njegovih djela na esperanto, na poljski i na slovački potom djela što ih je Maraković preveo s engleskog i ruskog, kao i obimnu literaturu o Ljubomiru Marakoviću do godine 1970.

* * *

Leksikonska prezentacija Marakovića popravila se uspostavom Republike Hrvatske u kojoj više nije preprekom za pisanje o Marakovićevoj stručnoj i znanstvenoj djelatnosti bila njegova politička osuda izrečena od jugoslaven-

⁴⁴ Isto, str. 817.

⁴⁵ Isto, str. 994.

⁴⁶ *Enciklopedija Hrvatskoga narodnoga kazališta u Zagrebu 1894 – 1969*, gl. urednik Pavao Cindrić, Zagreb, 1969.

⁴⁷ *Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1974.

⁴⁸ Z[ora] Stojanović, Maraković Ljubomir. *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. IV, M – Nj, str. 96–98, Matica srpska, Novi Sad, 1997.

skog totalitarističkog režima. Nižu se brojne enciklopedijske i leksikonske natuknice o Ljubomiru Marakoviću. Tako godine 1997. *Hrvatski leksikon*, uz osnovne životopisne podatke Ljubomira Marakovića, u leksikonskoj natuknici navodi kako Maraković »počinje stihovima, potom se posvećuje kritici« te ističe da je »osobitu pozornost posvećivao književnicima katoličke orijentacije i unapređenju katoličke estetike u umjetnosti, a inzistirao je na nacionalnoj i odgojnoj vrijednosti u književnosti«. ⁴⁹

Godine 1999. Miroslav Šicel u natuknici o Ljubomiru Marakoviću objavljenoj u drugom svesku *Krležijane* Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, nakon navođenja osnovnih životopisnih podataka ocjenjuje veze Ljubomira Marakovića s Miroslavom Krležom: »Iako ga je Krleža nazvao svojim ‘starim protivnikom iz *Hrvatske straže*’ i prilično se ironično izražavao o njemu (‘z vitijom i vitežanstvom to nikaj nigdar ničeg skup imalo ni’), Maraković je u početku pozitivno ocjenjivao Krležino djelo: smatrao je, primjerice, da je epoha ekspresionizma ‘prekaljena u ličnosti Miroslava Krleže’ zbog njegove neobične moći ‘u stvaranju stravičnih imaginarnih vizija, fantastičnih halucinacija duha na podlozi realnosti’, a pišući o ratnim novelama dobro je uočio kako je Krleža u Zagorčevoj ratnoj nostalgiji za zavičajem suviše ‘rembrantovski’, ali istinito ocrtao Zagorje, bitno drukčije od onoga ‘pod starim krovovima’. Drame *Golgota* i *Vučjak* Marakoviću su ‘prodorno snažne tvorevine, a drama *U agoniji* kao najjača iz glembajevskog ciklusa znači jednu od najsuperiornijih i najkarakterističnijih drama koje su (...) prošle preko europskih pozornica.’

Međutim, roman *Tri kavalira gospođice Melanije* ocijenio je negativno, a u povodu objavljivanja *Balada Petrice Kerempuha* (Ljubljana, 1936.) napisao je oštru negativnu kritiku polazeći prije svega sa suprotnih ideoloških, svjetonazorskih pozicija. Maraković zamjera Krleži njegov ‘ukus truleži i raspadanja’, besperspektivnost, napada ga i zbog favoriziranja kajkavštine, zbog razmetanja ‘blasfemijama te širokogrudnim baratanjem s poviješću’, odnosno pretjeranim izrugivanjem feudalaca. Zaključuje da su čitave *Balade* svojevrstan ‘dans macabre’ bez izlaza«. ⁵⁰

Godine 2005., u sedmom svesku *Hrvatske enciklopedije*, uz životopisne podatke navodi se da je Ljubomir Maraković bio jedan od najutjecajnijih hrvatskih književnih i kazališnih kritičara između dvaju svjetskih ratova, a i jedan od prvih hrvatskih filmskih kritičara. ⁵¹

⁴⁹ Maraković, Ljubomir. *Hrvatski leksikon*, II. sv., L – Ž, Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb, 1997., str. 61.

⁵⁰ M[iroslav] Š[icel], Maraković, Ljubomir. *Krležijana*, sv. 2, M – Ž, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., str. 11–12.

⁵¹ *Hrvatska enciklopedija*, sv. 7, Mal – Nj, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 50–51.

U trinaestoj knjizi *Opće i nacionalne enciklopedije u 20 knjiga* objavljenoj 2007., uz osnovne životopisne podatke navodi se kako je Marakovićeve rasprava *Novi život* (1910.) »posvećena ideji književnog djela kao spoja nacionalnih i socijalnih interesa s estetičkim kategorijama«, a među njegovim studijama o novim hrvatskim književnim strujanjima kao značajna izdvojena je studija iz 1927. »Iza ekspresionizma«.⁵²

Najkvalitetniji enciklopedijski prilog o Ljubomiru Marakoviću napisao je Vladimir Lončarević, a objavljen je godine 2010. u drugom svesku *Hrvatske književne enciklopedije*.⁵³ Lončarević navodi da je Maraković u doba pohađanja isusovačke gimnazije u Travniku pisao 'dramolete' te objavljujivo 'epose' i manje članke u *Pobratimu*. Godine 1905. objavio je u *Hrvatskoj straži* tekst *Moji ideali*, gdje svoj životni put određuje zvanjima profesora i katoličkoga svjetovnjaka. Studirao germanistiku i slavistiku u Beču, gdje je doktorirao radom o *Vili Slovinki* Jurja Barakovića (1909.). Tu se uključio u Mahničev katolički pokret, postavši član i ubrzo predsjednik HKAD 'Hrvatska' te urednik časopisa *Luč* (1905. – 1909.). Ujedno se bavio književnim pitanjima, potaknut djelovanjem austrijskog katoličkog neoromantičara R. von Kralika i književnog kruga *Der Gral*. Uz pisanje pjesama, što je ubrzo napustio, najvažniji rad iz toga doba niz je analitičko-programskih članaka *Književna razmatranja* (1907. – 1909.), koja je poslije sažeo i dopunio u programskoj knjizi *Nov život* (1910.), čime je zasnovao program 'hrvatske katoličke narodne književnosti' na temelju idealističkoga neoromantizma, istaknuvši potrebu pokretanja katoličkoga beletrističkog lista. Nakon završetka studija radio je kao srednjoškolski profesor na Realnoj gimnaziji u Banjoj Luci. Godine 1916. bio je premješten u Sarajevo, a od 1919. radio je kao profesor na Gornjogradskoj gimnaziju u Zagrebu, potom na Visokoj pedagoškoj školi (1944. – 1945.), a od 1949. do umirovljenja 1952. (honorarno do 1957.) na Interdijecezanskoj Vjerskoj školi u Zagrebu. Bio je predsjednik Hrvatskoga katoličkog seniorata, utjecajan član Pax Romana i drugih katoličkih međunarodnih udruga. Bio je suradnik *Hrvatske enciklopedije* za struke film, komparativna književnost i teorija književnosti.

Tijekom godina profilirao se kao najupućeniji hrvatski književni, a poslije i kazališni i filmski kritičar katoličkoga smjera, pa su njegovi sudovi imali težinu i izvan idejnog kruga kojemu je pripadao. Poštujući Mahničev prinos buđenju svijesti o potrebi oblikovanja katoličkoga književnog smjera

⁵² *Enciklopedija*. Opća i nacionalna u 20 knjiga, XIII. knj., Ma – Mi, Pro Leksis d.o.o. / Večernji list d.d., Zagreb, 2007., str. 87.

⁵³ V[ladimir] Lončarević, Maraković Ljubomir, *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 2, Gl – Ma, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 602–603.

i stav da katolička literatura treba biti dio općega reevangelizacijskoga pokreta, rano se, već 1911., u članku 'Književna smotra' (u *Hrvatskoj straži*), distancirao od njegove tzv. negativne kritike, kao i od 'starih' iz doba moderne. Držao je da katolička književnost treba ponajprije biti 'umjetničko i sasma stilsko pitanje' (*Hrvatska prosvjeta*, 1921.). Prihvativši Matoševo geslo stvaralačke kritike, koja je i sama umjetničko djelo, branio je stav da je kritika ujedno znanost i da nema kritike bez solidne teorije književnosti (*Hrvatska prosvjeta*, 1920.). Izvodeći temeljno nadahnuće kritičkoga rada iz *philosophia perennis*, smatrao je da kritika ima odgojnu etičko-estetičku ulogu prema piscu i čitatelju. Izuzevši neke prigode, u kojima je bio popustljiv prema idejnim istomišljenicima ili preoštar prema protivnicima, mnoge njegove kritike, izrečene na tim načelima, izdržale su sud vremena, a širina pogleda i teorijska potkovanost omogućile su mu da pozitivno ocijeni i neka djela svjetonazorski nesrodnih pisaca (A. Cesarec, M. Krleža).⁵⁴

Tijekom četrdeset godina književnog rada (koji je, 'zbog suradnje s okupatorom', 1945. nasilno prekinuo prvo tzv. Sud časti Društva književnika Hrvatske, a 1947. i sudska presuda kojom je osuđen na trinaest mjeseci zatvora, uz višegodišnju zabranu publiciranja) objavio je više od 1300 različitih članaka i nekoliko knjiga. Uz programsku knjižicu *Novi život*, uredio je dva broja katoličkoga književnog almanaha *Naše kolo* (1912., 1914.), književni kalendar *Zrno* (Sarajevo, 1919.), studije *Novi pripovjedači* (1929.), knjigu o 'nestručnoj pozornici' *Pučka pozornica* (1929.), uredio je antologije *Moderni hrvatski pripovjedači* (1934.) i *Hrvatska književna kritika* (1935.) te objavio prvu hrvatsku teoriju književnosti *Žetva* (1941.), kao srednjoškolski udžbenik.

Srž svojega književnog rada ostvario je kao urednik *Hrvatske prosvjete* (1919. – 1940.), gdje je okupio ponajbolje katoličke pisce, sam objavivši stotine radova. Suradivao je u *Hrvatskoj straži*, *Hrvatskome kolu*, *Hrvatskoj reviji*, *Obzoru*, *Književnom životu*, *Luči*, *Danici* i drugdje te u inozemnoj periodici. Također, bio je stalni kazališni i filmski kritičar u *Narodnoj politici*, *Hrvatskoj straži*, *Hrvatskomu glasu* i *Spremnosti*. Pratio je svu recentnu hrvatsku i svjetsku književnost, a zapažene studije, eseje i kritike objavio je o M. Budaku, D. Domjaniću, S. Košutić, M. Krleži, V. Nazoru, M. Cihlaru Nehajevu, P. Preradoviću, Z. Remeti, Đ. Sudeti, P. Bourgetu, P. Claudelu, J. Galsworthyju, J.-K. Huysmansu, F. Jammesu, J. Joyceu i dr., o ekspresionizmu i o modernom objektizmu. Vrstan znalac francuskog jezika i književnosti, prevodio je i s drugih jezika (S. Undset, F. Jammes, G. von Le Fort, F. Werfel, F. Mauriac, N. S. Ljeskov i dr.).⁵⁵

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

C) Ljubomir Maraković u edicijama Matice hrvatske – PSHK i SHK

Nakon odluke uredništva edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* da u tu ediciju uvrsti i izbor iz stvaralačkog opusa Ljubomira Marakovića, zajedno s nekolicinom književnih kritičara koji su djelovali između dva svjetska rata, zaključeno je da se taj posao povjeri Dubravku Jelčiću. I doista u knjizi 86 edicije PSHK donose se izbori iz djela Alberta Halera, Mihovila Kombola, Branka Gavelle i Ljubomira Marakovića, a o Marakoviću tekst je napisao D. Jelčić.⁵⁶ Osvrt na razdoblje od 1945. do 1971. jasno pokazuje da je broj tekstova o Ljubomiru Marakoviću beznačajan, a nastavno o njemu će se više pisati tek nakon izdanja njegovih članaka u PSHK. Nakon što je Marakovića, dakle, više od četvrt stoljeća uglavnom pratila recepcijska šutnja, znakovite su riječi priređivača Dubravka Jelčića kojima se ta šutnja *de facto* prekinula: »Da je Ljubomir Maraković bio jedan od najspremnijih, najzanimljivijih, najplodnijih i najsvestranijih književnih kritičara hrvatskih u razdoblju od početka dvadesetih pa do, otprilike, sredine tridesetih godina našega stoljeća, dakle puno jedno desetljeće i još malo više, to će znati samo oni koji imaju pred očima jasnu sliku naše književne kritike u tom vremenu, prvenstveno one u tadašnjoj našoj periodici. A priznat će to samo oni koji, danas, ovom kritičaru pristupaju bez ikakvih predrasuda, *sine ira et studio*, neopterećeni bilo kakvim apriornim sklonostima ili netrpeljivostima ideološke ili neke druge prirode«.⁵⁷ I doista, tim je izdanjem u PSHK najavljen prekid nepravednog i neopravdanog prešućivanja Ljubomira Marakovića u hrvatskoj književnoj i kulturnoj javnosti.

U ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* koja nasljeđuje ediciju PSHK, djelo Ljubomira Marakovića predstavljeno je zajedno s Josipom Bognerom, a tu zajedničku knjigu godine 1997. priredila je Antonija Bogner-Šaban.⁵⁸ U ovo izdanje uvrštena je Marakovićeva studija »Hrvatska književnost (1860 – 1935)«, zatim piščeva razmatranja o ekspresionizmu, te izbor iz njegovih književnih i kazališnih kritika. Svoj predgovor knjizi priređivačica zaključuje ocjenom da je unatoč svoje sveobuhvatnosti i promišljenosti te nepokolebljivosti razmišljanja, Maraković bio nepravedno zanemaren, ali

⁵⁶ Dubravko Jelčić, »Ljubomir Maraković«, u knjizi: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavelle, Ljubomir Maraković, Eseji studije i kritike, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 86, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1971., str. 423–431.

⁵⁷ Isto, str. 425.

⁵⁸ Antonija Bogner-Šaban, »Predgovor«, u knjizi: Ljubomir Maraković / Josip Bogner, *Rasprave i kritike*, priredila A. Bogner-Šaban, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–36.

zbog toga nije nipošto manje zaslužan, naprotiv on je nezaobilazan u povijesti hrvatske književnosti i kazališta, kamo zasigurno čvrsto i pouzdano pripada.

E) Monografija Vladimira Lončarevića o Ljubomiru Marakoviću

Godine 2003. pod naslovom *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa* objavljena je monografija Vladimira Lončarevića o Ljubomiru Marakoviću.⁵⁹ Hrvatski esejist, publicist, književni povjesničar, književni teoretičar i kroatist dr. Vladimir Lončarević rođen je u Zagrebu 1960., studirao kroatistiku na Filozofskom fakultetu, na kojem je diplomirao 1985., te magistrirao 2002. na književnom radu Ljubomira Marakovića. Doktorirao je 2005. na Hrvatskim studijima na temi hrvatskog katoličkog pokreta: Književnost i hrvatski katolički pokret (1900. – 1945.).

U Lončarićevoj monografiji o Ljubomiru Marakoviću prikazan je kritičar život i rad i njegovi književno-estetički i etički nazori, napose njegov prinos stvaranju pojma i i pretpostavki katoličke književnosti na temelju katoličkog neoromantizma. Lončarević analitički tumači Marakovićeve estetička stajališta utemeljena na jedinstvu istine, ljepote i dobrote. Donosi postulate Marakovićeve kritičke analize i istaknute zadaće književne kritike u odgajanju čitatelja za čitanje dobre literature, pri čemu kritičar valja pomoći u afirmaciji istinskoga literarnog talenta i u njegovu razvoju. Lončarevićeve monografija o Ljubomiru Marakoviću najveći je pozitivni pomak u recepciji uglednoga hrvatskog književnog kritičara i povjesničara do tada.

F) Zbornik *Katolicizam, modernizam i književnost*

Iako se o Marakoviću nakon 1971. pisalo u različitim kritičkim prilozi-
ma o pojedinim aspektima njegova stvaralaštva, o poznavanju njegova života
i djela nov i iznimno važan prinos ostvarili su Institut Fontes Sapientiae i Fi-
lozofski fakultet Družbe Isusove organiziravši, povodom 50. obljetnice smrti
Ljubomira Marakovića, 26. studenoga 2009. u Zagrebu znanstveni skup *Ka-
tolicizam, modernizam i književnost* na kojem je sudjelovalo tridesetak znan-
stvenika. Godine 2011. pod istim naslovom objavljen je zbornik znanstvenih

⁵⁹ Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Biblioteka Religijski niz, knj. 4 (gl. urednik Ivan Koprek; recenzenti prof. dr. Vladimir Horvat i prof. dr. Tihomil Maštrović), Zagreb, 2003.

i stručnih radova autora koji su sudjelovali na skupu.⁶⁰ Većina priloga u zborniku odnosi se na život i djelo Ljubomira Marakovića, posebice na njegovu književno-uredničku djelatnost.

Tako Ivica Martinović piše o »Filozofskom obzoru *Hrvatske straže*«, Vladimir Horvat razmatra Marakovićevu djelatnost kao pedagoga i apostola pera, Božidar Nagy se osvrće na Marakovića kao profesora i odgojitelja bl. Ivana Merza, Božidar Petrač piše o Marakovićevim književnoestetičkim nazorima i osvrće se na Marakovićevu kritiku Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*, dok Zdravko Gavran objavljuje članak »Marakovićev *Novi život* i njegove početne postavke o književnosti«. Prilog Vladimira Lončarevića naslovljen je »Marakovićevo utemeljenje katoličke književnosti«, a Petar Bašić piše o teološkom nazivlju u djelima Ljubomira Marakovića. Članak Vinka Brešića vezan je uz Marakovićevu antologiju hrvatske književne kritike, dok Cvijeta Pavlović istražuje pojam svjetske književnosti u povijesti hrvatske književnosti Ljubomira Marakovića. Ilija Miškić se osvrće na Marakovića i časopis *Luč*, a prilog Darka Gašparovića, u kojem piše o Marakoviću kao promicatelju katoličkog kazališta, naslovljen je »Tradicijski kanon i modernističke interpolacije u pasiji«. Memoarske je naravi članak Ivana Goluba »Moja sjećanja na Ljubomira Marakovića«. Radovima objavljenim u ovom zborniku otvoren je čitav niz novih tema vezanih uz Marakovićev stvaralački opus te su podastrte nove interpretacije ranije raspravljenih činjenica i tema. Pod naslovom *Katolički idealizam i realizam* iste te 2009., povodom 50. obljetnice pišćeve smrti, objavljen je nakladom *Glasa koncila* izbor iz Marakovićeva opusa (priređivač i autor predgovora »Svećenik književnosti« Vladimir Lončarević).

G) Znanstveni skup i zbornik o Ljubomiru Marakoviću

Najveći dosad organizirani znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću održan je kao 17. znanstveni skup u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, u Zagrebu i Topuskom 25. i 26. travnja 2019. Na njemu je sudjelovalo tridesetak domaćih i inozemnih znanstvenika s brojnih znanstvenih i sveučilišnih središta. Brojni znanstvenici svojim su priložima, ovaj put interdisciplinarno, osnažili recepciju Marakovićeva stvaralačkog opusa i tako se napokon posvema ispravila povijesna nepravda prema uglednom hrvatskom zaslužniku, čime su se ostvarile pretpostavke za njegovo trajno i kvalitetno pozicioniranje u povijest hrvatske književnosti. O tome ponajbolje svjedoči upravo objavljeni *Zbornik o Ljubomiru Marakoviću*.

⁶⁰ Zbornik *Katolicizam, modernizam i književnost*, Institut Fontes Sapientiae i Filozofski fakultet Družbe Isusove, ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak, Zagreb, 2011.

Literatura

D) Literatura korištena u članku

- V[elimir] D[eželić], Maraković Ljubomir dr. Zbornik *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925 – 1925*, Zagreb, 1925., str. 173.
- Mate Ujević, *Hrvatska književnost. (Pregled hrvatskih pisaca i knjiga)*, Jeronimska knjižnica, Knjiga trista šezdeset i četvrta, Izdaje Hrv. knjiž. Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1932., str. 192.
- Ljubomir Maraković, »Poviestno razvojni pregled hrvatske književnosti od preporoda do danas« (drugi dio Poglavlja XVII. »Književnost«). Zbornik *Naša domovina*, sv. 2. Hrvatska kultura – politička povijest Hrvata, Izdanje Glavnog ustaškog stana, gl. urednik prof. Filip Lukas, Zagreb, 1943., str. [VI.], 628, 639–646, 660, 815, 817, 994.
- Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941*, Naklada A. Velzek, Zagreb 1944.
- Dubravko Jelčić, Ljubomir Maraković, u knjizi: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković, *Eseji studije i kritike*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 86, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1971., str. 423–431.
- Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1974.
- Miroslav Šicel, *Književnost moderne*, knj. 5. *Povijesti hrvatske književnosti*, Liber / Mladost, Zagreb, 1978., str. 74.
- Miroslav Šicel, *Pregled novije hrvatske književnosti*. 3. izdanje, Zagreb, 1979., str. 155.
- Miroslav Šicel, *Hrvatska književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH i Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., str. 420- 421.
- Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1993., str. [227, 304, 318, 356, 357, 373, 375.]
- Miroslav Šicel, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 122, 278.
- Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 1997., str. 249–252.
- Z[ora] Stojanović, Maraković Ljubomir. *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. IV, M – Nj, str. 96–98, Matica srpska, Novi Sad, 1997.
- Maraković, Ljubomir. *Hrvatski leksikon*, II. sv., L – Ž, Naklada Leksikon d.o.o., Zagreb, 1997., str. 61.
- Antonija Bogner-Šaban, Predgovor, u knjizi: Ljubomir Maraković / Josip Bogner, *Rasprave i kritike*, priredila A. Bogner-Šaban, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–36.
- M[iroslav] Š[icel], Maraković, Ljubomir. *Krležijana*, sv. 2, M – Ž, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1999., str. 11–12.
- Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003., 371.

- Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko- teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Biblioteka Religijski niz, knj. 4 (gl. urednik Ivan Koprek; recenzenti prof. dr. Vladimir Horvat i prof. dr. Tihomil Maštrović), Zagreb, 2003.
- Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, drugo, znatno prošireno izdanje, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 2004., str. 284, 305, 383, 384, 388, 430, 645, 656, 661.
- Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa (1750 – 1881)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004., str. 218, 265, 293.
- Hrvatska enciklopedija*, sv. 7, Mal – Nj, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 50–51.
- Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga II. Realizam*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 61.
- Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga III. Moderna*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 71, 166, 287, 305, 318.
- Enciklopedija*. Opća i nacionalna u 20 knjiga, XIII. knj., Ma – Mi, Pro Leksis d.o.o. / Večernji list d.d., Zagreb, 2007., str. 87
- V[ladimir] Lončarević, Maraković Ljubomir, *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 2, Gl -Ma, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 602–603.
- Zbornik *Katolicizam, modernizam i književnost*, Institut Fontes Sapientiae i Filozofski fakultet Družbe Isusove, ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak, Zagreb, 2011.

II) Izbor važnijih članaka o Marakovićevu stvaralaštvu

- Iscrpna literatura o Marakovićevu životu i djelu što ju je priredio Vladimir Lončarić cjelovito se donosi u ovom *Zborniku*. Ovdje izdvajamo tek nekoliko važnijih jedinica:
- Miroslav Krleža, »O našoj kazališnoj kritici«, *Književnik*, III, 1930., br. 10, str. 429.
- H. (Ivo Hergešić), »Sto godina hrvatske književnosti. Marakovićevi 'Moderni hrvatski pripovjedači'«, *Obzor*, LXXV, 1934., br. 92, str. 1–2.
- Miroslav Krleža, »Pojave, događaji, ljudi. Najnovija anatema moje malenkosti«, *Danas*, I, 1934., br. 1, str. 106–113.
- Miroslav Krleža, »Slučaj Panaita Istratia«, *Danas*, I, 1934., br. 1, str. 132–134.
- Albert Haler, »O kritici«, *Hrvatska revija*, VIII, 1935., br. 7, str. 370–372.
- H. (Ivo Hergešić), »Hrvatska književna kritika«, *Obzor*, LXXVI, 1935., br. 94, str. 1–2.
- Ivo Hergešić, »Hrvatska književna kritika«, *Obzor*, br. 94; Zagreb, 1935.
- Petar Grgec, »Najsnažnija djela novije hrvatske katoličke književnosti«, *Kalendar Sv. Ante za 1936.*, XI, 1936., str. 81–90.
- Radoslav Glavaš, »Sedamdeset i pet godina hrvatske književnosti«, *Hrvatska prosvjeta*, XXIV, br. 3, str. 136–138, Zagreb, ožujak 1937.
- Stanislav Šimić, »Doktor i kritika«, *Dalekozor duha*. DHK, Zagreb, 1937., str. 93–101.
- Mate Ujević, *Plodovi srca i uma*. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Zagreb, 1941., str. 733–734, 738.
- Vlatko Pavletić, *Hrvatska književna kritika*. Zagreb, 1958., sv. II, 11–12.

- Ivo Bogdan, »Baština Ljubomira Marakovića (7. VI. 1887. – 21. II. 1959.)«, *Hrvatska revija* (Buenos Aires), IX, 1959., br. 2(34), str. 136–145.
- Miroslav Vaupotić, »Hrvatski književni časopis 1914–1961«, *Razlog*, II, 1962., br. 5–6, str. 509–523.
- Vlatko Pavletić (prir.), *Panorama hrvatske književnosti*. Stvarnost, Zagreb, 1965., str. 221, 503, 509–511, 776, 805, 816.
- Stanko Tenšek, »Ljubomir Maraković«, u knjizi: Ljubomir Maraković, *Petar Preradović*, Biblioteka *Eseji i članci*, br. 1, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969., str. 63–65, *Bibliografija*, str. 67–88.
- Nikola Batušić, *Hrvatska kazališna kritika* (dramska). Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 182, 183, 202–203, 219–223, 229, 232.
- Zlatko Posavac, *Estetika u Hrvata. Istraživanja i studije*. NZMH, Zagreb, 1986., br. 181–184, str. 208–211.
- Stanko Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1911–1924)*. Globus, Zagreb, 1987., str. 379–380, 395–419, 430, 471, 475, 502, 507.
- Stanko Lasić, *Kritička literatura o Miroslavu Krleži od 1914. do 1941.* Globus, Zagreb, 1989., str. 17, 27, 51, 58–59, 84–85, 102–103, 114–117, 136–137, 218–219, 245–248, 294–295 + tablice.
- Boris Senker, *Hrvatska drama 20. stoljeća*. I. dio, Logos, Split, 1989., str. 25–33.
- Dubravko Jelčić, »Kritičar između ideologije i estetike«, U: *Nove teme i mete*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995., str. 139–150.
- Vladimir Lončarević, »Ostvareni ideali: Prikaz života i rada dr. Ljubomira Marakovića o 110. obljetnici rođenja«, *Obnovljeni život*, LII, 1997., br. 2, str. 181–195; VIII, 1998, br. 1, str. 47–58; br. 2, str. 161, 177.
- Juraj Batelja, *Crna knjiga o grozovitostima komunističke vladavine u Hrvatskoj*, Zagreb, 2000., XXVI–XXVII.

RECEPCIJA LJUBOMIRA MARAKOVIĆA

Sažetak

Recepciju Marakovićeva književnopovijesnoga i kritičarskoga rada moguće je pratiti od njezina objavljivanja pa s prekidima sve do današnjih dana. Brojni autori, poznati i anonimni, u različitim su se publikacijama osvrnuli na njegovo stvaralaštvo. Preglednosti radi članak je strukturiran na način praćenja kronološke objave pojedinoga priloga; ponajprije u povijestima hrvatske književnosti, zatim u enciklopedijskim i leksikonskim natuknicama, u PSHK godine 1971., i u SHK 1997., u monografiji Vladimira Lončarevića *Luči Ljubomira Marakovića* iz 2003. te u zborniku *Katolicizam, modernizam i književnost* objavljenom godine 2011.

U svezi pojedinih razdoblja unutar recepcije Marakovićevih djela prvo razdoblje traje u doba moderne, u sklopu različitih poetika, od impresionističke do ekspresionističkih, i to kada se na osobit način pojavljuje tzv. katolička moderna, čije kritičare

predvodi upravo Ljubomir Maraković. Od početka dvadesetih do sredine tridesetih godina XX. stoljeća bio je jedan od najsvestranijih i najplodnijih hrvatskih književnih kritičara. U razdoblju vladavine komunističke diktature od 1945. pa do 1971. Maraković je zabranjivan te lažno optužen i osuđen, te o njemu nije bilo dopušteno pisati niti ga spominjati u književnopovijesnim pregledima, što je bitno umanjilo recepciju njegova rada. Nekoliko rijetkih iznimaka čine tekstovi Vlatka Pavletića, Ive Bogdana i Stanka Tenšeka. Naredno razdoblje počima godine 1971., u doba tzv. »hrvatskoga proljeća«, kada je Marakovićev književno-kritički opus predstavljen u Matičinoj ediciji PSHK, a potom i 1997. u ediciji SHK. I konačno, u Republici Hrvatskoj odbačene su besmislene Marakovićeve optužbe iz totalitativnog komunističkog doba, a suvremena književna historiografija visoko ocjenjuje književnopovijesne i kritičke prinose Ljubomira Marakovića u hrvatskoj književnosti, stavljajući ih odmah do onih što su ih stvorili ugledni književni povjesničari kakvi su nedvojbeno bili Mihovil Kombol i Antun Barac. Najveći dosad organizirani znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću održan je kao 17. znanstveni skup u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, u Zagrebu i Topuskom 25. i 26. travnja 2019.

Glavne riječi: Ljubomir Maraković, hrvatska književna historiografija

LJUBOMIR MARAKOVIĆ'S RECEPTION

Summary

The reception of Maraković's literary-historical and critical work can be, with some discontinuation, followed from the day of its publication all the way to the present time. Numerous well-known and anonymous authors have referred to his work in various publications. For easier reference, this paper is structured chronologically, according to the time of publication of a certain article, first in the histories of Croatian literature, then in encyclopaedic and lexicon entries, in the *Pet stoljeća hrvatske književnosti* [Five Centuries of Croatian Literature] edition from 1971. and in the *Stoljeća hrvatske književnosti* [Centuries of Croatian Literature] edition from 1997, in Vladimir Lončarević's monograph from 2003 and in the proceedings *Katolicizam, modernizam i književnost* [Catholicism, Modernism and Literature] published in 2011. During the period of modernism, within heterogeneous poetics, from impressionist to expressionist, in a particular way the so called Catholic modernism also emerged, its critics being led by Ljubomir Maraković. From the beginning of the twenties until the mid thirties of the twentieth century he was one of the most versatile and most productive Croatian literary critics. During the period of Communist dictatorship Maraković was suspended, accused and convicted, and therefore it was not allowed to write about him or mention him in literary-historical surveys. Today's literary historiography, however, highly appraises Ljubomir Maraković's literary-historical and critical contributions, placing them side by side with the ones written by undoubtedly canonical authors such as Mihovil Kombol and Antun Barac.

Key words: Ljubomir Maraković, Croatian literary historiography

Zlatko Matijević

Ljubomir Maraković i politika hrvatskoga katoličkog seniorata (1912. – 1929.)

Prethodno priopćenje
UDK 94(497.5)

»Evo narode hrvatski, na naumu Providnosti, u savjetu je trojednog Boga zaključeno, da preuzmeš među rođenom braćom, koja bijahu krivnjom kobnih slučajeva kroz tisuću godina podijeljena, poslanstvo ujedinjenja«.

Biskup Antun Mahnić

Posljednju godinu XIX. stoljeća papa Lav XIII. (1878. – 1903.)¹ proglasio je jubilarnom želeći da je svi katolici obilježe raznim manifestacijama odanosti vjeri.² Hrvatski su katolici, svećenici i svjetovnjaci, organizirali u Zagrebu od 3. do 5. rujna 1900. katolički kongres (sastanak).³ Iako se ponekad Prvi hrvatski katolički kongres uzima kao početak Hrvatskoga katoličkoga pokreta (HKP), on to doista nije bio. Njegov je pravi pokretač bio krčki biskup Antun Mahnić (1850. – 1920.),⁴ tihi sudionik zagrebačkoga kongresa.

Biskup Mahnić pozorno prateći stanje u Hrvatskoj zaključio je da je katoličanstvo, i na njemu utemeljen svjetonazor, sve više ugroženo širenjem liberalnih ideja.⁵ Da bi se tome uspješno suprotstavio pokrenuo je časopis

¹ Vidi: James J. McGovern, *The Life and Life-Work of Pope Leo XIII*, Office of Catholic Publications, Chicago, 1903.

² Vidi: Ivan Markešić, »Katolički pokret – europski kontekst«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 57–76.

³ Vidi: Mario Strecha, »*Mi smo Hrvati i katolici...*« *Prvi hrvatski katolički kongres 1900.*, Golden marketing-Tehnička knjiga – FF Press – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008.

⁴ Vidi: Ignacij Radić, *Doktor Antun Mahnić biskup krčki*, Naklada »Dobra štampa« Z.S.O.J., Slav. Požega, 1940.

⁵ Vidi: Mirjana Gross, »Liberalizam i klerikalizam u hrvatskoj povijesti (19. i početak 20. stoljeća)«, *Naše teme*, 31, br. 6–7, str. 846–858; Zagreb, 1989.; Jure Krišto, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.–1918.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., str. 183–192.

Hrvatska straža (Krk, 1903.).⁶ Bio je to početak stvarnoga rada na organiziranju HKP-a.⁷

Usporedno s pokretanjem časopisa Mahnić je potaknuo i osnivanje prvoga hrvatskoga katoličkoga akademskoga društva »Hrvatska« (Beč, 1903.).⁸ Član je društva bio i Ljubomir Maraković (1887. – 1959.), student germanistike i slavistike na bečkom Sveučilištu,⁹ poslije jedan od najviđenijih pripadnika HKP-a. Članovi društva pokrenuli su izdavanje časopisa *Luč* (Beč, 1905.)¹⁰ koji će imati važnu ulogu u idejnom formiranju hrvatskoga katoličkoga društva. *Luč* je prve četiri godine uređivao Lj. Maraković.¹¹ Godine 1906. u Zagrebu je osnovano Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Domagoj«¹² koje uskoro preuzima *Luč* u svoje ruke.

U prosincu 1912. u katoličkom dnevniku *Riječke novine*,¹³ u vlasništvu riječkih kapucina,¹⁴ vodeći članovi HKP-a, predvođeni Petrom Roguljom (1888. – 1920.),¹⁵ objavljuju »politički programni članak« u kojem se zauzimaju za »narodno jedinstvo Slovenaca, Hrvata i Srba«.¹⁶ Bio je to jasan znak da Mahnićeve mladi sljedbenici namjeravaju ući u hrvatsku političku arenu kao posebna politička skupina.

Sudbonosan događaj u razvoju cijeloga Katoličkoga pokreta u Hrvatskoj (i Bosni i Hercegovini) bio je osnutak Hrvatskoga katoličkoga seniorata

⁶ Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret (1903.–1945.)*, Glas koncila – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., str. 33–38.

⁷ Vidi: Jure Krišto, »Katoličko organiziranje i politika: počeci Hrvatskoga katoličkog pokreta«, *Croatia Christiana periodica*, 15, br. 28, str. 85–104; Zagreb, 1991.; Ivan Zubac, »Hrvatski katolički pokret na početku 20. stoljeća«, *Obnovljeni život*, 73, br. 3, str. 329–341; Zagreb, 2018.

⁸ Antun Bozanić, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 106.

⁹ Vladimir Lončarević, »Svećenik književnosti«, u: Ljubomir Maraković, *Katolički idealizam i realizam. Studije, kritike, intervjui, članci*, Glas koncila, Zagreb, 2009., str. 11–12.

¹⁰ Vidi: Vladimir Lončarević, »Svjetlo katoličke obnove. Uz stotu obljetnicu Luči – 'Lista hrvatskog katoličkog društva' (1905–2005)«, *Obnovljeni život*, 61, br. 1, str. 59–78; Zagreb, 2006. Također vidi: *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 20. stoljeća*, Svezak 2, *Luč (1905–1942)*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011.

¹¹ Vidi: Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003.

¹² Vidi: Ivan Markešić, »Počeci djelovanja Hrvatskoga katoličkog akademskoga društva 'Domagoj'«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 309–320.

¹³ Vidi: Jasmina Miletić, »'Riječke Novine' i Hrvatski katolički pokret«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 403–407.

¹⁴ Vidi: Tomislav Zdenko Tenšek, »Škrivanićev krug i riječki kapucini«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 393–402.

¹⁵ Vidi: Jure Krišto, »Petar Rogulja i razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta: uz 80. obljetnicu smrti«, *Croatia Christiana periodica*, 25, br. 47, str. 207–223; Zagreb, 2000.

¹⁶ Vidi: Veronika Mila Popić, »'Naše stanovište u politici' – politički program pristaša Hrvatskoga katoličkog pokreta oko *Riječkih Novina* (1912.–1914.)«, *Croatia Christiana periodica*, 39, br. 75, str. 185–196; Zagreb, 2015.

(HKS), ekskluzivne organizacije katoličke svećeničke i svjetovne inteligencije (1912./1913.).¹⁷ Poticaj za osnutak društva došao je od biskupa Mahnića koji je i sâm bio njegov običan član.¹⁸ Lj. Maraković, tada nastanjen u Banja Luci, bio je jedan od prvih članova novoosnovane seniorske organizacije.¹⁹ Tijekom službovanja u Sarajevu (1916. – 1919.) aktivno je sudjelovao u radu tamošnjega Seniorata za Bosnu i Hercegovinu.²⁰

Koncem 1913. razne organizacije HKP-a brojile su više od 6.000 članova kojima se na čelu nalazilo 150 seniora.²¹

Prvi svjetski rat u velikoj je mjeri paralizirao djelovanje HKP-a. Zabrana izlaženja *Riječkih novina* bila je prva žrtva koju su morali podnijeli hrvatski organizirani katolici. Odlukom državnoga odvjetništva u Rijeci, karajem kolovoza 1914., list je zabranjen zbog ugrožavanja državnih interesa.²² Nestanak riječkoga dnevnika uskoro je nadoknađen pokretanjem novoga katoličkoga lista u Zagrebu jednostavnoga imena – *Novine* (1914.).²³

Unatoč brojnim teškoćama dijelili se seniora činilo da im razvoj vojno-političke situacije na ratištu ide na ruku. Očekujući da će Austro-Ugarska Monarhija nestati u ratnome vihoru s političkoga zemljovida srednje Europe, ponadali su se stvaranju južnoslavenske državne zajednice, za koju su vjerovali da će im otvoriti neslućene mogućnosti djelovanja.

Nakon što je 1915. za urednički stol *Novina* sjeo P. Rogulja na stranicama je lista pojačano promicana jugoslavenska ideologija.²⁴

U svom glasovitom članku »Pred zoru« P. Rogulja je članove HKP-a, prvenstveno seniore, podijelio u dvije suprotstavljene skupine. Prvu su skupinu činili »nacijonalci«, a drugu »integralci«. U konkretnom političkom djelovanju »integralci« su se priklanjali frankovačkom pravaštvu.²⁵ Suprotno njima,

¹⁷ Vidi: Zdravko Matić, »Hrvatski katolički seniorat i njegove karakteristike«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 40, br. 1, str. 211–230; Zagreb, 2008.

¹⁸ Antun Bozanić, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 110.

¹⁹ Petar Grgec, *Dr. Rudolf Eckert*, HKD Sv. Ćirila i Metoda (Sv. Jeronima), Zagreb – »Zvona«, Rijeka, Rijeka, 1995., str. 215.

²⁰ »Sarajevo«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 29; Zagreb, svibanj 1919.

²¹ Antun Bozanić, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 110.

²² Zlatko Matijević, »Hrvatski katolički pokret i politika (1903.–1929.)«, *Chroatica Christiana periodica*, 25, br. 47, str. 184; Zagreb, 2001.

²³ Jure Krišto, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.–1918.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., str. 333. Početkom studenoga 1918. *Novine* mijenjanju ime u *Narodna politika* (1918.–1929.), potom u *Hrvatska straža* (1929.–1941.) i konačno u *Hrvatski glas* (1941.).

²⁴ Vidi: Jure Krišto, »Katoličko priklanjanje ideologiji jugoslovenstva«, *Časopis za suvremenu povijest*, 24, br. 2, str. 25–45; Zagreb, 1992.

²⁵ Vidi: Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895.–1903.*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 2001.

»nacionalci« se nisu opredijelili niti za jednu postojeću političku stranku u Hrvatskoj, ali su tvrdili da imaju »politički program«, aludirajući pritom na članak objavljen prije rata u *Riječkim novinama*.²⁶ Rogulja se zauzimao da njegova skupina katoličkih seniora – »nacionalaca«, u koju se ubrajao i Lj. Maraković, organizira cijeli HKP na temelju »potpunoga sistema« koji bi, kao svoje integralne dijelove (»grane«) imao kulturu, gospodarstvo i politiku.²⁷

Dvije osnovne značajke HKP-a ustrojenoga na načelu »potpunoga sistema« bile su »narodno jedinstvo« Srba, Hrvata i Slovenaca, ali i Bugara te »ćirilometodska misao«, tj. ideja o uspostavi vjerskoga jedinstva Katoličke Crkve s pravoslavnim (ortodoksnim) crkvama na Balkanu.

Na seniorskom sastanku održanom u Zagrebu 1. i 2. srpnja 1917. prisutni seniori prihvaćaju politički program Južnoslavenskoga/Jugoslavenskoga kluba u Beču iznesen u tzv. Svibanjskoj deklaraciji (1917.),²⁸ u kojoj se tražilo na temelju »narodnoga načela« i »hrvatskoga državnoga prava« stvaranje nove državne jedinice u koju bi bile okupljene sve zemlje u Monarhiji u kojima žive Slovence, Hrvati i Srbi, pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije.²⁹ Odluka o prihvaćanju i promicanju političkoga programa Svibanjske deklaracije bila je očita posljedica pobjede Roguljina kruga seniora – »nacionalaca«.

Značenje Svibanjske deklaracije nije bilo sadržano samo u njezinu pitij-ski napisanom tekstu nego prvenstveno u pokretu koji se oslonjen na nju razvio sljedećih mjeseci na jugu Monarhije. Deklaracijski pokret doseže vrhunac u svibnju 1918. kada biskup Mahnić započinje objavljivati seriju članaka u zagrebačkim *Novinama* u svrhu promicanja političkih ciljeva sadržanih u Svibanjskoj deklaraciji. Biskup je deklaraciju opravdavao ne samo političkim argumentima nego i »svrhunaravskim razlozima« jer je držao da će uskoro doći do crkvenoga jedinstva između kršćanskih crkavâ, ponajprije na Balkanu, tj. jugoistoku Europe,³⁰ ali i na slavenskom pravoslavnom Istoku poslije

²⁶ Vidi bilj. 16. Također vidi: Tihomir Cipek – Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.–1914.*, Disput, Zagreb, 2006., str. 661–663.

²⁷ Petar Rogulja, *Pred zoru (Prilog ideologiji katol. pokreta u Hrvatskoj)*, Preštampano iz *Luči* 1916.–17., Zagreb, 1916., str. 12–13. Rogulja nije bio tvorac ideje o »potpunom sistemu« nego ju je baštiniio od svećenika Vilima Ivaneka (1874.–1926.). Petar Grgec, »Portreti iz naše prošlosti: Uzori sadašnjosti i budućnosti. 4. Dr. Petar Rogulja«, *Luč*, 24, br. 3, str. 89; Zagreb, 1928.–1929.

²⁸ Vidi: Zlatko Matijević, »Odjeci Svibanjske deklaracije Jugoslavenskog kluba u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini (1917.–1918. godine)«, *Spomenica Ljube Bobana 1933.–1994.*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996., str. 245–256.

²⁹ Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.–1920.*, Naklada Matice Hrvatske, Zagreb, 1920., str. 94.

³⁰ »Njiva na Istoku dozrijeva. A tko će biti prvi, koga će Gospodar poslati na katoličku žetvu istočne njive, ako ne opet narod hrvatski, koji neposredno međaši s istokom, koga uz to s istočnim narodima vežu veze krvi i jezika?« Antun Mahnić, »Zvanje hrvatskog naroda«, *Novine*, 5, br. 108, str. 1; Zagreb, 1918.

pada carizma u Rusiji (1917.). Pobrkavši politiku i religiju biskup se doveo u nezavidan položaj da ga se moglo podjednako optuživati i za prozelitizam, iako se radilo o nespretnom ekumenizmu (»ćirilometodska misao«), i za zloporabu katoličke vjere u političke svrhe, tj. klerikalizam. No, ako se radilo o klerikalizmu onda je on mogao biti samo u funkciji stvaranja jugoslavenske države. Najoštrije protivljenje Mahnićevu zagovaranju programa Svibanjske deklaracije došlo je od popa Stipe pl. Vučetića (1873. – 1945.), istaknutoga člana Stranke prava (frankovci) i zastupnika u hrvatskom Saboru koji je ustvrdio da je riječ o »uroti proti vjeri i domovini hrvatskog naroda«.³¹

Razmjerno svojoj brojčanoj snazi i utjecaju, seniori – »nacijonalci« ulaže u Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba te aktivno sudjeluju u rušenju Monarhije i stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.).³² U tome je osobito istaknutu ulogu imao senior Janko Šimrak,³³ grko-katolički svećenik, koji je djelovao kao član Središnjega odbora Narodnoga vijeća.³⁴

Optimizam koji je zahvatio Seniorat glede budućnosti katoličanstva u novostvorenoj južnoslavenskoj državi temeljio se na varavoj nadi da će doći do prevage katoličkoga elementa.³⁵

Seniori – »nacijonalci« doživljavaju svoj potpuni uspjeh i u svoje ruke preuzimaju vođenje HKP-a. Seniorima – »integralcima« nije preostalo ništa drugo nego da se pomire s nastalim stanjem stvari, barem privremeno.

Na sastanku održanom u Zagrebu 6. i 7. svibnja 1919. Velimir Deželić ml. (1888. – 1976.),³⁶ aktualni predsjednik Seniorata, istaknuo je potrebu centralizacije seniorske organizacije i aktivnoga djelovanja seniora na svim poljima javnoga života. Posebno je naglasio nužnost »međusobne intimnosti senijora« i »čuvanja tajne o senijoratu i senijorskim akcijama«.³⁷ U tu je svrhu prihvaćena i sljedeća prisega: »Zaklinjem se trojedinim Bogom, da ću kao tajnu čuvati *sve*, što se tiče Seniorata, Seniorski Vjesnik i njegov sadržaj. Obavežujem se na *bezuvjetnu* disciplinu cjelokupne organizacije i na vršenje

³¹ Zlatko Matijević, »Reakcije frankovačkih pravaša na 'Svibanjsku deklaraciju' i njezine promicatelje (1917.–1918.)«, *Riječki teološki časopis*, 12, br. 1, str. 263; Rijeka, 2004.

³² Vidi: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2008.

³³ Vidi: Ivan Peklić, »Istaknuti biskup i profesor dr. Janko Šimrak«, *Zlatna dolina*, 7, br. 1, str. 302–325; Slavonska Požega, 2001.

³⁴ Zlatko Matijević, »Guske u magli. Djelovanje članova Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (listopad 1918. – siječanj 1919.)«, *Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010., str. 112.

³⁵ Ivan Mužić, *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja*, Vlastita naklada autora, Split, 1969., str. 192.

³⁶ Vidi: Ivan Čulo, »Socijalno djelovanje kao čin pravde«, u: Velimir Deželić ml., *Socijalno djelovanje i društvena pravda. Članci, eseji, zapisi*, Glas koncila, Zagreb, 2018., str. VII–XXXVIII.

³⁷ »Svibanjski sastanak svih senijora«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 27; Zagreb, svibanj 1919.

dužnosti, što mi ih ova preporučuje, te izjavljujem, da se smatram potpuno odgovornim za *sav* svoj privatni i javni život i *rad* Senioratu«. ³⁸ Na sastanku je prihvaćen i Statut u kojem se u prvom članku kaže: »'Hrvatski katolički senijorat' jest jedna jedinstvena kulturna organizacija senijora, kojoj je svrha, da u radu za rekrutaciju domovine ujedini sve senijore. Ova organizacija kao vrhovni forum organizovane katoličke akcije u domovini stvara ideologiju pokreta, te daje smjer svemu kulturno-socijalnom pa i političkom radu svojih članova. U svim pitanjima vjere i ćudoređa radi sporazumno i po uputama jugoslavenskog katoličkog episkopata i ako treba sv. Stolice. Organizacija u svim stvarima ima čisto tajni značaj. Da uzmogne što uspješnije i življe djelovati, dijeli se hrv. kat. senijorat (H.K.S.) u pokrajinske katoličke senijorate«. ³⁹

Na istom je sastanku donosena odluka o osnutku političke stranke. Ni jedan senior nije mogao biti član neke druge stranke nego samo one koju je osnovao Seniorat, tj. Hrvatske pučke stranke (HPS). ⁴⁰

Nakon uspješno okončanoga zagrebačkoga sastanka Rogulja se osjetio ponukanim objasniti »vrhovni cilj« Seniorata u južnoslavenskoj državnoj zajednici: »U naše je ruke postavio Gospod budućnost južnih Slavena, nama je dao, da preuzmemo providencijalnu zadaću hrvatskoga, srpskog i slovenskog naroda, glavni uzrok postojanja naše države. (Hrvatski) katolički pokret nosi prvi najsnažnije *misao stvaranja jedne jedinstvene slavenske kulture na Jugu, misao ujedinjenja Crkava*. (...) Kroz sve naše nastojanje i politiku i religioznu i kulturnu i socijalnoekonomsku i državopravnu prolazi kao crvena nit ta ideja i ona daje glavni ton svemu senijorskom radu. (...) Ujedinit ćemo se u jednu veliku Kristovu falangu, stvorit ćemo jedinstvenu slavensku kršćansku kulturu i biti članovi iste Crkve. I bit će jedan pastir i jedno stado. Onda će istom i Srbin i Hrvat i Slovenac biti član jedne jedinstvene nacije, onda će Jugoslavija biti slobodnom domovinom novoga južnoslavenskoga naroda«. ⁴¹

Sredinom srpnja 1919. seniori su uputili Memorandum biskupskoj konferenciji obavješćujući je da su osnovali političku stranku. ⁴² Seniorska stranka nije smjela biti ni »plemenska« niti »konfesionalna«. »Plemenski«, zapravo nacionalni kriterij formiranja stranke seniori su odbacivali zato jer »čim bi se katolički elemenat ove države, koji je eminentno hrvatski, koncentrirao u jednoj plemenskoj hrvatskoj stranci, pravom bi mogli protivnici baciti odij

³⁸ Non quis, sed quid (Augustin Guberina), *Sukob dviju ideja (Domagojizma i Kat. Akcije) u hrvatskom katolicizmu*, s. 1. & s. a., str. 58–59.

³⁹ »Statut 'Hrvatskog katoličkog senijorata«, *Senijorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 19; Zagreb, svibanj 1919.

⁴⁰ »Svibanjski sastanak svih senijora«, *Senijorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 28; Zagreb, svibanj 1919.

⁴¹ Petar Rogulja, »Vrhovni cilj«, *Senijorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 17–18; Zagreb, svibanj 1919.

⁴² »Memorandum«, *Senijorski vjesnik*, 3, br. 4, str. 54; Zagreb, kolovoz 1919.

na katolicizam, da on širi separatističke tendencije i da je neprijatelj narodnomu ujedinjenju.⁴³ Iako je naglašavao da se HPS temelji na »pozitivnom vjerskom stanovištu« i da svaki njegov član mora voditi »katoličku politiku«, to za Seniorat, ipak, nije značilo da se za stranku smije reći da je »konfesionalna«.⁴⁴

Katolički su biskupi pozdravili osnutak HPS-a te su odobrili njegov »vjersko-prosvjetni program«.⁴⁵ Ta načelna odluka episkopata nije značila da će Crkva na bilo koji način htjeti preuzeti odgovornost za konkretno političko djelovanje HPS-a. Biskupi su se zadovoljili samo odobrenjem načelâ na kojima je trebala biti vođena stranačka politika.⁴⁶

Iako su seniori bili *spiritus movens* HPS-a nikada nisu poistovjećivali Seniorat sa strankom jer je ona, ipak, bila samo jedna »grana« njihova javnoga djelovanja.

Tijekom desetogodišnjega djelovanja HPS se uglavnom nalazio na marginama političkoga života Kraljevine SHS.⁴⁷

Pobjeda seniora – »nacionalaca« nije bila duga vijeka. Povod za rasplamsavanje unutarkatoličkih sporenja došao je od izvanjskoga čimbenika – pape Pija XI. (1922. – 1939.)⁴⁸ i njegove Katoličke Akcije (KA).

Papa je koncem prosinca 1922. enklikom *Ubi arcano Dei* definirao i proglasio KA koja je zamišljena kao »sudjelovanje laika u hijerarhijskom apostolatu«. Dosljedno tome sva odgojna i prosvjetna udruženja dotadašnjih katoličkih pokreta u Europi prešla su pod nadležnost crkvene hijerarhije.⁴⁹ Za razliku od katoličkih pokreta svećenici nisu mogli biti članovi organizacija KA. To je bila jedna od ključnih razlika u odnosu na dotadašnju praksu u katoličkom organiziranju. Djelujući samo na temelju uputa episkopata KA je imala »izrazito vjersko-moralnu svrhu« što je implicite značilo da nije obuhvaćala organizacije namijenjene djelovanju s ovozemaljskim ciljevima, tj. gospodarske organizacije, sindikate, političke stranke i tsl.⁵⁰

⁴³ *Isto*, str. 55.

⁴⁴ *Isto*.

⁴⁵ »Odgovor Episkopata«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 4, str. 56–57; Zagreb, kolovoz 1919.

⁴⁶ »Riječ na mjestu«, *Narodna politika*, 2, br. 191, str. 1; Zagreb, 1919.

⁴⁷ Vidi: Zlatko Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.–1929.)*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 1998.

⁴⁸ Vidi: Yves Chiron, *Pie XI (1857–1939)*, Perrin, Paris, 2004.

⁴⁹ Bonifacije Perović, *Hrvatski katolički pokret. Moje uspomene*, Zajednica izdanja Ranjeni Labud, Roma, 1976., str. 94.

⁵⁰ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7–20. st.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 352.

Prva organizacija u Hrvatskoj organizirana na načelima KA bio je Hrvatski orlovski savez (HOS).⁵¹ Gotovo cijelo vodstvo nove organizacije bilo je sastavljeno od članova Seniorata. Dvojica najistaknutijih promicatelja HOS-a bili su Ivan (Ivo) Protulipac (1889. – 1946.)⁵² i Ivan Merz (1896. – 1928.).⁵³ Osnutak HOS-a postavio je temelj za zakonito okupljanje i djelovanje svih onih seniora, ali i ne samo njih, koji nisu bili suglasni s Roguljinim »potpunim sistemom«, pogotovo u odnosu na »političku granu« HKP-a, odnosno HPS. Sukob u Senioratu bio je neizbježan. Najistaknutiji zagovornici orlovstva, odnosno načela KA u organiziranju hrvatskih katolika bili su isključeni ili su, pak, sami istupili iz Seniorata (I. Merz,⁵⁴ M. Stanković,⁵⁵ I. Protulipac).⁵⁶ Nesuglasice između seniora dovele su do konačnoga rascjepa u organiziranim katoličkim redovima u Hrvatskoj, ali i u Bosni i Hercegovini.⁵⁷ HOS je kao organizacija koja je djelovala unutar KA odlukom seniora – »nacijonalaca« isključen iz HKP-a.⁵⁸

Na biskupskoj konferenciji održanoj u Zagrebu od 13. do 19. listopada 1925. izričito je zatraženo da se KA uvede među sve katolike Kraljevine SHS pod vodstvom biskupa, dakle crkvene hijerarhije te da u skladu sa smjernicama pape Pija XI. i Sv. Stolice bude izvan i iznad svih političkih stranaka.⁵⁹

Odvajanje KA od svake stranačke politike, tj. departizacija, ali ne i od politike uopće,⁶⁰ nije od seniorskoga vodstva dočekano s odobravanjem. Prema

⁵¹ Vidi: Ivo Protulipac, *Hrvatsko Orlovstvo*, Orlovska knjižnica, Zagreb, 1926.

⁵² Vidi: *Spomenica o 50-godišnjici mučeničke smrti dr. Ivana Protulipca*, Veliko križarsko bratstvo, Zagreb, 1996.

⁵³ Vidi: Dragutin Kniewald, *Sluga Božji Ivan Merz*, Župski ured sv. Petra Zagreb, Zagreb, 1988.²

⁵⁴ Vidi: Božidar Nagy, »Ivan Merz i Hrvatski orlovski savez«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 653–666; Zdravko Matić, »Ivan Merz, suutemeljitelj i idejni vođa hrvatskoga orlovstva«, *Croatica Christiana periodica*, 33, br. 63, str. 149–184; Zagreb, 2009.; Saša Ceraj, »Prinos Ivana Merza oblikovanju posebnosti hrvatskoga orlovstva«, *Obnovljeni život*, 69, br. 1, str. 39–51; Zagreb, 2014.

⁵⁵ Vidi: *Marica Stanković (1900.–1957.). Životopis i bibliografija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.

⁵⁶ Vidi: Božidar Nagy, »Uzroci podjele u Hrvatskom katoličkom pokretu (Spor: Jugoslavenska dačka katolička liga – Hrvatski orlovski savez)«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 639–652; Zdravko Matić, »Razlozi spora u Hrvatskom katoličkom pokretu prema dokumentima iz arhiva bl. Ivana Merza«, *Historijski zbornik*, 62, br. 2, str. 465–487; Zagreb, 2009.

⁵⁷ Vidi: Božo Goluža, »Katolička akcija u Bosni i Hercegovini«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 713–726.

⁵⁸ Nakon uvođenja Šestosiječanjske diktature (1929.) HOS je silom zakona prestao postojati. Umjesto njega uskoro je osnovano Veliko križarsko bratstvo/sestrinstvo koje će djelovati sve do 1945. godine. Vidi: Božidar Nagy, *Hrvatsko križarstvo. Pregled osnivanja, razvoja i obnove Križarske katoličke organizacije u Hrvatskoj*, Križarska organizacija – Veliko križarsko bratstvo – Postulatura za beatifikaciju Ivana Merza, Zagreb, 1995.

⁵⁹ Non quis, sed quid, *Sukob dviju ideja (Domagojizma i Kat. Akcije) u hrvatskom katolicizmu*, s. I. & s. a., str. 67.

⁶⁰ Vidi: Josip Pizzardo, *Katolička Akcija*, Knjižnica »Zvijezda Mora«, Zagreb, 1934., str. 18–19.

njegovu mišljenu »izvanstrančarstvo« nije imalo nikakvoga smisla u Hrvatskoj.⁶¹ Drugim riječima, vodstvo Seniorata nije se držalo obveznim pokoriti direktivi crkvene hijerarhije kada je bila riječ o stranačkoj politici, tj. HPS-u.

U doba najžešćih sukobljavanja u katoličkim redovima u Hrvatskoj čelna osoba Seniorata bio je Lj. Maraković, koji je za predsjednika izabran 9. studenoga 1925. godine.⁶²

Na biskupskoj su konferenciji održanoj u Zagrebu od 11. do 20. listopada 1926. trebala biti riješena brojna pitanja vezana uz KA i HKP, odnosno Seniorat. Nakon uvida u relevantne dokumente, biskupi su zaključili da postojeća »struktura« HKS-a nije pogodna za njegovo uključanje u KA. Zatražili su od seniorâ da izmijene pravila svoga društva u onome dijelu koji se odnosio na stranačku politiku. Ipak, to nije značilo da se seniori, kao i članovi KA, ne mogu baviti politikom i stupati u političke stranke čiji program i djelovanje nisu u suprotnosti s načelima Katoličke Crkve.⁶³

Glavna skupština Seniorata na kojoj su trebale biti prihvaćene promjene Pravilnika u skladu s traženjem episkopata održana je u Zagrebu 29. listopada 1926. godine. Prema tvrdnji vodstva Seniorata »skupština je u potpunoj lojalnosti donijela pristanak na reorganizaciju seniorata i na njegovo stupanje u Katoličku Akciju«.⁶⁴ Protivnici su Seniorata tvrdili da je riječ o seniorskoj obmani jer se u stvarnosti zapravo nije ništa promijenilo.⁶⁵

Spor između KA i Seniorata o mjestu i ulozi HPS-a u HKP-u nije nikada riješen unutar organiziranih hrvatskih katoličkih redova. Razlog tome možda treba tražiti i u činjenici da je nekoliko biskupa bilo učlanjeno u seniorsku organizaciju: Kvirin Klement Bonefačić (1870. – 1957.),⁶⁶ splitsko-makarski biskup; Josip Marija Carević (1883. – 1945.),⁶⁷ dubrovački biskup; Pavao Butorac (1888. – 1966.),⁶⁸ kotorski biskup; Josip Srebrnić (1876. – 1966.),⁶⁹ krčki biskup i Dionizije Nyaradi/Njaradi (1874. – 1940.), križevački biskup.

⁶¹ Non quis, sed quid, *Sukob dviju ideja (Domagojizma i Kat. Akcije) u hrvatskom katolicizmu*, s. l. & s. a., str. 67.

⁶² Maraković je na čelu Seniorata bio sve do 22. svibnja 1933. godine. Vladimir Lončarević, »Životopis«, u: Ljubomir Maraković, *Katolički idealizam i realizam. Studije, kritike, intervjui, članci*, Glas koncila, Zagreb, 2009., str. 331.

⁶³ (Augustin Guberina), *Zelena knjiga*, s. l. & s. a., str. 166–167. Fotokopija u posjedu autora.

⁶⁴ *Isto*.

⁶⁵ *Isto*, 171.

⁶⁶ Mile Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić. Biskup splitski i makarski za vrijeme komunističkog režima 1944.–1954.*, Crkva u svijetu – Matica hrvatska Ogranak Metković, Split – Metković, 2015.

⁶⁷ *Josip Marija Carević biskup dubrovački (1883.–1945.)*, Biskupski ordinarijat Dubrovnik – Matica hrvatska Metković, Dubrovnik – Metković, 2002.

⁶⁸ Dr. J.(ordan) K.(uničić), »Pavao Butorac, biskup«, *Bogoslovska smotra*, 37, br. 3–4, str. 476–480; Zagreb, 1967.

⁶⁹ *Krčki biskup mons. dr. Josip Srebrnić (1876.–1966.)*, Teologija u Rijeci – Krčka biskupija – Kršćanska sadašnjost, Rijeka – Krk – Zagreb, 2017.

Nakon atentata na Stjepana Radića (1871. – 1928.)⁷⁰ i zastupnike Hrvatske seljačke stranke u beogradskoj Narodnoj skupštini (1928.),⁷¹ senior Stjepan Barić (1889. – 1945.), predsjednik HPS-a, ulazi u vladu Antona Korošca (1872. – 1940.), predsjednika Slovenske pučke (ljudske) stranke,⁷² kao ministar socijalne politike.

Osjećajući snažan pritisak tadašnje hrvatske političke javnosti zbog Barićeva koraka, vodstvo je stranke na svom Vrhovnom vijeću održanom u Zagrebu 2. rujna 1928. ustvrdilo da svom predsjedniku iskazuje »potpuno povjerenje«. Krajem prosinca 1928. Korošćeva vlada podnosi ostavku, a već tjedan dana poslije kralj Aleksandar I. Karađorđević (1888. – 1934.),⁷³ proglašava svoju osobnu diktaturu i time za nekoliko godina onemogućuje rad političkih stranaka. Akt o formalnom raspuštanju HPS-a donesen je 20. siječnja 1929. godine.⁷⁴

Seniorat je nastavio djelovati sve do srpnja 1941. kada je, u uvjetima uspostave Nezavisne Države Hrvatske, raspušten.⁷⁵ Bio je to konačan slom seniorske organizacije i njezine politike.

Literatura i izvori

a) Literatura

Bozanić, Antun, *Biskup Mahnić pastir i javni djelatnik u Hrvata*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

Ceraj, Saša, »Prinos Ivana Merza oblikovanju posebnosti hrvatskoga orlovstva«, *Obnovljeni život*, 69, br. 1, str. 39–51; Zagreb, 2014.

Chiron, Yves, *Pie XI (1857–1939)*, Perrin, Paris, 2004.

Čulo, Ivan, »Socijalno djelovanje kao čin pravde«, u: Velimir Deželić ml., *Socijalno djelovanje i društvena pravda. Članci, eseji, zapisi*, Glas koncila, Zagreb, 2018., str. VII–XXXVIII.

⁷⁰ Vidi: Ivan Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.⁴

⁷¹ Vidi: Zvonimir Kulundžić, *Atentat na Stjepana Radića*, Stvarnost, Zagreb, 1967.

⁷² Vidi: Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929*, Založba ZRC – ZRC SAZU, Ljubljana, 2002.

⁷³ Vidi: Branislav Gligorijević, *Kralj Aleksandar Karađorđević*, I–III, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010.²

⁷⁴ Zlatko Matijević, »Politika Hrvatske pučke stranke u vrijeme atentata na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS (1927.–1928. godine)«, *Časopis za suvremenu povijest*, 27, br. 2, str. 240–245; Zagreb, 1995.

⁷⁵ Lav Znidarčić, »Prvi hrvatski katolički sastanak prije stotinu godina. Dokumenti«, *Kolo*, 10, br. 2, str. 415–419; Zagreb, 2000. Lj. Maraković je tada bio član Upravnoga odbora Društva seniora hrvatskih katoličkih akademskih društava »Domagoj«, kako se Seniorat službeno zvao od 1928. godine.

- Gligorijević, Branislav, *Kralj Aleksandar Karađorđević*, I–III, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010.²
- Goluža, Božo, »Katolička akcija u Bosni i Hercegovini«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 713–726.
- Grgec, Petar, *Dr. Rudolf Eckert*, HKD Sv. Ćirila i Metoda (Sv. Jeronima), Zagreb – Zvona, Rijeka, Rijeka, 1995.
- Gross, Mirjana, »Liberalizam i klerikalizam u hrvatskoj povijesti (19. i početak 20. stoljeća)«, *Naše teme*, 31, br. 6–7, str. 846–858; Zagreb, 1989.
- Kniewald, Dragutin, *Sluga Božji Ivan Merz*, Župski ured sv. Petra Zagreb, Zagreb, 1988.²
- Krišto, Jure, *Hrvatski katolički pokret (1903.–1945.)*, Glas koncila – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004.
- Krišto, Jure, »Katoličko organiziranje i politika: počeci Hrvatskoga katoličkog pokreta«, *Croatia Christiana periodica*, 15, br. 28, str. 85–104; Zagreb, 1991.
- Krišto, Jure, »Katoličko priklanjanje ideologiji jugoslavenstva«, *Časopis za suvremenu povijest*, 24, br. 2, str. 25–45; Zagreb, 1992.
- Krišto, Jure, »Petar Rogulja i razvoj Hrvatskoga katoličkog pokreta: uz 80. obljetnicu smrti«, *Croatia Christiana periodica*, 25, br. 47, str. 207–223; Zagreb, 2000.
- Krišto, Jure, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.–1918.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
- Kulundžić, Zvonimir, *Atentat na Stjepana Radića*, Stvarnost, Zagreb, 1967.
- K.(uničić), Dr. J.(ordan), »Pavao Butorac, biskup«, *Bogoslovska smotra*, 37, br. 3–4, str. 476–480; Zagreb, 1967.
- Lončarević, Vladimir, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko- teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003.
- Lončarević, Vladimir, »Svećenik književnosti«, u: Ljubomir Maraković, *Katolički idealizam i realizam. Studije, kritike, intervjui, članci*, Glas koncila, Zagreb, 2009., str. 7–41.
- Lončarević, Vladimir, »Svjetlo katoličke obnove. Uz stotu obljetnicu Luči – 'Lista hrvatskog katoličkog daštva' (1905–2005)«, *Obnovljeni život*, 61, br. 1, str. 59–78; Zagreb, 2006.
- Lončarević, Vladimir, »Životopis«, u: Ljubomir Maraković, *Katolički idealizam i realizam. Studije, kritike, intervjui, članci*, Glas koncila, Zagreb, 2009., str. 330–332.
- Markešić, Ivan, »Katolički pokret – europski kontekst«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 57–76.
- Markešić, Ivan, »Počeci djelovanja Hrvatskoga katoličkog akademskog društva 'Doma goj'«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 309–320.
- Matić, Zdravko, »Hrvatski katolički seniorat i njegove karakteristike«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 40, br. 1, str. 211–230; Zagreb, 2008.
- Matić, Zdravko, »Ivan Merz, suutemeljitelj i idejni vođa hrvatskoga orlovstva«, *Croatia Christiana periodica*, 33, br. 63, str. 149–184; Zagreb, 2009.

- Matić, Zdravko, »Razlozi spora u Hrvatskm katoličkom pokretu prema dokumentima iz arhiva bl. Ivana Merza«, *Historijski zbornik*, 62, br. 2, str. 465–487; Zagreb, 2009.
- Matijević, Zlatko, »Guske u magli. Djelovanje članova Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (listopad 1918. – siječanj 1919.)«, *Godina 1918. Prethodnice, zbivanja, posljedice*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2010., str. 105–128.
- Matijević, Zlatko, »Hrvatski katolički pokret i politika (1903.–1929.)«, *Chroatica Christiana periodica*, 25, br. 47, str. 181–205; Zagreb, 2001.
- Matijević, Zlatko, »Odjeci Svibanjske deklaracije Jugoslavenskog kluba u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini (1917.–1918. godine)«, *Spomenica Ljube Bobana 1933.–1994.*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996., str. 245–256.
- Matijević, Zlatko, »Politika Hrvatske pučke stranke u vrijeme atentata na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS (1927.–1928. godine)«, *Časopis za suvremenu povijest*, 27, br. 2, str. 233–245; Zagreb, 1995.
- Matijević, Zlatko, »Reakcije frankovačkih pravaša na 'Svibanjsku deklaraciju' i njezine promicatelje (1917.–1918.)«, *Riječki teološki časopis*, 12, br. 1, str. 233–268; Rijeka, 2004.
- Matijević, Zlatko, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.–1929.)*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 1998.
- Matković, Stjepan, *Čista stranka prava 1895.–1903.*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 2001.
- McGovern, James J., *The Life and Life-Work of Pope Leo XIII*, Office of Catholic Publications, Chicago, 1903.
- Miletić, Jasmina, »'Riječke Novine' i Hrvatski katolički pokret«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 403–407.
- Mužić, Ivan, *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja*, Vlastita naklada autora, Split, 1969.
- Mužić, Ivan, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.⁴
- Nagy, Božidar, *Hrvatsko križarstvo. Pregled osnivanja, razvoja i obnove Križarske katoličke organizacije u Hrvatskoj*, Križarska organizacija – Veliko križarsko bratstvo – Postulatura za beatifikaciju Ivana Merza, Zagreb, 1995.
- Nagy, Božidar, »Ivan Merz i Hrvatski orlovski savez«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 653–666.
- Nagy, Božidar, »Uzroci podjele u Hrvatskom katoličkom pokretu (Spor: Jugoslavenska dačka katolička liga – Hrvatski orlovski savez)«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 639–652.
- Peklić, Ivan, »Istaknuti biskup i profesor dr. Janko Šimrak«, *Zlatna dolina*, 7, br. 1, str. 302–325; Slavenska Požega, 2001.
- Pizzardo, Josip, *Katolička Akcija*, Knjižnica »Zvijezda Mora«, Zagreb, 1934.

- Popić, Veronika Mila, »'Naše stanovište u politici' – politički program pristaša Hrvatskoga katoličkog pokreta oko *Rijčkih Novina* (1912.–1914.)«, *Croatica Christiana periodica*, 39, br. 75, str. 185–196; Zagreb, 2015.
- Radić, Ignacij, *Doktor Antun Mahnić biskup krčki*, Naklada Dobra štampa Z.S.O.J., Slav. Požega, 1940.
- Rahten, Andrej, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929*, Založba ZRC – ZRC SAZU, Ljubljana, 2002.
- Strecha, Mario, »*Mi smo Hrvati i katolici...*« *Prvi hrvatski katolički kongres 1900.*, Golden marketing-Tehnička knjiga – FF Press – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008.
- Šanjek, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7–20. st.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
- Tenšek, Tomislav Zdenko, »Škrivanićev krug i riječki kapucini«, *Hrvatski katolički pokret*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 393–402.
- Vidović, Mile, *Kvirin Klement Bonefačić. Biskup splitski i makarski za vrijeme komunističkog režima 1944.–1954.*, Crkva u svijetu – Matica hrvatska Ogranak Metković, Split – Metković, 2015.
- Zubac, Ivan, »Hrvatski katolički pokret na početku 20. stoljeća«, *Obnovljeni život*, 73, br. 3, str. 329–341; Zagreb, 2018.
- Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 20. stoljeća*, Svezak 2, Luč (1905–1942), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011.
- Josip Marija Carević biskup dubrovački (1883.–1945.)*, Biskupski ordinarijat Dubrovnik – Matica hrvatska Metković, Dubrovnik – Metković, 2002.
- Krčki biskup mons. dr. Josip Srebrnić (1876.–1966.)*, Teologija u Rijeci – Krčka biskupija – Kršćanska sadašnjost, Rijeka – Krk – Zagreb, 2017.
- Marica Stanković (1900.–1957.)*, *Životopis i bibliografija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.
- Spomenica o 50-godišnjici mučeničke smrti dr. Ivana Protulipca*, Veliko križarsko bratstvo, Zagreb, 1996.

b) Izvori

- Cipek, Tihomir – Matković, Stjepan, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.–1914.*, Disput, Zagreb, 2006.
- Grgec, Petar, »Portreti iz naše prošlosti: Uzori sadašnjosti i budućnosti. 4. Dr. Petar Rogulja«, *Luč*, 24, br. 3, str. 89–91; Zagreb, 1928.–1929.
- (Guberina, Augustin), *Zelena knjiga*, s. I. & s. a.
- Mahnić, Antun, »Zvanje hrvatskog naroda«, *Novine*, 5, br. 108, str. 1; Zagreb, 1918.
- Perović, Bonifacije, *Hrvatski katolički pokret. Moje uspomene*, Zajednica izdanja Ranjeni Labud, Roma, 1976.
- Protulipac, Ivo, *Hrvatsko Orlovstvo*, Orlovska knjižnica, Zagreb, 1926.

- Rogulja, Petar, *Pred zoru (Prilog ideologiji katol. pokreta u Hrvatskoj)*, Preštampano iz *Luč* 1916.–17., Zagreb, 1916.
- Rogulja, Petar, »Vrhovni cilj«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 17–18; Zagreb, svibanj 1919.
- Šišić, Ferdo, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.–1920.*, Naklada Matice Hrvatske, Zagreb, 1920.
- »Memorandum«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 4, str. 49–57; Zagreb, kolovoz 1919.
- Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919. Izabrani dokumenti*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2008.
- Non quis, sed quid (Guberina, Augustin), *Sukob dviju ideja (Domagojizma i Kat. Akcije) u hrvatskom katolicizmu*, s. 1. & s. a.
- »Odgovor Episkopata«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 4, str. 56–57; Zagreb, kolovoz 1919.
- »Riječ na mjestu«, *Narodna politika*, 2, br. 191, str. 1; Zagreb, 1919.
- »Sarajevo«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 29; Zagreb, svibanj 1919.
- »Statut Hrvatskog katoličkog seniorata«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 19–22; Zagreb, svibanj 1919.
- »Svibanjski sastanak svih seniora«, *Seniorski vjesnik*, 3, br. 2, str. 27–28; Zagreb, svibanj 1919.
- Znidarčić, Lav, »Prvi hrvatski katolički sastanak prije stotinu godina. Dokumenti«, *Kolo*, 10, br. 2, str. 408–419; Zagreb, 2000.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ I POLITIKA HRVATSKOGA KATOLIČKOG SENIORATA (1912. – 1929.)

Sažetak

Krčki biskup Antun Mahnić utemeljio je 1903. Hrvatski katolički pokret (HKP). Prijelomni događaj u razvoju HKP-a bio je osnutak Hrvatskoga katoličkoga seniorata (HKS), ekskluzivne svećeničko-svjetojnjačke organizacije (1912./1913.). Jedan od najprominentnijih članova HKS-a bio je Ljubomir Maraković. U prosincu 1912. vodeći članovi HKP-a, krug Petra Rogulje, objavio je svoje mišljenje o hrvatskoj politici u katoličkom dnevniku *Riječke novine*, izrazivši potrebu »narodnoga ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba«. U članku »Pred zoru« (1916.) P. Rogulja je udario temelje nove koncepcije organizacije cijeloga HKP-a. Prema njegovu vjerovanju HKP je trebao biti organiziran kao »potpun sistem« u koji će biti integrirane političke, kulturne i religiozne ideje. Dvije glavne točke te koncepcije bile su »narodno jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (i Bugara)« i »ćirilometodska misao« (ekumenizam). One koji su prihvaćali tu koncepciju Rogulja je nazvao seniori – »nacionalci«, a one koji su je otklanjali seniori – »integralci«. Lj. Maraković je bio senior – »nacionalac«. Kada su seniori prihvatili politički program Svibanjske deklaracije

(1917.) bilo je jasno da je jugoslavenstvo postalo dominantna ideja u HKP-u. Braneći Deklaraciju biskup Mahnić je propustio napraviti jasnu razliku između politike i religije te je politički program branio teološkim argumentima. Seniori – »nacionalci« ušli su u Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba te su srazmjerno svojoj snazi pridonijeli rušenju Austro-Ugarske Monarhije i osnutku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.). U parlamentarnom životu nove države Seniorat je organizirao Hrvatsku pučku stranku (HPS) koja je bila politički dio HKP-a. Uvođenje Katoličke Akcije (1922.), organizirane i vođene od Katoličke Crkve, otvoreno je pitanje politike i stranačke organizacije unutar HKP-a. Svojevrsan je odgovor došao od kralja Aleksandra I. Karađorđevića koji je uveo diktaturu i zabranio sve političke stranke u državi (1929.). U razdoblju od 1925. do 1933. Ljubomir Maraković je obnašao dužnost predsjednika Seniorata. Seniorat je raspušten godine 1941.

Ključne riječi: Hrvatski katolički pokret, Hrvatski katolički seniorat, Svibanjska deklaracija, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca

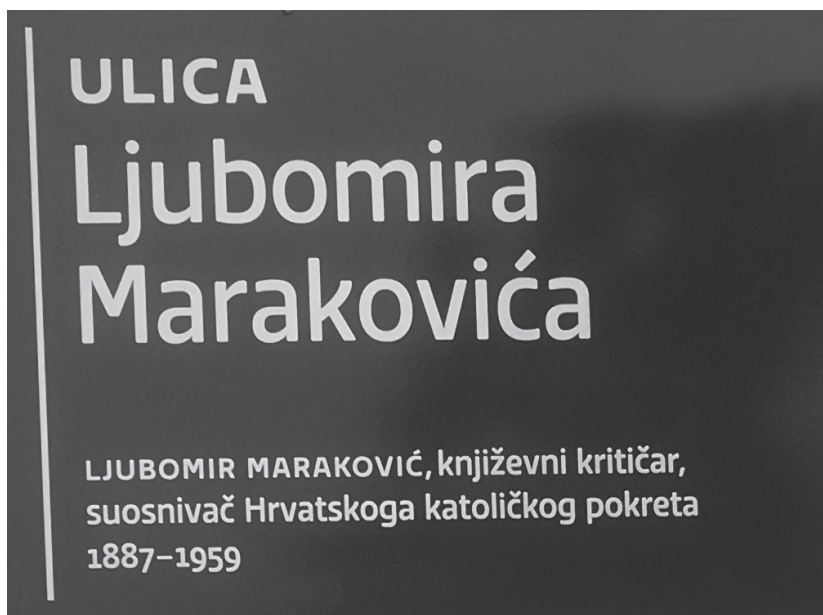
LJUBOMIR MARAKOVIĆ AND THE POLITICS OF CROATIAN CATHOLIC SENIORITY (1912 – 1929)

Summary

The founder of the Croatian Catholic Movement (CCM) was Antun Mahnić, the bishop of Krk (1903). The turning point in the development of the CCM was the creation of the Croatian Catholic Seniority (CCS), an exclusive organisation of the Catholic cleric and layman intellectuals (1912/1913). One of the most prominent members of the Seniority was Ljubomir Maraković. In December 1912 the leading members of the CCM, the circle around Petar Rogulja, published their stance about Croatian politics in Catholic daily *Riječke novine*. They advocated the need for »national unity of Slovenes, Croats and Serbs«. In the article »Pred zoru« [»Before Dawn«], published in 1916, P. Rogulja constructed a new concept of the CCM, that is CCM had to be organised as a »complete system«, which would integrate political, cultural and religious ideas. Two chief points of this concept were »national unity of Serbs, Croats and Slovenes (and Bulgarians)« and »Cyrilo-Methodian thought« (ecumenism). Those who accepted this concept Rogulja named »nacionalci« (nationalists), and his oponents he called »integralci« (integralists). Lj. Maraković was a senior-nationalist. As soon as seniors accepted the political program of the May Declaration (1917), it was clear that the Yugoslavism dominated in CCM. Defending the idea of the Declaration, bishop Mahnić failed to distinguish politics and religion, i.e. he used to defend political program with some theological arguments (1918). Seniori – »nacionalci« entered in Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba [National Council of Slovenes, Croats and Serbs], and, as its members, they participated in the founding of the first South-Slavic state – Kingdom of Serbs, Slovenes and Croats. In the parliamentary life of the new state CCS organised Croatian People's Party

(CCP), which was a political fraction of CCM. Emergence of the Catholic Action (1922) as an association organised and lead by the Catholic Church opened the question of the politics and party organisation within the CCM. A kind of answer came from the king Aleksandar I Karađorđević who introduced his dictatorship and forbade all political parties in the Kingdom (1929). Between 1925 and 1933 Ljubomir Maraković was the president of the Seniority. CCS was dissolved in 1941.

Key words: Croatian Catholic Movement, Croatian Catholic Seniority, the May Declaration, Kingdom of Serbs, Slovenes and Croats

Sl. 10.: Ulica Ljubomira Marakovića u Zagrebu nalazi se u blizini Nacionalne i sveučilišne knjižnice

Valnea Delbianco

Ivan Gundulić u Marakovićevoj književnoj kritici

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

Počeci hrvatske književne povijesti u XIX. stoljeću u znaku su »otkri-
vanja« književnoga naslijeđa i ukazivanja na kontinuitet razvoja hrvatskoga
jezika i kulture. Među starim piscima, krajem stoljeća, Ivan Gundulić postaje
simboličnom figurom hrvatskoga nacionalnoga identiteta te će, zahvaljujući
Osmanu, biti nazvan Homerom svoje domovine, a izvan nje tumačen i cijenjen
kao »najsajjnija stranica slavenskoga Parnasa«. S društvenim i političkim pro-
mjenama koje su obilježile XIX. stoljeće mijenjao se pristup djelu i osobnosti
slavnoga Dubrovčanina, što je vidljivo na primjeru dviju komemorativnih
svečanosti, jedne iz četrdesetih godina, a druge s kraja stoljeća. Marina Pro-
trka Štimec u radu naslovljenom »Svečana sveta borba: prisvajanje, prijepori
i performativnost *Gundulićeve slave*« podsjeća da je na prvoj svečanosti, odr-
žanoj 1838. u Zagrebu u povodu dvjestote obljetnice smrti, Gundulić »slav-
ljen prvenstveno kao reprezentativni, kanonski pisac i uporište historizacij-
skoga procesa«, dok je 1893. godine u Dubrovniku (kada je sa zakašnjenjem
obilježena obljetnica piščeva rođenja), trodnevnom svečanošću u čast podi-
zanja Gundulićeva spomenika (rad kipara Ivana Rendića), njegovo ime po-
stalo predmetom prijepora između hrvatske i srpske nacionalne ideologije:

»Nakon što je ranije njegovo identifikacijsko mjesto u književnom i društve-
nom polju utvrđeno, Gundulić kao kanonski autor i izniman segment 'iskoris-
titive prošlosti' (A. Smith) sudjeluje u proizvodnji povlaštenih mjesta sjećanja
(P. Nora), zadržavajući status amblema na stijegu nacionalnog pokreta. Istov-
remeno kroz aproprijacije hrvatske i srpske zajednice, kanalizira postojeće
ambivalencije u proizvodnji nacionalnog Drugog te usmjerava redistribuciju
simboličkog, kulturnog i političkog kapitala koji se akumuliraju na kraju sto-
ljeća, pokazujući kako se najveći intenzitet u narativizaciji nacije (H. Bhabha)
zbiva na rubovima koje dohvaća«. (Protrka Štimec, 2017: 407)

Ushit Ivanom Gundulićem jenjava nakon Prvoga svjetskog rata, a
potom, u dijelu književne kritike, slijedi detronizacija. Antun Barac (1924.),

ne poričući mu neke vrline i zasluge, zanijekat će njegovu »genijalnost« koju su mu pripisivali prethodni naraštaji, dok će Albert Haler (1929.), ocijenivši s estetskoga stajališta negativno njegova *Osmana*, biti još odlučniji: »(...) danas moramo da se oslobodimo svih predrasuda te da čisto i otvoreno priznamo da se pjesnička vrijednost Gundulićeva *Osmana* neobično pretjeravala«. Navodi da je taj ep »mehanizirana živa poezija Tassova«, da mu nedostaje »duhovni trepet« njegova talijanskoga uzora te da je autor u mnogočemu »oponašao« *Oslobođeni Jeruzalem*. Ipak, Gundulićevu veličinu u književnim i nacionalnim okvirima ne dovodi u pitanje: »(...) radi se jedino o tome što je prvi zahtjev svake ozbiljne kritike, da se, pored svih nacionalnih obzira, u ime prave poezije, koja je internacionalna svojina, postavi jedno djelo na svoje pravo mjesto. Njegova kulturno-nacionalna važnost nije tim nikako dirnuta«. (Haler, 1929: 91)

Halerove teze o ovisnosti Gundulićeva epa o Tassovu *Oslobođenom Jeruzalemu* podudaraju se s onima talijanskoga slavista Artura Cronije, koji je u više svojih radova nastojao dokazati »presudne« talijanske utjecaje na ep Ivana Gundulića. U svojim prvim studijama,¹ osvrćući se na Gundulićevu »neizvornost«, Cronia pokušava srušiti mit o njegovoj veličini u europskim razmjerima, koju su zastupali pojedini hrvatski književni kritičari, pa detaljno raščlanjuje, objašnjava genezu i ciljeve *Osmana*, donosi prikaz raznih tumačenja strukture djela i njegove nedovršenosti te ocjenjuje vrline i nedostatke izbora teme. Zaključuje da Gundulić »vjerno slijedi« pravila o epopeji iz Tassovih *Triju pjesničkih rasprava*, a njegov *Oslobođeni Jeruzalem* »oponaša« temom, strukturom, pojedinačnim elementima (epskim, narativnim, realističnim, lirskim, elegijskim, idiličnim), likovima, epizodama, retoričkim figurama, stilom, jezikom, formom, maštom, idejama itd. Za njega *Osman* nije veliko djelo europskoga formata, iako dopušta da Gundulić za hrvatsku književnost predstavlja »znatan stvaralački duh«.

Obilježavanja tristote obljetnice Gundulićeve smrti i tristo pedesete obljetnice rođenja (1938. i 1939. godine) bile su prigoda da se iznova naglasi njegovo iznimno mjesto u hrvatskoj književnoj, ali i nacionalnoj povijesti te potvrdi neupitna vrijednost njegove pjesničke ostavštine. O tome svjedoče radovi *Gundulićeva zbornika*² u kojemu nalazimo nove istraživačke i kritičke prinose koji tematski obuhvaćaju različite idejne, estetske i metodološke pristupe, iako nedostaju teme posvećene rasvjetljivanju nepoznanica vezanih za

¹ Arturo Cronia, »L'influenza della 'Gerusalemme liberata' sull'Osman' di Giovanni Gondola«, *L'Europa Orientale*, 2 [separat], Anonima Romana Editoriale, Roma, 1925., 1–41.

² *Gundulićev zbornik o 350-godišnjici rođenja i 300-godišnjici smrti*, Blaž Jurišić (ur.), Matica hrvatska, Zagreb, 1938.

piščevu bibliografiju, zatim o njegovoj *fortuni* u slavenskome svijetu te povezanosti s prethodnim ili kasnijim domaćim književnicima i doticajima s talijanskom kulturom. Valja, međutim, naglasiti da objavljivanje zbornika nije bio tek prigodničarski spomen na proslavljenoga Dubrovčanina već odraz energična nastojanja da se ukaže na dostignuća hrvatske književnosti i simbole nacionalnoga identiteta koji se zrcale u Gundulićevu djelu. Izdanje nije promaknulo Arturu Croniji koji u kritičkome prikazu³ navodi da ga je u prvome redu zainteresiralo zbog političkih okolnosti u kojima je objavljeno, kao svojevrsan »dokument vremena««, ali i razdoblja koje mu je prethodilo i »ružnih godina ravnodušnosti« prema Gunduliću. Obilježavanje tristote obljetnice pjesnikove smrti, navodi Cronia, »stiže u zgodan čas kako bi se povećala vrijednost njegovih dionica« te primjećuje da se u zborniku našao »cijeli jedan poliedrični niz Hrvata«, dok su srpski autori »isključeni«:

»Lebdi dakle posvuda duh hrvatstva koji čvrsto veliča Gundulića kao veliku diku hrvatske kulture. Ali, budući da se o Gundulića otimaju i Srbi, koji ga smatraju svojim sinom i dikom, neizbježno dolazi do sukoba ideja, do sraza osjećaja. Ponavlja se, dakle, sada, dvadeset godina od utemeljenja Jugoslavije, ono što se dogodilo prije mnogo godina, 1893., prigodom otkrivanja Gundulićeva spomenika u Dubrovniku: Srbi i Hrvati ili, bolje, Hrvati i Srbi pokoškali su se i uzajamno si otimlju slavu i očinstvo Gundulića. I kako se običava zgoditi u takvim sporovima, s književne se ravni spušta na političku i borba postaje silovita i oštra. (...) Gundulićev zbornik nije običan prigodničarski čin, već je istom odraz ili dokaz one energične akcije koju danas Hrvati općenito poduzimaju kako bi se suprotstavili Srbima i nekim njihovim arbitrarnim i dvojbenim prvenstvima u hrvatskoj kulturi i odatle u njihovoj povijesti i njihovome životu. Tako književnost postaje život uzbiban strastima. Zbornik ostaje rječito zrcalo toga. On je dakle spomenik Gunduliću, književni dokument doba, sinteza nacionalnog uzburkanog života.« (Cronia, 1939: 14)

Jedan od priloga u obljetničkome zborniku, pod naslovom »Gundulić u okviru baroka«,⁴ dao je u Ljubomir Maraković, oslanjajući se na stajališta Gustava Schnürera (1860. – 1941.), povjesničara i profesora katoličkoga sveučilišta u Fribourgu u frankofonoj Švicarskoj, na njegovu knjigu *Katolička crkva i kultura u doba baroka*.⁵ Maraković navodi da je Schnürer, poznat i

³ Arturo Cronia, »In margine ad una miscellanea gondoliana«, *La Rivista Dalmatica* XVII [separat], Tipografia E. de Schönfeld, Zara, 1939., 1–14.

⁴ Ljubomir Maraković, »Gundulić u okviru baroka«, *Gundulićev zbornik o 350-godišnjici rođenja i 300-godišnjici smrti*, Blaž Jurišić (ur.), Matica hrvatska, Zagreb, 1938., 64–67. Isti je članak objavljen i u časopisu *Hrvatska revija*, XI/12, 1938., 656–659.

⁵ Gustav Schnürer, *Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit*. Vol. I, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1937.

kao autor kapitalnoga djela *Crkva i kultura u srednjem vijeku*,⁶ zaslužan što je »prvi zaodjeo pojam baroka u bogato i široko ruho historijskog zbivanja«. Njegov »skok«, kako ga naziva, sa srednjega vijeka na barok nije neobičan jer obje epohe imaju po pitanju stila i duhovnoga oblikovanja »daleko više analogija i srodnosti nego što se obično zamišlja«. Gotika, koja dolazi nakon klasične antike, i barok, koji zamjenjuje renesansu, »a ova nije drugo nego obnova antike«, zaključuje Maraković, »znači pravilnu izmjenu arze i teze u razvoju stila, već prema tome, kako izbijaju na površinu ove ili one komponente, koje daju smjer i izražaj stvaralačkom geniju čovječanstva« pa barok nije samo način kojim se označuje novi književni stil ili novi oblik umjetnosti, a nije ni »neka riznica stalnih motiva, kojima se hrani umjetnost«, riječ je o razdoblju koje ne valja nazivati protureformacijom već katoličkom obnovom:

»Taj je izraz ne samo pozitivniji, nego i točniji, jer je činjenica, da je taj pokret najsnažniji i najbogatiji baš ondje, gdje nije nikad ni bilo protestantske reformacije – kao na pr. baš kod nas u Dubrovniku – nego gdje je, naprotiv, kompaktni i duboko ukorijenjeni katolički život proključao novom snagom, dobivši određene i jasno definirane smjernice dugotrajnim, ali neobično plodnim Tridentskim koncilom. Da taj razmak (sic!) katoličke životne snage na svim područjima života i rada znači i izrazitu opreku protestantizmu, to je jasno. Ali ta se opreka ne očituje toliko u borbenom stavu obiju stranaka, nego u tom, što bitna razlika između njih dviju dolazi to jače i to jasnije do izražaja, što se intenzivnije pokrenu sile, koje jednoj i drugoj strani daju životnu snagu.«⁷ (Maraković, 1938: 64)

⁶ Gustav Schnürer. *Kirche und Kultur im Mittelalter*. Vol. I-III, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1924. – 1929.

⁷ Pišući o recepciji protestantizma na hrvatskim prostorima, u ranijim razdobljima pozitivnoj, a kasnije pretežito negativnoj, Danijel Berković navodi primjere »turbulentnih previranja koja su se očitovala u sukobima između uglednih crkvenih prelata i Crkve« – riječ je o sudbinama hvarškoga biskupa Ivana Dominika Stratika i splitskoga nadbiskupa Markantuna de Dominisa. Prvi je bio »neobičan klerik koji se među ostalim uključio u tzv. *fiziokratski pokret* kojim se zalagao za gospodarski napredak dalmatinskog čovjeka, ponekad u javnim predavanjima i na neobičan način«, a drugi se »odrekao nadbiskupske titule i preselio u Cambridge u Englesku« te je zbog sukoba s rimokatoličkim klerom »proglašen heretikom i nakon smrti spaljen zajedno sa svim radovima iz filozofije, fizike i matematike«. (Berković, 2018: 28)

Zanimljiv je za našu temu i sljedeći Berkovićev zaključak: »Religije su oduvijek bile zahvalno sredstvo homogenizacije društava i društveno-političkih sustava. I na primjeru vlastite povijesti i povijesnih previranja. Dok su se nakon reformacije na prostorima Srednje Europe sukobile različite kršćanske opcije, hrvatski je Sabor čak kašnjenim smatrao uopće pokretati 'vjersko pitanje'. Nakon prihvaćanja čl. 22 ugarsko-hrvatskog ustava po napatku kralja Rudolfa, na zasjedanju Sabora u Požunu (1604.) hrvatski je Sabor donio zaključak: *jedinstvom vjere obraniti i osigurati i političko jedinstvo Hrvatskog Kraljevstva*. Jedinstvo vjere ('vjerska uniformnost') čini se jamcem nacionalne sigurnosti i stabilnosti«. (Berković, 2018: 38)

Ako se za »najpresudniju silu« u stvaranju baroka uzme Katolička Crkva i njezina duhovna obnova, onda se, primjećuje Maraković, »vremenski i lokalni raspon baroka znatno proširuje«, što je »značajno i točno« zaključio Schnürer navodeći primjer renesansnoga talijanskog kipara i slikara Michelangela Buonarrotija:⁸

»(...) svojim uzgibanim tjelesima, svojim grandioznim koncepcijama i svojim monumentalnim perspektivnim gledanjima daleko više zastupnik baroka nego klasične renesanse, a to nam postaje još jasnije, kad se sjetimo duboke Michelangelove melanholije, prema onoj poganskoj bezbrižnosti renesanse: 'di doman non è certezza'. Michelangelov ranjeni ponos nije isto što filozofska oholost humanista renesanse – na sve strane očita opreka između principa statike i kinetike, stalnosti i prolaznosti, mira i uzgibanosti«. (Maraković, 1938: 65)

Ono što je Schnürer »pravilno uočio«, a što se ne događa često kod stranih stručnjaka, naglašava Maraković, jest značenje krajnjih predstraža u borbi za obranu velike zajednice kršćanskoga Zapada – katoličkih slavenskih zemalja Poljske i Hrvatske. Naime, u svojoj knjizi (iako tek na nevelike tri stranice opsežna izdanja od osam stotina stranica velikoga formata) Schnürer ističe zasluge Poljaka u obrani od Turaka – poljskoga kralja Ivana III Sobieskog, koji je oslobođenjem Beča od osmanske opsade spriječio širenje Osmanlija u srednju Europu i Wacława Potockog, koji je svojim epom *Hotinski rat* (1670.) »raspalio srce još jednog drugog velikog pjesnika, na drugoj udaljenoj krajnjoj straži kršćanskog Zapada« – Ivana Gundulića. Maraković ne krije zadovoljstvo što je Schnürer, »radi psihologijskog produbljenja u shvaćanju turskog duha i radi njegova pjesničkog crtanja«, proglasio vrjednijim *Osmana* od Tassova *Oslobođenoga Jeruzalema* pa je »ime i značenje Gundulićevo, a s njim i ostale hrvatske književnosti toga vremena, uklopljeno u cjelinu suvremenog historijskog zbivanja kao karakteristični i integralni dio 'posljednje velike zajednice kršćanskog Zapada', i što mu je tu određeno stalno i časno mjesto«. (Maraković, 1938: 66) Svijest o pripadnosti toj zajednici drži »nesumnjivim putokazom« za razmicanje granice pojma baroka, zalažući se za temeljitu reviziju procjene stilsko-izražajnih vrednota starije

⁸ U dvadesetom su se stoljeću vodile brojne rasprave o vremenskom određenju baroka te se počeo upotrebljavati izraz »predbarok« umjesto manirizma, razdoblja što ga ilustrira Tintoretto, a koje se gasi s posljednjim njegovim remek-djelom, slikom *Raj* naslikanoj između 1588. i 1592. godine u dvorani Velikog vijeća u Veneciji. Nakon toga nastupa prvi barok koji, po mišljenju G. Schnürera, uvodi Federico Baroccio iz Urbina, čija se *Madonna del Popolo* nalazi u firentinskoj palači Uffizi, odnosno stiže »posljednja ekumenska civilizacija, ponuđena i nametnuta Europi«. S njim se slaže francuski povjesničar Fernand Braudel, podsjećajući da je riječ o civilizaciji koja zrači iz Sredozemlja te da se umjetnost baroka napaja upravo na toj južnjačkoj religioznosti, rađajući dramatično kršćanstvo, začuđujuće za ljude sa Sjevera, kao djelo velikih imperijalnih civilizacija, rimske ili španjolske. (Braudel, 1988: 178–182)

hrvatske književnosti u Dalmaciji, napose Gundulića, i odbacujući ranije pokušaje (izdvaja D. Prohasku) da se o baroku kod nas govori tek od Ignjata Đurđevića i slavonske književnosti. Ne slaže se također s onim hrvatskim književnim povjesničarima koji su, pišući o Gunduliću, govorili o manirizmu i o sećentizmu kao isključivoj stilskoj oznaci njegova izričaja:

»Ako se pojam baroka proširi i prodube onako, kako doista zaslužuje, to ćemo vidjeti, da se o Gundulićevu stilu i njegovim pjesničkim aspiracijama, a i o pozitivnim vrednotama njegove poezije ne može govoriti pozivajući se na književnu pojavu, koja nije značila drugo, nego prolaznu modu i maniru. Vidjet ćemo, da sve to treba uočiti u daleko većem i jačem sklopu kršćanskog preporodnog nastojanja, koje je donijelo kud i kamo plemenitije i bogatije plodove, nego što je to htjela vidjeti i priznati uskogrudna i jednostrana naučna orijentacija ljudi, koji su bili ne samo protivnici katolicizmu, nego i, baš zato, nisu shvaćali zamašnost i životvorne snage njegove«. (Maraković, 1938: 66)

Važno je u proučavanju baroka, smatra Maraković, pokazati njegovo »univerzalno i neobično zanimljivo značenje«, jer se tako može »više osjetiti dubljina i veličina genija Gundulićeva, unatoč krnjem i nedotjeranom obliku njegova 'Osmana'«, pitajući se nisu li glavno mjerilo njegove pjesničke veličine dovršena djela – pastoralna drama *Dubravka* i religiozna poema *Suze sina razmetnoga* te nije li »veličanstveni zalet pjesnikova« s viteško-junačkim epom *Osmanom* i tragičan prekid niti djela i života – sudbina »tako barokno neobična i potresno dirljiva«? Zbog toga se, piše Maraković na kraju svojega članka, misleći na Gundulićevo »tragično slomljeno djelo«, mnogo puta sjetio »zagonetnih, ali toliko značajnih i lijepih stihova Goetheova Fausta«: *Wir tragen / Die Trümmern ins Nichts hinüber / Und klagen / Über die verlorne Schöne*.⁹ (Maraković, 1938: 67)

Još jedan obljetnički tekst, naslovljen »Dživo Franin Gundulić. O tristo-toj godišnjici njegove smrti«,¹⁰ objavljuje Ljubomir Maraković 1938. godine, u kojemu će ponoviti svoje mišljenje o neupitnosti pjesnikove veličine, ali i pokušati ga obraniti od negativnih sudova. Ne slaže se, naime, sa »šablonskim« kritikama, u prvome redu onima Alberta Halera, u kojima su se isticale nedorečenosti i mane (nedovršenoga) *Osmana* te napominje da je teško »primjereno i pravedno« ocijeniti rad naših starih pjesnika kad nedostaju najosnovniji podatci o njihovom životu i osobi. Književna je povijest, nastavlja

⁹ Zbor duhova (nevidljiv): *Ostatak nosimo bijedan / U ništavilo nijemo / I oplakujemo / Ljepotu što brzo mine*. (*Faust*, I. dio – Radna soba / Soba za studij; *Faust*. Mefistofeles), prepjev Tito Strozzi, ABC naklada, Zagreb, 1995., 68.

¹⁰ Ljubomir Maraković, »Dživo Franin Gundulić. O tristo-toj godišnjici njegove smrti«. *Hrvatsko kolo*, XIX, 1938., 25–35.

Maraković, osudila jednostranu i suhoparnu biografsku metodu, koja postaje »prazna i dosadna« ako joj se pridodaju analize sadržaja i ocjenjivanja djela po starim pravilima i šablonama klasičnih poetika, a da se pritom zaboravi pjesnikova osobnost pa takav »materijal« naziva tek kosturom »u koji bi imalo da se unese krv i srž živoga čovjeka, zagonetka njegove sudbine i tajna njegova bića«:

»Suočujući Gundulićeva 'Osmana' s Tassovim 'Oslobodenim Jerusalimom', suvremeni pisac estetske ocjene djela¹¹ ističe na pr. kao dokaz prednosti Tassove jaču osjećajnost, osnovanu na doživljenosti, jer je osjećaj u Tassovu djelu u vezi s pjesnikovom tragičnom sudbinom. Ne dirajući zasad u činjenicu, da su oba djela po svom karakteru toliko različna, te se (unatoč tomu što je Tasso bio Gunduliću uzorom) i ne mogu pravo između sebe uspoređivati, treba ovdje u prvom redu podsjetiti na to, da se u Tassovu korist njegovo djelo može osvijetliti onim, što znamo o pjesnikovoj ličnoj sudbini – a kako je, naprotiv, kod Gundulića?« (Maraković, 1938: 25–26)

Ne smije se zaboraviti, podsjeća Maraković, da je smrt granica samoga života i da ona nije uvijek u skladu sa završetkom životnoga djela, već nerijetko ima »karakter izrazito tragičan, katastrofalan, eliptičan«, što vrijedi za Gundulića koji je umro u pedesetoj godini, ranije nego većina starijih hrvatskih pisaca (navodi niz imena, od Šiška Menčetića do Đure Ferića koji su živjeli znatno duže, uz iznimku Džore Držića koji je doživio tek četrdeset godina). Često se, nastavlja Maraković, krivo tumačio podatak o razlozima Gundulićeve kasne ženidbe, navodilo se da mu je mladost bila »burna« te da je stupanje u brak odgađao do krajnje granice, samo da bude »slobodniji«. I to sve zbog poznatoga predgovora u *Pjesnima pokornima kralja Davida* u kojemu pjesnik govori o »preokretu« u svome shvaćanju života, a zaboravlja se da je to napisao u trećem desetljeću života te da se preokret ne odnosi na pjesnikov život:

»On svoja prijašnja djela naziva 'porodom od tmine', a ta 'tmina' ne znači nužno nikakav lični posrtaj, nikakav izrazito griješni život, nego princip, način gledanja, iz kojega su djela potekla: ono, što je u renesansi svjetsko, lakoumno, hedonističko, pogansko. Izlazi to iz opreke, kojom Gundulić naviješta preokret pozivajući se na to, da je on 'krstjanin spjevalac, koji pravoga Boga pozna' – dakle i opet govoreći o intelektualnoj spoznaji, a ne o promjeni samog vlastitog života. Pa tako i ovdje 'tmina' faktično znači intelektualnu zabludu, a ne samo grijeh, koji je praktična posljedica takve 'tmine'«. (Maraković, 1938: 27)

¹¹ Albert Haler, *Gundulićev 'Osman' s estetskog gledišta*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1929.

U književnim povijesnim prikazima, podsjeća Maraković, Gundulićev se »preokret« redovito pripisivao snažnom utjecaju isusovaca na suvremeni duhovni život Dubrovnika, ali ocijenit će da je to pojednostavnjeno tumačenje jer su najjača tekovina Družbe Isusove u prvim desetljećima djelovanja bile »Duhovne vježbe« sv. Ignacija, odnosno metoda da se »što življe i što potresnije predoči vjerniku smrt, sud, pakao te sredstva niskosti, koja fatalnu prekretnicu u sudbini čovječjoj čine izvorom vječnoga života«. Otud potječe Gundulićeva »duboka ozbiljnost i patetična potresenost u razmatranju života«, što je vidljivo u *Pjesnima pokornima kralja Davida* i uvodnim stihovima *Osmana*, ali Maraković misli da na to nije utjecala protureformacija »kako se prikazuje povijest po protestantskim i racionalističkim vrelima«, već katolička obnova u »najpozitivnijem i najplodnijem smislu riječi«:

»Smisao za neiscrpno značenje umjetnosti, koji je vjekovna oznaka katolicizma, i ovdje je došao do trijumfalna izražaja, jer ga definicija vjerskih istina i pomisao na prekogrobni život nisu ujarmile, nego su mu dale čvrsto tlo za nove uspone i vidovitost gledanja, koja pojave ovoga života pokazuje u preobraženju, veličanstvenu i uzvišenu svijetlu. Da je karakter ove epohe bio tako nemilo 'protivreformatorski', kako se naziva, ne bi Gundulić u svojoj 'Dubravci' našao toliko svijetla i vedrine, da uzveliča slobodu i slavu svoga zemaljskog zavičaja, niti bi u konačnoj sceni djela 'redovnik' 'u Lerovu crkvu uljezo' – a ta svakako nije kršćanska crkva (...) on u riznici svoje poezije vjerno čuva i 'Hoja, Lera, Dolerija' kao 'davní običaj', i 'djevice čiste i blage' stare Helade svjedočeći, da je njegov pojam ljepote u vedroj i harmoničnoj sintezi vjekovnih naslaga kulture duha na sunčanom Mediteranu, oplemenjenih i duboko prožetih životvornom i spasonosnom snagom kršćanstva«. (Maraković, 1938: 29–30)

Kritičari Gundulićeve književne ostavštine, primjećuje Maraković, zanemaruju događaje iz njegova života: to je ženidba s Nikom Sorkočević u četrdesetim godinama koja se dogodila tek nakon udaje njegove sestre Mare (što je moglo značiti da materijalne prilike obitelji nisu bile »tako sjajne«) i prerana smrt koja je otrgla od mlade supruge i trojice sinova. Riječ je o osobnoj sudbini koja ima izraziti karakter »nedočetosti, zatečenosti katastrofom u času, kada bi se tome čovjek (normalno) najmanje nadao«, i podsjeća na sudbinu Augusta Šenoa jer i on, kao Gundulić, umire sa sviješću da za sobom ostavlja nedovršeno i krnje djelo, međutim, nikome ne pada na pamet mjeriti vrijednost Šenoina stvaralaštva po nedovršenom romanu *Kletva*. Stoga se zalaže da *Osmanu* valja pristupati ne samo kao nedovršenom već i nedotjeranom djelu, jer se u protivnom nanosi »teška krivica besmrtnom pjesniku« kada se raspravlja o nedostacima njegova epa:

»Zar zaista pjesnik, koji je umio tako klasično zaokružiti ‘Suze sina razmetnoga’, koji je umio ‘Dubravci’ dati majstorsku kompoziciju i scensku tehniku bez premca, ne bi mogao i sam ocijeniti, dali je u ‘Osmanu’ dao puninu svoga stvaralačkog duha ili nije? Koliko su god korisne različite hipoteze o nedovršenosti i nedotjeranosti kompozicije osnove ‘Osmana’ – korisne, mislim, za samo razmatranje sadržajnih elemenata, – treba samo malo iz bliza pogledati stvar, da se osjeti, kako su one na slabim nogama«. (Maraković, 1938: 33)

Teza da su nedostajeća dva pjevanja *Osmana* »zaplijenjena« ili izostavljena iz cjeline zbog političkih odnosa s Turskom, za Marakovića je upitna jer završetak dvadesetoga pjevanja »sadrži misli, koje su upravo direktna pogrda Islama i svega, što je u njemu zasnovano«. Upitna mu je također teza da je Gunduliću mogao smetati svršetak poljskoga velikaša Samuela Koreckoga (u epu Korevskoga) u tamnici jer »tobože kao da nije mogao mijenjati sudbinu suviše poznatoga historijskog lica«, a pripisao je, unatoč povijesnim činjenicama, poljskom kraljeviću Vladislavu koji je poznatiji, vodstvo u bitci kod Chocima. Ne sumnjajući u znanstvene kompetencije kritičara¹² koji su se bavili *Osmanom*, Maraković misli da su griješili u donošenju svojih sudova polazeći od ustaljenih pojmova lirike, drame, epa, a pritom nisu vodili dovoljno računa o Gundulićevoj osobnosti:

»Ako nas dira sudbina Tassova te je osjećamo i kroz stihove njegova djela (kako je to osjetio kritik,¹³ koji je htio dati i ocjenu ‘Osmanu’) onda treba da i kod Gundulića, kroz sve nedostatke, ali i kroz sve neosporne prednosti ‘Osmana’, osjetimo onaj tragični vapaj njegova velikog druga: ‘Ne dajte mi umrijeti, imam još toliko toga učiniti!’¹⁴ To više što u Tassovu životu ima jedna crta nenormalne preosjetljivosti, koja ga je dovela do tragičnog svršetka, dok je Gundulićev tok života sretniji, a duboku melankoliju njegova stava prema životu izazvali su možda ipak više misaoni elementi, a valjda i vanjski događaji u svijetu izvan njega. Nije li i strahovitu gorčinu Michelangelova Sudnjeg dana izazvao

¹² Već je nakon prvih izdanja *Osmana* došlo je do rasprave o njegovoj estetskoj vrijednosti. Tako O. Pucić nije u epu nalazio glavnoga junaka, B. Vodnik smatrao je da je *Osman* »odveć pasivan, odveć krut« te da je njegov tragičan kraj neprimjeren epopeji i da Vladislav nije ništa drugo doli primjer junaštva naznačenoga u retrospektivnim epizodama, dok je A. Jensen vidio u poljskome princu možda utjelovljenje jednoga ideala. Nedostatak dvaju pjevanja u sredini spjeva pružao je pak priliku za najpretjeranija nagađanja. *Osmana* se držalo hibridnom mješavinom dvaju odvojenih spjevova koje je spojio u cjelinu neki nepoznati autor (A. Pavić), tražio se treći spjev koji bi pretpostavljena prva dva spojio u cjelinu (D. Prohaska), podsjećalo se na Homera i mislilo da je Gundulić radio u više razdoblja, neredovito, nesigurno (A. Pavić, P. Karlić i V. Jagić) ili se, tvrdeći suprotno, nalazilo da je *Osman* »odveć točan, odveć potpun« (F. Marković), ali se nije uspijevala postaviti zadovoljavajuća pretpostavka koja bi bila općeprihvaćena.

¹³ Albert Haler.

¹⁴ Riječi Augusta Šenoa, dok je bolestan pokušavao dovršiti svoj roman *Kletva*.

umjetnikov nemoćni bijes nad sudbonosnim ‘Sacco di Roma’¹⁵ – osamdnjevnim pljačkanjem ljepotom bogatog Rima po osvajačkim carskim četama?» (Maraković, 1938: 34)

Književnost je dio živoga organizma cijeloga narodnog života, drži Maraković, pa samo u vezi s njim i po njemu dobiva svoju potpunu vrijednost i pravi smisao, a u tom je pogledu Gundulić »dugovječnošću i puninom značenja« nadmašio sve što je hrvatska književnost stvorila. Za njega je *Dubravka*, veličanstvena pjesma slobode, najljepši i nauzvišeniji izražaj »svega oko čega se usredotočila čitava hrvatska povijest i nastojanja hrvatskog naroda«, dok je *Osman* unatoč svojem »krnjem« obliku pjesnikova slavna i sjajna oporuka, neiscrpna riznica iz koje su »nepregledne generacije kroz puna tri stoljeća crple ne samo znanost i smisao za veličinu, nego i puninu ideja, koje označuju mjesto i ulogu Hrvatima na fatalnoj pokretnici povijesti«. Pod stijeptom svetoga Vlaha, na čelu pobjedničke kršćanske vojske, Dubrovnik je, zaključuje Maraković, u životu svoga naroda »na polju duha i zanosa za velike ideale«, od vremena kada se »o hrvatskijeh žalih more otomansko razbijalo«, preko preporoditelja pa sve do njegovih dana zauzeo »predvodno« mjesto te je svojim velikim sinovima davao »srž i unutarnju snagu svim velikim pokretima, svim snažnim borbama hrvatskog naroda«. U toj »dragocjenoj baštini« udio je Džive Frana Gundulića »najznačajniji i najpresudniji«, on je »blagi i veliki pjesnički genij« koji kroz teška tri stoljeća hrvatskih borbi »sja još divnije, poput sjajne zvijezde predvodnice«. (Maraković, 1938: 35)

U godini obilježavanja tri stotine i pedesete obljetnice rođenja Ivana Gundulića Ljubomir Maraković objaviti će kraći prilog, naslovljen »Gundulić«,¹⁶ u kojemu se osvrće na njegove književne zasluge, odbacujući da ga se tumači »sa školskim pojmovima i različitim predrasudama«, umjesto da se prizna i istakne njegova pjesnička veličina i »vječna svježina« njegove poezije. Stihovi *Dubravke* su »najuznositija i najveličanstvenija himna slobode što je ikada kod nas ispjevana«, a djelo *Pjesni pokorne kralja Davida*, koje je prikazivano tek kao »parafraza« psalama u duhu onoga vremena i neka vrsta vježbe u stihotvorstvu, pokazuje da je autor bio »majstorom sažeta i točna prevođenja«. Naime, ako se pod parafrazom podrazumijeva Palmotićeva »razvučena i u beskraj proširena« Vidina *Kristijada*, onda Gundulićevi psalmi »odskaču na daleko« jer su »točniji, zbijeniji i vjerniji« te je, s obzirom na jezičnu istančanost, vidljiva zamjetna vještina u prevođenju. Osobitu vrijed-

¹⁵ Pustošenje Rima, koje su suvremenici doživjeli kao Božji sud, dogodilo se 1527. godine, kada su grad osvojile čete njemačkih i španjolskih plaćenika u službi rimsko-njemačkoga cara Karla V. Habsburgovca.

¹⁶ Ljubomir Maraković, »Gundulić«, *Hrvatska prosvjeta*, XXIV/1–3, 1939., 5–7.

nost Maraković pridaje i religioznoj poemi *Suze sina razmetnoga*, nazivajući njezinu građu »plemenitom« jer je dala maha Gundulićevo »čovječanski dubokom i kršćanski uzvišenom patosu«:

»Nije bilo pjesnika kod nas prije njega, a malo ih je bilo i poslije njega, koji bi s toliko gibljivosti, s toliko osjećaja za sensibilnu vrijednost žive riječi stvarao stihove tako prirodne, tako ljupke, i tako jednostavne. Jednostavne dakako ne u tom smislu da bi bili lišeni pjesničkog ukrasa – štaviše, Gundulić je majstor retorskih figura – nego u tom što im melodija teče spontano i jasno, pokazujući divnu srodnost s blaglasjem talijanske poezije«. (Maraković, 1939: 5)

Maraković zaključuje da književnih djela Ivana Gundulića ne bi ni bilo da on »punom svojom svijesću i svom svojom dušom« nije bio *krstjanin spjevalac* jer njegovo nadahnuće »potječe od osnovne spoznaje, da nema sklada u svijetu bez sklada u duši, a da nema mira u duši bez počinka u Bogu« te drži da je to vidljivo i u *Osmanu*, koji je stilski i kompozicijski njegovo »najsavršenije djelo«:

»(...) duboka i divna ispovijest njegove kršćanske duše. Ona se ne očituje samo u spoznanju prolaznosti svijeta i njegovih užitaka – kako se to obično shvata – nego u saznanju vječnoga cilja koji sve nadvisuje. A to je ono, što je Gundulić tako divno izrazio u osjećaju duboke skrušenosti i djetinje odanosti Razmetnoga sina i u neizmjerne dobroti Očevoj. (...) Ono što je Verlaine, zazirući od sjaja 'zlatnoga vijeka', tražio s čežnjom u Srednjem Vijeku 'haute théologie, solide morale' – duboko teološko znanje i čvrsti moral – našlo se ovdje, pred tri stotine godina, u zemlji koju je kao preteča već stotinu godina časni Marko Marulić Splićanin preoravao, a mučenička krv je natapala još tamo od salonitanskih vremena, da bude dostojna Kraljevstva Božjega«. (Maraković, 1939: 7)

Na kraju, možemo zaključiti da tekstovi koje Ljubomir Maraković posvećuje Ivanu Gunduliću nisu samo prigodničarsko-pohvalničko sjećanje na jednoga od naznačajnijih hrvatskih književnika. Naime, iako se Maraković u svojem književno-kritičarskom radu uglavnom ne bavi ranonovovjekovnim hrvatskim piscima, vrlo često ističe njihovu važnu ulogu u višestoljetnom kontinuitetu hrvatske književnosti i opstojnosti vlastitoga naroda. On je kritičar u vremenu u kojemu se umjetnost još ocjenjuje kroz njezinu društvenu ulogu: »prava književnost mora biti velika, veličajna, snažna, opsežna, kadra da obuhvati čitav narod i da ga veličanstvenom svojom silom digne do vječnih ideala«. ¹⁷ U tom kontekstu razumljivo je da oživotvorenje svih najvažnijih Marakovićevih ideala predstavlja upravo Ivan Gundulić, njegova

¹⁷ Ljubomir Maraković, »Književna razmatranja«, *Luč*, III/1907. – 1908., 5, 250.

osobnost i njegovo djelo, jer se u njima zrcale kršćanska, moralno-etička i estetska načela kao mjerila književnih vrijednosti, a to je dovoljan razlog da se *krstjanin spjevalac* uzdigne do simbola hrvatskoga nacionalnoga, kulturnoga i duhovnoga identiteta.

Literatura

- Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II*, sv. II, Biblioteka Historia, Antibarbarus, Zagreb, 1997.
- Arturo Cronia, »In margine ad una miscellanea gondoliana«, *La Rivista Dalmatica*, XVII [separat], Tipografia E. de Schönfeld, Zara, 1939., 1–14.
- Danijel Berković, »Reformacija i protureformacija u hrvatskoj povijesnoj recepciji«, *500 godina protestantizma: baština i otisci u hrvatskom društvu* / Marinović, Ankica; Markešić, Ivan (ur.); Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo [et al.], Zagreb [et al.], 2018., 27–45.
- Albert Haler, *Gundulićev Osman s estetskoga stajališta*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1929.
- Ljubomir Maraković, »Gundulić u okviru baroka«, *Gundulićev zbornik o 350-godišnjici rođenja i 300-godišnjici smrti*, Blaž Jurišić (ur.), Matica hrvatska, Zagreb, 1938., 64–67. (Isto u: *Hrvatska revija*, XI/12, 1938., 656–659.)
- Ljubomir Maraković, »Dživo Franin Gundulić. O tristotoj godišnjici njegove smrti«, *Hrvatsko kolo*, XIX, 1938., 25–35.
- Ljubomir Maraković, »Gundulić«, *Hrvatska prosvjeta*, XXIV/1–3, 1939., 5–7.
- Ljubomir Maraković, »Književna razmatranja«, *Luč*, III/1907. – 1908., 5.
- Ljubomir Maraković, »Smjerovi hrvatske književnosti«, *Hrvatski krugoval*, III/1943., 26.
- Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike / Josip Bogner, Izabrana djela*, prir. Antonija Bogner-Šaban. Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Marina Protrka Štimec, »Svečana sveta borba: prisvajanje, prijepori i performativnost *Gundulićeve slave*«, *Tranzicija i kulturno pamćenje: zbornik radova s istoimenog međunarodnog znanstvenog simpozija održanog 26. i 27. studenog 2015. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu*. Karlič, Virna; Šakić, Sanja; Marinković, Dušan (ur.), Srednja Europa, Zagreb, 2017., 407–419.

IVAN GUNDULIĆ U MARAKOVIĆEVOJ KNJIŽEVNOJ KRITICI

Sažetak

Počeci hrvatske književne povijesti u XIX. stoljeću u znaku su »otkrivanja« književnoga naslijeđa i ukazivanja na kontinuitet razvoja hrvatskoga književnosti, jezika i kulture. Među starim piscima, krajem stoljeća, Ivan Gundulić okrunjeni je »kralj« hrvatskih pjesnika, kako ga prikazuje Vlaho Bukovac na svečanome kazališnom zastoru 1895. godine u Zagrebu. Nakon ushita slavnim Dubrovčaninom dio književne kritike pokušat će ga skinuti s trona: A. Barac (1924.), ne poričući mu neke vrline i zasluge, zanijekat će pjesnikovu »genijalnost«, koja mu je do tada pripisivana iz naraštaja u naraštaj, dok će A. Haler (1929.) s estetskoga stajališta negativno ocijeniti njegova *Osmana*. Obilježavanje tristote obljetnice smrti i tristo pedesete obljetnice Gundulićeva rođenja (1938. i 1939.) bila je prigoda da ga hrvatski književni povjesničari i kritičari opet slave kao velikana. U radu su istraženi obljetnički prinosi Ljubomira Marakovića, koji će o Gunduliću pisati kao o »blagom i velikom pjesničkom geniju«, »najsajnijem uzoru« i »zvijezdi koja ne gasne«, a u vrednovanju njegova književna djela naglasiti važnost pjesnikove pripadnosti katoličanstvom nadahnutom baroku te ga kao *krstjanina spjevaoca* uzdići do simbola hrvatskoga nacionalnoga, kulturnoga i duhovnoga identiteta.

Ključne riječi: Ljubomir Maraković, Ivan Gundulić, barok, katolička obnova

IVAN GUNDULIĆ IN MARAKOVIĆ'S LITERARY CRITICISM

Summary

The beginnings of the Croatian literary history in the 19th century are marked by the 'discovering' of the literary heritage and pointing to the continuity of the development of the Croatian literature, language and culture. Amongst early writers, at the end of the century, Ivan Gundulić is the crowned 'king' of Croatian poets, as depicted by Vlaho Bukovac on the ceremonial theatre curtain in 1895 in Zagreb. After the initial thrill by the famous Dubrovnik writer, a number of literary critics attempted to dethrone him: not refuting some of his virtues and merits, A. Barac (1924) denied the poet's 'geniality', which had been ascribed to him until then from generation to generation, whilst A. Haler (1929) assessed negatively his *Osman* from an aesthetic standpoint. The marking of the three hundredth anniversary of Gundulić's death and the three hundred and fiftieth anniversary of his birth (1938 and 1939) was an opportunity for Croatian literary historians to celebrate him again as a great man. This article provides research into the anniversary contributions by Ljubomir Maraković, who wrote about Gundulić as a 'gentle and great poetic genius', 'the most illustrious example' and a 'star that is never extinguished', and emphasised, in an assessment of

his literary work, the importance of the poet's belonging to the Baroque inspired by Catholicism and elevate him as a *Christian poet* [*krstjanin spjevalac*] to the symbol of the Croatian national, cultural and spiritual identity.

Key words: Ljubomir Maraković, Ivan Gundulić, Baroque, Catholic Revival

Sl. 11.: Vila u Gajevoj ulici u Zagrebu u kojoj je stanovao Ljubomir Maraković

Dubravka Brunčić

Razmatranja Ljubomira Marakovića o hrvatskim pjesnicima XIX. stoljeća

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

I.

Ljubomir Maraković hrvatskom se književnošću XIX. stoljeća, preciznije, književnošću romantizma, realizma i dijelom književnošću hrvatske moderne, bavio u kraćim sintetskim književnopovijesnim pregledima *Uvod u hrvatsku književnost XIX. vijeka* (1925. – 1926.), *Hrvatska književnost 1860.–1935.* (1936.a), *Hrvatska književnost u XX. vijeku* (1936.b), *Hrvatska književnost kroz vjekove* (1943.a), *Od preporoda do danas* (1943.b), u zbirci književnih ogleđa *Nov život* (1910.), studiji *Petar Preradović* (1969.), različitim književnokritičkim osvrtima te u srednjoškolskoj čitanci *Žetva* (1941., 1943.²).

U ovom se radu pozornost usmjerava na hrvatske lirske i epske pjesnike od romantizma do početaka hrvatske moderne, zaključno s dijelom Kranjčevićeva pjesničkog opusa koji Maraković vidi kao prijelaz iz realizma u modernu. Ipak, treba napomenuti da je raščlamba nužno manjkava jer u trenutku pisanja rada nije bilo moguće uzeti u obzir *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća* čiji je strojopis Vladimir Lončarević pronašao u autorovoj ostavštini i o tome izvijestio na Znanstvenom skupu o Ljubomiru Marakoviću.¹

II.

Za razumijevanje Marakovićevih raščlambi hrvatskoga pjesništva XIX. stoljeća, kojima se najviše bavio u kratkim književnopovijesnim člancima,

¹ Usp. također sažetak izlaganja *Novi prilozi biografiji Ljubomira Marakovića* u knjižici sažetaka Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću (2019: 22). Na moguće postojanje i nejasnu sudbinu toga rukopisa V. Lončarević upozorio je ranije u svojoj studiji o Lj. Marakoviću (2003: 97–98).

relevantno je i zanimljivo imati u vidu njegovu ideju književne historiografije koja se očituje u stavovima o »metodologiji povijesti književnosti«, ali jednako tako »sadržaj, raspored i logička povezanost književnopovijesnih informacija proistječu iz temeljnih pitanja književne znanosti; iz shvaćanja biti književnosti, njezina razvoja i odnosa prema drugim segmentima kulture« (Dukić, 1995: 39).

Maraković je isticao teškoću razdvajanja književne historiografije i književne kritike (1935.: 9), a njegov se pristup hrvatskim pjesnicima XIX. stoljeća može motriti kao zanimljiv spoj književnopovijesne i književnokritičke prakse, što se manifestira kroz periodizacijsko usustavljanje književne produkcije, prikaz obilježja književnih razdoblja,² žanrovskoga sustava, idejno-svjetonazorske i književnoestetičke ocjene analiziranoga korpusa. Uvodno se može primijetiti da su se Marakovićeve prosudbe postupno razvijale i donekle mijenjale, a što je povezano i s njegovom koncepcijom književne povijesti.

U članku »Uvod u hrvatsku književnost XIX. vijeka« (1925. – 1926.) Maraković kritizira činjenicu što »u našim dosadanjim knjigama o literaturi previše dominira kod podjele epski kriterij historije kulturno-političke, a ne obzir na razvijanje književnih vrsta i smjerova« (1925. – 1926., br. 5: 6). Svjestan je da je književnost proizvod društvenopovijesnih i kulturnih okolnosti, ali ipak smatra kako ona »ima svoje zakone, po kojima se razvija, a ti su za nju u prvom redu mjerodavni« (isti: 6). Pišući o književnopovijesnom pregledu Mate Ujevića *Hrvatska književnost* (1932.) založio se za pisanje književne povijesti koja će se temeljiti na estetskim vrijednostima i raščlambi »unutrašnjih« odrednica književnih tekstova, a isključiti široke kulturnopovijesne pristupe i analizu društveno-povijesnoga konteksta razvoja književnosti.³ Međutim, iako nominalno zagovara književnopovijesni imanentizam, kročeansku metodu i autonomiju književnoga teksta, što bi ga činilo donekle bliskim Mihovilu Kombolu, Lj. Maraković u svojim je teorijsko-metodološkim promišljanjima, kao i književnohistoriografskoj i kritičkoj praksi, eklektičan te spaja pozitivistička i duhovnopovijesna načela, kontekstualni i imanentni pristup u tumačenju književnoga razvoja.⁴

² Prema Marakoviću, »kritika je ovisna o samim epohama književnosti, odnosno ona ih sama pomaže stvarati«. (1935: 15).

³ U članku *Hrvatska književnost*, objavljenom u *Hrvatskoj Prosvjeti* 1932., Lj. Maraković navodi: »Trebalo bi faktično već jednom napustiti sve one, ma kako inače zaslužne, katekizme, evangelistare, rječnike i zakonike, pa sve to svrstati u jednu knjigu o razvoju jezika i dijalekata i, opće kulturnog nastojanja kod nas, a književnost kao umjetnički oblik izražavanja obraditi zaista kao umjetnost i prvenstveno po estetskim kriterijima. (...) ... mi se redovno zadržavamo oko stvari koje nisu bitne, pričamo o ilirskom pokretu..., govorimo o apsolutizmu i Khuenu, a trebalo bi da malo emancipiramo književnost od svega toga i da potražimo njezina unutrašnja srodstva i veze«. (citirano prema V. Lončarević, 2003: 129).

⁴ O različitim objasnidbenim modelima književnoga razvoja usp. D. Perkins (1992.).

Hrvatsku književnohistoriografsku praksu do Lj. Marakovića, a velikim dijelom i nakon njega, karakteriziraju veće i manje sinteze kojima je zajedničko da su, unatoč brojnim idejnim, metodološkim i ideološkim različitostima, koncipirane kao tekstovi u kojima se (pri)povijest o razvoju hrvatske književnosti ujedno reprezentira kao (pri)povijest o razvoju nacionalnoga duha, odnosno nacionalnoga identiteta.⁵ Takvi modeli razvojnih (književnih) povijesti u kojima *narod* ili *nacionalni duh* funkcioniraju kao »nadosobni entiteti«, »logički subjekti«, kako ih, tragom Wilhelma Diltheyja, naziva američki teoretičar povijesti književnosti David Perkins (1992: 2–3), nesumnjivo su utjecali i odrazili se na Marakovićeve prosudbe o hrvatskoj književnosti, pa tako i pjesnicima XIX. stoljeća, što je vidljivo već u njegovoj programskoj knjižici *Nov život*.

Može se pritom uočiti da je za njegove prosudbe karakteristično primordijalističko shvaćanje nacije i teleološko razumijevanje nacionalne povijesti, shvaćeno kao kretanje prema nacionalnoj integraciji. Naime, upravo »narodni duh«, odnosno »narodni kolorit«, kako ga još naziva, predodređuje ulogu i sudbinu nacije te je ključni čimbenik koji utječe na razvoj književnosti i determinira njezinu vrijednost (1910: 19). U skladu s pozitivističkim polazištem, na više mjesta u *Novom životu*, kao i u sintetskom članku »Uvod u hrvatsku književnost XIX. vijeka« (1925. – 1926.), (književno)povijesne mijene tumači na tragu Hippolytea Tainea kao splet pojava koje su proizvod bioloških i etničkih obilježja, sredine i povijesnih okolnosti, u čemu se može prepoznati i utjecaj Branka Vodnika.⁶ Iako u njegovim radovima ne dominira oslanjanje na događajnu povijest, ipak se može uočiti da se u (re)konstruiranju razvoja narodnoga duha Maraković oslanja na kulturnu i političku prošlost: »Tako je naš narod u prošlosti branio Evropu od Turaka, i tako se u njega razvio heroizam kao nacionalna osebina. Ta osebina dat će mu snage, da izvede zadaću, pred koju ga stavlja njegov geografski položaj, da spoji Zapad s Istokom na kulturnom polju«. (1925. – 1926., br. 10: 6). Detektira brojne kulturne utjecaje, uz hrvatsku tradiciju to su »antikni, romanski, germanski, slavenski, istočni, a sve združuje ujedno kao najčvršća osnova kršćanstvo, koje je s narodom najuže združeno, otkada narod sebe pamti« (1910: 76), ističući tako primordijalno, drevno podrijetlo naroda i njegov europski kulturni okvir kao bitne odrednice. Zanimljivo je pritom uočiti da se topos predžida i pitanje civilizacijsko-kulturnoga graničnog po-

⁵ O tome usp. N. Ivić (1996., 2007.), T. Maštrović (1998.), I. Brković (2007.), D. Dukić (2010.), S. Cocha (2015: 24–78), D. Brunčić (2018: 7–26), I. Žužul (2019.).

⁶ Na te je utjecaje u književnopovijesnom radu B. Vodnika upozorila N. Aleksandrov Pogačnik (1987: 76).

ložaja hrvatskih zemalja između Zapada i Istoka, inače jedno od stalnih mjesta hrvatske ranonovovjekovne i XIX-ostoljetne književnosti, kao i hrvatske književne historiografije (primjerice, kod Đ. Šurmina, M. Kombola, A. Barca), u Marakovićevoj interpretaciji i zamišljanju razvoja hrvatske nacionalne kulture oblikuje u ideju mosta, poveznice, videći u tome nacionalnu misiju i važan doprinos razvoju europske i svjetske kulture.⁷

Razmatrajući hrvatsku književnost XIX. stoljeća, Maraković ističe značaj toga razdoblja u kojem su prevladavane pokrajinske, dijalekatske i pravopisne rascjepkanosti te naglašava integrativnu ulogu jezika i pravopisa u povezivanju »svih hrvatskih zemalja u duhovnu zajednicu probuđene narodne svijesti« (1943.a: 192). U tom razdoblju narod »postaje nosiocem književnosti«, »predmetom i vlasnikom literature« (1925. – 1926., br. 5: 6) te se očituje u književnosti koja je »odraz njegovih najviših zanosa (naročito u poeziji), nosilac naših pobuda« (isti: 7). Poveznice između književnosti i nacionalno-identifikacijskih procesa obrazlaže primordijalističkim diskursom, vidljivim u uporabi obiteljske metaforike⁸ u označavanju hrvatskih književnika (»sino-vi svih slojeva naroda«, isti: 6) kao pripadnika zamišljene nacionalne obitelji. Književni razvoj promatra i tumači kroz prizmu nacionalne prošlosti, videne kao niz izvanjskih pritisaka, unutrašnjih prijepora i težnji prema nacionalnoj slobodi. Za zreli romantizam (Šenoino doba), primjerice, ističe da se, »odahnuvši od pritiska apsolutizma, gotovo iscrpljuje u patriotskim akcentima i izgradnji hrvatske svijesti. (1936.a: 124), a realizam je epoha »[z]auzeta eminentno politikom« i opterećena »tadanjim prilikama cenzure i policijskog režima« (isti: 125), dok Kranjčević u prvoj pjesničkoj fazi »zaodijev[a] intransigenciju hrvatstva u antiknu togu, bez dvojbe i radi teškog birokratskog pritiska« (1936.b: 131).

Međutim, bilo bi neprecizno tvrditi da je nacija oblikovana kao isključivi »logički subjekt« Marakovićevih raščlambi. U nastojanju da se prikaže i objasni književni razvoj, književnopovijesna (pri)povijest nužno se raslojava tako da književni smjerovi i žanrovi dobivaju status zamišljenih idealnih cjelovitosti koje se razmatraju. Kao što i D. Perkins napominje, u književnim povijestima »pripovjedna struktura mora biti donekle epizodična« jer se prikazuju brojni i različiti književnih tekstovi, pri čemu svaki od njih »mora u određenoj mjeri sâm po sebi biti predstavljen kao završetak«, a ne kao kretanje prema nekom drugom tekstu (1992: 39).

⁷ O toposu predziđa usp. J. Rapacka (2002: 143–145).

⁸ Obiteljska je metaforika u nacionalnoidentifikacijskim diskursima u funkciji isticanja i (re)produciranja nacionalnoga jedinstva i homogenosti, nacija se opisuje kao »velika obitelj« čiji pripadnici govore vlastitim, materinskim jezikom, prizivajući tako u pripadnicima kolektiva osjećaje »snažne odanosti i jake privrženosti« (Smith, 1991: 76, 79).

III.

Marakovićev interes za hrvatsko pjesništvo XIX. stoljeća išao je ukorak s njegovim nastojanjima da stilsko-poetički opiše i periodizacijski usustavi taj korpus. Naime, jednim od središnjih poslova književne historiografije smatrao je prikaz književnih smjerova što je, među ostalim, potaknuto tada aktualnim duhovnopovijesnim razumijevanjem (književne) historiografije, pokušajima da se književni razvoj protumači kao izmjena nadindividualno raširenih kulturnih strujanja i da se »pomoću povijesne periodizacije naglasi autonomija duhovne kulture« (Žmegač, 1998: 50). Promišljajući o pitanjima književnopovijesnoga razvoja, Lj. Maraković osvrnuo se i na ograničenost, ali i nužnost periodizacije kao metode književne klasifikacije, napominjući da se književnost »ne da mehaničkih svrstati ni u kategorije, ni u smjerove. Tim oznakama određujemo je samo približno, radi lakše preglednosti« (Maraković, 1943.c: 485). U skladu sa svojom koncepcijom razvojne književne povijesti, u tumačenju smjene književnih smjerova eksplicitno naglašava kontinuitet i utjecaj baštine prosvjetiteljstva na književnost XIX. stoljeća jer »natura non facit saltus, pa ni ovdje nema skokova bez prelaza« (1925. – 1926., br. 5: 7), brišući tako krutu granicu između tzv. starije i tzv. novije hrvatske književnosti.

Može se uočiti da je u svojim radovima tragao za odgovarajućim periodizacijskim rješenjima, ponudivši u razmaku od dvadesetak godina dva različita periodizacijska modela: jedan s književnim, stilsko-povijesnim nazivljem (pseudoklasicizam i rana (preporodna) romantika,⁹ zrela (historijska ili akademska) romantika, realizam; 1925. – 1926., 1943.a) i drugi, vjerojatno pod utjecajem Kombolova modela,¹⁰ s kombinacijom političko-povijesnoga i književno-povijesnoga nazivlja (preporodna književnost, Šenoino doba, realizam; 1936.a, 1943.b). U svom je periodizacijskom usustavljanju Maraković bio prilično nedosljedan, objavivši iste godine dva članka s različitim periodizacijskim modelima, a pitanje 1850-ih neprecizno i neargumentirano svrstao pod odrednicu tzv. preporodne romantike, odnosno preporodne književnosti. Međutim, unatoč tim prijedorima, njegova su periodizacijska rješenja za hrvatsku književnu historiografiju važna i neopravdano zaboravljena. Iako su već ranije naši književni povjesničari upućivali na stilsku heterogenost XIX. stoljeća, utjecaj baštine prosvjetiteljstva, elemente (pseudo)klasicizma,

⁹ Lj. Maraković u svojim radovima upotrebljava pojmove »romantika« i »romantičko« u značenju ljubavnoga, osjećajnoga, maštovitoga i zanosnoga, ali i kao oznake književnoga smjera (1910., 1925. – 1926., 1936.a), a u kasnijim radovima književni smjer naziva »romantizam« (1943.a, 1943.c).

¹⁰ M. Kombol u članku »Faze novije hrvatske književnosti do rata« (1928. – 1929.) piše o hrvatskom romantizmu koji dijeli u dvije faze: ilirsku i Šenoinu (1971: 240).

obilježja romantizma u djelima hrvatskih autora prve i druge polovice XIX. stoljeća te postupni razvoj realizma, Maraković prvi uspostavlja periodizacijsku shemu rana (preporodna) romantika – zrela (historijska, akademska romantika) – realizam (*Luč*, 1925. – 1926.), oblikujući svoju periodizacijsku nomenklaturu na temelju Vodnikovih i Prohaskinih analiza.¹¹ U tom smislu treba korigirati Frangešovu tezu kako je Kombol zaslužan za prvu relevantnu periodizaciju hrvatske književnosti XIX. stoljeća (1992: 259) jer su raniji Marakovićevi stavovi o kontinuitetu hrvatskoga romantizma i njegovim dvjema fazama (iako s nešto drukčije raspoređenim periodizacijskim pragovima) reaktualizirani u suvremenoj hrvatskoj književnoj historiografiji (Jelčić, 2002.; Tomasović, 2002.; Šicel, 2004.).

U skladu sa zagovaranom idejom književne historiografije i nominalnim zagovaranjem književnoestetičkoga kriterija kao temeljnoga koncepta oblikovanja povijesti književnosti, Maraković nije opsežnije ulazio u rasprave o podrijetlu hrvatskoga narodnog preporoda, ali se u njegovim radovima može uočiti modificiranje stavova s obzirom na tadašnju stručnu literaturu, kao i povijesno-politički kontekst u kojem su se vodile rasprave. U članku »Uvod u hrvatsku književnost XIX. vijeka« (*Luč*, 1925. – 1926.) poziva se na Šurminovu dvotomnu knjigu *Hrvatski preporod* (1903. – 04.) kao tada najopsežniju stručnu literaturu o preporodu, ističe strane poticaje nacionalno-integracijskim procesima, i to recepciju njemačkih i čeških utjecaja. Pritom eksplicitno naglašava romantičarski karakter preporodnih gibanja, kao i romantičarska obilježja onodobne književnosti (»Budući da je pobuda za politički narodni pokret došla u glavnom preko Češke iz Njemačke zaslugom romantičnog pokreta, dovodi se i književnost ovoga vremena redovito u vezu s utjecajima njemačke romantike«, *Luč*, 1925. – 1926., br. 8: 4).

Iako Maraković i u drugim svojim radovima ističe utjecaj njemačkoga romantizma na razvoj drugih europskih, pa tako i hrvatskoga romantizma, u recenziji knjige Vladimira Gudela *Stogodišnjica hrvatskog preporoda* (1936.) priklonio se tezi o autohtonosti hrvatskoga narodnog preporoda. U hrvatskoj se (književnoj) historiografiji, inače, uvriježilo tu tezu prvotno vezivati uz radove Franje Fanceva¹² pa je stoga osobito zanimljivo da je Maraković primijetio i upozorio na Gudelov doprinos raspravi i relevantnost njegove studije »Njemački utjecaj u hrvatskoj preporodnoj lirici« (1903.): »Zanimljivo

¹¹ B. Vodnik piše o »preporodnim romanticima« (1913: 339), a D. Prohaska romantizam u hrvatskoj književnosti 1860. – 1880. označuje pojmovima »građanska romantika« i »akademijska romantika« (1919: 173, 181).

¹² O Fancevljevem tezama i doprinosu raspravi o podrijetlu hrvatskoga narodnog preporoda usp. N. Stančić (1998.), C. Milanja (1998.), T. Maštrović (1998.), D. Dukić (2010.).

je međutim konstatirati, da (...) još pred 33 godine (...), g. Gudel već onda zastupa i brani tezu o autohtonosti ilirskog književnog nastojanja, kao što to sada za čitav ilirski pokret izvodi s mnogo uspjeha g. prof. Fancev«. (1936.: 271). V. Gudel u studiji izvore preporodu vidi »u zdravoj narodnoj jezgri«, dok inozemne poticaje ocjenjuje sekundarnima (1936: 71), a polemički ton njegove raščlambe vjerojatno je potaknut i onodobnim političkim prilikama, djelovanjem Khuen-Héderváryjeva režima i otporom mađarskoj hegemoniji. Međutim, preciznosti radi, treba reći kako je Gudel kasnije u članku »Dr. Dimitrija Demeter« (1912.) interpretirao ilirsku XIX-ostoljetnu ideju kao vid rada na (jugo)slavenskom i hrvatsko-srpskom zajedništvu, a ne važnu etapu u razvoju hrvatske nacionalne kulture, što ga, pak, udaljava od Fancevljevih teza.¹³ Što se tiče Marakovića, 1930-ih i 1940-ih evidentno se priklanja Fancevljevoj interpretaciji podrijetla preporoda, a u svojim je kratkim književno-povijesnim sintezama kritičan spram XIX-ostoljetnih historiografskih zabluđa o hrvatskom podrijetlu Ilira (»Krivo tumačenje poviesti dalo je nosiocima pokreta ime 'ilirsko' kao ideal, premda su inače toliko puta i sebe i svoj jezik nazivali imenom hrvatskim«, Maraković, 1943.b: 639–640). U podlozi je te kritike, dodatno potaknute nacionalnim ekskluzivizmom u razdoblju NDH, Marakovićevo polemiziranje s političko-ideološkim interpretacijama ilirizma kao prvotno južnoslavenskoga nacionalnointegracijskog i identifikacijskoga modela, a što se odrazilo u analizi drame *Teuta* Dimitrija Demetra i spjeva Ivana Mažuranića *Smrt Smail-age Čengića*. Čitajući spjev iz kroato-filne pozicije, Maraković prigovara Mažuraniću na nacionalnom predznaku i povijesnoj nerelevantnosti teme jer »mjesto da obradi kojega hrvatskih junaka što su se iztakli u borbama s osmanlijskom najezdom, Mažuranić je u svom djelu opjevao hrabrost Crnogoraca i prikazao inače prilično neznatnu zgodu iz okršaja na crnogorskoj granici« (isti: 640). Međutim, iako su mu bile strane političko-ideološke koncepcije naših preporodnih romantičara, Maraković je ipak priznao iznimne estetske vrijednosti Mažuranićeva djela (»Divno izklesani stihovi, bujni i slikoviti govor, pa čudoredna visina i čistoća«, isti: 640) i protumačio ga kao iskaz specifičnoga hrvatskog duha čije su temeljne odrednice »misao borbe za slobodu«, »jasnoća pojmova o dobru i zlu, o smislu života i svieta« (isti: 640) te ga, uz Ivana Gundulića, smješta u hrvatski književni kanon.

Marakovićev je pristup hrvatskom pjesništvu XIX. stoljeća prvotno, dakle, određen shvaćanjem književnih smjerova kao jedinstvenih, nadindividualnih kategorija čija se relevantna obilježja ostvaruju u književnim tekstovi-

¹³ V. Gudel navodi: »jer je ideja ilirska (...) ideja slavenske, napose jugoslavenske, solidarnosti, te je na krilima svojima ponesla misao narodnoga jedinstva Hrvata i Srba«. (1936: 65).

ma. S obzirom na to, navodi osnovne karakteristike književnih smjerova u različitim europskim književnostima te istražuje i upućuje na (ne)artikulaciju tih obilježja u tekstovima hrvatskih pjesnika, nastojeći tako smjestiti hrvatsku književnost u širi europski kontekst, kao i uputiti na različitosti i specifičnosti hrvatske književnosti XIX. stoljeća.

Prema njegovoj ocjeni, fazu ranoga (preporodnog) romantizma karakterizira supostojanje pseudoklasicističkih i romantičarskih elemenata. Najzanimljivijim primjerom takvoga stilskog pluralizma smatra Mažuranićev spjev *Smrt Smail-age Čengića* te navodi klasicistička obilježja poput sažetosti, kratkoće, plastičnosti opisa likova, antičkih reminiscencija i, tragom analize Franje Markovića, ponavlja tezu o peterodijelnoj kompoziciji spjeva kao oblikovanoj po uzoru na klasicističku tragediju (1925. – 1926., br. 8: 4). Od romantičarskih je obilježja u razdoblju ranoga i zrelog romantizma izdvojio medievalizam, odmak od prosvjetiteljskoga racionalizma i prevlast mašte, elemente fantastike, natprirodnoga i napore pojedinaca i kolektiva u borbi za vlastite ideale (isti, br. 10: 6), što se uglavnom navodi i u suvremenim raščlambama. Nastojeći utvrditi razvijenost, odnosno specifičnost romantizma u hrvatskom pjesništvu, Marakoviću se nužno nametnulo uspoređivanje s drugim europskim književnostima romantizma. U tim je kratkim komparativističkim raščlambama istaknuo opreku između »Weltschmerza«, naglašena pesimizma u europskim književnostima i optimizma specifičnog za hrvatsku književnost (isti, br. 14: 5), što će postati svojevrsnim toposom hrvatske književne historiografije.¹⁴ Unatoč Vrazovim prijevodima A. S. Puškina, u hrvatskoj književnosti nema likova poput Evgenija Onjegina, niti poput Byronova Childea Harolda, što Maraković tumači utjecajem katoličanstva u hrvatskoj kulturi: »Hrvati kao narod katoličke kulture ne mogu da se priključe očajnom pesizmu suvremene lirike, dok god se (kod Kranjčevića) ne pokolebaju same najdublje osnove vjerovanja« (isti, br. 14: 5). Svoje teze dokazuje na primjeru Petra Preradovića, autora kršćanskoga svjetonazora koji se oslanja na poljske katoličke književnike Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackog, na njihovu tragu oblikuje mesijanske teme i »stvara ideologiju plemenitog optimizma i patetičnog idealizma, dajući u svojoj ličnosti uzvišeni lik pjes-

¹⁴ Usp. M. Kombol (1929. / 1971: 235), Barac (1964: 151), Frangeš (1967: 19–20), Jelčić (2002: 56). Zаметke takvoga tumačenja književnopovijesnoga razvoja romantizma može se pronaći još u članku Karela Jaromíra Erbena »Literatura česká od god. 1841«, objavljenom u časopisu *Kolo* 1843., u kojem utjecajima zapadnoeuropskih književnosti, bajronizmu i motivima svjetske boli suprotstavlja slavenski, češki optimizam, sklad i duševno zdravlje. K. J. Erben evidentira utjecaj »duh[a] moderne nadraženosti«, autore koji »zaljubiše se (...) u misli o smarti i groblju, (...) naričući na bolest, bez da joj znadoše uzroka« i tomu suprotstavlja vedrinu češkoga naroda koji se »neprepire s Bogom, sa sobom i s ostalim svétom. On je duševno zdrav, a porad toga i živ i veseo« (1843: 102).

nika-proroka, jednoga od najgenijalnijih od svih, što smo ih imali« (isti: 5). Preradovićev afinitet za religijske teme kratko smješta u širi kontekst onodobnoga religioznoga europskoga pjesništva koje nije crkveno-dogmatsko, nego njime »vlada neki poetski liberalizam« i, bez posebne elaboracije, navodi bliskost s pjesništvom A. de Lamartinea (isti: 5). Uočava također romantičarski interes za prostor istoka, orijentalne motive u Preradovićevu i pjesništvu drugih autora, što primarno tumači utjecajima ruskih pjesnika A. S. Puškina i M. J. Ljermontova.

Iako svjestan nacionalno-kulturne važnosti onodobne pjesničke produkcije, Maraković je kritičan spram, iz njegove vizure, anakronoga stilskog pluralizma, kao i žanrovskoga ustroja književnosti zreloga romantizma u kojoj, umjesto snažnijega razvoja prozних žanrova, još uvijek istaknuto mjesto zauzima ep. S obzirom na to, iznimno je kritičan spram epskih djela Luke Botića (*Bijedna Mara, Pobratimstvo, Petar Bačić*) i Franje Markovića (*Kohan i Vlasta, Dom i svijet*) koji su potpuno neadekvatni jer »za izražavanje intelektualnih problema u poeziji nikako više ne dostaje jednostavni i kompozicijski ustaljeni oblik epa« (1936.a: 124). Prijelaz iz romantizma u realizam prikazuje kao prelazak s nacionalnih na suvremene, socijalne teme te, kritizirajući izostanak takvih tema u pjesništvu, implicitno upućuje na produljeno trajanje romantizma: »Tek pod kraj epohe javlja se socijalna nota u izrazitijem obliku (Hranilović, Arnold, Deželić i dr.), umjesto da i ona u lirici prati razmah realizma u romanu«. (isti: 125).

IV.

Specifičnost je Marakovićevih prosudbi što naglašava važnost religije u tumačenju društveno-kulturnih zbivanja i književnoga razvoja, ali u svojim pojašnjenjima nije uvijek dosljedan. Iako ne negira modernizacijske i sekularizacijske procese, u knjizi *Nov život* ističe poveznice između romantizma i katoličkoga kršćanstva kao presudne za razumijevanje društveno-kulturnih zbivanja krajem XVIII. i u XIX. stoljeću, čime se razlikovao od tumačenja prisutnih u dijelu tadašnje hrvatske opće i književne historiografije, u kojima se dijelom oblikovala »pripovijest o sekularizaciji« u vidu teza o smanjivanju religioznosti, jačanju utjecaja svjetovnih institucija i rastu interesa za sekularne sadržaje kao procesâ koji se odvijaju krajem XVIII. i tijekom XIX. stoljeća. Maraković raspravlja o utjecajima Francuske revolucije na razvoj romantizma, pri čemu je kritičan spram samodopadne (auto)predodžbe »modernog vremena« kao razdoblja afirmacije prosvjetiteljskih idejnih koncepcija »slobodnoga čovječanstva«, racionalnoga uma, sekularizacije društva i raskida s društvenim tradicijama (1910: 7). Romantizam tumači kao reak-

ciju na prosvjetiteljstvo, preporod modernoga doba vidi »u pomlagjivanju kršćanstva, a ne možda u rođenju ‘slobodne misli’« (isti: 9), a XIX. stoljeće kao »vijek romantike (...) znači pomlagjenje kršćanstva: jer njena je bit uskrs pjesme, poezije u duhu kršćanstva« (isti: 8). Njegove su teze odraz čitanja njemačkih romantičara, utjecaja udruženja njemačkih katoličkih pisaca »Gralbund«, kao i angažmana u okviru Hrvatskoga katoličkog pokreta, što je iznjedrilo i specifičnu estetičku koncepciju (usp. Lončarević, 2003: 28–29, 115–161). Štoviše, tezu o slabijoj razvijenosti hrvatskoga romantizma, inače stalno mjesto naše književne historiografije, Maraković tumači s obzirom na površnu recepciju njemačke »katoličke nove romantike« (1910: 75). Zbog toga, iako Vrazu priznaje vrijednosti, kritizira svojevrzni sinkretizam motiva iz različitih religijskih tradicija koji vidi kao »olimpijski Babilon, samo ne živo kršćanstvo« (isti: 49), dok Preradovića hvali jer je u pjesmama u kojima iznosi »misli o Bogu, o jeziku, o narodu, ulio svu svoju dušu, čitavo svoje srce, kojemu nitko ne može poricati muževnu krepčinu i puninu zanosa« (1969: 29). U kasnijim radovima Maraković ipak naglašava sekularizacijske, poglavito nacionalnointegracijske procese koji su smanjili društveni utjecaj religije (1943.a: 193). Njegovo se tumačenje romantizma (svjetskoga i hrvatskoga) također mijenja pa tako, pišući o Preradoviću, navodi da je »[p]oput ostalih romantika suvremene svjetske književnosti, njegovo (...) vjerovanje poduprto više snažnom fantazijom i osjećajnim traženjem Boga, nego li jasnim i sigurnim znanjem o objavljenim istinama vjere«. (isti: 193), što ocjenjuje nedostatkom. Međutim, unatoč modificiranju stavova, za Marakovića je katoličko kršćanstvo važna sastavnica nacionalnoga duha, ono je jedno od temeljnih uporišta njegovih raščlambi i važan kriterij u prosudbi književnih djela, kao i književnih smjerova u cjelini.

V.

U kontekstu Marakovićevih raščlambi hrvatskoga pjesništva XIX. stoljeća zanimljive su teze iznesene u školskoj čitanci *Žetva* kao vidu rada na oblikovanju hrvatskoga književnoga kanona, što on naziva »hrvatskim klasicizmom u književnosti« koji bi trebao obuhvaćati »vrjednote iz prošlosti, koje se mogu i moraju smatrati trajnim tekovinama hrvatske književnosti« (1943.c: VI). Svoj koncept književne vrijednosti predstavlja kao spoj kriterija umjetničke vrijednosti i kulturnopovijesnoga značenja, a u sklopu toga važno mjesto pridaje upravo XIX-ostoljetnoj književnosti, nastojeći prikazati kontinuitet književnopovijesnoga razvoja, ali i legitimirati svoj vrijednosni sustav. Stoga navodi: »Možemo osporavati gladkoću, ritmičku izpravnost pa i ljepotu pojedinih stihova, štaviše i čitavih pjesama Mažuranića, Preradovi-

ća, Šenoe i dr., ali se stoga ipak oni ne smiju obćenito zamieniti novijim ili čak najnovijim pjesnicima. (...) Književnost se usavršuje, ali ovo današnje ne bi u njoj ni postojalo, da nije ono, što je prija toga bilo, svojim čvrstim korakom osvojilo tlo, na kojemu stojimo«. (isti: VI).

Kombiniranje kulturnopovijesnih i književnoestetičkih kriterija vrednovanja vidljivo je u brojnim njegovim radovima. Kulturnopovijesni proistječe iz duhovnopovijesnoga motrišta jer je tekstove razmatrao kao odraz duhovno-kulturnih silnica određenoga razdoblja, preciznije, odraza duha, povijesnoga stremljenja i sudbine hrvatskoga naroda. S obzirom na to, vrednuje tematsko-motivsku razinu (posebno izdvaja nacionalno-domoljubno pjesništvo) i idejno-svjetonazorski sloj (religijske, kršćansko-katoličke vrijednosti) koje tumači, među ostalim, kao književne manifestacije narodnoga duha. Upravo se u takvim razmatranjima vidi da se njegove prosudbe kreću u drukčijem smjeru od kasnijih, odnosno njemu suvremenih Kombolovih interpretacija. Dok Kombol iz svoje kročeanske estetičke vizure i »u težnji za 'čistim' lirizmom« (Tomasović, 2005: 30) nije sklon angažiranoj, »tendencioznoj« poeziji, Maraković je smatra književno-kulturno relevantnom, a imajući na umu da su nacionalno-domoljubni diskurs i religijske teme važni aspekti XIX-ostoljetne književnosti, on im dijelom daje status stilsko-poetički relevantnih obilježja. U analizi estetskih vrijednosti pjesničkih tekstova pozornost usmjerava na stilsko-izražajna, kompozicijska obilježja, procjenjuje sklad forme i sadržaja te, čini se, slijedeći postulate Diltheyeve estetike, ističe važnost dubokih osjećaja, mašte i duševne snage kao pretpostavki umjetničkoga stvaranja,¹⁵ iako ne treba isključiti i određene kročeanske poticaje.¹⁶

S obzirom na estetsku uspješnost, izdvaja pjesničke velikane kojima je u svojim tekstovima posvetio najviše prostora, poput Petra Preradovića, o kojem je napisao i monografiju (1969.), Ivana Mažuraniću, Augusta Šenoe i Silvija Strahimira Kranjčevića. U estetičkom vrednovanju tih autora uspostavljaju se korelacije između dubine osjećajnosti, idejne snage njihovih djela i vještine ili bogatstva izražajnoga plana njihovih djela. Osobito cijeni Preradovićeve ode i himne u kojima je »opjevao najviše ideale čovječanstva i svoga naroda« i u njih je »ulio svu svoju dušu, čitavo svoje srce, kojemu

¹⁵ O Diltheyevu pristupu književnim djelima usp. Stamać (1998: 569–570).

¹⁶ Prema istraživanju M. Tomasovića, o B. Croceu u hrvatskoj se periodici počelo raspravljati u prvim desetljećima XX. stoljeća, a radovi A. Halera i M. Kombola popularizirali su brojne Croceove estetičke postavke (2005: 86–101). Osim toga, prema podacima Zbirke »Ljubomir Maraković u posjedu Biskupijske knjižnice Varaždin, Maraković je posjedovao djelo B. Crocea *Dantes Dichtung* (1921., usp. http://library.foi.hr/M3/s/pdf/573_B0008_ZBIRKA_LJUBOMIR_MARAKOVIC.pdf;) pa je mogao i izravno preuzeti određene kriterije poput prisutnosti dubokih osjećaja i mašte, determiniranja umjetničkoga stvaralaštva atributima toplo-hladno (usp. Tomasović, 2005: 92–93), ali je u eventualnoj primjeni tih kriterija na pjesništvo XIX. stoljeća došao do drukčijih zaključaka od naših kročeovaca.

nitko ne može poricati muževnu krepčinu i puninu zanosa« (1969: 29). Štoviše, smatra kako je svoju refleksivnu poeziju digao »do vrhunca, kakav je doživjela samo za Gundulića, a poslije nikada, stvorio joj je i naročiti jezik, gibljiv, pun, dubok i – pravilan«. (1925. – 1926., br. 14: 6). Mažuranićev spjev *Smrt Smail-age Čengića* odlikuje »bujni i slikoviti govor«, a Mažuranić je »veličinom svoga duha, uzvišenošću svojih misli i dubljinom osjećaja postao je dostojan drug velikoga Gundulića« (1943.b: 640). Iznimno cijeni Šenoino domoljubno pjesništvo i povjestice jer je »sugestija plastike u njegovoj dikciji, (...) vizionarske intuicije u slikama neodoljivo jaka, nezaboravno lijepa«, a »dubokom čovječnošću« i »bogatstvom svoje pjesničke inspiracije« još uvijek je aktualna, 2009: 226–227), dok za Kranjčevićevu poeziju smatra da »se odlikuje smionim uzletom misli, neobičnom dinamikom izraza i nezaustavnom udarnošću ritma« (1943.a: 195).

Spram Mažuranićevih je i Kranjčevićevih tekstova inače imao ambivalentan pa i pretjerano kritičan stav, prvotno zamjerajući političko-ideološku (ilirsku koncepciju Mažuranićeva spjeva *Smrt Smail-age Čengića*) i svjetonazorsku podlogu (Kranjčevićovo »iznevjeravanje« hrvatskoga kršćanskoga duha, usp. 1910: 68–70), ali im je priznavao visoku umjetničku vrijednost. Štoviše, Kranjčevića je u kasnijim radovima »rehabilitirao« upravo s obzirom na ocjenu važnosti religijskih tema u njegovu pjesništvu (»Ipak su Preradović i Kranjčević dva najdublja religiozna duha hrvatskoga pjesništva u XIX. st., jer ni Kranjčević ne poriče Boga nego se buni protiv njega«, 1943. a: 196). Katoličko-kritička estetička vizura nesumnjivo je utjecala i na ocjenu Mažuranićeva djela jer napominje da je autor »svoj poem prožeo snažnim osjećajem o veličini uloge svoga naroda na obrani kršćanstva« (isti: 193).

Drugu skupinu čine pjesnici poput Stanka Vraza, Franje Markovića i Luke Botića koji zadovoljavaju neke od postavljenih kriterija. Primjerice, Vrazove pjesme karakterizira »duh tople iskrenosti«, (1943.b: 640), ali se borio sa svladavanjem štokavštine. Markovićev povijesni spjev *Kohan i Vlasta* posve nepravedno uspoređuje s Gundulićevim *Osmanom* i zaključuje kako postoji »veća istančanost čuvstva, ali manji i idejni i stvarni opseg predmeta« (1925. – 1926., br. 14: 6), dok Botićeva *Bijedna Mara* »ima neosporivih pjesničkih ljepota i svjedoči o bujnoj mašti pjesnikovoj« (1943.b: 640). Međutim, Markovićevu i Botićevu naraciju u stihu smatra stilsko-poetički i žanrovski anakronom jer nastaje u doba dominacije realizma, suvremene tematike i proznih žanrova u europskim književnostima (1936.a: 124; 1943. b: 640).

Posebno mjesto u Marakovićevim prosudbama imao je Antun Mihanović, autor *Horvatske domovine* koja je pod nazivom *Lijepa naša domovina*

postala hrvatskom himnom. U pjesmi je uočio niz formalnih nepravilnosti, ustvrdio da je »ona plod tzv. ‘ilirskog diletantizma’ i djelo čovjeka koji u istinu nije bio nikakav pjesnik«, ali je, fasciniran snagom idejne poruke, ublažio estetske kriterije jer »upravo svaka riječ te zanosima kasnijih pokoljenja posvećene pjesme ima fascinantnu istinitost, vidovitost realnosti preobražene u neoborivu definiciju« (2009: 235).

U razdoblju realizma, kao što je već spomenuto, uočava kontinuitet romantičarskih obilježja u pjesničkim tekstovima. U tom, prema njegovoj ocjeni, estetski skromnom, tematski zastarjelom i jezično-stilski nedotjeranom pjesništvu izdvaja se pravaški intonirano domoljubno pjesništvo Augusta Harambašića, autora koji »nije bio ni bogata ni jaka lirski ličnost« (1936.a: 125), a u čijim se pjesmama spaja »dinamizam Šenoin s Kranjčevićem u napregnutu crtu« (isti: 125), dajući ton tomu razdoblju.

VI.

Marakovićev pristup hrvatskim pjesnicima XIX. stoljeća oprimjerio je njegovu ideju književne historiografije koja (pri)povijest o razvoju hrvatske književnosti reprezentira kao (pri)povijest o razvoju nacionalnoga duha, u njegovoj vizuri neodvojivoga od katoličko-kršćanskoga kulturnog nasljeđa. Donio je fragmentarne stilsko-poetičke opise korpusa te ponudio relevantna periodizacijska rješenja. Iako nije imao adorativni odnos spram hrvatskoga pjesništva XIX. stoljeća, isticao je specifičnosti pa i slabiju razvijenost hrvatskoga romantizma i realizma u odnosu spram europskih književnosti, ali je uočio i određene stilsko-poetičke poveznice te sustavno naglašavao važnost pjesništva XIX. stoljeća kao dijela hrvatske nacionalno-kulturne baštine. Uvažavajući istraživanja prethodnika, kao i suvremenika, Maraković je u razmatranja o hrvatskim pjesnicima ugradio vlastita prosudbena mjerila, spajajući kulturnopovijesne i književnoestetičke kriterije koje je smatrao nerazdvojivima i jedinim primjerenim načinom utvrđivanja književnih vrijednosti. Temeljna je vrijednost Marakovićevih razmatranja što je nastojao utvrditi žanrovske, stilsko-izražajne i umjetničke domete hrvatskoga pjesništva XIX. stoljeća, a svojim je prosudbama, ponekad prešućenima, nepoznatima ili neprepoznatima, otvorio prostor za buduća književnoznanstvena istraživanja.

Literatura

Predmetna literatura:

- Ljubomir Maraković, *Nov život*, vlastita naklada, Sarajevo, 1910.
- Ljubomir Maraković, »Uvod u hrvatsku književnost XIX. vijeka«, *Luč*, XXI, br. 5, str. 6–7; br. 6/7, str. 10; br. 8, str. 4; br. 10, str. 4; br. 12/13, str. 8–9; br. 14, str. 5–6; br. 16, str. 6; br. 17/18, str. 9; Zagreb, 1925.–1926.
- Ljubomir Maraković, »Hrvatska književna kritika«, *Hrvatska književna kritika*, ur. Lj. Maraković, Minerva nakladna knjižara d.d., Zagreb, 1935., str. 5–18.
- Ljubomir Maraković, »Hrvatska književnost 1860.–1896.«, *Obzor; spomen-knjiga: 1860–1935*, Tisak i naklada Tipografije d. d., Zagreb, 1936.a, str. 124–126.
- Ljubomir Maraković, »Hrvatska književnost u XX. vijeku«, *Obzor; spomen-knjiga: 1860–1935*, Tisak i naklada Tipografije d. d., Zagreb, 1936.b, str. 130–134.
- Ljubomir Maraković, »O stotoj godišnjici hrvatskoga preporoda«, *Hrvatska revija*, IX, br. 5, str. 269–272; Zagreb, 1936.c.
- Ljubomir Maraković, »Hrvatska književnost kroz vjekove«, *Croatia sacra*, XI–XII, br. 20/21, str. 186–199; Zagreb, 1943.a.
- Ljubomir Maraković, »Od preporoda do danas«, *Naša domovina, knj. 1, sv. 2. Hrvatska kultura – politička poviest Hrvata. XVII. Hrvatska književnost*, ur. F. Lukas, Izdanje Glavnog ustaškog stana, Zagreb, 1943.b, str. 639–646.
- Ljubomir Maraković, *Žetva: hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola*, Izdanje Nakladnoga odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb, ²1943.c.
- Ljubomir Maraković, *Petar Preradović*, HKD Svetog Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969.
- Ljubomir Maraković, »Šenoina baština«, *Katolički idealizam i realizam*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 223–227.
- Ljubomir Maraković, »'Lijepa naša domovina' 1835.–1935.«, *Katolički idealizam i realizam*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 229–236.

Stručna literatura:

- Nina Aleksandrov Pogačnik, *U sjeni mrtve paradigme*, Izdavački centar Revija, Radničko sveučilište »Božidar Maslarić«, Osijek, 1987.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*, knj. 1. *Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, ²1964.
- Biskupijska knjižnica Varaždin, Zbirka »Ljubomir Maraković«, http://library.foi.hr/M3/s/pdf/573_B0008_ZBIRKA_LJUBOMIR_MARAKOVIC.pdf, (18. 7. 2019., 20:31)
- Ivana Brković, »Ideje književne povijesti i metodološki pristupi u književnopovijesnim sintezama Branka Vodnika i Mihovila Kombola«, *Umjetnost riječi*, LI, br. 3–4, str. 297–325; Zagreb, 2007.
- Dubravka Brunčić, *Zamišljena obitelj*, Filozofski fakultet, Osijek, 2018.
- Suzana Coha, *Medij, kultura, nacija*, Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet, Zagreb, 2015.

- Davor Dukić, »Promišljanje književne historiografije u hrvatskoj znanosti o književnosti«, *Trag i razlika: čitanja suvremene hrvatske književne teorije*, ur. V. Biti, N. Ivić, J. Užarević, Naklada MD – Hrvatsko udruženje za društvene i humanističke znanosti, Zagreb, 1995., str. 39–56.
- Davor Dukić, »Franjo Fancev i ilirizam iz (jedne) današnje perspektive«, *Knjige poštujući, knjigama poštovan: Zbornik o 70. rođendan Josipa Bratulića*, ur. D. Dukić, M. Žagar, Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 453–467.
- Karel Jaromír Erben, »Literatura česka od god. 1841.«, *Kolo*, knj. 3, str. 98–107; Zagreb, 1843.
- Ivo Frangeš, »Evropski romantizam i hrvatski narodni preporod«, *Kolo*, IV, br. 8–9–10, str. 200–214, Zagreb, 1966. Isto u: *Studije i eseji*, Naprijed, Zagreb, 1967., str. 7–28.
- Ivo Frangeš, »Mihovil Kombol kao povjesničar novije hrvatske književnosti«, *Suvremenost baštine*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1992., str. 241–267.
- Vladimir Gudel, *Stogodišnjica hrvatskoga preporoda*, Tipografija, Zagreb, 1936.
- Nenad Ivić, »Kombolova povijest književnosti kao sinegdoha poezije«, *Quorum*, XII, br. 6, str. 121–140; Zagreb, 1996.
- Nenad Ivić, »Conceiving of Croatian Literary Canon, 1900–1950«, *History of the literary cultures of East-Central Europe: junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries, vol. III: The making and remaking of literary institutions*, ur. Marcel Cornis-Pope, John Neubauer, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia, 2007., str. 395–403.
- Dubravko Jelčić, »Hrvatski književni romantizam«, *Hrvatski književni romantizam*, prir. Dubravko Jelčić, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 11–82.
- Mihovil Kombol, »Faze novije hrvatske književnosti do rata«, Albert Haler / Mihovil Kombol / Branko Gavella / Ljubomir Maraković, *Eseji, studije, kritike*, PSHK, knj. 86, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 234–241.
- Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003.
- Tihomil Maštrović, »Franjo Fancev o hrvatskom narodnom preporodu«, *Franjo Fancev: Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Zagreb, Zadar, 20. – 22. ožujka 1997., ur. T. Maštrović, Zagreb – Zadar, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], 1998., str. 35–42.
- Cvjetko Milanja, »Fancevljeva obrada pojma ilirstva«, *Franjo Fancev: Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Zagreb, Zadar, 20. – 22. ožujka 1997., ur. T. Maštrović, Zagreb – Zadar, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], 1998., str. 63–69.
- David Perkins, *Is literary history possible?*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London, 1992.
- Dragutin Prohaska, *Pregled hrvatske i srpske književnosti I., do realizma 1880.*, vlastita naklada, Zagreb, 1919.
- Joanna Rapacka, *Leksikon hrvatskih tradicija*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
- Anthony D. Smith, *National identity*, University of Nevada Press, Reno – Las Vegas, 1991.

- Ante Stamać, »Smjerovi istraživanja književnosti«, *Uvod u književnost*, ur. Z. Škreb, A. Stamać, Nakladni zavod Globus, Zagreb, ⁵1988., str. 551–589.
- Nikša Stančić, »‘Hrvatski narodni preporod’ ili ‘ilirski pokret’? Franjo Fancev o početku, ‘podrijetlu’ i značaju hrvatskoga narodnog preporoda«, *Franjo Fancev: Književni povjesničar i filolog: zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Zagreb, Zadar, 20. – 22. ožujka 1997., ur. T. Maštrović, Zagreb – Zadar, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu [etc.], 1998., str. 43–62.
- Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, knjiga I. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoje (1750–1881)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
- Mirko Tomasović, *Domorodstvo i europejstvo*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002.
- Mirko Tomasović, *Mihovil Kambol, 1883–1955.*, Disput, Zagreb, 2005.
- Branko (Drechsler) Vodnik, *Petar Preradović: studija*, Tiskara Terezije Fischer, Zagreb, 1903.
- Branko Vodnik, *Povijesti hrvatske književnosti, knj. 1. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb, 1913.
- Znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću. Program – knjižica sažetaka*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb – Topusko, 2019.
- Viktor Žmegač, »Problematika književne povijesti«, *Uvod u književnost*, ur. Z. Škreb, A. Stamać, Nakladni zavod Globus, Zagreb, ⁵1988., str. 35–73.
- Ivana Žužul, *Izmišljanje književnosti*, Meandar, Zagreb, 2019.

RAZMATRANJA LJUBOMIRA MARAKOVIĆA O HRVATSKIM PJESNICIMA XIX. STOLJEĆA

Sažetak

U radu se analiziraju Marakovićeva razmatranja hrvatskoga pjesništva XIX. stoljeća kojim se većinom bavio u kraćim sintetskim književnopovijesnim pregledima te u književnokritičkim osvrtima. Istražuje se njegova ideja književne historiografije, isticanje teškoće razdvajanja književne povijesti i književne kritike te propituje kako su se njegovi teorijsko-metodološki stavovi realizirali u raščlambama pjesničkih tekstova. Pozornost se usmjerava na pitanja periodizacijskoga usustavljanja, prikaz idejnih obilježja razdoblja, žanrovskoga sustava, istraživanje poveznica i različitosti spram europskih književnosti, književnoestetičke ocjene analiziranoga korpusa te zagovaranje pojma »hrvatski klasicizam« kao oznake za umjetnički relevantna djela, što njegove raščlambe čini zanimljivima i kao vid rada na oblikovanju hrvatskoga književnog kanona XIX. stoljeća.

Ključne riječi: hrvatski pjesnici, XIX. stoljeće, književna povijest, književna kritika, Ljubomir Maraković

LJUBOMIR MARAKOVIĆ'S STUDIES OF
CROATIAN 19TH CENTURY POETS*Summary*

The paper analyses Maraković's considerations of the 19th century poetry, mostly in short synthetic literary and historical reviews and in literary criticisms. It explores his idea of literary historiography, emphasizing the difficulty of separating literary history and literary criticism, and examines how his theoretical-methodological attitudes have been realized in the analysis of poetic texts. Attention is drawn to the questions of periodization, presentation of the conceptual features of the period, the genre system, the research of links and differences in European literature, the literary aesthetic judgements of the analysed corpus and the advocacy of the term »Croatian classicism« as a mark for artistically relevant works, which makes his analyses interesting as a form of work on the formation of the 19th century Croatian literary canon.

Key words: Croatian poets, 19th century, literary history, literary criticism, Ljubomir Maraković

**LJUBOMIR
MARAKOVIĆ**

**PETAR
PRERADOVIĆ**

Dr. Josip Nagy

Sl. 12.: Godine 1969. u Zagrebu Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, posthumno je objavilo knjigu Ljubomira Marakovića, *Petar Preradović* s predgovorom priređivača Stanka Tenšeka i opsežnom Marakovićevom bibliografijom

Katica Čorkalo Jemrić

Petar Preradović Ljubomira Marakovića
Rekapitulacija i reinterpretacija predmetne literature

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

Uvod

Za oživljavanje i valorizaciju stvaralačke baštine Ljubomira Marakovića iznimno je važno uvrštenje u prestižne hrvatske književnopovijesne edicije – Pet stoljeća hrvatske književnosti i Stoljeća hrvatske književnosti. Zasluge za to u Petostoljećima pripadaju uredniku Vlatku Pavletiću te priređivaču i autoru predgovora Dubravku Jelčiću,¹ koji će četvrt stoljeća kasnije u svojstvu izvršnoga urednika novopokrenutih Stoljeća hrvatske književnosti učiniti i korak više u smjeru opsežnije Marakovićeve zastupljenosti u temeljnom hrvatskom književnopovijesnom nizu, gdje je posao priređivanja izdanja povjerio Antoniji Bogner-Šaban.² Oboje su naknadno, i Jelčić i Bognerova, objavili nove naslove o Marakoviću, gdje napose valja upozoriti na istraživački članak autorice Bogner-Šaban u kojem se zauzela za neistraženu ostavštinu Marakovićevih kazališnih tema.³

U cilju što potpunijega sagledavanja poslijeratne pozicije Ljubomira Marakovića u hrvatskoj književnoj povijesti treba krenuti od *Panorame hrvatske književnosti XX. stoljeća* (1965.),⁴ gdje se nakon dva desetljeća izгона

¹ Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković, *Eseji studije, kritike*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 86, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1971.

² Antonija Bogner-Šaban, *Predgovor u knjizi Rasprave i kritike* Ljubomira Marakovića i Josipa Bognera, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–26.

³ Dubravko Jelčić, »Kritičar između ideologije i estetike«, *Nove teme i mete* (studije, eseji, kritike), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995., str. 139–150; Antonija Bogner-Šaban, »Ljubomir Maraković, Analitičar raspet između ideje i vremena«, *Povrat u nepovrat*, Na razmeđu realizma i moderne: Devet kazališno-književnih portreta, Hrvatski centar ITI-UNESCO, Zagreb, 2001., str. 65–85.

⁴ *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, Priredio Vlatko Pavletić, Stvarnost, Zagreb, 1965.

iz književne javnosti⁵ njegovo ime hoćeš-nećeš moralo pojaviti, što autore priloga nije spriječilo da ga i dalje minoriziraju i neknjiževnim mjerilima etiketiraju ili pak ublažavaju prijašnje svoje pohvalne ocjene, naknadno pozivajući na korektivnu intervenciju u izbor autora i tekstova u njegovoj antologiji *Hrvatska književna kritika* (1935.).⁶

U meritum stvari posegnuo je u *Panorami* na pravi način samo Miroslav Vaupotić sumirajući u poglavljima »Proza« i »Časopisi 1914. –1963.«.⁷ što je Maraković učinio za hrvatsku književnost – kao književni teoretičar i povjesničar, urednik knjiga i antologičar te urednik časopisa *Luč* (1905. – 1909.) i *Hrvatska prosvjeta* (od 1920. sve do ugasnuća u prosincu 1940.). Navodeći najvažnije Marakovićeve teorijske studije i književnopovijesne preglede, *Ekspressionizam u Hrvatskoj* (1923.), *Iza ekspressionizma* (1927.), *Moderni objektivizam* (1930.), *Moderna biografija i biografski roman* (1931.) i *Hrvatska književnost 1860. – 1935.* (1936.), do znanja je dao da se radi o svestranom poznavatelju međuratne hrvatske književnosti – razdoblja koje će zadugo ostati *terra incognita* i o kojemu će Ivo Frangeš, Marijan Matković i Šime Vučetić pisati tek u poraću.

Svrstavši Marakovića među katoličke intelektualce i ideologe katoličkoga pokreta suzbija Vaupotić vlastiti oprez tvrdeći za »nepodobna« pisca da je cijelo jedno desetljeće (1920. – 1930.) upravo on bio »gotovo jedini kritičar, koji je sistematski pratio ne samo hrvatsku, već i srpsku književnost, a njegovi sintetski pregledi romana, drama i drugih vrsta, kao i sudovi o piscima modernijih strujanja (ekspressionisti, Crnjanski, Krleža, Cesarec) vrijedni su spomena«.⁸

Kao autora kazališne kritike Marakovića će u *Panorami* spomenuti Branko Hećimović, a među kritičarima, nakon Barca, Halera i Josipa Bognera, posebnu natuknicu ispisuje mu Vlatko Pavletić. Pozivajući se na Novaka Simića i obilno citirajući njegovu ideološkom netrpeljivošću zasićenu kritiku

⁵ Nakon Osnivačke skupštine Društva književnika Hrvatske 15. lipnja 1945. (na kojoj je bez obzira na dugu povijest Društvo hrvatskih književnika preimenovano u Društvo književnika Hrvatske!), našao se i Maraković među književnicima koji su »zbog suradnje u novinama i časopisima ili zbog javnih nastupa zatvarani ili prisiljeni na šutnju«, te je prema odluci Časnoga suda 4. kolovoza 1945. izbačen iz Društva. (*Spomenica Društva hrvatskih književnika 1900 – 2000 – 2010.*, Zagreb, 2010., str. 126), a 19. svibnja 1947. lišen je slobode i političkih prava te poslan na izdržavanje trinaestomjesečne kazne u Staru Gradišku. (Poglavlja »Utok na presudu Društva književnika Hrvatske« i »Životopis« u knjizi Ljubomira Marakovića *Katolički idealizam i realizam*, Uređuje Božidar Petrač, Glas koncila, Zagreb, 2009., str. 323–329 i 330–332.)

⁶ Kad je 1935. izašla Marakovićeva antologija *Hrvatska književna kritika* napisao je Ivo Hergešić iznimno pohvalan prikaz (*Obzor*, LXXVI, br. 94, str. 1–2; Zagreb, 1935.), za koji će u *Panorami* reći da je tada bio »odveć obazriv« (n. dj., str. 221).

⁷ *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, n. dj., str. 328–406 i 769–853.

⁸ Isto, str. 805.

kao relevantan izvor, pokušava se Pavletić spasiti od neugodna posla, pristajući uz čovjeka koji je najodgovorniji što se Marakovića uz sveopći, strahom proizveden muk, izbacilo iz Društva hrvatskih književnika.

Samo godinu dana nakon *Panorame* uvrstio je Petar Lasta Marakovića u IX. knjigu važnoga Matičina nakladnoga niza *Hrvatska književna kritika*. Ocijenivši iz suprotstavljene ideološke vizure Marakovićev književni rad u cjelini, Lasta je točno formulirao bitne odlike njegove kritičarske metode: »Predmete svoga razmatranja obuhvaća pažljivo, znalački, ulazi u strukturu djela, daje uspjele karakterizacije autorove ličnosti, stil mu je sadržajan, ima esejističke kvalitete«. ⁹ Bila je to nezanemariva i pozornosti vrijedna gesta jednoga od pronicljivijih neistomišljenika, koji nakon dva desetljeća prešućivanja i društvene izolacije uvezuje Marakovića u knjigu s korifejima ondašnje lijeve orijentacije, priznajući mu status relevantna književnoga kritičara samosvojna diskursa. Zanimljiv je dakao i Lastin pomno odabran izbor kao i komentari uvrštenih Marakovićevih kritika – *Ivo Andrić i Krležine Balade Petrice Kerempuha* – gdje jasno izriče u čemu se s njim slaže, a u čemu razilazi, no u svjetlu današnje silno narasle i suvremenim teorijskim konceptima inovirane literature o dvojici književnih velikana, pokazuje se da ni jedan ni drugi nisu bili posve u pravu, primjerice: prema književnoj kajkavštini Krležinih *Balada* (o kojoj su do danas napisane silne laude, a bit će ih još!) Maraković je kritičan, a Lasta skeptičan i rezerviran, što nije samo odraz stanja tadašnje književne znanosti, nego i znak društvenopolitički trasirane jugoslavenske pragme koja je slobodu umjetničkoga izražavanja sputavala i ukalupljivala, koristeći i književnu riječ za svoje političke ciljeve. Ukratko: ni Lasta ne odobrava ideološka i sociološka stajališta Ljubomira Marakovića, ali mu ne odriče svojstva obrazovana i pouzdana kritičara koji i o književnicima iz suprotna tabora progovara »informativno i suzdržljivo, gotovo s nekim katoličkim liberalizmom«, ¹⁰ nadilazeći vlastita uvjerenja i postižući sve do danas vrijednosno prihvatljive ocjene.

Na Lastinu je knjigu promptly reagirao neumorni Vaupotić pod rječitim naslovom *Konfuzno i previše subjektivistički* (1966.). Osvrnuvši se uvodno na prethodne knjige Matičina niza *Hrvatska književna kritika* i upozorivši na propuste i neujednačenosti u priređivanju književnih razdoblja, zadržao se Vaupotić posebno na IX. knjizi. Uzimajući u obzir da ju nije bilo lako prirediti jer je međuratno razdoblje uvelike neproučeno, kritički je propitivao i izbor imena i uvrštene tekstove, zaključivši naposljetku da je u nizu »disku-

⁹ Petar Lasta, »Ljubomir Maraković«, *Hrvatska književna kritika IX: Kritika između dva rata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1966., str. 11.

¹⁰ Isto.

tabilnih ocjena (...) najbolja ocjena rada Lj. Marakovića i A. Halera«. ¹¹ Dosljedan rečenome, Vaupotić će i kasnije ustrajati u tvrdnji da se Marakovića i Halera među kritičarima i teoretičarima međuratnoga razdoblja »ne može zaobići i zapostaviti odmahivanjem glave i dijeljenjem prividnih jednostranih epiteta prvom, Marakoviću – klerikalac, drugom, Haleru – croceanac, kao što činjasmo nekoliko desetljeća«. ¹²

U potrazi za pjesnikom klasikom

Panorama se dakle dogodila godine 1965., *Hrvatska književna kritika* IX. 1966., a potkraj desetljeća pojavila se u izdanju Hrvatskoga književnoga društva Sv. Ćirila i Metoda dotad nepoznata Marakovićeve monografija *Petar Preradović* (1969.), ¹³ koju je priredio Stanko Tenšek. Objavljena u povodu 10-godišnjice smrti i opremljena iscrpnom, stručno koncipiranom bibliografijom i literaturom o Ljubomiru Marakoviću, neizravno je sugerirala da je tako svestran i plodan pisac još uvijek prešućen i u književnosti nepoželjan.

Namjerama usprkos, ambiciozna je monografija o Preradoviću u književnoj javnosti prošla bez ikakva odjeka, a i kasniji autori spominju joj tek naslov s podacima o nakladniku. Čak se ni njezin priređivač Stanko Tenšek nije upustio u bilo kakvu interpretaciju priređene monografije, a ni drugi Marakovićeve istraživači, pa ni najpozvaniji i najupućeniji od svih Vladimir Lončarević, kojemu dugujemo sjajno napisanu akribijsku knjigu *Luči Ljubomira Marakovića* s nekoliko korisnih podataka o posljednjem Marakovićevu djelu. Lončarević nije uspio utvrditi točnu godinu kad je monografija *Petar Preradović* napisana, no siguran je da to nije bilo prije 1956. (jer je to posljednja godina obuhvaćena literaturom koju njezin autor koristi), a nacrtom joj s razlogom smatra članak *Preradović* ¹⁴ koji je Maraković objavio u trobroju *Hrvatske prosvjete*, u posljednjoj godini njezina izlaženja i svoga uređivanja časopisa. Informira nas Lončarević i o kraćim Marakovićevim napisima o Preradoviću u mladenačkoj programskoj knjizi *Nov život* ¹⁵ i u kultnoj čitanci

¹¹ Navedeno prema knjizi Miroslava Vaupotića *Tragom tradicije*, Urednica Jelena Hekman, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 640.

¹² Radi se o studiji »Prilozi izučavanju 'sukoba na ljevici'« objavljenoj u *Delu* (br. 5, Beograd, 1971.), također uvrštenoj u posmrtno objavljenu Vaupotićevu knjigu *Tragom tradicije*, n. dj., str. 317.

¹³ Ljubomir Maraković, *Petar Preradović*, Izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969. (Sadržaj: Ljubomir Maraković, *Petar Preradović*, str. 7–62; Stanko Tenšek, *Ljubomir Maraković*, str. 63–65; Bibliografija Marakovićevih djela i članaka s popisom literature, str. 67–88.

¹⁴ Ljubomir Maraković, »Preradović«, *Hrvatska prosvjeta*, XXVI, br. 8–10, str. 233–246; Zagreb, prosinac 1940.

¹⁵ *Nov život* Maraković je objavio u vlastitoj nakladi u Sarajevu 1910.

Plodovi uma i srca Mate Ujevića,¹⁶ te o prigodnom slovu u Sarajevu na obilježavanju 100. obljetnice pjesnikova rođenja 1919. godine.¹⁷

Očito je tema pjesnika preporoditelja zanimala i opsjedala Marakovića za cijeloga književnoga vijeka, a posebno je važan već spomenuti članak »Preradović« gdje je zaokupljen prikazom biografskoga romana *Pave und Pero* (Salzburg, 1940.) austrijske književnice Paule Preradović, unuke pjesnikove, kojoj je podlogom za roman poslužio u ostavštini sačuvan i dotad nepoznat »Dossier Pavica«. Građa »Dosjea« sadrži Pavina pisma Preradoviću i njegov dirljivi opis okolnosti koje su dovele do njezine tragične smrti. Fasciniran otkrićem, bavio se Maraković u članku više sadržajem pjesnikovih zapisa nego Paulinim romanom, zasnovavši već tada teze korespondentne onima u budućoj monografiji – o dubokoj međusobnoj povezanosti i odanosti supružnika i njihovoj obiteljskoj tragediji, te o plodonosnom Pavinu utjecaju na pjesnika, kojemu je bila žarištem i medijem inspiracije. Zbog nje je intenzivirao svoj odnos s talijanskom književnosti i kulturom, zbog nje će graničar pjesnik zavoljeti i opjevati sunčanu Dalmaciju i more, a s tim je ranim razdobljem pjesnikova života Maraković povezo i druge monografske teme, Preradovićev katolicizam, prevodilaštvo i njegov književni hrvatski jezik.

Nedvojbeno bi se kasnije napisana monografija *Petar Preradović* i bez članka »Preradović« posve dobro razumjela, ali s njim u savezu potpunija je i sadržajnije, poglavito s obzirom na Marakovićevo zanimanje za potomke koji su naslijedili djedovu književnu žicu, za Paulu i Petra mlađega.¹⁸

Svim srcem zagovarajući najvećega lirskog pjesnika ilirizma, uputit će Maraković Hrvatima u tom davnomu članku i ove tako vidovite i mudre riječi: »A za volju plitkih, površnih, zamagljenih pogleda ljudi se i suviše lako odriču svega, kao što se u posljednje vrijeme dešava s 'ilirskim' preporodom, koji unatoč svom izrazitom hrvatstvu i izvornoj afirmaciji hrvatskoga duha, mnogima danas nije drugo nego izdaja hrvatskog imena«. ¹⁹ Oporučnu dimenziju tim riječima daje upravo to što su napisane samo godinu dana prije osnutka Nezavisne Države Hrvatske, za suradnju s kojom se Marakovića optužilo, osudilo i zatvorilo, a odjeke tih njegovih misli slušamo do danas.

¹⁶ Ljubomir Maraković, »Petar Preradović«, *Plodovi uma i srca*, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Uredio Mate Ujević, Zagreb, 1941., str. 105–109.

¹⁷ Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2003., str. 15, 91, 100, 105.

¹⁸ Osim o Paulinu romanu objavio je Maraković i o Petru Preradoviću ml. nekoliko priloga (Vidjeti bibliografiju u knjizi Vladimira Lončarevića, *Luči Ljubomira Marakovića*, n. dj., str. 245, 253, 257).

¹⁹ Ljubomir Maraković, »Preradović«, *Hrvatska prosvjeta*, XXVI, br. 8–10, str. 238; Zagreb, 1940.

Osim navedenoga, dodajmo Marakovićevoj zauzetosti za Preradovića i proslov (»Zum Geleit«) u Matičinu izdanju izabranih hrvatskih pjesama na njemačkom jeziku u prijevodu Zlatka Gorjana, gdje je Preradović zastupljen s dvije pjesme,²⁰ a s trima pjesmama, »Pjesnik«, »Starac klesar« i »Moja zemlja«, uvrstio je omiljena pjesnika i u svoju čitanku *Žetva* (1941.), koju držimo prvom hrvatskom književnom teorijom jer sadrži i »Nauk o stihu i o slogu«, a posebice je važna zato što autor u »Predgovoru« govori o potrebi utvrđivanja klasičnih vrednota hrvatske književne prošlosti i zasvagda priznatih nacionalnih klasika:

Potrebno je da se stvori kod nas pojam o hrvatskom klasicizmu u književnosti, da se temeljito ispituju i uglave vrednote iz prošlosti, koje se mogu i moraju smatrati trajnim tekovinama hrvatske književnosti. (...) Književnost se usavršuje, ali ovo današnje ne bi u njoj ni postojalo, da nije ono, što je prije toga bilo, svojim čvrstim korakom, na kojemu stojimo, osvojilo tlo.²¹

U kolu izabranih izričito je naveo Mažuranića, Preradovića i Šenou, koje se nipošto ne smije zamijeniti novijim imenima, jer bismo time obezvrijedili književnu tradiciju i sve po čemu nas je ona zadužila. Očito je, dakle, Preradović bio i ostao trajno nezamjenjivim Marakovićevim pjesnikom, i upravo je njemu na kraju životnoga puta posvetio potragu za hrvatskim književnim klasicima. S tim u vezi i Lončarević je posve jasan:

Ta vjera da je hrvatska književnost dala velika djela, ali da može dati i veća, držala ga je do kraja. Potkraj života međutim, nije, u novim povijesnim okolnostima, imao više što tražiti u sadašnjosti: okrenuo se prošlosti tragajući za svojim klasičnim idealom u Preradoviću i Mažuraniću.²²

A ipak je Marakovićeva posmrtno objavljena monografija o Preradoviću ostala u dubokoj sjeni svega što je o njezinu autoru i njegovu opusu dosad rečeno. Napisana nakon gorkih iskustava što su ga preplavila poslije triju desetljeća uspješne književne karijere, suma je ukupnih njegovih umjetničkih načela. Inače nesklon isključivosti, nesnošljivosti i polemici, raspravlja Maraković u njoj s etabliranim književnim povjesničarima i filozofima, najviše s Barcem i Vodnikom koji su o Preradoviću najviše pisali, ali i s ostalima, Markovićem, Šrepelom, Prohaskom, Halerom, Kombolom, Grgecom i Jagićem – širokim spektrom uglednih autora, od kojih je svaki stvorio vlastitu

²⁰ Zlatko Gorjan, *Kroatische Dichtung*, Eine Auswahl moderner Lyrik in deutscher Übertragung, Zagreb, 1933.

²¹ Ljubomir Maraković, »Predgovor«, *Žetva*, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Zagreb, 1941., str. IV.

²² Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, n. dj., str. 179.

sliku Preradovića, s tim što su ih visoko profesionalna znanja legitimirala i ovlastila da svoju sliku pjesnika posreduju i drugima. Navodeći i sažimajući što je koji od njih o pjesniku napisao, usuglašavat će se Maraković s njima o određenim temama ili će ih osporavati, odlučno i bez kolebanja iznoseći do kakvih se spoznaja sâm dovinuo.

Zato nije teško razumjeti zašto se o tako važnom Marakovićevu djelu šutjelo ostavljajući ga desetljećima bez valorizacije i ocjene, a nije trebalo drugo nego se suočiti s novom slikom pjesnika, kojega volimo i kojega smo učili napamet, sentimentalno vezani uz pjesme u kojima smo uživali i koje su nas na svoj način odgajale. A u tom i jest kvaka, jer nas Maraković prisiljava da poznato sučelimo s nepoznatim, važući između prosudbi dokazanih autoriteta i marginalizirana znanstvenika koji nudi inovativna tumačenja slavnoga pjesnika u vrijeme kad smo vjerovali da je o njemu već sve rečeno i sve poznato.

Stoga je Znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću, održan u Zagrebu i Topuskom 25. i 26. travnja 2019. u sklopu projekta Tihomila Maštrovića *Hrvatski književni povjesničari*, rijetka i jedinstvena prilika da se o oporučnom Marakovićevu djelu – monografiji *Petar Preradović* – prozbori što kompetentnije i potpunije, komparirajući u čemu je i koliko različit od svojih velikih prethodnika u nastojanju da bude svoj i sebi dosljedan. A to je zapravo i htio. Pokazati da ga progon, zatočeništvo i izolacija nisu promijenili i da je, svemu usprkos, dosljedan vlastitim umjetničkim načelima i u vrijeme koje mu ni u čemu nije sklono, dapače, opasno je, tegobno i mučno. Vjerojatno je zbog toga i izabrao nešto oštrij i polemičniji diskurs od onoga na koji smo u njegovim kritičkim tekstovima navikli.

Preradović u zrcalu vrijednosnih izbora

Monografija započinje službenim podacima o Preradovićevoj vojničkoj karijeri dobivenima iz bečkoga Ratnog arhiva, jer Maraković hoće već na početku reći da su djedovsko graničarsko naslijeđe, vojničko akademsko obrazovanje i karijera visokoga graničarskog časnika formativne poluge pjesnikova vojničkoga karaktera, na kojem je »izgrađena čitava pa i stvaralačka pjesnikova ličnost«,²³ potvrđena u »nepokolebljivoj svijesti dužnosti, muževnom osjećaju vjernosti i vlasti nad samim sobom«.²⁴

Druga stožerna okosnica pjesnikova značaja Marakoviću je »duboka i neoboriva vjera u Boga. Ona mu je dala unutarnju čvrstinu i vedrinu, onaj

²³ *Petar Preradović*, n. dj., str. 8.

²⁴ Isto, str. 9.

neodoljiv optimizam, koji ga je držao uspravna i hrabra unatoč svim nedaćama i olujama života«. ²⁵ Služeći se obilno navodima iz Preradovićeve korespondencije s budućom suprugom Emom Regner, upustit će se podrobno u raspravu o spornom pjesnikovu spiritizmu, naširoko obrazlažući da zanimanje za spiritizam nije drugo nego mistična pjesnikova čežnja za duhovnim i onostranim.

S istom ustrajnošću objašnjavao je i pjesnikovu bračnu nevjeru, tvrdeći da su posmrtno nađene pjesme posvećene Lini Schauff (*Lina-Lieder*), unatoč romantiziranim pričama, uobičajena kavalirska i poetski neuvjerljiva konvencionalnost. No ako je to i bila samo stranputica, moralno problematičan bio je »mučan po svojim posljedicama« ²⁶ odnos s Milicom Novaković. Svjestan težine pjesnikovih moralnih posrnuća, objašnjava ih Maraković stjecanjem sudbinskih okolnosti u kojima se u duši pjesnikovoj zametnuo prastari okršaj između dobra i zla, skupo plaćen priznanjem krivnje, kajanjem i grižnjom savjesti.

U potrazi za »podlogom njegova karaktera i duhovnim izvorom njegove poezije« ²⁷ predstavlja Maraković Preradovića kao čestitu dušu i ozbiljna čovjeka sputana vojničkom službom i društvenim obzirima, inzistirajući na onim osobinama i postupcima koji pokazuju kako je dostojanstveno podnio životne udarce i posljedice svojih postupaka.

Oslonjen na izvore, privatna pisma i opsežnu korespondenciju pjesnikovu s književnim prijateljima i uglednicima, Vrazom, Trnskim, Kaznačićem, Kukuljevićem, Jelačićem i Strossmayerom, i na znakovite pjesme »milim pokojnicima«, tvrdi Maraković da je »čitavo Preradovićevo biće zaronjeno više u vječnost i prekogrobni život, nego li u prolazne i ništave stvari ovog svijeta«, ²⁸ a moguće prigovore što učestalo koristi izvore i biografske realije otklanja potrebom književnoga povjesničara da iznađe što pouzdaniji »ključ za tumačenje pjesnikova života«, [koji] u velikoj mjeri popunja i tumači i samo djelo pjesnikovo«. ²⁹

Iskoristivši nedovoljno istraženo dopisivanje s Emom, a još više naknadno otkriće Pavinih (Pavićinih) pisama i pjesnikovih zapisa o njezinoj smrti u kojima je pjesnik ogolio dušu, redefinira Maraković dotadašnja istraživanja Preradovićeve života i stvaralaštva, demantirajući ponajprije Halera koji tvrdi da Preradovićevo pjesništvo nije potaknuto snažnim i kreativno plodonosnim

²⁵ Isto, str. 13.

²⁶ Isto, str. 14.

²⁷ Isto, str. 19.

²⁸ Isto, str. 17.

²⁹ Isto.

osobnim doživljajima, a obzirom na svoja nova otkrića u dotad slabo proučenim izvorima, ni Barcu ne daje za pravo kad sedmogodišnje Preradovićevo dopisivanje s Emom proglašava pjesnički sušnim razdobljem. Posebice historiografu Barcu zamjera na tvrdnji da je »Preradovićeve pjesme, planski probране, školski sustav iskorišćivao«. ³⁰ Ciljajući na pjesme općeljudskih ideja i ideala, naraštajima uvrštavane u čitanke, Barac se ljutio što u njima nema ni naznaka hrvatske političke zbilje i neupitnih socijalnih problema, svjesno ili nesvjesno previđajući da u austrougarskomu državnom okviru toga i nije moglo biti. Uostalom, sve te pjesme, svim ideologijama i svim režimima usprkos, do danas se uvrštavaju u čitanke i antologije hrvatskoga pjesništva, pa je stoga i Marakovićeva ljutnja razložnija od Barčeve.

Vodnikovu misao da »Preradovićev prijelaz iz njemačke poezije u preporodnu nije napredak već glavni umjetnički nazadak«, ³¹ naziva Maraković »monstruoznom«, vješto obrazlažući da početničke njemačke pjesme hrvatskoga pjesnika u velikoj njemačkoj poeziji ne znače ništa, dok su ga hrvatske pjesme učinile velikim nacionalnim pjesnikom, a tu mu se nametnula i tema Preradovićeve hrvatskoga jezika, koji je učio cijeloga života, iz knjiga i oslušivanjem narodnih govora, upuštajući se i u takve izazove kakvi su prevođenje Dantea na hrvatski i Gundulića na njemački jezik. Pozivajući se na Franju Markovića i Petra Grgeca koji su o vrsnoći Preradovićeve hrvatskoga književnog jezika pisali prije njega, ne propušta Maraković spomenuti glasovite pjesme »Jezik roda moga« i »Rodu o jeziku«, ponajbolje što je o hrvatskom jeziku i na njemu samom ispjevano, a nije se moglo dogoditi bez temeljita znanja i ljubavi pjesnikove prema materinskom jeziku.

Nakon što je apsolvirao poznate, manje poznate i nepoznate epizode i činjenice iz pjesnikova života, i nakon što je dokumentirano pretresao njegov životopis, stupio je Maraković u svojstvu vrsnoga književnoga kritičara, povjesničara i interpreta na plodno tlo Preradovićeve poezije. Prišavši joj s čvrstim uvjerenjem da je velika i jedinstvena u nas, znanjem i ekspertizom nastoji u to uvjeriti i druge, a mogao je to učiniti samo kao temeljit i obrazovan znalac ukupnoga pjesnikova opusa, kao istraživač koji je proučio sve što su prethodnici o pjesniku rekli i kao književni kritičar i teoretičar koji dobro poznaje europsku književnost s naglaskom na razdoblje romantizma. Sve je to znanje desetljećima upijao i nosio u sebi, gradeći na čvrstim temeljima vlastite istraživačke alate i metodologiju, ali ne i bez onoga bez čega se, pavletičevski rečeno, ne može – bez razumijevanja i ljubavi prema pjesništvu

³⁰ Antun Barac, *Djela Stanka Vraza i Petra Preradovića* (Izbor), Zora, Zagreb, 1954., str. 285.

³¹ *Petar Preradović*, n. dj., str. 19.

i pjesnicima i bez zanosa kojim se krijepio u dragovoljno preuzetoj istraživačkoj potrazi za pjesnikom klasikom.

Baveći se na više stranica monografije vrstama Preradovićevih pjesama kako ih je definirao sâm pjesnik u svojim izdanjima, te kritičkim primjedbama Franje Markovića na tu razdiobu jer nije uvijek »prema poetici udešena«,³² osporava Maraković i Markovićevu klasifikaciju jer nije »nezavisna, od formalističkih, čisto 'školskih' pojmova«,³³ a nije zadovoljan ni Vodnikovim razvrstavanjem. Zato će ustanoviti vlastitu razdiobu inzistirajući na poetičkim načelima i nastojeći utvrditi koje su pjesničke vrste u ukupnoj pjesnikovoj ostavštini dosegnule umjetničke vrhunce. A tu će mu, očekivano, na prvo mjesto zasjesti pjesme uzvišena i svečana tona – ode i himne – inspirirane zanosnom vjerom u »najviše ideale čovječanstva i svoga naroda«. ³⁴ Izdvojivši iz uobičajene motivske razdiobe pjesme »Bogu«, »Smrt«, »Nada«, »Rodu o jeziku«, »Jezik roda moga«, »Pozdrav domovini«, »Naša zemlja«, »Bože živi«, »Pjesma Dubrovniku«, »Zvanje Slavjanstva«, »Nepojamnost Boga«, »Ljubav«, »Majci«, »Dalmatin«, »Na Grobniku« i »Slavjanski dioskuri«, smješta ih Maraković u životopisni kontekst i poetičku matricu oda i himna, nalazeći u njima »najsavršenije plodove Preradovićeve pjesničkoga genija«, ³⁵ jer se u njima se zrcali punina njegove poetske osobnosti, a po uzvišenosti inspiracije usporedive su samo s Mažuranićevim pjesmotvorima.

Sporeći se s Barcem koji zbog narušavanja metričkih načela »cjepidlači« oko ritma ode »Bogu«, ne slaže se s njim ni u pogledu intenziteta pjesnikovih doživljaja tvrdeći da je svaki »stih kucaj njegova srca, ispovijest njegove duše iz dna dubine«, ³⁶ a iskonsku snagu tih osjećaja ne razumije posve ni Jagić koji priželjkuje »konkretnije motive«. ³⁷ Maraković, naprotiv, i osjeća i razumije pjesnika i njegovu čežnju za božanskim apsolutom, ostvarenu u poeziji gdje je stjecište istine, dobrote i ljepote posvećeno čovjekovu zemaljskom životu i nebeskoj postojbini, i gdje nema očaja, skepse i bunta kao u Kranjčevićevoj *misli na vječnost*.

U drugu značajnu skupinu svrstava Maraković Preradovićeve balade i parabole, otkrivajući i među njima biserje hrvatskoga pjesništva. Dovodeći hrvatskoga pjesnika u suodnos s čuvenim njemačkim romantičarima, razlikuje Maraković viši, umjetnički tip Preradovićeve balade (»Mujezin«, »Mrtva

³² Franjo Marković, »O Preradovićevih pjesmah«, *Pjesnička djela Petra Preradovića*, Izdana troškoma naroda, Zagreb, 1873., str. 4.

³³ *Petar Preradović*, n. dj., str. 26.

³⁴ Isto, str. 28.

³⁵ Isto, str. 32.

³⁶ Isto, str. 29.

³⁷ Isto.

ljubav«, »Zmija«), od one jednostavnije koja ritmom nalikuje pučkoj popijevci (»Anđeo čuvar«, »Jelica«). Nasuprot Barcu koji u »Mujezinu« uočava realističnost opisa tamo gdje se radi o »čistoj poetskoj stilizaciji«,³⁸ i Šrepelu koji umuje nad apstraktnom poentom pjesme, Maraković se divi alegorijskoj priči o sveopćem zakonu *mijene*, pod kojim se raspada, urušava i slama idealizirani mujezinov kozmos.

Osebujan je Maraković i kad otkriva »dinamizam u stupnjevanju tragično-elegijskog osjećaja« [i] »sarkastičku apoteozu pakosti i zla u svijetu«³⁹ u ljubavnoj baladi »Mrtva ljubav« i refleksivnoj »Zmiji«, a teorijski je uvjeren i kad među pjesmama domovinske ljubavi i čežnje, heroizma i žrtve, razlikuje one koje govornim ritmom poentiraju pjesnikove misli i poruke, od onih koje muzikalnošću ostvaruju svečani dojam. Upustivši se u razložnu polemiku s Barčevim tumačenjem pjesme »Djed i unuk«, među pjesmama te vrste savršenom smatra parabolu dramatičnih unutrašnjih previranja »Starac klesar«, koja obuhvaća i pojedinca i cijelo čovječanstvo.

Progovorit će pjesnikov apologet Maraković i o najpopularnijim Preradovićevim pjesmama, kultnom budničkom prvijencu »Zora puca« i autobiografskoj alegoriji »Putnik«, o ugođajima i krajolicima uopće, a posebice o maritimnima, analizirat će naslove koji govore o pjesničkom pozivu i značenju pjesništva, razlikovat će ode posvećene hrvatskim velikanima (Jelačiću, Strossmayeru, Nikoli Zrinskom Sigetskom) od prigodnica neznatnijega povoda, a svoju će reći i o uglazbljenim pjesmama različita izraza i inspiracije, no vrijedi navesti i sljedeće: oko sto pedeset lirskih pjesama nije htio razvrstavati ni »po motivima ni po obliku, jer se ni jedno ni drugo ne može provesti bez ostatka«.⁴⁰

A da ne ostane dužan pjesniku, nakon poetičkih razmatranja usredotočio se na ljubavne, rodoljubne i didaktične motive, gdje su mnogovrsni pjesnikovi osjećaji naširoko zasnovani i protegnuti na ljubav prema ženi, djeci i majci, na sveobuhvatnu i sveprisutnu ljubav prema Bogu te na ljubav prema hrvatskoj domovini, narodu i njegovu jeziku, u kojima se stječu i ljepote krajolika i slava predaka i zasluge velikana.

Naposljetku će Maraković progovoriti i o većim poetskim osnovama tipično lirskoga pjesnika, najprije o dovršenima, *Prvi ljudi* i libretu za operu *Vladimir i Kosara* s motivom uzetim iz Kačićeva *Razgovora*, a potom o nedovršenima, *Kraljeviću Marku*, *Lopudskoj sirotici* i *Pustinjaku*. Iscrpno bavljenje i tim pjesničkim djelima zaokružuje monografsku koncepciju Ma-

³⁸ Isto, str. 34.

³⁹ Isto, str. 35 i 36.

⁴⁰ Isto, str. 39.

rakovićeve studije *Petar Preradović*, utemeljene na poznavanju pjesnikova života i djela u cjelini i u pojedinostima.

Prve ljude smatra on programskim djelom pisanim iz srca i duše, poemom zapravo, a ne religioznom epom kako je mislio Marković. Barcu pak zamjera što uspjelima priznaje samo lirske dijelove *Prvih ljudi*, a zanemaruje cjelinu djela usmjerena na mudrost i dobrotu Stvoritelja i budućnost čovječanstva, u kojoj pjesnik predviđa važnu mesijansku ulogu slavenstva. Uz već spomenute, maštovitost je poeme promakla i Šrepelu, a preobraženi, monotoni je lišen Preradovićev deseterac svima: složen mimo uzusa i pravila u kitice tercina, podsjeća Marakovića na veličanstveni Danteov ep.

Povezujući slobodan žanrovski oblik i prisutnost realističkih fabulativnih elemenata u *Kraljeviću Marku* s Goetheovim *Faustom*, proglašava ga Maraković svečanom dramskom igrom. Uzevši u obzir socijalni status i mitsku, a na mitološku podlogu radnje i likova, prigovara Maraković interpretima koji, zauzeti rubnim sadržajima, zanemaruju temeljno nadahnuće djela – hrvatsku preporodnu ideju. A kako je kritika stalno isticala problem uprizorenja, upozorava na jednokratnu Miletićevu izvedbu *Kraljevića Marka*, koja je pokazala kako suvremeni scenski pristup omogućuje i takvim djelima funkcioniranje i život na pozornici, pa dok se Vodnik vjeka što je prigodom stote obljetnice pjesnikova rođenja Carevina na umoru zabranila izvedbu *Kraljevića Marka* u kazalištu, Maraković retorički pita: »A zašto poslije 1918. nitko nije ni pomislio na to? Zašto ni poslije 1945?«⁴¹ Odgovor se sam od sebe nameće: ideja hrvatskoga narodnog preporoda jugoslavenskoj je ideji tuđa i s njom nespojiva.

Za razliku od *Kraljevića Marka* koji je koncepcijski i tematski nedorečen, a formalno cjelovit, *Lopudska sirotica* svedena je na ulomke, no Šrepele ipak u njoj nazire »savršen romantični epos«⁴² a Marković pandan junačkome Mažuranićevu epu. Replicirajući obojici poziva se Maraković na Preradovića koji spominje pjesmu a ne ep, i koji očito nije imao osobita dara za epske i dramske oblike, pri čemu ne treba otkloniti ni sudbinska životna ograničenja. Maraković ih nalazi u čestim dirigiranim selidbama te u krutosti i stezi vojničkoga života, što je točno, no zanemariv nije ni relativno kratak životni vijek pjesnikov, pa je stoga na samo jednom pjevanju od zasnovanih deset ostao i *Pustinjak*. Prema Franji Markoviću trebala je to biti sinteza pjesnikove životne filozofije, no Maraković ne bi bio sebi vjieran kad taj sud ne bi proširio i precizirao: Preradovićeva filozofija u *Pustinjaku* nije ni apstrakcija ni retorika, nego ozbiljna slika ljudske povijesti na Danteovu tragu, gdje se

⁴¹ Isto, str. 54.

⁴² Isto.

često čini da je opačina probitačnija od vrline. Iznova potegnuvši neprihvatljiv mu Kranjčevićev očaj i buntovništvo u temama o Bogu, opredjeljuje se Maraković odlučno za Preradovićev »pojam Boga, ne samo uzvišeniji, nego i savršeniji, dublji i čistiji«. ⁴³

Teško se domisliti kakvu bi poetsku težinu imala nedovršena Preradovićeva djela da im je pjesnik dao konačan oblik, no Maraković je u duhu monografske koncepcije svoje rasprave naumio na kup staviti sva relevantna mišljenja o dovršenim i nedovršenim pjesmama i priložiti im svoje viđenje i svoju ocjenu.

Zaključak

Svestrano književno obaviještenom Marakoviću književna je kritika stvaralački čin i nadasve odgovorna duhovna disciplina koja se bavi »tako delikatnom i mimoznom pojavom kao što je umjetnost«, ⁴⁴ te joj u skladu s misijom i izraz treba biti kreativan, a ujedno i znanstven, jer »nema kritike bez solidne teorije književnosti«. ⁴⁵ Marakovićevo shvaćanje književnosti nije promaklo ni Lasiću, a sažeto u opis kazuje sljedeće: književnost je stvaralačka manifestacija ljudskoga duha u kojoj je strast važnija od ideje i gdje umjetnik božanskim darom nadmašuje ograničenja, i epohe kojoj pripada i vlastite doktrine, stvarajući u vlastitu jeziku djela koja pripadaju i širem civilizacijskom prostoru. ⁴⁶

Držeći određene biografske podatke o pjesniku vrjednijima od drugih autora, upravo je s njima Maraković započeo, prožeo i zaokružio cijelu monografiju. Stoga će se i kratka rekapitulacija Preradovićeve lektire naći na prikladnu mjestu prijelaza prema zaključnim mislima o veličini pjesnika koji je opjevao »dubinu svoje unutrašnjosti, iskrenost svoje ispovijesti«. ⁴⁷ To je srž oko koje se sporio s prethodnicima u istom poslu, najviše s Barcem, Vodnikom i Halerom, ali i s drugima, raspravljajući o odnosu subjektivnih prema općeljudskim i univerzalnim temama, o europskim i domaćim književnim uzorima i utjecaju narodne poezije, te o jeziku, stihu i izrazu pjesnikovu, gdje se rasprava često svodila na pitanje je li u njega »refleksija i retorika jača od

⁴³ Isto, str. 56.

⁴⁴ Predgovor Ljubomira Marakovića u antologiji *Hrvatska književna kritika*, Minerva nakladna knjižara, Zagreb, 1935., str. 6–7.

⁴⁵ V. [Vladimir] Lončarević, »Maraković, Ljubomir«, *Hrvatska književna enciklopedija*, 2, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 602.

⁴⁶ Stanko Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari, 1914–1924*, Međunarodni slavistički centar Hrvatske, Globus, Zagreb, 1987., str. 380.

⁴⁷ *Petar Preradović*, n. dj., str. 57.

lirizma«,⁴⁸ pa u tom kontekstu valja čitati i Flakerovu misao o zakašnjelom hrvatskom romantizmu, koji se na tragu već kanonizirana europskoga romantizma »pojavljuje i u ‘akademiziranom’ obliku, dijelom već u Petra Preradovića, napose pak u Franje Markovića«. ⁴⁹

Braneći uporno Preradovića od prigovora koji osporavaju ili umanjuju njegovu veličinu i značenje, najpravičnijim sucem Maraković smatra Matoša, koji njegova izabrana pjesnika stavlja uz bok najvećim pjesnicima razdoblja, Mažuraniću i Njegošu, a prihvaća i Šrepelovu misao o pjesniku budućnosti, iako je samo nekoliko redaka prije toga tvrdio: »Preradovićeve nepokolebljiva i neoboriva vjera u Boga novijim je naraštajima nedokučljiva i nerazumljiva«, da bi već u sljedećem odlomku budućnost pjesnikovu stavio u ruke samo onima koji su »željni duševne i duhovne okrepe, željni ljepote, koja nadživljuje vremena i sudbine«. ⁵⁰ Opširno obrazlažući pjesnikova stajališta u odama »Biskupu Strossmayeru« i »Pjesma Dubrovniku«, ne uspijeva Maraković nadrasti isto ono što prigovara Barcu, osobnu ideološku orijentaciju, pa zamjera pjesniku slobodoumlje i sumnju u institucije, kao da je to nespojivo s njegovom religioznošću. Toliko o kontroverzijama najkontroverznijega našega književnoga kritičara, ⁵¹ kad se u njih uplete ideološka isključivost, zbog koje mišljenja o Marakoviću i jesu podijeljena, proturječna i neujednačena, iako mu većina kritičara ne osporava književnu kompeticiju.

Očigledno je i nedvojbeno da je ekspertiza poetoloških i svjetonazorskih sastavnica Preradovićeve opusa također proizišla iz Marakovićeva uvjerenja ortodoksnog katolika, koji u književnoj umjetnosti vidi spasonosnu etičko-estetsku branu od nasrtaja novih ideologija, pri čemu nije zanemarivo što monografiju piše potkraj života i pod režimom morskoga komunizma. Na temelju dokumentarnog biografskog gradiva, literature o pjesniku i ukupne ostavštine otkrivao je bitna obilježja pjesnikova ljudskoga bića i veličinu njegova pjesništva, u kojem dominira znakovit indirektni govor prisprodoma, alegorija i parabola, u koji zaodijeva misaonošću i vizionarstvom prožete domovinske, ljubavne i didaktične sadržaje svoje složene i okolnostima sputane intime.

Istina je pak da su i prethodnici izrekli priznanje istim onim poetskim fenomenima na kojima i Maraković gradi pjesnikov spomenik. S Halerom se razišao zato što Preradovića smatra pjesnikom ideja i misli više nego pjesnikom doživljaja i osjećaja, i što tvrdi da je duboka duhovna ozbiljnost njegovih

⁴⁸ Isto, str. 58.

⁴⁹ Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, Zagreb, 1976., str. 128.

⁵⁰ *Petar Preradović*, n. dj., str. 59.

⁵¹ Dubravko Jelčić, »Predgovor o Ljubomiru Marakoviću«, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga 86., Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 427.

pjesama refleksivne prirode, a ipak se ne razilazi s njim kad prosuđuje pjesme o Bogu i smrti i kad govori o pjesnikovu osjećaju za povijesna zbivanja i velikane, za narodnu predaju i običaje, po čemu je obojici jednako zaslužan i svijetao predstavnik preporoda i pjesnik velikih postignuća.⁵² Jednoznačan nije ni Marakovićev odnos prema Vodniku, koji se također divio ljepoti Preradovićeve pjesničkoga jezika i bez kolebanja tvrdio da mu u domoljubnim pjesmama ne vidi većega nasljednika.⁵³

Zapravo se nije moguće prikloniti ni autoru monografije ni njegovim prethodnicima, jer su im polazišta i metodološki pristupi različiti, a ideološke razlike Maraković i ne pokušava prikriti. Polazeći zapravo od davne ali glasovite te često i rado korištene Buffonove misli »stil je sâm čovjek«, najveće značenje u poetološkim tumačenjima pridaje individualnim svojstvima pjesnikovim, iščitanima iz pisama, autobiografskih zapisa i provjerenog životopisnog gradiva, a ipak su i njemu i prethodnim istraživačima ocjene o vrijednosti pjesama i pjesništvu u cjelinu nerijetko slične, pa i identične. U biti se radi samo o tome je li Preradović osjećajni ili misaoniji pjesnik, je li samo vješt ili najbolji znalac hrvatskoga jezika i metrike, je li više ili manje poznavao europske i slavenske književnosti te, naposljetku i najvažnije, je li on velik, odnosno najveći ili osrednji pjesnik. Za Marakovića dvojbe nema: velik je svakako, a i najveći: u odama, himnama i baladama ostvario je pjesničke vrhunce i tu mu u hrvatskoj poeziji premca nema.

Što se pak njegovih kvalifikativa vezanih uz prethodnike tiče, poput »insinuacija«, »monstruoza misao«, »besmislica«, »izričita neistina« i sličnih, više su stvar retorike nego negativna uvjerenja o prethodnicima s kojima se u mnogočemu slagao, ali si je u vrijeme kad više nije imao što izgubiti prisvojio pravo izdvojiti i naglasiti baš to u čemu se s njima ne slaže, a činio je to nešto oštrijim od uobičajena svojega tolerantnoga tona. Očito je procijenio da njegovi prethodnici nisu potpuno svjesni Preradovićeve veličine, kojega on povezuje i uspoređuje s najvećima, Danteom, Goetheom, Manzoniem, iako se radi o slučajnim ili samo formalnim analogijama.

Čitajući pomno monografiju *Petar Preradović* ne možemo se oteti dojmu da autor svoje oporučno djelo nije oblikovao i završio onako kako je želio, iako je dokumentirao i obrazložio svaku iznesenu tvrdnju. Zasigurno mu je sadržaj monografije više značio od formalnih i izražajnih elemenata rukopisa, a vjerojatno mu je nedostajalo vremena da otkloni nedovršenost djela vidljivu u ponavljanjima, nepreglednoj kompoziciji i zgusnutoj struktu-

⁵² Albert Haler, »O poeziji Petra Preradovića«, n. dj., str. 516 i 517.

⁵³ Branko Drechsler [Branko Vodnik], *Petar Preradović*, Studija, Zagreb, 1903., str. 128.

ri teksta, gdje se jedva razabiru tematske cjeline, te u neujednačenom i površnom upućivanju na izvore.⁵⁴

Povezujući i spajajući etičko i estetsko načelo, izabrao je Maraković misiju kritičara koji zagovara klasične književne vrijednosti, nepokolebljiv u misli da je Preradović pjesnik vlastite vizije svijeta, iznimne stvaralačke imaginacije i neponovljive stilizacije hrvatskoga jezika, ili što bi njegov pobratim Trnski slikovito rekao. »Kao pjesnik bio je Preradović samosvojničnik, nije se ni na koga uvrkao, nije ničijim sljedbenikom bio, već ga rodila majčica domovina na mučicah svoga tadašnjega pokreta...«.⁵⁵ A prema svemu rečenom sudeći, samosvojničnik je bio i osebujni istraživač njegova lika i djela – književni povjesničar Ljubomir Maraković. Podarivši nam još jednu autentičnu sliku pjesnika, nije književnoj znanosti odmagao, naprotiv, osvijetlio je lik pjesnikova s one strane s koje ga njegovi prethodnici nisu umjeli ili htjeli vidjeti, a poštovatelji pjesnikovi uvijek imaju mogućnost opredijeliti se za jednu od ponuđenih slika ili svoju vlastitu, ako je ona uopće moguća bez prethodnih.

Literatura

- Antun Barac, »Književni pojmovi iliraca«, *Hrvatsko kolo*, knj. XVIII, str. 44–61; Zagreb, 1937.
- Antun Barac, »Preradović u pismima i stihovima«, *Republika*, VIII, br. 8, str. 65–86; Zagreb, kolovoz, 1952.
- Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije, knj. 1, Književnost ilirizma*, Zagreb, 1954.
- Antun Barac, »Petar Preradović (1818–1872)«, *Djela Stanka Vraza i Petra Preradovića*, Zora, Zagreb, 1954.
- Antun Barac, »Petar Preradović«, *Izabrane pjesme*, Uredio Dragutin Tadijanović, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
- Albert Bazala, »O Preradoviću kao misliocu«, *Književni jug*, Knjiga prva, str. 220–226; Zagreb, 1818.
- Antonija Bogner-Šaban, »Predgovor« u knjizi *Rasprave i kritike Ljubomira Marakovića i Josipa Bognera, Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–26.

⁵⁴ Treba dobro poznavati literaturu o Preradoviću da bi se snašlo u gustome tekstu koji se upravo temelji na raspravi i dijalogu s literaturom i citatima iz nje. Snalaženje je najviše otežano kod autora koji su objavili više naslova o pjesniku (Barac, Vodnik), a u zagradi se uz citate spominje samo stranica izvora.

⁵⁵ U Marakovićevo vrijeme Trnskoga se već debelo zaboravilo i temeljito ignoriralo, pa ga i on rijetko citira, iako se u prijateljskom ljubavljub nadahnutom predgovoru *Narodnom izdanju* našlo podosta misli koje korespondiraju s njegovima. (Ivan Trnski, »Vjekopis Petra Plemića Preradovića«, *Pjesnička djela Petra Preradovića*, Izdana troškom naroda, Zagreb, 1873., str. XXXII)

- Antonija Bogner-Šaban, »Ljubomir Maraković. Analitičar raspet između ideje i vremena«, *Povrat u nepovrat*, Na razmeđu realizma i moderne: Devet kazališno-književnih portreta, Hrvatski centar ITI-UNESCO, Zagreb, 2001., str. 65–85.
- Dunja Fališevac, »Epika Petra Preradovića«, Dani hvarskog kazališta: *Hrvatska književnost od preporoda do Šenoina doba*, XXV, Književni krug Split, 1999., str. 56–72.
- Aleksandar Flaker, *Stilske formacije*, Institut za znanost o književnosti i Naklada Liber, Zagreb, 1876.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- Albert Haler, »O poeziji Petra Preradovića«, *Srpski književni glasnik*, knj. XXVI, br. 60, str. 426–439; br. 7, str. 503–517; Novi Sad, 1928.
- Dubravko Jelčić, Priredio i predgovor o Ljubomiru Marakoviću napisao u knjizi: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković, *Eseji studije, kritike*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 425–431.
- Dubravko Jelčić, »Kritičar između ideologije i estetike«, *Nove teme i mete* (studije, eseji, kritike), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995., str. 139–150.
- Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do danas, 1100 – 1941*, Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944.
- Stanko Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari, 1914–1924*, Međunarodni slavistički centar Hrvatske, Globus, Zagreb, 1987., str. 380.
- Petar Lasta, »Ljubomir Maraković«, Hrvatska književna kritika IX: *Kritika između dva rata*, Matica hrvatska, Zagreb, 1966., str. 10–13.
- Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića, Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2003.
- Vladimir Lončarević, »Svećenik književnosti«, *Ljubomir Maraković: Katolički idealizam i realizam*, Studije, kritike, intervjui, članci, Glas koncila, Zagreb, 2009.
- Ljubomir Maraković, *Novi pripovjedači*, Kritičke studije i minijature, Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima, Zagreb, 1929.
- Ljubomir Maraković, »Moderna hrvatska pripovijetka«, *Moderni hrvatski pripovjedači*, Minerva, Zagreb, 1934., str. 5–16.
- Ljubomir Maraković, »Hrvatska književna kritika«, *Hrvatska književna kritika*, Minerva, Zagreb, 1935., str. 5–18.
- Ljubomir Maraković: *Hrvatska književnost 1860 – 1935, Stilsko-razvojni pregled*, Zagreb, 1936. (Posebni otisak Spomenice o 75-godišnjici *Obzora*.)
- Ljubomir Maraković, »Preradović«, *Hrvatska prosvjeta*, XXVI, br. 8–10, str. 233–246; Zagreb, prosinac, 1940.
- Ljubomir Maraković, »Predgovor«, *Žetva*, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Zagreb, 1941., str. III–VI.
- Ljubomir Maraković, »Petar Preradović«, *Plodovi uma i srca*, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Uredio Mate Ujević, 1941., str. 105–109.

- Ljubomir Maraković, *Petar Preradović*, Izdalo Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969.
- Franjo Marković, »O Preradovićevih pjesmah«, *Pjesnička djela Petra Preradovića*, Izdana troškom naroda, Zagreb, 1873., str. 1–52.
- Cvjetko Milanja, »Petar Preradović – od romantizma do spiritizma«, *Umjetnost riječi*, XXXIX, br. 1, str. 21–37; Zagreb, siječanj – ožujak 1995.
- Vlatko Pavletić (prir.), *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, Stvarnost, Zagreb, 1965.
- Slobodan Prosperov Novak, »Petar Preradović, pjesnički alter ego bana Jelačića«, *Povijest hrvatske književnosti između Pešte, Beča i Beograda*, Svezak II, Marjan tisak, Split, 2004., str. 20–21.
- Joža Skok, »Hrvatski književni povjesničari u književnom obzoru Miroslava Šicela«, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, br. 16–17, str. 35–46, Varaždin, 2006.
- Miroslav Šicel, *Povijest hrvatske književnosti: Knjiga IV. Hrvatski ekspresionizam. Knjiga V. Razdoblje sintetičkog realizma (1928–1994)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007. i 2009.
- Milivoj Šrepel, Predgovor u knjizi Petar Preradović, *Izabrane pjesme*, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1890.
- I. T. [Ivan Trnski], »Vjekopis Petra Plemića Preradovića«, *Pjesnička djela Petra Preradovića*, Izdana troškom naroda, Zagreb, 1873., str. VII–XXXIX.
- Miroslav Vaupotić, »Neke osobine hrvatskih književnih kritičara u desetljeću pred Drugi svjetski rat (1930–1941)«, *Tragom tradicije*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 310–325.
- [Branko Vodnik] Branko Drechsler, *Petar Preradović*, Studija, Zagreb, 1903.
- Branko Vodnik, »Preradović i Krasiński«, *Vienac*, XXXV, br. 10, str. 313–314; br. 11, str. 357–359; br. 12, str. 377–378; br. 13, str. 413–414; Zagreb, 1903.
- Branko Vodnik, »Petra Preradovića ‘Lina Lieder’«, *Nada*, IX, br. 18, str. 239–242; br. 19, str. 255–257; Sarajevo, 15. IX. i 1. X. 1903.
- Branko Vodnik, »O ocjeni ‘Probranih pjesama Petra Preradovića’ od dra Prohaske«, *Nastavni vjesnik*, XVII, sv. I., str. 52–55; Zagreb, rujan 1908.
- Branko Vodnik, »Kad se rodio Petar Preradović«, *Hrvatska njiva*, II, br. 11, str. 196; Zagreb, 12. III. 1918.
- Branko Vodnik, »Petar Preradović kao slavenofil«, *Književni jug*, Knjiga prva, br. 6, str. 210–219; Zagreb, 1818.
- Branko Vodnik, »Petar Preradović. Povodom stote obljetnice njegova rođenja«, *Omladina*, I, br. 7, str. 104–108; br. 8, str. 123–126; Zagreb, 1. i 15. IV. 1918.
- Branko Vodnik, »Život i djelo Petra Preradovića«, *Djela Petra Preradovića*, I. i II. knjiga, Zagreb, 1918./1919.

PETAR PRERADOVIĆ LJUBOMIRA MARAKOVIĆA
Rekapitulacija i reinterpretacija predmetne literature

Sažetak

Prateći u posmrtno objavljenoj monografiji *Petar Preradović* (1969.) kritičku raspravu s autorima koji su u javnosti već oblikovali sliku o velikom hrvatskom preporodnom pjesniku, jasnim postaje da je Maraković i nakon isključenja iz Društva hrvatskih književnika i kaznioničkoga iskustva zadržao, a u izvjesnoj mjeri i intenzivirao svoja prijeratna književnoteorijska i kritička opredjeljenja. Otvoreno izražavajući neslaganje s nizom prethodnika, svoj je inovativni pledoaje za pjesnika klasika pretvorio u svojevrstu polemiku s neistomišljenicima. Inzistirajući na inventuri i kritičkom preispitivanju dotadašnje literature, pozivao se na specifična svojstva Preradovićeve karaktera, bitna i za tumačenje pjesničkoga opusa, a osim ideološke konzekventnosti zadržao je i prepoznatljive odlike svoga autorskog rukopisa: vlastitim stavovima motiviran pristup građi i poznavanje književnosti šire od teme kojom se bavi, što podrazumijeva i česte uvide u odnos hrvatske prema europskoj literaturi.

Ključne riječi: izvorni pristup, autobiografski zapisi i pisma, literatura, raspravni diskurs, duhovni portret, pjesnik klasik

LJUBOMIR MARAKOVIĆ'S *PETAR PRERADOVIĆ*
A review and reinterpretation of relevant literature

Summary

Maraković's posthumously published monograph *Petar Preradović* (1969), in which he engages in a critical discussion with authors who had already formed a public image of the great Croatian poet from the national revival period, clearly shows that, following his expulsion from the Croatian Writers' Association and his prison sentence, Maraković's pre-war beliefs about literary theory and criticism remained unchanged and even grew stronger to a certain extent. Openly disagreeing with many of his predecessors, he turned his innovative argument in favour of a canonical poet into a debate with his opponents. Maraković insists on a review and critical investigation of existing literature and refers to specific traits of Preradović's character, which are important for interpreting his poetic oeuvre. In addition to ideological consistency, he retains the characteristic features of his personal style: he approaches the material motivated by his own beliefs, his knowledge of literature exceeds the subject-matter, which is enriched by frequent insights into the relationship between Croatian literature and European literature.

Key words: original approach, autobiographical records and letters, literature, debate, spiritual portrait, canonical poet

Ualo poštovani gospodine,
 Moj am i prijatelj prof. Dr. P. Babji iznio mi je, da posle-
 dujeme Kob Vas i obzirom na stan u Dvorskoj kući: koji bi on želio
 unajmiti. Ja ne znam ni gdje je kuća ni kakav je stan, ali
 mi čini se prilično uduga, da Vas se hoće shano za-
 moliti, za biste mi, ako je moguće, izišti u sunel. Imali
 biste u njemu nekak stonara i toina izvika. U ostalo je
 dakako, končno, - ipak Vaša volja! Rekli ste mi bili
 da je Zgodno, da Vite ili na ovako moja preporuka u Osvetu.

pari jeste jzika - kako se se izgovori izraziti dakako da
 to nije nikakva roveza, ali bi mi bilo naravno drago da ste bili
 jzika. Kada sam Dantea i Jekimira konfirmirao sa
 „stvarnosien“ dancijje kva: Vasa bi mi naravno, mojdaj
 tako još i više drage da stane vjete hozeji nema
 kao se ne razijama. Ali i vama je što drago.

Jasno Vas pozdravlja: duboko poštuje

služi Vam

Ljubomir Maraković

Grajeva 36, S. III. 1936.

Božidar Nagy

Ljubomir Maraković i Vladimir Nazor: korespondencija i recenzije

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.
821.163.42.09 Nazor, V.

Proučavajući mnogostruke aktivnosti Ljubomira Marakovića, pogotovo što se tiče njegova djelovanja kao književnoga kritičara, naići ćemo na veoma zanimljivu temu njegove povezanosti s Vladimirom Nazorom i njegovim djelima. Interes za ovu temu posebno se pojavio 2012. kada su u Marakovićevoj ostavštini pronađena do sada potpuno nepoznata pisma Vladimira Nazora Marakoviću. Radi se o dragocjenim dokumentima koji bacaju sasvim novo svjetlo na književno stvaralaštvo Vladimira Nazora, ali i na njegovu osobu i njegov svjetonazor. U prvom dijelu ovoga rada donosimo kratki prikaz nekoliko važnijih pisama Vladimira Nazora što ih je uputio Marakoviću.¹ A u drugom dijelu donosimo prikaz uz komentar važnijih Marakovićevih recenzija nekih djela Vladimira Nazora.

I. Pisma Vladimira Nazora Ljubomiru Marakoviću

Vladimir Nazor uputio je Marakoviću jedanaest pisama između 1926. i 1930. god. U njima Nazor izvještava Marakovića o svome književnom radu, o svojim djelima, njihovu nastanku, pojašnjava nejasnoće koje mu je Maraković priopćio; nadalje, Nazor govori i o filozofsko-teološkoj pozadini svojih djela kao i o svojim religioznim uvjerenjima.

Ova, do sada potpuno nepoznata Nazorova pisma, važan su prinos za poznavanje njegova duhovnog profila, njegova svjetonazora i njegova religioznog uvjerenja. Poznata je religiozna tematika mnogih Nazorovih pjesama.² Međutim, u ovim pismima otkrivamo korijen Nazorove duševnosti i duhov-

¹ Sva pisma objavljena su s komentarom u: Božidar Nagy, »Otkrivena Nazorova pisma Ljubomiru Marakoviću«, *Kolo, časopis Matice hrvatske za književnost*, br. 3–4, str. 224–241; Zagreb, 2013.

² U izdanju *Glasa Koncila* objavljena je u Zagrebu 2014. god. zbirka poezije religioznog nadahnuća Vladimira Nazora pod naslovom *Ja vjerujem*. Knjiga ima 313 stranica. U knjizi je prikupljeno i objavljeno preko 170 Nazorovih pjesama koje za svoj sadržaj imaju religiozne teme ili su na bilo koji način povezane s religioznom tematikom.

nosti, njegova intimna uvjerenja iz kojih su proizlazila njegova djela pisana sve do prvih godina Drugoga svjetskog rata, točnije do 29. prosinca 1942.³

Nazor, rođen 1876., bio je jedanaest godina stariji od Marakovića koji je rođen 1887. Kada je 1926. započela njihova korespondencija, Nazoru je bilo već 50 godina, a Marakoviću 39 godina. Potpuno zrele godine, vrhunac književnog stvaralaštva kod obojice. Međutim, iznenađuje s kolikim poštovanjem, uvažavanjem i povjerenjem Nazor piše Marakoviću ne samo o svojim djelima i književnom radu, nego i o svojem svjetonazoru. Iz pisama se uočava da Nazor prema Marakoviću ima veliko poštovanje i povjerenje, gotovo kao prema jednom svećeniku ili svome duhovnom vođi pred kojim ne skriva ni svoje slabosti, ni kolebanja, priznaje se grešnikom itd. Iznenađuje ton tih pisama: jedna familijarnost, iskrenost i otvorenost kojom se Nazor obraća Marakoviću kao da je Maraković od njega stariji devet godina, a ne obratno. Zanimljivo je uočiti kako sva pisma, osim posljednja dva, Nazor završava riječima: »Srdačno Vas pozdravlja Vaš V. N.« I upravo ovaj »važ« na kraju pisma odaje jednu prijateljsku, gotovo sinovsku prisnost i odanost prema nekome kojega je s poštovanjem smatrao autoritetom. Stoga ova pisma najprije osvjetljaju i upotpunjuju duhovni profil našega slavnog pjesnika i ujedno korigiraju onu iskrivljenu sliku kakvu nam je jugokomunistička propaganda bivšeg režima nametala desetljećima o tome hrvatskom pjesniku.

Osim iz Nazorovih pjesama religioznog nadahnuća, upravo iz ovih njegovih pisama još bolje se vidi kako je osjetljiv za vrijednosti duha, religije, za borbu između dobra i zla u kojoj dobro uvijek pobjeđuje; tu se vidi i njegova ne samo zainteresiranost nego i uvjerenje o vječnoj, transcendentalnoj dimenziji čovjekova postojanja.

Iz pisama se također uočava da Nazor nije bio panteist, ili prožet nekom općom religioznošću, nego su tu brojni podatci koji potvrđuju njegovo kršćansko uvjerenje. Tako u ovim pismima Nazor, među ostalim, spominje kako ponovno čita sv. Augustina i njegove *Ispovijesti*, kako je veliki štovatelj sv. Franje Asiškog i želi posjetiti Asiz. Posebno se zaustavlja i objašnjava borbu između dobra i zla što je kao tema prisutna gotovo u svim njegovim djelima i njihovim likovima, tumači i opravdava tu borbu svojim filozofsko-teološkim pogledima na stvarnost. Govori nadalje o slavi Božjoj, o Isusu

³ Toga je dana Nazor na prevaru odveden u partizane. Nakon toga nadnevka prestaje Nazorovo slobodno književno stvaralaštvo, a svoje pjesničke i književne sposobnosti kao zarobljenik bio je prisiljen u takvim okolnostima staviti u službu jednog diktatorskog režima i njegova jednoulja. Vidi: Nedjeljko Mihanović, »Oтели su mi ga živa i oтели su mi ga mrtva«. Intervju o Vladimiru Nazoru. *Glas Koncila*, br. 16, str. 19; Zagreb, 20. travnja 2014.

Kristu i njegovu otkupiteljskom djelu, o anđelima, o Kristovu križnom putu u koji unosi svoje autobiografske elemente itd.⁴

Budući da su ta pisma već sva objavljena i dostupna javnosti,⁵ ovdje u nastavku donosimo samo nekoliko karkaterističnih izvadaka iz nekoliko njegovih pisama iz kojih možemo bolje upoznati Nazora i njegov svjetonazor.

Pismo od 1. ožujka 1926. iz Crikvenice

Prvo pismo Nazor upućuje Marakoviću 1. ožujka 1926. iz Crikvenice. Povod njegova pisanja jest jedan kritički osvrt Marakovića što ga je objavio o Nazorovu književnom stvaralaštvu te stoga Nazor daje razjašnjenje svoga načina prikazivanja borbe Dobra i Zla. Ovo pismo može se smatrati njegovim filozofsko-teološkim-kršćanskim *credom*. U njemu Nazor donosi svoju temeljnu svjetonazorsku viziju promatranja svijeta, čovjeka i općenito stvarnosti s naglaskom da dobro uvijek pobjeđuje. Najprije Nazor odaje priznanje Marakoviću da je uočio ono bitno u njegovim djelima:

»Meni se čini, da ste Vi jedan od onih mojih rijetkih kritičara koji uviđaju da sam gotovo uvijek – barem u glavnome – pisao o jednoj te istoj stvari tj. o borbi između Dobra i Zla s konačnom pobjedom Dobra ili Duha nad Zlom ili Materijom«.

Sva je ta njegova vizija stvarnosti pak prožeta kršćanskim istinama koje on u sebi duboko nosi. Evo nekoliko značajnijih izvadaka u tome smislu iz toga njegova pisma:

»Baš sam ovih dana ponovno čitao *Ispovijesti* sv. Augustina pa još bolje vidim, kako je i njega – prije obraćenja – najviše i najduže mučilo to veliko pitanje i tumačenje Zla na ovome svijetu«.

»Želim i priznajem samo ono što je duhovno«.

»Krist je prodro u sve pa i u ono što nam se pričinja samo i zauvijek zlo i sve će on to dovesti svojim spasiteljskim djelovanjem k Duhu, Ocu«.

»Ne očituje li se baš u tome najveća slava Božja?«⁶

Pismo od 4. studenoga 1926.

Na gornje prvo pismo Maraković mu je odgovorio, a Nazor mu ponovno piše 4. studenoga 1926. i još bolje objašnjava svoj način obrade likova u svojim djelima pod vidom borbe Dobra i Zla: »Kad sam bio dječak, često

⁴ Otkriće ovih Nazorovih pisama i njihovo značenje predstavljeni su na znanstvenom skupu »Nazorovi dani« koji se održao 25. svibnja 2012. u Postirima na Braču.

⁵ Vidi bilješku br. 1.

⁶ U pobjedi dobra nad zlom.

sam se zabavljao rišući arhanđela Mihaila gdje mačem ubija zmaja. I uvijek sam nastojao da mi Zmaj ispadne što golemiji, što jači sigurno samo zato da slava arhanđela bude još veća... Znao sam da sva ta snaga (zmaja) *mora* podleći pod arhanđelovim mačem... i čitavo je moje srce bilo uz njega... Taj još dječji način kao da je i nadalje ostao kod mene. Glavno je da ono što je zlo na koncu podleđe«. Potom na kraju pisma Nazor veli: »Ja sam veliki štovatelj sv. Frane Asiškog, al' dok ne vidim Umbriju, čini mi, se da i ne smijem o njemu pisati. Već davno želim da je pohodim; i baš zbog Sveca«.

Pismo od 4. studenoga 1927.

Nakon godinu dana, 4. studenoga 1927. Nazor se ponovno javlja Marakoviću i šalje mu četiri primjerka svoje najnovije zbirke pjesama *O četiri Arhanđela*. Obavještava ga nadalje da je u tijeku objavljivanje njegove knjige *Priče* s pričama koje imaju autobiografski karakter i naglašava kako je njegova već objavljena priča »Legenda o sv. Kristoforu« najviše biografska. I na kraju gleda u budućnost pa veli: »A sam Bog znade kakve će pak biti 'Priče o mojoj starosti'. Već sanjam o njima. One bi morale biti najljepše, sve 'eterične'...«.

Pismo od 21. studenoga 1927.

Još istoga mjeseca, 21. studenoga 1927. šalje Nazor Marakoviću za *Hrvatsku prosvjetu* svoj »Križni put«. Odmah na početku pisma veli kako njime »kiti i nadopunjuje maleni hram 'Četiriju arhanđela.'« Još se koleba kakav naslov dati pa veli: »Ne znam ne bi li možda bilo bolje dati im hrvatski naslov: Križni put najjadnijega između sviju grješnika?« I ovdje u samom pismu, kao i u mnogim drugim svojim pjesmama religioznog nadahnuća, Nazor se ne ustručava priznati svoju »grešnost« u odnosu na Božanstvo. To je upravo najjasnije izrazio u ovome svome *Križnom putu*.

Pismo od 5. siječnja 1928.

Nazor je ponovno premješten u Crikvenicu u Državni dječji dom. 5. siječnja 1928. piše Marakoviću s nove adrese te na početku veli: »Vraćam se opet svome polukloštarskom životu«. Potom razvija dalje glavnu temu svoga pisma: definitivno izdanje »Crkvice četiriju arhanđela« u kojem ima dvostruko više pjesama nego u prvom. Dolazi na ideju da se to izdanje ilustrira reprodukcijama skulptura Ivana Meštrovića pa kako ne može osobno doći u dogledno vrijeme u Zagreb da s Meštrovićem o tome razgovara, moli Mara-

kovića da u tome smislu za njega posreduje kod Meštrovića i nagovori ga da prihvati ovu njegovu molbu.

Pismo od 13. ožujka 1928.

Maraković je uspješno posredovao kod Meštrovića koji je prihvatio da njegove reprodukcije izađu u knjizi Nazorovih pjesama, a i sam Maraković pristaje da njegov članak uđe u knjigu kao predgovor. Nazor je veoma zadovoljan te na početku pisma koje upućuje Marakoviću iz Crikvenice 13. ožujka 1928. piše znakovite riječi: »... i da tako sva trojica nešto uradimo – materijalističkom vremenu u prkos«. ⁷

Potom dalje nastavlja s programiranjem tehničke izvedbe tiskanja ove knjige čiji format mora biti »barem donekle nalik ovećem *molitveniku*«. (Sam je Nazor podcrtao riječ *molitvenik*.)

Na kraju ovoga pisma dodaje Nazor veoma zanimljivu primjedbu: »Imam nekoliko novih strofa, ali upravo jer su religioznog sadržaja poslat ću ih nekom drugom časopisu da ne bi tko mislio da religiozne pjesme šaljem samo Vašoj *Hrvatskoj prosvjeti*«.

Dodatak korespondenciji

Premda ne spada formalno i izravno u korespondenciju, donosimo ipak ovdje dva teksta u stihovima, jedan Nazorov, a drugi Marakovićev koji su zapisani u *Spomenici* Franjevačkog samostana na Hvaru. Nazor je posjetio ovaj samostan 31. svibnja 1934. i u nj zapisao nekoliko svojih stihova pod naslovom *Kod Franjevaca*. U susretu s mirom i nadnaravnom atmosferom koja vlada u svakom samostanu, Nazor je u tim stihovima izrazio svoju želju, koja je čini se u njemu stalno tinjala, da sve ostavi, da se oslobodi svega što ga je u životu opteretilo i zarobilo i da postane običan sluga i brat franjevac u samostanu i da tako nađe svoj mir i ravnotežu. Nakon tri mjeseca isti je samostan 19. kolovoza 1934. posjetio i Ljubomir Maraković. Kad je pročitao što je Nazor zapisao u *Spomenicu*, na drugoj stranici istoga lista Maraković je odgovorio Nazoru i svoj komentar na Nazorov tekst također je zaodjenuo u stihove. Donosimo oba ova teksta točno prema izvorniku kako su upisani u *Spomenici* Franjevačkog samostana u Hvaru.

⁷ »Materijalističkom vremenu u prkos«. Ovo je motto što ga je Nazor stavio na početak svoje zbirke *Pjesme o četiri arhandela* objavljene 1927. – Zanimljivo da tu istu misao spominje i u ovome pismu dr. Marakoviću. Očito da je ta misao dominirala njegovim stvaralaštvom u tom zreлом razdoblju njegova života koje je usmjeravao prema pobjedi Duha nad Materijom.

KOD FRANJEVACA

*Oče gvardijane, hoću – al' dajte, da vrtlarom budem,
I da po selima kruh prosim, i metem vam dvor.
Ispred vrata vaših razderati svoje ću pređe,
Pa da vam dođem go ko novorođenče; sam,
Bez tih sanja, što na me navališe i još me drže,
Bez tih misli, što dar knjiga su, učenja plod.
Al' vi me ne ćete takvog. – I nigdje da odbacim breme,
Što na hrbat ga moj naprti ljuta mi kob.*

Hvar, 31. V. 1934.

Vladimir Nazor

Maraković mu nakon tri mjeseca na drugoj stranici istoga lista *Spomenice* odgovara ovim stihovima:

*Pjesniče, što Te priječi, da trk svoj odbaciš i da
Pođeš, gdje vječna Ti sja Istina, Život i Put.
Nije to kraj, ljepota, ni čar samostanskih zidova
Što će Ti donijeti mir – nego je za Bogom žed;
Za njim, što vječna je Ljubav, što sunce i ostale zvijezde
Kreće i čiji je dah svakoga čovjeka kob.*

19. VIII. 1934.

Ljubomir Maraković

I to bi se mogao smatrati završetkom njihove korespondencije koju u ovom posljednjem slučaju trebamo shvatiti u jednom širem smislu budući da su oba ova teksta upisana u *Spomenicu* javna i dostupna na uvid svakom posjetitelju istoga samostana.

II. Marakovićeve recenzije i prikazi Nazorovih djela

U drugom dijelu ovoga rada donosimo prikaze samo važnijih recenzija Ljubomira Marakovića koje je pisao o djelima Vladimira Nazora. Te je recenzije Maraković objavljivao uglavnom u *Hrvatskoj prosvjeti*, ali i u drugim časopisima. Ima ih ukupno dvadeset i jedna.

Kao uvod u ovaj drugi dio ovoga rada donosimo početne rečenice iz posljednje recenzije Nazorove knjige *Zagrebačke novele*, a koju je Maraković

objavio 1944. u novinama *Spremnost* pod naslovom »Nazor u magli«. ⁸ Piše Maraković:

»Tamo od god. 1912. kada su izašli njegovi *Hrvatski Kraljevi* prvi put u svom definitivnom obliku u izdanju 'Matice Hrvatske', pratio sam stalno pjesnički rad Vladimira Nazora i pisao o njemu više nego itko kod nas. Nisam doduše izdao ni knjige ni knjižice o njegovu pjesništvu, ali sam o njemu pisao postepeno, kako se ono razvijalo. A ono se zaista i razvijalo«.

Nazorovi *Hrvatski kraljevi*

Prvu recenziju o Nazorovom stvaralaštvu objavljuje Maraković o Nazorovoj zbirci pjesama *Hrvatski kraljevi*. ⁹ Maraković ne šteti pohvale ovoga djela. Tako na pet stranica u časopisu *Luč* prikazuje ovo jedinstveno i rodoljubno Nazorovo djelo.

Svoju recenziju Maraković započinje stihovima samoga Nazora iz iste zbirke i to iz pjesme »Konjik«:

*Otvorilo je sunce preda mnom sjajne dvore,
S grivama u plamenu frce moj b'jesni at
Oj napr'jed, napr'jed, vranče, stazama, štono gore:
U česmu snage vječne, u slavan nepovrat!*

Potom Maraković nastavlja svoj komentar: »Ovi ponosni stihovi silnoga i veličajnoga 'Konjika' najbolje karakteriziraju onu stranu Nazorove poezije koja je i glavnim tonom njegovih *Hrvatskih kraljeva*. Golem, nadčovječan iskršava pred nama lik bajnoga konjanika, silna, beskrajna njegova čežnja, što poput vulkana, zatumljena stotinama godina, šikne neutaženom i neutaživom silom u vis – do zvijezda !«(...)

»Najbolja riječ za glavno obilježje *Hrvatskih kraljeva* to je: Otporna snaga. To je ona neslomiva sila koja poput silna požara bukne u srcu hrvatskog galeota 'pod palubom' mletačke lađe, onaj neugasivi žar kojim mu 'bijesno oko gori', te 'zadnjom snagom veslo skrši'. Zmajevi morski Ladislav, Domojoj itd. brane hrvatsko more; 'Nećemo! – grmnu Neretva junačka', a Dužd u nijemom bijesu 'zubma škrinu'«.

Maraković u Nazorovim pjesmama o hrvatskim kraljevima pronalazi još dvije uočljive karakteristike: »Još je jedan silno zastupan element u ovoj lir-

⁸ Ljubomir Maraković, »Nazor u magli, *Zagrebačke novele* kao ključ »exodusa«, *Spremnost*, III, br. 149–150, str. 13; Zagreb, 1944.

⁹ Ljubomir Maraković, *Nazorovi »Hrvatski Kraljevi«*, *Luč*, VIII, br. 7/8, str. 177–181; Zagreb, 1912.–1913.

skoj epopeji – hrvatska svijest. *Hrvatski kraljevi* su odgovor hrvatskoga pjesnika na fragmente srpskoga Vidovdanskog hrama. Njima je Nazor pokazao jasno da naše kraljevsko doba ne zaostaje za Kosovom ni malo. U njegovom pjesničkom djelu buknuo je poput silna požara ponos imena hrvatskoga. I napokon još jedna idejna nit Nazorove pjesmarice: slavenska miroljubivost. Ona je razmjerno manje zastupana; ali se javlja već kod *Seponta*, kad hrvatski vojvoda pobijedene ne samo poštedi, nego i okrijepi i osokoli«.

Nazor je posebno bio zahvalan Marakoviću za ovaj lijepi prikaz njegovih *Hrvatskih kraljeva* o čemu piše također i Ivan Merz u jednom svome pismu Marakoviću.¹⁰

Nazorove Nove pjesme – studija

Druga pa redu u kronološkom nizu Marakovićevih prikaza djela Vladimira Nazora jest recenzija njegove zbirke pjesama *Nove pjesme*.¹¹ U stvari to nije samo recenzija nego cijela »studija« kako ju je sam Maraković tako naslovio. Ova studija obuhvaća punih sedam stranica *Hrvatske prosvjete* gusto tipkanog teksta. Maraković započinje svoju studiju uspoređujući Domjanića i Nazora te veli:

»Još pred par godina, kad je izašao prvi zbornik Nazorove lirike u izdanju *Savremenih pisaca*, mogli bismo bili povući točnu paralelu između dvojice prvaka Moderne, Domjanića i Nazora. Oni zastupahu gotovo iscrpljivo dva temeljna principa modernog naziranja o svijetu: ljubav i glad. Domjanić, pjesnik beznadne, a ipak svesilne i sverazorne ljubavi; Nazor, pjesnik nadčovječne snage i surove borbe za opstanak.

O te se slike vežu i dva stara temeljna motiva Nazorove lirike: plodnost i snaga«.¹²

»Vidjeli smo već kako se otporna snaga veličanstveno manifestirala na poseban način u pjesnikovim *Hrvatskim kraljevima*. Ni *Nove pjesme* ne zaostaju u tom za njima.

Nije dakle ni čudo, što je u Nazorovim pjesmama snage moćno odjeknula balkanska vojna za oslobođenje. (...) Ali Hrvatima još 'petero lanaca na tijelu zveči'. Još njegov zmajić 'u tamnim čeka spiljama i sve se hrani krvlju i suzama što peku kao žerava.' Ipak kad svane dan i rodna se zemlja zaljulja, 'u jedan će mah osam stotin proljeća iz zemlje naše skočiti'«.

¹⁰ Ivan Merz piše pismo Ljubomiru Marakoviću 15. lipnja 1916. i među ostalim veli: »Kad mu je (Nazoru) Ribarić donio *Luč s Vašom* ocjenom *Hrvatskih kraljeva*, bio je sav ushićen i govorio: 'Ha, taj me je jedini do sada razumio'«.

¹¹ Ljubomir Maraković, »Nazorove Nove Pjesme – Studija«, *Hrvatska prosvjeta*, I, br. 1, str. 11–17; Zagreb, 1914.

¹² Isto, str. 11.

»Jedan je elemenat jače i silnije zastupan u ovoj pjesmarici nego u prvoj, šta više, on kao da ovaj put opsegom nadmašuje ona prva dva. To je priroda. Ali je ovaj put, da tako reknemo, priroda tu radi prirode. *Šumske idile i Planinske pjesme* jesu čista kontemplacija prirode, bijeg iz vreve života u krilo svetoga mira šumskoga ili na vrhunce veličanstvenih nebotičnih planina«. ¹³ (...)

»Nazor piše knjige narodne, knjige naroda svoga (*Hrvatski kraljevi*) i knjige iz svoga naroda (*Hrvatski gradovi*). On je i prvi od modernih i dosad jedini, koji je prodro i u opću narodnu instituciju, kao što je *Matica Hrvatska*, s namjerom, da bude doista čitan i rado čitan. (...) Novo je Nazorovo shvaćanje hrvatskih kraljeva, ili bolje hrvatskoga kraljevstva kao jedinstvenog objekta poezije: nije to za nj samo tragedija, nego i pjesma ponosa, prkosa i otporne snage. Ta je nota uopće Nazorovom zaslugom u našoj lirici kao nova«. ¹⁴

A odatle je pošao pjesnik i dalje: tu vanjsku borbu s protivnicima naroda prenio je pjesnik izvana u sebe, u unutarnjost, i to upravo u *Novim pjesmama*. I to je druga moralna vrednota Nazorove dosadanje lirike. Ja sam kušao pokazati kamo otprilike ta nova borba smjera i tko ju je zapodjeo: javio se u *Novim pjesmama* Bog. Osjećati se jedno s prirodom ne znači istovjetovati s prirodom Boga, koji je u *Novim pjesmama* uvijek osoban. Ne samo u pjesničkoj slici u šumi, nego i Krist u *Uskrsu* i kao *Bog otaca naših*, kome se pjesnik moli. A Nazor u velebnoj viziji i krasnoj, iako jedinjoj pjesmi te vrste, moljaše: »'O kućo zlatna, o zvijezdo morska, O kulo bjelokosna.'« ¹⁵

Pjesme o četiri arkanđela

Nazorove *Pjesme o četiri arkanđela*¹⁶ jest posebna zbirka s mnogo pjesama religioznog sadržaja. Stoga i ne čudi da je Maraković toj zbirci posvetio posebnu pozornost i dodijelio joj čak pet stranica recenzije u *Hrvatskoj Prosvjeti*. Maraković na početku uspoređuje Nazora i Meštrovića u njihovu stvaralaštvu, te ističe njihove sličnosti, ali i različitosti. Posebno je zanimljivo da Maraković i ovdje spominje mogućnost predlaganja Nazora za dobivanje Nobelove nagrade za književnost. Svoju recenziju o ovoj posebnoj zbirci Nazor započinje ovako:

»Na raskrsnici dviju golemih epoha u hrvatskoj povijesti stoje dva snažna umjetnička duha čiji stvaralački rad pokazuje u svojim idejnim razvojnim osnovicama karakterističan paralelizam kakav se u povijesti umjetnosti rijet-

¹³ Isto, str. 12.

¹⁴ Isto, str. 15.

¹⁵ Isto, str. 17. Ova tri naziva Nazor je uzeo iz Litanija Lauretanskih, a odnose se na Blaženu Djevicu Mariju.

¹⁶ Ljubomir Maraković, »Vladimir Nazor: Pjesme o četiri arkanđela«, *Hrvatska prosvjeta*, XIV, br. 7/8, str. 145–149; Zagreb 1927.

ko nalazi. (...) Moramo uglaviti barem to da ovo očito podudaranje dviju ponajjačih umjetničkih sila ne može biti slučajno nego da u njemu nesumnjivo leži ključ najvišemu izražaju onoga što ova raskrsnica dviju epoha za nas ima da znači. Meštrovićevom veličajnom izložbom u Londonu u vrijeme rata, ne dominira samosvijesni Pobjednik, već raspeti Hrist u svojoj neizmjernej patnji. Gotovo u isto vrijeme izdaje Nazor *Utvu Zlatokrilu* s divnom apoteozom mira u završnoj poanti (također jedan od razloga, zašto sam govorio o Nobelovoj nagradi u vezi s Nazorovim imenom)«. (...)

»Do iste je linije došla i Nazorova kapelica četvorice Arkandela. Nekad poganski kult prirode nadahnuo je sada pjesnika sasvim produhovljenom mišlju o Božjim vjesnicima: Rafaelu, Urielu, Mihajlu, Gabrielu, simboliziranim u proljeću, ljetu, jeseni i zimi, u jutru, podnevu, večeri i noći. Rafael, zaštitnik zdravlja i životnih sokova, Uriel, tkač svijetla i topline, Mihael pobjednik zmaja i Gabriel vjesnik Spasitelja. Vjesnik onoga malog djeteta Isusa, 'iskre Sunca Vječnoga', komu se u poniznosti klanjaju 'tri stara gorda putnika': 'Car mojih sanja proljetnih, kralj mojih ljetnih zanosa, knez mojih tuga jesenjih'.¹⁷ Nazor ne gradi hram smrti, poput Meštrovića; on piše knjigu života i zato su njegove oči još pune sjaja zemaljskoga«. (...)

»Kao što je Cavtatski mauzolej¹⁸ predvorje Smrti, tako je kapelica Četvorice arkandela na pragu do Božjeg Lica. Arkandeli, Božji vjesnici, spajaju Stari Zavjet s Novim. Ali u Novom Zavjetu otvara sam Gospod vrata vječnog života. (...) I kako je analogija s cavtatskim mauzolejem gotovo potpuna, morao bih ovdje ponoviti ono što sam tamo rekao. Religija, do koje su ovdje oba umjetnika doprli kao do srži i korjena svoga bića i svoje umjetnosti, po korjenu latinske riječi znači vezu, i to ne samo vezu između čovjeka i Boga, nego i između čovjeka, Boga i drugih ljudi. Stihovi o 'Četiri arkandela' ne zaostaju ni snagom ni ljepotom ni po čemu ni za najjačim što je Nazor dao u prvašnjim periodama svoga stvaranja. Pa ako je to i mala knjižica, u njoj je 'novi svijet', izlazište novoga života, u njoj je ona tako neznatna i mala, ali čvrsta točka koju je tražio filozof da s nje 'pokrene zemlju'«.

Pjesme o bratu Gavanu i o seki Siromaštini¹⁹

Već u korespondenciji između Marakovića i Nazora nalazimo podatke o tome kako Nazor veoma štuje sv. Franju Asiškoga, dapače ima veliku želju da hodočasti u Umbriju, rodni kraj sv. Franje.²⁰ Ideal franjevačkog siro-

¹⁷ Citati iz Nazorove pjesme »Božić«.

¹⁸ Mauzolej obitelji Račić u Cavtatu što ga je izradio Ivan Meštrović.

¹⁹ Ljubomir Maraković, »Vladimir Nazor: 'Pjesme o bratu Gavanu i o seki Siromaštini'«, *Hrvatska prosvjeta*, XIX, br. 2, str. 42; Zagreb, 1932.

²⁰ Pismo od 4. studenoga 1926. – Vidi gore.

maštva, koji ga privlači, Nazor spominje i u svojim stihovima upisanima u Knjigu posjetitelja Franjevačkog samostana na otoku Hvaru.²¹ Tako je ovoj tematici Nazor posvetio i posebnu zbirku pjesama koju Maraković s posebnim zanimanje recenzira i naglašava da se među tim pjesmama nalazi njih nekoliko koje »pripadaju među najljepše što je pjesnik stvorio«. Evo najvažnijih dijelova Marakovićeve recenzije tih pjesama:

»'Pjesme o bratu Gavanu i o seki Siromaštini' najnovijeg su datuma (1930.) te prema tome i nova nit u tom unutarnjem traženju sama sebe. Sjećajući svojim naslovom na Asiškog Siromaha one se nadovezuju na 'Pjesme o Četiri Arhandela' odgonetajući smisao obilja i oskudice, podijeljenosti i usamljenosti, bogatstva i siromaštva u životu. (...) »Pjesme o bratu Gavanu i seki Siromaštini« dirljiv su i dubok odraz pjesnikove čežnje i, premda je po koji njihov akcent pozitivan, one su još uvijek izražaj dubokog nezadovoljstva. Iako rješenje nije još nađeno, odnosno tek se nazire, ovi su nemiri duše spasonosni i zato nije ni čudo da među ovim pjesmama ima njih nekoliko koje prekrasnom plastikom, dubokom iskrenošću i intimnom toplinom pripadaju među najljepše što je pjesnik stvorio ('Seka Siromaština', 'Dućančić', 'Prosjak i Gavan')«.

Legenda o sv. Hristoforu

U svome pismu Marakoviću od 4. studenoga 1927. Nazor navodi kako njegova novela »Legenda o sv. Kristoforu«²² sadrži najviše biografskih elemenata u usporedbi sa svim ostalim njegovim novelama i pričama. Premda je ova novela pisana još godine 1922., ona u izvjesnom smislu sadržava i proročke elemente Nazorova budućeg života. U toj noveli Nazor sebe identificira s glavnim junakom Reprobom koji kasnije dobiva naziv Kristofor. Koliku je važnost Nazor pridao ovoj noveli pokazuje i činjenica da je on sam preveo ovu svoju novelu na talijanski jezik, kao jedinu od svih svojih novela i objavio je kao posebno izdanje u Italiji. No, evo što o toj noveli veli njegov kritičar Ljubomir Maraković. Donosimo samo neke dijelove ove recenzije:

»U nizu Nazorovih priča reda se jedna kršćanska legenda, vješto dopunjena, glatko prepjevana. Kristofor Reprob je odbačeno dijete koje je svoju majku stalo života; prosjakinja Hortika uzima ga za posinka. Mladić nadčovječne snage susreće se s ocem, ali ga osjećaj fizičke i moralne nadmoći lišava djetinje ljubavi prema čovjeku krutog egoizma. Polazi da traži »jačeg, težeg« gospodara od sebe. (...) Nalazi ga tek »idući svojim putem«, nalazi »težega« od sebe, pod čijim teretom klone gorostasni skeledžija. Bilo je to

²¹ Vidi stihove na kraju prvoga dijela ovoga rada.

²² Ljubomir Maraković, »Vladimir Nazor: 'Legenda o sv. Hristoforu', *Nove piče*, sv. I. Tisak. I. naklada St. Kuglija, Zagreb«, *Hrvatska prosvjeta*, 1923., str. 151–152.

dijete koje ga učini Kristoforom. Ima mjesta neobično sugestivne snage u ovom inače jednostavnom pripovijedanju koje se ovom svojom jednostavnošću znatno razlikuje od bujnog bogatstva pjesnikovih ranijih poetskih priča. Nije se pjesnik prevario ni u tom, ni u idejnoj pozadini ove sasvim kršćanske poezije. Ali jedno čega nedostaje jest – toplina. Ljepota kršćanstva svakome vidna, zastrta je ipak jednim tankim, tananim velom za one, koji ga ne prigrlje svim srcem i dušom. Iza toga vela, ona je još nebrojeno puta ljepša, toplija, slavnija, veća. Pitajte o tom Huysmansa, Claudela, Jammesa...«

»Vladimir Nazor u magli«

Posljednja recenzija Nazorovih djela koju je Maraković objavio odnosila se na njegovu knjigu *Zagrebačke novele* koja je izišla 1942. Bilo je to za vrijeme Drugog svjetskog rata. Recenziju je Maraković objavio u novinama *Spremnost* 1944. pod naslovom: »Vladimir Nazor u magli«. ²³ U tom svome posljednjem tekstu o Nazoru Maraković nije mogao mimoći činjenicu da je Nazor još 1942. g. otišao, odnosno bio »otičen« u partizane. U tekstu se ogradio od političkih konotacija toga Nazorova čina, ali je ipak ton cijele recenzije obavijen maglom i zato je toj svojoj recenziji Maraković i stavio naslov »Nazor u magli«. Ovaj Marakovićev tekst je od svih njegovih recenzija najkritičniji. Međutim Maraković tada još nije raspolagao podacima na koji je način Nazor »otičao« u partizane, a što smo doznali tek nedavno kada je dr. sc. Nedjeljko Mihanović u jednom intervjuu objavio izjave Nazorove rođene sestre Irme koja je do u detalje ispričala sve okolnosti njegova »odlaska«, točnije rečeno njegove otmice od strane konspirativnih partizanskih suradnika u Zagrebu. ²⁴ Iz toga Marakovićeva opširnog članka-recenzije donosimo ovdje samo najvažnije dijelove:

»Pravom koje mi daje dugi niz godina bavljenja Nazorovom poezijom, htio bih ovdje izvesti tajnu njegova posljednjeg puta iz samoga njegova stvaranja, ne dirajući u političku stranu stvari koja nije moj posao. Poznato je, da *Pjesme o četiri Arhandela*, koje su izišle 1942. kao jedna od najjačih objava Nazorova stvaranja, nisu nastale u doba kada su izdane za javnost, nego su se postupno pribirale i odabirale iz ostale njegove poezije, pa stoga kao cjelina ne predstavljaju novu tekovinu. (...) Posljednja su prava novost u Nazorovu stvaranju samo *Zagrebačke Novele*, objavljene također 1942. prije sudbonosnog koraka«. (...)

»Nazor se pojavio u *Hrvatskoj Prosvjeti* god. 1920., odmah u prvoj godini moga urednikovanja. Mogao bih sebi polaskati pa reći da je to bilo zato

²³ Ljubomir Maraković, »Vladimir Nazor u magli. *Zagrebačke novele* kao ključ 'exodusa', *Spremnost*, III, br. 149–150, str. 13; Zagreb, 1944.

²⁴ Nedjeljko Mihanović, »Oтели su mi ga živa i oтели su mi ga mrtva«. Intervju o Vladimiru Nazoru. *Glas Koncila*, br. 16, str. 19; Zagreb, 20. travnja 2014.

što je osjetio širokogrudnost i susretljivost moga stava. Napokon – nije to ni baš netočno, ali isto takvu širokogrudnost pokazivao je prema njemu i pok. Milan Pavelić koji je kao svećenik i Nazorov poznanik još odavna nastojao probuditi u Nazoru žicu što se pojavila npr. u »Crvenlišajima«: *Anima humana naturaliter Christiana*.²⁵ Pa zašto ne bi čovjek koji je u *Hrvatskim kraljevima* tako snažno oživotvorio svoje rodoljublje, priznao i vjeru svojih otaca? Nazor je uistinu davao za *Hrvatsku Prosvjetu* kršćanske tekstove, pisao katolički usmjerena djela kao što je npr. bila 'Via crucis', 'Brat mali' ili ona pripovijest o Kačiću iz 'Pastira Lode'. (...) U svojoj pjesmi 'Autobiografija' (*Četiri arhandela*) napisao je Nazor ove značajne stihove:

*Bez šake i bez grla kakvog Vođe,
Svoj život živim nekom maglom vit.*

Čudnovato da se tu govori baš o 'šaci', a ako se 'Vođa' u stvarnosti možda i naziva kako drugačije – ime nije bitno. Ali ono o 'magli' živa je istina. I više nego što je Nazor možda mislio kad je napisao te stihove. I njegova 'odsutnost' maglom je obavita«.

Da je Maraković doživio 1975. sigurno bi bio napisao još jednu recenziju o Nazoru, ali ovaj puta bez spominjanja ikakve magle i slično. Naime te je godine Crkva u Hrvata objavila prijevod *Časoslova* (svećenički brevijar) na hrvatski jezik i u njega je uvrstila i jedan dio Nazorove pjesme »Vjesnik«.²⁶ Tim je činom hrvatska Crkva jasno dala do znanja hrvatskoj javnosti što misli o Nazoru i njegovu pjesničkom djelu ispunjenom brojnim sadržajima religioznog karaktera, bez obzira na posljednjih šest godina njegova života koje je proživio kao zarobljenik i žrtva komunističkog režima.

Zaključak

Otkriće do sada nepoznatih pisama Vladimira Nazora Ljubomiru Marakoviću koja daju sasvim novo svjetlo na karakter, svjetonazor i općenito na književno stvaralaštvo Vladimira Nazora, potaknulo je novi interes ne samo za njegovo književno djelo da se obradi pod vidom religioznih sadržaja, nego i za rasvjetljavanje posljednjih šest turbulentnih godina njegova života

²⁵ Prijevod s latinskog: Ljudska je duša po naravi kršćanska.

²⁶ Vladimir Nazor, »Vjesnik«, *Časoslov Božjega naroda, Služba čitanja, Spomendan Bl. Dj. Marije u subotu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975. str. 511. (Također i u drugom izdanju, 3. i 4. svezak, 1997. str. 1289–1290) Riječ je o Arkandelu Gabrijelu koji donosi vijest Bl. Djevici Mariji da će postati Majka Isusova. Za tu je pjesmu biskup Mijo Škvorc i sam pjesnik, rekao da predstavlja »vrhunac hrvatske religiozne lirike«.

koje je proveo najprije s partizanima »u šumi« do kraja Drugog svjetskog rata, a onda kao obična figura komunističkog režima na visokim političkim funkcijama u Hrvatskoj.²⁷ *Glas Koncila* objavio je zanimljiv intervju s dr. sc. Nedjeljkom Mihanovićem u kojem Mihanović donosi do sada nepoznate pojedinosti o Nazorovu »odlasku« u partizane, te o posljednjim danima njegova života i smrti, a što je sve Mihanović doznao od Nazorove rođene sestre Irme.²⁸ Već s dolaskom demokratskih promjena u Hrvatsku s Nazorova groba na Mirogoju uklonjena je zvijezda petokraka budući da Nazor nije nikada bio član Komunističke partije. Prije nekoliko godina njegova rodbina je na njegov grob postavila križ što potpuna odgovara Nazorovim najdubljim životnim uvjerenjima. *Glas Koncila* je 2014. izdao zbirku Nazorovih religioznih pjesama pod naslovom *Ja vjerujem – Poezija religioznog nadahnuća*. U njoj je objavljeno preko 170 Nazorovih pjesama s religioznom tematikom što je prikupio i odabrao Nedjeljko Mihanović iz svih Nazorovih djela. Ostaje još da se rasvijetle i istraže uzroci smrti Vladimira Nazora. Okolnosti u kojima je umro i kako je umro bude sasvim opravdane sumnje da nije umro prirodnom smrću.²⁹ U svim Nazorovim djelima ima mnoštvo sadržaja s religioznom tematikom koji do sada nisu sistematski obrađivani. To bi predstavljalo izvrsnu temu za jednu doktorsku disertaciju pod naslovom: *Religija u životu i djelima Vladimira Nazora*.

Bibliografija

- Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad*. Zagreb, FTI, 2003., 307 str.
- Stanko Jerčić, *S Nazorom u zvoniku. Liturgijski kalendar u stihovima Vladimira Nazora*. Postira, 2007.
- Božidar Nagy, »Otkrivena Nazorova pisma Ljubomiru Marakoviću«, *Kolo, časopis Matice hrvatske za književnost*, br. 3–4, str. 224–241; Zagreb, 2013.
- Nedjeljko Mihanović, »Oтели su mi ga živa i oтели su mi ga mrtva«. Intervju o Vladimiru Nazoru. *Glas Koncila* br. 16, str. 19; Zagreb, 20. travnja 2014.
- Vladimir Nazor, *Ja vjerujem. Poezija religioznog nadahnuća*. Glasa Koncila, Zagreb, 2014., 313 str.
- Božidar Nagy, »Otkriće Nazorovih pisama Ljubomiru Marakoviću«, *Zbornik radova Nazorovi dani 2010.-2015.*, Postira, 2015., str. 114–133.

²⁷ U svome djelu *Večernje bilješke*, jedne vrste njegova dnevnika što ga je nastavio pisati i nakon 1945. na jednom mjestu Nazor navodi i ovu glasovitu rečenicu: »Dadoše mi čast, ali ne i vlast«.

²⁸ Nedjeljko Mihanović, »Oтели su mi ga živa i oтели su mi ga mrtva«. Intervju o Vladimiru Nazoru. *Glas Koncila*, br. 16, str. 19; Zagreb, 20. travnja 2014.

²⁹ Vidi prethodnu bilješku, br. 28.

Vladimir Nazor, »Vjesnik«, *Časoslov Božjega naroda, Služba čitanja, Spomendan Bl. Dj. Marije u subotu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975., str. 511. (Također i u drugom izdanju, 3. i 4. svezak, 1997., str. 1289–1290).

Božidar Nagy, »Vladimir Nazor u recepciji studenta Ivana Merza«, *Obnovljeni život*, Vol. 73, br. 1, str. 39–52; Zagreb, 2018.

Recenzije Ljubomira Marakovića o radovima Vladimira Nazora

1. Ljubomir Maraković, »Nazorovi 'Hrvatski Kraljevi'«, *Luč*, VIII, br. 7/8, str. 177–181; Zagreb, 1912.–1913.
2. Ljubomir Maraković, »Nazorove 'Nove Pjesme' – Studija«, *Hrvatska prosvjeta*, I, br. 1, str. 11–17; Zagreb, 1914.
3. Ljubomir Maraković, »More«, *Narodna politika*, III, br. 209, str. 2; Zagreb, 1920.
4. Ljubomir Maraković: »Smjerovi drame«, *Hrvatska prosvjeta*, god. VII, knj. II, br. 9–10, str. 575–580; god. IX, br. 1, str. 12–17; br. 15–16, str. 348–355; br. 17–18, str. 403–410; Zagreb 1921. i 1922. (Uz ostalo daje se osvrt na dramski rad Vladimira Nazora).
5. Ljubomir Maraković, »Crvenkapica«, *Narodna politika* V, br. 37, str. 3; Zagreb, 1922. (O Nazorovu dramatiziranom igrokazu: »Crvenkapica«).
6. Ljubomir Maraković, »Vladimir Nazor: Niza od koralja«. Naklada »Tipografije« d. d., Zagreb 1922., *Hrvatska prosvjeta*, 1923., str. 150.
7. Ljubomir Maraković, »Vladimir Nazor: Legenda o sv. Hristoforu«, *Nove piče*, sv. I. Tisak. I. naklada St. Kuglija, Zagreb, *Hrvatska prosvjeta*, 1923., str. 151–152.
8. Ljubomir Maraković, »Vladimir Nazor. Paun. Nove priče, svezak drugi«, Tisak i naklada St. Kugli, Zagreb, *Hrvatska prosvjeta*, XI., br. 1, str. 47; Zagreb 1924.
9. Ljubomir Maraković, »Carstvo priče«, *Hrvatska prosvjeta*, XIII., br. 1, str. 10–12; br. 2. str. 30–35; Zagreb, 1926.
10. Ljubomir Maraković: »Knjige za djecu«, *Hrvatska prosvjeta*, XIV, br. 3, str. 71–72; Zagreb, 1927. (Uz ostalo daje se prikaz Nazorove knjige »Genovevina košuta«, Zagreb 1926.).
11. Ljubomir Maraković, »Pjesme o četiri arhandela«, *Hrvatska prosvjeta*, XIV, br. 7/8, str. 145–149; Zagreb, 25. 8. 1927.
12. Ljubomir Maraković, »Nazorove životne priče. Priče s ostrva, iz grada i sa planina«, Izd. Matica hrvatske, *Hrvatska revija*, I., br. ½, str. 192–194; Zagreb, 1928.
13. Ljubomir Maraković, »Pjesnik okružen pričama«, *Hrvatska prosvjeta*, XV., br. 4, str. 91–92; Zagreb, 1928.
14. Ljubomir Maraković, »Književna kritika«, *Hrvatska prosvjeta*, XV, br. 10, str. 219–221; br. 11, str. 244–246; Zagreb, 1928.
15. Ljubomir Maraković, »Šarko i njegov gospodar«, *Hrvatska prosvjeta*, XVI, br. 2, str. 42–44; Zagreb, 1929.
16. Ljubomir Maraković, »Pjesme o bratu Gavanu i o seki Siromaštini«, *Hrvatska prosvjeta*, XIX, br. 2, str. 42; Zagreb, 1932.

17. Ljubomir Maraković, »Hrvatska književnost u XX. vijeku«, *Obzor*, Spomen knjiga 1860–1935., str. 130–134; Zagreb, 1935. (Uz ostalo daje se književni portret Vladimira Nazora).
18. Ljubomir Maraković, »Pastir Loda«, *Hrvatska prosvjeta*, XXXVI, br. 4/6 str. 186–189; Zagreb, 1939.
19. Ljubomir Maraković, »Uz 'Dujasovu sablju'«, *Hrvatska prosvjeta*, XXVII, br. 5/7, str. 232; Zagreb, 1940. (O postanku pripovijetke V. Nazora: *Dujasova Sablja*, tiskane u *Hrvatska prosvjeta*, br. 5/7; 1940).
20. Ljubomir Maraković, »Još uz 'Dujasovu sablju'«, *Hrvatska prosvjeta*, XXVII, br. 8/10, str. 292; Zagreb, 1940.
21. Ljubomir Maraković, »Vladimir Nazor u magli. 'Zagrebačke Novele' kao ključ 'exodusa'«, *Spremnost*, III, br. 149–150, str. 13; Zagreb, 1944.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ I VLADIMIR NAZOR: KORESPONDENCIJA I RECENZIJE

Sažetak

U ostavštini Ljubomira Marakovića otkriveno je godine 2012. jedanaest autografskih Nazorovih pisama koja je uputio Marakoviću kao svome književnom kritičaru, a koji je izbliza pratio Nazorov književni rad i o njegovim djelima donosio prikaze, recenzije i ocjene. Pisma su pisana između 1926. i 1930. godine. U njima Nazor piše o svome književnom radu, o svojim djelima, njihovu nastanku, ali i o njihovoj filozofsko-teološkoj pozadini, kao i o svojim religioznim uvjerenjima. Ta, do sada potpuno nepoznata Nazorova pisma, važan su prinos za poznavanje njegova duhovnog profila, njegova svjetonazora i njegova religioznog uvjerenja. U tim pismima otkrivamo korijen Nazorove duševnosti i duhovnosti, njegova intimna uvjerenja iz kojih su proizlazila njegova djela pisana dok je bio na slobodi, sve do njegova na prejevaru organiziranog »odlaska« u partizane 29. prosinca 1942.

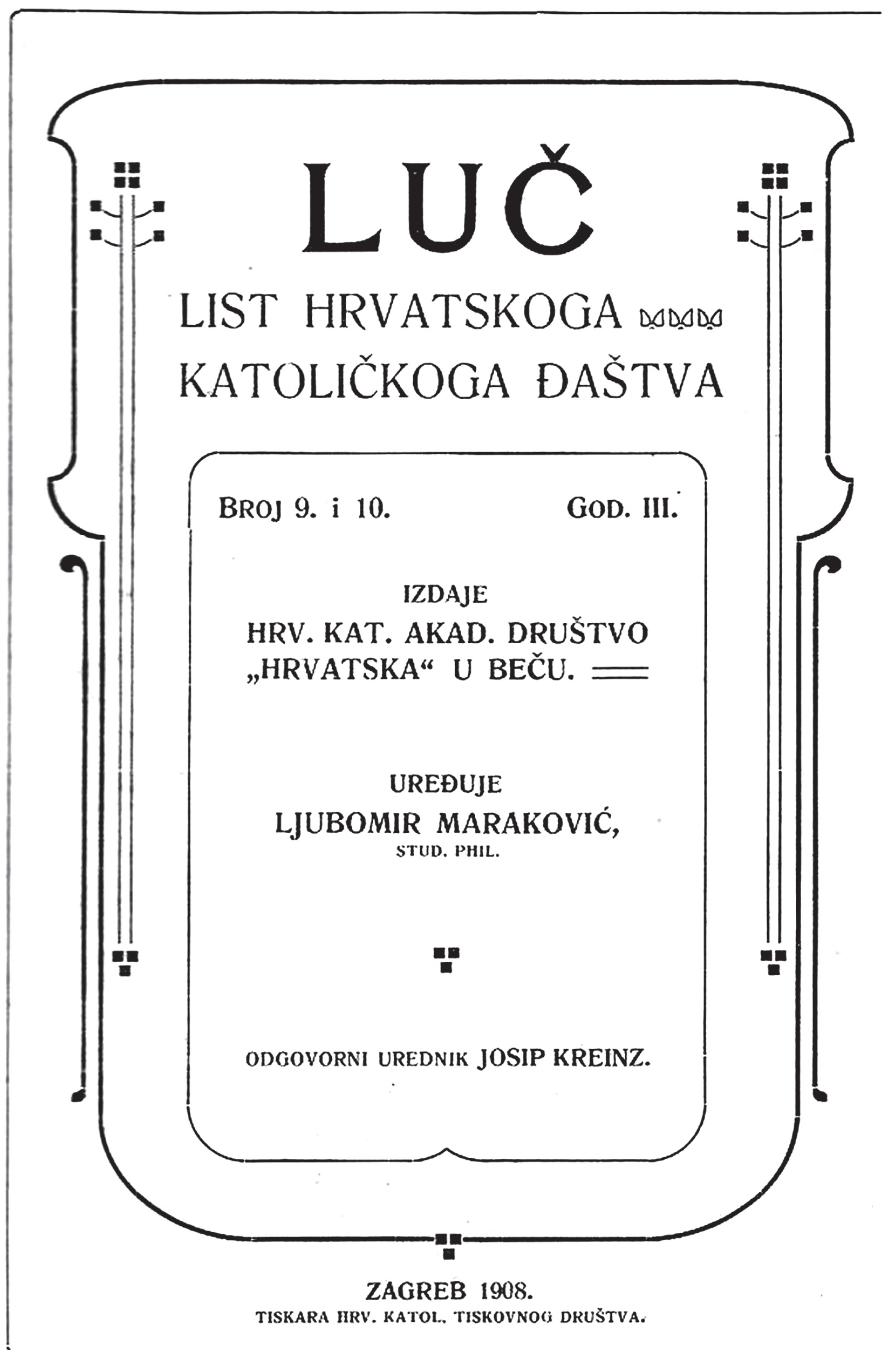
U drugom dijelu ovoga rada donose se prikazi važnijih Marakovićevih recenzija koje je objavljivao o djelima Vladimira Nazora. Te je recenzije Maraković objavljivao uglavnom u *Hrvatskoj prosvjeti*, a neke i u drugim časopisima. Ima ih ukupno dvadeset i jedna. U svojoj posljednjoj recenziji »Nazor u magli« objavljenoj u *Spremnosti* 1944., Maraković tvrdi kako je stalno pratio Nazorov pjesnički rad »i pisao o njemu više nego itko kod nas«. A o njegovu pjesništvu pisao je postupno, kako se ono razvijalo. U zaključku autor naglašava da bi trebalo svakako istražiti uzrok smrti Vladimira Nazora jer mnoge dostupne činjenice i podatci dovode do zaključka da nije umro prirodnom smrću. Budući da u Nazorovim djelima ima mnoštvo podataka o religiji i kršćanstvu koji do sada nisu sustavno obrađeni, autor predlaže da bi što prije trebalo izraditi jednu doktorsku disertaciju koja bi za temu imala: »Religija u životu i djelima Vladimira Nazora«.

Ključne riječi: Vladimir Nazor, korespondencija, religiozni pjesnik

LJUBOMIR MARAKOVIĆ AND VLADIMIR NAZOR:
CORRESPONDENCE AND REVIEWS*Summary*

In 2012, eleven original, hand-written Nazor's letters were discovered in Ljubomir Maraković's bequest. Nazor sent them to Maraković as a literary critic, who closely followed Nazor's literary work and published reviews, criticisms and surveys about it. In letters written between 1926 and 1930, Nazor reports about his literary endeavors, his works, their origin, but also their philosophical and theological background, as well as their religious beliefs. These until now completely unknown Nazor's letters make an important contribution to the understanding of his spiritual profile, his world view and religious belief. These letters reveal the roots of Nazor's spirituality, his intimate beliefs from which his works emerged, written while he was still at large, until his fraudulently organised »joining« the partisans on December 29th 1942. The second part of this paper deals with some of Maraković's more important reviews that he published on Vladimir Nazor's opus. These reviews were mostly published in *Hrvatska prosvjeta*, but some of them were also printed in other periodicals – all in all, twenty one of them. In his last review, »Nazor u magli« [»Nazor in the Fog«], published in *Spremnost* in 1944, Maraković claims that he constantly followed Nazor's poetic work »and wrote about him more than anyone else here«. And about his poetry, he wrote gradually, as it was developing. The paper concludes with the author's opinion that it would be absolutely necessary to look into Vladimir Nazor's cause of death, since many of the available facts and data point to the conclusion that he did not pass away from natural causes. Considering the fact that in Nazor's works there is a lot of data with regard to religion and Christianity which so far has not been systematically researched, the author suggests that a doctoral dissertation covering the topic of »Religion in Vladimir Nazor's Life and Opus« should be written as soon as possible.

Key words: Vladimir Nazor, correspondence, religious poetry

Sl. 14.: »List hrvatskoga katoličkoga đastva« *Luč*, izlazio je od 1905. do 1907. u Beču, te od 1907. do 1942. u Zagrebu. Prvi urednik i poslije stalni suradnik bio je Ljubomir Maraković

Zvezdana Rados

Marakovićeve prosudbe o Krležinu stvaralaštvu

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.
821.163.42.09 Krleža, M.

U znanstvenoj (pa i široj) recepciji i valorizaciji književno-kritičkoga i književno-povijesnog rada Ljubomira Marakovića nezaobilazna je tema Krleža. Nakon višedecenijske nametnute recepcijske šutnje ili pak ideološke/političke stigme nepoćudnosti, relevantnu joj pozornost posvećuje nekoliko autora – početno, »proljećarski«¹ Dubravko Jelčić 1971. (u predgovoru u PSHK²). Isti autor devedesetih godina radom »Kritičar između ideologije i estetike« (u knjizi *Nove teme i mete*, 1995.³) započinje proces postupne revalorizacije prešućivanoga i marginaliziranog, iz nacionalne memorije brisanog Marakovića i njegova djela, a taj proces pratimo u novom, bogatijem izdanju Marakovićevih rasprava i kritika u SHK i predgovoru Antonije Bogner-Šaban (1997.),⁴ potom u radu »Ljubomir Maraković, zanemareni katolički kritičar, i engleska književnost« Helene Peričić (2000.)⁵ u knjizi (za proučavatelje Marakovića i katoličke književnosti te hrvatske periodike, nezaobilaznoj) Vladimira Lončarevića *Luči Ljubomira Marakovića* (2003.),⁶ preko knjige Ivica Matičevića *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici 1941. – 1945.* (2007.)⁷ do zbornika znanstvenoga skupa *Katolicizam, modernizam i književnost* (2011.)⁸ te Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću održana

¹ U vremenu hrvatskoga proljeća, odnosno oživljavanja hrvatskoga nacionalnog pokreta.

² Dubravko Jelčić, »Ljubomir Maraković«, u: Haler – Kombol – Gavella – Maraković, *Eseji, studije, kritike*, PSHK, knj. 86, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.

³ Isti, »Kritičar između ideologije i estetike«, u: *Nove teme i mete*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995.

⁴ Antonija Bogner-Šaban, »Predgovor«, u: Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike – Josip Bogner, Rasprave i kritike*, SHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–26.

⁵ Helena Peričić, »Ljubomir Maraković, zanemareni katolički kritičar, i engleska književnost«, *Croatia*, 49–50, str. 110–125; Zagreb, 2000.

⁶ Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i praksa*, Filozofsko-teološki fakultet Družbe Isusove, Zagreb, 2003.

⁷ Ivica Matičević, *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici 1941. – 1945.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.

⁸ *Katolicizam, modernizam i književnost*, zbornik (ur. V. Lončarević i I. Šestak), IFS, Zagreb, 2011.

koncem travnja ove godina i zbornika radova s toga skupa koji je u pripremi. U navedenim su radovima iznesena bitna, doista relevantna zapažanja, poetička i etička obrazloženja i prosudbe o Marakovićevim kritičkim ocjenama Krležina stvaralaštva, ali su uglavnom općega karaktera, uglavnom su to kraće sinteze; tek kod Matičevića nalazimo analitički pristup pojedinačnim Marakovićevim tekstovima, koji su, međutim, publicirani ratnih godinama 1941. – 1945., u vremenu kada je već bilo vidno opalo zanimanje toga kritičara za Krležu i svelo se na reduciranu hladnu korektnost. Uz Matičevića valja spomenuti i rad Božidara Petrača »Marakovićeva kritika Krležinih Balada Petrice Kerempuha«,⁹ svojevrsnu ideološku 'kontru' prethodnoj ideološkoj stigmatizirajućoj zloporabi Marakovićeve šokantno oštre kritike Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*.

U opsežnoj, pak, znanstvenoj literaturi o Krleži u dugom periodu jugoslavenskog socijalizma, jedan od prvih kritičara M. Krleže, Marakovc – koji je petnaestak godina intenzivno pratio njegovo stvaralaštvo te znatno pridonio njegovoj promociji i afirmaciji te recepciji Krleže kao velikog književnika – bio je minoriziran, najčešće i prešućen, nerijetko omalovažen te s pozicija lijeve intelektualne 'visine' označen i ponižen. Marakoviću s intelektualističkih pozicija pristupa jedan od najistaknutijih krležologa Stanko Lasić, koji u knjizi *Mladi Krleža i njegovi kritičari* (1987.) te u »povijesti kritičke misli o Miroslavu Krleži«, u I. i III. knjizi *Krležologije*, inače vrlo sustavno bilježi i komentira radove toga kritičara katoličke orijentacije. Zanimljivo je, primjerice, da se u doista studiozno i temeljito rađenoj monografiji Radovana Vučkovića *Krležino delo* (Sarajevo, 1986.) autor nigdje ne poziva na Marakovića, iako su u pojedinim interpretacijama zamjetna znatna suglasja, sličnosti i naglasci s ranijim Krležinim kritičarom. Začudo, Marakovića još nigdje ne spominje ni Darko Gašparović ni u drugom izdanju teatroloških studija *Dramatika krležiana* (1989.) – a poznato je da je, prije pojavljivanja Gašparovićeve knjige, Marakovićeva kazališna kritika bila zapažena u povijesti hrvatskoga kazališta i kazališne kritike od istaknutih teatrologa Branka Hećimovića (*Hrvatska dramska književnost između dva rata*, 1968.) i Nikole Batušića (*Hrvatska kazališna kritika*, 1971.); nakon nekoliko godina sam je Gašparović ipak ispunio dug prema Marakoviću.¹⁰ Sličnih primjera namjernoga ili nenamjernoga ili pak nemarnog zaborava / prešućivanja Marakovića mogli bismo nizati i dalje.

⁹ Božidar Petrač, »Marakovićeva kritika Krležinih 'Balada Petrice Kerempuha«, u: *Katolicizam, modernizam i knj.*, nav. dj., str. 137–144.

¹⁰ Vidi: Darko Gašparović, »Ljubomir Maraković kao kazališni kritičar«, *Dani hrvatskoga kazališta*, knj. 29, str. 337 – 359; Zagreb – Split, 2003.

Kao što je u radu već istaknuto, u prethodnoj literaturi o Marakoviću iznesene su temeljne sintetičke prosudbe o odnosu toga kritičara prema Krleži i njegovu stvaralaštvu, a Lasićeva krležologija dala je sustavan kronološki, sažet pregled radova u kojima se Maraković osvrće na Krležu. Uvažavajući prethodna proučavanja, u ovom bismo radu željeli dati cjelovitiju analizu Marakovićeva književno-kritičkog i književno-povijesnog pristupa Krleži, kojom će biti obučene Marakovićeva pregledne rasprave i kritičke studije »Smjerovi drame« (1921. i 1922.), »Ekspresionizam u Hrvatskoj« (1923.), »Iza ekspresionizma« (1927.) »Novi pripovjedači« (1929.), »Moderni objektivizam« (1930.), »Hrvatska književnost 1860. – 1935. Stilsko-razvojni pregled« (1936.), kao i njegovi kritički osvrti na Krležina pojedinačna djela, uglavnom iz njegova, sustavno praćena, dramskog opusa: »O *Vučjaku*« (1924.), *U agoniji* (1928.), *Gospoda Glembajevi* (1929.), *Leda* (1930.). Marakovićeve ocjene valorizirat će se u o kontekstu hrvatske kritičke i književno-povijesne recepcije Krležina književnog stvaralaštva.

Prvi značajniji Marakovićev osvrt na Krležu nalazimo u opsežnu preglednom članku »Smjerovi drame«, objavljen u *Hrvatskoj prosvjeti* 1921. i 1922., kada je Krleža zaokruživao svoj prvi dramski ciklus, dramske legende. Već u tom radu Maraković, prikazujući, među ostalima, i ekspresionistički smjer hrvatske drame, naglašava Krležin dramski talent i njegovo središnje mjesto u novoj, ekspresionističkoj generaciji hrvatskih dramatičara: »Ako ima među našim ekspresionistima genijalan talent, to je g. Miroslav Krleža«. ¹¹ Slične, još snažnije tvrdnje o Krležinoj veličini kao dramskoga pisca iznosit će i u kasnijim ocjenama. Marakovićeva fascinacija Krležinim dramskim talentom, u radu »Smjerovi drame«, nije međutim potvrđena afirmativnom analizom ni pohvalama samih dramskih legendi. Primjerice, uz kratka lucidna zapažanja, Maraković naglašeno ignorira *Kraljevo*, koje se u kasnijoj književno-kritičkoj recepciji ocjenjuje najuspjelijom dramskom legendom, slično se odnosi i prema *Kristoforu Kolumbu*: »[...] S lakoćom prelazim preko *Kraljeva* koje kao jedna makabreskna socijalno-psihološka studija nema dalje idejne težine. *Kristoval Colon* je jedna od onih vječito ponavljanih priča o Bogu, Čovjeku i Đavolu. Historija genija s kojim se poigrava Bog i Demon. [...]« ¹² Na pitanje 'što nam je uopće dosad rekao naš ekspresionizam', jedan od prvih tumača, znalaca i (ne zaboravimo) simpatizera ekspresionizma u Hrvata pomalo ironijski odgovara slikama iz Krležine *Hrvatske rapsodije*:

¹¹ Usp. Ljubomir Maraković, »Smjerovi drame«, u: *Rasprave i eseji / Josip Bogner, Rasprave i eseji*, (priredila A. Bogner-Šaban), SHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 112–113.

¹² Isto, str. 118.

»Taj vagon sa ‘zadimljenom, opijenom, luđački raspojasano trećom klasom’ kao neka zbirka ‘svih životnih oblika od Triglava do Soluna i od Karpata do mora’ u kojoj ‘plaču žalosni, jauču bolesni, smiju se pijani, mole grešni’, taj vagon u kome ‘živi Narod’ dobiva smjer tek kad se lokomotive dočepa Hrvatski Genije i vlak stane da juri pomamnom brzinom – Suncu. Ali na tom svome putu on ruši i trese i ništi ‘katedrale, kazališta, akademije, kasarne, palače, dvorove, redakcije, atelijere, urede, crkve, sabore, kapelice, laži, luksuriozne hrvatske laži – sve«. ¹³

No, koliko god se kritika ekspresionizma i Krleže u njegovu kontekstu pri prvom čitanju doima izrazito negativnom i u potpunu neskladu s onim sudom o Krležinu »genijalnom talentu«, ona je, rekla bih, (doduše, još) pomalo nespretno, ali ipak pisana sasvim u skladu s osnovnim načelima kritičkoga rada koje Maraković iznosi u jednom od svojih ranijih programskim tekstova »Književna smotra« (1911.), posebice je u skladu s načelima ‘stvaralačke kritike’, prema kojima kritičar ima ulogu svojevrsnoga književnog odgojitelja i mentora, koji temeljito analizira nedostatke i mane književnika radi njegova odgoja i rasta, po ‘najsajnijim uzorima’, do ispunjavanja ‘najviših umjetničkih zadaća’: »[...] Pjesniku nije dosta da mu tko pomogne ispraviti pogreške i da mu širi razumijevanje u čitalačkim krugovima, nego i on sam za sebe treba pobude, širenja obzora, umjetničkih zadaća itd.«. ¹⁴ Iz istih razloga, i s istim ciljem, Marakovićeva kritičarska pedagogija ne zaboravlja ukazati i na vrijednosti rada percipiranog umjetnika, usmjeravajući ih prema onoj kritičarevoj zamišljenoj ‘idealnoj slici klasičnoga cvata književnosti’. A vrijednosti koje pak Maraković – u radu »Smjerovi drame« – uočava kod Krleže ne proistječu iz njegovih ‘komunističkih gesta u *Plamenu*’ ili komunističke doktrine, koju uostalom ne zamjećuje u njegovim književnim djelima, nego svoj potencijal, dā Maraković naslutiti, imaju u onoj za hrvatsku književnost tipičnoj romantičarskoj »žici«, što »spaja i Šenou, i Gjalskoga, i Matoša«, a zamijećena je i kod Krleže (St. Tomašić), a nadasve ga imaju u silini umjetničkog talenta, koji se po Marakovićevu sudu uludo rasipa:

»[...] Ali, u krajnjim konzekvencijama, ovaj ljudi raspojasani romantizam g. Krleže, koji sa sjajnom zvijezdom na čelu juri ravno – Suncu, nije drugo no patriotski obojeni praktični anarhizam /.../ Treba li zaista da se sruši sve pa da se onda – ne zna što će se sagraditi?

G. Krleža nije nigdje konstruktivan. Te užasno-silne slike su kao jedan moćni proplamsaj vatrometa koji što prije sagori u to sitniji pepeo. [...]« ¹⁵

¹³ Isto, str. 116–117.

¹⁴ Vidi: Lj. Maraković, »Književna smotra«, u: *Katolički idealizam i realizam. Studije, kritike, intervjui, članci*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 135–157.

¹⁵ Lj. Maraković, »Smjerovi drame«, nav. dj., str. 117.

Ako je u »Smjerovima drame« Krleža tek inicijalno ušao u Marakovićev književno-kritičarski obzor, već godinu dana kasnije njegovo stvaralaštvo zauzima središnje mjesto u preglednoj studiji »Ekspresionizam u Hrvatskoj« (1923.), a ocjene njegovih umjetničkih vrijednosti i manjkavosti vrlo su razložno i argumentirano iznesene. Pri tom su, kao i inače u Marakovićevu kritičarskom korpusu o Krleži, na najviše mjesto pozicionirana dramska »genijalna djela M. Krleže«, baš kao i dramsko stvaralaštvo uopće u kontekstu hrvatskoga ekspresionizma. Sada izdvaja *Hrvatsku rapsodiju* i *Golgotu* kao »najjača Krležina djela, ujedno i najbolja djela hrvatskog ekspresionizma«. Na primjeru *Hrvatske rapsodije* prikazuje tipično ekspresionističku sklonost ka destrukciji forme, jasno raspoznajući ekspresivnu snagu »eruptivne forme« *Rapsodije*, tê žanrovske/generičke »smjese pripovijedanja i slobodne, sasma slobodne dramske forme«, ali i neminovnu kratkotrajnost takvih formalno-poetičkih rješenja, baš kao i revolucionarne atmosfere kojom su te »eruptivne forme« uvjetovane.¹⁶ Maraković među prvima ističe *Golgotu* kao »djelo koje svojom zrelošću nadmašuje ekspresionizam«, a datum njezine izvedbe, prve kazališne izvedbe Krležina djela (nakon niza odbijenih drama), smatra upravo međašnjim u Krležinu dramskom razvoju, pa i u razvoju hrvatske drame:

»3. novembra 1922. prikazana je u zagrebačkom Narodnom kazalištu drama Miroslava Krleže *Golgota*. [...] Koji je uzrok ovome preokretu? Da li je javnost ustuknula pred ekspresionizmom ili je Krleža napustio ekspresionizam? I jedno i drugo – ni jedno ni drugo. Nova drama Krležina nosi na sebi svakako karakteristične oznake ekspresionizma, ali ne više one njegove osobine koje su ponajviše priječile iznošenje dosadašnjih djela Krležinih.«¹⁷

Kao moguće uzroke koji su doveli do promjene Maraković navodi novu upravu drame Kazališta »koje je došlo u ruke uvidavna i energična mlađeg čovjeka«, potom i sređivanje općih prilika »koje se više ne 'boje' revolucionarnih naglasaka svojstvenima ekspresionističkim dramama«, ali kao najbitnije ističe sljedeće:

»*Golgota* je drama koja se može izvoditi, gledati i slušati. *Golgota* je drama s dramskom tehnikom, štaviše s dobrom dramskom tehnikom, drama s jakim idejnim akcentima i s konsekventno provedenom ideologijom, drama sa zbiljskim karakterima i svim onim što je bitno potrebno da jedna drama ne samo osvoji publiku nego da bude sposobna za krepak i snažan život na pozornici. A

¹⁶ Usp. Ljubomir Maraković, »Ekspresionizam u Hrvatskoj«, u: Lj. Maraković, *Rasprave i eseji*, nav. dj., str. 79–80.

¹⁷ Isto, str. 76.

uza sve to *Golgota* donosi nove poglede ne samo u koncepciji i karakteristici lica nego u dramskoj tehnici, u pozorišnim efektima i u dematerijalizaciji pozornice, te se može smatrati da je uistinu privela u život nekoje dobre privrede ekspresionizma. [...]»¹⁸

K tomu Maraković napominje, kao bitnu, i činjenicu da se Krležu u *Golgoti* riješio »svih nesnosnih ekstravagancija, ekscentričnosti i nesnosnih provokaterskih poza ekspresionizma«, te s pozicije kritičara mentora usmjerava: »to je jedno važno mjerilo za budućnost ekspresionizma«. ¹⁹ Dalje analitički pokazuje nove elemente Krležine drame – analizira dramsku strukturu, koncepciju dramske radnje i njezinu višeslojnost, kompoziciju, likove, sadržaj. ²⁰ Analizom ukazuje i na Krležino, dramskom radnjom funkcionalno opravdano, uvođenje lika doktora, tipske misteriozne figure, nositelja jedne od bitnih tendencija ekspresionizma »da stvori neku duhovnu rendgenizaciju savremenog društva, da prozre koru konvencionalnosti i društvene šablone, da ispita ‘srca i bubrege’ konfrontirajući tajne putove pojedinca s općom savjesti čovječanstva«. ²¹ Po Marakovićevu sudu taj prepoznatljivi topos ekspresionističke poetike najbitnija je, ali i najosjetljivija točka ekspresionizma uopće, pa tako i u dvjema najreprezentativnijim dramama hrvatskoga ekspresionizma, u *Hrvatskoj rapsodiji* i *Golgoti*:

»[...] Osim toga, njihovo [misterioznih figura] direktno dociranje, oni su kao neki mentori glavnoga lica koji i suviše insistiraju na direktnoj kritici čovječanstva, na patetičnim optužbama i tajanstvenom konfontiranju ljudskih sudbina i njihova smisla. Ti momenti najviše slabe efekat ekspresionističkih drama; iza prva četiri čina *Golgote* aplauz je bio frenetičan i ispunio je gdjekada gotovo čitavu pauzu, dok je iza petoga, gdje nastupa doktor, bio tako slab da je potpuni uspjeh drame ostao nekako problematičan«. ²²

Kako ističe V. Lončarević, Marakoviću je bilo blisko ekspresionističko poimanje umjetnosti kao ekspresije ²³ a ekspresionističko, pročišćujuće propitivanje »savjesti čovječanstva« s jedne je strane blisko Marakoviću kao katoličkom intelektualcu aktivno uključenu u pokret katoličke obnove, a s druge strane, rezultati toga kritičkoga ispitivanja savjesti čovječanstva – po

¹⁸ Isto, str. 77.

¹⁹ Isto.

²⁰ »Vidimo da je poznavanje sadržaja drame bitan preduvjet za razumijevanje njenih prednosti. Ponajprije drama je slobodna od svih šablona dramske tehnike, a ipak je čvrsto i dobro komponovana«. (Isto, str. 78.)

²¹ Isto.

²² Isto, str. 79.

²³ Usp. Vladimir Lončarević, »Svećenik književnosti«, predgovor u: Lj. Maraković, *Katolički idealizam. Studije, kritike, intervjui, članci*, nav. dj., str. 32.

revolucionarnoj destruktivnosti, po bezizlazju, poraznosti, nesmiljenosti kritike čovječanstva («sve je laž») i sljepoći za istinu, ljepotu i dobrotu – daleko su od onih težnji katoličkog pokreta, koji pod geslom pape Pija XI., teži »obnoviti sve u Kristu«.

U svojoj prvoj opsežnijoj analitičkoj ocjeni jednoga, zasebnog Krležina djela – *Golgote* – a u manjoj mjeri, fragmentarno, problemski i *Hrvatske rapsodije* – iznesenoj u studiji »Hrvatski ekspresionizam«, Maraković naglašava činjenicu da Krleža u svojim dramama, kao jednu od velikih laži, negira i revoluciju:

»[...] Ekspresionizam, koji upravo živi od revolucije, negira, evo, revoluciju. Negirao ju je upravo i u *Cristovalu Colonu* Krležinom i u *Hrvatskoj rapsodiji*, svugdje gdje je ovaj inače tako socijalno disponovani čovjek prikazao mase. Njegovo oštro oko i suviše jasno vidi negativnu psihologiju, a revolucija je uvijek pokret masa. Krleža, po uvjerenju komunista, dezavuirao svojom kritikom masa svaki revolucionarni pokret. Porazna je ta kritika pogotovo u *Golgoti*.²⁴

Ali valja naglasiti da Maraković, sasvim s skladu sa svojim teoretskim postavkama o stvaralačkoj kritici i s vokacijom katoličkog kritičara,²⁵ u biblijskoj simbolici *Golgote* daje naslutiti i mogući izlaz, ili bar uputiti na mogući izlaz: na Spasitelja.²⁶ Inače, njegova kritička analiza Krležine *Golgote*, kao cjelina, unutar veće cjeline, jedna je od boljih realizacija njegovih programskih kritičarskih načela, a ujedno je i najava kasnijih, još uspješnijih kritičarskih pristupa Krležinim dramskim djelima; prvenstveno mislim na tekstove o *Vučjaku* (1924.) te o drami *U agoniji* (1928.), dijelom i na recenzije *Gospode Glembajevih* (1929.) te *Lede* (1930.).

Kao što je razvidno iz prethodno razmotrenih tekstova, Maraković – pišući o razdoblju hrvatske književnosti u kojemu dominiraju ekspresionistički stilovi – izdvaja M. Krležu kao izrazito talentirana autora bogata stvaralačkog potencijala te ga smatra središnjim i najvažnijim imenom hrvatskog ekspresionizma. To je još snažnije potvrdio u članku objavljenom u *Hrvatskom kolu* 1927. godine pod indikativnim naslovom »Iza ekspresionizma. Pokušaj bilanse«, kada s vremenskim odmakom, smatrajući ekspresionističku fazu prevladanom, donosi analizu atmosfere i uzroka koji su pogodovali pojavi i razmahu ekspresionizma u Hrvatskoj te

²⁴ Ljubomir Maraković, »Hrvatski ekspresionizam«, u: Lj. Maraković, *Rasprave i kritike*, nav. dj., str. 79.

²⁵ Usp. Lj. Maraković, *Književna smotra*, nav. dj., str. 145–147.; »Moji ideali«, u: *Katolički idealizam i realizam*, nav. dj., str. 50–51.

²⁶ Na takvu Marakovićevu interpretaciju vrlo oštro, ideološki pristrano, reagira S. Lasić (usp. *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914. – 1924.)*, Globus, Zagreb, 1987., str. 413.

rezultata, prinosa ekspresionizma hrvatskoj književnosti, želeći pokazati kako je ekspresionizam »kao izraziti smjer sa svojim naročitim zahtjevima donio izvjesnu ne baš neznatnu ekspanziju književnosti upravo na tlu Hrvatske«. ²⁷ U Marakovićevoj 'bilansi' ekspresionizma i kvantitetom i kvalitetom Krleža dominira; za Krležino stvaralaštvo vezuje i kronološke granice toga razdoblja. ²⁸ Smatra da je ekspresionizam najveći doprinos hrvatskoj književnosti – prvenstveno zaslugom M. Krleže, dijelom i J. Kulundžića, te u manjoj mjeri i drugih autora – ostvario u dramskom stvaralaštvu: »Ekspresionizam je, kako sam rekao, preporodio dramu. Izuzevši Vojnovića, sve što je prije toga kod nas na tom polju stvoreno odiše hladnim akademizmom i klasicističkim namještenim patosom. [...]« ²⁹ U svojoj kritičarskoj valorizaciji ekspresionizma Maraković ukazuje i na nove vrijednosti koje su ekspresionistički pjesnici unijeli u hrvatsku poeziju: u prvom redu to je slobodan stih, koji je – približivši ih »običnom, svakodnevnom životu« – otvorio daleko šire motivsko-tematske prostore te omogućio neposrednost i emocionalnu toplinu lirskoga kazivanja. Kao osobite talente u lirici navodi M. Krležu, G. Krkleca i A. Cesarca, a na prvo mjesto izdvaja rano preminuloga A. B. Šimića. U »bilansi« ekspresionizma Maraković (razložno) ističe da je taj književni smjer najmanje pridonio romanu, ³⁰ a ostale prozne žanrove uopće ne spominje, pa tako ni Krležinu novelistiku. ³¹

U analizi ekspresionizma Maraković ukazuje na neminovnu kratkotrajnost toga »izrazitog književnog smjera«, što pojašnjava kontekstom europskih i svjetskih zbivanja ratnih i poratnih godina, ³² ali isto tako i činjenicom da ekspresionizam – koji je »tražio spas očajnim krikom za

²⁷ Lj. Maraković, »Iza ekspresionizma. Pokušaj bilanse«, u: *Rasprave i eseji*, nav. dj., str. 91.

²⁸ »Godine 1925. izveden je u Narodnom kazalištu u Zagrebu Krležin *Michelangelo Buonarroti* i ovaj datum znači u neku ruku zaključnu granicu ekspresionizma kod nas. Krleža koji je u godinama prije rata sipao drame kao iz rukava, a u prethodnim dvjema sezonama dosegao vršak svojih pozorničkih uspjeha *Golgotom* i *Vučjakom*, iznio je ovdje dramu starijeg datuma, što znači da je jedna produktivna perioda njegova stvaranja završena. Naredne su godine i pokazale da je tako. Ta je perioda stajala u znaku ekspresionizma i kako je Krleža njegov najjači reprezentant kod nas, to se može baš ovim datumom odrediti zaključna granica te periode, kao što je Krležin *Pan* njeno uvodno djelo.[...]« (Isto, str. 89)

²⁹ Isto, str. 92.

³⁰ Isto, str. 94.

³¹ Krleža je do 1927. bio objavio više novela koje ulaze u zbirku *Hrvatski bog Mars* te dio novela iz ciklusa o građanskom životu, a neke od njih obilježene su i ekspresionističkim stilskim postupcima.

³² »[...] Dosta je da uočimo samo sliku svijeta koju ima pred očima ekspresionizam pa će nam biti jasno otkuda potječu njegove mane. Vrijeme koje se u njemu ogleda čini se kao jedna luda vijavica, kao orkan u kojemu se rušilo pola svijeta i iz je nastao dotad nevideni kaos pojmova moralnih, kulturnih, socijalnih i svega što pokreće svijetom. [...]« (Isto, str. 96.)

sviješću i savješću čovječanstva« – nije nalazio izlaza »iz svega toga« te nije vidio spasa. Pri tom se, s visokim stupnjem empatije,³³ služi ekspresionističkim, upravo krležinskim slikama i stilom a »bezizlazje« ekspresionizma pojašnjava evocirajući tekstove Miroslava Krleže i Josipa Kulundžića:

»[...] U tom svom vapaju za moralnom obnovom čovječanstva ekspresionizam je svakako realniji od patriotske lirike realizma, ali je, i sam dijete svoga vremena, u svom traženju bez kompasa. Tko će izbaviti čovječanstvo iz toga kaosa i iz te očajne lomljivine? Geniji? *Michelangelo*, *Cristoval Colon* i dr. prikazali su njihovu tragiku. Socijalni pokret masa? *Golgota* je drastično iznijela njihovu nemoć. Svijest čovječanstva? *Ponoć* je je konstatovala da je u savjestima posvuda duboka noć, ponoć i ljudi ne vide izlaza iz nje. Ona će, vjerojatno sama doći. Ali kako, toga ne zna ekspresionizam. I to je razlog njegove unutarnje raskidanosti. Ali on je tu svoju raskidanost i krepko naglasio i u toj njegovoj golemoj iskrenosti njegova je najjača moralna vrijednost.«³⁴

Maraković kod ekspresionista, susljedno i kod Krleže, cijeni iskrenost, »toplo čovječje srce«, osjećaj za moralnu i socijalnu pravdu, ali pre-naglašena destruktivna i desperaterska komponenta u ekspresionističkoj književnosti – i na formalnom, poetičkom i na etičkom i svjetonazorskom planu – nije, kao što je već istaknuto, odgovarala njegovu kritičarskom ukusu, ni programu niti njegovu kršćanskom svjetonazoru. Stoga ne čudi da su u njegovu kritičarskom opusu izostali opsežniji analitički osvrti na djela iz Krležina prvoga dramskog ciklusa; čak ni prigodom prve izvedbe jedne od Krležinih legendi – *Michelangela Buonarrotija* 1925. – taj vrsni pratitelj i poznavatelj Krležine umjetnosti, ne posvećuje toj drami zasebnu pozornost. Baš kao što je ekspresionizam smatrao »samo prijelaznom pojavom«,³⁵ tako se odnosio i prema Krležinim dramskim legendama tek kao prema obećavajućoj prijelaznoj fazi »genijalnog talenta«, koji bi mogao dati velika djela ili pak raspršiti svoje darove u prenapregnutom ekspresionističkom kovitlacu.

Kad je pak Krleža u ciklusu ratnih drama, nadilazeći ekspresionizam, počeo 'disciplinirati' svoj dramski izričaj, Maraković mu – od izvedbe *Golgote* (1922.), koju u »Smjerovima drame« vrlo visoko i opsežno ocjenjuje – posvećuje relevantnu pozornost, prelazeći od općih, sintet-

³³ Uživljenost u tekst inače je jedan od zahtjeva koje navodi kod pozitivne kritike. (Usp. »Književna smotra«, nav. dj., str. 146.)

³⁴ Lj. Maraković, »Iza ekspresionizma. Pokušaj bilanse«, nav. dj., str. 96.

³⁵ Usp. isto, str. 91.

skih ocjena u studioznu analizu pojedinih dramskih djela. Kritičke ocjene *Vučjaka* te drama ciklusa o Glembajevima Maraković objavljuje redovito prigodom njihovih kazališnih izvedbi. U prvoj, uvodnoj knjizi »kritičke misli o Krleži« S. Lasić, uz ostalo, zamjera Marakoviću, nesustavnost njegova kritičarskog rada.³⁶ Imamo li, međutim, u vidu čitav korpus Marakovićevih kritika o Krleži, razvidno je da se njegova kritička misao o tom autoru vrlo dosljedno razvija u skladu sa sustavom vrijednosti i teoretskih postavki iznesenih u njegovim programskim člancima te da se (i) u radovima o istaknutom književniku iskazuje kao vrstan znalac koji poznaje i tekst i kontekst i način kako taj tekst predočiti.³⁷ Nema sumnje da je Maraković svojim kritičarskim opusom (susljedno, i radovima o Krležinu stvaralaštvu) – kako ističe I. Matičević – dao znatan doprinos inoviranju hrvatske književne kritike:

»[...]Važno je naposljetku istaći kako je Marakovićevo inoviranje književno-kritičke slike razdoblja išlo u smjeru takve kritičke prakse kojoj je u temelju upravo znanje o poslu književnog opisa, a to je značilo, slično kao i kod Bognera, sustavno razlaganje objektivne strukture književnoga djela od formalnih značajki do idejnih premisa, pojmovna i terminološka jasnoća te uvid, tada rijedak u nas, u komparatistički okvir fenomena o kojem piše. Svemu tome, gledano u cjelini kritičkoga prinosa, nije smetala ni činjenica da je Maraković prosuđivanju pojedinih djela i autora prilazio s aspekta zgotovljenih uvjerenja i moralnih kategorija.«³⁸

Metodološki postupci koje Matičević nastoji precizno detektirati u Marakovićevoj književnokritičkoj praksi uopće, primijenjeni su i u njegovim analitičkim tekstovima o Krležinim dramama.

I sam Maraković – u »Smjerovima drame« – izdvaja glavne elemente na kojima se zasniva njegova konkretna ocjena i vrijednosni sudovi o *Golgoti*, ali i kasnije prosudbe o drugim dramama, to su: dramska tehnika, idejni akcenti i konzekventnost ideologije, koncepcija i karakterizacija lica, zbiljnost karaktera.³⁹ Dodajmo tomu, da – uz navedene elemente te uz komparativne poveznice sa širim književnim i teatarskim kontekstom – Maraković u svojim recenzijama znatnu važnost pridaje i korelacijama

³⁶ Usp. S. Lasić, *Mladi Krleža i njegovi kritičari 1914. – 1924.*, nav. dj., str. 280.

³⁷ O tome više vidi u: Lj. Maraković, »Književna smotra«, nav. dj., »Moji ideali«, nav. dj.; Vladimír Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, nav. dj.; Božidar Petrač, »Književnoestetički nazori Ljubomira Marakovića«, u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, nav. dj., str. 137–144.

³⁸ I. Matičević, nav. dj., str. 65–66.

³⁹ Usp. Lj. Maraković, »Smjerovi drame«, nav. dj., str. 77.

dramskog djela sa socijalnim i povijesnim kontekstom. Preko navedenih elemenata prati organski razvoj Krležinih dramskih ostvarenja i njihove mijene, ukazuje na sličnosti i inovacije u odnosu na prethodne drame, razmatra ga i u kontekstu proznoga i pjesničkoga stvaralaštva toga autora, znalački osvjetljava umjetničke kvalitete i razotkriva slaba mjesta te upućuje na mogućnosti korekcije i daljnega razvoja.

Već je prvi Marakovićev kritički osvrt na jednu od Krležinih drama – na recentnu izvedbu *Vučjaka* (»O Vučjaku«, *Hrvatska prosvjeta*, 1924.) – u punoj mjeri pokazao njegovu dosljednost u primjeni postavljenih programskih kritičarskih načela i visoke mogućnosti njegova kritičarskog potencijala. Parafrazirajući geslo M. Barrèsa upisano na francuske trobojnice u bitci kod Marne: »L'Amour, La Mort, La Gloire«, Maraković predstavlja Krležu kao pisca koji prikazuje krvave, mračne strane rata i njegovu bijedu, a ne slavu:

»[...]1918. (jer se u toj godini događa *Hrvatska rapsodija*, *Golgota*, *Vučjak* i još mnogo toga) izvukao je g. Krleža iz mora i zadimljenih katastrofa koja se zove svjetski rat, ispod ruševina carstva i sistema podrtinu jednoga stijega, bez ponosa historije, ali sa živim ranama čovječanstva, s bojama isparanim od bajuneta i ispaljenim od baruta i ekstrazita, i na taj stijeg je zapisala smiona ruka s Balkana koji nastaje smrtnim crnilom kobne riječi: 'L'Amour, la Mort, la Misère'. Jer, to je upravo, za g. Krležu, definicija svjetskog rata.«⁴⁰

Maraković pokazuje da je motivsko-tematski kompleks Ljubavi – Smrti – Bijede u ratnom ciklusu Krležinih djela specifičan, da je drugačije oblikovan negoli u drugih europskih autora: Krleža tematizira ljubav »onih koje je rat najteže pogodio«, a ne ljubav »poletne i sveže mladosti«; Krleža ne govori o smrti kao osloboditeljici ni o smrti kao apoteozu, nego o smrti koja je »nacerena, gadna, sablasna smrt 'neznanih junaka', uistinu pokladnih žrtava, strašno umiranje po lazaretima i očajno skapavanje za frontom«,⁴¹ a u *Vučjaku* pak kroz sliku samrtnog sna iznosi stravično jasnu junakovu spoznaju »da je cio život promašen«; u Krleže umjesto tematizacije »himera lažne slave« dominira tema bijede, kako ratne bijede, tako i bijede/tuge života uopće;⁴² Nasuprot M. Begoviću, Maraković smatra da Krležina djela o ratu imaju obilježja ratne epopeje te je suglasan sa stavom M. C. Nehajeva da je njihovo značenje internacionalno.⁴³

⁴⁰ Lj. Maraković, »O Vučjaku«, u: *Rasprave i eseji*, nav. dj., str. 189.

⁴¹ Isto, str. 190.

⁴² Usp. Lj. Maraković, ... str. 189–190.

⁴³ »[...] ako je g. Nehajev s pravom istaknuo internacionalne kvalitete Krležinih drama, usporedivši ih smiono, ali točno sa svim što se danas na tom polju u Evropi stvara, to je meni stalo do toga da upozorim na internacionalni značaj i značenje Krležina stvaralaštva«. (Usp. isto, str. 198–199.)

U analizi dramske strukture *Vučjaka* posebno ističe Krležinu sklonost ka specifičnoj višeslojnoj kompoziciji dramske radnje (koju prati od *Golgote*), majstorski ostvarene dijaloge (ali mjestimice i vrlo razvučene) te izvršnu, psihološki vrlo istančanu karakterizaciju i grupiranje lica – i sporednih, a nadasve dvoje glavnih, tragičnih protagonista Krešimira Horvata i Marijane Margetić. Suglasno Nehajevu, tragičnost Krešimira Horvata, njegove »razdrte mladosti i života«, tumači primarno njegovim unutarnjim, hamletovskim tragičnim osjećajem čovjeka »izvarana od života«, a ne u nekom dramski efektinom momentu;⁴⁴ u osvjetljavanju Horvatove tragičnosti, kao i razvoja dramske radnje, Maraković – među prvima – ključnu ulogu pridaje oniričkom intermezzu i njegovoj dramskoj i poetičkoj snazi: »[...] Kroz svu zbirku karakteristične ekspresionističke fantazmagorije, kroz ovaj san je veoma suptilnom umjetnošću bačen retrospektivni pogled na Horvatov život, sve do u djetinjstvo, i tako iz drame stvorena jedna neobično zaokružena slika čitave ličnosti i njena unutarnjeg problema.«⁴⁵ Smatra da bi bez predigre i umetnutog »bjesomučno-skandaloznog sna« glavni junak *Vučjaka* bila učiteljeva žena, »velika grješnica« koja pokreće radnju a ostvarena je kao pravi tragični lik u očajnoj borbi za opstanak »gdje ne preostaje drugo nego: grijeh ili – grijeh« te upravo u tako oblikovanim dramskim situacijama prepoznaje »naročitu mefistofelsku snagu Krležina pera«.⁴⁶ Pri analizi likova, ističe i činjenicu da to nisu samo realistično ocrtani ljudi iz života, nego da imaju i simboličko značenje – na koje upućuju i sama njihova imena te latinske (prototipske) oznake u intermezzu – ostvareno tehnikom ekspresionizma. Maraković, baš kao i u ranijim člancima, tako i tekstu o *Vučjaku*, kao jedno od važnih obilježja Krležina dramskog pisma naglašava i njegovu lirsku dimenziju te autorovu iskrenu sućutnu emocionalnu i socijalnu angažiranost – bez prizvuka komunističke agitacije.⁴⁷

Odajući priznanje »snazi Krležina pera« i uspješnoj kombinaciji realističke i ekspresionističke dramske tehnike i stila, Maraković ne zaboravlja ukazati i na slabe strane *Vučjaka* koje bi Krleža, po njegovu sudu, trebao korigirati; upozorava na statičnost pojedinih dramskih situacija zbog nepo-

⁴⁴ Vidi: isto, str. 197.

⁴⁵ Isto, str. 195.

⁴⁶ Usp. isto, str. 191.

⁴⁷ »No, što da reknemo o Lazaru? Malo je čudno da taj sasvim tolstojevski propovjednik Boga i ljubavi dolazi iz boljševičke Rusije 1918. Kad bi g. Krleža bio komunistički agitator kao što je uvjereni komunist, on bi svakako izrabio tu priliku za jednu propovijed u komunističkom smislu. Ali g. Krleža je umjetnik [...]. Ali zato nešto drugo što je poput Lazara došlo iz Rusije blaži cinični pesimizam ovog očajnog svijeta: samilost. U *Vučjaku* g. Krleži nije ni do kakve doktrine ni do postavljanja teza: tu je samo čovjek i brat čovjeka; [...]« (Isto, str. 197.)

trebno razvučenih dijaloga, na pretrpanost/preopterećenost i dužinu dramske radnje, na tehničke poteškoće u predočavanju ekspresionističkog sna, na nejasnu ulogu Lazara u dramskoj radnji; nadalje ističe da bi Krleža svoje »dramske studije o svjetskom ratu« nekom zajedničkom idejnom poveznicom trebao oblikovati u cjelinu: »Koja je osnovna nit koja bi imala da veže ove dramske studije o svjetskom ratu u jednu, makar i labavo povezanu idejnu cjelinu? Ako je ima, morali bi da se ukažu i neki vidici i ne bi se sve utapalo u crnoj noći očajanja i negacije. [...] Ne tražimo ukočenu klasičnu odmjerjenost ali čitav bi niz trebao da ima monumentalnu idejnu kompoziciju«. ⁴⁸

Prateći razvoj Krležina dramskoga stvaralaštva, rekli bismo kao da se on kretao u smjeru na koji je u svojim opaskama kritičara mentora upućivao Maraković. U ovom radu nije nam namjera utvrđivati je li Krleža mijenjao svoj dramski izričaj (i) pod utjecajem Marakovića niti je li, i koliko, uopće uvažavao sugestije književnokritičke recepcije, samo želimo ukazati na znatno suglasje između Marakovićevih mentorskih smjernica i susljednih Krležinih dramskih realizacija. To suglasje kulminira u (po nastanku i izvedbi) prvoj drami glembajevskog ciklusa, u kojoj je Krleža napustio »sva formalno revolucionarna nastojanja realizma« te u visokom stupnju ispunjava Marakovićeve programske zahtjeve i najbliža je njegovu idealnom, klasičnom modelu književnoga djela. ⁴⁹ U kazališnoj recenziji zagrebačke izvedbe drame – »*U agoniji*, drama M. Krleže« (*Hrvatska prosvjeta*, 1928.) – piše najpohvalniju ocjenu o jednom Krležinu djelu; visoko cijeni strogo zatvorenu, klasičnu formu drame, majstorski provedenu psihološku analizu, iznijansiranu uvjerljivu karakterizaciju likova, posebice suptilnu tragiku glavne protagonistice u drugom činu, ali isto tako i ciničnu hladnoću Križovca, lika koji je – kao odraz konkretne javnosti – »do tragičnosti istinit«. Jedinu slabu točku drame nalazi u nedovoljnoj jasnoći Laurine fascinacije Križovcem; zato smatra da u drugom činu glavnu ulogu – kao »najdosljednije i najkonsekvntnije izrađena figura« – zapravo preuzima Križovec, a time, po Marakovićevu sudu, satirična dimenzija djela počinje nadjačavati onu tragičnu: »[...] ali je svakako u Križovcu, i nadalje u njemu, autor stvorio besmrtni tip, određen da postane poslovičnim i da živi kao strašilo čovječanstva poput Čičikova ili Dickensovih nemani u ljudskoj koži«. ⁵⁰ U recenziji Maraković ne propušta podsjetiti na motivsko-tematske i druge poveznice drame *U agoniji* s prethodnim Krležinim dramama (motivi sprovoda i smrti, vojničkog života; izrazita socijalna

⁴⁸ Isto, str. 200.

⁴⁹ Usp. Lj. Maraković, »Književna smotra«, nav. dj., str. 212.

⁵⁰ Lj. Maraković, »U agoniji, drama M. Krleže«, u: *Rasprave i eseji*, nav. dj., str. 215.

kritika; snažna vizija unutarnje ljepote / lirski naglašeni topos), ali primarni naglasak stavlja na odmak od ekspresionističke scenske poetike i priklanjanje klasičnom dramskom modelu a dijelom i na uvođenje socijalno-političke kritike hrvatske sredine »na živim modelima pred očima«. Zanimljivo je da Maraković – za razliku od kritičkih napomena u ranijim i kasnijim tekstovima – ocjenjujući dramu *U agoniji* ne zamjera Krleži ni izrazito negativnu percepciju društva i života uopće; pred umjetničkom snagom drame ustuknule su njegove uobičajene svjetonazorske/etičke opaske: »[...]drama se je kondenzirala u zrelu ozbiljnost tragike koja sama po sebi govori iako ovdje samo negativno«. ⁵¹

Takav se stav, međutim, neće ponoviti u prosudbi o drami *Gospoda Glembajevi* (»Gospoda Glembajevi«, *Hrvatska prosvjeta*, 1929.). Smatra da nije dobro što je u toj drami – koja već naslovom upućuje da će dati glavnu intonaciju čitavom ciklusu o Glembajevima – rezultat socijalno-moralne analize i opet (nakon drame *U agoniji*) izrazito negativan, te naslućuje da će takva percepcija zagrebačkog ambijenta prevladati u cjelini glembajevskog ciklusa. Maraković, svojstvenim mu postupkom, Krležin ciklus u nastajanju kontekstualizira u recentnu književnost modernog objektivizma ⁵² te uspoređujući usmjerava na idealne modele obiteljske sage i »historijskog tableaua de moers u okviru jedne porodice« – na Galsworthyjeve i Proustove cikluse. Ističe da Krležina slika Zagreba ima svoje realno uporište u socijalno-moralnoj atmosferi predratnog Zagreba te da nije neispravna, ⁵³ ali da pretjerano »gomilanje poroka i zločinstava na tu jednu porodicu uistinu prelazi okvir realnosti«. Pri tom poštuje autorovu slobodu da »kondenzira atmosferu ukoliko to odgovara tezi koju hoće da iznese«, tim više što prosuđuje da autorova namjera nije bila prikazati Glembajeve kao tipsku zagrebačku porodicu, nego da je dramom htio reći »to da je u tadanjem otuđenom, puzavom, korumpiranom, socijalno neosviještenom Zagrebu bilo moguće da ovakva porodica zauzme tako odlučno mjesto i tako sjajan položaj«. ⁵⁴ Koliko je Maraković dosljedan i kritičarski nepristran ⁵⁵ – i u situaciji u kojoj je već razvidno da razvoj Krležine umjetnosti i idejno-spoznajno i estetski ide u sasvim dru-

⁵¹ Isto, str. 216.

⁵² Termin koji rabi Maraković prikladniji je od naziva u suvremenijoj književno-povijesnoj praksi.

⁵³ Inače u kritičkoj recepciji prevladava stav da su Glembajevima kao izrazito fiktivnoj građanskoj porodici čiji protomodel Krleža nije mogao pronaći u zagrebačkoj sredini. Maraković, kao i V. Nazor (u *Večernjim bilješkama*), prepoznaju i stvarnosna uporišta Krležine fiktivne porodice u konkretnom prostoru i vremenu.

⁵⁴ Usp. Lj. Maraković, »Gospoda Glembajevi«, u: *Rasprave i eseji*, nav. dj., str. 203–204.

⁵⁵ B. Petrač doista s punim pokrićem ističe njegovo intelektualno poštenje. (Vidi: B. Petrač, »Knjižvoestetički nazori Ljubomira Maraković«, nav. dj., str. 250.)

gačijem, pa i suprotnom smjeru od onoga koji je on očekivao i priželjkivao – suprotno dominirajućem stereotipu (kritičara desne, ali, iz drugih razloga, i kod kritičara lijeve orijentacije) o Krleži kao političkom agitatoru, i u ovome radu otklanja svaku primisao o tome: »[...] Socijalna je kritika g. Krleže je oštra, ali nije tendenciozna; afront socijalističkih novina protiv glembajevske nepravde on nipošto ne izrabljuje kao neku stranačko-političku aluziju [...]«. Dalje upućuje na činjenicu da ni staleška kritika u drami nije tendenciozno jednostrana te – s izvanrednim senzibilitetom za naglašeno lirске topose čovjekove čežnje za mogućim izlazom – otkriva poetsku snagu lika sestre Angelike: »[...] Jer, kako bi inače mogao autor pored odvratnog Silberbrandta stvoriti neiskazano finu figuru dominikanke sestre Angelike kojoj nije samo slučajno odabrao toga imena i kod koje sve što govori, odgovara točno crkvenoj nauci, ovijeno delikatnim velom najsuptilnije poezije što ju je uopće dao g. Krleža«. ⁵⁶ Polazeći od činjenice da se u samoj drami glavni protagonist nakon počinjena ubojstva nije priklonio mogućem spasu koji mu pruža Angelika a nije ni kao pravi junak tragedije, opterećen krivnjom, počinio žrtveno samoubojstvo, Maraković ističe da je Leonova sudbina nezavršena te da je otvorenost tê sudbine jedna od većih slabosti u kompoziciji drame, pa kao takav Leone, po njegovu sudu, ne može biti tragični junak ni »pravi nosilac drame«. ⁵⁷

Kao i u ranijim recenzijama, Maraković prosudbe o konkretnoj drami donosi i na temelju usporedbe s prethodnim dramama, posebice u kontekstu dramskoga, i šireg, ciklusa kojemu pripada. Tako ni u ocjeni *Gospode Glembajevih* nisu izostala usporedbe s ranije izvedenom dramom *U agoniji*, posebice pri ocjeni uspješno provedene psihološke analize i maestralne karakterizacije likova, o realizaciji motiva smrti i o izostanku idejne poante ⁵⁸ te važnosti istaknutih lirskih mjesta. ⁵⁹

Koliko god su ocjene dviju glembajevskih drama visoke (nadasve drame *U agoniji*, ali u znatnoj mjeri i *Gospode Glembajevih*) – imajući u vidu i prozne fragmente o Glembajevima – Maraković izražava bojazan da će i taj ciklus, slično kao i ciklus ratnih drama, ostati idejno nezaokružen:

⁵⁶ Usp. Lj. Maraković, »Gospoda Glembajevi«, nav. dj., str. 204.

⁵⁷ Vidi: isto, str. 203.

⁵⁸ »[...] Ovdje elemenat smrti daje zbivanju sablasnu veličinu i udaljuje stil Krležine drame od naturalizma, ali bi svakako bilo potrebno da, provučen ovako kroz cio niz drama, nađe svoj završetak u nekoj idejnoj pointi«. (Isto, str. 205.)

⁵⁹ » – Kao *U agoniji* i ranije u *Vučjaku* ili *Golgoti* intenzivna psihološka analiza i sumorni katastrofalni tok radnje eksplozivnog karaktera iziskuje poeziju gotovo sasvim, ali zato ona prosine na onom jednom jedinom mjestu, *U agoniji* kod sjećanja na holandski koncert, ovdje kod utjehe koju Leoneu u sotonu eksaltirane svijesti pruža delikatna 'gotska' duša sestre Angelike [...]«. (Isto.)

»[...] Što se mene tiče, moje je uvjerenje da dramatik kudikamo nadmašuje pripovjedača u g. Krleži (nijedna njegova pripovijetka nije imala dosad tako općenita i prodorna uspjeha kao njegove drame) i da bi bilo grehota kada bih morao ponoviti ono što sam već rekao prilikom *Vučjaka*: da g. Krleža ima u rukama veliko blago, ali da bi mu ono moglo iscuriti ako ga ne umjedne držati. Jer, ako *Gospoda Glembajevi* ostanu viseći u zraku bez svojih idejnih i stvarnih nastavaka, bez okvira jedne cjelovite koncepcije, oni neće moći opravdati onu stvarnu pretrpanost, ono insistiranje na izvjesnim momentima, onu nestašicu pravog završetka radnje koja im je ovako, izvedenim napose, oduzela mnogo od onoga jednodušnog priznanja što ga je stekla *Agonija*«. ⁶⁰

Kao što je poznato, Krleža je, međutim, svojom sljedećom dramom još evidentnije pokazao da se njegova koncepcija ciklusa o Glembajevima bitno razlikuje od one Marakovićeve. Prigodom kazališne izvedbe *Lede*, a izazvan negativnom kritičkom recepcijom drame i nervoznim Krležinim reakcijama, Maraković objavljuje opsežnu analizu trećega dijela trilogije – *Leda (Hrvatska prosvjeta, 1930.)*.⁶¹ Nakon uvodnoga razmatranja »ljubavne igre u 4 čina« kao kronologijskog i tematskog nastavka glembajevskog ciklusa te sličnosti socijalne atmosfere u sve tri drame, bez obzira na različite kronološke periode u kojima se odvija radnja svake pojedine drame, kritičarsku pozornost, uz gotovo usputna priznanja Krležinu dramskom umijeću, primarno usmjerava na poprilično (do tada u njega neuobičajeno) strogu raščlambu Krležinih propusta i promašaja u drami – zamjera Krleži »poplavu« refleksija (o umjetnosti, o intelektualnosti, itd.) koja, ekstenzivnošću dijaloga i usporavanjem radnje, ozbiljno »ugrožava« čitavu dramu; neprihvatljiva mu je autorova vulgarizacija likova, čak se stavlja u poziciju svojevrsnog njihova branitelja pred autorom:

»Gospodin Krleža bez sumnje hoće da pokaže kako su njegovi Glembajevi suviše vulgarni, suviše kriminalni, a da bi bili junaci tragedije [...] ne dâ autor svojim Glembajevima da dođu do tragičnog efekta: rasplet je upravo katastrofalno ironičan; Aurel se temeljito nasamario[...] Motiv bi bio zahvalan za komediju kada g. Krleža težinom svojih pretenzija, svojom ledenom porugom, ne bi ubijao svaku vedrinu komedije: autor mrzi ta svoja lica, on hoće da ih liši svakoga traga simpatije, dok superiorna umjetnost nikada ne zaboravlja čovjeka u čovjeku. [...]«⁶²

Podsjeća da je motiv naslovnog lica koje se pak ne pojavljuje u samoj drami već iskorišten (u Verneuilovu *Gospodinu Lamberthieru*), a Krleži-

⁶⁰ Isto, str. 206.

⁶¹ Usp. Lj. Maraković, »Leda«, u: *Rasprave i eseji*, nav. dj., str. 224.

⁶² Isto, str. 222.

nu kreaciju naslovnog lika koji povezuje dramu u cjelinu naziva bizarnom »hiperintelektualnom konstrukcijom mozga«. Razlaže i neoriginalnost motiva »gnjilih naranči« (zbog njegove sličnosti s motivom »isisanih limunova« na slici »Bijelog majmuna« kod Galsworthyja) i na njegovu bizarnost, pa i bizarnost same koncepcije drame. Smatra da je Krleža degradirao snažne elemente prethodnih drama – u Krležinu stvaralaštvu neiscrpni makabreskni motivi sada zbog ciničnog sarkazma same radnje ne postižu »kao drugdje, efekta sugestivne groteske, nego se razbijaju u ludu burlesku«; efektno krležinsko reduciranje poetskog elementa na jednu jedinu točku dramske i njegov suptilni lirizam sada je sveden na banalne reminiscencije (šarena uskrсна jaja, crvene zastave i sl.) »„[...] I zato se» – ističe Maraković – »sve skupa raspline u beznadni pesimizam ogorčenosti kojoj nije izvor duboki ‘taedium vitae’ istinskog spoznanja života, nego zasićenost životnog cinizma, koji je ovdje prešao sve granice opravdanosti, pa zato djeluje neživotno, poput dramatizovanog feuilletona«. ⁶³

U usporedbi s ranijim Marakovićevim ocjenama Krležina stvaralaštva, prethodno Krleži blagonaklon kritičar – koji je i prigovore redovito iznio s dozom didaktičkog obzira, ili je pak izbjegao opsežnije osvrte na djela koja mu se nisu sviđala – u analitičkom članku o završnoj drami ciklusa o Glembajevima prelazi u neobično oštru kritiku, kao da je izgubio strpljenje s Krležom i napustio poziciju kritičara mentora: »Respekt prema istinskom talentu prvi je princip moje kritike, a, mislim, i svake valjane kritike uopće. Samo što je i talent dužan respekt prema samome sebi«. ⁶⁴

Da Maraković ipak, unatoč naglašenim zamjerkama Krleži, nije izgubio »respekt prema istinskom talentu«, pokazao je već u radu – objavljenju iste godine kad i recenziju *Lede* – pod naslovom »Moderni objektivizam. Pokušaj karakteristike nove faze u razvoju književnosti« (*Hrvatsko kolo*, 1930.), u kojem se pohvalno izražava o dramskom dijelu ciklusa, a *U agoniji* pozicionira među najveće dosege europske drame modernog objektivizma:

»Na polju drame predstavlja Krležin ciklus Glembajevih neobično karakterističnu i zanimljivu pojavu suvremene književnosti. Izrazito različit od djela iz ekspresionističke epohe istoga pisca, ciklus u svim svojim dosadašnjim dijelovima (*U agoniji*, *Gospoda Glembajevi*, *Leda*) pokazuje značajna obilježja novog stila: veliku koncentraciju radnje (svaka od triju drama odigrava se u jednoj jedinoj noći), jedinstvenost scene, povezanost dijaloga, oskudica vanjskih efekata: sve zajedno trijezna i mirna slika života čiji intenzitet je duboko sakriven samo u unutarnjoj potrebi zbivanja i neodoljivoj uvjerljivosti psihologijske analize. [...]

⁶³ Usp. isto, str. 221–222.

⁶⁴ Isto, str. 224.

Mjereći prema ovome i prema dosta rijetkim dramama posljednjih godina koje su imale uspjeha u svijetu, možemo mirno kazati da je Krležina *U Agoniji*, kao najjača iz glembajevskog ciklusa, znači jednu od najsuperiornijih i najkarakterističnijih drama koje su ovih godina prošle preko evropskih pozornica.* /Ljubomir Maraković, »Moderni objektivizam«, u: *Rasprave i eseji*, nav. dj., str. 108–109./

Zaokret pak u odnosu prema Krleži, počevši od poražavajuće ocjene *Lede*, bez ikakve sumnje, događao se zbog sve većeg razilaženja Marakovića i Krleže u poimanju svrhe i koncepcije umjetničkog stvaranja – Marakovićev kršćanski/katolički svjetonazor i shvaćanje umjetnosti i Krležin sve ekstremniji »beznadni pesimizam ogorčenosti« i »životni cinizam« (koji kulminira tridesetih godina prošlog stoljeća) međusobno su isključivi. Drugo, taj zaokret dogodio se sigurno i pod dojmom sve bezobzirnijih grubih polemičkih razračunavanja između Krleže i kruga katoličkih kritičara, u kojima nije bila pošteđena ni jedna ni druga strana.⁶⁵

Stoga nije čudno da je Maraković tridesetih i četrdesetih godina vidno distanciran od Krležina stvaralaštva, a njegove prosudbe o piscu koji je snažno obilježio (i) to razdoblje hrvatske književnosti postaju hladno korektne, pa i poprilično negativne, posebice kad se odnose na djela koja stilski pripadaju modernom objektivizmu. Tako u preglednoj studiji *Hrvatska književnost* (1936.), slično kao i prethodnim radovima, ali s manje oduševljenja, korektno određuje Krležinu središnju poziciju u hrvatskoj ekspresionističkoj književnosti, u kontekstu modernog objektivizma visoko rangira drame *U agoniji* i *Gospoda Glembajevi* te ponavlja negativne ocjene završne drame ciklusa o Glembajevima i ciklusa kao cjeline. Kako je Marakovićeva kritičarska recepcija Krležine poezije i proze – koje nije pratio tako sustavno kao dramu – tek fragmentarna (uz iznimku negativne reakcije na *Balade Petrice Kerempuha*), ne čudi što je u studiji »Hrvatska književnost« Krležina proza još uvijek nisko vrednovana⁶⁶ – počevši od (u Marakovića zanemarene i zaobiđene) ratne novelistike i prvog Krležina romana (koga je već u studiji »Iza ekspresionizma« nazvao »klasičnim primjerom neuspjeha jednog jakog talenta«) do *Povratka Filipa Latinovicza*. Dok je u studiji »Iza ekspresionizma« dolazila do izražaja Marakovićeva fasciniranost Krležinim talentom, prvenstveno dramskim ali i pjesničkim,

⁶⁵ O tome više vidi u: S. Lasić, *Krleža. Kronologija života i rada*, Grafički zavod Hrvatske, 1982.

⁶⁶ Njegov odnos prema Krležinu proznom stvaralaštvu svjedoči i činjenica da u knjizi *Novi pripovjedači. Kritičke studije i minijature* (1929.) nema ni »minijature« o Krleži, koga izostavlja tek s kratkim obrazloženjem u uvodnoj riječi. (Vidi: Lj. Maraković, *Novi pripovjedači. Kritičke studije i minijature*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1929., str. 6.)

u preglednoj sintezi »Hrvatska književnost« naglašeno je porazan sud o Krležinoj lirici u razdoblju modernog objektivizma: »[...] Krležin razdraženi bijes kojim razjađeno grize sve oko sebe, ne dā svijetlim momentima ulaza u tu poeziju cinične kletve i poruge i u tom je tragika konstruktivnosti jednoga od najjačih talenata hrvatske književnosti«. ⁶⁷ Rekli bi da je, inače dosljedno korektan i objektivan kritičar, u svođenju onodobne Krležine lirike tek na »razdraženi bijes« i »cinične kletve i poruge« ipak pretjerao, pa i sam ponešto preuzeo od Krležine zajedljivosti. To još snažnije dolazi do izražaja u osvrtu na *Balade Petrice Kerempuha* (1936.), članku koji je u Marakovićevu kritičarskom opusu usamljeni (ekscesni) primjer krležinski žestokog, pa i nepravednog obračuna s Krležom. Kako je tom članku u dosadašnjoj znanstvenoj kritici posvećena znatnija pozornost, ⁶⁸ u ovome ga radu ne prikazujem detaljnije.

*

Imamo li u vidu cjelokupan Marakovićev korpus kritika i studija o Krležinim djelima te njegove sinteze o hrvatskoj književnosti, jasno možemo razabirati da je u tom korpusu najveći doprinos »krležologiji« i hrvatskoj kritici uopće Maraković ostvario prvenstveno u valorizaciji i tumačenju Krležine ekspresionističke faze stvaralaštva i pronicavom, sustavnom analitičkom praćenju razvoja Krležina dramskoga stvaralaštva. Poseban doprinos ostvario je i kritičkim osvjetljavanjem često zanemarenih elementa Krležine umjetnosti, nadasve snažne lirske komponente u njegovu dramskom opusu i s njome povezane egzistencijalne, gotovo religiozne čežnje za mogućim izlazom/spasom. Maraković je doista jedan od rijetkih autora što ističe važnost te komponente transcendentne čežnje u Krležinu stvaralaštvu koju pratimo sve do *Zastava*; jer je kritičari lijeve orijentacije potiskuju, ili pak previđaju, kako ne bi narušila stereotipnu predodžbu o Krleži ikoni avangarde, a kritičari kršćanske/katoličke orijentacije baš zbog ustaljenog stereotipa o Krleži avangardnom »boghulniku« ostaju nepovjerljivo zatvoreni za Krležu kao mogućeg »bogoiskatelja«. ⁶⁹

⁶⁷ Usp. Lj. Maraković, *Hrvatska književnost*, u: *Rasprave i eseji*, nav. dj., str. 64.

⁶⁸ Upućujem samo na prehodno spominjane radove S. Lasića i B. Petrača.

⁶⁹ Izraz »boghulni bogoiskatelji« rabi A. Ujević u »Ispitu savjesti«, govoreći o svojoj generaciji, kojoj svakako pripada i Krleža.

Literatura

- Antonija Bogner-Šaban, »Predgovor«, u: Ljubomir Maraković – Josip Bogner, *Rasprave i kritike*, SHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11–26.
- Antonija Bogner-Šaban, »Ljubomir Maraković – analitičar raspet između ideje i vremena«, u: *Povrat u nepovrat – devet kazališno-kritičkih portreta*, Zagreb, 2001.
- Darko Gašparović, *Dramatika krležiana*, drugo izdanje, Omladinski kulturni centar, Zagreb, 1977.
- Darko Gašparović, »Ljubomir Maraković kao kazališni kritičar«, *Dani hvarškoga kazališta*, knj. 29, Zagreb – Split, 2003., str. 337–359.
- Zdravko Gavran, »Marakovićev 'Nov život' i njegove početne postavke o književnosti«, u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, zbornik (ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak), IFS, Zagreb, 2011., str. 145–159.
- Dubravko Jelčić, »Ljubomir Maraković«, pogovor u: Haler – Kombol – Gavella – Maraković, *Eseji, studije, kritike*: PSHK, knj. 86, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- Dubravko Jelčić, »Kritičar između ideologije i estetike«, u: *Nove teme i mete*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995., str. 139–150.
- Katolicizam, modernizam i književnost*, zbornik (ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak), IFS, Zagreb, 2011.
- Stanko Lasić, *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži. Knjiga prva: Kritička literatura o Miroslavu Krleži od 1914. o 1941.*, Globus, Zagreb, 1989.
- Stanko Lasić, *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži. Knjiga treća: Stvaranje kulta 1945. – 1963.*, Globus, Zagreb, 1993.
- Stanko Lasić, *Mladi Krleža, Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914. – 1924.)*, Globus, Zagreb, 1987.
- Stanko Lasić, *Krleža. Kronologija života i rada*, Grafički zavod Hrvatske, 1982.
- Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i praksa*, Filozofsko-teološki fakultet Družbe Isusove, Zagreb, 2003.
- Vladimir Lončarević, »Svećenik književnosti«, predgovor u: Ljubomir Maraković, *Katolički idealizam. Studije, kritike, intervjui, članci*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., str. 7–41.
- Vladimir Lončarević, »Marakovićevo utemeljivanje katoličke književnosti«, u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, zbornik (ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak), IFS, Zagreb, 2011., str. 164–187.
- Ljubomir Maraković, *Novi pripovjedači. Kritičke studije i minijature*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1929.
- Ljubomir Maraković, *Rasprave i eseji – Josip Bogner, Rasprave i eseji*, (priredila A. Bogner-Šaban), SHK, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Ljubomir Maraković, *Katolički idealizam. Studije, kritike, intervjui, članci*, Glas Koncila, Zagreb, 2009.
- Ivica Matičević, *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici 1941. – 1945.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.

- Krešimir Nemeč, *Glasovi iz tmine. Krležološke rasprave*, Ljevak, Zagreb, 2017.
- Cvijeta Pavlović, »Pojam svjetske književnosti u povijesti hrvatske književnosti Ljubomira Marakovića«, *Katolicizam, modernizam i književnost*, zbornik (ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak), IFS, Zagreb, 2011., str. 197–218.
- Helena Peričić, »Ljubomir Maraković, zanemareni katolički kritičar, i engleska književnost«, *Croatica*, 49–50, str. 110–125; Zagreb, 2000.
- Božidar Petrač, »Književnoestetički nazori Ljubomira Marakovića«, u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, zbornik (ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak), IFS, Zagreb, 2011., str. 137–144.
- Božidar Petrač, »Marakovićeve kritike Krležinih 'Balada Petrice Kerempuha'«, u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, zbornik (ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak), IFS, Zagreb, 2011., str. 251–267.
- Radovan Vučković, *Krležina dela*, Oslobođenje, Sarajevo, 1986.

MARAKOVIĆEVE PROSUDBE O KRLEŽINU STVARALAŠTVU

Sažetak

U radu se analiziraju Marakovićeve prosudbe o stvaralaštvu Miroslava Krleže, nadasve u kontekstu hrvatskoga i europskoga ekspresionizma te »modernog objektivizma«. Glavna pozornost usmjerena je prema estetičkim i poetičkim te etičkim, ideološkim, svjetonazorskim ocjenama i pozicioniranju Krležinih književnih djela. Analizom su obuhvaćene Marakovićeve pregledne rasprave i kritičke studije »Smjеровi drame« (1921. i 1922.), »Ekspresionizam u Hrvatskoj« (1923.), »Iza ekspresionizma« (1927.) »Novi pripovjedači« (1929.), »Moderni objektivizam« (1930.), »Hrvatska književnost 1860. – 1935. Stilsko-razvojni pregled« (1936.), kao i njegovi kritički osvrti na Krležina pojedinačna djela, uglavnom iz njegova, sustavno proučena, dramskog opusa: *O Vučjaku* (1924.), *U agoniji* (1928.), *Gospoda Glembajevi* (1929.), *Leda* (1930.). Marakovićeve ocjene valoriziraju se u kontekstu hrvatske kritičke i književno-povijesne recepcije Krležina književnoga stvaralaštva.

Ključne riječi: Ljubomir Maraković, Miroslav Krleža, ekspresionizam, drama, moderni objektivizam

MARAKOVIĆ'S VALUE JUDGEMENTS ON KRLEŽA'S WORK

Summary

The paper provides an analysis of Maraković's value judgements on Miroslav Krleža's opus, above all in the context of Croatian and European expressionism and »modern objectivism«. The main focus is pointed towards aesthetic and poetic as well as ethical, ideological and world-view judgements and the positioning of

Krleža's literary works. The analysis includes Maraković's reviews and critical studies »Smjerovi drame« [»The Drama Trends«] (1921 and 1922), »Ekspresionizam u Hrvatskoj« [»Expressionism in Croatia«] (1923), »Iza ekspresionizma« [»After Expressionism«] (1927), »Novi pripovjedači« [»New Storytellers«] (1929), »Moderni objektivizam« [»Modern Objectivism«] (1930), »Hrvatska književnost 1860 – 1935. Stilsko-razvojni pregled« [»Croatian Literature 1860 – 1935. A Stylistic-Developmental Survey«] (1936), as well as his critical reviews about individual Krleža's works, mostly from his, systematically followed, dramatic opus: *O Vučjaku* [On *Vučjak*] (1924), *U agoniji* [In *Agony*] (1928), *Gospoda Glembajevi* [The *Glembays*] (1929), *Leda* (1930). Maraković's value judgements are being assessed in the context of Croatian critical and literary-historical reception of Krleža's literary work.

Key words: Miroslav Krleža, Croatian literature, Modern Objectivism, expressionism

Sl. 15.: Ljubomir Maraković za radnim stolom

Robert Bacalja

Marakovićeve ocjene hrvatskoga književnog ekspresionizma

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Maraković je o ekspresionizmu pisao u nizu svojih kritika i osvrtu, no njegov najznačajniji tekst o ekspresionističkoj dionici hrvatske književnosti od 1916. do 1928. studija je »Ekspresionizam u Hrvatskoj/pokušaj pregleda«, objavljena u *Času* 1923. godine. Kako sam objašnjava u bilješkama, »nacrt za analizu ekspresionističkog pokreta u Hrvatskoj napisao sam na naročit poziv uredništva lista *Slovenske Pohl'ady*, organika Matice slovačke u Turč. Sv. Martinu gdje je bio odštampan u tri posljednja broja lanjskog godišta« (Maraković, 1971: 468). Smatra da njegov tekst nije bio dovoljno vidljiv u hrvatskih čitatelja pa ga zbog toga objavljuje u izvornom tekstu napisanom na hrvatskom jeziku: »Zato sam se odlučio da ponudim ovu radnju uredništvu *Časa* i budući da je ona originalno pisana hrvatski, ostavio sam je onakvu kakva je bila, mada bi inače mogle kod nas izostati nekoje aluzije koje su pisane više za orijentaciju strancima« (Maraković, 1971: 468). U pregledu ističe svoje kršćansko polazište u prosudbi ekspresionizma, mada ga je zbog neutralnosti lista manje naglasio (»nisam u njoj naročito isticao kršćansko principijelno stanovište«, Maraković, 1971: 468), držeći se svojega opredjeljenja na koje upućuje književna povijest da »katolički kritičari, mogu dati mjerodavnu estetsku ocjenu i sud« (usp. Jelčić, 1971: 427). S druge strane, naglašava i pojavu ekspresionista-katolika: »A jer se u posljednje vrijeme javljaju i kod nas izraziti ekspresionisti katolici, bilo bi, dakako zanimljivo i vrijedno pozabaviti se problemom ekspresionizma u katoličkoj literaturi: ali to će pitanje, morati biti svakako predmetom jedne odjelite, i to kasnije, studije« (Maraković, 1971: 468). Polazeći od Jelčičeve ocjene da je »Maraković (...) bio jedan od najinformativnijih književnih kritičara u hrvatskoj uopće (...)« (Jelčić, 1971: 429), može se zaključiti kako je uvod u ekspresionizam napisan s dobrim poznavanjem zbivanja u hrvatskoj književnosti devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća. Započinje svoj pregled uspješnim kroki-jima, odnosno proročanskom patetikom »klasičnog smjera« koju pronalazi u

Mažuranića i Preradovića kojoj suprotstavlja realizam koji naglašava »više misao pesimističkog otrežnjenja nego optimističnog podizanja duhova« (Maraković, 1971: 468). Pisanje Ksavera Šandora Gjalskog označava pesimističnim: »Uza sav vedri optimizam turgenjevski inspirirane pripovijesti *Na rođenoj grudi* i historijskih romana *Osvit* i *Za materinsku riječ* iz doba narodnog buđenja (...)« (Maraković, 1971: 468) pesimizam pronalazi u romanima *U noći*, u *Radmiloviću*, *Janku Borislaviću* i *Đurđici Agićevoj*, a napose ističe »njegove filozofijske pripovijesti« (Maraković, 1971: 469). Na Gjalskijev pesimizam, kako ističe Maraković, nadovezuju se Novak, Tomić, Kumičić (sa socijalnom tematikom) i Kozarac s Tenom (usp. Maraković, 1971: 469). U crtanju modernog duha Maraković naglašava da je »deviza *l'art pour l'art* i dojmovi svih mogućih stranih literatura sve do najegzotičnijih učinili su da se u literaturi stala tražiti neobična istančanost psihologijskih problema i duševne analize, krajnja rafiniranost forme i visina evropskih umjetničkih pretenzija, ali je je literatura gotovo potpuno izgubila vezu sa zbiljskim narodnim životom i s njegovim problemima« (Maraković, 1971: 469).

Naravno, kao katolički kritičar, više puta ponavlja kako je »Moderna, nastupajući pred kraj stoljeća, kao internacionalna umjetnička struja, izgubila (...) vezu s narodom i (...) poglede na faktični život« (Maraković, 1971: 469). Zatim podcrtava kako su lica u dramama, iako su uzeta iz narodnog miljea, više »Tolstojevi i Andrejevljevi Rusi nego Hrvati toga vremena« (Maraković, 1971: 469). Ponešto bolje ocjenjuje rijetku romanesknu liniju te hvali Nehajevljev *Bijeg*, ali ističući »jače naglašavanje individualne note nego s nastojanjem da se zađe u velike probleme općenitosti narodne« (Maraković, 1971: 469). Pritom navodi opuse Vladimira Nazora, Dragutina Domjanića i Ive Vojnovića, koje određuje »uloga da su naglasili u hrvatskoj literaturi umjetnost prije svega, i da su prema tome riješili našu književnost naivnosti, površnosti, diletantizma i formalne neizgrađenosti prijašnjih vremena« (Maraković, 1971: 469–470). U uvodnom dijelu studije »Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma«, Milanja, sada s pozicije poznavanja kasnijih pristupa ekspresionizmu, ističe da takav uvod »nema svoje epistemološko opravdanje, budući da Maraković ne inzistira na genezi ekspresionizma počam od realizma, kao što to čini npr. Ivanišin (1975., 1990.)« (Milanja, 2000: 15). Milanja misli na Ivanišinovu »šifru 'K' u hrvatskoj književnosti«, odnosno na glavnu osovinu Kovačić, Kranjčević, Kamov, Krleža i, naravno, Matoš na putu do Šimićevih *Preobraženja* (»šifra 'K' zajedno s 'formulama' A. G. M. i A. B. Š.«): »Na najširem književnopovijesnom planu ekspresionizam se u hrvatskoj književnosti smjestio između *Metamorfoze* (preobaženja), pjesme A. Kovačića iz 1878., koja bi mogla nagovještavati ekspresionistički nagovještaj, i *Preobraženja* (metamorfoza), pjesničke zbirke A. B. Šimića iz 1920.,

koja zaista znači ekspresionistički rezultat« (Ivanišin, 1990: 5). No, neke protoekspresionističke pojave Maraković ipak zapaža (u svom informativnom pregledu za češki list) i ističe, premda ne ide u opširnu eksplikaciju poput Ivanišina, kasnije: »A ekspresionizam je imao svojih preteča i prije golemih katastrofa svjetskog rata. I Strindberg i Paul Claudel s njim su u vezi, a i kod nas mu je V. Nazor – u izvjesnom smislu – stvarao tlo. Ta nije li ga jedan od mladih kritičara u časovitom zanosu nazvao ‘pjesnikom nas sutrašnjih’!« (Maraković, 1971: 470). U svom drugom tekstu »Iza ekspresionizma« Maraković precizira tu svoju misao: »Ili upravo: kao što se prvi i snažni pjesnici, kada dođu do toga da im poezija postane punim i pravim izražajem njihove ličnosti, oslobađaju oficijelnih formula bilo kojeg smjera, tako se i Nazor u *Pjesmama o četiri arkanđela* npr. ili Domjanić u *Kipcima i popevkama* izdižu nad sve definicije nekadanje Moderne, iako čitavo njihovo stvaranje stoji na toj podlozi (...)« (Maraković, 1971: 499). No, u trećem dijelu studije (*Djela i ljudi*), eksplicite navodi Matoša, jer smatra da osim izvanjskih poticaja ekspresionizam ima i u hrvatskoj literaturi svoje preteče: »A. G. Matoš, glavni kritik Moderne i najjači teoretik krajnjeg artizma, koji je u svojim vlastitim rijetkim pjesmama dotjerao rafinovanost artistske forme do vrhunca, dao je ipak i nehotice pobudu za samu destrukciju te forme. Nemiran po prirodi, veoma impulzivan, temperamentan sve do nedosljednosti, mijenjajući rado stanovište, ali uvijek pišući sa strašću i žestinom, razvio je on jedan naročiti stil žestokih polemičkih akcenata, nesmiljenih invektiva i izvjesne pamfletarske patetičnosti« (Maraković, 1971: 480). Upućujući na Matošev stil u polemikama i kritikama kojima je »stvorio (...) čitavu školu mladoj generaciji u kojoj se je k u l t r i j e č i očitovao na drugi način, tražeći što neobičnije, što epatantnije, što temperamentnije izraze revolte, nezadovoljstva, uzbune, napadanja i obrane« (Maraković, 1971: 480), Maraković je zapravo naznačio protoekspresionistička stilska obilježja u Matoša i utjecaje njegova stila. Konačno, i slobodan stih vezuje za modernu, tako da je pronašao i bitna poetička polazišta ekspresionističke lirike u pjesnika moderne koja kasnije naglašavaju književni povjesničari: »Ovo traženje zvučnosti u nekom patetičnom tonu polemike dovelo je ne samo do slobodnog stiha (koji je već i Moderna kultivirala) nego uopće do slobodne forme i do izvjesnog k u l t a p s o v k e. Naročito Vladimir Č e r i n a kao političko-literarni agitator i Janko P o l i ć K a m o v kao pjesnički psovač u duhu jednoga Rabelaisa ili Fischarta, jesu preteče ekspresionističke eruptivne i eksplozivne dikcije i forme (Maraković, 1971: 480).

Ratom i velikim promjenama u društvu i civilizaciji, otvorila su se nova pitanja koja su dala nove poglede koji su mogli utjecati na književnost. Stoga Maraković ističe: »teže i teže snošenje ratnih, socijalnih i materijalnih

tereta, sve jače osjećanje imperijalističkog tiranstva na svim područjima, i sazrijevanje nacionalističkog pokreta u jednu odlučnu revolucionarnu reakciju protiv stogodišnjeg robovanja, donijelo je sa sobom sasvim nove uvjete pod kojima su se razvijali duhovi nove generacije« (Maraković, 1971: 470). U recentnijim raspravama o avangardi, Gordana Slabinac, držeći se misli rumunjskog teoretičara Adriana Marina ističe sličnu misao da »avangarde nisu ispred svoga vremena, već, snažno saživljene sa svojim povijesnim trenutkom, punim zamahom antagonističkog patosa rade na njegovoj mijeni i preobrazbi« (Slabinac, 1988: 78).

S druge strane, Maraković vrlo oprezno ističe razdjelnicu između razdoblja, a pomak u odnosu na prethodno razdoblje objašnjava pojavom književnika i djela čije se »oznake uglavnom podudaraju i čine da izvjesni literarni mentalitet odskaje od smjera koji je neposredno prije njega vladao literaturom« (Maraković, 1971: 470). Naravno, i slabljenje moderne, odnosno svojevrsna ocvalost »subjektivističkog igranja s blistavim formama« (Maraković, 1971: 470), koje nestaje »pred prvim predznacima golemih socijalnih preobrata i nadčovječnih nacionalističkih napora« (Maraković, 1971: 470). No, Maraković ipak oprezno ocjenjuje mladu generaciju i njihovo »rješavanje« problema društva, analizirajući njihovu periodiku i njihove manifeste. Napominjući dinamizam pokreta koji je htio srušiti svaki spomen na prethodno razdoblje, osobito njegovu nesocijalni aspekt. I suvremena hrvatska književna historiografija upućuje na to aktivističko obilježje nove pojave. Vinko Brešić u svome članku »Hrvatski ekspresionistički časopisi« upravo naglašava tu riječ, tj. da je »dinamika, tj. kretanje i promjena (...) ključna riječ književnog naraštaja, koji će zagovarati novu umjetnost« (Brešić, 2002: 130). Takav aktivizam kojeg karakterizira »eksplozivnost, eruptivnost i borbenost ekspresionizma dovode ga već i same po sebi u blizinu socijalnog revolucionarstva; a radikalizam rušenja učinio je da se njegovi nosioci priznaju komunistima« (Maraković, 1971: 471). Posebno Maraković naglašava i kritizira pojavu svojevrsnog prometejstva u mladim ekspresionista i njihov temperament i politički diskurs koji se odražava na sadržaj i sastav periodike i njihovih suradnika. Svaki od njih, kako naglašava Maraković, bio je dosljedan i nije trpio nikakve nedosljednosti pa sudbina časopisa koji se pojavljuju, i ekspresionističke časopisne koncepcije, dovode do presedana: »(...) njihovi časopisi imaju vrlo malo saradnika. Svaki od njih je centar svijeta i literature; svaki je apsolutno mjerilo kritike; i svaki ima o svemu toliko toga da kaže, da drugome ne ostavlja ni riječi. I zato, dosljedno, mora da osnuje sam svoj časopis i da ga velikim dijelom sam ispunja« (Maraković, 1971: 471). Maraković analizira i gotovo se satirično osvrće na tu pojavu ekskluziviteta pojedinih ekspresionista i njihovih časopisa: »Tako je, prama van, i počeo

ekspresionizam; jednom neobičnom množinom časopisa koji su izlazili u isto vrijeme ili jedna neposredno iza drugoga. Donadinijev *Kokot*, Šimićeva *Vijavica*, Krležin *Plamen*, pa *Juriš*, za koji je vrlo karakteristično ovo: u prva dva broja ima tri urednika i više suradnika; u trećem broju je jedini urednik A. B. Šimić sa samo dva suradnika« (Maraković, 1971: 471). Upućuje i na pamfletistički i polemički karakter ove periodike: »(...) ali nijedan ne može da se otrese pamfletskog karaktera, ispunjavajući dobar dio stranica zvučnim polemikama i drastičnim kritikama« (Maraković, 1971: 471). Isto to naglašava i Miroslav Šicel u recentnom književno-povijesnom pregledu književnosti ekspresionizma govoreći o Šimićevim listovima: »List je bio ispisan (misli na *Vijavicu*, op. R. B.) najvećim dijelom programskim Šimićevim napisima, vlastitim stihovima, te kritičkim osvrtima na suvremeno slikarstvo, te na književna ostvarenja naših pisaca. Potonji osvrti bili su uglavnom negativni, bez uvažavanja bilo kakvih autoriteta (...)« (Šicel, 2007: 21). Milanja zaključuje da »Marakovićeva osuda egocentrizma časopisa i metoda skandala dokazom je da nije razumijevao osnovne intencije bilo kojih avangardističkih pokreta, a navlasito se nisu uklapali u njegov svetomarijanski katolički svjetonazor (...)« (Milanja, 2000: 16). Inače, po Milanji taj revolt mladih se javlja »[u] tom kaotičnom vremenu krize, špenglerovskoga sutona i kraja civilizacije (...) s tezom kako će njihov »ekspresionistički genij«, pledirajući na apstraktne kategorije, razriješiti te antinomije« (Milanja, 2000: 16). Nadalje, smatra da to »ne umanjuje njegove kritičke zasluge, bilo o kojem žanru književnosti pisao« (Milanja, 2000: 16). S druge strane, Maraković se osvrće i na prožimanje hrvatskog ekspresionizma s njemačkim i upućuje na genezu naše periodike te kako je »*Juriš* uzeo ime njemačko-internacionalnog *Sturma*« (Maraković, 1971: 472). Govoreći o povijesnom kontekstu nastanka i prodora ekspresionizma u crno-žutoj carevini, (pa tako i u Hrvatskoj), on to povezuje sa slabljenjem središnje vlasti koja najprije nije dopuštala u ratnom vihoru da se afirmiraju revolucionarne ideje. Smatra da bi se smjer bio i prije razvio »tek kad je staro carstvo stalo tako propadati da se više nitko nije mogao ni brinuti za otvorenu antimilitarističku, antiimperijalističku i nacionalističku propagandu, planuo je poput vulkana pritajeni požar ekspresionističkog pokreta« (Maraković, 1971: 472).

Svođeci rezultate i učinke ekspresionizma, Maraković ističe kratkotrajnost periodike te navodi kako u vrijeme dok piše svoju studiju izlazi jedini Micićev *Zenit*. I ovdje se Maraković služi satiričnim tonom, (koji povremeno koristi u tekstu) kada crta Micićev rad te smatra da je *Zenit* preživio jer »ni pisca (odn. izdavača) ni list nitko ne uzima ozbiljno; revolverski karakter njegovih polemika i rebusna forma njegove lirike čine da ga ljudi kupuju umjesto humorističkog lista, koji je dosada u tom pogledu nadmašio samo

kratkotrajni *Dada-Jok* Micićeva brata Virgila Poljanskog« (Maraković, 1971: 473). Osvrće se i na druge umjetnosti, pa u studiji zahvaća i učinke ekspresionističkog slikarstva te piše o Anki Krizmanić, Vilku Gecanu i Milivoju Uzelcu, a posebno vrednuje rad Save Šumanovića: koji je po njemu »još najizrazitiji i najaktivniji nosilac ekspresionističkih težnja u slikarstvu« (Maraković, 1971: 473). U neku ruku Maraković govori te 1923. već o uzroku ekspresionizma, ili o krizi ekspresionizma, jer već neke konstruktivne elemente pojedini akteri toga pokreta ispuštaju iz pojedinih svojih radova, kao Krklec, a već ističe da se Cesarac i Milićević i Žarković »više ne čuju«. Ta tendencija posustajanja je zahvatila i europske književnosti pa tako Žmegač crta situaciju u njemačkoj književnosti ovim riječima: »dvadesetih godina većina je autora postupno napuštala prvotna načela; umjetnički je ekspresionizam, aktualno shvaćen, počeo jenjavati. Uostalom već je 1921. Iwan Goll, tada suradnik zagrebačkog, (a poslije beogradskoga) modernističkog časopisa »Zenit«, na stranicama te revije izrekao dijagnozu: Ekspresionizam je na samrti« (Žmegač, 2003: 281). Napose to Maraković povezuje s izvedbom Krležine *Golgote*: »U isto vrijeme kada se davala Krležina *Golgota*, djelo koje svojom zrelošću nadmašuje ekspresionizam, visjela je u Proljetnom salonu Uzelčeva velika *Kompozicija*, slika odabrane ljepote, i manifestacije oslobođenja najjačeg između naših mladih slikarskih talenata od ekspresionističkih ekstravagancija« (Maraković, 1871: 479). Središnji dio studije posvetio je djelovanju Miroslava Krleže, kao najznačajnijem imenu hrvatskog ekspresionizma, i na njegovim tekstovima tumači doktrinu ekspresionizma te podcrtava da je to »negativna kritika čovječanstva, revolucionarno rušenje svih vrednota s nekim naročitim užitkom u tom poslu« (Maraković, 1971: 476). Osobito u analizi jednog od najznačajnijih Krležinih ekspresionističkih tekstova, *Hrvatskoj rapsodiji*, pronalazi te elemente destrukcije: »(...) u kojoj 'Genij Hrvatski' – opet tipska misteriozna figura – na svom putu ruši »katedrale, kazališta, akademije, kasarne, palače, dvorove, redakcije, atelije, urede, crkve, sabore, kapelice«, jer da su to »laži luksuriozne hrvatske laži« (Maraković, 1971: 476).

Na razini čovječanstva, istu misao pronalazi u *Golgoti*: »Laž je republika, laž je monarhija; laž je organizacija; laž je vodstvo; laž je komunizam, laž je revolucija! L a ž j e i r e v o l u c i j a ! Ovo treba podcrtati. Ekspresionizam, koji upravo živi od revolucije, negira revoluciju« (Maraković, 1971: 477). Negiranje revolucije pronalazi i u *Cristovalu Kolonu* i u *Hrvatskoj rapsodiji*, smatrajući da je razlog Krležinog prikazivanja u negativnom osjećaju prema masama te da to i u komunista izaziva otpor. Definira ipak da se u navedenim djelima (*Golgoti* i *Hrvatskoj rapsodiji*) nalazi »atmosfera revolucije«, i to u *Rapsodiji* nalazi »pjesmu nacionalne revolucije uoči velikog prevrata

od 1918., a *Golgota* koja se odigrava ‘u jednom lučkom gradu Njemačke u g. 1919.’ jest definicija svesvjetske revolucionarne situacije iza velike ruske sovjetske revolucije« (Maraković, 1971: 477). Ta dinamika revolucije po Marakoviću stvara i »eruptivnu formu« ekspresionizma. U toj lirici pronalazi »atomizaciju forme«: »nema velikih linija, nema čvrste konstrukcije rečenice i izgrađenog sastava stihova« (Maraković, 1971: 477).

Kad Pranjeković piše o stilu Šimićeve lirike, ističe njegovu poetiku »da u izgradnji pjesničkog jezika treba tragati za onim tipom ritma i uopće stila koji bi izrazio ritam i stil (način) života, taj ritam obilježava dinamičnost, pokret, kaos, a ne mirnoća, sređenost, kontemplacija, logička povezanost među stvarima i događajima« (Pranjeković, 2002: 104). Maraković ističe dinamiku revolucije, a govori i o eliptičnosti izraza: »Svaka je riječ jedna misao, jedna rečenica (...), nastojeći da u napetosti svoje atmosfere rekne što više toga u što manje riječi, ekspresionista se zadovoljava iskidanim riječima, kao da govori više gestima nego običnim govorom« (Maraković, 1971: 477–478). Pranjeković nalazi u Šimića upravo taj tip jezika ekspresionističke lirike o kojem govori Maraković: »(...) vrlo mnogo vokativa (obraćanja), imperativa, uskličnih i/ili emfatičnih konstrukcija različitog tipa, nominaliziranih struktura, mnoštvo kumulacija, logičnih i nelogičnih ponavljanja, puno parceliziranih konstrukcija itd« (Pranjeković, 2002: 104). Maraković navodi i bit forme koja se javlja u ekspresionista, odnosno u naše avangarde, a to je Flaker istaknuo kao razbijanje »logične sintakse, ‘stare’ semantike, zatvorenih struktura utemeljenih na ‘zdravom smislu’« (Flaker, 1976: 202): »Iza svake misli vadi samo ono što je supstancijalno i postavlja riječ do riječi bez brige za veze i interpunkcije« (Maraković, 1971: 478). Kritički se osvrće na tu ekspresionističku dekonstrukciju tradicionalne pjesničke forme, koja mu se čini nerazumljivom: »Dakako da ovakvo nevezano redanje riječi vodi do nespo razumljenja, do nerazumijevanja uopće i čini da ekspresionizam, kojemu je korijen u socijalnim pokretima sadašnjosti, postaje nerazumljiv, ekskluzivističan, nesocijalan« (Maraković, 1971: 478). Takvu formu naziva utočištem za netalentirane koji se skrivaju iza takve forme. Ipak, izdvaja Šimića i Krležu u kojih »može ova forma da postigne veoma lijepih efekata (...))« (Maraković, 1971: 478). Maraković dobro zapaža, i teorijski utemeljeno razglaba o miješanju žanrova, ono što Flaker ističe kao »uzajamno pretapanje i izmjena funkcija pojedinih književnih rodova i vrsta (poetizacija proze, prozaizmi u poeziji i dr.), dakle, upravo ono što Pogglioli zove ‘*confusione dei generi*’« (Flaker, 1976: 203), ili »osporavanje postojećih struktura, a prema tome i izražavanje odnosa prema njima« (Flaker, 1976: 202).

Maraković govori o »destrukciji umjetničke forme« i kao primjer daje Krležinu *Hrvatsku rapsodiju*: »Forma *Hrvatske rapsodije* je takva da su

na temelju nje nekoji proglasili Krležu – novelistom. Faktički je to smjesa od pripovijedanja i jedne slobodne dramske forme« (Maraković, 1971: 478). Inače u Krležinoj *Golgoti* pronalazi više težnje k središnosti forme, tj. stremljenje »ozbiljnijem shvaćanju umjetničkih i životnih mogućnosti, pa bi razvoj u ovom smjeru mogao da dovede do djela doduše manje spontanih, manje neobuzdanih u formi i idejama, ali svakako zrelijih, punijih, životvornijih, trajnijih« (Maraković, 1971: 484). Upravo se na tu misao osvrće i Stanko Lasić koji pronalazi i u Marakovićevom tekstu *Uz Golgotu* »da se (...) ekspresionistička raspojasanost smirila i uravnotežila pa je Krleža uspio stvoriti 'krepku' dramu, s 'pravom dramskom tehnikom' primjerenom zakonima kazališnog prostora« (Lasić, 1987: 412). S druge strane, kako ističe Lasić, Maraković »nas upozorava da Krleža ne može biti reduciran na harmoniju ('realizam') ni na disperziju ('ekspresionizam', jer je njegova bit u ekstatičnom sažimanju svega na jedinstvenu osnovu: na 'ideju'. Na Crno, na pesimističku opsesiju« (Lasić, 1987: 412). Maraković pak, slijedeći misao o »središnosti forme« u *Golgoti* i osvrćući se na *Kraljevsku ugarsku domobransku novelu* i *Hrvatsku rapsodiju*, napominje i kako »[s] tim će bez sumnje biti u vezi i jasnije konturiranje forme; kao kod svih literarnih smjerova, koji su odraz jednog kaotičnog prelaznog stanja, granice su literarnih formi pobrkane, konture su se rasplinule: roman, novela, drama lirika – sve se ispremijevalo« (Maraković, 1971: 484).

Krležini interpretatori (Ivanišin) pronalaze u *Hrvatskoj rapsodiji* tu bitnu konstruktivnu datost koju napominje Maraković u svom pregledu, dakle, jedinstvenu formalnu destrukciju koja daje novu ekspresionističku sintezu ili novogovor: »U tom je tekstu kao nikad u hrvatskoj književnosti sadržan kvantitetno-kvalitetni fenomen r a z b i j a n j a dotadašnjih književnih formi – normi – običaja – shema; istodobno je u njemu dosegnut visok stupanj kvalitetno nove ekspresionističke sinteze. Ni lirika, ni proza ni drama, taj je tekst jedno – drugo – treće; lirsko – epsko – dramsko čvrsto se ukorijenilo, sljubilo u njegovoj ekspresionističkoj kvaliteti« (Ivanišin, 1990: 106–107). No, Maraković pronalazi u Krleže još jednu »konstruktivnu odrednicu« avangarde, ono što Flaker naziva »težnja prema sprezi različitih vidova umjetnosti (književnosti i slikarstva, književnosti i glazbe, osobito književnosti i filma)« (Flaker, 1976: 203) Naime, u *Hrvatskoj rapsodiji* Maraković kao konstruktivnu odrednicu ističe tehniku filma: (...) *Hrvatska rapsodija*, pravo ekspresionističko djelo, ne gravitira ni za kakvom izrazitom formom i stvarajući dojam jednoga filma. Čitav se događaj zbiva u jednom vagonu; ali to ne smeta da pjesnik odjednom projicira ono što se zbiva u duši pojedinih lica, u potpunoj formi i ubacuje sve to u ovaj niz slika – jer događaja upravo i nema. Kao u kinematografu, kad se npr. prikazuje nečiji san bez neposredne veze

s ostalom radnjom, ali u daleko kolosalnijim i fantastičnijim dimenzijama« (Maraković, 1971: 478). Na Krležinu sklonost uporabe drugih medija u književnom tekstu upućuje i Viktor Žmegač, i on ističući »prikaz istodobnih zbivanja« (Žmegač, 2014: 179) koji »nije projekcija besmisla, nego osuda zbilje u kojoj kobna protuslovlja izgledaju nerješiva« (Žmegač, 2014: 179). Kad Žmegač govori o Krležinom radu uoči Drugoga svjetskog rata, tj. o romanu *Na rubu pameti*, navodi uporabu radiofonije: »Posebnost je Krležine zamisli na tom mjestu u tome što je medij za prikaz simultanosti tada novi tehnički izum, radiofonija, u široj uporabi tek od dvadesetih godina. Krleža je bio očito svjestan toga da je radioaparatus postao simbolički medij: posrednik doživljaja zvukovne i misaone nesuvislosti koja dopire do slušatelja svijesti na najjednostavniji način – vrtnjom naprave koja vodi kroz programe pojedinih radiopostaja obilježenih na skali« (Žmegač, 2014: 180).

Drugi primjer razbijanja forme i nove konstruktivne odrednice Maraković pronalazi u *Kraljevskoj ugarskoj domobranskoj noveli*: »Djelo, u kojem na 146 strana prikazuje neprestano samo j e d n u j e d i n u v o j n i č k u v j e ž b u (*Magyar király honvéd novela*) u prozi, sa svim odvratnostima koje može da zabilježi samo jedan strastven antimilitarista, naziva autor u samom naslovu 'novelom', a u podnaslovu 'lirskim fragmentom', mada je sve prije nego oboje« (Maraković, 1971: 484). Kako ističe, ta »[n] esređenost forme dovela je do najgoreg debakla na polju romana« (Maraković, 1971: 479). Smatra da »u romanu, gdje treba da se dade zaokružena i čvrsto komponovana slika svijeta, ekspresionizma je izgubio vladu nad formom i materijom i dao tek djela drugog i trećeg reda« (Maraković, 1971: 479). Tu se kritički osvrnuo i na Krležin roman *Tri kavalira gospođe Melanije*: »stvar je u korijenu slaba i nema nikakve životvorne moći« (Maraković, 1971: 479). Ovdje se vidi Marakovićeva objektivnost, premda je na suprotnom ideološkom polu od Krleže, Krležu interpretira u najboljoj vjeri i s aspektom pohvale najboljeg dijela Krležine ekspresionističke dionice. U vrednovanju i doprinosu Krleže hrvatskoj književnosti tog vremena, premda mu se kao kritičaru baš ekspresionizam ne sviđa, Maraković ističe Krležinu pojavu koju nije dosegno niti jedan »(...) drugi ekspresionist – ni plodnošću, ni jakošću talenta, ni umjetničkim značenjem. A. B. Šimić faktično je od ostalih najjači talent, ali je nesređen životni i duševni razvoj i prerano ulaženje u literaturu, kako se čini iznijelo prije vremena njegov talent, te je iza jedne zbirke pjesama, *Preobraženje*, u kojoj ima dobrih i ličnih lirskih akcenata, gotovo potpuno zašutio« (Maraković, 1971: 484). Svodeći rezultate ekspresionizma, napominje kako se Cesarec ne javlja u književnosti, kritički se osvrće na Krkleca, koji se tek povratkom na »stari stil« i odmakom od ekspresionizma »rehabilitirao (...) svojom lirskom zbirkom *Srebrena cesta* (1921.)« (Maraković, 1971: 485). Vrednuje i rad Josipa

Kulundžića i njegovu dramu *Ponoć* te roman-pripovijest *Lunar*. Osvrćući se na političko svrstavanje ekspresionista na »potpuni jugoslavenski unitarizam« ipak smatra da je »hrvatski ekspresionizam ostao specifično hrvatski i u svojoj kompaktnoj cjelini sačinja jednu organsku cjelinu (...)« Maraković, 1971: 486). Žanrovski se ekspresionizam opredjeljuje za liriku i dramu, a napušta roman. Treći je, možda najzanimljiviji dio studije, *Djela i ljudi*, gdje se osvrće na pojedine književne opuse. Započinje s Ulderikom Donadinijem, no pronalazi konstruktivne elemente ili proto ekspresioniste u moderni, i to, kako smo već istaknuli, prvenstveno u Matoševom polemičkom diskursu, koji prihvaća mladi naraštaj i već tada ukazuje na kultiviranje slobodnog stiha: »Naročito Vladimir Č e r i n a kao političko-literarni agitator i Janko P o l i ć K a m o v kao pjesnički psovač u duhu jednog Rabelaisa ili Fischarta, jesu preteče ekspresionističke eruptivne i eksplozivne dikcije i forme« (Maraković, 1971: 480). Donadinijevo književno stvaranje prati od *Kokota* te smatra da još nije izgrađeni ekspresionist, ali da se u njegovom djelu može pratiti prijelaz od moderne do ekspresionizma: »Njegov način pripovijedanja još se prilično drži tehničkih pretpostavaka psihičkog naturalizma, i ukoliko je njegova forma slobodna, to je više uslijed pomanjkanja dobre konstruktivne koncepcije nego uslijed svjesna nastojanja da se stvori jedna nova forma pripovijedanja (...) Ali psihopatološka pozadina Donadinijevih romana sama sobom donosi izvjesnu ekscentričnost izražavanja, nesuvislost forme i monstroznost gledanja svijeta, naročito realističkog detalja, koja tako jasno podsjeća na ekspresionizam« (Maraković, 1971: 481). Naročito podvlači pojavu Krleže koji dolazi »kao jedan sjajni meteor (...) najgenijalniji zastupnik ekspresionizma« (Maraković, 1971: 482).

Ove Marakovićeve ocjene u svom pregledu ističe i Ježić, pa kaže da je »(g)lavni predstavnik ekspresionizma i središnja hrvatska ličnost iza svjetskog rata pa sve do sredine tridesetih godina Miroslav Krleža (...)« (Ježić, 1944: 402). Koliko je Ježić cijenio Marakovića kao kritičara svjedoči i navođenje pojedinih ocjena u samom *Pregledu*: »'Eminentno vizuelna i sva prožeta intenzivnim lirizmom ta dramatika stvara neodoljiv dojam na pozornici, ali je njezin konačni rezultat neobično pesimističan, tragičan, sumoran', veli o ekspresionističkoj drami Ljubomir Maraković, a o samo pokretu izriče ovaj sud: 'Ekspresionizam je ... poezija akcije, barem zahtievane, očekivane – i zato je najjači u drami, koja znači konkretnu, vidnu radnju.(...)« (Ježić i Maraković, prema Ježić, 1944: 404). Ivica Matičević u članku »Prikaz hrvatskog ekspresionizma u Ježićevoj 'Hrvatskoj književnosti'« ističe za Marakovićeve studije i članke o ekspresionizmu kako »je u nas prvi sustavno, a to znači koristeći ondašnji metajezik struke i zahvaćajući književne pojave u njihovom nastanku i razvoju, te s posebnom kritičkom zrelošću progovorio o hrvatskim

ekspresionističkim autorima i formalno-idejnim intencijama njihova djela«. (Matičević, 1997: 80) S druge strane ispravlja »stav kako je Slavko Ježić prvi dao zaokruženu sliku hrvatskog ekspresionizma, jer je prije njega to zasigurno učinio Ljubomir Maraković (...)« (Matičević, 1997: 80), premda »se prvotnost Slavka Ježića napominje s posebnim žarom i pravom: on je to učinio u okviru sveukupne povijesti hrvatske književnosti (...)« (Matičević, isto).

U drugom tekstu o ekspresionizmu, sada na samom kraju ekspresionističke dionice hrvatske književnosti toga doba (1927., *Hrvatsko kolo*), pod naslovom »Iza ekspresionizma / pokušaj bilanse«, Maraković navodi godinu za koju smatra da označava kraj ekspresionizma: »Godine 1925. izveden je u Narodnom kazalištu u Zagrebu Krležin *Michelangelo Buonarroti* i ovaj datum znači u neku ruku zaključnu granicu ekspresionizma kod nas« (Maraković, 1971: 499). Taj stav obrazlaže činjenicom da je Krleža izišao u produkciju s dramom starijeg razdoblja »što znači da je jedna produktivna perioda njegova stvaranja završena« (Maraković, 1971: 499). Ono što je rezultat njegova svođenja bilance po hrvatsku književnost je preporod drame. I ovdje se, kao u prethodnom tekstu, osvrće na prethodna razdoblja i jedino u hrvatskoj dramskoj književnosti hvali Vojnovića: »Izuzevši Vojnovića sve što je prije toga kod nas na tom polju stvoreno odiše hladnim akademizmom i klasicističkim namještenim patosom. Drame za čitanje, a ne za pozornicu« (Maraković, 1971: 502). Unatoč Vojnovićevu impresionizmu, Maraković ga povezuje s ekspresionizmom i s ocjenom »da dobro poznaje pozornicu i da ima dramske snage« (Maraković, 1971: 502). Ovdje proširuje svoju misao iz prethodne studije o medijima u scenskoj tehnici ekspresionizma: »Drama ekspresionizma u prvom je redu radnja i ima svoju najjaču vrijednost u dinamici. Koristeći se razvojem tehnike, naročito kinematografske, stvara nove pozorničke mogućnosti, 'dematerijalizaciju' pozornice i nakon dugih, teških borbi, našavši kongenijalna režisera u dru B. Gavelli prodire na podij Narodnog kazališta iznoseći prodorno snažne tvorevine kao što su *Golgota* i *Vučjak*« (Maraković, 1971: 502–503). Smatra da je ekspresionistička drama jača u scenskoj izvedbi nego kao literatura i pritom nabraja pojedine dramatičare: Kulundžića, Mesarića, Strozija, Muradbegovića i Prpića.

Zanimljivo je da u kolo blisko ekspresionizmu (»u srodstvu s ekspresionizmom«) stavlja i Begovića i njegova *Pustolova pred vratima* (očito također zbog njegove dinamike, fantastične predodžbe bolesne djevojke i približavanja tehnici filma), premda ističe »druge stilske pretpostavke«, a također zbog socijalnog aspekta Kosorova *Požara strasti* i *Žene*, stavlja ga »stvarno blizu ekspresionizma« (Maraković, 1971: 503). U lirici, kao i u prethodnom tekstu izdvaja Šimića, Krležu, Krkleca i Cesarca, a što se tiče forme, premda i ovdje kaže da nije slobodni stih stigao s ekspresionizmom, »ali mu je

ekspresionizam proširio značenje učinivši ga tumačem običnog, svakidanjeg života i njegovih senzacija, koje nisu 'poetski' fantastične, ali su istinitije i to iskrenije« (Maraković, 1971: 504). I ovoj studiji ističe mali učinak na području romana i kao jednu od najočitijih ekspresionističkih formalnih osobitosti »miješanje književnih vrsta (...); tako Krležu u *Michelangelu* zapada u monologe koji nisu upravo drugo nego neobično snažne lirske partije, a u Cesarca se u noveli »Na posljednjim tračnicama« pričanje pretvara u slobodni stih (...)« (Maraković, 1971: 505–506). Milanja napominje u svom osvrtu da je u navedenom tekstu »Maraković završnu godinu donekle dobro postavio i da je detektirao pojave koje će on kasnije nazvati 'modernim objektivizmom'« (Milanja, 2000: 17) te da »Maraković inzistira na hrvatskoj specifičnosti ekspresionizma u odnosu na slovenski i srpski, koji dolaze kasnije i na poticaj iz Hrvatske, i to pravda sociološkim, političkim, psihološkim razlozima« (Milanja, 2000: 17). Smatra da se »teza s dosta razloga može braniti. Katalogizirajući bilansu po rodovima – drama (Krležu, Kulundžić, Mesarić, Strozzi, Begović, Kosor), lirika (Šimić, Krležu, Krklec, Cesarec), roman (začudo, samo Kulundžić) – on daje i opću značajku, zapravo prilično pregnantan, koncizan i konzistentan sud (...)« (Milanja, 2000: 17).

Maraković svoju bilancu ekspresionizma završava pozitivnom ocjenom unatoč nekim nedostatcima koje je dao u svojoj analizi, a koje smo u tekstu istaknuli. Svojim je kritičkim osvrtom 'Ekspresionizam u Hrvatskoj / pokušaj pregleda' tijekom recentnoga književnog života ovog stila ukazao na bitne odrednice hrvatskoga književnog ekspresionizma (ukazujući i objašnjavajući njegovu doktrinu i formu te na djela i autore) koje su kao odjek književne kritike u svoje preglede ugradili književni povjesničari Ježić, Frankeš, Jelčić, Lasić, Novak, Šicel, Milanja i dr., i na koje aspekte pozivaju i suvremena filološka istraživanja fenomena ekspresionizma (Pranjaković, Brešić). U drugom tekstu »Iza ekspresionizma / pokušaj bilanse« svodi rezultate utjecaja ekspresionizma na razvoj suvremene hrvatske književnosti i napose napominje kako je u toj dionici napredovala hrvatska dramska književnost i lirika. Svakako, i ovdje je Krležu, prema Marakoviću, u prvom planu kao dramatičar, a u lirici A. B. Šimić. Književna je povijest već davno dala ocjenu da je Maraković »najbolje svoje stranice napisao (...) u esejima i studijama, razmatrajući teorijski stilska razdoblja, osobito ekspresionizam i postekspresionističko doba, za koje je uveo (sasvim prihvatljivi, ali do danas na žalost neprihvaćeni termin) moderni objektivizam (...)« (Jelčić, 1971: 428). Njegove osvrte i čvrste ocjene ekspresionizma, kojima on označava to razdoblje vrlo značajnim za hrvatsku književnost, valja tražiti i tome što je, (kako smo istaknuli na početku), da je »jedan od najobavještenijih naših književnih kritičara uopće, svestrano upućen u tijekove i zbivanja u svjetskoj lite-

raturi (...)» (Jelčić, 1997: 250). Prema tome, mogao je suvereno i jasno iščitavati značenje pojave ekspresionizma i pojedinih književnih opusa u širem kontekstu europskog ekspresionizma. Premda se Marakoviću prigovara da nije u svom uvodu naglasio neke protoekspresionističke pojave u hrvatskoj književnosti, ipak se pomnim iščitavanjem njegovih tekstova zapaža vertikala prema moderni i Matošu te Kamovu i Čerini, čime je Maraković označio glavne najave ovoga stila u mladim pjesnika koji su u svojim objavama »preteče ekspresionističke eruptivne dikcije i forme« (Maraković, 1971 : 480). S druge strane, pomnim čitanjem Marakovićevih kritika Krležinog ranog djela, Lasić ocjenjuje kako je tekst *Ekspresionizam u Hrvatskoj* »najbolji rad što je u tim godinama napisan o hrvatskom književnom ekspresionizmu« (Lasić, 1978: 395) i da se Maraković nije ustručavao iskazati svoj stav ističući pritom kako je Krleža u to doba »sigurno s punom ozbiljnošću čitao oštre riječi Ljubomira Marakovića, koji je potpuno slistio njegov roman (misli se na *Tri kavalira gospođice Melanije*, op. R. B.). To više, što je Maraković to učinio u studiji u kojoj je slavio Krležu kao najvećeg talenta novog pokoljenja i kao genijalnog ekspresionista« (Lasić, 1987: 395). Ta ocjena je značajna i danas, jer je Maraković prvi sustavno prikazao fenomen ekspresionizma u hrvatskoj književnosti temeljeći taj prikaz na suverenom poznavanju i praćenju recentnih događaja u hrvatskoj književnosti toga doba. Napose je značajno revidiranje ocjene o prvom sustavnom prikazu ekspresionizma u našoj književnoj povijesti o kojoj se piše u suvremenim filološkim istraživanjima, jer to istodobno govori i o mijenjanju optike prema kritičaru Marakoviću (koji je nakon Drugoga svjetskog rata bio zatvoren u Staroj Gradiški pod optužbom »da je bio okupatorov suradnik«, Novak, 2004: 33) i značenju njegova djela u hrvatskoj književnoj kritici i književnoj povijesti.

Literatura

- Brešić, Vinko (2002.) »Hrvatski ekspresionistički časopisi – Analiza aksozitivnih tekstova«, *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti* (zbornik radova I. znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem (Zagreb 30. XI. – 1. XII. 2001., ur. C. Milanja), Altagama, Zagreb, str. 127–156.
- Flaker, Aleksandar (1976.) *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Ivanišin, Nikola (1990.) *Fenomen književnog ekspresionizma*, Školska knjiga, Zagreb.
- Jelčić, Dubravko (1971.) Ljubomir Maraković, u: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella Ljubomir Maraković, *Eseji, studije, kritike*, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, str. 425–431.
- Ježić, Slavko (1944.) *Hrvatska književnost od početaka do danas (1100–1941)*, Naklada A. Velzek, Zagreb.
- Lasić, Stanko (1987.) *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914–1924)*, Globus, Zagreb.

- Maraković, Ljubomir (1971.) Ekspresionizam u Hrvatskoj (pokušaj pregleda), u: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella Ljubomir Maraković, *Eseji, studije kritike*, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, str. 468–486.
- Maraković, Ljubomir (1971.) Iza ekspresionizma (pokušaj bilanse), u: Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković, *Eseji, studije, kritike*, Zora Matica hrvatska, Zagreb, str. 499–506.
- Matičević, Ivica (1997.) »Prikaz hrvatskog ekspresionizma u Ježičevoj 'Hrvatskoj književnosti'«, u: *Zbornik o Slavku Ježiću*, ur. T. Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 79–88.
- Milanja, Cvjetko (2000.) *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Novak, Slobodan Prosperov (2004.) *Povijest hrvatske književnosti*, svezak III. / Sjećanje na dobro i zlo, Marjan tisak, Split.
- Pranjković, Ivo (2002.) »Šimićeva jezična praksa«, *Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti* (zbornik radova I. znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem (Zagreb, 30. XI. – 1. XII. 2001., ur. C. Milanja), Altgama, Zagreb, str. 103–122.
- Slabinac, Gordana (1988.) *Hrvatska književna avangarda*, August Cesarec, Zagreb.
- Šicel, Miroslav (2007.) *Povijest hrvatske književnosti, knj. IV., Hrvatski ekspresionizam*, Zagreb, Naklada Ljevak.
- Žmegač, Viktor (2003.) »Od naturalizma do danas«, u: Viktor Žmegač, Zdenko Škreb, Ljerka Sekulić, *Povijest njemačke književnosti* (treće, prošireno izdanje), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 223–430.
- Žmegač, Viktor (2014.) *Strast i konstruktivizam duha* (temeljni umjetnički pokreti 20. stoljeća), Zagreb, Matica hrvatska.

MARAKOVIĆEVE OCJENE HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG EKSPRESIONIZMA

Sažetak

U članku se analiziraju dvije Marakovićeve studije: »Ekspresionizam u Hrvatskoj (pokušaj pregleda)« iz 1924., koja je objavljena u *Hrvatskoj prosvjeti*, i »Iza ekspresionizma (pokušaj bilance)« iz 1927., objavljena u *Hrvatskom kolu*. Marakovićeve studije prvi su kritički i književnopovijesni osvrti na ekspresionističku fazu hrvatske književnosti u doba avangardnih stilova. Jedna je objavljena u jeku ekspresionističkih tendencija, a druga na samom kraju kada se hrvatska književnost, potaknuta dubokim povijesnim, političkim i društvenim prijelomima, okreće novomu razvojnemu ciklusu tridesetih godina koji je Maraković nazvao modernim objektivizmom. Prikazan je široki Marakovićev zahvat, poznavanje i interpretacija hrvatskoga književnoga ekspresionizma u fazi dominacije hrvatskim književnim životom i njegovo pozicioniranje u cjelokupnoj hrvatskoj književnosti XIX. i XX. stoljeća.

Ključne riječi: Ljubomir Maraković, ekspresionizam, kritika, hrvatska književnost

MARAKOVIĆ'S ASSESSMENTS OF CROATIAN
LITERARY EXPRESSIONISM*Summary*

Two Maraković's studies are analysed in the paper: »Ekspresionizam u Hrvatskoj (pokušaj pregleda)« [»Expressionism in Croatia (An Attempt at a Survey)«] from 1924 published in *Hrvatska prosvjeta* and »Iza ekspresionizma (pokušaj bilance)« [»After Expressionism (A Balance Attempt)«] from 1927, published in *Hrvatsko kolo*. Maraković's surveys are the first critical and literary-historical reviews concerning the expressionist phase of Croatian literature in the period of avant-garde styles. One was published in the midst of expressionist tendencies, and the other at the very end, when Croatian literature, inspired by deep historical, political and social disruptions turns to a new developmental cycle during the 1930s, which Maraković called modern objectivism. Maraković's extensive area of research is shown, his understanding and interpretation of Croatian literary expressionism in the phase of its dominance over Croatian literary life and its positioning in Croatian 19th and 20th century literature in general.

Key words: Ljubomir Maraković, expressionism, criticism, Croatian literature

Nezavisna Država Hrvatska

Dr. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

ŽETVA

HRVATSKA ČITANKA
ZA VIŠE RAZREDE SREDNJIH ŠKOLA

ZAGREB 1943

Sl. 16.: Ljubomir Maraković autor je »Hrvatske čitanke za više razred srednje škole«
Žetva, I. izdanje 1941., II. izd. 1943.

Sanda Ham

Dvije Marakovićeve *Žetve* – 1941. i 1943.

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

Uvod

Ljubomir Maraković autorom je Hrvatske čitanke za više razrede srednjih škola – *Žetva, prvi dio Nauka o književnosti, I. svezak Nauk o stihu i slogu*, str. 119 i *Sadržaj*, str 1, objavljene 1941. i odobrene od Ministarstva nastave Nezavisne Države Hrvatske. Prema tomu, čitanka je bila školski službeni priručnik. Riječ je o čitanci iz hrvatske književnosti jer su zastupljeni samo hrvatski autori i to glavninom autori iz XIX. st., a manje Marakovićevi suvremenici. Budući da je u naslovu riječ *čitanka*, danas nam se samo po sebi razumije da je u pitanju književnost, međutim to nije samo po sebi razumljivo, primjerice Josip Cvrtila autorom je *Čitanke za seoske produžne škole* (Zagreb, 1942.), a riječ je o priručniku iz hrvatske književnosti, zemljopisa, povijesti, politike, poznavanja prirode, biologije.

Iako je u *Žetvi*, u njezinu *Predgovoru*, najavljeno objavljivanje drugoga dijela, taj drugi dio nije samostalno otisnut, nego je 1943. objavljeno drugo izdanje *Žetve* kojemu je taj najavljeni drugi dio pridodan, tako da je *Žetva* sada uzrasla s 191 str. na 491 str. i promijenila podnaslov, sada je *Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, nauka o književnosti (poetika)*. I to je izdanje bilo odobreno za upotrebu u školama, dakle, službena školska knjiga.

O tim dvjema čitankama vrlo malo znamo, suvremeni autori koji su pisali o Marakoviću¹ obvezno spominju čitanku, ali ništa nam o njoj opširnije ne kažu, čak nema ni pouzdanih podataka o dvjema *Žetvinim* izdanjima. Općenito se govori o *Žetvi* kao o čitanci, iako se dva izdanja bitno razlikuju i riječ je o dvjema knjigama. Napokon, drugo izdanje *Žetve* bitno je odredilo Marakovićevu sudbinu poslije 1945. – Pavelićevi i Budakovi tekstovi koje je objavio bili su jedno od uporišta za Marakovićev progon i osudu.

Opća je suvremena ocjena da je *Žetva* kruna Marakovićeva stvaralaštva, a takva je i ocjena Marakovićevih suvremenika, osobito prikaz Vinka Nikolića iz 1943.

¹ Jelčić, 1971.; Bogner Šaban, 1997.; Lončarević, 2003., 2009.

Žetva i Sjetva pod ideološkim nebom

Iste godine kada je objavljeno prvo izdanje *Žetve*, 1941. i Mate Ujević uz suradnju Vjekoslava Štefanića i Pavla Tijana objavljuje svoju *Sjetvu*, hrvatsku čitanku za III. i IV. razred srednjih škola. I *Sjetva* je bila službeni priručnik iz književnosti, ali je osim hrvatskih autora iz XIX. i XX. st. donosila i važnije svjetske predstavnike romantizma i realizma. Marakovićeva *Žetva* osim pjesništva i ulomaka iz proznih djela, donosi i temeljne teorijske pojmove o prozodiji, metrici i stilu, dok je Ujevićeva *Sjetva* samo zbirka poezije i proze, bez teorijskih tekstova. Na kraju su *Sjetve* popisani autori s kratkim životopisima.

Za razliku od Marakovićeva drugoga izdanja *Žetve* koje se udvostručilo, Ujevićeva se *Sjetva* u drugom izdanju razdvojila, objavljena je 1943. u dvjema knjigama – jedna je zadržala naziv *Sjetva* i namijenjena je III. razredu, a druga je naslovljena *Knjiga Radosti* i namijenjena je IV. razredu.

Marakovićeva i Ujevićeva čitanka nazivima su nadopunjujuće, a vjerujem da nazivi nisu slučajno izabrani – *sjetva* i *žetva*, dvije najvažnije prigode u životu svakoga poljoprivrednoga seljačkoga domaćinstva, a prema Načelima hrvatskoga ustaškoga pokreta koja se navode u *Cvrtile* i Ujevića

»12) Seljaštvo je temelj i izvor svakoga života pa je kao takav prvi nosilac svake državne vlasti u hrvatskoj državi«. (*Cvrtila*, 1942.: 84.; Ujević, 1941.: 265.)

Uz *Sjetvu*, Ujević iste te 1941. objavljuje i *Plodove srca i uma, hrvatsku čitanku za više razrede srednjih škola, treći dio, Hrvatska književnost od narodnog preporoda do danas*. I *Sjetva* i *Plodovi srca i uma* imaju sličan predgovor. U *Sjetvi* se kaže da je državni tajnik Marko Veršić u lipnju 1941. povjerio Društvu hrvatskih srednjoškolskih profesora izradbu hrvatskih srednjoškolskih čitanaka (Ujević, 1941.: 521.), međutim u *Plodovima srca i uma*, Ujević je u *Pogovoru* izravan i oštar:

»Ministarstvo nastave Nezavisne Države Hrvatske naredilo mi je u mjesecu lipnju o. g., da sastavim privremenu čitanku za VII. i VIII. razred srednjih škola uz izričitu napomenu, da u njoj bude prikazan što je moguće iscrpnije sav duhovni i politički život Hrvata u 19. i 20. stoljeću. Prema tome trebalo je stvoriti novu čitanku, jer su sve dosadašnje čitanke bile prikazi književnog razvoja s primjercima štiva... Izbor pisaca, koji su prikazani u ovoj čitanci, načinio sam zajedno s g. prof. Kombolom, a taj naš izbor ponešto su izmijenile prosvjetne vlasti, ali ni ovako izmijenien izbor nije konačan...« (Ujević, 1941. a.: 737.–738.)

Na žalost, nemam podataka o načinu izbora autora u *Sjetvi* (jer Ujević ništa o tom ne kaže u *Pogovoru*) pa ne mogu znati je li ulomak iz Hitlerova

Mein Kampfa (str. 345.–346.), *Ustaška pjesma* (koju je »spjevao« Ante Pavelić 1931., str. 507.) i Budakov govor *Prošlost pamtimo – budućnost gradimo* (str. 504.–506.), izbor samoga Ujevića ili »prosvjetnih vlasti«. Budak i Pavelić našli su se između Preradovićeve *Pozdrava domovini* i Šenoina *Budi svoj*, a znakovito je – na posljednjim četirima stranicama čitanke. Čine se naknadno umetnutima. Hitler se pak, bez nekog prepoznatljivog razloga, našao između Kurelčeva teksta *Značenje i vrijednost povijesti* i *Niobe* iz Srkuljeve zbirke *Biserje grčkih priča*. Što se tiče *Načela hrvatskoga ustaškoga pokreta*, doista vjerujem da su naknadno umetana jer se donose bez naslova, dometnuta na dnu stranica i doslovce razbacana na 15 stranica,² odvojena od prethodnoga teksta znakom * i nepovezana s prethodnim ili sljedećim tekstom. Tko ih prvi put vidi, ne može znati ni što su. Istini za volju, u *Sjetvi* je i tekst Petra Grkca *Trostruki rad – trostruke vrijednosti* u kojem se navodi 14. načelo i potpisuje kao 14. točka *Načelâ* (str. 465.–468.). Međutim, to ipak ne omogućuje prepoznavanje ostalih, razbacanih po *Sjetvi*, nenaslovljenih i nepovezanih, načela.³

Čini se da je Marakovićeva *Žetva* iz 1941. oslobođena političkoga tereta. Osim ispisivanja imena države na koricama knjige i godine izdanja, iz same se *Žetve* ni po čem ne može znati da je objavljena u NDH, nema ni riječi o ustaškom pokretu pa čak ni ulomaka iz Budakova *Ognjišta* koje je, čini se, u to vrijeme bilo opće mjesto hrvatske književnosti. U *Predgovoru* Maraković ne spominje ni Ministarstvo ni »vlasti« koji bi od njega naručili knjigu, *Predgovor* je ravan predgovoru bilo koje bolje stručne ili znanstvene knjige gdje autor iznosi svoje poglede na književnost, osobito na hrvatsku književnost. Tek jedna rečenica daje nam na znanje da je knjiga ipak nastala na poticaj »školskih vlasti«:

»...to više, što je ovaj prvi svezak nastao u nepuna tri mjeseca, jer je trebalo, da se što prije zadovolji potrebama škole (Maraković, 1941.: V.)

»Potrebe škole« Maraković je 1941. zadovoljio u *Žetvi* isključivo zavidnom visinom teorijskoga promišljanja, reprezentativnim izborom hrvatskih književnika i njihovih djela, a bez političkih uvjetovanih ideoloških tekstova. Kada je riječ o *Žetvi* iz 1941., doista treba prihvatiti mišljenje Dubravka Jeličića i Vladimira Lončarevića:

² Prvo načelo, str. 5.; drugo načelo, str. 44.; treće, četvrto i peto načelo, str. 80.; šesto načelo, str. 90.; sedmo načelo, str. 106.; osmo načelo, str. 133.; deveto načelo, str. 160.; deseto načelo, str. 177.; jedanaesto načelo, str. 223.; dvanaesto načelo, str. 242.; trinaesto načelo, str. 259.; četrnaesto načelo, str. 265.; petnaesto načelo, str. 273.; šesnaesto načelo, str. 314.; sedamnaesto načelo, str. 331.

³ Cvrtila, primjerice, ispisuje cijelo poglavlje naslovljeno *Načela hrvatskoga ustaškoga pokreta* (str. 83.–85.) i potpisuje ispod njih Antu Pavelića s dvama nadnevcima, 1. lipnja 1933. i 16. travnja 1941. kao nadnevke kada su načela predana Glavnom Ustaškom Stanu.

»Kao vrstan profesor, stručnjak, pedagog i metodičar, za potrebe srednjoškolske nastave napisao je – za ono vrijeme izvrsnu, svježu i primjerima bogatu – teoriju književnosti (*Žetva*), po kojoj su učili mnogi đaci i studenti sve do nedavnih dana...« (Jelčić, 1971.: 430.),⁴ »Godine 1941. napisao je udžbenik za više razrede srednjih škola *Žetva*. Ta prva izvorna cjelovita hrvatska poetika može se uzeti kao kruna njegova književnoga rada« (Lončarević, 2009.: 25.)

Drugo je izdanje objavljeno 1943., isti naslov, isti *Predgovor*, ali sada je pridodan i drugi dio, *Poetika*. Uz hrvatske književnika XIX. i XX. st., koji su najbrojniji, tu su se našli i stariji hrvatski književnici (Andrija Kačić-Miošić, Dživo F. Gundulić, Luka Botić, Marko Marulić, Petar Zrinski),⁵ nekoliko svjetskih književnika (Homer, Dante, Shakespeare, Manzoni, Andersen, Mickiewicz, Villon, Petrarca). Danak vremenu u kojem je *Žetva* objavljena, politički su govori Poglavnika Ante Pavelića i Doglavnika Mile Budaka. Pavelić je zastupljen dva govorima: *Iz govora hrvatskim domobrancima, Govor je održan prilikom promaknuća pito-maca Domobranske akademije i dočasničke škole*, 16. rujna 1941. (Maraković, 1943.: 466.–467.); *Iz govora hrvatskim sveučilištarcima ustašama, Govor je održan prilikom polaganja Zavjeta vjernosti*, 25. travnja 1941. (Maraković, 1941.: 469.–470.) Naravno, Budak je zastupljen i kao književnik, ne samo političar. Maraković donosi ulomak iz njegova *Ognjišta* i novelu *Čiji je Velebit?*, ali i *Iz govora na »Majčin dan« (1941.)* (Maraković, 1943.: 470.–472.). Pavelićeve i Budakove političke govore uvodi Maraković u *Žetvu* svrhovito, nisu naknadno dodavani kao što je to, pretpostavljam, u Ujevića. Ulomak iz Pavelićevih *Strahota zabluda* služi kao primjer publicistike »koja pobija loše pojave u suvremenom društvu, a osobito boljševički komunizam« (Maraković, 1943.: 465.). Politički su govori Pavelićevi i Budakov uz bok Starčevićim i Radićevim i služe za oprimjerenje govorničke proze. Maraković im na taj način daje književnoteorijski legitimitet smatrajući ih onima koji ne trebaju posebna tumačenja te imaju trajniju vrijednost« (Maraković, 1941.: 474.). Koliko je uspio u tome, može procijeniti suvremeni čitatelj, ali čini se da njegovi suvremenici ipak nisu te tekstove u *Žetvi* vidjeli kao stručni književnoteorijski postupak, nego usuprot, kao svojevrsnu ideologizaciju srednjoškolske čitanke. Vinko Nikolić, pišući pohvalan prikaz *Žetve*, kaže ovako:

⁴ Primjerak *Žetve* iz 1943. koji posjedujem pripadao je Milivoju Slavičeku koji je tada pohađao III. b razred.

⁵ Navedeni su ovdje redom pojavljivanja u *Žetvi*.

»Ovo Marakovićevo djelo značajan je prilog suvremenoj hrvatskoj stvarnosti i po tome, što je dr. Maraković kao primjere govorničtva i političkog eseja upotriebio govore i članke Poglavnika dra. Ante Pavelića. Tako je time knjizi dao pravo nacionalističko obilježje. To iztičemo s posebnom pohvalom naglašujući kako se od svakoga ne traži, da pristupi ustaškim postrojbama, ali neka ovako častno i otvoreno na svome mjestu, na području svoga rada, izvrši svoju dužnost muževno, sviestan, da se i time opredielio za stvar svoga naroda, iz čije se sudbine ne može nijedan častan Hrvat izključiti. Još su tu govori dra. Ante Starčevića, M. Budaka i članak dra. A. Radića. Na ovu knjigu dra. Marakovića upozoravamo kao na velik uspjeh u stvaranju dobrih priručnika za naše srednje škole.

* * *

S posebnim ponosom među našim školskim knjigama pokazujemo na djela prof. Grgca i dra. Marakovića. Ova djela su prinos Ustaškoj Hrvatskoj, koja mora i znanosti dati njezino podpuno značenje i pobjedu načela, koja su bila gušena tudjinom, panslavizmom, rusizmom i ostalim tudjinštinama. Sve zapadno prikazivano je nižim, manje vrijedim, ali s ovim knjigama, ono je pobiedilo. Te su knjige nešto posve nova u našoj školskoj književnosti.

Ove dvie knjige pomoći će stvaranju ustaškog naraštaja. On će u ovakvim djelima moći spoznati pravu i istinsku snagu svoga naroda, a po tome ga još više zavoljeti spreman pridonieti svoj prilog narodnom podizanju. Kako narodno blago naših narodnih pjesama, koje su stvorili nepoznati narodni pjesnici, tako i ovo od poznatih i priznatih u Marakovićevoj knjizi, zajednički su veliki dokaz o nadarenosti hrvatskog čovjeka, koji već stoljećima stvara svoju posve samobitnu nacionalnu kulturu, i ona mu daje ugledno mjesto među narodima Europe«. (Nikolić, 1943.: 7.)

Iako se iz Nikolićevih riječi može zaključiti da je *Žetva* duboko ideologizirana, tomu nije tako.⁶ Od 486 stranica Paveliću je pripalo pet stranica,⁷ Budaku dvije i pol stranice.⁸ Tih sedam i pol stranica interpretirano je u manjim poglavljima razlomljeno na četirima stranicama,⁹ objedinjeno bi bilo

⁶ Jedna od točaka Marakovićeve obrane bio je ovdje u radu naveden Nikolićev prikaz, u *Utoku na presudu Društva književnika Hrvatske*, točka III. njegove obrane započinje pozivanjem na Nikolićev prikaz: »III. Nisam ustaša niti sam ikada pripadao ustaškom pokretu, što je i javno uglavio prof. Vinko Nikolić u ocjeni moje knjige »Žetva«, u 'Novoj Hrvatskoj'« (Lončarević, 2009.: 324.)

⁷ Str. 455.–457., 466.–467., 469.–470.

⁸ Str. 470.–472.

⁹ Str. 456., šest redaka o *Strahotama zabluda*; str. 472., četiri retka o Poglavnikovu govoru mladim kadetima; str. 475. osam redaka o Budakovu govoru na Majčin dan.

18 redaka teksta, pola stranice *Žetve*. Dakle, osam stranica čitanke zauzelo je vrijeme u kojem Maraković stvara,¹⁰ a na preostalim se 478 stranica nižu najljepša književna djela, glavninom hrvatske književnosti, bez ideologizacije ili politike, samo umjetnička riječ i njezina interpretacija.

Ipak, baš tih 18 redaka teksta poslužili su jugoslavenskim vlastima da 1. srpnja 1947. »u ime naroda« presude Marakoviću. U *Presudi* piše ovako:

»... pa je u tim člancima kao i u svojoj knjizi »Žetva« na str. 474 i 475 vršio izravnu propagandu za fašizam i propagirao fašističke nazore na svijet, naročito u društveno političkom pogledu i slavio nosioce ustaške nacionalsocijalističke politike i književnosti i vršio uopće propagandu u korist okupatora i njegovih pomagača...«¹¹

Jasnoće i prozirnosti radi, navodim te *inkriminirajuće* retke sa str. 474. i 475. *Žetve*, navode toga Marakovićeva *krimena* zbog kojega je sramoćen, zabranjivan, progonjen i zatvaran:

»U v o d govora vidimo u početku P o g l a v n i k o v a govora mladim k a d e t i m a – prvim u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj – gdje je krepko i jasno izraženo značenje v o j n i č k e v r l i n e; a to nije samo stvar vojnika po zvanju, nego rodoljuba uobće. kad je domovina u opasnosti, treba da se svatko sjeti stihova hrvatske himne:

»Rat je, braćo, rat, junaci!
Pušku hvataj, sablju paši,
Sedlaj konja, hajd pješaci,
Slava budi, gdje su naši!«

... Z a k l j u č a k ili zaglavak govora predstavlja nam drugi dio Poglavnikova govora ustašama – s v e u č i l i š t a r c i m a, održan odmah prvih dana Nezavisne Države Hrvatske, te se osjeća, kako u njmu toplo plamti žar zanosa za netom oslobođenu domovinu. Izvadak iz M. B u d a k a, kao tadanjega ministra nastave, a ujedno priznatog pisca, pokazuje, kako ženski likovi u njegovim romanima nisu idealna priviđenja, nego uspomene na žive žene, koje su povezane najsvetijim vezama o piščev vlastiti život. Te rieči, izrečene na M a j č i n d a n, prožete dubokim osjećajem, pouka su čitavoj hrvatskoj mladeži, da ljubi svoje majke, da poštuje žene uobće te da o odnosu spolova misli uzvišeno, ali realno, ozbiljno i čisto«. (Maraković, *Žetva* 1993: 474.–475.)

¹⁰ Upravo je vrijeme u kojem se stvara postalo općim mjestom svih suvremenijih tekstova o Marakoviću gdje se navodi Marakovićeva obrana pred Krležom i optužbama »zbog suradnje s okupatorom i narodnim izdajicama« (Bogner-Šaban, 1997.: 29.) gdje Maraković kaže da bi trebalo suditi svim hrvatskim književnicima od Marulića do danas jer su svi pisali pod okupacijom. (Bogner-Šaban, 1997.: 29., Čengić, 1985.: 98.)

¹¹ Navod je iz Presude objavljene u Lončarevića, 2003.: 43.

O pravopisu i jeziku *Žetve*

Kada se govori o pravopisu i jeziku *Žetve*, bez obzira je li riječ o izdanju iz 1941. ili 1943., valja razlikovati najmanje dvije jezične stilizacije:¹² jednoj pripada jezik samoga Marakovića – da je *Žetva* književno djelo, govorili bismo o pripovjedačevu jeziku, a drugoj pripada jezik književnog djela koje se donosi u *Žetvi*. U toj bi se drugoj stilizaciji moglo razlikovati nekoliko podstilizacija (nekoliko podjezika), ovisno o razdoblju u kojem je književno djelo nastalo. Tako bi, primjerice, *Pisma od kralja ugarskoga Ludovika Andrije Kačića Miošića*¹³ bila jedna podstilizacija (podjezik), *Oproštajno pismo Petra Zrinskoga*¹⁴ druga, Gundulićeve *Suze sina razmetnoga* treća,¹⁵ Mažuranićeva *Smrt Smail-age Čengića*¹⁶ četvrta, Šenoino *Zlatarovo zlato*¹⁷ peta, Matoševa *Tuga vidika*¹⁸ šesta, Budakovo bi *Ognjište*¹⁹ bila sedma podstilizacija (podjezik). Sve se te podstilizacije (podjezici) u svojim izvornicima razlikuju jer pripadaju različitim razvojnim razdobljima u povijesti hrvatskoga jezika – svako je to djelo predstavnik svojega jezičnoga vremena, jezici su svih tih književnih djela stilizacije (podjezici) hrvatskoga jezika, ali pravopisno, slovopisno, morfološki, sintaktički i leksički međusobno različiti. Od svih tih različitih obilježja, Maraković je vjerno u objema *Žetvama* prenio samo sintaktička i leksička obilježja, a od morfoloških samo ona koje ne narušavaju metriku stiha, dok je proza i bez tih morfoloških posebnosti – jezik je isti i zapisan je istim pravopisom bez obzira je li riječ o Marakovićevu jeziku ili jeziku kojega književnoga djela.

Zahvaljujući knjigama M. Samardžije jezična politika i jezik u NDH, jezično razdoblje hrvatske povijesti od 1940. do 1945. nije nepoznato, nije zamagljeno, a Samardžijina su istraživanja pomogla i da se uklone mnoge zablude o hrvatskom jeziku iz toga doba, osobito one koje su se širile i bivale poticanima od jugoslavenskih vlasti i *režimskih lingvista* poput Pavla Ivića.²⁰ Najproširenija je zabluda da je NDH bila kovačnica brojnih novih, nepotrebnih i uglavnom nakaznih riječi, a potom i zabluda o tome da je korijenski pravopis,²¹ a u svezi s tim i pisanje *ie* umjesto *ije*,²² nastao u NDH.

¹² Stilizacija u smislu u kojem ju upotrebljava Katičić, 2008.

¹³ Maraković, 1943.: 185.

¹⁴ Maraković, 1943.: 441.

¹⁵ Maraković, 1943.: 55.

¹⁶ Maraković, 1943.: 56.–62.

¹⁷ Maraković, 1943.: 228.–237.

¹⁸ Maraković, 1943.: 317.

¹⁹ Maraković, 1943.: 253.

²⁰ Opširnije o ulozi Pavla Ivića u demonizaciji hrvatskoga jezika u NDH, vidi: Samardžija, 2008: 79.

²¹ Danas ga nazivamo morfonološki.

²² Ako se umjesto *ije* napiše *ie*, umjesto *riječ*, *mlijeko*, *dijete* pišemo *rječ*, *mieko*, *diete*.

Kada je o pravopisu i slovopisu riječ, valja naglasiti da je *korienski* pravopis i pisanje *ie* na mjestu dvoglasnika jedno je od najprepoznatljivijih jezičnih obilježja hrvatskoga jezika XIX. st. – jezika zagrebačke filološke škole – jezika hrvatskoga romantizma i realizma. Tu NDH nije smislila ništa nova, ali je *koriensko* pisanje vrlo jasno odredila i usustavila. Prvi put u *Korienskom pisanju* 1942., a potom i u *Hrvatskom pravopisu* 1944. Oba su pravopisa nastala poslije *Žetve* iz 1941., a pretpostaviti se može da je *Žetva* napisana i prije kolovoške *Zakonske odredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu*²³ iz 1941. Naime *Žetva* iz 1941. pisana je umjerenim fonološkim pravopisom, očito prema Boranićevu banovinskom pravopisu iz 1941. Tim je banovinskim pravopisom pisana i Ujevićeva *Sjetva* iz 1941.

Žetva iz 1943. pisana je *korienskim* pravopisom – javni je jezik od 1942. u NDH bilježen *korienskim* pravopisom. Budući da se *korienska Žetva* iz 1943. sastoji od starijega dijela iz 1941. i novonapisanoga, jasno je da je stariji dio preinačen na *korienski* pravopis da bi bio sukladan novonapisanomu i sukladan propisanomu školskomu i općeupotrebnomu pravopisu. To je očekivano kada je o riječ o Marakovićevoj stilizaciji, o pripovjedačevu jeziku, međutim, iznenađuje što je i jezik književnih djela, bez obzira kojoj od gore navedenih podstilizacija (podjezika) pripada, preinačen na *korienski* pravopis.

Da bih protumačila gornju tvrdnju, za primjer uzimam Šenoinu *Seljačku bunu* iz koje Maraković navodi ulomke kojima oprimjeruje »počela i sastav književnoga djela« i *Kamene svatove* koji su Marakoviću primjer za *Narodne predaje kao lokalni (mjesni) objektivni mit* 1941.²⁴

August Šenoa napisao je sva svoja djela jezikom zagrebačke filološke škole,²⁵ to znači da je pisao *korienskim* pravopisom, bilježio je dvoglasnik kao *ie*, služio se nesinkretiziranim padežnim nastavcima za množinu²⁶ i poštovao ostala jezična obilježja zagrebačke škole. U tom su obliku objavljiva na njegova djela za njegova života, a pobjedom hrvatskih vukovaca njegova su djela u XX. st. usklađivana s jezikom i normativnim zahtjevima hrvatskih vukovaca, Broz-Boranićevim pravopisom (poslije Boranićevim, ali i Novosadskim) i Maretićevom gramatikom.²⁷ Nije riječ samo o sudbini Šenoina jezika, riječ je o sudbini hrvatskoga jezika iz XIX. st., o sudbini jezika zagrebačke filološke škole kao o posebnom hrvatskom književnom jeziku predmaretićevske norme. Čekali smo cijelo stoljeće da u Matičinim pomno

²³ Vidi: Samardžija, 2008: 138.

²⁴ *Mjesni* postaje *mjestni* 1943. – tako se uskladuje s *korienskim* pravopisom.

²⁵ O Šenoinu jeziku vidi: Kalenić, 1965., Katičić, 1999.

²⁶ Nadalje u tekstu: starijim padežnim nastavcima.

²⁷ Opširnije vidi: Vince, 1979., 1982.; Ham, 1998.

priređenim *Stoljećima hrvatske književnosti* čitamo izvorni jezik zagrebačke škole, a tako i izvornoga Šenou, a danas općenito smatramo da je Šenou jezik zagrebačke filološke škole dignuo na visoku, umjetničku razinu.

U Marakovićevo bi doba svijest o jeziku zagrebačke škole trebala biti jaka, naime jezik je zagrebačke škole općenito napušten tek 1918.²⁸ Maraković je morao za svoga školovanja i rada imati u rukama koje djelo pisano jezikom zagrebačke škole, morao je poznavati tu hrvatsku jezičnu stilizaciju, barem kao čitatelj. Tomu u prilog govori sljedeće – bila mu je 31 godina kada je općenito u Hrvatskoj napušten jezik zagrebačke škole; prema onomu što piše u *Žetvi* poznao je rukopise Josipa Kozarca i to rukopis *Tene*, a *Tena* je pisana jezikom zagrebačke škole;²⁹ u *Žetvi* kritizira jezik pisaca iz XIX. st., što svakako znači da ga dobro poznaje:

»Ali ako uzmemo u ruke djela hrvatskih pjesnika iz početka 19. st., pa i najboljih, kada su hrvatski preporoditelji tek uvodili štokavsko narječje kao hrvatski književni govor, vidjet ćemo, kako su ti pjesnici bili često nesigurni u oblicima rieči, kako su miešali oblike iz drugih slavenskih jezika te stvarali stihove, koje kadkada nije moguće ni razumjeti.« (Maraković, 1943.: 44.)³⁰

Marakovićeva je interpretacija neobično bliska vukovskoj interpretaciji jezika zagrebačke filološke škole – štokavski kao prekretnica u XIX. st., nesigurnost u oblicima, miješanje jezikâ, nerazumljivost – to su vukovske objede hrvatskomu jeziku XIX. st. Danas sa sigurnošću možemo reći da je preporoditeljska štokavska stilizacija sljednica starijih jezičnih hrvatskih razdoblja, da nije u izboru oblika riječ o nesigurnosti i miješanju jezika, nego o svjesnom i namjernom izboru morfoloških oblika koji su povezivali starije jezično stanje s novijim – nije se željelo prebrzo odmicati od tradicije. Dakako u Marakovićevoj prosudbi nije riječ o jezičnom politikanstvu kao što je bilo u vukovaca, nego tek u davanju prednosti novoštokavštini nad ostalim narječjima pa i novoštokavskim dijalektima. Naime, Maraković već na sljedećoj stranici svoje *Žetve* vrlo jasno ističe prednosti štokavštine u trima točkama: 1. štokavska je narodna književnost, 2. štokavski su pisali hrvatski dopreporodni književnici (Gundulić, Kačić, Reljković), 3. štokavština je bogata rječnikom i oblicima.

Vratimo se Šenoi i *Seljačkoj buni*. Maraković u *Žetvi* 1941. ne donosi izvorni Šenoin jezik, nego prilagođen maretićevskoj normi, a najočitije su preinake sljedeće – u Marakovića je Šenoin jezik zabilježen umjerenim fonološkim pravopisom, iako je Šenou pisao samo *korienskim* pravopisom. To

²⁸ Opširnije vidi: Jonke, 1971.: 197.–198.; Ham, 2005.

²⁹ To su najočitije promjene, a mnogo je i sitnijih.

³⁰ Isti je navod na istoj stranici u *Žetvi* iz 1941., a razlikuje se samo što su *rieči* i miešali napisane *s ije: riječi* i miješali.

znači, primjerice, da je Šenoino *ie* preinačeno u *ije*; da je Šenoino *dj* preinačeno u *đ*, da je Šenoino nebilježenje glasovnih promjena na granici morfema: *razčešljana* preinačeno u zabilježenu glasovnu promjenu: *raščešljana*; da je Šenoino *ne ima* sastavljano u *nema*, *neću* rastavljeno u *ne ću*.³¹

Žetva 1943. sve te pravopisne likove mijenja, neke vraća u prvotni lik, ali ne zato da bi se tako vratilo izvornom piščevu pravopisu, nego da bi se udovoljilo *korienskom* pravopisu koji je tada bio na snazi. Dakle, Šenoa u Marakovića doživljava dvostruke pravopisne preinake – od *korienskoga* pravopisa zagrebačke škole kojim je izvorno pisao Šenoa, preko umjereno fonološkoga pravopisa kojim su pisali Maraković i suvremenici do 1942., pa do *korienskoga* pravopisa kojim se pisalo u NDH od 1942. Valja imati na umu da *korienski* pravopis zagrebačke škole i *korienski* pravopis NDH nisu isti, riječ je o istom pravopisnom načelu, ali ono se različito ostvaruje u normi zagrebačke škole, a različito u NDH – najveća je razlika u slovopisu i sastavljenom i rastavljenom pisanju. Zagrebačka škola ima *dj* i *gj* umjesto *đ*; ne poznaje ni fonem ni slovo *dž*; ima i *tj* i *ć*; svaku niječnicu piše sastavljeno s glagolom, pa tako i *neću*. Korienski pravopis iz NDH nije puko oponašanje pravopisa zagrebačke škole – predbrozovske norme; prihvaćeno je Brozovo *đ*, *dž*, napušteno je *tj*; prihvaćeno je Brozovo sastavljanje *ne ima* u *nema* i rastavljeno pisanje niječnice od glagola u *ne ću*.

Sljedeća tablica oprimjeruje pravopisne promjene i jasno se vidi da je u *Žetvi* iz 1941. nije izvorni Šenoa, a da je 1943. takav neizvorni Šenoa još i preinačen na *korienski* pravopis.

Tablica 1.

August Šenoa, <i>Seljačka buna</i> , Sabrani spisi Augusta Šenoa, Zagreb, 1878. (str. 70.)	August Šenoa, <i>Seljačka buna</i> , Ljubomir Maraković, <i>Žetva</i> , Zagreb, 1941. (str. 107.)	August Šenoa, <i>Seljačka buna</i> , Ljubomir Maraković, <i>Žetva</i> , Zagreb, 1943. (str. 107.)
Smed d ja sjajna kosa raz č ešljana na dvoje... Lice je mirno, na njem ne ima strasti, ni mišica neće drknuti... Čovjek nije biel , nije ni mrk. Radeći uztrajno, gotovo ne mien ja lica... Kadšto se blago nas m jehne kao žena, kao di ete, kadšto mu se lice uo z bilji.	Smed a sjajna kosa ra š češljana na dvoje... Lice je mirno, na njem nema strasti, ni mišica ne će drhtnuti... Čovjek nije bijel , nije ni mrk. Radeći ustrajno, gotovo ne mijen ja lica... Kadšto se blago nas mije -hne kao žena, kao dij ete, kadšto mu se lice uo z bilji.	Smed a sjajna kosa raz č ešljana na dvoje ... Lice je mirno, na njem nema strasti, ni mišica neće drhtnuti... Čovjek nije biel , nije ni mrk. Radeći uztrajno, gotovo ne mien ja lica... Kadšto se blago nas mi -ehne kao žena, kao di ete, kadšto mu se lice uo z bilji.

Uz očite pravopisne promjene, na djelu su i promjene u oblicima, osobito u padežnim oblicima za množinu i to u objema *Žetvama*. Šenoini su stari-

³¹ Zagrebačka pravopisna norma tražila je da se niječnica piše sastavljeno s glagolom.

ji padežni oblici za množinu zamijenjeni sikretiziranim,³² drugim riječima, *Žetve* ne donose, ne samo izvorni pravopis, nego ne donose ni izvorni jezik, nego preinačeni, a jedini je komentar o jeziku XIX. st. taj o *nesigurnosti u oblicima riječi, i miješanju oblika iz drugih slavenskih jezika*. Nema ni riječi o hrvatskom jeziku predvukovske i predmaretićevske norme i o naravi prilagodbe. Tako je i u Ujevića, u svim trima njegovim školskim priručnicima, u *Sjetvi*, u *Plodovima srca i uma* u *Knjizi radosti*.

Sljedeća tablica opimjeruje promijenjene oblike i prikazuje narav obličnih promjena u Marakovićevoj *Žetvi*.

Tablica 2.

August Šenoa, <i>Seljačka buna</i> , Sabrani spisi Augusta Šenoa, Zagreb, 1878. (str. 70.)	August Šenoa, <i>Seljačka buna</i> , Ljubomir Maraković, <i>Žetva</i> , Zagreb, 1941. (str. 107.)	August Šenoa, <i>Seljačka buna</i> , Ljubomir Maraković, <i>Žetva</i> , Zagreb, 1943. (str. 107.)
Zidana je opekrom i pokrivena daščicami ... To neravno dvorište ograđeno je ljetvami po kojih se slak vije... Podne je davno minulo, sunce je na zapad odskočilo, po dolovih stubičke gore navlači se potihom mrak, samo na vrščih igraju jošte zlatolike zrake.	Zidana je opekrom i pokrivena daščicama ... To neravno dvorište ograđeno je letvama po kojima se slak vije... Podne je davno minulo, sunce je na zapad odskočilo, po dolovima stubičke gore navlači se potihom mrak, samo na vrščima igraju jošte zlatolike zrake.	Zidana je opekrom i pokrivena daščicama ... To neravno dvorište ograđeno je letvama po kojima se slak vije... Podne je davno minulo, sunce je na zapad odskočilo, po dolovima stubičke gore navlači se potihom mrak, samo na vrščima igraju jošte zlatolike zrake.

U Ujevića je na djelu isto priređivačko načelo, tablica prikazuje Ujevićeve zahvate u Kozarčev jezik.

Tablica 3.

Josip Kozarac, <i>Slavonska šuma, Vienac</i> , 1888. (str. 563.)	Josip Kozarac, <i>Slavonska šuma</i> , Mate Ujević, <i>Sjetva</i> , 1941. (str. 136.)	Josip Kozarac, <i>Slavonska šuma</i> , Mate Ujević, <i>Plodovi srca i uma</i> , 1943. (str. 269.)
Tu se dižu velebni hrastovi sa sivkastom korom, izrovanom ravnimi brazdami ... A kad vjetrić gore zalahori, a tvrdo, gladko lišće sad zašapće... čini ti se, da obiestne vile Slavonkinje sad popievaju hitro neobuzdano kolo. Mjestimice , podigao se i crni briest ... sa sitnimi obješenimi hvojama ...	Tu se dižu golemi hrastovi sa sivkastom korom, izrovanom ravnim brazdama ... A kad vjetrić gore zalahori, a tvrdo, glatko lišće sad zašapće... čini ti se, da objiestne naše vile sad popievaju hitro neobuzdano kolo. Gdjegod podigao se i crni brijest ... sa sitnim obješenim hvojama ...	Tu se dižu golemi hrastovi sa sivkastom korom, izrovanom ravnim brazdama ... A kad vjetrić gore zalahori, a tvrdo, gladko lišće sad zašapće... čini ti se, da obiestne naše vile sad popievaju hitro neobuzdano kolo. Gdjegod podigao se i crni briest ... sa sitnim obješenim hvojama ...

³² Nadalje u tekstu: novijim padežnim nastavcima.

Preinake Kozarčeva jezika u Ujevića nisu samo oblične naravi, nego su i leksičke. Tu je Ujević otišao i korak dalje od Marakovića jer Maraković nije zadirao u leksik. Budući da je Ujevićev Kozarac u *Sjetvi* 1941. i leksički preinačen, prepoznatljivije je da je u *Plodovima srca i uma* iz 1943. taj preinačeni Kozarčev tekst preinačavan ponovno i pravopisno prilagođen novomu pravopisu.

Djela hrvatskih klasika romantizma i realizma objavljivala su se u XX. st. isključivo prilagođena maretićevskoj normi, ta je jezična stilizacija postala općeprihvaćenom i neupitnom kada je riječ o izboru oblika. Činiti bi nam se moglo na temelju gornjih primjera (Tablica 2. i 3.) da su i Maraković i Ujević uplovili u jezičnu maticu preinačavanja, prilagođavanja³³ koja je ponijela hrvatsku književnost u XX. st.

Ipak, pogled u pjesništvo pruža drugačiju sliku. Ako je Šenoina proza oblično preinačavana i prilagođavana maretićevskoj normi, stihovi nisu. Naime, noviji padežni nastavci čine oblik (riječ) za jedan slog duljim – stariji nastavci čine oblik (riječ) za jedan slog kraćim – broj slogova važan je za pravilnost stiha pa Maraković ne preinačuje starije nastavke gdje bi oni narušili broj slogova u stihu. Riječ je uvijek o dativu i lokativu množine u svim imeničkim vrstama (stariji dativ množine *krilom* = noviji *krilima*; stariji lokativ množine *na krilih* = noviji *na krilima*), dok je instrumental ovisan o imeničkoj vrsti, imenice a-vrste imaju slog manje (ili više) ovisno o nastavku (stariji instrumental množine *krili* = noviji instrumental množine *krilima*), a imenice i-vrste mogu imati slog manje ili isti broj slogova sa starijim nastavkom kao s novijim nastavkom (stariji instrumental množine *krilim* ili *krilimi*) pa preinaka ovisi i nastavku.

Primjerice, Šenoine *Kamene svatove* Maraković ispisuje u objema *Žetvama*, pravopisno ih prilagođuje prema naprijed opisanom načinu, ali čuva one padežne oblike koji ujedno čuvaju i broj slogova u stihu:

Tablica 4.

	Ljubomir Maraković, <i>Žetva</i> , Zagreb, 1941.	Ljubomir Maraković, <i>Žetva</i> , Zagreb, 1943.
August Šenoa, <i>Kamene svatovi</i>	Jadna Janja ne zna ništa; Da bi ona sve to znala, Ne bi sad pod vijencem stala. Stara svatom ručak redi Tako mlinar zapovjedi . (str. 70)	Jadna Janja ne zna ništa; Da bi ona sve to znala, Ne bi sad pod viencem stala. Stara svatom ručak redi Tako mlinar zapoviedi . (str. 70.)

³³ I krivotvorenja, kako smatra Brozović, 1997., 1985.

Oblikom: *svatom* sačuvan je osmerac (*svatovima* stih bi se proširio za dva sloga, postao bi deseterac). Kada je riječ o preinaci *ije, je > ie* doista je riječ samo o pravopisnoj preinaci koja je dosljedno provedena i u prozi i u pjesništvu. Naime, bilježili *ije, je* ili *ie* uvijek bilježimo jedan slog, a to pokazuje i pravilnost stihova koji čuvaju svoj broj slogova neovisno o bilježenju dvoglasnika – *ije* nije trofonemsko i dvosložno, nego je dvoglasničko i jednosložno.

Kako je prenio Šenou, tako Maraković prenosi i ostale pjesnike:

Tablica 5.

	Ljubomir Maraković, <i>Žetva</i> , Zagreb, 1941.	Ljubomir Maraković, <i>Žetva</i> , Zagreb, 1943.
August Harambašić, <i>Hrvatska Hrvatom</i>	Dusi će nas pradjedova Bodrit vjerom obilatom Ključići nam iz grobova: Hrvatska Hrvatom! (str. 6.)	Dusi će nas pradjedova Bodrit vjerom obilatom Ključići nam iz grobova: Hrvatska Hrvatom! (str. 6.)
Petar Preradović, <i>Pjesnik</i>	A ti digni se na krilih Nad zemaljske neravnosti, Puža, koj' po zemlji puzi, Mora svaki trn ubosti (str. 11.)	A ti digni se na krilih Nad zemaljske neravnosti, Puža, koj' po zemlji puzi, Mora svaki trn ubosti (str. 11.)
Ivan Mažuranić, <i>Smrt Smail-age</i> <i>Čengića</i> ³⁴	Za gotovu sofru posjedaše Gladni Turci kao gladni vuci Ter plijen nokti razglabati staše. Najprvi se Smail-aga maša, Za njim Bauk, za njim Turci ini Lijepim redom vuka u planini (str. 58.)	Za gotovu sofru posjedaše Gladni Turci kao gladni vuci Ter plien nokti razglabati staše. Najprvi se Smailaga maša, Za njim Bauk, za njim Turci ini Ljepim redom vuka u planini (str. 58.)
August Šenoa, <i>Fratarska oporuka</i>	-----	Sa truna reče Josip car; » Svim redovnikom nek' je kraj... ...Oj Bože, praštaj griehom mojim Dužnikom evo praštam svojim (str. 298.)

Isti je postupak i u Ujevića kada je o pjesništvu riječ. U *Sjetvi* na str. 81. donosi Šenoinu »Fratarsku oporuku« sa starijim dativom:

»Sa truna reče Josip car;
Svim **redovnikom** nek' je kraj...«

³⁴ Djelo se izvorno zove: *Smèrt Čengić-age*. U prvom izdanju, navedeni stihovi glase:
Za gotovu sofru posjedaše
Gladni Turci kao gladni vuci
Ter plien nokti razglabati staše.
Najpèrvi se Čengić-aga maša,
Za njim Bauk, za njim Turci ini
Ljepim redom vukah u planini (Mažuranić, 1846.: 212.)

Zaključak

Budući da usporedba tekstova iz Marakovića i Ujevića pokazuje podudarnosti u jezičnim preinakama i da je riječ o pet čitanaka (pet školskih priručnika) u kojima se ponavljaju iste preinake i prilagodbe, može se zaključiti da je riječ o onodobnom prihvaćenom načinu pristupa jeziku hrvatskih književnika XIX. st. i objavljivanju njihovih djela.

Na žalost je tomu tako jer opisani jezični pristup čini da stariji hrvatski jezik predvukovska i predmaretićevske doba ostaje ne samo nepoznatim, nego se čini isti kao jezik koji normiraju hrvatski vukovci. Zbog izrazite jezične promidžbe u NDH i velike pozornosti koja se jeziku zakonodavno pridavala, zbog nastojanja da se hrvatski jezik oslobodi naslaga srbizama koji su taložili desetljećima,³⁵ očekivalo bi se da će se jezik zagrebačke škole vratiti svom izvornom obliku – očekivalo bi se više obzira i mara prema jeziku hrvatskih klasika (kako ih Maraković i sam naziva). Umjesto toga, na djelu su jezične preinake i to jedne za prozu, druge za pjesništvo. Takve različite prilagodbe padežnih oblika u prozi i pjesništvu čine jezik pjesništva donekle i nerazumljivim. U čitankama, ni u Marakovića ni u Ujevića, nema tumačenja o preinakama i prilagodbama pa učenik može nagađati zašto je Hrvatska Hrvatima, a nije Hrvatima.³⁶

Literatura

- Antonija Bogner-Šaban, 1997. *Ljubomir Maraković, Rasprave i kritike * Josip Bogner, Rasprave i kritike*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb
- Dragutin Boranić, ⁸1941., *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb
- Dalibor Brozović, 1977., »O suvremenoj morfološkoj normi jezičnog standarda i o morfološkim značajkama standardne štokavštine uopće«, *Jezik*, br. 1. – 3., Zagreb
- Dalibor Brozović, 1985., »Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće«, *Jezik*, br. 1., Zagreb
- Franjo Cipra, Adolf Bratoljub Klaić i Ured za hrvatski jezik, 1944., *Hrvatski pravopis*, Zagreb
- Josip Cvrtila, 1942., *Čitanka za seoske produžne škole*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb
- Sanda Ham, 1998., *Jezik zagrebačke filološke škole*, MH, Osijek

³⁵ Opširnije vidi: Samardžija, 2008.

³⁶ Na isti je način, bez tumačenja, i mojemu gimnazijskomu naraštaju predočavano starije hrvatsko pjesništvo i iz vlastitoga iskustva mogu reći da su nam primjeri kao što je Marulićeva *Molitva suprotiva Turkom* ostajali nejasnima jer smo oblik *Turkom* shvaćali kao instrumental jednine, a ne stariji dativ množine.

- Sanda Ham, 2005., »Uloga Narodnih novina u oblikovanju hrvatskoga književnog jezika u 19. st.«, Narodne novine, *Zbornik uz 170. obljetnicu neprekinutoga izlaženja 1835. – 2005.*, str. 165. – 79.
- Dubravko Jelčić, 1971., *Ljubomir Maraković, eseji i kritike*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 86., Zagreb
- Ljudevit Jonke, 1971. *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb
- Vatroslav Kalenić, 1965., *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoa*, rukopisni doktorski rad, Ljubljana
- Radoslav Katičić, 1999., *Na kroatističkim raskrižjima*, Hrvatski studiji, Zagreb
- Radoslav Katičić, 2008., »Deklaracija i jezikoslovlje«, *Jezik*, br. 1.
- Adolf Bratoljub Klaić i Hrvatski državni ured za jezik, 1942., *Koriensko pisanje*, Zagreb
- Vladimir Lončarević, 2003., *Luči Ljubomira Marakovića, život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko-teološki Institut Družbe Isusove, Zagreb
- Vladimir Lončarević, 2009. *Ljubomir Maraković, Katolički idealizam i realizam*, Glas Koncila, Zagreb
- Ljubomir Maraković, 1941., *Žetva, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, prvi dio Nauka o književnosti, I. svezak nauk o stihu i slogu*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb
- Ljubomir Maraković, 1943., *Žetva, hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Nauka o književnosti (poetika)*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb
- Ivan Mažuranić, 1846., *Smèrt Čengiç-age*, Iskra, Zagreb
- Vinko Nikolić, 1943., »Dvie značajne hrvatske knjige, Petar Grgec: Hrvatske narodne pjesme – Ljubomir Maraković: Žetva, nauka o književnosti«, *Nova Hrvatska*, br. 257., srieda, 3. studenoga 1943., str. 7.; br. 258., četvrtak, 4. studenoga 1943., str. 7.
- Marko Samardžija, 2008., *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u NDH*, HSN, Zagreb
- Mate Ujević (uz suradnju Vjekoslava Štefanića i Pavla Tijana), 1941., *Sjetva, Hrvatska čitanka za III. i IV. razred srednjih škola*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb
- Mate Ujević, 1941. a., *Plodovi srca i uma, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, treći dio, hrvatska književnost od narodnog preporoda do danas*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb
- Mate Ujević, 1943. *Knjiga radosti, Hrvatska čitanka za III. razred srednjih škola*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb
- Zlatko Vince, 1979., »Povijest hrvatskog književnog jezika s kraja 19. i početka 20. stoljeća«, *Jezik*, br. 3.
- Zlatko Vince, 1982., »Norma u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća«, *Jezik*, br. 2. – 3.

DVIJE MARAKOVIĆEVE ŽETVE – 1941. I 1943.

Sažetak

U radu se govori o hrvatskim čitankama 1941. – 1943. Sadržajno se uspoređuju čitanke Mate Ujevića (*Sjetva*, *Knjiga radosti*, *Plodovi srca i uma*) i Ljubomira Marakovića (*Žetva*). U središtu je rada jezik Marakovićevih čitanki, ali i Marakovićeve misli o hrvatskom jeziku. Uspoređuju se dva Marakovićeva izdanja hrvatske čitanke za više razrede srednje škole – *Žetva*, prvo iz 1941. i drugo iz 1943. Drugo je izdanje bitnije dopunjeno i prošireno, ali i jezično mijenjano, usklađeno s književnojezičnom normom NDH. U radu se analiziraju sadržajne dopune i promjene u drugom izdanju, ali u središtu su pozornosti rada jezične promjene – pravopisne, slovopisne gramatičke i leksičke. Te su promjene u na razini očekivanja s obzirom na strogu jezičnu normu u NDH. Posebno se upozorava na jezik hrvatskih književnika iz XIX. st. koje Maraković često i opširno navodi, ali ih navodi u jezično prilagođenu obliku. Njihov je jezik u prvom izdanju prilagođen maretićevskoj normi, a u drugom je izdanju taj njihov maretićevskoj normi prilagođen jezik ponovno prilagođen – slovopisno i pravopisno usklađen je sa slovopisom i pravopisom u NDH. Izvorni jezik kojim su ta djela napisali njihovi autori (primjerice – Badalić, Šenoa, Kozarac) nije vraćen, a te prilagodbe nisu u *Žetvi* protumačene.

Ključne riječi: Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH), hrvatski pisci, Ljubomir Maraković

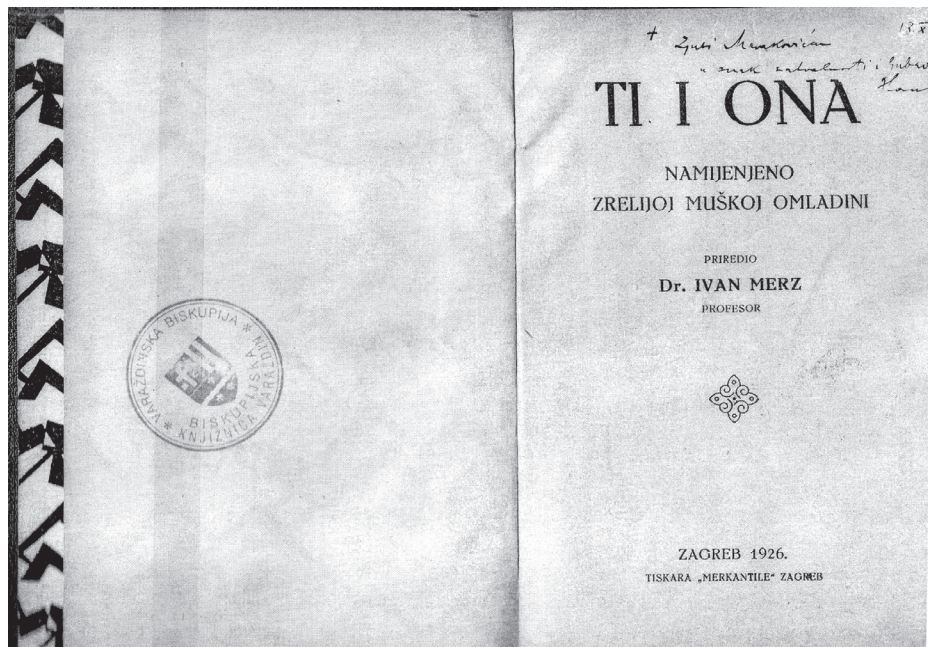
TWO EDITIONS OF MARAKOVIĆ'S READER ŽETVA [HARVEST] – FROM 1941 AND FROM 1943

Summary

This paper deals with Croatian readers from the period of 1941 to 1943. Comparisons are made between the contents of the readers *Sjetva* [Sowing Time], *Knjiga radosti* [The Book of Joy] and *Plodovi srca i uma* [Fruits of Heart and Mind] by Mate Ujević and the reader *Žetva* [Harvest] by Ljubomir Maraković. The paper focuses on the language in Maraković's readers, but it also analyses his ideas about the Croatian language. The comparison includes two editions of *Žetva*, Maraković's reader for senior high school – the first from 1941 and the second edition from 1943. The second edition was considerably updated and extended, and its language was changed and harmonized with the language norm of the then Independent State of Croatia [NDH]. The paper analyses the additions and changes in the second edition, but most attention has been paid to the orthographic, spelling and lexical changes in the language. These changes were expected, having in mind the strict language norm in the NDH. Special attention is drawn to the language of Croatian authors from the 19th century, whom Maraković quotes very frequently and abundantly – but he does so using the adapted form of the language. The language in the first edition

was adapted to meet Maretić's norm; in the second edition, this already adjusted language was again adapted and its orthography and spelling was harmonized with the orthography and spelling in the NDH. The original language in which the authors (eg. Badalić, Šenoa, Kozarac) had written their works was not restored and the adaptations made in the reader *Žetva* were not explained.

Key words: Croatian language in the Independent State of Croatia [NDH], Croatian readers, Ljubomir Maraković

Sl. 17.: Knjiga Ivana Mertz *Ti i ona*, »namijenjena zrelijoj muškoj omladini« (Zagreb, 1926.) s Merzovom posvetom Marakoviću

Sl. 18.: Marakovićev radni stol u Gajevoj 36/I u Zagrebu

Slobodan Prosperov Novak

Afera oko katedre poredbene književnosti

(Što je istina o navodno neostvorenoj profesuri Ljubomira Marakovića na komparatistici Filozofskog fakulteta u Zagrebu godine 1936.?)

Priopćenje na znanstvenom skupu
UDK UDK 821.163.42(091)

Kada sam godine 1969. počeo studirati na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu jedna od najintragantnijih urbanih legendi u krugu tadašnjih studenata i mlađih nastavnika bila je jedna priča iz prapovijesti zagrebačke komparatistike. Ta naracija bila je svojevrsnom arheologijom tadašnjeg komparatističkog Odsjeka koji je, kao što je bilo poznato, osnovan 1956., dok je legenda koja se prepričavala pomicala pokušaj njegovog osnivanja u 1936. godinu.

Nastanak te predaje bio je povezan s našim u to doba najstarijim profesorom i osnivačem te katedre slavim Ivom Hergešićem, čovjekom koji je, tada u poznim godinama, bio svojevrsni relikv nekakvih davnih dana u kojima je bio jedan iz grupe građanskih kritičara i novinara *Obzora*, upravo onih kojima je Miroslav Krleža posvetio polemički *Moj obračun s njima*. Upravo zbog te činjenice bilo je svima jasno zbog čega ovaj poliglot, autor niza odličnih knjiga o svjetskim književnicima, stručnjak za francusku, englesku i španjolsku književnost nije ni tada a niti ranije bio u srdačnim odnosima s tadašnjim književnim *mainstreamom* kojemu su ključne časopise i institucije držali Miroslav Krleža i njegovi *adlatusi*. Ivo Hergešić nije bio članom tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a u njegovim poratnim tekstovima lako je bilo iščitati kako se čak i 1948. sprdao s Krležinim suradnicima i bliznicima parodirajući naslove njihovih knjiga pa je tako *Dramaturške eseje* Marijana Matkovića on nazivao *Dramom turske ešije* jer da je ta knjiga pod tim naslovom bila zavedena u nekoj knjižnici. Bilo je posve jasno da Hergešić nije bio iz kruga onih koje bi zaposlenje u Jugoslavenskom leksikografskom zavodu ili rad u krugu Krležine enciklopedije pomilovao od grijeha prošlosti. On je svoju književnu poziciju nosio uznosito, posve siguran u sebe i svoj književni i javni put.

Premda smo mi studenti tada sve rjeđa Hergešićeva predavanja slušali s najvećom pozornošću bio je on, u tim uzbuđljivim i budućnosti okrenutim godinama Hrvatskoga proljeća, samo još jedan suvišni i bivši čovjek, jedan od onih čije stare bitke, sukobi i polemike više nisu nikoga zanimale a niti impresionirale. Po tomu je dijelio sudbinu Josipa Horvata, Mate Ujevića, Tona Smerdela i brojnih drugi.

Ipak jedna od priča iz njegove biografije bila je za nas studente zagrebačke komparatistike i dalje intrigantom. Bila nam je uzbuđljiva ne samo zato jer je bila povezana s poviješću našeg Odsjeka za komparativnu književnost nego i stoga što je u svojoj pojednostavnjenoj varijanti ona uključivala u to vrijeme pored Hergešićeve još i, u ono doba, posve opskuriran životopis Ljubomira Marakovića. O Marakoviću se nije puno znalo jer je on na neki način bio izmješten s one pozicije koja mu je pripadala u hrvatskoj književnoj stvarnosti. I ovaj, jedno vrijeme od Titovog režima posve utišan utamničeni pisac, bio je u hrvatskoj kritici ocjenjen kao onaj koji je bio blizak kulturnoj politici Nezavisne države Hrvatske. Tu ocjenu još je više učvršćivala činjenica da je bio osuđen na višegodišnju tamnicu. Naravno, marginalizacija pisca koji je za života, a umro je 1959., bio najbolji poznavatelj dotadanje hrvatske prozne književnosti, kritičara koji je pisao o gotovo svim dramskim prinovama, pisca koji je autor vrlo dobrih sinteza, te brojnih objektivnih i studioznih kritika ukazivala je na osvetoljubivost tadašnjih moćnika i na posve krive rasporede u hrvatskom književnom prostoru. Uz to Maraković je, što je nama studentima teorije književnosti bilo poznato, bio autor jedne posve uspješne i vrlo temeljite teorije književnosti namijenjene srednjoškolcima. Mi smo tu knjigu poznavali premda nje nije bilo na popisima naše ispitne literature. Doduše, ta inače odlična knjiga imala je jedan posve neprikladni, i očito, bez autorove volje nakalemljeni dodatak. Naime, u svom završnom dijelu, gdje se govorilo o retorici književnog teksta netko je Marakovićevu izvornom tekstu dodao dva govornička primjera preuzeta iz nastupa Ante Pavelića i Mile Budaka. I još nešto, navodno retrogradni Maraković bio je jedan od prvih naših pisaca upućenih o filmu, a uz to njegove prosudbe hrvatskih suvremenih književnika bile su vrlo, vrlo balansirane, posve neostraštene i objektivne, pa se u svakom razgovoru o Marakoviću spominjalo kako je on bio iznimno dobro upućen u Krležin književni opus, da je o njemu pisao ne samo često nego i posve objektivno premda su im ideološke pozicije, što je svima bilo očito, bile posve suprotne.

Inače o književnom sukobu Ive Hergešića i Ljubomira Marakovića, ili o bilo kakvoj vezi ove dvojice, nije ni u literaturi ni za tadašnjim kavanskim stolovima bilo poznato baš ništa. Doduše govorilo se, ali bez provjere i autopsije, kako su Hergešić i Maraković 1935./36. bili kandidati za isto pro-

fesorsko mjesto na Filozofskom fakultetu. Znam jednog uspaljenog kolegu koji je iznosio navodnu istinu o nemirima studenata u to vrijeme i o njihovim protestima protiv Hergešića, ali mi tom štreberu kao nismo vjerovali. U svemu što se o tom možebitnom sukobu ili binomu Hergešić – Maraković znalo očito je bilo stavljeno *ad acta* godine 1936. te je zagrebačka komparatistika tada, u osvit nastanka Banovine Hrvatske, poslana u neku birokratsku ladicu i bila zaboravljena čitava dva desetljeća.

Što se to uistinu tada, sredinom tridesetih godina XX. stoljeća, događalo na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i što je bilo uzrokom da je osnivanje studija komparativne književnosti odloženo za više od dva desetljeća nije ni meni ni mom studentskom i književnom naraštaju bilo razjašnjeno. Tada smo se zadovoljili naklapanjima i pretpostavkama, poluinformacijama, pa se vrlo dobro sjećam jednog razgovora o ovoj temi s Branimirom Donatom koji, a on je doista svašta o hrvatskoj književnosti iz prve ruke znao, o ovoj temi nije mogao reći ništa više od spomenutih anegdotalnih i polovičnih podataka.

Kad me nedavno prijatelj Tihomil Maštrović obavijestio da kani organizirati znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću, spremno sam mu najavio kako ću i ja sudjelovati i kako ću kolege izvijestiti o onome što mi bude moguće doznati o navodnom Hergešić – Marakovićevom sukobu i o možebitnom uklanjanju, kako jednog a tako i drugog, iz konkurencije za mjesto pročelnika zagrebačke komparatistike godine 1936. a zbog čega je osnivanje toga odsjeka odgođeno sve do konca pedesetih godina XX. stoljeća.

U potragu o istini, posve neambiciozno krenuo sam u Hrvatskom državnom arhivu gdje sam ubrzo pronašao *dossier* zatvorenika Ljubomira Marakovića kojemu sam bio prvim čitateljem. Ta tanka fascikla bila je uglavnom formirana u ljeto 1947. kad je Maraković stigao u Staru Gradišku a bila je zaključena dvije godine kasnije kada je od tamo pušten. Zanimljivo je da u izvrsno napisanoj i kritički preciznoj monografiji o Ljubomiru Marakoviću iz pera Vladimira Lončarevića ta dokumentacija nije navedena i to svakako zbog toga jer u njoj i nije bilo ničeg spektakularnog osim tragikomičnog teksta, drugdje poznate optužnice i sudske presude, zatim nekih tričarija koje su o zatvoreniku zapisivali njegovi tamničari. Tako su oni zapisali da su utamničili zagrebačkog profesora u šezdesetoj godini života, pobrojali su sve stupnjeve njegovog školovanja pri čemu nisu propustili navesti činjenicu da je studirao u Beču, zapisali su da je bio visok 166 centimetara, da mu je lice bilo okruglo i upalo, kosa manjkava, oči plave, uši srednje a usta velika. Zapisali su i da mu je profil lica oštar, hod da mu je brz, da nosi naočale i da govori naravno. Maraković je u Gradiški bio osuđen na strogi, radni zatvor a njegovi su tamničari prema njemu bili nemilosrdni što se vidi iz dokumenata

koji svjedoče kako su namjerno zadržavali njegove usrdne molbe da božićne blagdane, posljednje za boravka u tamnici, provede kod kuće. Na njegov ljubazni i potkrijepljeni dopis nisu odgovarali mjesecima nego su mu odbijenicu predali pred sam izlazak iz tamnice, usred ljeta, tek da zadovolje birokratsku formu. O tomu postoje bestidni papirići s urednim proceduralnim frazama, čuvaju se papirići koji su isto toliko ružni kao što su jadni i ružni sačuvani dokumenti sa suđenja.

Kako taj montirani proces nevinom čovjeku izlazi iz okvira ovoga teksta spomenut ću jedino da je sav grijeh Marakovićev bio što je jednom godine 1944. u *Spremnosti* pisao o književnim djelima Vladimira Nazora vrlo pozitivan tekst naslovljen po jednoj frazi iz teksta a koja je s obzirom da je u trenutku objave Marakovićeve kritike Nazor bio u partizanima nekome mogla biti aluzivna jer je glasila: »Nazor u magli!« Uz to bio je inkriminiran i jedan kratki Marakovićev tekst koji je očito od redakcije bio naručen i u kojemu on iznosi kratki pogled na suvremenu književnu produkciju u Njemačkoj i to tako što je recenzirao jednu od novijih antologija tadašnje njemačke književnosti. O trećem Marakovićevom krimenu na suđenju i u dokumentima se najmanje govorilo ali je danas lako razvidno da je on, dvije godine nakon rata, bio osuđen zbog autorstva jednog vrlo dobro sačinjenog srednjoškolskog udžbenika *Žetva*, u koji je urednik koji je, a uvidom u dokumente jasno da je to bio Vinko Nikolić, tadašnji činovnik u državnom uredu za prosvjetu, dodao dva kraća teksta Mile Budaka i Ante Pavelića i predstavio ih kao primjere retoričke proze iz suvremenosti. Taj urednički akt, koji s Marakovićem nije imao veze, osuđen je prilikom procesa kao čin ustaškog karaktera i iskaz ustaških načela, te je utvrđeno da udžbenik odiše, kako stoji u presudi, čisto fašističkim duhom. Zanimljivo je da su Marakovića osudili i zbog pozitivne kritike njegove knjige koju je napisao i objavio spomenuti Nikolić u listu *Nova Hrvatska* u studenom 1944., a za koju se u presudi kaže da je pisana u nacističkom duhu. Posebno inkriminirajuće po Marakovića bilo je to što je taj kritičar (tada »na privremenom radu« u Argentini!) ispravno shvatio poruku Marakovićeve knjige a ta je bila, što doslovno kaže sudac: propaganda za fašizam, propagiranje fašističkih odnosno ustaških i nacional-socijalističkih načela. U sudskoj presudi Marakoviću ima jedno vrlo neobično i cinično mjesto koje vrijedi citirati a gdje se kaže ovo: »Ukoliko je optuženi Maraković spomenute tekstove napisao iz kukavičluka, a ne namjerno, to ne mijenja na stvari i ne utiče na utvrđenje njegove krivnje, jer je on morao biti svjestan da s takvim radom škodi svome narodu«.

Toliko o toj epizodi. U Hrvatskom državnom arhivu inače drugih dokumenata o Marakoviću nisam našao, pa sam paralelno sa čitanjem zagrebačkih dnevnih novina iz 1935. i 1936. nastavio svoju potragu za binomom Hergešić

– Maraković u izvrsno uređenom Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Tu sam očekivao da ću razriješiti tajnu one ubrane legende zbog koje i pišem ovaj tekst. I doista, u pomno vođenim zapisnicima sastanaka Fakultetskog vijeća pisanih lapidarnim stilom, ali vrlo pregledno, našao sam niz vijesti koje omogućuju da se rekonstruira istina u vezi s propalim pokušajem osnivanja Odsjeka za komparatistiku.

Najprije je Filozofski fakultet zaprimio molbu Ive Hergešića za privatnu docenturu iz poredbene književnosti kako se tada pravilno govorilo. Dva mjeseca kasnije, a bilo je to već 5. siječnja 1935., dekan je izvijestio nazočne vijećnike o Hergešićevoj molbi pa je zaključeno da se molba daje na referat profesoru hrvatske književnosti Franji Fancevu, uglednom akademiku, tada u naponu istraživačke snage, čovjeku ideološki svakako bližem književnicima, da stvari pojednostavim pa ću reći, u terminologiji onoga vremena, katoličke a ne masonske orijentacije, dakle bližem Marakoviću a ne Hergešiću, bliskom liberalnim ali svakako antikomunističkim krugovima.

Opći je dojam bio da su na tadašnjem Filozofskom fakultetu ovi drugi bili moćniji a posve jasnom aritmetikom vidi se da su oni u tadašnjem profesorskom vijeću bili brojniji. Prijedlog Hergešićev našao se, dakle, kod profesora Fanceva u trenutku kad se o njegovoj eventualnoj političkoj tempiranosti nije vodilo računa, stoga ovom predmetu nikakva prethodna ovjera nije bila potrebna, niti je ikoga zanimalo da je kandidat bio bliži liberalnijim a Fancev konzervativnijim krugovima u tadašnjoj javnosti. Doduše, na toj prvoj razini iz sačuvanih zapisnika ne vide se nikakvi problemi oko Hergešićeve docenture. Zanimljivo je ipak, što se očito tim povodom, na profesorskom vijeću pokrenula diskusija koja je spominjala novu praksu Beogradskog sveučilišta gdje se broj privatnih docentura počeo ozbiljnije ograničavati. Uglavnom ništa se oko prijedloga da se Fancevu daje stvar na ocjenu nije više događalo, tek je zapisano da je ugledni profesor Stjepan Ivšić stvar Hergešićeve molbe zdušno podupro. Dugo je trajao Fancevljev rad na prvom izvješću koje je on u jesen te 1935. godine napokon napisao i kolegama predočio. Bilo je to u svemu pozitivno izvješće u kojem je profesor Fancev utvrdio da kandidat dr. Ivo Hergešić ima sve kvalifikacije za spomenutu docenturu. Kad se pristupilo glasovanju o izvješću profesora Fanceva skrutatori su bili etnolog Milovan Gavazzi i profesor književnosti Antun Barac, koji su prebrojili glasove što ih je tajno ispunilo devetnaest vijećnika. Skrutatori su utvrdili da je Hergešićeva molba uz pozitivno Fancevljevo izvješće prihvaćena i to s 15 pozitivnih i 4 negativna glasa. Bio je to u usporedbi s drugim sličnim situacijama posve pozitivan rezultat po kandidata koji je u tom trenutku bio izvan fakultetske kandidature za neku funkciju i izbor. Nakon glasanja vijećnici su uz Fanceva izabrali još dva člana povjerenstva, i to dva nastavnika književnosti, kroatistu

Antuna Barca i romanistu Mirka Deanovića, obojicu pripadnika zagrebačke masonske lože, one kojoj u to doba nije dalek bio niti Ivo Hergešić. To je povjerenstvo dobilo zadaću da napiše opsežno i meritorno izvješće o Ivi Hergešiću kako bi Vijeće moglo tajnim glasovanjem definitivno odlučiti o njegovoj privatnoj docenturi, a onda i o pokretanju studija poredbene književnosti.

Za daljnji razvitak tog Hergešićevog izbora nije nevažno što se sve u to doba događalo na Sveučilištu u Zagrebu koje su tada potresale česte i nasilne obustave rada. Jedna od takvih obustava upravo je potrajala preko božićnih praznika sve do sredine siječnja 1936., dakle upravo onda kad su ove proceduralne stvari oko Hergešićeve docenture dolazile na Profesorsko vijeće. Tu nasilnu obustavu rada predvodili su studenti povezani s najavama što su stizale izvan sveučilišnih krugova zazivajući korjenite promjene u tadašnjem hrvatskom društvu, ali i u čitavoj Kraljevini Jugoslaviji. Pojavili su se, naime, prvi izvanjski koraci zatopljanja srpsko – hrvatskih odnosa pa se počelo pripremati teren za soluciju koja bi kod Hrvata umanjila političko nezadovoljstvo, povećavanjem njihovih nacionalnih prava. Studenti su na te političke najave seizmički reagirali, pa su se na Sveučilištu u Zagrebu, upravo oko obustave rada, stvorila dva ideološki sukobljena tabora među studentima. U tim ideološkim podjelama nije bio nevažan porast narodnosnih pokreta, kao i pojačavanje utjecaja katoličke crkve te traženja snažnije gospodarske i teritorijalne hrvatske suverenosti. Kretalo se prema osnivanju Banovine Hrvatske o čemu se već i javno govorilo a što su studenti kao najosjetljiviji dio društva prvi uveli kao politički diskurs u javni prostor.

Povjerenstvo koje je u predmetu izbora Ive Hergešića bilo osnovano koncem 1935. svoje je izvješće podastrlo Vijeću koje ih je izabralo već 28. ožujka sljedeće 1936. godine. Sada je izvješće javno pročitano. Potpisali su ga Fancev, Barac i Deanović a glasovanje je ovaj put, rezultatski, bilo značajno izmijenjeno. Naime od 27 nazočnih za izvješće je bilo 14 članova profesorskog vijeća, dakle kao i prošli put. I ovaj put su bila četiri negativna glasa, jednako kao i prošli put, samo što se sada pojavilo 9 novih glasača koji su prošli put izbjegli sjednicu, a koji su svi glasovali praznim listićem. Skrutatori su konstatirali je da je Ivo Hergešić izabran za docenta s jednim glasom prevage.

Samo tjedan dana nakon ovog tijesnog glasovanja na Sveučilištu u Zagrebu još jednom su izbili ozbiljni studentski neredi. Protest je bio vrlo nasilan, jer su studenti okupirali središnju zgradu na današnjem Trgu Republike Hrvatske. U opsadi je sudjelovalo dvije stotine studenata. Nemiri su se nakon nekoliko tjedana smirili ali je Sveučilište postalo još polariziranije, studenti i profesori su se svrstali u nekoliko tabora, pri čemu je svakako jedan od njih

je bio bliži nacionalnim pokretima a drugi u vezi s tim i takvim osjećajima, nije bio nimalo entuzijastičan.

Što se Hergešićeva izbora ticalo izgledalo je, izvana gledano, premda je rezultat bio tijesan, da je sve oko njega u savršenom redu. Tako je u *Jutarnjem listu* od 1. srpnja 1936., kad su se nemiri već bili smirili Ivan Esih napisao članak, ustvari kombinaciju vijesti i biografske razrade, u kojem priopćava da je Proforsko vijeće Filozofskog fakulteta izabralo Ivu Hergešića. Sada slijedi onaj dio članka u kojem se čitatelju nudi afirmativan popis Hergešićevih zasluga te se precizno navode svi Talijani, Francuzi, Česi, Nijemci, Poljaci, Bugari i Hrvati koji su pisali o njegovim komparatističkim radovima pa se navode poimence značajni strani slavisti kao što su Cronia, Maver, Vaillant, Matl, Bratowski, Wollmann i Dončev, te još i hrvatski pisci kao što su Livadić, Barac, Deanović i, a to je prvi spomen njegova imena u ovom kontekstu, i književni kritičar Ljubomir Maraković.

Naoko sve je bilo mirno oko Hergešićeve docenture i tako je ostalo sve do jeseni koja je taj mir pretvorila u nered i nemir. Naime, kad je 10. listopada Ivo Hergešić imao zakazano prvo nastupno predavanje u zgradi Filozofskog fakulteta u današnjem Rektoratu i Pravnom fakultetu, za vrijeme toga događaja novoizabrani docent bio je napadnut fizički, dogodili su se studentski nemiri u dvorani, i to neredi u kojima je sudjelovalo stotinu studenata, u kojima su prema prosudbi tadašnjih sveučilišnih vlasti počinjena dva javna i kažnjiva prijestupa. Najprije je onemogućeno predavanje i to upadicama, bukom i neredom što je bio iskaz neposlušna prema fakultetskim i gradskim vlastima. Da su neredi za vrijeme nastupnog predavanja docenta Ive Hergešića bili osobito vehementni svjedoči činjenica da je nakon njih došlo do obustave svih ostalih predavanja na Fakultetu i da je takvo stanje trajalo čak puna tri dana. U to vrijeme objavljen je i službeni *Oglas* sveučilišnih vlasti kojim se osuđuje grupa slušača, kako se u tom dokumentu nazivaju prosvjednici, koja je na neakademski način omela nastupno predavanje profesora Hergešića.

Proforsko vijeće Filozofskog fakulteta o tom događaju održalo je žurni sastanak. Za vrijeme diskusije o onome što se dogodilo i o mjerama koje bi trebalo poduzeti tadašnji rektor Hondl je izjavio kako će on, čim profesor Ivo Hergešić bude počeo predavati, osobno prisustvovati svim njegovim predavanjima. Kako se to više nikad do godine 1956. nije dogodilo, rektor Hondl nije ni morao ispuniti svoju prijetnju. U raspravi koja se pokrenula pred proforskim vijećem osobito je glasan bio filozof Albert Bazala koji je zahvalio rektoru na energičnom postupku s uključivanjem gradskih vlasti u razrješeneje događaja, budući je bilo očito da su redarstveni organi umirili protest u predavaonici. Bazala je zatim naglasio kako ovo nije bio prvi takav slučaj pri

čemu je zatražio i da se nakon Rektorata oglasi Filozofski fakultet s izjavom bez fige u džepu. Jer, kako je on kazao, Filozofski fakultet mora javnosti pokazati da njegov kolektiv stoji na principima slobode znanosti, prava na postavljanje nastavnika i svoje potpune autonomije. Drugačije je o incidentu govorio profesor Matičević koji je umanjivao ono što se dogodilo, pa je rekao da se nakon Rektorove reakcije incident može smatrati riješenim, a da sve što se dogodilo ima veze sa stanjem izvan Sveučilišta i da ne bi bilo pravedno kada bi se drastično postupilo protiv uznemirene mladeži. Najjasniji iskaz na sastanku profesora o incidentu prilikom inagurativnog Hergešićevog predavanja ponudio je Stjepan Ivšić. Sloboda znanosti je fraza počeo je on, jer nam je dobro poznato kakva je to sloboda znanosti u današnjoj Njemačkoj, kakva je u Italiji. Mladež je uvijek reagirala na promjene i političke vanjske događaje i u Zagrebu i svugdje drugdje. Ivšić je nazočne podsjetio na neke prethodne događaje. Spomenuo je tako imena: Šurmin, Manojlović, Šuflaj, Bauer, Barac, Bazala i skandale povezane s njihovim imenima. Svi smo mi za slobodu predavanja, rekao je, pa zbog toga trebamo izbjeći sve daljnje trzavice i stati na onome što je rekao rektor.

Na tu se diskusiju, u kojoj nikad nitko nije spomenuo ime Ljubomira Marakovića, nadovezao još i profesor Ljudmil Hauptman koje je rekao: »Sveučilište je danas, a u tomu se svi slažemo, još jedan jedini otok čiste duhovne borbe, borbe umom, a ne borbe terorizmom. Naša popustljivost nije u interesu studenata. Zavedenim studentima mora se kazati da ne služe metodama koje se mogu jedino upotrebljavati izvan Sveučilišta. Proglas vlasti protiv studentskog terora bio bi neophodno potrebit. Jer ako se jedan student ne želi na ulazu legitimirati, onda on nije student i može ga se predati policiji«. Na ovo je Franjo Fancev rekao da je profesorima najbolje prihvatiti izjavu rektora te da ispad nije potrebno uzimati tragičnim jer, rekao je: »Studenti uvijek reagiraju na pokrete sredine. Protivan sam našem nasilju i zaprječivanju studenata pa je po njemu izjava fakulteta suvišna«. Veli Fancev: »To je posao Rektorata a mi nikako ne trebamo izazivati studente«. Uključio se još jednom Hondl koji je rekao da bi izjava koju predlaže Bazala bila suvišna i da takve geste treba čuvati za teže eventualnosti, ako možda uredba kasnije. Grga Novak je smatrao, dalje i uporno, da bi Fakultet trebao reagirati upravo zbog toga da ga se ne sudi, ako ne reagira, krivo, te da se ne pomisli kao da svojom šutnjom odobravamo incident. On je rekao da su tako njegovi studenti shvatili držanje Fakulteta po strani u ovoj aferi.

Po svemu sudeći ova diskusija nije bila ništa drugo nego odraz onog glasovanja kad je Hergešić izabran sa samo jednim glasom prednosti. Fakultet je bio podijeljen a studenti su samo iskazivali svojim gestama i svojom vehemencijom tu podijeljenost društva. Tada se još javio Bazala, koji je izravno

oštrim stavom bio potakao spomenutu diskusiju pa je shvativši da je u manjini ustvrdio kako je za neku javnu izjavu potrebna jednodušnost a da ona u ovoj stvari očito ne postoji. Zbog toga je povukao svoj prijedlog jer nije htio da se on doživi kao neslaganje s vlastima. Tada su Novak i Matičević predložili pomirljivi zaključak koji je bio da Fakultetski savjet odobrava sankcije gospodina Rektora i da ga moli da uputi svoj apel na sve studente Sveučilišta neka se okane takvih postupaka u budućnosti.

U budućnosti na Sveučilištu u Zagrebu od ovdje prikazane situacije ništa se nije promijenilo. Studentske pobune i neredi su se nastavili pa je već u proljeće 1937. Rektor tražio reviziju studentskih društava jer je atmosfera postala sve užarenijom. Što se Hergešićeva izbora iz godine 1936. tiče njega više nikada i nitko nije spominjao te je on stavljen *ad acta*. Ustvari, kao da se ništa nije dogodio! Za naše izvode važno je sada ustvrditi i ovo: Iz svih sveučilišnih dokumenata koje smo pregledali posve jasnim proizlazi da se na niti jednom mjestu nije u spisima spomenulo ime Ljubomira Marakovića. Ipak Marakovićevo je ime u javnosti postojalo, ono je ondje u vezi s ovom aferom navođeno i s njime je licitirano pa je urbana legenda koja je Ljubomira Marakovića povezivala s ovim događajima, ipak donekle dokumentirana. Premda manjkavo, ona je zabilježena u tisku toga doba gdje se pokušao voditi pravi rat o binomu Hergešić – Maraković i gdje se pokušavalo sukobiti ovu dvojicu književnika kako bi oni postali predvodnici dvaju književnih i intelektualnih pa i političkih struja. Zbog toga neka o tomu na završetku ove potrage posvjedoče novinski istržci iz onodobne hemeroteke!

Nakon što sam pregledao, što sam savjesnije mogao, sve važnije zagrebačke novine iz spomenutog razdoblja, a to će reći *Obzor*, *Hrvatski dnevnik*, *Jutarnji list*, *Hrvatsku stražu*, *Novu riječ*, u svim tim glasilima, već prema ideološkoj njihovoj orijentaciji, izvještavalo se o studentskoj pobuni za vrijeme Hergešićeva predavanja. U tim izvješćima opisivao se sam događaj, ali je samo jednom, na izravnu laž da je on sam i njegova podzemna kandidatura krivac tih nemira i nereda na Sveučilištu u Zagrebu, Ljubomir Maraković osjetio potrebu reagirati i ispraviti po zakonu o štampi iznesene laži. Taj Marakovićev tekst ovdje ćemo ekstenzivno citirati jer je on jedino relevantno što je izrečeno u vezi s aferom u koju ga se htjelo uvući a kako je ta izjava ostala neodgovorena onda se sve što je u njoj izrečeno ima smatrati činjeničnom istinom. Evo što je u odgovoru na podmetanja i insinucije zapisao Ljubomir Maraković u jesen 1936., neposredno nakon što su pobunjeni studenti onemogućili održavanje nastupnog predavanja Ive Hergešića: »Konstatujem da sam s gospodinom Hergešićem uvijek bio u prijateljskim odnosima«.

Čim je izjavio ovu tvrdnju Maraković je odlučio rečeno poduprijeti činjenicom da je upravo on bio pisac recenzije na osnovu koje je Hergešićev

rukopis knjige *Strani i domaći* prihvaćen 1935. u Matici hrvatskoj za tisak. Nakon toga je istu Hergešićevu knjigu recenzirao u *Hrvatskoj prosvjeti*. Nakon toga Maraković konstatira da sukoba između njih dvojice »nikad nije bilo nego da je javnost ta koja stvara taj sukob«. Dalje nastavlja Maraković: »Vezalo me je s njim« (misli na Hergešića – op. S. P. N.) »to što mislim da u teškim vremenima Hrvati treba da imaju srodne interese, da surađuju složno i s povjerenjem u teškim vremenima«. Zatim je Maraković osjetio potrebu da izjavi kako je on »stojeći potpuno izvan Hergešićeve docenture te da je to što je toga dana bio svjedokom u nekoj parnici razlogom njegove spriječenosti da bude nazočan na najavnom predavanju«. Maraković je nakon tih kratkih rečenica još osjećao potrebu reći ovo: »Tako izgleda stvar s moje strane a kako s druge izgleda neka sudi javnost«.

Nakon ovih izravnih odričnih izjava odlučuje Maraković reći još i ovo: »9. ovoga mjeseca (dakle, u listopadu 1936. – op. S. P. N.) došao je do mene Ivo Hergešić i zatražio od mene da dadem u novine izjavu iz koje će se vidjeti da se nisam natjecao za docenturu poredbene književnosti jer da se povodom ovoga događaja moje ime spominjalo u vezi s demonstracijama protiv njega«.

Ljubomir Maraković je osjetio potrebu da na ovakav način opiše susret s Hergešićem na kojemu nije on inzistirao nego izabrani docent, te da naglasi molbu istoga da se ogradi od bilo kakve umiješanosti u izborni postupak za mjesto privatnog docenta poredbene književnosti na Filozofskom fakultetu. Ljubomir Maraković je sve to odlučio spomenuti upravo zato jer je na navode iz *Nove riječi*, koja je prema njemu bila najagresivnija, želio odgovoriti vrlo izravno. Naime, zasmetale su mu neistine koje su iznijeli, a najviše ona središnja koja je glasila da se upravo on »natjecao na docentsko mjesto te da je time izazvao studentsku pobunu«. (...) »Nemam običaj da hvatam ljude za riječ« (...) »U *Novoj riječi* su ustvrdili da sam se ja interesirao za tu docenturu a da je stvar profesorskih krugova bila da izaberu docenta i da o njegovom izboru odluče. Dakle nije istina da se za ovu docenturu interesirao još jedan književni historičar nego je istina da se ja nisam interesirao za tu docenturu i da uopće nisam nikako učestvovao u natječaju«.

Ta Marakovićeva tvrdnja posve je istinita, ali je ona odudarala od glasi- na koje su se proturale u tadašnjim medijima i u javnosti a prema kojima se on, valjda zajedno s Hergešićem, natjecao na objavljeni natječaj Filozofskog fakulteta. Kako sve to nije imalo temelja u činjenicama nastavlja Maraković u svome odgovoru ovako: »Prema tome nije istina da je stvar profesorskih krugova da odluče i izaberu, nego je istina da između kandidata koji su se natjecali i čovjeka koji se nije uopće natjecao ne može biti izbora. Uz to nije

istina da sam bio prefekt orfanatorija (to su tvrdili u *Novoj riječi* – op. S. P. N.) nego je istina da nikad ni u kojem svojstvu nisam bio namješten u orfanatoriju jer sam gimnaziju završio u Travniku, Sveučilište u Beču a u Zagrebu sam stalno od 1919. godine«.

Detalj s podmetanjem izmišljenih životopisnih činjenica i spominjanje orfanatorija nije svakako bio središnji dio tadašnje polemike. Ono što je u njoj, s pozicije našeg istraživanja, ali i samog Marakovića, bilo jedino relevantno jest to da je Ljubomir Maraković odbio svaku svoju izravnu vezu s izborom Ive Hergešića na mjesto privatnog docenta Filozofskog fakulteta na predmetu poredbena književnost, a što je prema činjenicama koje smo arhivski utvrdili bila potpuna istina. Naravno, Ljubomir Maraković nije ni mogao a ni želio odgovoriti na činjenicu zbog čega se, kad je sukob došao do prljave naše javnosti, kako sam kaže u svom tekstu, dakle zbog čega se njegovo ime spominjalo kao ime onoga koji bi morao i mogao biti Hergešićev konkurent u izboru na katedru koja se upravo osnivala.

Da je Ljubomir Maraković govorio istinu i da on s tim događajima nije imao nikakve izravne veze uvjerali smo se u jedino relevantnim dokumentima iz Arhiva Filozofskog fakulteta. Tamo nema spomena o nekom drugom kandidatu na tom izboru premda je iz ishoda posljednjeg glasovanja vidljivo da je i na Filozofskom Fakultetu i u njegovom Proforskom vijeću došlo do oštre podjele u stvari ovoga izbora. Ta podjela ili se preselila iz Fakultetskog vijeća u prljavu hrvatsku javnost, da opet citiramo Marakovića, ili je ona bila iskaz te javnosti zapravo onoga njezinoga dijela kojemu nije odgovarao Hergešićev izbor na mjesto prvoga nastavnika poredbene književnosti u Zagrebu. U svakom slučaju sve što se nadalje događalo nije bilo nešto što bi na podijeljenoj hrvatskoj duhovnoj sceni predstavljalo iznimku. Ipak, dojam koji se nadaje nakon današnjih uvida ovaj jest: Studentski protest za vrijeme Hergešićeva nastupnog predavanja uspio je odložiti dijelu javnosti zbog ideoloških razloga neprihvatljiv izbor novoga docenta. Uz to hrvatska je javnost na svoj, ponešto nespretn način, pokazala da i ona može, zbog uzavrelosti ideoloških podjela, obznaniti svoga kandidata čak i kad ovaj, što je posve očito, u tomu nije izravno sudjelovao. Čini se da je to prava istina o tom događaju koji je u svoje doba značajno uznemirio hrvatsku intelektualnu javnost.

Dva desetljeća kasnije osnovan je Odsjek za komparativnu književnost. U veljači godine 1956. Ivo Hergešić je izabran za profesora na Filozofskom fakultetu, a na njegov prijedlog i po njegovu nacrtu, tada je bila osnovana Katedra za komparativnu književnost. Tako se od školske godine 1956./57. komparativna, to jest poredbena, književnost mogla slušati kao jednopredmetni studij te kao prvi ili kao glavni predmet na Filozofskom fakultetu.

Ljubomir Maraković je u tom trenutku u Zagrebu živio posljednje godine svoga života. O tomu što je tada, kad je končano osnovana Katedra za komparativnu književnost, razmišljao već umorni Ljubomir Maraković bora-veći uz svoju lijepu, urednu i veliku knjižnicu u stanu u zagrebačkoj Gajevoj ulici, nije nam naravno poznato. Je li pred nekim komentirao Hergešićev izbor ostat će tajnom. Ljubomir Maraković je umro dvije godine kasnije, a već godine 1971. dobio je izbor iz svojih djela u uglednoj matičinoj ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Bilo je to prvo posmrtno priznanje ovom časnom čovjeku. Kako je Ivo Hergešić umro godine 1977., doživio je objavu te Marakovićeve knjige. Je li se povodom njezine objave prisjetio događaja iz godine 1936. također nam nije poznato.

AFERA OKO KATEDRE POREDBENE KNJIŽEVNOSTI

(Što je istina o navodno neostvarenoj profesuri Ljubomira Marakovića na kompratistici Filozofskog fakulteta u Zagrebu godine 1936.?)

Sažetak

U svom priopćenju autor ovog teksta, na osnovu dokumenata u Hrvatskom državnom arhivu i Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu, te na predlošku novinskih tekstova iz 1936., rekonstruira okolnosti koje su pratile neostvoreni izbor Ive Hergešića na mjesto privatnog docenta poredbene književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu godine 1936. U aferi koja je tada nastala, a bila izazvana studentskim nemirima, manipuliralo se imenom Ljubomira Marakovića. U tekstu se razjašnjavaju okolnosti toga događaja i dokazuje potpuna Marakovićeva odstranjenost od svake umiješanosti u njima. Zaključak je da se i u ovom slučaju radilo o još jednom primjeru miješanja javnosti u autonomiju sveučilišta, kao i o pokušaju da se poluistinama zamagli suština duhovnih različitosti na hrvatskoj književnoj sceni.

Ključne riječi: hrvatska književnost, Ljubomir Maraković, Ivo Hergešić, poredbena književnost, Filozofski fakultet u Zagrebu.

THE AFFAIR REGARDING THE DEPARTMENT OF
COMPARATIVE LITERATURE

(What is the truth behind Ljubomir Maraković's allegedly unattained professorship at the Department of Comparative Literature at the Faculty of Arts and Humanities in Zagreb in 1936?)

Summary

In his presentation, the author of the paper reconstructs the circumstances following Ivo Hergešić's unattained position of a private assistant professor of comparative literature at the Faculty of Arts and Humanities in Zagreb in 1936. The reconstruction is based on documents kept at the Croatian State Archive and at the Faculty of Arts and Humanities' Archive in Zagreb, as well as on newspaper articles from that year. In the affair that broke out at the time, caused by students' riots, the name of Ljubomir Maraković became the subject of manipulation. The paper attempts to shed light upon the circumstances of that event, showing Maraković's complete distance from being involved in them. The conclusion is that this is yet another example of public interference in the university's autonomy, as well as an attempt of using half-truths in order to blur the essence of spiritual differences on Croatian literary scene.

Key words: Croatian literature, Ljubomir Maraković, Ivo Hergešić, comparative literature, Faculty of Arts and Humanities in Zagreb

HRVATSKA PROSVJETA

GODINA VIII.

KNJIGA PRVA.

UREDIO:

DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

IZDALO:

KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

U ZAGREBU 1921.

TISAK NAJBISKUPSKOJE TISKARNE.

Sl. 19.: Književni časopis *Hrvatska prosvjeta* izlazio je u Zagrebu od 1914. do 1940. sa zadaćom promicanja kršćanskih estetičkih načela u književnosti, a od 1919. do 1940. urednik mu je Ljubomir Maraković

Helena Peričić

Ljubomir Maraković i britanska književnost

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.
821.163.42(091)

Autorici ovih redaka ime Ljubomira Marakovića (Topusko, 1887. – Zagreb, 1959.) nametnulo se kao značajno, dapače nezaobilazno – ali dotad posve nepoznato – tijekom njezina doktorskog istraživanja još početkom 1990-ih godina kad je ona, po proučavanju gradiva vezanog za recepciju britanske književnosti¹ u nas u razdoblju između svjetskih ratova, utvrdila kako je njegovo mjesto u toj djelatnosti jedno od naistaknutijih te mu je posvetila razmjerno opsežno monografsko poglavlje u samoj disertaciji obranjenoj 1997.² Istraživanje je naime pokazalo da je ponajviše Maraković – uz Josipa Torbarinu, Josipa Horvata, Kalmana Mesarića, Vinka Kriškovića, Ivu Hergešića, Ivu Kozarčanina, Vladoja Dukata, Iliju M. Petrovića i Ivana Krnica – u utvrđenom književnokritičarskom korpusu vezanom za britansku književnost na engleskomu jeziku, a koji je obuhvatio skoro pet stotina jedinica – bio angažiran u upoznavanju domaćega čitateljstva s britanskom književnom riječi na engleskomu jeziku, pogotovu u tridesetim godinama prošloga stoljeća, kad su spomenuti jezik a time i rečena književnost doživjeli u nas pojačano zanimanje u odnosu na prethodno razdoblje; tada su zapravo britanski književnici koji su pisali na engleskom – bili u nas još slabo poznati a zastupljeni najčešće u posrednom prijevodu, i to nastalom putem njemačkoga jezika.

Ovom prigodom nastojat ću izbjeći problematiziranje onih segmenata njegova rada kojima se po svemu sudeći namjeravaju baviti ostali sudionici ovoga znanstvenog skupa o Ljubomiru Marakoviću.

Usredotočila bih se dakle na one sastavnice koje ga vezuju uz književnost što je dolazila iz Velike Britanije, a kojoj je Maraković posvećivao ve-

¹ Autorica ovoga priloga napominje kako u svojim radovima preferira korištenje izraza »britanska književnost« naspram i umjesto »engleska književnost«; potonji je naziv bio u nas uobičajen u književnopovijesnoj literaturi tijekom autoričnih studijskih godina u 1980-im godinama, ali i razmjerno dugo (prije i) nakon toga vremena.

² Ta je disertacija, obranjena 23. siječnja 1997. na onodobnom Filozofskom fakultetu u Zadru, tiskana u nakladi Hrvatskoga filološkog društva 2003. u Zagrebu (u biblioteci Književna smotra) pod naslovom istovjetnim naslovu rukopisa: *Posrednici engleske književnosti u hrvatskoj književnoj kritici u razdoblju od 1914. do 1940. godine*. Urednica je Irena Lukšić.

liku pozornost nastojeći je popularizirati među širim potencijalnim i postojećim čitateljstvom.

Za početak bih istakla kako je njegova knjižica »književnih razmatranja«, tiskana u Sarajevu 1910. pod naslovom *Nov život*, trebala biti manifestom novoga književnoga pokreta, odnosno imati ulogu programa, estetsko-kritičkoga kodeksa za »nov život« hrvatske književnosti u duhu katoličke orijentacije. Upravo je Marakovićevo stvaralaštvo, uz neke radove Ilije Jakovljevića, među pripadnicima toga pokreta doživjelo visoke ocjene; one su se prvenstveno odnosile na Marakovićeve eseje i studije. Maraković se osobito bavio teorijskim razmatranjem stilskih razdoblja, posebice ekspresionizma i postekspresionizma (za koji je uveo – drže neki kritičari – sasvim primjereni, ali do danas neprihvaćeni termin »moderni objektivizam«).³

Britanske književnosti na engleskom jeziku u razdoblju od 1914. do 1940. (koliko je vremenski obuhvaćeno gradivo u recepciji britanske književnosti koju je istraživala autorica ovoga priloga – a najčešće se radi o člancima u periodici i tekstovima poput predgovora i pogovora tiskanim u knjigama) Maraković se dotiče u ukupno 9 jedinica (Vidi u knjizi Helene Peričić *Posrednici... poglavlje 5.1.1 Domaći kritičari!*),⁴ objavljenim od 1915. do 1933. Broj Marakovićevih tiskanih napisa o spomenutoj književnosti nije velik jer je autor razmjerno malo objavljivao, dok se više isticao svojim vrlo posjećenim predavanjima, održavanima u tridesetim godinama u zagrebačkom Pučkom sveučilištu (koje se tada – sudeći prema osvrtima u tisku – tako nazivalo, a ne »učilište«, op. H. P.). Ta predavanja međutim nije pretočio u tekst: ona su bila tek popraćena osvrtima u tisku; tako o Marakovićevim predavanjima o britanskim autorima svjedoče tri napisa: jedan Ivana Esiha te dva Ive Lendića.⁵ Većina Marakovićevih napisa o Britancima objavljena

³ »*Moderni objektivizam* (kurzivom istakla H. P.) znači, nakon razočaranja revolucionarne epohe, ulaženje u stvarnost onakvu kakva je, s iskustvima svih tih eksplozivnih i katastrofalnih kriza, sa superiornošću diskretne rezignacije ili preobražene životne mudrosti, iskrenosti koja kao ondje, ne skrivajući materijal iza načičkanih fasada lažne renesanse ili često puerilne Secesije, iznosi svoje teške krize i svoje duboke bolove onakve kakvi jesu, sa nadmoćnim odsjevom unutarnje vedrine ili s laganim osmijehom ironije koja je mnogo toga vidjela i čula, a vidjet će i čut će još mnogo toga«. (Maraković u članku »Hrvatska književnost u XX. vijeku«, *Obzor, Spomen-knjiga 1860–1935*, Zagreb, 1936., 132.)

⁴ Usp. Helena Peričić, *Posrednici...*, 317–340. Dvije pak Marakovićeve objavljene jedinice (članci), vezane za književnost na engleskom jeziku, posvećene su američkoj književnosti i ovdje, dakako, nisu uzete u obzir. To su jedinice koje su zastupljene u *Bibliografiji rasprava, članaka i književnih radova. Nauka o književnosti* Leksikografskoga zavoda u Zagrebu (I/1 i I/2 iz 1956., te I/3 iz 1959.) objavljene pod br. 14072 i 14110.

⁵ Ivan Esih, »Aldous Huxley. Predavanje dra Lj. Marakovića u Pučkom sveučilištu«, *Obzor*, 71, 1930., 278, 2; Ivo Lendić, »Virginia Woolf: Mrs Dalloway. Predavanje Lj. Marakovića«, *Hrvatska straža*, 4, 1932., 16, 3 – (Ile); Lendić, »100-godišnjica Waltera Scotta. Predavanje Lj. Marakovića«, *Hrvatska straža*, 4, 1932., 264, 3 – (Ile)

je *Hrvatskoj prosvjeti* dok je jedan tiskan u *Duhovnom životu*; oba časopisa izlazila su u Zagrebu.

Maraković je objavio i pogovor romanu *Kroz vrtna vratašca* engleske vjerske spisateljice Florence Louise Barclay. Profil navedenih publikacija potvrđuje usmjerenje samoga Marakovića koji sebe nazivlje »modernim katolikom«.⁶

Na temelju dostupnog gradiva o ovom kritičaru, tj. bibliografskih jedinica kojih je on sam autorom te interpretacija njegovih predavanja, zaključujemo da se Maraković bavio sljedećim britanskim piscima koje (prema godini rođenja) navodimo kronološkim redoslijedom: Walterom Scottom, Georgeom N. Byronom (2 jedinice),⁷ Johnom Henryjem Newmanom (1 jedinica),⁸ Robertom Hughom Bensonom (2 bibl. jedinice),⁹ Johnom Galsworthyjem (3 bibliografske jedinice),¹⁰ G(ilbert) K(eith) Chestertonom (1874. – 1936.) (1 jedinica),¹¹ Florence L. Barclay¹² (1 jedinica),¹³ Virginijom Woolf i Aldousom Huxleyjem. Riječ je dakle o piscima u rasponu od romantičara Scotta i Byrona pa do Woolf – predstavnice modernizma, tj. »romana struje svijesti«, (spomenuti autori povijesno i stilski pripadaju XIX. stoljeću ili pak prvim desetljećima prošloga stoljeća), što čini otprilike jedno stoljeće književnih mijena i imena.

Dakako, ovdje se može izdvojiti jedinstvena skupina engleskih autora katoličkog usmjerenja koju sačinjavaju prvenstveno Florence L. Barclay,

⁶ »Gospodar svijeta. Literarna studija«, *Hrvatska prosvjeta*, 2, 1915., 145.

⁷ Isto, str. 145–149 i 288–292; R. H. Benson, *Hrvatska prosvjeta*, 7, 1920., 2–3, 67–68.

⁸ »John H. Newman«, *Duhovni život*, Zagreb, 1, 1929., 6, 350–355. Newman se zalagao za povratak mnogih katoličkih vjerovanja u Anglikansku crkvu. Kako u tomu nije uspio, napustio je Anglikansku crkvu 1845. godine i pristupio Rimokatoličkoj. Papa Lav XIII. dodijelio mu je naslov kardinala 1870. Nezaobilazna je njegova uloga u osnivanju Katoličkog a sveučilišta iz kojeg se razvilo današnje Sveučilište u Dublinu, najveće irsko sveučilište. Proglašen je blaženikom 2010.

⁹ »Gospodar svijeta. Literarna studija«, *Hrvatska prosvjeta*, 2, 1915., 145–149 i 288–292; R. H. Benson, *Hrvatska prosvjeta*, 7, 1920., 2–3, 67–68.

¹⁰ »Forsythe saga i njeni nastavci«, *Hrvatska prosvjeta*, 14, 1927., 9, 199–200.

Prikaz romana J. Galsworthyja: *The Forsythe saga, The White Monkey, The Silver Spoon*; »Forsythe saga je svršena«, *Hrvatska prosvjeta*, 15, 1928., 12, 267–268; »Galsworthy, 31.1.1933«, *Hrvatska prosvjeta*, 20, 1933., 2, 52–56. Nekrolog;

¹¹ »G. K. Chesterton«, *Hrvatska prosvjeta*, 8, 1921., II/2, 379.

¹² Nije uvrštena u *Encyclopaedia Britannica: Macropaedia*, (Chicago, London etc., 1974.) Teško je naći podataka o toj spisateljici pa tako ni podataka o godini njezina rođenja i smrti. Na temelju napisa koji su ovdje obrađeni dade se zaključiti da je F. L. Barclay objavila iste 1909. godine svoj roman *The Rosary* u New Yorku i u Londonu i stekla ovim romanom veliku popularnost tako da je roman uskoro preveden na šest jezika. Taj po sudu nekih kritičara najbolji roman F. L. Barclay izišao je u hrvatskom prijevodu Vojmila Rabadana u istoj knjižnici 1935. godine. Prevoditelj je napisao i »Pogovor« ovom izdanju. (Vidi »Bibliografija kritike«, u: Helena Peričić, *Posrednici...*, 334.)

¹³ »O spisateljici ove knjige«, (pogovor), u: F. L. Barclay, *Kroz vrtna vratašca*, (Knjižnica Dobrih Romana, ur. Josip Andrić), Zagreb, 1926.

Newman, Benson i Chesterton, ali prema vjerskim nagnućima iz Marakovićeve perspektive u nju bismo uvjetno mogli uvrstiti Scotta (kao pripadnika škotske književnosti) i u nas od vremena hrvatskoga narodnog preporoda redovito idealiziranoga Byrona (kao romantičarskoga pjesnika koji je izvršio neizmjeran utjecaj na domaću književnost, a proslavio se, među ostalim, time što je stao na stranu Grka u borbi protiv turskoga osvajača, pri čemu je podlegao bolesti i preminuo u »tuđoj zemlji«, op. H. P.).

Marakovićevi napisi o britanskim piscima većinom su pisani prigodno: po obljetnici (Galsworthy: 1927., Byron: 1924.) i smrti pisca (Galsworthy: 1933.), ili pak po objavljivanju djela pojedinih autora; njegovi su napisi razmjerno kratki (svojom se duljinom izdvaja tek »literarna studija« o Bensonu iz 1915. i nekrolog posvećen Galsworthyju 1933. Prevladavaju članci, feljtoni i prikazi.

Valja imati na umu da je Maraković djela nekih od navedenih pisaca čitao u izvorniku, a do vremena kad je tiskao tekst o pojedinom britanskom autoru objavljenih članaka o dotičnom imenu bilo je zanemarivo malo ili ih u tisku uopće nije bilo. Tako do vremena kad se javlja napisima o Galsworthyju nije u nas bilo prijevoda *Sage o Forsytima*; Chesterton se u prijevodu javio tek 1928. Uz to, tada u nas nije bilo prijevoda niti jednoga Newmanova djela. Maraković je bio među prvima koji su tumačili mnoge britanske pisce za koje je on sam pokazivao zanimanje. O Galsworthyju je prije Marakovića pisao tek Josip Horvat, i to u dva navrata (1920. i 1922.).¹⁴ O Virginiji Woolf prije njega u hrvatskom tisku pisali su samo Ivo Hergešić i Stanislav Šimić, obojica 1930.¹⁵ Prije te iste godine, kad je Maraković održao predavanje o Huxleyju, osim Hergešićeva (1930.) nije bilo niti jednoga drugog napisa o tom piscu. Maraković je bio jedini koji se uz Hergešića pozabavio Walterom Scottom u cjelokupnoj kritici u razdoblju između svjetskih ratova.¹⁶ O Bensonu je prije Marakovića pisao tek Dragutin Tomac.¹⁷ Maraković je u motrenom razdoblju bio prvi koji je u našem tisku pisao o Chestertonu i jedini koji je pisao o Newmanu.

Spomenimo i to da je 1927. Maraković u *Knjižnici Dobrih Romana* Društva sv. Jeronima objavio vlastiti prijevod romana *Kroz vrtna vratašca* Florence Louise Barclay kao i spomenuti pogovor za isto izdanje. Izabiranje

¹⁴ Usp. »Bibliografiju kritike« u: H. Peričić, nav. dj.!

¹⁵ Hergešić, Ivo, »Savremeni engleski roman. Buntovni ton i opći relativizam poratne literature«, *Obzor*, 71, 1930., 86, 5 (Prikazani: J. Joyce, D. H. Lawrence, A. Huxley, V. Woolf.)

Šimić, Stanislav, »Virginia Woolf o modernom engleskom romanu«, *Književnik*, 3, 1930., 8, 366–368.

¹⁶ Vidi »Bibliografiju kritike«, u: H. Peričić, *Posrednici...*, 317–386.

¹⁷ Vidi isto.

toga djela za prevođenje u skladu je s njegovom pozicijom katoličkoga književnog kritičara. U tom je slučaju u fokusu Marakovićeva zanimanja spisateljica koja je dvadesetih godina stekla u svijetu popularnost svojom vjerskom djelatnošću, potvrđenom proznim djelima poput *The Rosary*¹⁸ (u nas je naslov prevođen kao »Krunica«).

Na tragu rečenog, Maraković je održao niz predavanja o britanskim autorima koja nažalost nije tekstualno uobličio. O njima svjedoče tek tri članka: Esihov prikaz Marakovićeva predavanja o Aldousu Huxleyju, te dva Lendićeva osvrt na predavanja o Virginiji Woolf i Walteru Scottu.¹⁹

Esih je napis kratko i, držim, prešturo izvješće o predavanju koje je »poznati hrvatski književni i kazališni kritičar« (kako ga nazivlje Esih) održao 3. prosinca 1930. u Pučkom sveučilištu (gdje je i inače održavao svoja predavanja). Glavni je predmet bio Huxleyjev *Kontrapunkt* koji je, poput drugih djela svoga doba, Maraković nastojao proučiti i približiti s komparativnog stajališta. U ovom je slučaju naš kritičar naglasio kako su na Huxleyja utjecali Wells (kao znanstvenik, povjesničar i biolog), te Lawrence, Balzac, Flaubert, Anatole France, Proust i Gide. Esih međutim zamjera Marakoviću što se uopće nije dotakao Huxleyjeva pjesništva i novela; kritičar Esih naime vjeruje kako bi u protivnom bilo lakše protumačiti najznačajnije djelo toga pisca – sam roman *Kontrapunkt*.

Temeljiti uvid u Marakovićev način izlaganja i stavove o suvremenoj britanskoj književnosti nudi Lendićev prikaz predavanja o romanu *Mrs Dalloway* Virginije Woolf. Predavanje je održano 19. siječnja 1932. »pred punom dvoranom Pučkog sveučilišta« (kako tvrdi Lendić).²⁰ Po općoj Lendićevoj ocjeni, Marakovićeva su predavanja »plod svestranog, dugotrajnog i marljivog proučavanja svjetske književnosti«²¹ koja predavač obično započinje općim pregledom suvremenoga književnog stvaralaštva. Po sudu našega Marakovića, neosporan je utjecaj na razvitak svjetske književnosti i u prvom redu na britansku literaturu izvršio Proust. Analizirajući ga u djelu Virginije Woolf, on suvremenom britanskom romanu na engleskom jeziku predviđa »da se razvije do /.../ neslućene visine«.²²

¹⁸ Na tendencioznost romana ove autorice upozorit će i Rabadan u svojem *Pogovoru* 1935.: »Drugim riječima odlučno se i požrtvovno odrekla pisanja za uže krugove literarnih sladokusaca i posvetila se onim tisućama osrednjih čitalaca i čitateljica, koji nakon naporna rada zahtijevaju od knjige u prvom redu to, da ih zanima, razveseli, odmori i potakne na jače shvaćanje ljepote ljudskih čuvstava i božje dobrote«. (F. L. Barclay, *Ružarij*, Zagreb, 1935, Knjižnica Dobrih Romana, str. 236c – nije paginirano, op. H. P.).

¹⁹ Vidi bilj. 5.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Zacijelo Marakovićeve riječi, prema Lendiću.

Govoreći o Virginiji Woolf Maraković u području umjetnosti suvremenoga engleskog romana razlikuje dva tipa prikaza stvarnosti:

– »Dingkunst« ili tzv. stvarnu umjetnost; i

– »Bewustseinskunst« ili umjetnost u kojoj se stvarnost očituje onako kako se pojavljuje našoj svijesti.

Nije mi poznato je li podjela na ta dva tipa mimetičkoga pristupa izvorno Marakovićeva ili ju je preuzeo od nekoga domaćeg ili stranog teoretičara. U drugi tip romana Maraković dakako uvrštava upravo djelo Virginije Woolf napominjući kako ta autorica nije prva koja je u britansku književnostvaralačku praksu unijela umjetnost drugoga tipa, već je to učinio Joyce. Osim na razini spomenutog pristupa umjetnosti Maraković temelji paralelu između *Mrs Dalloway* i Joyceova *Ulyssesa* i na tomu što se radnja obaju romana događa u jednom danu.

Maraković je, nakon što je teorijski iznio opća obilježja drugoga tipa preslikavanja stvarnosti, »sadržajem« (tj. fabulom, primj. H. P.) »sjajno ilustrirao roman«²³ (ocjenjuje Lendić) te istakao originalnost Virginije Woolf u obradi likova, a kad je riječ o kompoziciji, predavač je utvrdio kako ona ipak na koncu snažno izbija, makar ne »konvencionalno«, iz labavo povezanih situacija i mnoštva likova.

Predavanje o Scottu održano je 18. studenog 1932., po svemu sudeći povodom 50. obljetnice Šenoine smrti, koja je doduše padala u prethodnu 1931. godinu. Koji su razlozi tomu da je Maraković održao predavanje tek godinu kasnije – nije mi poznato.

Naš kritičar naglašava kako je Scott udario temelje »pravom historijskom romanu« jer je prije njega povijest u romanima i pripovijestima – tvrdi on – bila iskrivljavana. Scotta dapače (što je pomalo začudno) drži utemeljiteljem romana u modernom smislu (uvrštavajući ga u »Dingkunst«), dok utjecaj na Šenou, kojemu predavanje posvećuje, Maraković zapaža posebice u »kompoziciji i vjerno iznesenoj historiji«.

Rezimirajući obilježja Marakovićeve kritike britanske književnosti na engleskomu jeziku, a koja on iznosi u periodu između svjetskih ratova (Marakovićeva međutim kritika, kako je već kazano, u znatnoj mjeri nije, nažalost, dostupna u tiskanoj formi) – razvidno je da on često stavlja težište upravo na njezinu katoličku poruku.

Što se tiče interesa za oblikovne sastavnice, tu se dotičemo problematike koja se provlači kroz mnoge Marakovićeve kritičke radove odnosno predavanja, posebice one što se vezuju za Galsworthyja, Virginiju Woolf i Huxleyja.

²³ Lendić, n. dj.

Prije svega, očigledno je da Maraković većinu svojih prikaza posvećuje romanu kao književnom obliku. Razlikujući ovdje spomenuta dva tipa književnoga stvaralaštva, »Dingkunst« i »Bewustseinskunst«, Maraković književnike o kojima piše neminovno nastoji uvrstiti u jedan od ta dva modela. Tako, pišući studiju o Bensonu, Maraković njegova *Gospodara svijeta* promatra kao »realistični roman«, hvaleći piščev »realizam opisa« i »poznavanje detalja« (pa bi ovaj ušao u prvu vrstu umjetnosti), dok Galsworthyja pak tumači kao neku vrst kompromisa: u njegovu se djelu sukobljuju »dvije polutke« (tj. prvi i drugi tip umjetnosti, op. H. P.). U drugi tip umjetnosti Maraković je pored ostalih uvrstio Joycea, Huxleyja i Virginiju Woolf, R. Lehmann (Maraković zacijelo misli na Rosamond Ninu Lehmann (1901 – ?), a ne na njezina brata (Rudolpha) Johna (Fredericka) Lehmann (1907 – ?)).²⁴

U metodološkom smislu, kod našeg se kritičara zapaža nastojanje da književnim djelima pristupi komparatistički, smještajući ih u vremenski i povijesni kontekst.

Uputno je – kad je riječ o dodirima našega Marakovića s britanskim i uopće stranom književnošću – istaknuti i sljedeće. Prema sudu nekih književnih povjesničara, Maraković je bio našim prvim kritičarem koji je u proučavanje hrvatske književnosti unio komparatističku metodu. Dakako da nije uputno to posve kategorički tvrditi jer su Marakoviću u nas u spomenutom periodu takmaci za takvo pionirsko određenje bili primjerice Josip Torbarina i Ivo Hergešić. Maraković je do konca svoga radnog vijeka ostao srednjoškolskim profesorom kao i urednikom časopisa te novinskim kritičarem, svestranim u svom angažmanu.

Iako je prvenstveno bio zaokupljen domaćom književnošću, Maraković se uvelike bavio i svjetskom, vjerujući u međunarodni karakter umjetnost, pri čemu je međutim isticao njezina ishodišta u nacionaloj kulturi. Komparatistički pristup zamjetan je u mnogim njegovim ovdje spomenutim radovima. Pišući o Bensonu naš kritičar tako povlači usporedbu s Julesom Verneom na razini žanra fantastičnoga romana, dok na razini žanra katoličkog romana nalazi sličnosti s Huysmansom i Bourgetom; Virginiju Woolf smješta u skupinu autora koju uz nju čine Proust, Joyce, Huxley, (Rosamond Nina) Lehmann; govoreći o Huxleyju Maraković će istaknuti utjecaj Wellsa, Laurencea, Balzaca, Flauberta, Anatolea Francea, Prousta i Gidea; Galsworthyja će usporediti sa Sigrid Undset (koja je 1928. dobila Nobelovu nagradu za književnost); pišući o povijesnom romanu Waltera Scotta povući će danas uvriježenu paralelu s našim Šenoom. Doduše, Maraković se komparatističkim paralelama u

²⁴ Usp. Maraković, »Galsworthy...« (nekrolog), 52.

značajnijoj mjeri ne zaokuplja: on ih tek problemski naznačuje te upućuje na potrebu bavljenja tim aspektom tekstova koje je odabrao za svoju analizu.

Zaključit ćemo: kako bi se stekao bolji uvid u Marakovićevu kritiku pa i o ovdje motrenim autorima uputno je angažman našega književnoga kritičara sagledati u kontekstu njegova cjelokupnoga kritičarskoga opusa. Sudeći prema njegovu uvodnom tekstu za knjigu *Hrvatska književna kritika* iz 1935. Maraković je domaću kritiku držao »podcjenjivanom znamenitom granom našega književnog i općeg intelektualnog rada«. Prema njegovoj se daljnjoj sudbini daje zaključiti kako je on, unatoč svojoj ideološkoj dosljednosti, bio među onim hrvatskim književnim kritičarima koji su izazivali prijeporne ocjene, posebice nakon Drugoga svjetskoga rata, dok je on sam vjerovao kako je kao katolički kritičar mjerodavan dati ocjenu književnoga teksta ne govoreći samo o njegovoj etici, već i o estetici odnosno kakvoći.

Usporedo s nastojanjem uvođenja komparatističke metode u svoja istraživanja, Maraković ne izbjegava biografsku metodu; dapače, ponekad krajnje pozitivistički obrazlaže nastanak motrenoga djela životnim okolnostima samoga književnika (primjerice, tako postupa u napisu o Byronu iz 1924.). Pa ipak, predmet svoga razmatranja obuhvaća znalački, pomno, dajući nerijetko uspjele karakterizacije autorove osobe, stilom koji je informativan i ima esejističkih obilježja. Uz to bih napomenula: ne može se ne zamijetiti kako on često pribjegava idealizaciji pojedinih autora koje kani afirmirati u domaćem kulturnom prostoru i predstaviti široj javnosti, što je bila boljka onodobne književne kritike koja je u nas, poglavito u tridesetim godinama prošloga stoljeća, tek bila odškrinula vrata književnim imenima s anglofon-skog prostora.

Na temelju raznolikih profila književne kritike koji se nadaju uvidom u hrvatski književnokritički korpus nastao između svjetskih ratova,²⁵ Marakovića se, kao predstavnika katoličke struje, daje uvrstiti u kategoriju znanstvene ili akademske kritike, a koja je u tom razdoblju bila razmjerno rijetka. Kao što je poznato, nakon Drugoga svjetskoga rata bio je on posve marginaliziran, unatoč pokazanoj gotovo eruditskoj upućenosti u književnost te svojim mogućnostima da u kulturnom miljeu – koji se tek bio otvarao prema britanskoj književnosti na engleskomu jeziku – doprinose neospornim znanjem, marljivim radom književnoga kritičara i, bez sumnje, dojmljivoga predavača.

²⁵ Vidi poglavlje »Hrvatska kritika od 1914. do 1940. godine o engleskoj književnosti (Zaključno razmatranje)«, u: Helena Peričić, *Posrednici...*, 299–314.

Literatura

- A Companion to Comparative Literature*, ed. by Ali Behdad and Dominic Thomas, John Wiley & Sons Ltd / Blackwell Publishing Ltd, UK/USA, 2014.
- Beker, Miroslav, *Suvremene književne teorije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1986.
- Hrvatska književna kritika, IX. Kritika između dva rata*, (Predgovor napisao i izbor izvršio Petar Lasta), Matica hrvatska, Zagreb, 1966.
- Hrvatski književni kritičari I. i II.*, prir. Vlatko Pavletić, Školska knjiga, Zagreb, 1958.
- Maraković, Ljubomir, »Hrvatska književna kritika« (uvodno poglavlje), u: *Hrvatska književna kritika*, ur. Lj. Maraković, Minerva, Zagreb, 1935., 5–20.
- Peričić, Helena, »Ljubomir Maraković, zanemareni katolički kritičar, i engleska književnost«, *Croatica*, 30, 49–50, 109–125; Zagreb, 2000.
- Peričić, Helena, *Posrednici engleske književnosti u hrvatskoj književnoj kritici u razdoblju od 1914. do 1940. godine*, Hrvatsko filološko društvo (Biblioteka Književna smotra), Zagreb, 2003.
- Peričić, Helena, »(Ne)poćudnost kao književnopovijesna konstanta i kriterij (primjeri iz domaće kritike 1914 – 1940.)« (*Un)suitability as a Literary-Historic Constant and Criterion (Examples from Croatian Criticism 1914–1940)*, 29–30, *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Zbornik radova XIII. (Poetika i politika kulture nakon 1910. godine), ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić i Andrea Meyer-Fraatz, Književni krug/Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Split – Zagreb, 2011., 17–30.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ I BRITANSKA KNJIŽEVNOST

Sažetak

U svom prilogu autorica nas upozna s djelovanjem Ljubomira Marakovića (1887. – 1959.), hrvatskoga kritičara katoličke orijentacije, koje je vezano uz britansku književnost na engleskom jeziku. Autorica stavlja pod lupu prvenstveno njegove kritičke napise objavljene u razdoblju od 1914. do 1940., te njegova predavanja koja su prikazana u nekim osvrtima onodobnih kritičara. U hrvatskom književnokritičarskom korpusu motrenoga razdoblja Maraković se istakao svojim priložima i predavanjima te je uvelike zaslužan za upoznavanje, ali i afirmiranje britanske književnosti na engleskomu jeziku u hrvatskoj kulturnoj sredini u doba kad se o predmetnoj književnosti u nas razmjerno malo znalo, engleski jezik tek se počeo učiti, prijevodi iz engleskoga dolazili su posredno (preko njemačkih prijevoda), a autorima poput Virginije Woolf i Jamesa Joycea tek su bila odškrinuta vrata recepcije u hrvatskom književnom i kulturnom prostoru.

Dugo se o Marakovićevoj djelatnosti posrednika britanske književnosti malo znalo jer je nakon Drugoga svjetskog rata u bivšoj Jugoslaviji bio marginaliziran,

posebice zbog svoje katoličke orijentacije. Tek u devedesetima javljaju se detaljniji prilozi o njegovu radu i učincima koje je pokazao i dokazao u približavanju britanske književnosti (na engleskom jeziku) domaćem čitatelju.

Cljučne riječi: Ljubomir Maraković, hrvatska književna kritika, katolička orijentacija, recepcija britanske književnosti 1914. – 1940.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ AND BRITISH LITERATURE

Summary

The authoress discusses the critical work of Ljubomir Maraković (1887–1959) related to the reception of British literature in English language into Croatian culture; she is focused on his articles and lectures that took place in the period between 1914 and 1940. In the material of Croatian published critique of the observed period Maraković turned to be one of the most important mediators of British literature in Croatian cultural and literary space. Maraković made great effort in writing and lecturing in order to promote British literature in English in Croatia in the time when British literature and literature in English language in general had just entered Croatian literary *milieu*, especially when speaking about Virginia Woolf and James Joyce.

Maraković and his work had been highly neglected, even in academic circles, in the ex-Yugoslavia, especially in the period after the Second World War and before 1990s, especially because of his Catholic orientation that was not welcomed in the communist system of the former state of Yugoslavia (SFRJ/SFRY, that is: Social Federal Republic of Yugoslavia).

Key words: Ljubomir Maraković, Croatian literary critic, Catholic orientation, reception of British literature 1914 – 1940

Antonija Bogner-Šaban

Ljubomir Maraković – filmski kritičar

Izvorni znanstveni članak
UDK 791

O filmskoj umjetnosti Ljubomir Maraković piše kao osvjedočeni književni i kazališni kritičar, ali i osoba zaokupljena inovativnim pojavama, poput lutkarskih (marionetskih) predstava, radiofonije i fenomena Dječjeg carstva. Gledišta zasniva na francuskoj literaturi, na nasljeđu narativnog stila njemačkoga i američkoga nijemoga filma i inherentno tome na recentnom repertoaru u desetak zagrebačkih kinematografa. Svojih 29 tekstova o svjetskoj i jedan o hrvatskoj produkciji objavljuje u *Hrvatskoj prosvjeti*, *Hrvatskom kolu*, *Hrvatskoj straži*, *Luči*, *Hrvatskom narodu* i *Spremnosti* od 1933. do 1944. godine. Tjedna izmjena naslova u desetak zagrebačkih kinematografa (brojnost ovisi o pojedinoj godini) i uvid u europsku i američku proizvodnju, Marakovića potiču na komparaciju srodnosti i različitosti književno-dramskog i filmskog izraza.

U raspravi »Ljubomir Maraković – filmski kritičar« daje se prednost književnim sastavnicama Marakovićevih filmskih kritika kako bi se naglasila sustavnost umjetničkih stajališta s jedne strane i istakla mnogostrukost i postojanost njegovih idejnih i intelektualnih određenja, s druge strane. Pogled na obavijesno posredničku zadaću književnog kritičara, ugrađen i u Marakovićeve filmske prikaze, vrjednuje i sintetizira rasprava teoretskog karaktera Ante Peterlića.¹ Za autorsko polje interesa podjednako je poticajna aktualizacija povijesnog statusa filma *Lisinski* u knjigama Ive Škrabala² i Nikice Gilića,³ koji tematiziraju umjetnički postignuto i ideologizirani kontekst godina nastanka ovog filma.

Iako sudjeluje u novinskoj anketi o filmu 1924.⁴ Maraković tek desetak godina poslije počinje objavljivati filmske prikaze, kritički izgrađenog susta-

¹ Ante Peterlić, *Filmološki opus Ljubomira Marakovića*. U: *Iz povijesti hrvatske filmologije i filma*, Leykam international, Zagreb, 2012., str. 45.–62.

² Ivo Škrabalo, *Između publike i države. Povijest hrvatske kinematografije 1896 – 1980.*, Znanje, Zagreb, 1984.

³ Nikica Gilić, *Uvod u povijest hrvatskog igranog filma*, Leykam international d. o. o., Zagreb, 2010.

⁴ Ljubomir Maraković, »Anketa o filmu«, *Hrvatska prosvjeta*, II, 6, str. 239.–240., Zagreb, 1924. Podatak je utoliko značajan jer pokazuje slojevitost Marakovićevih interesa koji je, u tim godinama, isključivo koncentriran na književnu i kazališnu kritiku.

va. U prvom filmološkom tekstu »Kino i kazalište«,⁵ prolegomeni budućih, pojedinačnih analiza, Maraković zastupa tezu da *kazalište ni film neće postići svoj cilj međusobnim umanjivanjem vrijednosti, nego samo spoznajom da su to dvije različite grane umjetničkog stvaranja kojima, faktičko, jedva da ima poredbe*.⁶ Marakovićeva konstatacija i sljedeće iznesene u spomenutom tekstu, pripadaju, prema Peterliću, *„klasici“ filmske teorije i publicistike*⁷ i vrijednosno ga povezuju sa stavovima njegovih suvremenika Ive Hergešića i Ranka Marinkovića, jednako zainteresiranih za argumentiranje socioloških pretpostavki koje uzdižu značajke filma iznad scenske umjetnosti. Zapažanje da se *kazalište ne smije zapuštati jer se stagnacija kazališta odražava na općem stanju ukusa*⁸ potekla je iz Marakovićevih spoznaja kulturološkog tipa pa mu se nameće i pitanje prilagodbe kazališnog glumca zahtjevima filmske kamere. Kolikogod medij filma ubrzano osvaja društveni prostor, što je Maraković potkrijepio izjavama *filmskih vedeta*, objavljenih u pariškom dnevniku *Le Jour*, evidentno mu je uporište dotad stečeno iskustvo, jer zaključuje da *mnogi oblici prenamagane glume na očit način odaju svoje teatarsko porijeklo*.⁹ Ipak taj početni filmski model, iznosi Hrvoje Turković, posjeduje posebne *slikovne kvalitete, koje su gledateljima davale jasno na znanje da imaju posla s imaginacijskim, igranim (nijemim, poslije zvučnim) umjetničkim filmom*.¹⁰

U tekstu »Kino i kazalište«, Maraković apostrofira još jedan problem od izuzetnog (umjetničkog) značenja. Tvorbeno i jezično bogatstvo književne baštine stalna je Marakovićeva književno-kritičarska preokupacija te ga iritira akcidentalni udjel titlova (podnaslova kako ih naziva) koji su bez ikakve domišljene koristi za praćenje sadržaja filma i umjesto da služe za *međunarodno upoznavanje i zbližavanje* svojevrzni su *barbarizmi hrvatskog jezika*. Iako je *film bitno različita grana umjetničkog stvaranja koja, faktično, jedva da ima poredbe*, Maraković konstatira da i u kazalištu, kada se izvode strani komadi, kao i u *internacionalnim filmovima prijevodi propagiraju smisao i ljepotu naše (ili bilo čije) kulture*.¹¹

⁵ Ljubomir Maraković, »Kino i kazalište«, *Hrvatska prosvjeta*, XX, 8, str. 315.–318.; Zagreb, listopad 1933.

⁶ Isto, str. 315.

⁷ Ante Peterlić, »Filmološki opus Ljubomira Marakovića«, U: *Iz povijesti hrvatske filmologije i filma*. Leykam international, Zagreb, 2012., str. 47.

⁸ Ljubomir Maraković, »Kino i kazalište«, *Hrvatska prosvjeta*, XX, 8, str. 317.; Zagreb, listopad 1933.

⁹ Isto, str. 316.

¹⁰ Hrvoje Turković, *Razumijevanje filma. Ogledi iz teorije filma*. Grafički zavod Hrvatske, Akademija dramske umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1988., str. 116. i 120.

¹¹ Ljubomir Maraković, »Kino i kazalište«, *Hrvatska prosvjeta*, XX, 8, str. 315. i 316.; Zagreb, listopad 1933.

Interakciju književnog i filmskog izraza Maraković spoznaje u tematskoj ravnoteži faktičkih podataka i scenarističke strukture, što je posebno vidljivo u ekranizaciji životopisa prirodoslovnih znanstvenika (Louis Pasteur, Paul Ehrlich¹²), ili skladatelja (Ludwig van Beethoven¹³). Biografski elementi povod su za razradu kulturološkog konteksta i povijesnih činjenica, pri čemu Maraković iskazuje širinu i preciznost intelektualnih pogleda koje redovito aktualizira informacijama o redateljima i glumcima, nazivu i ugledu producerske tvrtke. Za razliku od približnih sadržaja u 1934. i 1935. godine, kada se nije autorski oglasio, utvrđuje da film o Pasteuru *Spasilac čovječanstva*, iz 1936., definitivno odstupa od *maglovite fantastike*, »romansirane« *apokrifne, iskrivljene, temeljito i besmisleno »prepjevano« povijesti*.¹⁴ Scenarij o Pasteurovom životu, nastao pod okriljem kompanije Warner Bros, u filmsku cjelinu redateljski sklapa Max Reinhardt, tek jedan od europskih umjetničkih emigranata u Novi Svijet. Netom čuvenoj ekranizaciji Shakespeareova *Sna ivanjske noći* iz 1935., Reinhardt i ovdje protežira svoje provjerene (kazališne) nazore i suvereno preinačuje teatralno stiliziranu maniru Paula Munija u prirodaniji, realističko/naturalistički glumački iskaz. Premda uočava utjecaj kazališne tradicije (dominacija redatelja tipična za Reinhardta i europski modernizam općenito), tehničku, snimateljsku inovativnost (ambijentalne scene ekvivalentne introspekciji; slikovna kvaliteta unutar kadra; kretanje likova u svim pravcima uključujući i one u dubinu) spoznaje u ekraniziranoj priči o Pasteuru kao samosvojno osamostaljenje filmske umjetnosti.

Poslanje Florence Nightingel čiju humanost Maraković postavlja na višu, etičku razinu i zasluge *Bijelog Anđela*, kako je zovu ranjenici, u duhovnom i civilizacijskom smislu izjednačuje s Pasteurovim prevratnim otkrićem na polju mikrobiologije i primjeni cjepiva u suzbijanju uzročnika zaraznih bolesti. Kao i većina filmskih kritika i prikaz filma *Bijeli anđeo*¹⁵ određen je metodom kojom se služi u pisanju o dramskom djelu, odnosno predstavi, te eruditski tečno informira posjetitelje kinodvorane Luksor (današnje Zagrebačko kazalište mladih) o sadržaju i stilu glume Kay Francis, zvijezdi Warner Brosa, poznatoj po feminističkim stavovima i tematici odigranih uloga.

¹² Ljubomir Maraković, »Film o dru Ehrichu. Engleski govorni film s hrvatskim podnaslovima. – produkcija Warner Bros. – Luksor kino«, *Hrvatska straža*, XII, 279, str. 4.; Zagreb, 1940.

¹³ Ljubomir Maraković, »Ludwig van Beethoven«, *Hrvatska straža*, IX, 31, str. 4. i 5.; Zagreb, 9. veljače 1937.

¹⁴ Ljubomir Maraković, »Film o Louisu Pasteuru. 'Spasilac čovječanstva'. Produkcija Warner Bros«, *Hrvatska straža*, VIII, 203, str. 7.; Zagreb, 4. rujna 1936.

¹⁵ Ljubomir Maraković, »Bijeli anđeo. 'The white Angel' Engleski film s hrvatskim tekstom. Warner Bros produkcija. Dolazi u Luksor kino« *Hrvatska straža*, IX, 66, str. 4.-10.; Zagreb, 21. ožujka 1937.

Hipotezu o razlici između izvedbene umjetnosti i ekranizacije dramskog djela, napose u spektru sociološke i kulturne tematike (film *Alahov vrt*¹⁶ poziva na toleranciju korijenski istih/bliskih vjeroispovijedi) Maraković razvija u analizi romansirane sage iz Napoleonovog doba *Anthony Adverse*, nastale prema istoimenom romanu Hervey Allena. Oduševljen scenarijskom integracijom avanturističkog života Anthony Adversea i prostornih odrednica krajobraza u Africi i Meksiku, prvi put ističe zasebnost filmskog jezika, jer on *ne smije biti neka ilustracija romana ili surogat za njegov sadržaj*, a ovdje se *služi svojim vlastitim sredstvima, koja su ujedno značajna američkom filmu: živahna igra Angele (Olivia de Havilland) i Antonyja Adversa (Fredric March) koji se odlikuju sjajnom fotogeničnošću i fonogeničnošću (prekrasan engleski izgovor), a zatim i raskošna vizualno sugestivna oprema s brzim pokretima i naglom izmjenom slika, smisao za plastiku i čistoću snimaka.*¹⁷

Maraković redovito objavljuje *Filmske preglede* i tekstove pod skupnim naslovom *Filmovi u pripremi*, sve do 1939. godine, u kojima izvještava o talijanskim, francuskim i njemačkim (posebno ga privlače elementi ekspresionizma), češkim i mađarskim novitetima. Pravodobne najave o netom dovršenim filmovima i onim koji se doskora očekuju u zagrebačkim kinematografima kao i odrednice njihove vrste (povijesni, biografski, kriminalistički, fantastični, ratni) posreduju u propulzivnosti i jačanju popularnosti medija pa takvim odgojnim i informacijskim nastojanjem Maraković unekoliko popunjava osjetni manjak srodne literature na hrvatskom tržištu.

Na temelju gledalačkog iskustva, pomnog praćenja inozemnih časopisa i aktualnih stručnih analiza svoja višegodišnja kritičarska razmišljanja Maraković sintetizira u raspravi »Umjetnost filma«¹⁸ 1937. godine. Domena povijesnog i tehničkog razvoja filmske umjetnosti glavna je pretpostavka Marakovićevog pisanja te mjerodavno raspravlja o Lumièrevim *živim slikama*, i Mélièsovom *crtanim sličicama davno prije Walt Disneyja*,¹⁹ svojstvenih sajmenim zabavama i eksperimentima ubrzanog povlačenja snimljenog materijala kroz projektor koje su, neovisno o Edisonovom izumima i očiglednom

¹⁶ Ljubomir Maraković, »Alahov vrt. The Garden of Allah. Color film. Engleski s hrvatskim tekstom. Pan-film produkcija. Kino Luksor«, *Hrvatska straža*, IX, 54. str. 4., 9.–10.; Zagreb, 7. ožujka 1937.

¹⁷ Ljubomir Maraković, »Antony Adverse, film po romanu Hervey Allena, produkcija Warner Bros, Luksor kino (engleski) dijalog s hrvatskim prijevodom«, *Hrvatska straža*, VIII, 226, str. 5.–6.; Zagreb, 18. studenoga 1936.

¹⁸ Ljubomir Maraković, »Umjetnost filma«, *Hrvatsko kolo*, knj. 18., Matica hrvatska, Zagreb, 1937., str. 230.–240. Rasprava »Umjetnost filma« uvrštena je u knjigu: Ljubomir Maraković: *Rasprave i kritike*. Josip Bogner, *Rasprave i kritike*, Matica hrvatska, Stoljeća hrvatske književnosti, priredila Antonija Bogner-Šaban, Zagreb, 1997.

¹⁹ Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike*, Josip Bogner, *Rasprave i kritike*, Matica hrvatska, Stoljeća hrvatske književnosti, priredila Antonija Bogner-Šaban, Zagreb, 1997., str. 265.

zamahu prirodnih disciplina, preduvjeti otkriću sinemaskopa koji donosi širenje slike za razliku od mjera standardne filmske vrpce.

Komunikacijsku fascinaciju razvojnim etapama filmske industrije popunjava slikovitim epizodama pa stoga prepričava autentičnu zgodu poslije prikazivanja čuvenih filmova *Izlazak iz tvornice Lumière* i *Dolazak vlaka u stanicu Ciotat* iz 1895. Tada je izvjesni, silno uzbuđeni posjetitelj, nudio Lumièreu deset tisuća, potom i pedeset tisuća franaka, za otkup njegovog pronalaska, a ovaj se odlučno odupire ponudi, jer nije vjerovao da će kinematograf ikada poslužiti u umjetničke svrhe.

Nadalje, Maraković razvrstava filmske žanrove i snimateljske tehnike (položaj kamere i objektiva, montaža prizora), a u opisu postignutih efekata služi se francuskim i njemačkim terminima za koje nudi i hrvatski prijevod (u zagradama) što je početni korak u oblikovanju filmološkog rječnika u nacionalnoj sredini.

Maraković se upušta i u jezgrovitu analizu kreativnog doprinosa europskih (Lang, L'Herbier, Baroncelli, Delluc, Epstein, Feyder, Gance) i američkih (Cecil Blount de Mille, David Ward Griffith) redatelja, a razlikovni karakter njihovih domišljaja osigurava tehnički i doživljajni razvoj filmske umjetnosti. Stoga pronicljivo zaključuje da su svi redateljski postupci dali filmu njegov vlastiti govor; njegove izražajne mogućnosti koje, zajedno s činjenicom, da film može zahvatiti pravu i živu prirodu, a ne kulise i draperije, da može slijediti sve i najsuptilnije nijanse svijetla i zraka, čine čarobni dojam filmske projekcije, koji čini, da se nakon dva sata sjeđenja u polumračnoj kinematografskoj dvorani probudimo na drugi život, ne znajući pravo, što je realnije: ono što nas je na platnu osvojilo elementarnom snagom životnog zbivanja, sažetog i zgusnutog tako, da nas opija svojom snagom – ili ono, što nas svaki dan okružuje svojom opipljivom realnošću, ali i svojim polaganim, često nezamjetljivim ritmom, koji teško otkriva tajni i duboki smisao stvari.²⁰ Implicitno spoznajama Maraković upozorava da europska produkcija gubi bitku u nadmetanju s američkim tržištem, pogotovo poslije zamjene nijemog zvučnim filmom 1928. godine. Ritam radnje europskog filma *previše se zadržava na pojedinim momentima koji ne donose nikakve koristi, jer je bit filma u tom, da on govori pokretom, a pokret mora biti živ i jasan i određen. Radnja ne smije biti razvučena psihologiziranjem ili preopširnim crtanjem detalja jer vizualni dojam filmskog prizora mora biti takav, da zajedno s glavnim licem i radnjom, neosjetno ulaze u našu svijest sve pojedinosti kraja, prostorije, okoline itd.*²¹ Marakovićeve estetske distinkcije

²⁰ Isto, str. 267.

²¹ Isto, str. 271.

prodiru u problemsku srž filmskog izraza, pa iako je intimno sklon ostvarenju Renéa Claira *Pod krovovima Pariza*, ekranizaciji Poeove proze *Propast kuće Usher* Jeana Epsteina i ruskim emigrantima, Možuhinu i Volkovu koji *produhovljuju platno u stilu Dostojevskog, donose preciznost hudožestveničke prorađenosti, čar misterioznih i simboličkih motiva,*²² svesrdno zagovara filmove planetarnih zvijezda Aste Nielsen, Douglasa Fairbanksa, Charlia Chaplina, Marlene Dietrich, Bette Davis i Grete Garbo. Premda se ograđuje od ikakvih stručnih pretenzija u *smislu filmske tehnike nego želi da se i kod nas ukloni stara predrasuda da je film neka besposlica ili čisto tehnička, industrijska stvar,*²³ stajališta iznesena u raspravi »Umjetnost filma«, već najavljena u početnoj kritičarskoj fazi u tekstu »Kino i kazalište«, konstruktivno uzdižu Marakovića na mjesto začetnika teoretske misli hrvatske filmologije.

Ugled književnog i kazališnog kritičara omogućava Marakoviću pisanje o filmovima od osobnog interesa. Neovisno o filmskom žanru Maraković je *svoj ideal tražio u onim objavama koje transcendiraju svakodnevni život u nebeske i božanske dimenzije,*²⁴ a te kvalitete nalazi u filmu američkog redatelja mađarskog podrijetla Mihály Kertésza *Plodovi zemlje,*²⁵ koji tretira prijateljsku i emocionalnu vjernost, čovječnost i odricanje, odlučnu vezanost za rodno tlo, kao temeljne moralne postulate ljudske egzistencije. Drugačijom metodom osvjetljava pojavnu i mentalnu transformaciju Danielle Darrieux, nositeljicu tipološki oprečnih uloga u francuskim filmovima *Mayerling* i *Ženski klub*²⁶ te sredstvima kazališnog kritičara svoj interes prenosi s njezine interpretacije na likovnu dimenziju ekranizacije (raskoš dvora nasuprot sumornoj periferiji) i stilsku adekvatnost povijesnih i suvremenih kostima.

Proces dematerijalizirane zbiljnosti Marakoviću je pristupačniji u europskom okruženju već stoga što može ekraniziranu temu prisposodobiti književnoj tradiciji (u žanru povijesnih epopeja primjeri su obično Tolstoj i Dostojevski), a rijetko kad cjelinu filma veže za društvene razloge njegova nastanka. Intenzivno zauzet manifestacijama ljudske naravi i sklon filmskoj dramatici,

²² Isto, str. 268.

²³ Isto, str. 274.

²⁴ Darko Gašparović, »Ljubomir Maraković kao kazališni kritičar«, *Dani hvarskog kazališta*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split, knj. 29, str. 342; Zagreb, Split, 2003.

²⁵ Ljubomir Maraković, »Plodovi zemlje. God is Where You, Find it. Engleski govorni film s hrvatskim podnaslovima. Režija M. Kertésza. Muzika N. Steinera. Produkcija Warner Bros. Kino Luk-sor«, *Hrvatska straža*, X, 201, str. 4. i 9.; Zagreb, 1938.

²⁶ Ljubomir Maraković, »Zloupotreba. (Abus de confiance). Francuski govorni film s hrvatskim tekstom. Balkan-Palace kino, Eros film, Beograd«, *Hrvatska straža*, X, 53, str. 4. i 9.; Zagreb, 6. ožujka 1938.

esejistički poletno diferencira psihologiju vojnih dezertera u filmu Jeana Renoira *Velika iluzija*²⁷ (jedan od njih je mladi Jean Gabin) koji u susretima s njemačkim i ruskim seljacima u pozadini bojišnice otkrivaju slabosti i snagu svojih postupaka. Svjestan ponovnog približavanja ratne kataklizme Maraković još jedanput odstupa od stalnog kritičarskog načela i dopušta osjećajima da nadvladaju profesionalnost pa junačko srljanje u smrt pilota zrakoplova, bojnika Coutneyja (Errol Flynn) i njegova prijatelja, kopilota Scotta (David Niven) u filmu *Posljednja zapovijed*,²⁸ vidi kao osobni i intelektualni poraz civilizacijskih i humanih vrijednosti.

Maraković načinje i pitanje opstojnosti katoličkog filma kao posebne, idejno utjecajne vrste koja treba revidirati kriterije moralnog vrjednovanja i dokrajčiti ignoriranje kršćanskih postulata. Neobično bitnu temu za njegove etičke predodžbe, proizašle iz permanentnog zalaganja za promjenu odnosa spram katoličke književnosti (kvalificirana kao preživjela, didaktička, nabožna, trivijalna) Maraković prebacuje s literarnog na filmsko područje i svoj pogled na taj ideologizirani kompleks izlaže u tri teksta *Film u službi ideje: dokumentacija suvremenog stvaranja*,²⁹ *Problem katoličkog filma*,³⁰ i *Značenje filma i katolici*.³¹ Konkretizaciju stavova o *katoličkoj literaturi koja treba biti shvaćena i prihvaćena kao umjetničko sredstvo kršćanske obnove svijeta*³² Marakoviću pruža dokumentarni film *Misterij Vatikana*,³³ prikazan pred Uskrs 1938. Čvrstih i izgrađenih nazora Maraković svjedoči vlastitu duhovnost o *tajni Vatikana i veličanstvenoj ljepoti obreda koji nije moć novca, ni discipline, ni organizacije, ni ikakve materijalne sile, nego pokretna sila koja vlada srcima i dušama, kao što dobar otac vlada srcima svojih ukućana, jer ljubav uzvraća ljubavlju koja je bezmjerna i bezgranična*. Panorama i pojedinosti Vatikana (sakralni i likovni uresi), govorna (prizor liturgije) i glazbena pozadina (zbor Sikstinske kapele) pruža kulturnu pa i društvenu

²⁷ Ljubomir Maraković, »Velika iluzija. Francuski govorni film s hrvatskim podnaslovima. Režija: Jean Renoir. Kino: Luxor«, *Hrvatska straža*, X, 12, str. 4., 9. i 10.; Zagreb, 16. siječnja 1938.

²⁸ Ljubomir Maraković, »Posljednja zapovijed. (The Dawn Patrol) Govorni engleski film. Produkcija Warner Bros. Kino Luxor. (Prethodni prikaz)«, *Hrvatska straža*, XI, 30, str. 4.; Zagreb, 5. veljače 1939.

²⁹ Ljubomir Maraković, »Film u službi ideje: dokumentacija suvremenog stvaranja«, *Luč*, XXXII, 1, str. 3. i 4.; Zagreb, rujna 1936.

³⁰ Ljubomir Maraković, »Problem katoličkog filma«, *Luč*, XXXII, 2, str. 5. i 6.; Zagreb, listopad 1936.

³¹ Ljubomir Maraković, »Značenje filma i katolici«, *Luč*, XXXIII, str. 3; Zagreb, 1937.

³² Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*. Filozofsko-teološki Institut Družbe Isusove u Zagrebu. Biblioteka *Religijski niz*, knj. 4., Zagreb, 2003., str. 198. i 199.

³³ Ljubomir Maraković, »Misterij Vatikana. Film s muzičkom interpretacijom. (Zbor Sikstinske kapele) Produkcija Bosna film. Kino: Luxor. (Od Velikog četvrtka i dalje)«, *Hrvatska straža*, X, 86, str. 4. i 5.; Zagreb, 14. travnja 1938.

povezanost i do nedavno nezamislivu komunikacijsku angažiranost ekrani-ziranog sadržaja.

Marakovića privlači i žanr dječjeg filma pa *smjelo uskakanje iz realističke u povijesno maštovitu realnost* Twainovog *Kraljevića i prosjaka*³⁴ shvaća *ne manje uvjerljivom pričom*. Identični blizanci Billy i William Mauch favoriti su redatelja Williama Kingsleyja i razglašenog holivudskog skladatelja Ericha Korngolda, a tvrtka Warner Bros novčani probitak vidi u karizmi Errola Flynna, koji ovdje lik strojnog i neodoljivog osvajača ženskih srca (osobito mlađe publike) bojnika Vickersa iz povijesnog spektakla *Poručnik indijske brigade*³⁵ (snimljen iste, 1936. godine) pripitomljuje u obličje duhovitog i šarmantnog, ali erotskim nabojem obilježenog, viteza Mileša Hendona.

Zahvaljujući agilnosti zagrebačkih distributerima zakupljen je i film *Robin Hood*, 1939., tek godinu dana poslije svog nastanka, a uloga je Robina Hooda jedna od najvećih glumačkih uspjeha Errola Flynna u razdoblju *zlatnih godina* Hollywooda. Manje privučen slavom američkih *starova* Errola Flynna i Olivie de Havilland kao Robinove vjerne družice Mariane, Maraković naglašava vidljivi tehnički napredak snimanja u koloru, za što je zaslužan redateljskog dvojac, Michael Curtiz i William Keighley, ali i vrijeme radnje, jer je *Srednji vijek neposredan, šarolik i bujan u svojoj upravo djetinjoj radosti, kojom prihvata najživlje i najslikovitije kontraste boja. U drugu ruku, svojom romantikom viteškog i pustolovnog heroizma unosi u radnju živi tok događaja, uzbuđljiv ritam koji još pojačava šaroliku igru boja pred našim očima. U tom pogledu Robin Hood je prvi pokušaj svoje vrsti, i pokušaj okrunjen uspjehom: koloristički su efekti zaista postignuti, i mjestimice upravo sjajni; a ako bi gdje god željeli još rafinovaniju i plastičniju receptivnost filma u pogledu boja, ipak se mora kazati da nema nijedne snimke koja bi, kao prije, vrijeđala oko svojim mutnim, neizrazitim, prljavo-nejasnim bojama koje u istinu kvare plastiku i sjećaju na obojene razglednice jeftinog genrea.*³⁶

Crtani film Walta Disneyja *Snjeguljica* u Capitol kinu (poslije Zagreb na trgu Petra Preradovića) poseban je izazov jer *se odriče onog najdragocijenijeg instrumenta umjetničke reprodukcije koji predstavlja za glumu živo*

³⁴ Ljubomir Maraković, »Kraljević i prosjak. (The Prince and the Pauper, po priči Marka Twaina, engleski govorni film s hrvatskim tekstom. Režija Williama Kingsleyja. Muzika E. W. Korngolda. Produkcija W. Bros. Kino Luxor«, *Hrvatska straža*, IX, 243, str. 4. i 9.; Zagreb, 24. listopada 1937.

³⁵ Ljubomir Maraković, »Poručnik indijske brigade (The Charge of the light Brigade), film Warner Bros, režija M. Kesteza, engleski dijalog hrvatskim prijevodom. (Kino Luxor)«, *Hrvatska straža*, IX, 23, str. 4. i 5.; Zagreb, 23. siječnja 1937.

³⁶ Ljubomir Maraković, »Robin Hood. Warner Bros technicolor, zvučni film, engleski s hrvatskim podnaslovima. Kino Luksor«, *Hrvatska straža*, XI, 241, str. 4. i 9.; Zagreb, 1939.

ljudsko biće, ali zato, on stvara ljudska bića, složena od crta i boja koja pred nama žive i pjevaju, plešu, vesele se i plaču. To je, dakako prvi put učinjeno upravo u Snjeguljici jer dosad u junaci njegovih filmova bili pretežno iz životinjskog carstva, a ljudska lica (kao na pr. u Crvenkapici) bila su samo u drugom redu, ili su zauzimala manje opsežnu ulogu. (...) Prigovara se Disneyju sloboda kojom je priču preinačio, kao da to ne čini svaka dramatizacija, a ne samo ona, nego i svaka pjesnička kreacija. Šta bi bilo od Šekspira, da nije tuđu građu oblikovati i preinačivati i »prepričavati« snagom svoga genija. (...) Treba li nakon toga, još nabrajati sve neosporne prednosti Disneyeve kreacije? Vanredna milina kojom on prikazuje i uposljuje čitav narod sitnih životinja, sjajni ritam u prikaz rada – bilo kod spremanja kuće, bilo kod kuhanja ručka, bilo kod kopanja ruda i patuljačkog »marša« nakon svršena posla – tu je muzika prava inspiracija radnje, njezin životni impuls i njezin dominantni izvor vitalnosti. »Jodlanje patuljaka«, njihov neodoljivi jazz-band, pa dražesni ples Snjeguljice – sve su to eminentno Disneyevski motivi, u kojima njegova invencija pršti sjajnim raketama humora, nježnosti, fantazije.³⁷ Iako daje maha djetinjском sjećanju na bajkoviti svijet Grimmovih pripovijesti, Maraković pouzdano registrira motivske i strukturne sastavnice Disneyjeve Snjeguljice, ali i opći umjetnički dojam tog crtanog filma, antologijske vrijednosti. Pri tom se oštromno protivi persiflaži gangsterskoga kriminalističkog žanra (serija o Mickey Mouseu), jer na taj način intencije crtanog filma poprimaju drugačiji recepcijski učinak i društvenu svrhu. I dalekosežno Maraković je posve u pravu.

Maraković se nikada ne osvrće na pedagoške i zdravstvene filmove Škole narodnog zdravlja Milana Marjanovića, Joze Ivakića i Mladena Širole (spominju se imena redatelja koji su temeljno vezani za kazalište)³⁸ i igrane filmove od *Brcko u Zagrebu* redatelja Arsena Maasa (Ante Masovčić) prema scenariju Anošta Grunda iz 1917. do *Dvorova u samoći* Tita Strozija iz 1925., ali zato kritičarski opus završava prikazom prvog hrvatskog dugometražnog igranog filma *Lisinski* premijerno prikazanog u kinematografu Europa (poslije Balkan) 10. travnja 1944. godine, za koji piše dva prikaza, u *Spremnosti*³⁹ i *Hrvatskom narodu*.⁴⁰ U jednom i drugom tekstu približnim

³⁷ Ljubomir Maraković, »Snjeguljica. Crtani zvonki film u bojama Walta Disneyja, engleska verzija s hrvatskim podnaslovima, Capitol-Kino«, *Hrvatska straža*, X, 234, str. 4. i 5.; Zagreb, 15. listopada 1938.

³⁸ Iscrpno o dostupnoj filmskoj produkciji Škole narodnog zdravlja *Andrija Štampar* vidi: Vjekoslav Majcen, »Filmski fond Škole narodnog zdravlja Andrija Štampar u Kinoteci Hrvatske pri arhivi Hrvatske«, *Arhivski vjesnik*, XXX., str. 71.–88.; Zagreb, 1987.

³⁹ Ljubomir Maraković, »Lisinski, slikopis o osnivaču hrvatske opere«, *Spremnost*, III, 113, str. 4.; Zagreb, 1944.

⁴⁰ Ljubomir Maraković, »'Lisinski', prvi hrvatski izvorni umjetnički zvučni slikopis«, *Hrvatski narod*, VI, 1011, str. 5.; Zagreb, 16. travnja 1944.

formulacijama utvrđuje da je radnja slikopisa *više ilustrativna nego dramska, a to znači da daje niz »sekvencija«, međusobno povezanih tekstom spomen-slova u slavu Lisinskog*, ali unatoč kritičarskoj suzdržanosti ne skriva intimno zadovoljstvo da je napokon došlo do *prvog djela te vrste nastalog na našem tlu i u izrazito našem gradu*.⁴¹ Polazeći od dramskog predloška, Ogrizovićeve⁴² slike iz prošlog vijeka *Nepoznat*, Maraković raščlanjuje scenarij Milana Katića, režiju Oktavijana Miletića i montažu Branka Marjanovića. Kritičarski potkovano (riječ je uglavnom o glumcima zagrebačkog kazališta) vrjednuje glavne (Branko Špoljar – *Vatroslav Lisinski*; Lidija Dominković – *Hedviga*; Srebrenka Jurinac – *Sidonija Rubido*; Veljko Maričić – *Albert Štriga*) i sporedne uloge, a napose one koje unose humornu notu u kronologiju bremenitog života Vatroslava Lisinskog. Stoga pohvaljuje *uspjele figure »maloga svijeta«: gđe. Timerove kao sobarice, gg. Cilića i Matoševića kao gospodskih kočijaša, koji razgovaraju o uspjehu praižvedbe »Ljubavi i zlobe«. Zatim gđe. Vilharove kao »tračlerice« iz »viših krugova«, g. Nučić kao predsjednik Glasbenog zavoda s čitavom galerijom »kasinaških« tipova, protivnika Lisinskoga, u bezsmrtno izvrsnom prizoru sjednice Glasbenog zavoda, koja odbija molbu Lisinskog*.⁴³ Iako konstatira da film *Lisinski* umjetnički daleko zaostaje za europskim i američkim ostvarenjima u tom (biografskom) žanru Maraković priznaje ljepotu prizora snimljenih u eksterijeru (proljetno rascvala priroda, žeteoci na žitnim poljima i bujno šumsko raslinje obasjano suncem metaforičke su istoznačnice ljubavi Lisinskog i Hedvige) koji elementima filmski ekspresivne vizualnosti prikladno popunjavaju segmentiranu radnju scenarija.

Osim, već spomenute rasprave Ante Peterlića »Filmološki opus Ljubomira Marakovića«, koji prvi sintetizira odlike Marakovićih filmskih kritika, posljednjih desetljeća Ivo Škrabalo⁴⁴ i Nikica Gilić,⁴⁵ posebno pozorno, povijesno i teoretski, razmatraju umjetnička postignuća filma *Lisinski*. Obojica pristupaju scenarističkim i formalnim karakteristikama filma *Lisinski* i određuju njegov nastanak društvenom podlogom, a koju Maraković kritički oštroumno zaobilazi i u scenarističkoj i glumačkoj, dakle i opet kazališnoj sferi našavši izlaz svome distanciranom spominjanju zbilje.

⁴¹ Isto.

⁴² Milan Ogrizović, *Nepoznat, slika iz prošlog stoljeća u jednom činu*, Tisak i naklada St. kugli, Zagreb, 1919.

⁴³ Ljubomir Maraković, »'Lisinski', prvi hrvatski izvorni umjetnički zvučni slikopis«, *Hrvatski narod*, VI, 1011, str. 5.; Zagreb, 16. travnja 1944.

⁴⁴ Ivo Škrabalo, *Između publike i države. Povijest hrvatske kinematografije 1896 – 1980.*, Znanje, Zagreb, 1984., str. 104.-106.

⁴⁵ Nikica Gilić, *Uvod u povijest hrvatskog igranog filma*, Leykam international d. o. o., Zagreb, 2010., str. 34.- 36.

Posvećen tvorcu prve hrvatske opere *Ljubav i zloba* film *Lisinski* stigmatiziran je do 1991., a originalna, nitratna vrpca pronađena je u skladištu proizvodno propalog Jadran filma. Uz pomoć Hrvatskog audiovizualnog centra Hrvatske kinoteke izrada zamjenskih izvornih materijala zaštitila je i restaurirala ovaj film fotokemijskim postupkom u laboratoriju Jadran filma, 2008. godine. Film *Lisinski* digitalno je restauriran 2008., a zvučno 2009. godine. Izdanje filma *Lisinski* u DVD formi kompletirano je reprintom drame Milana Ogrizovića i rekonstruiranim fragmentima scenarija Milana Katića te fotografijama glavnih glumaca i pojedinih filmskih prizora.

Put do neometanog uvida u film *Lisinski* gotovo da je sinonim za stvaralačku putanju Ljubomira Marakovića. Poslije godina šutnje i pragmatičkog previđanja književnog (dovoljno je spomenuti studije o ekspresionizmu i vrjednovanje Krležine dramatike) i filmološkog opusa (posebno su značajni tekstovi »Kino i kazalište« i »Umjetnost filma«) značajke Marakovićeve kritičarske misli napokon su znanstveno i stručno verificirane i time su dobile svoje povijesno zasluženno mjesto. Filmsko područje Marakovića podjednako općinjava kao i kazališno pa u pisanje unosi brojne stručne i kulturološke činjenice, nužne za sigurno razrješavanje filmske problematike, što je osobito vidljivo kada se tekstovi analiziraju u kronološkom slijedu njihova objavljivanja. Marakovićeve filmske kritike čvrsta su tematska i estetska cjelina koja unatoč stanovitom manjku odgovarajućeg stručnog aparata, otvara različite spoznajne perspektive o urastanju filmske umjetnosti u hrvatsku kulturu i što je još bitnije označavaju Marakovića kao jednog od vodećih stručnjaka njegova doba i odgovornog autora svake napisane riječi.

Literatura

- Darko Gašparović, *Ljubomir Maraković kao kazališni kritičar*, Dani hvarskog kazališta, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split, knj. 29, Zagreb, Split, 2003.
- Nikica Gilić, *Uvod u povijest hrvatskog igranog filma*, Leykam international d. o. o., Zagreb, 2010.
- Lisinski*. DVD. Trajanje 90 min. Format 4:3 fullscreen 2.0. Produkcija Kinoteka / Hrvatski državni arhiv. Voditelj Projekta zaštite i restauracije: Karmen Lhotka. Suradnici: Mladen Burić, Katica Živković i Željko Milat. Stručni Suradnik: Ernest Gregl. Digitalna restauracija slike: Tomislav Vujnović, Robert Vidić i Nenad Sili (Studio Vizije). Digitalna restauracija zvuka Juraj Grosinger (Oktava digitalni studio). Hrvatska kinoteka i Hrvatski državni arhiv. Zagreb, (godina izdanja nije označena).
- Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko-teološki Institut Družbe Isusove u Zagrebu, Biblioteka *Religijski niz*, knj. 4, Zagreb, 2003.

- Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike*. Josip Bogner, *Rasprave i kritike*, Matica hrvatska, Stoljeća hrvatske književnosti, priredila Antonija Bogner-Šaban, Zagreb, 1997.
- Ante Peterlić, »Filmološki opus Ljubomira Marakovića«, U: *Iz povijesti hrvatske filmologije i Filma*, Leykam international, Zagreb, 2012.
- Ivo Škrabalo, *Između publike i države. Povijest hrvatske kinematografije 1896 – 1980.*, Znanje, Zagreb, 1984.
- Hrvoje Turković, *Razumijevanje filma. Oglеди iz teorije filma*, Grafički zavod Hrvatske, Akademija dramske umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1988.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ – FILMSKI KRITIČAR

Sažetak

Ljubomir Maraković prikazuje filmova veže za iskustvo književnog i kazališnog kritičara, a objavljuje ih od 1933. do 1944. u novinskom i časopisnom tisku. Svoje filmske kritike temelji na recentnoj, inozemnoj stručnoj literaturi i aktualnom kinematografskom programu. Prethodno stečeni ugled omogućava mu odabir filmova koji odgovaraju njegovim moralnim i intelektualnim nazorima. Teoretski tekstovi »Kino i kazalište« i »Umjetnost filma« dokumentiraju Marakovićev pouzdani uvid u redateljski i glumački, ali i tehnički i snimateljski napredak filmskog medija. Iako koncentriran na europsku i američku produkciju, Maraković se osvrće i na prvi hrvatski dugometražni film *Lisinski* koji, Ivo Škrabalo, Ante Peterlić i Nikica Gilić tek posljednjih godina, situiraju u povijest hrvatske filmske produkcije. Razvijen interes i objektivno rasuđivanje te različitost zahvaćenih žanrova od povijesnih epopeja, preko dokumentarnog do crtanog filma Marakovića smješta u jednakovrijednu razinu s njegovim suvremenicima, također filmskim kritičarima, Ivom Hergešićem i Rankom Marinkovićem.

Ključne riječi: filmska kritika, prvi hrvatski dugometražni filmski glumci

LJUBOMIR MARAKOVIĆ – A FILM CRITIC

Summary

Ljubomir Maraković associates film reviews with the experience of a literary and theatre critic, publishing them from 1933 to 1944 in newspapers and periodicals. His film reviews are based on the then current, foreign expert and professional literature and a current cinema programme. Maraković's previously gained reputation grants him a selection of films which are in accordance with his moral and intellectual mindset. Theoretical papers »Kino i kazalište« [»Cinema and Theater«]

and »Umjetnost filma« [»The Art of Film«] document Maraković's reliable insight into the directorial and acting, but also technical and recording progress of the film medium. Although focused on European and American production, Maraković also wrote about the first Croatian feature film *Lisinski*, only recently situated in the history of Croatian film production by Ivo Škrabalo, Ante Peterlić and Nikica Gilić. A mature interest and objective judgement, as well as the diversity of analysed genres, from historical epopees through documentary films to animated cartoons, places Maraković in a position of equivalence with his contemporaries, other film critics such as Ivo Hergešić and Ranko Marinković.

Key words: film criticism, the first Croatian feature film, film actors

LJUBOMIR MARAKOVIĆ
RASPRAVE I KRITIKE

*

JOSIP BOGNER
RASPRAVE I KRITIKE

Priredila
ANTONIJA BOGNER-ŠABAN

MATICA HRVATSKA

Sl. 20.: Izbor iz Marakovićevih književnih rasprava i kritika objavljen 1997. u Matičinoj ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* priredila je Antonija Bogner – Šaban

Antun Pavešković

Ljubomir Maraković u hrvatskim književnim povjesnicama

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Sudbina jednoga pisca ovisi o kolektivnom pamćenju njegovih čitatelja. Ljubomir Maraković pisac, znanstvenik, kritik, imao je više sreće od građanske osobe Ljubomira Marakovića. Potonja je nakon Drugoga svjetskog rata praktično prognana iz javnoga života tek sa činjenice da je bio katolički intelektualac i aktivist. Ništa mu se drugo nije moglo upisati u grijeh. Šutnja je na njegovo ime nalegla nakon 1945. kada ga je Sud za zaštitu nacionalne časti Društva književnika Hrvatske pod predsjedanjem Miroslava Krleže »zbog suradnje s okupatorom i narodnim izdajicama« prognao iz književničkog udruženja i kaznio zabranom objavljivanja. Pred predsjedavajućim i sudskim vijećem duhovito se branio od krimena da je objavljivao pod okupacijom tvrdnjom da su svi hrvatski pisci, od Marulića naovamo, pisali pod okupacijom. Od 20. lipnja 1947. do 20. srpnja 1948. robijao je, odlukom Okružnog narodnog suda, u Staroj Gradiški. Doduše, bila je to ublažena prvotna kazna.

Nemoguće je, doduše, posve odijeliti građansku sudbinu od književničkog profila pisca, a pogotovo je to nemoguće u društvenim i književnim sredinama duboko inficiranima politikom. No, i pored praktične nemoći da se realizira itekako relevantna bartovska hipoteza o smrti auktora, već svedena na modu jednog ipak prošloga vremena, lik stvaraoca ostaje predmetom ili barem dijelom prosudbe njegova djela. Upravo zato vrijedi ispitati kako se u povijesnoj perspektivi definirao i mijenjao odnos spram određenoga pisca i njegova opusa.

Kada je kritičar u pitanju, njega nipošto ne možemo delegitimirati ni zaobići kao vrhovnu svijest i konačnog gospodara svih strategija i postupaka. Slikovito govoreći, on nije romanopisac, onaj, dakle, komu je Kundera gotovo nametnuo nužnost da bude barem malo manje inteligentan od svoga djela.¹ Jer, zadaća kritičara nije, kao ona romanopisca, oslušivati nadosobnu

¹ Milan Kundera, *Umjetnost romana*. Meandar Media, Zagreb, 2002., 142.

mudrost velikih proza. On ne osluškuje, on propituje i sudi. Zato je njegov udio u javnom životu, navlastito u mreži ideoloških diskursa, utemeljujuća komponenta duhovne povijesti jednoga naroda.

No, kada se piše povijest književnosti, s obzirom da je sam materijalni predmet, ono što nazivamo primarnom literaturom, prilično neodređen ili barem takav da do danas nije postignuta ni približna suglasnost o njegovoj naravi, sekundarni tekst, interpretacija, kritika, povjesnica, dobiva na važnosti više nego povijesti paradigmatičkih znanosti koje su samostalne znanstvene discipline, eventualno dio metodike određene struke, bliže općoj historiografiji, nego konkretnoj znanosti. Na području književnosti tzv. primarna i sekundarna literatura nemaju ni približno tako odijeljen status te je ova potonja mahom integralni dio same književne proizvodnje. Stoga je interpretacija djela stanovitog povjesnika, kritika, konkretno Ljubomira Marakovića, ujedno i interpretacija književnih epoha koje su ga interpretirale.

Razmatrajući cjelovite obuhvate hrvatske književnosti, uputiti nam se kao po redu prvome Slavku Ježiću koji Marakovića uz Barca smješta među novije kritike,² tretirajući ga, uz Izidora Poljaka i Milana Pavelića, te izdvojivši ga kao kritičara, najznatnijim imenom katoličkih pisaca,³ a sve to unutar širega konteksta onodobnoga sukoba starih i mladih. Apostrofirao je i zanimljivu opasku Marakovićevu o Milanu Begoviću »da bi Begovićeve stvaralačka inspiracija i formalna iztančanost dala daleko više i jače kad ne bi bilo utrke za vanjskim uspjesima, proslavama, pozama...«⁴ Način kako Ježić opisuje kontekst u kojem je djelovao naš kritik, može se donekle shvatiti i kao metodološka opaska o načinu rada samoga Marakovića: »Pokret katoličkih književnika (podupiran i od katoličkog episkopata: Mahnić, Štadler, kasnije Šarić), odlikuje se dobro organiziranom propagandom i velikom disciplinom.«⁵ Neizravna, implicitna afirmacija Marakovićeva aksiološkog pristupa sadržana je u činjenici da Ježić u raščlambu djela Miroslava Krležje, opisujući književnikovu ulogu u rađanju i oblikovanju hrvatskoga književnog ekspresionizma i općenito u hrvatskome književnom životu, izravno uvrštava Marakovićev sud: »To je snažna slika o rvanju Pana s Bogom, koja se, prema atomizirajućoj tehnici ekspresionizma razpada u bezbrojne pojedinačne sličice, kojima čuvstveni sadržaj i plastika znači čitavo otkrivenje najintenzivnijih senzacija.«⁶

² Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas / 1100–1941*. Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944., 239.

³ S. Ježić, op. cit., 325.

⁴ S. Ježić, op. cit., 341.

⁵ S. Ježić, op. cit., 384.

⁶ S. Ježić, op. cit., 402.

Način kako je malo dalje ekstenzivno citirao Marakovićev opis ekspresionizma, zapravo kritikovu definiciju ove stilske formacije i pokreta, povjerenje kojim je Ježić preuzimao kritikove tvrdnje dodatno osnažuje prethodnu tvrdnju o afirmaciji kritičareva pristupa:

»‘Eminentno vizuelna i sva prožeta intenzivnim lirizmom ta dramatika stvara neodoljiv dojam na pozornici, ali je njezin konačni rezultat neobično pesimističan, tragičan, sumoran’, veli o ekspresionističkoj drami Ljubomir Maraković, a o samom pokretu izriče ovaj sud: ‘Ekspresionizam je...poezija akcije, barem zahtievane, očekivane – i zato je najjači u drami, koja znači konkretnu, vidnu radnju. Ali se konačno razplinuo u hiperboličnosti svojih programatskih priklamacijâ i manifestâ, u nabujalosti svoje latentne dinamike, koja se nasukala na prozaičnoj normalizaciji prilika i na razočaranju revolucionarnih neuspjeha’ (*Obzorova ‘Spomen-knjiga’, 1935., str. 132.*)«.⁷

Opisu djelovanja Marakovićeve, njegovu izravnu profiliranju, posvećen je odlomak: »Ideolog katoličkog pokreta i mnogogodišnji urednik ‘Hrvatske Prosvjete’, LJUBOMIR MARAKOVIĆ (r. 1887.), prati već tri decenija sustavno sve hrvatske književne pojave, a obsežno poznavanje svjetske književnosti daje njegovim sudovima i potrebiti autoritet. Kritike, prikazi i studije razasuti su mu po različitim katoličkim listovima, ponajviše ‘Hrvatskoj Prosvjeti’, a zatim i po drugim književnim periodicima (‘Hrv. Revija’, ‘Hrv. Kolo’, i dr.) U posebnim knjigama izdao je *Novi život* (1910.), *Pučka pozornica* (1929.) i *Novi pripovjedači* (1929.). U zborniku ‘Sto godina hrvatske književnosti’ (ur. Slavko Ježić) priredio je Maraković dvie knjige: *Moderni hrvatski pripovjedači* (1934.) i *Hrvatska književna kritika* (1935.). Njemu imadu zahvaliti mnogi katolički pisci (Š. Jurkić, S. Košutić), što im je pomogao da dođu do zasluženog priznanja i ugleda«.⁸

Cijeneći očito Marakovića, Ježić se ne upušta u analizu njegove metodologije. To je, s obzirom na to da je povjesnik Ježić dionik »povijesno-sociološkog pristupa i biografske metode«,⁹ zapravo sasvim očekivano. Ako su nam životopisi književnika putokaz u književnoj povjesnici i ako je ona dio opće narodne povijesti, tada nam drugotni, sekundarni književni izvori i ne mogu biti navlastit predmet bavljenja. Naime, sadržajem povjesnice iz takova kuta gledanja načelno se nadaje samo primarna književna proizvodnja, književno djelo, njegov sadržaj i stil, ali, ništa manje i njegov pisac, njegov životopis, politička stajališta, društvena uloga. No, da bismo se piscem uopće i pozabavili, potreban je dobar razlog, a on je, svedemo li književnost na

⁷ S. Ježić, op. cit., 404.

⁸ S. Ježić, op. cit., 386.

⁹ Perina Meić, *Čitanje povijesti književnosti*. Alfa, Mostar, 2010., 94.

predmet gore apostrofirana pristupa i metode, dakle na pozitivistički nadahnutu izučavanje i kontekstualiziranje, jedino i samo književno djelo. Jedino ono odražava duhovnost samoga pisca, a ona je dijelom duha određena vremena. Otuda i izostanak problematizacije Marakovića te apsolviranje kritika smještanjem u kontekst katoličkog pokreta u ovoj književnoj povijesti.

Svaka od tri relevantne cjelovite novije hrvatske književne povjesnice bavila se i Marakovićem. Prva po redu je *Povijest hrvatske književnosti* Ive Frangeša iz 1987. godine. Desantistovski način pisanja književne povijesti za Frangeša je podrazumijevao ispisivanje književnoga djela ili barem teksta koji će svojim značajkama slijediti kakvoću umjetničkog zapisa. Složimo li se s Perinom Meić i svrstamo Frangešov projekt u tradicionalnu imanentnu književnopovijesnu podvrstu, tada je razvidno da se on »književnošću bavi prvenstveno kao umjetničkom strukturom. U ovoj književnopovijesnoj podvrsti koja se uglavnom organizira kao pregled povijesnog kontinuiteta glavnih stilskopoetičkih obilježja proučavane književnosti prevladava inzistiranje na autonomiji književnosti i sistematizaciji književnih tekstova prema njihovim stilskoformacijskim obilježjima«. ¹⁰ Ova škola podrazumijeva tekst kao autonomnu strukturu te ga izučava s obzirom na njegov položaj »unutar većih stilskih i žanrovskih cjelina«. ¹¹ Opisom ove podvrste u odnosu spram pozitivističkog pristupa književnopovijesnoj metodologiji, možemo precizno odrediti obrise Frangešova naspram Ježićevu pristupu književnosti: »Jasno definirani kriteriji vrijednosne procjene usuglašeni s estetskim normama u ovoj književnopovijesnoj podvrsti zamjenjuju koncept pozitivističkog modela vrednovanja u kojemu se vrijednosna procjena dovodila u izravnu vezu s funkcijom umjetničkog djela u društvenom ili političkom životu. Sukladno estetskim načelima, čak i kad se u izboru književnika ne naglašava razlika između *velikih* i *malih* pisaca, književni povjesničari ove književnopovijesne podvrste izdvajaju najznačajnije književnike i u pravilu im posvećuju znatno veći prostor«. ¹² Mogli bismo mirno Frangeša i Ježića svesti na razliku između proučavatelja književnosti kao dijela narodne povijesti i povjesnika koji »književnost prvenstveno promatra kao umjetnost, a ne kao manifestaciju nacionalnog ili kulturnog identiteta naroda«. ¹³

Budući da se Frangeš kao književni povjesničar tradicionalne imanentne književnopovijesne podvrste bezrezervno »opredjeljuje za autonomiju književnog djela, a tumačenja i procjenu njegove umjetničke vrijednosti stavlja

¹⁰ P. Meić, op. cit., 150.

¹¹ P. Meić, op. cit., 150.

¹² P. Meić, op. cit., 151.

¹³ P. Meić, op. cit., 152.

iznad interesa za socijalna, psihološka, kulturna povijesna ili ideološka pitanja»,¹⁴ te da je u tradiciji stilističke škole i sam svojim postupkom ispisivao književno relevantan tekst, za očekivati bi bilo da on književnog kritika o kojem piše vrednuje dvojako: prvo, omjeravajući ga o vlastite kriterije književnoznanstvenog postupanja, a drugo, kao dionika književnog života mjerila čijega teksta su ne samo pouzdanost suda, točnost opisa i činjeničkog prezentiranja, nego i stilska kakvoća.

Za Frangeša je pripadnik generacije Fanceva i Barca »katolički usmjereni (i umjereni) Ljubomir Maraković (1887. – 1959.). Premda idejno konzervativan, Maraković se u mnogim sudovima (osobito tu valja istaknuti njegovo bavljenje Krležom) znao uzdići do estetski i znanstveno fundirana suda. Obrazovan i osviješten, bio je među prvima koji su zbivanja u suvremenoj književnosti povezivali s europskima. S jednakim je žarom recenzirao i najmanje i najveće pisce; možda mu ta 'pravednost', i neutaživa želja da neprestano bude u samom vrtlogu zbivanja, nije omogućila da se dovine do cjelina za koje je očito imao dara».¹⁵

Frangeš, dakle, cijeni Marakovićevu zauzetost, ali kritičarevo bavljenje svim piscima, bez obzira na njihovu književnoestetsku razinu, ipak stavlja u ironične navodnike. Problematična je konstatacija o estetski i znanstveno fundiranim sudovima *usprkos* idejnom konzervativizmu. Naime, Frangešova karakterizacija *premda* zapravo je ograda od idejnog usmjerenja, ali se nadaje i kao moguće aprioran stav da konzervativno uvjerenje priječi objektivnost prosudbe. Doduše, mogli bismo u ovako elegantno sročenom medaljonu, iščitati i skepsu spram svakoga, ne samo konzervativnog i katoličkog, uvjerenja, pa i stavovitu prešutnu pohvalu Marakovića koji obrazovanjem, ali i profesionalnim poštenjem nadilazi svjetonazorne pretpostavke. Spominjući tek svjetonazor, Frangeš usto nije zainteresiran upozoriti općinstvo da je, kako cijene neki publicisti, Maraković katoličku književnost i zasnovao i degetoizirao.¹⁶

Odmah na početku prikaza, u svojoj opsežnoj povijesnici Dubravko Jelčić upozorio je, objektivno i bez ograda, na duhovne okvire kritičareve, ali ga je i okarakterizirao s obzirom na stilskoformacijski status i poputbinu, što je Frangeš propustio: »Javivši se kao kritičar i urednik potkraj moderne, *Ljubomir Maraković* (1887. – 1959.) imao je najveći utjecaj na postanak i

¹⁴ P. Meić, op. cit., 152.

¹⁵ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb, 1987., 421.

¹⁶ Ivo Sečkar, »Luč Ljubomira Marakovića«, *Obnovljeni život*: časopis za filozofiju i religijske znanosti, vol 44, br. 3–4, 279; Zagreb, 1989.

razvoj hrvatskoga katoličkoga književnoga pokreta. Od književnika i kritičara moderne naslijedio je zanimanje i otvorenost za nove tendencije, pokrete i eksperimente u književnosti, što je pokazivao i kao urednik 'Luči' prije a 'Hrvatske prosvjete' poslije Prvoga rata, ali i kao pisac mladenački poletne knjižice *Nov život* (1910.): u njoj je dao svojevrсни književni manifest i program, poziv i objavu novoga književnog pokreta, koji svoj *novi život* želi temeljiti na načelima kršćanske filozofije i etike«. ¹⁷

Jelčić, međutim, kao i Frangeš, pa i naglašenije, problematizira odnos svjetonazora i aksiologije, cijeneći ono prvo sputavajućim čimbenikom u objektivnosti drugoga. Mada, s jedne strane, cijeni Marakovića jednim od najdosljednijih naših kritičara, nalazi shodnim naglasiti da je ovaj bio »raspet između ideologije i estetike« više nego ijedan pisac i kritičar katoličkoga kruga. ¹⁸ Duga bi se rasprava mogla voditi na temu ovisnosti / neovisnosti osobnih svjetonazornih polazišta i objektivnosti kritike. Dapače, svaka kritika duguje makar malo idejnim polazištima i svaki kritičar polazi od nekakvih pretpostavki i stavova te je stoga i netočno ne uračunati u prosudbu nečijega spisateljskog profila i njegove idejne stavove. Ovdje bi, naime, bilo dobro jasno odijeliti tzv. primarnu i sekundarnu književnost. Usuprot tenovskim zasadama, još od vremena ruskih formalista i bahtinovskog djelovanja u polju znalstva o književnosti jasno je da se izučavanje književnosti ne smije i ne može svesti na izučavanje ideja. ¹⁹ Književno djelo nije mudroslovni traktat, ma kakvu mudrost zastupalo. Ako i eksplicitno ustraje na nekom filozofemu ili određenoj filozofiji, zadaća kritike je prosuditi književnu vrijednost teksta, a o njegovim eventualnim misaonim okvirima izjasnit će se za to stručan analitičar. Književna kritika, međutim, mora, osim objektivno estetskog suda, polaziti od stanovitog idejnog polazišta, odnosno, ne može ga zanemariti ni sasvim izbjeći. Jedna je stvar suditi o romanopiscu ili pjesniku, sasvim druga o književnom kritičaru. Zamka je samo u tome što, za razliku od likovnog ili glazbenog, književni kritik prirodno svog medija i sam djelatno pripada onome o čemu piše – književnosti. Naravno, na ovom bi mjestu tek trebalo otvoriti raspravu o idejnim polazištima Marakovićeve kritike, ali uvijek uz punu svijest o tome da aksiologija ne može zanemariti idejnost teksta koji nije poglavito književan a cilj mu je i sadržaj ocjenjivanje umjetničkih djela.

¹⁷ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*. II. izd., P. I. P. Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., 383.

¹⁸ Općenito, o političkim i društvenim aspektima djelovanja Ljubomira Marakovića možemo se temeljito obavijestiti proučimo li njegovo djelovanje u onodobnim hrvatskim katoličkim ustanovama i pokretima o kojima iscrpno piše Zlatko Matijević u obimnoj i temeljitoj studiji *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998.

¹⁹ Ali ni na širi društveni, biografski, biološko-zemljopisni i sl., kontekst.

Ako se naglašava Marakovićeva objektivnost u prikazu pisaca svjetonazora suprotna njegovu, tada se upućivanje na njegov svjetonazor kao moguće remetiteljski čimbenik prosudbe u konačnici nadaje irelevantnim. Uostalom, i sam Jelčić, naglašavajući Marakovićev objektivan samouvid, to neizravno zaključuje: »Do kraja života ustrajao je na svojim ideološkim pozicijama, iako je shvaćao da one mogu sputavati u objektivnoj kritičkoj prosudbi književnih djela, pa se već u članku *Književna smotra* (1911.) ograđivao od kritičara koji u ocjeni književnog djela govore samo o etici, a zanemaruju estetska pitanja i kvalitete«. ²⁰

I Frangešov i Jelčićev uvid ukazuju na (još uvijek) nemoć književne struke da inkorporira književnu kritiku u kontekst književnog života te književne povijesti pa je otuda i logično da nije iznađen instrument kojim bi se ona metodološki precizno interpretirala. Za razliku od Ježićeva isključivo faktografskoga pristupa, i Frangeš, a pogotovu Jelčić problematizirali su Marakovićevo bavljenje književnom kritikom tako da su distanciranošću koja nije neutralna, nego je svjedočanstvo možebitna prešutna zazora (Frangeš) i umjerenom polemičnošću koja nimalo ne niječe dosege (Jelčić), definitivno uveli i ovoga kritičara, ali i katoličku komponentu hrvatske književnosti u arhipelag književnog života. Ne zaboravljamo pritom Ježićevu povjesnicu, ali se, navlastito glede Frangeša, nužno podsjećamo na ne tako kratko razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata, kada je prevlast jedne ideologije činila potencijalno opasnom ili, kasnije, nepoželjnom diskusiju o drugačijim ideološkim premisama.

Povjesnici Slobodana Prosperova Novaka može se i jest svašta prigovaralo. Opravdano. Opsežnu raščlambu njegove jednotomne povijesti književnosti Perina Meić zaključuje nimalo pohvalno: »*Povijest hrvatske književnosti* Slobodana Prosperova Novaka, unatoč želji autora da slijedi književnoznanstvene trendove karakterizira svojevrsna metodološka regresija«. ²¹ Ova vrsna povjesničarka književne povjesnice zamjerila je Novaku interpretacijsku nedosljednost, narativnost umjesto raščlambe, nejasne kriterije po kojima grupira autore, odsuće periodizacijske koherencije, izostavljanje bitnih imena hrvatske književnosti, smušene kriterije vrednovanja, potpun izostanak književnopovijesne sveobuhvatnosti, prepričavanje sadržaja djela umjesto analize, tračerstvo, »slabost i zbunjenost pred tekstem« i još koješta drugog. Njenoj zbirci Novakovih disteleoloških slaloma mogli bismo dodati još pokoju poraznu tezu. Međutim, treba istodobno ustvrditi kako je ovaj književni povjesnik, obimniji opusom nego akribijom, Marakovića prikazao

²⁰ D. Jelčić, op. cit., 383–384.

²¹ P. Meić, op. cit., 140.

vrlo objektivno. On se nije zamario eventualnim lomovima između svjetonazora i aksiologije, već je u nekoliko rečenica izrekao, ako ne sve, a ono najbitnije o kritikovoj ulozi u njegovu vremenu i statusu u povijesti hrvatske književnosti i kulture: »Ljubomir Maraković se rodio 1887., školovao se na gimnaziji u Travniku a onda je studirao slavistiku i germanistiku u Beču. Doktorirao je radom o Jurju Barakoviću i njegovoj *Vili Slovinci*, a onda je u Zagrebu radio kao gimnazijski profesor. Pisao je o hrvatskoj književnosti s velikim poznavanjem, a posebno su prodorne njegove ocjene novijih hrvatskih pripovjedača. Marakovićeve knjige *Novi pripovjedači* iz 1929. i *Hrvatska književnost 1860–1935* koja je objavljena 1936., dvije su najzrelije piščeve kritičke monografije. Marakovićev sveščić *Pučka pozornica*, objavljen 1929., bio je zagovor kazališta na otvorenom i prva je ozbiljnija teatrološka analiza novih i sve modernijih scenskih festivala. Marakovićeva objektivnost i njegovo vrlo meritorno pisanje o piscima komunistima, o Krleži i ekspresionizmu, o filmu i suvremenom kazalištu nije odveć zanimala komunističke nasilnike koji su ga 1945. pred nekim fantomskim sudom za zaštitu nacionalne časti Društva hrvatskih književnika osudili i izbrisali sa svojega popisa zbog suradnje s okupatorom. Ta prva osuda bila je samo uvod u krivično proganjanje toga pisca koji je u Staroj Gradiški bio zatvoren 1947. i 1948. Maraković se na presudu žalio vrlo duhovitom i gorko točnom obranom. Optužili su ga da je bio okupatorov suradnik, na što je on odgovorio da bi u tom slučaju trebalo suditi svim hrvatskim književnicima od Marulića do danas jer su svi oni pisali pod okupacijom. Maraković je umro 1959. ne objavljujući nakon rata više ništa.«²²

Novak je istaknuo ne samo književnokritički, nego i, nerijetko zanemaren, teatrološki aspekt Marakovićeva djelovanja. Maraković je prvi ozbiljnom analizom popratio početke našega suvremenog ambijentalnog kazališta i tako stao na čelo niza raščlambi zaokruženih suvremenim kazališnim praktičarem, ali i lucidnim promišljateljem kazališta »na otvorenom«, Ivicom Kunčevićem. Također, dosadašnje su književne povijesti slabo ili nikako promotrile i činjenicu da je Maraković, jednako kao književni, bio vrstan i filmski i kazališni kritičar. Novak je to barem spomenuo. Tako nas je podsjetio i na Marakovićevu svestranost i višestranu kompetentnost. Glede teatrološkog pisanja, trebalo bi, recimo, temeljito iščitati samo nekoliko stranica pod naslovom *Nestručna pozornica* u knjižici *Pučka pozornica* iz davne 1929. pa da se sagleda i dubina i osebujnost Marakovića kritičara i teatrologa koji u svega nekoliko rečenica očituje oštroumnost temeljito upućena promatrača

²² Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti / Od Bašćanske ploče do danas*. Golden marketing, Zagreb, 2003., 71.

kulturnih fenomena. Novak je među rijetkima, sažeto i taksativno doduše, ali precizno, alimentirao Marakovićeve duboke kritičke, općekulturne i antropološke uvide aktualne do danas.

Zaključiti nam je da je Ljubomir Maraković ime koga niti jedna ozbiljna književna povijest nije mogla zaobići i nije prešutjela. Vrijeme učvršćuje njegov status u hrvatskome književnom kanonu. Ipak, temeljitije bavljenje ovim svestranim publicistom tek treba pokazati njegov utjecaj na hrvatski književni i kulturni život, kako u svom dobu, tako i u razdobljima poslije njegova iščeznuća s javne scene. Njegova se veličina ogleda ne samo u europskoj obrazovanosti i istančanu ukusu, nego i u činjenici na koju smo dijelom ukazali da svaka prosudba koja se spotakne o njegove ideološke premise upada u opasnost nedovoljno objektivna suda. Maraković jest bio katolički intelektualac, ali je iznad svega bio, i spremom i deontološki, intelektualac. Svaka književna povjesnica koja slijedi ova načela, njegovo će ime obraditi pozorno. Bez njegova udjela nemoguće je shvatiti doba u kom je živio i djelovao. To u konačnici znači – i naše, i svako doba žive hrvatske kulture.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ U HRVATSKIM KNJIŽEVNIM POVJESNICAMA

Sažetak

Značajno ime Ljubomira Marakovića nazočno je u svim relevantnim književnim povjesnicama novijega doba. Spominje ga već i Slavko Ježić, ali ga ne problematizira potanje. Tri novija auktora cjelovitih književnih povjesnica, Ivo Frangeš, Dubravko Jelčić i Slobodan P. Novak u svojim su povijestima hrvatske književnosti dosta temeljito dotakli Marakovića. Frangeš ga precizno postavlja u kontekst vremena, spominjući njegov svjetonazorski obzor. Jelčić ga također precizno obrađuje, zaoštrivši sukob svjetonazora i estetske Marakovićeve prosudbe. Novak je, uza sve slabosti svoga pristupa književnoj povijesti, najobjektivnije opisao sadržaj i mjesto Marakovićeve opusa u hrvatskoj književnosti. Time se jasno pokazalo da je ovaj kritičar, književni povjesnik i publicist, nezaobilazno ime hrvatskoga književnoga prostora.

Cljučne riječi: povijest, književnost, povjesnica, publicist, kritika, teatrologija

LJUBOMIR MARAKOVIĆ IN THE HISTORIES OF CROATIAN LITERATURE

Summary

An important name of Ljubomir Maraković is present in all relevant literary histories of the modern period. He is mentioned already by Slavko Ježić, but without any elaborate analysis. Three more recent authors of integral literary histories, Ivo Frangeš, Dubravko Jelčić and Slobodan P. Novak, offered in their histories of Croatian literature quite a detailed portrait of Maraković. Frangeš precisely positions him in the context of time, pointing out his world-view horizon. Jelčić also provides a precise elaboration, intensifying a conflict between a world view and Maraković's aesthetic judgement. Regardless of all the disadvantages of his approach to literary history, Novak's description of the meaning and place of Maraković's opus in Croatian literature is the most objective. Thereby it was clearly shown that this critic, literary historian and publicist is an indispensable name in Croatian literary space.

Key words: history, literature, literary history, publicist, criticism, theatre studies

Persida Lazarević Di Giacomo

Ljubomir Maraković o srpskim piscima u listu *Hrvatska prosvjeta*

Pregledni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

Ljubomir Maraković (1887. – 1959.), najznačajniji predstavnik katoličke struje u hrvatskoj književnosti od dvadesetih do pedesetih godina XX. stoljeća, u skladu s povijesnim okolnostima, posvetio je pozornost srpskim autorima, ponajprije piscima srpske proze u književnom »međuvremenu«, kako je srpski avangardni književnik i diplomat Risto Ratković (1903. – 1954.) nazvao razdoblje između dva svjetska rata.

To svoje zanimanje za srpske autore Maraković je pokazao prvenstveno u prikazima u *Hrvatskoj prosvjeti*, mjesečniku za književnost, umjetnost i prosvjetu – katolički orijentiranom časopisu koji je u Zagrebu izdavalo od 1914. do 1940. Kolo hrvatskih književnika. Maraković je bio urednik tog časopisa, pored Petra Grgeca (1890. – 1962.), Ferde Rožića (1877. – 1949.), Hijacinta Boškovića (1900. – 1947.) i Mate Ujevića (1901. – 1967.). Hrvatskim je čitateljima prikazao onaj dio srpske književnosti koja se oslanjala na tradiciju i koja se stvarala oko najstarijih i najvažnijih srpskih kulturnih ustanova: Sveučilišta, Akademije znanosti i Matice srpske.

Tako je privukao pozornost Ljubomira Marakovića beogradski roman, koga je započeo Milutin Uskoković (1884. – 1915.) pred rat, a poslije rata nastavio Branimir Ćosić (1903. – 1934.). I upravo je Ćosićev roman *Dva carstva*, objavljen kod Srpske književne zadruge godine 1928., Maraković predstavio hrvatskim čitateljima 1929. Ćosić je bio podrijetlom iz Štitara, u Mačvi, i za kratko vrijeme svog života ostavio je ipak ne malo djelo, tri zbirke pripovjedaka (*Priče o Boškoviću*, 1924.; *Egipćanka i druge pripovetke*, 1927.; *Kao protekle vode*, 1933.), dvije knjige eseja (*Deset pisaca – deset razgovora*, 1931.; *Kroz knjige i književnost*, 1937.) i tri romana: *Vrzino kolo* (1925.), *Dva carstva* (1928.) te *Pokošeno polje* (1934.). Riječ je o autoru tradicionalne orijentacije čija su djela spadala u tada pomodnu građansku literaturu. Maraković analizira upravo roman *Dva carstva* koji je Ćosić objavio sa 25 godina. Moto romana su stihovi iz narodne pjesme *Propast carstva*

srpskoga: »Bože mili što ću i kako ću / Kome ću se privoleti carstvu?«. No, roman nije vezan za srednjovjekovnu prošlost Srba već se ovi stihovi odnose na glavnu tezu djela o borbi tijela i duše, materijalnog i spiritualnog. Osnovu romana predstavlja ljubav između glavnog junaka Srbe Mijuškovića, tipičnog predstavnika »zlatne mladeži«, i Radmile Karamarković, supruge stopotnog ratnog invalida.

U ovom bračnom trouglu ideal dobrog i plementog odnosi prevagu nad zlim i materijalnim. Maraković objašnjava da je »drugo carstvo«, za razliku od epske interpretacije, zapravo »baš taj svijet duše i duha, sasvim oprečan trzavicama sjetila i strasti, koje stvaraju karakterističnu atmosferu današnjeg društva. Bar onog društva, koje intenzivno analizuje g. Ćosić, htijući da dođe do dna problema njegove unutarne egzistencije«¹. Maraković se ovom prilikom nadovezuje na prvi Ćosićev roman, *Vrzino kolo*, gdje je naslikana moralna posrnulost te beogradske zlatne mladeži te uspoređuje i kaže da dok su tipski predstavnici mlade beogradske inteligencije u *Vrzinom kolu* predstavljeni »u okviru dubrovačkog ljetovanja«,² u romanu *Dva carstva* prikazani su »na vlastitom terenu«.³ Hrvatski kritičar, međutim, smatra da je, upravo kao »tehnički nedostatak« od prijašnje atmosfere, i u ovom romanu prisutno autorovo izravno »umješavanje« u tijek događaja. Maraković razmatra da se to »padanje iz uloge«⁴ u pripovijedanju »neugodno osjeća«, ali s druge strane predstavlja manifestaciju »duboke moralne zabrinutosti«⁵ autora koja ide na nekim mjestima do izravnog moralisanja.

No, iako nalazi brojne sličnosti sa Ćosićevim prvim romanom, Marakovićeva stavka je da upravo završetak predstavlja osnovnu razliku: »Pa ipak g. Ćosić ovu stvarno i psihologijski vrlo zgusnutu priču, koju neprestano zasjenjuje mračna silueta zabrinutoga pisca, svršava izmirmnim razilaženjem, značajnom tišinom u srcu, vedrinom na obzoru, toplo, s tihim zanosom... Ovaj završetak bitna je preka sumornoj katastrofi 'Vrzina kola'«.⁶

Maraković potom nastavlja analizirajući junake, ponajprije Srbu Mijuškovića i Radmilu Karamarković, ali i njezinog »mefistofelski zavidnog« muža. Marakovićevu pozornost privlači i hajduk Ostoja koji krade mošti iz manastira, pa ga taj »buntovni prkos Bogu«⁷ asocira na *Svetog Ignjatija* književnika iz Jasenovca Đure Dimovića (1872. – 1966.), danas malo pozna-

¹ Ljubomir Maraković, »Novi romani«, *Hrvatska prosvjeta*, 1929., str. 114–115.

² Isto, str. 115.

³ Isto.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

tog autora drama po motivima iz narodne poezije (*Dioba Jakšića*, 1913; *Vojvoda Momčilo*, 1918; *Kraljević Marko*, 1918. i dr.). Dimović je, zajedno sa Vojnovićem, Bartulovićem i Korolijom, dao svog udjela u stvaranju jugoslavenske drame po mjeri jugoslavenske rase i vidovdanske poetike.⁸ Konkretno drama *Sveti Ignjatije*, koja je igrana na zagrebačkoj pozornici, izazvala je više »nerazumijevanje nego što su polučili znatniji odjek, čemu je zacijelo pridonio i njegov jezik, često nerazumljiva mješavina arhaičnih i novostvorenih riječi s predtekstom u srpskoj srednjovjekovnoj tradiciji i mitologiji.«⁹

I pojava monaha Vasilija u Ćosićevom romanu ne prolazi nezapaženo, i Marakovića asocira na lik kaluđera Hristofora iz novele *Dečak s Une* (1926.), srpskog spisatelja, kritičara, pravnika i političara Vladimira Velmara Jankovića (1895. – 1976.), rodom iz Čaglića. Ćosić je, prema Marakoviću, ovdje ocrtao »jednoga rijetkog predstavnika idealnog kaluđerstva, duhovnog carstva u koliko je to u tim prilikama moguće zamisliti.«¹⁰ Taj je monah stoga »ljudski uvjerljiv, istinski topao i neobično plastičan« i čak napokon zaključuje da se Ćosić »približio metafizičkoj istini.«¹¹

No Maraković uviđa slabe točke ovog romana kad tvrdi da je roman »stvarno pretrpan«,¹² sa mnoštvom motiva i epizoda i da bi se čak mogao podijeliti na »dva obimnija, harmoničnije komponovana dijela s jasnije izgrađenom i čvršće povezanom kompozicijom«. Zaključuje time što se nada da će Ćosić svoju beogradsku generaciju izvesti na pravi put, da izbor i odluka onog čuvenog 'Kome li ću se privoleti carstvu?' »ne ostane samo pitanjem«.

U istom broju je Maraković predstavio jedan drugi roman, *Seobe* Miloša Crnjanskog (1893. – 1977.), jednog potom od najznačajnijih srpskih književnika i jednog iz čuvene »trijade« jugoslavenskih pisatelja pored Ive Andrića i Miroslava Krležje. Roman *Seobe* je izašao kod beogradskog nakladnika Gece Kona 1929. godine, kad je Crnjanski poslovaao kao ataše pri veleposlanstvu Kraljevine Jugoslavije u Berlinu i sljedeće godine je dobio nagradu Srpske akademije nauka. Vrijeme romana smješteno je u razdoblje od proljeća 1744. do ljeta 1745. godine kroz dva tijeka pripovijedanja gdje se prati kolektivni junak, tj. kretanje slavonsko-podunavskog »polka« do rijeke Rajne i nazad,

⁸ Ivan J. Bošković, »Odjeci čina ujedinjenja 1918. godine u dramskoj književnosti i kazalištu«, *Croatica et Slavica Iadertina*, III, 2007., str. 279–317.

⁹ Isto, str. 313

¹⁰ Ljubomir Maraković, »Novi romani«, *Hrvatska prosvjeta*, 1929., str. 115.

¹¹ Isto.

¹² Isto, str. 116.

i odnos jednog od junaka, Arandela Isakovića prema gospođi Dafini, ženi njegovog brata Vuka Isakovića nakon njegovog odlaska u rat.

Maraković otpočinje svoj prikaz time što citira stavku hrvatskog povjesničara, književnika i diplomate Bogdana Radice (1904. – 1993.) u prvom broju splitskog časopisa *Korablja*¹³ koji je pokrenuo Ćiro Čičin Šajin kao i istoimenu nakladu. Radica je tada rekao da Crnjanski svojim *Seobama* »gradi prve osnove našega romana« i ovo *naše* je donekle dotaklo Marakovićev senzibilitet koji je smatrao da je to kazano »više iz želje za oštrim pointiranjem argumentacije, nego li dobro odmjerenom bistrinom kriterija«. ¹⁴ Maraković bi možda prednost te definicije dao prvom romanu Crnjanskog, *Dnevnik o Čarnojeviću* (1921.).¹⁵ I Slavko Batušić je u zagrebačkom *Savremeniku* naglasio, povodom *Dnevnika o Čarnojeviću* »mladog Vojvođanina« i *Hrvatskog boga Marsa* Miroslava Krležu, kako o Crnjanskom i Krleži treba napisati ozbiljniju studiju jer »njihovo značenje za našu literaturu veće je sada tako važno, da ga se može bez ikakvog promišljanja staviti na prvo mjesto«. ¹⁶ Stoga Maraković veli da je u *Dnevniku o Čarnojeviću* Crnjanski ne manje originalan i da je dao »ne manje točnu analizu 'našega čovjeka'«, ¹⁷ s tom razlikom što je ta analiza u *Seobama* pribranija i zbijenija, »sasvim u skladu s duševnom strukturom ondje hipersenzibilnog čovjeka s komplikovanom dušom omladine, koja je proživljavala svjetski rat«. ¹⁸ Svakako Maraković ističe da bi trebalo »malo fiksirati taj pojam 'našega'«, s obzirom da je Crnjanski lokalno omeđio svoje pripovijedanje na »slavonsko-podunavski polk«, a da su drugi pukovi imali druge sudbine, pa navodi da je Milutin Cihlar Nehajev (1880. – 1931.) u povijesnom romanu *Vuci* (1928.),¹⁹ napisanom u spomen 400. obljetnice Frankopanove smrti, »ne manje točno ocrtao [...] dušu primorskih naših strana«. ²⁰ No, prednost Crnjanskog je upravo u tome, ističe Maraković, u točnom omeđenju, s točno definiranom jedinicom koja se »ne može smatratim općenito 'našim'«. ²¹ Shodno tome se *Seobe* ne mogu smatrati »'prvim osnovama' našeg romana uopće« jer mi, tj. Hrvati »prije toga imamo čitavu povijest svoga romana, koja i najkritičnije promatrana mora da zabilježi u svoje neosporne uspjehe«. ²² Stoga Radičin stav o »prvim osnova-

¹³ *Korablja*, svibanj, 1/1929.

¹⁴ Ljubomir Maraković, »Novi romani«, 1929., str. 140.

¹⁵ Miloš Crnjanski, *Dnevnik o Čarnojeviću*, Sveslovenska knjižarnica, Beograd, 1921.

¹⁶ Slavko Batušić, »Dva čovjeka (O M. Krleži i M. Crnjanskom)«, *Savremenik*, XVI/2, 1921., 123.

¹⁷ Ljubomir Maraković, »Novi romani«, 1929., str. 140.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Milutin Cihlar Nehajev, *Vuci*, Matica hrvatska, Zagreb, 1928.

²⁰ Ljubomir Maraković, »Novi romani«, 1929., str. 140.

²¹ Isto.

²² Isto.

ma« kao početak nečeg novog Maraković ne prihvaća u apsolutnom smislu, kako kaže, »jer je to novo uporedno s razvojem suvremene književnosti uopće, a nije poteklo iz nekih naročitih ‘naših’ stilskih pretpostavaka«. ²³

Nakon što je razjasnio svoj stav o tome kako u stvari vidi hrvatsku i srpsku književnost, uočavajući njihov očit nezavisan razvoj, Maraković naglašava kako ipak razumije Radičin zanos ovim romanom i ponovno predlaže usporedbu sa Nehajevljevim romanom:

Seobe inače stilski nisu daleko od »Vukova« i njihova stilsko-tehnička građa počiva na istim pretpostavkama: izlaženje iz ekspresionizma usvajanjem čvršće pripovijedačke linije, ulaženje u poslijeekspresionistički idealistički realizam koji se općenito smatra oznakom sadanje literature: smisao za preciznu, konkretnu stvarnost jednako je jak kao i smisao za ideje, osjećaj jednako intenzivan kao i treznoća gledanja, mirnoća stava prema životu i svijetu; stil sliven i stalozhen naprama buntovnoj uzburkanosti i bučnoj eksaltiranosti ekspresionizma. ²⁴

Maraković zatim uspoređuje ova dva romana, srpski i hrvatski, njihovu historijsku atmosferu jer oba djela počivaju na provjerenom dokumentiranom materijalu i oba djela, bez pompe i patosa ostavljaju utisak epopeje. No, on primjećuje i razlike, i smatra da je karakteristična to što težište *Vukova* pada na Frankopane, jedno »živo stablo vjekovne porodične tradicije s individualnim oznakama jednoga naročitog plemena«, dok su Isakovići u *Seobama* jače individue tipskog kolektivnog mentaliteta. Maraković objašnjava: »Psihologija je u tim ‘seobama’ po svijetu gonjenih Srba psihologija Dositeja Obradovića, Vuka Karadžića, Đure Jakšića, Zmaja Jovanovića i tolikih drugih«. ²⁵ Hrvatski kritičar komentira sasvim u skladu s općim stavom da je Crnjanski lirik u naraciji pa smatra da je poeziju tih seoba srpski književnik ocrtao »divnom vještinom, s toliko neisporedive plastike i zrele stilske vještine, te ostaje neizbrisivo u pameti«. ²⁶

I ovdje, kao i u slučaju prikaza romana Branimira Ćosića, Maraković analizira detaljno likove i radnju da bi zaključio da glavna zasluga ovog romana jeste u »neobičnoj i neodoljivoj plastici u crtanju lica [...] te u živoj obojenoj slici atmosfere s opasnim prizvukom dekadentne sjetilnosti, dok su idejni akcenti ostali u nekoj tajinstvenoj polutmini«. ²⁷

Crnjanski je definitivno bio predmet proučavanja ovoga oštrog kritičara i povjesničara književnosti, pa je tako već sljedeće godine pisao o putopisu

²³ Isto.

²⁴ Isto.

²⁵ Isto, str. 141.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

Crnjanskog, *Ljubav u Toskani* koji je izašao 1930. opet kod Gece Kona. Za ovo djelo kaže Maraković²⁸ da ima više karakter sentimentalnog putovanja, kao što je za Goethea *Schweizerreise* ili *Italienische Reise*. Maraković se ovdje poziva ponovno na *Seobe* za koje ovaj put kaže da sadrže neku naročitu mistiku povijesti »koja je na žalost prilično pjesnički zamagljena, i sugestivna više svojom unutarnjom dinamikom, nego li jasnoćom i određenošću svojih kontura«. ²⁹ Godinu dana kasnije poslije svog prikaza *Seoba*, Maraković, sada i na osnovu *Ljubavi u Toskani*, dolazi do zaključka da je problem ova dva djela sličan: »smisao i životna zadaća Slavenstva omjerena o kulturnu superiornost zapadnih naroda«. ³⁰ Slijede potom brojni primjeri koje navodi, a koji se odnose na usporedbe koje vrši Crnjanski između Sjene, ali i ostalih toskanskih gradova i bizantske tradicije i zaključuje da Crnjanskom ne uspijeva ipak pomiriti dvije namjere koje pokazuju da je za ovog spisatelja Toskana trebala stišati slavenskog »varvara« i razbistriti pariške dekadentne mamurluke.

Kroz isti filter slavenstva Maraković je pristupio i prikazivanju druge putopisne knjige Crnjanskog, *Knjige o Nemačkoj* koja je izašla kod istog nakladnika 1931. godine, mada Maraković odmah podvlači³¹ da ova knjiga impresija iz tuđine »nije nikako pendant« *Ljubavi u Toskani*. I ovom prilikom kaže da je *Ljubav u Toskani* »putnička knjiga« u kojoj se osjeća da se spisatelj zaustavlja na svakom mjestu samo onoliko koliko mu put dopušta i koliko to traži njegova radoznalost a koja je uperena na pojavu Madone u toskanskim crkvama i njezina srodnost sa bizantijskim Bogorodicama i u isto vrijeme njezina »samorodnost i samoniklost na tom tlu«. ³² Za *Knjigu o Nemačkoj*, koja je nastala tijekom relativno kratkog boravka Crnjanskog u Berlinu, kaže da je to samo prvi svezak bazirajući se na onom što je sâm Crnjanski na početku najavio: »Ova je knjiga prvi deo jednog dela o Nemačkoj, čiji će drugi deo biti objavljen uskoro«. ³³ Ovo je obećanje doduše Crnjanski samo djelomično ispunio jer taj drugi dio nije napisao, ali je u posthumno objavljenom djelu *Embahade* moguće pronaći opis njegova boravka u Njemačkoj (doduše iz drugog ugla), kao i najavu za taj drugi dio: »Kad ne moram u društvo, skitam se u noći po Berlinu. Spremam Drugu Knjigu o Nemačkoj. Za tu knjigu rekao sam, na koricama prve knjige, da će izići uskoro. Ta knjiga, to je sad ovo što čitalac čita«.

²⁸ Ljubomir Maraković, »Putopisi«, *Hrvatska prosvjeta*, 1930., str. 173.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Ljubomir Maraković, »Knjiga o Njemačkoj«, *Hrvatska prosvjeta*, 1930., 91.

³² Isto.

³³ Isto.

Maraković ovom prilikom ističe najzanimljiviju tezu djela, »onu o slovačkom podrijetlu Dürerovu«, pa naglašava:

I u svojoj toskanskoj, i u svojoj njemačkoj knjizi, g. Crnjanski nečujno i kao ispod površine provlači, i podvlači ideju uzbuđena i topla srca, ideju Slavenstva kao najdublje svoje inspiracije i najjači problem svoga života. To je, bez sumnje i bez svake diskusije, vrlo simpatično i neobično zamašno; ali se baš zato, ne samo radi objektivnosti nego i radi same stvari, treba čuvati nekonzekventna samoobmana.³⁴

Zanimljivo je da se Maraković fokusira na leksički aspekt u djelu Crnjanskog, zamjera mu izbor termina, kako imenica tako i pridjeva, uočavajući nepotrebno fonetsko udaljavanje, tj. suvišno »glavinjanje« i smatra da Crnjanski »nezgrapno« primenjuje fonetsko pravilo »Piši kao što govoriš«:

Ne znam zašto g. Crnjanski piše o »kasapima, molerima i šloserima« (str. 41) kad za to imamo svoje, bolje i ljepše riječi; zatim, zašto piše: badenški, vajmarški, franzingenški, erlangenški, antverpenški kad to nije ničim opravdano, a on sam, na drugom mjestu, piše pravilno: madridski, minhenski, jer se riječima »vajmar«, »minhen« itd. ima dodati jednostavno nastavak *-ski*. Drugo je kod pridjeva: salcburški, bamberški, jer se njihove imenice svršavaju na *-berg*. Koliko je neopravdan i neodržljiv princip t. zv. »fonetike« – jer to zaista nije ni izdaleka fonetski! – u pisanju tuđih imena, vidi se najbolje iz pisanja kao: Trg Podzdamski (str. 46), Potsdam (str. 100), pa Tirpice (str. 61); u imenu Hohencolern (str. 145) ne bi smjelo biti »h« u sredini riječi, a »salcburški« bi se upravo moralo pisati »zalcburški« Verharena piše g. Crnjanski »Fernihern«, a drugo, srodno, flamsko ime piše »Gosaert«, što ni jedno ni drugo po izgovoru nije pravo. A sve jet o glavinjanje suvišno, jer faktično fonetika svih tih imena zvuči sasvim drukčije, i kud i kamo manje apsurdno. Ona je svakom kulturnom čovjeku mnogo jasnija iz originalnog pravopisa imena, nego iz ovakova nezgrapnog primjenjivanja pravila: »Piši kako govoriš«.

Ovaj sud se protivi brojnim stavkama srpskih proučavatelja jezika Miloša Crnjanskog koji navode da Crnjanski u svom jeziku nastavlja tradiciju srpske književnosti XIX. i XX. stoljeća i da se drži književnojezičke norme te da su izbor jezičkih sredstava i njihova uporada duboko motivirani.³⁵

Iz istog su razdoblja i Milutin Velimirović te Rastko Petrović, čija je djela Maraković također prikazao. Kada je riječ o danas zaboravljenom književniku, senatoru i liječniku Milutinu Velimiroviću (1893. – 1973.), koga

³⁴ Isto, str. 92.

³⁵ Usp. Jovan Jerković, »Upotreba glagolskih oblika u narativnoj prozi Miloša Crnjanskog«, *Dissertationes Slavicae, Sectio Linguistica*, XXIV, 1996., 46–47; Živojin Stanojčić, *Iz jezika proze Miloša Crnjanskog: lingvistička istraživanja*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008.

uzgred budi rečeno nema u *Istoriji srpske književnosti* Jovana Deretića,³⁶ Maraković je prikazao do tada jedino njegovo djelo, putopis *Kroz Kinu*, koji je izašao u Beogradu 1930. u izdanju S. B. Cvijanovića. Velimirović je mnogo putovao i osim putopisa o Kini objavio je i putopis *Po Japanu i Mongoliji* (1936.), a tek nedavno je objavljeno memoarsko gradivo koja se čuva u Arhivu SANU (br. 14325). Maraković u ovom opisu puta po Kini vidi prije svega osobni ton autora, usamljenog putnika koji krči sebi put kroz svijet, »upućen na sama sebe«. Za Marakovića ovaj putopis jest zanimljiv, no »nema nikakvih pretenzija da pruži nešto više nego točnu i jasnu stvarnost«.³⁷ Točno je da prenosi vjernu sliku krajeva, ali isto tako je točno, kako veli, da nema nigdje nečeg dubljeg jer »nema nijedne grane u kojoj bi pisac bio stručnjak te bi joj mogao da zađe do dna«.³⁸ Maraković kao da zamjera Velimiroviću što ne zna kineski i što svakako čini da autor ima površan pogled obrazovanog putnika na mnoge stvari, a prvenstveno na kinesku umjetnost, mada smatra da je Velimirović u suštini kao čovjek vrlo skroman i da je uvijek u pozadini.

No, više od nepoznavanja jezika, Maraković predbacuje Velimiroviću vjersko neznanje i poziva se na dio rukopisa u kome autor kaže da je rad misionara vrijedan kad je riječ o isusovačkom astronomskom opservatoriju u Šangaju, ali smatra da katolički misionari stvaraju »duhovnu mržnju i netrpeljivost propovedajući da je samo njihova (katolička) religija prava vera«.³⁹

Zar misli g. Velimirović da je moguće da netko tko zaista vjeruje, dopusti da ono što on vjeruje nije pravo ili da pored onoga, što je za nj i s t i n a, postoji još i druga istina, koja je tomu oprečna? Zar misli g. Velimirović, da bi ijedan Kinez čiji je čitav kulturni i opći život zadahnut njihovim vjerovanjem, učinio ono što je on učinio kao »tolerantni« Evropljanin: da pred tuđim božanstvom pripali žrtvu, da se, kao što je on zapalio svijetlo pred Budinim kipom, pokloni pred Rospelom, u znak neke agnostičke simpatije? Ovakva »tolerancija« često nije drugo nego latentna ignorancija, praktični skepticizam, ili stvarno neznanje. Netolerancija bi bila onda, kada bi netko nasiljem nastojao prisiliti drugoga da prihvati njegovu vjeru kao pravu; ali ako netko tvrdi i dokazuje da je njegova vjera prava, a drugi prihvati njegove dokaze, onda mu je, valjda, slobodno da se po tomu ravna kako hoće. Vjersko se neznanje piščevo očituje i u tom, kada govori kako se u Evropi podižu oltari svecima a da se i ne zna zašto, dok oltara Nebu i Zemlji (kao u Kineza) nema. Kada bi g. Velimirović u Kini naišao na

³⁶ Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, treće, prošireno izdanje, Prosveta, Beograd, 2002.

³⁷ Ljubomir Maraković, »Putopisi«, *Hrvatska prosvjeta*, 1930., str. 170.

³⁸ Isto.

³⁹ Milutin Velimirović, *Kroz Kinu. Putopis*, izd. S. B. Cvijanovića, Beograd, 1930., str. 168.

takve uzore duhovne savršenosti i čiste čovječnosti kao što su kršćanski sveci, on bi im se bez sumnje zadivio; ali ovako, jer su u Evropi, misli da ih mora ignori rati, premda je njihov živi heroizam daleko veći od neživih, iako praktičnih pojmova Neba i Zemlje. Inače g. Velimirović odaje simpatičan zdrav stav u općim moralnim pitanjima, tako u već spomenutoj socijalnoj sućuti s bijednim i ispaćenim rikšama čiji život vrlo dirljivo crta; pa onda kad zalazi među pušače opija, ali sam i ne okusi njihova pogubnog užitka; zatim kad opravdano zazire od seksualnih nastranosti prikazanih na kineskim statuetama itd.⁴⁰

Ono što je Maraković tražio u putopisu Velimirovića, a nije našao, uspio je, međutim, naći u jednom drugom putopisu, srpskog književnika, slikara i diplomate Rastka Petrovića (1898. – 1949.), *Afrika* (1930.). Riječ je o spisu koji bi, ako se uzme naslov u obzir, mogao djelovati pretenciozno, ali kako ističe Maraković, autor se u stvari koncentrira na Ekvator, osobito na obalu od Dakara do Grand-Bassama. Rastko Petrović je tip putopisca impresionista⁴¹ koji svoje dojmove prenosi i na svojim akvarelima gdje su boje svijetle i prozirane. Ovaj je putopis izazvao u svoje vrijeme polemike među čitateljima i neki su kritičari zamerali Petroviću da je iznevjerio osnovne konvencije žanra, čak se išlo do toga da se sumnjalo da je Petrović uopće i bio u Africi i da je to bio samo jedan u nizu od njegovih egzibicionističkih poduhvata.⁴² Maraković, međutim, smatra da je Petrović uspio sjajno prikazati onaj dio Afrike kroz koji je prošao i da je očita Petrovićeva »sposobnost neposrednog proživljavanja svega što gleda i doživljuje, sposobnost uživljanja i uživanja u prirodi, u čovjeku; sposobnost, konačno, da se sve to fizički izdrži, da se svakamo dospije, da se ni pred čim ne preza, i da prema svemu zadrži mogućnost svoga vlastitog gledanja i suđenja«.⁴³

No, kao i u slučaju Velimirovića, i Petroviću Maraković zamjera neku vrstu religijske netolerancije. Poslije hvale Petrovićevih opisa crnačkih plemena, kaže međutim da je čudo samo kako Petrović smatra da Crnci iz religijskih pobuda ubijaju svoje najbliže jer to čine isključivo iz obrednih razloga, a ne iz potrebe. »Zato je čudo«, zaključuje Maraković:

(...) kako ni g. Velimirović, ni g. Petrović ne shvataju zamašnost misijskog rada, njegove presudne uloge u pitanju civilizacije. A vjerojatno je to u prvom redu zato, što prilaze primitivnim rasama (jer i Kinezi su, uza svu svoju starinsku kulturu, baš radi svoje religije, primitivci) kao radoznali putnici posmatrači, kao

⁴⁰ Ljubomir Maraković, »Putopisi«, *Hrvatska prosvjeta*, 1930., str. 171.

⁴¹ Usp. Vladimir Gvozden, *Srpska putopisna kultura 1914–1940. Studija o hronotopičnosti susreta*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

⁴² Miodrag M. Pešić, »Naši najnoviji putopisi«, *Život i rad*, 6/31, 1930., str. 509.

⁴³ Ljubomir Maraković, »Putopisi«, *Hrvatska prosvjeta*, 1930., str. 172.

ljudi kojima je u prvom redu do toga da uoče razlike između sebe i toga dosad nepoznatog svijeta. Ali kada bi prilazili k njima kao ljudi koji treba da nešto učine za njih i među njima, bez sumnje bi uvidjeli golemu zamašnost ovoga pitanja i ne bi pokraj misionara prolazili s onoliko nezanimanja.⁴⁴

Maraković na koncu ističe da se ne želi na ovom mjestu upuštati u dužje argumentiranje o radu misionara no, svakako da je to pitanje koje se ne može mimoći i poziva čitatelje da pročitaju više o hrvatskim misionarima u Indiji.

U zaključku treba istaći da prikazi Ljubomira Marakovića djela iz srpske književnosti predstavljaju male eseje vrijedne pozornosti i analize, i to, iz više razloga. Maraković je prikazao hrvatskim čitateljima važna djela srpske književnosti, prvenstveno Miloša Crnjanskog i Rastka Petrovića koji predstavljaju srpske i jugoslavenske klasike i antologijske pisce. U tome je prilazio i izgradio svoje prikaze na više razina, prmatrajući njihova glavna djela kako s formalne strane, ulazeći u veoma detaljne jezične analize, tako i sa sadržajne strane, analizirajući ne samo narativne postupke, već i sam sadržaj, dosljednost i značenje stavki samih autora. Maraković nastoji biti objektivčan tako da je u stanju cijiniti estetsku vrijednost djela, ali u isto vrijeme ne prašta autorima stavke za koje smatra da u sebi sadrže delikatne moralne vrijednosti. To čineći i argumentirajući, Maraković omogućava u istoj mjeri kako hrvatskom tako i srpskom čitatelju, promotriti književno djelo sa udaljenosti i iz ugla koji često nije iz očito, što srećom omogućuje premostiti uvijek opasne autorefencijalnosti.

Literatura

- Bošković, Ivan J., »Odjeci čina ujedinjenja 1918. godine u dramskoj književnosti i kazalištu«, *Croatica et Slavica Iadertina*, III, 2007., str. 279–317.
- Cihlar Nehajev, Milutin, *Vuci*, MH, Zagreb, 1928.
- Crnjanski, Miloš, *Dnevnik o Čarnojeviću*, Sveslovenska knjižarnica, Beograd, 1921.
- Crnjanski, Miloš, *Knjiga o Nemačkoj*, Izd. Knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1931.
- Crnjanski, Miloš, *Ljubav u Toskani*, Izd. Knjižarnica Geca Kon, Beograd, 1930.
- Crnjanski, Miloš, *Seobe*. Roman, Geca Kon, Beograd, 1929.
- Ćosić, Branimir, *Dva carstva. Roman*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1928.
- Deretić, Jovan, *Istorija srpske književnosti*, treće, prošireno izdanje, Prosveta, Beograd, 2002.

⁴⁴ Isto.

- Gvozden, Vladimir, *Srpska putopisna kultura 1914–1940. Studija o hronotopičnosti susreta*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
- Jerković, Jovan, »Upotreba glagolskih oblika u narativnoj prozi Miloša Crnjanskog«, *Dissertationes Slavicae, Sectio Linguistica*, XXIV, 1996., str. 39–47.
- Maraković, Ljubomir, »Knjiga o Njemačkoj«, *Hrvatska prosvjeta*, XVIII/4, 1931, str. 91–92.
- Maraković, Ljubomir, »Novi romani«, *Hrvatska prosvjeta*, XVI/5, 1929., str. 113–116.
- Maraković, Ljubomir, »Putopisi«, *Hrvatska prosvjeta*, XVII/8, 1930., str. 169–173.
- Pešić, Miodrag M., »Naši najnoviji putopisi«, *Život i rad*, 6/31, 1930.
- Petrović, Rastko, *Afrika, sa jednom putopisnom kartom od Aleksandra Deroka*, Izd. Knjižarnica Geca Kon, Beograd, 1930.
- Radica, Bogdan, *Korablje*, svibanj, 1/1929.
- Stanojčić, Živojin, *Iz jezika proze Miloša Crnjanskog: lingvistička istraživanja*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008.
- Velimirović, Milutin, *Do kraja sveta i nazad-Sećanja jednog lekara iz Pirota 1893 – 1918*, Narodna biblioteka Pirot, 2015.
- Velimirović, Milutin, *Kroz Kinu. Putopis*, Beograd: izd. S. B. Cvijanovića, 1930.
- Velimirović, Milutin, *Po Japanu i Mongoliji*, Francusko srpska knjižara A. M. 1936.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ O SRPSKIM PISCIMA
U LISTU *HRVATSKA PROSVJETA*

Sažetak

U prilogu se analiziraju članci hrvatskoga kritičara i književnoga povjesničara Ljubomira Marakovića (1887. – 1959.) koje je u listu *Hrvatska prosvjeta* objavljivao o srpskoj književnoj sredini, kao primjerice o Milošu Crnjanskom (1893. – 1977.), jednom od najznačajnijih srpskih književnika, ali i o nekim drugim predstavnicima srpske književnosti, uglavnom XX. stoljeća, poput Branimira Ćosića (1903. – 1934.), Milutina Velimirovića (1893. – 1973.) i Rastka Petrovića (1898. – 1949.).

Ključne riječi: Ljubomir Maraković, srpska književnost

LJUBOMIR MARAKOVIĆ ON SERBIAN LITERARY MILIEU
IN A MONTHLY *HRVATSKA PROSVJETA*

Summary

The paper provides the analyses of articles discussing Serbian literary milieu published in a Croatian monthly *Hrvatska prosvjeta* by a Croatian critic and literary historian Ljubomir Maraković (1887 – 1959). Among his subjects of interest was

Miloš Crnjanski (1893 – 1977), one of the most important Serbian writers, but also some other representatives of Serbian literature, mostly from the twentieth century, such as Branimir Ćosić (1903 – 1934), Milutin Velimirović (1893 – 1973) and Ras-
tko Petrović (1898 – 1949).

Key words: Ljubomir Maraković, Serbian literature

Sl. 21.: *Zrno*, Književni kalendar za 1919., uredio Ljubomir Maraković, izdala Hrvatska knjižara u Sarajevu

Jevgenij Paščenko

Marakovićevo sagledavanje kršćanskih odrednica u djelu Ivana Gundulića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.
821.163.42.09 Gundulić, I.

Katolička usmjerenost Ljubomira Marakovića kao povjesničara književnosti predstavlja poseban interes kao jedna od tendencija u povijesti hrvatske književne kritike. Jedan od pristaša hrvatskog katoličkog pokreta, Maraković je apologijom religijskog, katoličkog čimbenika težio izraziti nacionalni identitet u nekatoličkom okružju u kakvom je djelomično prebivala hrvatska kultura. Naglašavajući katolicizam težio je istaći osebnost nacionalne kulture i pripadnost općem krugu europskog katolicizma. Povijest nacionalne kulture i civilizacije pružala je piscu bogato gradivo za opravdanost takvog usmjerenja ili je bila osmišljavana kroz kriterij pripadnosti kršćanstvu odnosno katoličanstvu.

Stvaralaštvo Ivana Gundulića predstavljalo je plodno tlo za takvo interpretiranje. Biografski faktor donosi priznanje pisca o pripadnosti u mladim godinama nečem što je »porod od tmine«, poslije čega slijedi radikalni zaokret i obraćanje religijskom prosvjetljenju što potvrđuju i djela. Dramski komadi ranoga razdoblja, očuvani ili izgubljeni, temelje se na mitološkim temama erotskoga sadržaja na što upućuju naslovi i likovi kao *Posvetilište ljuveno*, *Prozerpina ugrabljena od Plutona*, *Čerera*, *Kleopatra*, *Adon*, *Koraljka od Šira*, *Dijana*, *Armida*. Zaokret prema kršćanstvu izričito simbolizira naslov *Suze sina razmetnoga*, poeme nastale u ozračju svjetonazorskih uvjerenja pisca.

Posve je logično da je Ljubomir Maraković osmišljavao dubrovačkog pjesnika kao svojevrsni amblem trijumfa katoličkoga čimbenika u razvoju njegovog života i stvaralaštva. Objavljen 1938. u *Hrvatskom kolu* tekst o Gunduliću prigodom 300. obljetnice smrti pisca, mada nije opsežan, indikativan je glede metodoloških osobina u Marakovićevom pristupu književnosti.¹

¹ Ljubomir Maraković, *Dživo Franin Gundulić. O tristoj godišnjici njegove smrti.* / Ljubomir Maraković, Rasprave i kritike / Priredila Antonija Bogner – Šaban, Matica hrvatska, Zagreb, 1967., str. 238–248 (tekst citiramo kurzivom iz ovog izdanja, u zagradi bilježimo stranicu).

Težeći protumačiti Gundulićev izraz »porod od tmine«, Maraković naglašava: *ta »tmina« ne znači nužno nikakav lični posrtaj, nikakav izrazito grijешni život, nego princip, način gledanja iz kojega su djela potekla: ono što je u renesansi bilo svjetsko, lakoumno, hedonističko, pogansko* (240). Opreku takvim uvjerenjima istraživač vidi u priznanju pisca *da je on »kristijanin spjevalac koji pravoga Boga pozna«*, smatrajući nadalje da *ovdje »tmina« faktično znači intelektualnu zabludu* (240). Zabluda se vidi u prvotnoj zaokupljenosti renesansnim temama, likovima, sadržajima, od kojih pisac zatim prelazi kršćanstvu. Polazeći od pojma o »razmetnom sinu«, autor sagledava stvaralaštvo dubrovačkoga pisca u svjetlu intelektualnih usmjerenja kao opreku poganin – kršćanin. Poganstvo se vidi u svjetonazorskim osobinama, u privrženosti sadržajima mitološkog, dakle u vrijednostima, likovima pretkršćanskog razdoblja. Vođen kriterijima jedinstva etičkih i estetskih načela, Maraković izjavljuje da *one drame koje naziva »porodom od tmine« nisu ni pošto lascivne i opscene tvorevine, kakvih ima naročito u dubrovačkoj satiri i komediji, nego su nekršćanske ili poganske samo u tom smislu što je u njima erotski momenat prikazan kao isključivo i jedino zanimanje u životu* (240). Ne kršćanstvo je u sadržaju drama koje su *redovno mitološke ili alegorijske, dakle prenesene u neki idealni, nerealni svijet drugih mogućnosti* (240–241) dok »tmina« se vidi u tome *što pjesnik i druge i sama sebe zavarava već i samom pomišlju da je moguć takav svijet u kojemu postoje antikna božanstva i u kojemu se ne misli na suverenitet Božji i na konačnu svrhu ljudskog života* (241). U takvom kontekstu, posve je logično da Maraković kršćanska usmjerenost pisca doživljava kao vrhunac stvaralaštva. Posebnu pozornost i visoku ocjenu kod povjesničara dobivaju Gundulićeva djela izričito religijskog, kršćanskog sadržaja – poznata djela kao *Pjesni pokorne kralja Davida* Rim, 1621.; Venecija, 1630.) i *Suze sina razmetnoga* (Venecija, 1622.). Estetski, idejni uspjeh djela povezuje se ovdje s katolicizmom koji je *neiscrpno značenje umjetnosti* (242).

Međutim, u razdoblju *kršćanskog preokreta* nastaje *Dubravka* (izvedena 1628.) opet izgrađena na mitskim i to ne antičkim, već slavenskim mitološkim likovima i sadržajima. U procijeni djela Maraković također povezuje duhovno ozračje drame s katoličkim svjetonazorom pisca. Mada je siže *Dubravke* građen na »poganstvu«, kritičar ne vidi u tome neki povratak »tmini« već zaključuje: *Iz toga se također vidi da pjesnik, odričući se »poroda od tmine«, zaista nije mislio ni mitologiju kao fikciju ni njezine simbole – jer je to za kršćanina i tako sama slika – nego ono površnoj lakoumno shvaćanje ljubavi, užitka i životnog veselja* (242).

Maraković doživljava književnost kao *dio živoga organizma čitavog narodnog života te u vezi s njima i po njemu dobiva svoju potpunu vrijednost i*

svoj pravi smisao. Povezujući s tim stavom stvaralaštvo Gundulića, upućuje na njegovo značenje, ističući idejne osobitosti njegovih djela. U tom kontekstu vidi izričitu zaslugu Gundulića koji je dugovječnošću i puninom značenja nadmašio sve što je hrvatska književnost dosad stvorila (247). Vještina njegove umjetnosti vidi se u tome da je uspio u Dubravki dati majstorsku kompoziciju i scensku tehniku bez premca, ali autor ne ulazi u o osobitosti sižea, građenog na mitskim predodžbama. Idejna dominantna djela kod Marakovića se nadovezuje na karakteristiku koja je tradicionalno prihvaćena: Dubravka je veličanstvena pjesma slobode, još i danas najljepši i najuzvišeniji izražaj svega oko čega se usredotočila čitava hrvatska povijest i nastojanja hrvatskog naroda (247).

Polazeći od kriterija kršćanstva, kao dominante estetskih, povijesnih vrijednosti, autor ističe njegov značaj u svemu: *Stijeg svetog Vlaha na čelu pobjedničke kršćanske vojske zaista je u potpunoj mjeri slika značenja koje je Dubrovnik zauzeo u životu svog naroda: na polju duha i zanosa za velike ideale, njegovo mjesto je predvodno (247). Zahvaljujući tome Dubrovnik je simbol hrvatstva, izvor nadahnuća generacijama i naciji, on je davao srž i unutarnju snagu svim velikim pokretima, svim snažnim borbama hrvatskog naroda.*

Kratka prigodni tekst Marakovića objavljen je u *Hrvatskom kolu* 1938. u razdoblju društvenog i političkog ozračja ispunjenog idejnim sukobima, suprotnim ideološkim usmjeravanjima, u kojima je potreba obrane hrvatstva, za što se Maraković svestrano zauzima posve je jasna. Isticanje kršćanskoga čimbenika, dakle katoličanstva predstavlja ne samo religijsku apologiju, već i nacionalnu angažiranost.

Uobličavanjem nacionalnog identiteta i njegove afirmacije obilježeni su značajni projekti jednim od kojih je bilo pokretanje *Hrvatske enciklopedije*, nastajale uz potporu i Katoličke Crkve, a u jednom od uredništva bio je i Ljubomir Maraković. U kontekstu Gundulićeva stvaralaštva predstavljen je interesantan prikaz Dubrovnika u petom, zadnjem objavljenom svesku enciklopedije. Napisan od više autora, prema odgovarajućim tematskim sadržajima, prikaz grada prezentira znanstvenu misao i spoznaje glede tako složenog pojma kao nastanak grada i njegov povijesni razvoj. Prvo razdoblje se imenuje kao Bizantsko – od osnutka grada do 1205. godine, nastanak grada prikazuje se prema normama tradicionalno prihvaćenim u akademskoj znanosti. Stanovnici su Epidauru, današnjeg Cavtata morali u početku VII. stoljeća napustiti grad, sklonište su našli su sigurnijoj lokaciji, teško pristupačnoj vapnenačkoj hridini. Dakle, Dubrovnik je nastao u antičkim vremenima, na praznome prostoru bez tragova nekog prethodnoga naselja i tradicionalno se povezuje s napuštanjem Epidau-

ra. Ukazano je na bujnu vegetaciju na toj lokaciji i postojanje, između ostalog mediteranskoga hrasta »duba« s kojim je, kako se pretpostavlja, povezan naziv *dubrava*, dok su obilje vegetacije i druge osobine okoliša davale Dubrovniku *čar i privlačnost*. O mogućnostima postojanja nekog naselja koji bi prethodio nastanku Dubrovnika nije izražena pretpostavka. Istodobno je naglašen značaj okoliša za razvoj gospodarstva, osnovna privlačnost novopridošlim stanovnicima iz Epidaura bila je u prirodnim osobinama, plodnosti terena. Međutim, takve karakteristike okoliša neminovno su morale privlačiti i autohtono stanovništvo prije rušenja Epidaura, na što upućuje izražena pretpostavka o vjerojatnom postojanju utvrda na priobalnom grebenu. Obilježeno je konfrontiranje između doseljenika koji su »spasili glave i duše bogate tradicijama«, čime je potvrđena tradicionalno prikazivana oporba: Slaveni koji su pustošili i pristizali do zidina novoga naselja i plemeniti građani bivšeg Epidaura.²

U ocrtanim povijesnim konturama nastanka Dubrovnika promatra se određena tendencija koja će ući u historiografiju, utemeljena prema binarnom konfrontiranju: plemeniti, kulturno bogati starosjedioci (izričito potomci Jelina ili Latina) i barbari-Slaveni. Nije aktualiziran značaj etnija poznatih kao prehistorijska populacija, koja je prethodila starogrčkim, rimskim, slavenskim migracijskim valovima, uopćeno imenovana kao ilirska.

Lokacija na kojoj je nastajalo naselje poznato kao Raguza, zatim Dubrovnik, sigurno je bila naseljena prije doseljenika iz Epidaura. Privlačne osobitosti okoliša su nužno uvjetovale postojanje ovdje naselja koje je pripadalo predantičkom stanovništvu. Zemljopisne osobitosti lokacije daju razloge za pretpostavku o postojanju objekta s funkcijom svetišta koje je odigravalo ulogu zaštite glavnoga gospodarskoga blaga koje neprekidno kultivirano u regiji – stočarstva. Možemo pretpostaviti da se u nazivu Raguza skriva semantika kultnoga središta u kojem su se vršili obredi usmjereni na očuvanje stoke. Sličnu je funkciju morao imati susjedni Epidaur u korijenu kojega se skriva zoomorfni kod – kao kultno središte stočarstva. Naselje je pripadalo starogrčkoj populaciji koja je razvijala kult čuvara stoke kroz likove starogrčkog božanstva od Apolona do Eskulapa, Asklepija kako se imenovao u evoluciji značenja branitelja.³

Rušenje slavenskim osvajačima tuđeg, bizantinskog kulturnog središta je dovelo do obnavljanja prethodnog svetišta – Raguze koje postupno nadopu-

² »Dubrovnik«, *Hrvatska enciklopedija*. Svezak V. Naklada Hrvatskog izdavačkog izdavačkog bibliografskog zavoda Zagreb, 1945.

³ H. Grégoire, *Asklépios, Apollon Smintheus et Rudra*. Etudes sur le dieu à la taupe et le dieu au rat dans la Grèce et dans l'Inde. *Revue d'histoire des sciences*, Année 1952, 5–2, 45; Jaan Puhvel, *Comparative Mythology*, 1987., 135.

njavalo se stanovništvom – od lokalnih potomaka Ilira koju su već prebivali u fazi asimiliranja, do starogrčkih doseljenika s bizantskog Epidaura. Krunu naselja je predstavljalo slavensko kulturno središte s kultom svete Dubrave od koje je naselje dobilo ime – Dubrovnik. U gradu su se odvijali trajni procesi interetničkih komunikacija od binarnih opozicija: mi – oni, svoj – tuđi, starosjedioci – pridošlice, ratnici – trgovci, Slaveni – neslaveni, Romeji – Slaveni, kršćani – pogani, elita – plebs, građani – brđani, Slaveni – Osmanlije i tako dalje, sve do postupne slavenizacije stanovništva, konsolidiranja polietničke mase u jedan pojam – građani Dubrovačke Republike i konačno – katolici, Hrvati. Izričitu ulogu u homogenizaciji, razumijevanju zajedništva u etničkom smislu odigravalo je kršćanstvo – od bizantinskog zajedništva, zatim konfrontiranja bizantinske i katoličke crkve do trijumvirata katoličanstva. Upravo crkva je ujedinjavala etnije, ispočetka različitog podrijetla, u zajednicu koje su došle do katoličkog zajedništva, imenovanog Hrvatima. Upravo taj hrvatski, slavenizirani, slavenski etnos, pokršten je značio pripadnost Dubrovnika i zaleđa hrvatskom etničkom, nacionalnom korpusu. Upravo katolička crkva je ujedinjavala taj iskonski polietnički, polivjerski konglomerat u naciju. Dubrovačka književnost od prvih pisanih izvora i nadalje reflektira proces etnonacionalnog razvoja od konfrontiranja do konsolidiranja.⁴ Međutim, povijesna memorija je prenosila sjećanje na osnivače slavenskog Dubrovnika, predočavane kao ratoborni osvajači.⁵

Bogata duhovna tradicija reflektirana u tradicijama, prenosila se u generacijama Dubrovčana što na određenom povijesnom i stilskom razdoblju, kroz baroknu stilistiku prezentira Ivan Gundulić, ponajviše *Dubravkom*. Djelo je građeno na snažnoj mitološkoj tradiciji koje je živjela u Dubrovniku i koju je vrsno poznao pjesnik. *Dubravka* je građena na mitskim predodžbama o dolasku proljeća, što je, kako se čini nije opaženo brojnim istraživačima stvaralaštva pisca. Autor pozdravlja dolazak proljeća što je bilo jednim od snažnih izražaja usmene tradicije njegovog zavičaja. Međutim, kao čovjek svojega doba Gundulić je svjetonazorski i stilski – čovjek baroka, svjestan konkretnih političkih okolnosti. Zato on mitsku podlogu koristi za razvoj sižea, usmjerenog na afirmiranje ideje oslobođenja i slobode kao ideala. To je oslobođenje od zime i neumitan dolazak proljeća kao i vjera u slobodu rod-

⁴ Jevgenij Paščenko, »Povijesni korijeni Dubrovnika u sintezi Milorada Medinija«, *Zbornik o Miloradu Mediniju*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa Zagreb – Dubrovnik, 9. – 11. studenoga 2017., gl. urednik T. Maštrović, Zagreb, 2018., str. 251–263.

⁵ Jevgenij Paščenko, »Povijesni tekst prijelaznoga razdoblja: Neke osobitosti sadržaja i forme Kraljevstva Slavena Mavra Orbinija«, *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Vrsta ili žanr*. Zbornik radova s XIX. Međunarodnoga znanstvenog skupa. Split-Zagreb: Književni krug Split, Odsjek za komparativnu književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 2017., str. 48–63.

noga grada. *Dubravka* je izričito barokno djelo, predloženo emblematski gdje mitski početak koji prorasta iz još do nedavna omiljenih renesansnih tema i likova, prerasta u simbol otpora, borbe, vjere u oslobođenja i postaje himnom slobode. Ivan Gundulić je rodoljub koji je nosio u sebi snažnu povijesnu memoriju, znao je za obrede pretkršćanskoga podrijetla koje su živjele u zidinama njegovoga grada kao amblem nacionalne osebnosti. Upravo nacionalne vrline predložava pjesnik uzdižući nacionalnu, slavensku mitsku tradiciju u *Dubravki*. Takvo obraćanje prošlosti ne znači povratak »tminama«, već simbolizira povezanost tradicija, kultura. Gundulić je kršćanin, Dubrovčanin koji nosi u sebi amblem prošlosti kao što su uklopljeni u kapitelu Kneževog dvora bareljefi s izričito mitskim sadržajem pretkršćanskoga podrijetla, očuvani poslije potresa i uklopljeni u novostvorenu baroknu građevinu. Simbolizirali su povezanost vremena, odanost tradiciji koja je živjela u svijesti stanovništva i što potvrđuju brojna djela stare dubrovačke književnosti.⁶

Stav Gundulića prema prošlosti, izražen u djelu *Dubravka* je usporediv s sinovljevim stavom prema očevom nasljeđu. Kao kršćanin, katolik, on je nosio u sebi tu prošlost koju majstorski izrazio u djelu *Dubravka*. U opažanjima Ljubomira Marakovića o suodnosu kršćanskog i pretkršćanskog kod Gundulića taj suodnos je definiran kao harmoničan, kao sastavnice vrijednosti, povijesne memorije ali s dominiranjem kršćanstva. Pjesnik u *riznici svoje poezije vjerno čuva i »Hoja, lera, Dolerija« kao »davnih običaja« i »djevice čiste i blage« stare Helade* što tumači kao *vedru i harmoničnu sintezu vjekovnih naslaga kulture duha na sunčanom Mediteranu oplemenjenih i duboko prožetih životvornom i spasonosnom snagom kršćanstva* (243). Takvom konstatacijom Ljubomir Maraković je izbjegao moguće optužbe u radikalnom dogmatizmu – apologije religioznosti kao neminovne nužnosti, već je predložio katoličku komponentu kao značajnu, harmonično povezanu s drugim stavovima u svjetonazoru Ivana Gundulića.

Literatura

- »Dubrovnik«, *Hrvatska enciklopedija*, Svezak V. Naklada Hrvatskog izdavačkog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1945.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987.
- H. Grégoire, *Asklépios, Apollon Smintheus et Rudra*. Etudes sur le dieu à la taupe et le dieu au rat dans la Grèce et dans l'Inde. Revue d'histoire des sciences Année 1952, 5–2, 45.

⁶ O tome: Evgen Paščenko, »Svjedočenje Ivana Gundulića«, *Etogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*, Meditor, Zagreb, 1999., str. 261–272.

- Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, II. prošireno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.
- Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1945. Trpimir Macan, Željko Holjevac, *Povijest hrvatskoga naroda*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
- Ljubomir Maraković, *Hrvatska književnost 1860–1935*. Stilsko-razvojni pregled, Tisak Tipografije, Zagreb, 1936.
- Ljubomir Maraković, »Erotika u modernoj literature«, *Hrvatska straža*, časopis, IX, 1911., str. 637–638.
- Ljubomir Maraković, *Rasprave i kritike*, Priredila Antonija Bogner – Šaban, Matica hrvatska, Zagreb, 1967.
- Jevgenij Paščenko, »Povijesni korijeni Dubrovnika u sintezi Milorada Medinija«, *Zbornik o Miloradu Mediniju*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Zagreb – Dubrovnik, 9. – 11. studenoga 2017., gl. urednik T. Maštrović, Zagreb, 2018., str. 251–263.
- Jevgenij Paščenko, »Povijesni tekst prijelaznoga razdoblja: Neke osobitosti sadržaja i forme Kraljevstva Slavena Mavra Orbinija«, *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Vrsta ili žanr*. Zbornik radova s XIX. Međunarodnoga znanstvenog skupa. Split-Zagreb: Književni krug Split, Odsjek za komparativnu književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 2017., str. 48–63.
- Evgen Paščenko, »Svjedočenje Ivana Gundulića« u: *Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*, Meditor, Zagreb, 1999., str. 261–272.
- Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
- Jaan Puhvel, *Comparative Mythology*, 1987., 135.

MARAKOVIĆEVO SAGLEDAVANJU KRŠĆANSKIH ODREDNICA U DJELU IVANA GUNDULIĆA

Sažetak

Pogledi Ljubomira Marakovića na staru dubrovačku književnost u publikacijama 1940-ih godina reflektiraju neke idejne osobitosti njegova vremena. U interpretiranju Gundulićeva stvaralaštva izražena je izričita apologija kršćanskog sadržaja ali se autor kritički osvrće i na pretkršćanske reminiscencije u djelu *Dubravka*, budući da dramski spjev dubrovačkog pjesnika sadrži snažan izraz mitske kulture Dubrovnika. Kao svojevrsni kontekst metodoloških principa glede povijesnog razvoja hrvatske kulture predstavlja prikaz početaka grada Dubrovnika u *Hrvatskoj enciklopediji* godine 1945. Opći karakter interpretacije dubrovačke prošlosti upućuje na »dub vremena« u kojem religijski faktor odražava idejne osobitosti intelektualnih krugova kojima pripadao Ljubomir Maraković.

Gljučne riječi: Dubrovnik, Ragusa, Ivan Gundulić, podrijetlo Hrvata

MARAKOVIĆ'S ANALYSES OF CHRISTIAN REFERENCES
IN IVAN GUNDULIĆ'S OPUS

Summary

Ljubomir Maraković's surveys of old Ragusan literature in publications from the 1940s reflect some of the ideological peculiarities of his time. In the interpretation of Gundulić's opus, an explicit apology of Christian elements is expressed, but the author also provides a critical review of pre-Christian reminiscences in the work *Dubravka*, since this pastoral play by the Ragusan poet contains a strong expression of Dubrovnik's mythical culture. As a sort of a context for methodological principles regarding the historical development of Croatian culture, the outline of the emergence of the city of Dubrovnik is represented in *Hrvatska enciklopedija* [*Croatian Encyclopaedia*] from 1945. The general nature of the interpretation of the Ragusan past indicates the »spirit of time«, in which a religious factor reflects the ideological remarkabilities of intellectual circles that Ljubomir Maraković belonged to.

Key words: Dubrovnik, Ragusa, Ivan Gundulić, the origin of Croatians

Ivan Pederin

Ljubomir Maraković i Ante Cettineo

Pregledni članak

UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

821.163.42.09 Cettineo, A.

Za Ljubomira Marakovića može se reći da je bio najvažniji književni kritičar u doba između dva rata koji je kao i mnogi drugi ušutkan 1945. Kao kritičar pojavio se otprilike u doba kad je *Vienac* prestao izlaziti. *Vienac* (1869. – 1939.) bio je časopis s kojim je hrvatska književnost postala nacionalnom,¹ a Zagreb je preuzeo ulogu glavnog grada nacije. *Vienac* je odgojio hrvatsko čitateljstvo i stvorio mentalitet suvremenog Hrvata, načitanog rodoljuba, spremnog podučiti znanca ili prijatelja što je to Hrvatska i hrvatsko rodoljublje. Maraković je bio načitan Hrvat kojega je odgojio *Vienac*, on *Viencu* duguje pomalo odgojiteljsko kritičarsko držanje usmjereno prema njegovoj i našoj Hrvatskoj koju valja razvijati. Bio je provincijalac (rođen 1887. u Topuskom) kojeg je, poslije školovanja u Bosni i Beču gdje je studirao, privukao Zagreb kao i mnoge druge. Zagreb je u času kad je pokenut *Vienac* imao samo 19 tisuća stanovnika. Pisci koji su djelovali u *Viencu* su svi došli iz provincije osim Šenoe, kojemu je međutim otac došao iz Mađarske. Velika većina tih pisaca potjecala je iz skromnih obitelji, pa tako i Maraković. Uredničko držanje *Vienca* zahtijevalo je jedinstvo obrazovane književne Hrvatske da se sile ne cijepaju, a to je uključivalo nazor da »provincija« mora slijediti *Vienac* kao književni svjetionik.

Maraković je u svojim radovima išao za tim da prikaže čitavu hrvatsku književnost od Šenoe pa nadalje, spominjao je književne pravce kao što su realizam, naturalizam, ekspresionizam, budući su se u drugoj polovici XX. stoljeća pojavili stilovi i razdoblja, koji idu jedni slijedom i pokazuju stanovita stilska sredstva koja im daju fizionomiju. Međutim Maraković je među prvima koji je kod nas pisao o ekspresionizmu,² osobito o Krleži kojega smatra ekspresionistom, poziva se na Kasimira Edscmida koji je bio blizak ekspe-

¹ Ivan Pederin, *Časopis Vienac i književna Europa. Njemačka, austrijska i ostale književnosti u hrvatskom časopisu »Vienac«, 1869–1903.*, MH, Zagreb, 2006.

² Ekspresionizam u Hrvatskoj, u: *Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković*, Zagreb, PSHK, MH, Zagreb, 1971.

sionizmu, ali se onda vraćao realizmu. Literatura o ekspresionizmu nije u to doba cvjetala ni u Njemačkoj, najvažnija djela nastala su kasnije, kako piše Wolfgang Rothe, *Theologische, sozioogische und anthropologosche Aspekte einer Literatur*.³

Maraković piše dulju digresiju o suvremenom graditeljstvu i tu ističe kao njegovu vrlinu razumijevanje tog graditeljstva za higijenu. Ovdje se moram prisjetiti Franza Werfela i njegovog podrugivanju »metafizici WC-a«, te seksualnosti kod Werfela koja je vezana s ogavnostima i prostotom.⁴

Sve ovo smo uvodno spomenuli kako bi Marakovića istakli kao stožernoga književnoga kritičara prve polovice XX. st. Valja upozoriti i na njegov odnos prema modernoj. On ističe da moderna ima naklonost prema lirskim ličnostima i egzotici kao Maurice Maeterlinck i Gabriele D'Annunzio za razliku od Dinka Šimunovića koji slika Dalmaciju, Mile Budaka koji slika svoju Liku, Ive Andrića koji slika franjevačku i tursku Bosnu, pa Janko Leskovar.⁵ Njegove simpatije su svakako na strani Šimunovića i Andrića koji je smatrao da pisac mora prikazati svoj kraj kao što su to činili Vjenceslav Novak i Josip Kozarac. Međutim se ovdje iskazuje kao čitatelj kasnijih godišta *Vienca* u kojima je realizam jedva još bio produktivan.

Na drugoj strani Maraković jedva spominje Tina Ujevića, danas priznatog kneza hrvatskih pisaca XX. st., za kojega je književnost bila umjetnost riječi, a on je više nego dobro znao hrvatski, a s Cettineom ulazi čak u sukob. Cettineo, Splićanin, sa Zagrebom kao da nije imao nikakve veze. I usprkos toga Cettineo je pisao izvrsne stihove, a u njima odzvanjaju stečevine klasičnih književnost, pa španjolske i portugalske književnosti koje je dobro poznao, a poznao je i parišku književnu radionicu o kojoj ćemo sada reći riječ, dvije. Stečevine pariške književnosti, pa bečke moderne, nisu osobito glasne u Zagrebu. Španjolski pisac Federico Garcia Lorca postao je književni potomak baroknog pisca Luisa Gongore i njegovog jezičnog čarobnjaštva. On i Ruben Dario iz srednje Amerike došli su u Pariz gdje su primljeni u tamošnju književnu radionici, pače su je oplodili čarolijama riječi.⁶

Maraković je sa svojim klanom ustao kao Jupiter tonans protiv Ante Cettinea od kojeg je tražio da opiše svoj kraj onako kako su to radili Kumičić,

³ Literatura o ekspresionizmu nije u to doba cvjetala ni u Njemačkoj, najvažnija djela nastala su kasnije: Wolfgang Rothe, *Theologische, sozioogische und anthropologosche Aspekte einer Literatur*, Frankfurt am Main, 1977.

⁴ Ivan Pederin, »Franz Werfels Beziehungen zu Tolstoi und Dostojewski«, *Österreich in Geschichte und Literatur*, godište 27(1983) Heft 2. str. 91–99. Slično se podruguje suvremenoj uljudbi i španjolski pisac Pio Baroja.

⁵ Maraković, *Hrvatska književnost ...*, str. 15, 26.

⁶ Emilia de Zuleta, *Cinco poetas españoles* (Salinas, Guilén, Alberti, Cernuda), 1981.

Dinko Šimunović i drugi naprijed navedeni pisci. Bili su to pisci iz *Vienčeva* nasljeđa iz doba kad njegovi urednici Ivan Trnski, Gjuro Arnold i Jovan Hranilović nisu umjeli napraviti korak iz relizma u modernu i druge pravce suvremene književnosti. Nisu znali izići iz rodoljublja XIX. st. (a *Vienac* je stvorio naciju) u suvremenost, što je znala pariška književna radionica, ali i Cettineo. Marakovićev odnos prema Cettineu bilo je uvjerenje da je od njega bolji jer djeluje u Zagrebu prema *Vienčevu* nasljeđu. Cettineo je ipak opisao Split, ali ne onako kako su to radili naprijed navedeni pisci pa se Maraković prema njemu odnosio kao stariji brat. Cettineo je svojim malim splitskim težacima i ribarima umio dati dekor i duh naderalizma i klasičnih književnosti što je sve bilo prije nego lako. A Cettineo je poznavao europske suvremene književnosti bolje nego li Maraković i većina Zagrepčana, prevodio je s portugalskog, španjolskog, talijanskog i francuskog, a njegove pjesme prevedene su na nekoliko zapadeuropskih jezika.

Tako s dogodilo da su neuki zagrebački pisci stalno pisali Cettineu loše recenzije. Ovakve svađe i sukobi među piscima nisu rijetkost. Poznata je svađa između romantičara grofa Augusta von Platena Hallermünde i Heinricha Heinea, Friedricha Nietzschea i Richarda Wagnera, Heine se rado svađao; i kod nas znamo za svađu između Augusta Šenoe i Ante Kovačića.

Tako je Hrvatska za Cettinea postala preuska i on je počeo objavljivati u Beogradu.⁷ Ali kad je došla NDH Cettineo je deportiran u Beograd kao Jugoslaven. Vratio se poslije rata u Split, ali je tamo dočekan kao četnik što nije bio.

Poznavao sam dobro od mene starijeg Cettinea, razgovarao s njim, ali uvijek o poeziji nikad o politici. Politika je za Cettinea bila nešto što on nije niti volio niti razumio. Ja se tih dana sjećam kako sam bio ponosan kad je on pohvalio moju pjesmu *Starost*.⁸ Cettineo je bio posve apolitičan čovjek. Živio je bijedno, nisu mu dali namještenje, pa se izdržavao tako što je davao instrukcije. Živio je u sustanarstvu. A onda su se pojavile *Magarčićeve ekloge* i druge zbirke. S druge strane Maraković je ušutkan i nije se više mogao javiti kao književni kritičar.

⁷ Ivan Pederin, »Antika, sredozemnost i nadrealizam u književnom djelu Ante Cettinea«, *Mogućnosti*, Godište 32, br. 4–5, str. 547–575; Split, 1985. Luko Paljetak, *Književno djelo Ante Cettinea*, 1995.

⁸ Usp. *Vidik* 1, br. 2, str. 27; 1954.

Literatura

- Ekspresionizam u Hrvatskoj, u: *Albert Haler, Mihovil Kombat, Branko Gavella, Ljubomir Maraković*, Zagreb, PSHK, MH, Zagreb, 1971.
- Ljubomir Maraković, *Hrvatska književnost 1860.–1935.: stilsko-razvojni pregled*, 1936., str. 15, 26.
- Luko Paljetak, *Književno djelo Ante Cettinea*, 1995.
- Ivan Pederin, »Franz Werfels Beziehungen zu Tolstoi und Dostojewski«, *Österreich in Geschichte und Literatur*, godište 27(1983) Heft 2. str. 91–99.
- Ivan Pederin, »Antika, sredozemnost i nadrealizam u književnom djelu Ante Cettinea«, *Mogućnosti*, Split, godište 32, br. 4–5, str. 547–575; Split, 1985.
- Ivan Pederin, *Časopis Vienac i književna Europa. Njemačka, austrijska i ostale književnosti u hrvatskom časopisu »Vienac«, 1869–1903*. MH, Zagreb, 2006.
- Wolfgang Rothe, *Theologische, soziologische und anthropologische Aspekte einer Literatur*, Frankfurt am Main, 1977.
- Emilia de Zuleta, *Cinco poetas españoles* (Salinas, Guilén, Alberti, Cernuda), 1981.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ I ANTE CETTINEO

Sažetak

Za Ljubomira Marakovića se može reći da je bio najvažniji književni kritičar u doba između dva rata. Bio je načitan Hrvat kojega je odgojio *Vienac* (1869. – 1939.), i on tom časopisu koji je stvorio mentalitet suvremenoga Hrvata duguje svoje pomalo odgojiteljsko kritičarsko držanje. Maraković je ustao protiv Ante Cettinea od kojega je tražio da opiše svoj kraj onako kako su to radili Eugen Kumičić, Dinko Šimunović i drugi pisci iz *Vienčeva* nasljeđa iz doba kada njegovi urednici Ivan Trnski, Gjuro Arnold i Jovan Hranilović nisu znali napraviti korak iz realizma u modernu i druge pravce suvremene književnosti. Nisu znali izići iz rodoljublja XIX. stoljeća (a *Vienac* je stvorio naciju) u suvremenost, što je znala pariška književna radionica, ali i Cettineo. Marakovićev odnos prema Cettineu bilo je uvjerenje da je od njega bolji jer djeluje u Zagrebu prema *Vienčevu* nasljeđu. Cettineo je opisao Split, ali ne onako kako su to radili naprijed navedeni pisci već je svojim malim splitskim težacima i ribarima umio dati dekor i duh nadrealizma i klasičnih književnosti što je sve bilo prije nego lako. Ante Cettineo je poznao europske suvremene književnosti bolje negoli Maraković i većina Zagrepčana; prevodio je s portugalskoga, španjolskoga, talijanskoga i francuskoga, a njegove su pjesme prevedene na nekoliko zapadnoeuropskih jezika.

Ključne riječi: Ante Cettineo, polemika, *Vienac*, Ljubomir Maraković

LJUBOMIR MARAKOVIĆ AND ANTE CETTINEO

Summary

For Ljubomir Maraković we may say that he was the most important literary critic in the period between the two wars. He was a well-read Croatian raised by *Vienac* (1869 – 1939), a magazine that created the mentality of a contemporary Croatian, to which he owns his slightly paedagogical attitude as a critic. Maraković made a stand against Ante Cettineo, whom he wanted to depict his region in the way Eugen Kumičić, Dinko Šimunović and other authors from *Vienac's* legacy did, from the time when its editors Ivan Trnski, Gjuro Arnold and Jovan Hranilović did not know how to make a transition from realism to modernism and other trends of current literature. They did not know how to leave behind a patriotic 19th century (and *Vienac* created a nation) and step into modernity, which the Paris literary workshop did, and so did Cettineo. Maraković's relationship towards Cettineo was based on a belief that he was better than him because he was working in Zagreb and in accordance with *Vienac's* legacy. Cettineo described Split, but not in the way the above mentioned writers did. He managed to provide decorum and spirit of surrealism and classic literatures for ordinary Split farm laborers and fishermen, which was all but easy. Ante Cettineo was a better connoisseur of the then contemporary European literature than Maraković and most residents of Zagreb were, he translated from Portuguese, Spanish, Italian and French, and his poems were translated into several west-European languages.

Key words: Ante Cettineo, polemics, *Vienac*, Ljubomir Maraković

Sl. 22.: Studije, kritike, intervjui i članci Ljubomira Marakovića pod naslovom: *Katolički idealizam i realizam*, pod uredničkim vodstvom Vladimira Lončarevića i u nakladi *Glasa koncila*, objavljeni su 2009., povodom 50. obljetnice piščeve smrti

Stjepan Matković

Suvremenici Ljubomir Maraković i Mile Budak u bliskosti i razlikama

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.
821.163.42.09 Budak, M.

1. Uvod

Glavna je namjera ovoga članka pokušati izložiti osnovne crte o vezama Ljubomira Marakovića i Mile Budaka koje se mogu pratiti, na temelju arhivskoga gradiva i literature, od njihovih studentskih dana do kraja Drugoga svjetskoga rata. Njihov je odnos simultano obradiv od vremena pripadnosti dvama različitim pokretima hrvatske mladeži uoči Prvoga svjetskoga rata – »mladohrvatskomu« i »domagojskomu« – koji su uglavnom bili međusobno suprotstavljeni, baštineći različite političke tradicije i ideološke svjetonazore. Budakova pripadnost »mladohrvatstvu« obilježena je simpatijama za pojedine liberalne nazore, dok je Marakovićevo »domagojstvo« zrcalilo ustrajavanje na načelima Hrvatskoga katoličkoga pokreta koji se slijedom kritike brojnih pojava u Moderni suprotstavljao i liberalizmu, ali i pojedinim oblicima hrvatskoga nacionalizma. Usporedba njihovih stajališta provedena je analizom priloga koje su objavljivali u glasilima tih pokreta. Zatim je njihov odnos moguće uočiti i kroz vrijeme između dvaju svjetskih ratova, navlastito u 1930-im godinama, u kojemu blisko surađuju u sklopu Matice hrvatske, gdje Maraković kao književni kritičar započinje sustavno ocijenjivati Budakov literarni rad. Ovaj rad pokazuje da upravo nakon uspostave Šestosiječanjske diktature, dolazi do njihova približavanja koje će obilježiti Marakovićeva književna evaluacija Budakovih djela i zajednički pogledi na ulogu Matice hrvatske za hrvatsko društvo. To je pitanje obrađeno analizom gradiva Matice hrvatske. Konačno, tijekom Drugoga svjetskoga rata, u sklopu Nezavisne Države Hrvatske, taj se suodnos isključivo odvijao izvan političke sfere, zadržavajući se na Marakovićevim opisima i recenzijama novonastalih Budakovih djela i to nakon što je pao utjecaj doglavnika u političkom životu NDH koji mu je omogućio da se iznova posveti pisanju književnih radova. Upravo i zbog spominjanja Budaka u jednom nastavnom materijalu Maraković je doživio visoku osudu komunističkog suda nakon Drugoga svjetskog rata.

2. Životni putovi, idejna stremljenja, protivljenja i bliskosti Marakovića i Budaka

Ljubomir Maraković i dvije godine mlađi Mile Budak (rođen je 1889.) pripadaju generaciji koja se u javnom životu pojavljuje na početku XX. stoljeća i svojim djelovanjem, svaki na svoj način, mogu poslužiti kao primjer obilježavanja promjene u kasnom razdoblju Austro-Ugarske, iskazujući otvorenu sklonost prema borbi za svoja idejna stremljenja.¹ Primjereno svojoj generacijskoj bliskosti započeli su s preispitivanjem odnosa u društvu s kojima nitko nije bio zadovoljan. Obojica završavaju osnovno i gimnazijsko školovanje u Bosni i Hercegovini. Prvi maturira u travničkoj Nadbiskupskoj gimnaziji, a drugi u sarajevskoj gimnaziji, predstavljajući tako prve naraštaje djece (u slučaju Marakovića) ili srodnika hrvatskih useljenika (Budaka je financirao stariji brat Joso, koji je prvo živio u Drvaru, a zatim u Sarajevu) koji su svoje karijere započeli ostvarivati u tim od 1878. zauzetim pokrajinama. Maraković nakon polaganja ispita zrelosti odlazi na studije u Beč, a Budak školovanje nastavlja u Zagrebu. To je doba sve ozbiljnijih studentskih okršaja oko različitih ideoloških pitanja. U tom se ozračju s jedne strane potvrđuje Marakovićeva pripadnost nicajućemu Hrvatskomu katoličkomu pokretu (HKP) i to onom dijelu okupljenom oko đačkoga lista *Luč* i Katoličkoga akademskoga društva Hrvatska. Pritom je on odigrao bitnu ulogu, jer je imao povjerenje vrha HKP-a koje mu je dalo zadaću da uređuje *Luč* i na taj način okuplja katoličke srednjoškolska đake i studente.² Katolicizam se pokazao kao putokaz koji je imao znatan utjecaj na brojnu mladež željnu ispravljanja društvenih anomalija. S druge se strane Budak svrstava u redove pravaške mladeži okupljene oko lista *Mlada Hrvatska*, pokrenutoga 1908., a koji je 1910. – 1911. uređivao zajedno s Josipom Matasovićem.³ Kad je riječ o Budaku, njegova je okrenutost prema pravaštvu bila vidljiva još za vrijeme gimnazijskih dana. Pritom pravaštvo možemo shvatiti kao hrvatsku

¹ O biografskim podatcima vidjeti: Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2003. i Tomislav Jonjić – Stjepan Matković, »Dr. Mile Budak – književnik i političar« u: *Iz korespondencije dr. Mile Budaka (1907. – 1944.)*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2012., str. 11–189; Ivo Petrinović, *Mile Budak – portret jednog političara*, Književni krug, Split, 2002. i *Mile Budak: pjesnik i mučenik Hrvatske*, ur. Vinko Nikolić, Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona – München, 1990.

² Petar Grgec, »Noviji katolički pokret među Hrvatima«, *Luč*, br. 2, str. 40; 15. 12. 1921. O opsegu aktivnosti skupine oko *Luči* vidjeti: Tihana Luetić, »Časopis Luč o dokolici i društvenom životu katoličke mladeži početkom 20. stoljeća«, *Croatia christiana periodica*, sv. 36, br. 69, str. 51–83; 2012.

³ O tom vidjeti: Stjepan Matković, »Josip Matasović i 'mladohrvatski' pokret«, *Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti*, Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa, ur. Suzana Leček, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Hrvatski državni arhiv i Društvo za hrvatsku povjesnicu, Slavonski Brod – Zagreb, 2013., str. 151–164.

nacionalnu ideologiju koja u borbi za izražavanjem hrvatskog obilježja Bosne i Hercegovine, ali i liberalnim nagnućima njezinih pristaša, ulazi u spor s pripadnicima Hrvatskoga katoličkog pokreta.⁴ Tako se već po izvješćima sa sarajevske gimnazije među »mladohrvatima« isticalo da »u Travniku jezuiti progone one koji čitaju *Urotu Zrinjsko-Frankopansku*« a »od udruženja postoji samo Marijina kongregacija u kojoj je svaki hrvatski karakter isključen« i na taj ih način »gnječi pretjerani klerikalizam«.⁵ Takva zapažanja izazivala su očekivane odgovore pristaša HKP-a, koji su povremene napade shvaćali kao nedostojan pokušaj »obračuna s katoličkim elementima« u pravaštvu pod lozinkom promicanja antiklerikalizma. Stoga su odgovorili da ne pristaju na pokušaje učenika i studenata okupljenih u *Mladoj Hrvatskoj* da nametnu monopol na patriotizam i dovedu u pitanje katolička uvjerenja. Pritom su posebno istaknuli Budakovu ulogu u »mladohrvatskim« redovima, držeći da je njegovo predsjedanje sastancima, dok je još bio abiturijent, spjevanje himne te uređivanje glavnoga organa i drugih tiskovina bio pokazatelj neprikrivene ambicije u pokretu mladeži, ali i u zagovaranju liberalnih načela koja im nisu bila prihvatljiva iz perspektive kršćanskoga poimanja svijeta.⁶

Važan čimbenik u posebnosti tadašnjih pravaša bila je i njihova neprikriivena potreba za savezništvom s muslimanima, očekujući tako da oni prihvate hrvatsku nacionalnu ideju i tako odluče prijepor o državnopravnoj pripadnosti Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu treba sagledati i Budakovu suradnju s Fadilom Kurtagićem, Salihom Baljićem i krugom oko lista *Behar* koja je bila jedna od potvrde interkonfesionalnog načela pravaštva.⁷ Ta je otvorenost prema islamskomu uvjerenju i otprije nazočna među znatnim dijelovima pravaša, za razliku od pristaša katoličkoga pokreta, kojima je na prvom mjestu bio identitet katoličkih kršćana i shodno tomu fokusiranost na vlastite ideale. Skupini oko *Luči* nije bilo prihvatljivo da i dio mladih pristaša hrvatskoga nacionalizma zazire od katoličke vjere u ime dobrih odnosa s muslimanima. Tako su ukazivali na »mladohrvatsku« spremnost da »iz obzira prema Hrvatima muslimanima govore i protiv nadbiskupa Stadlera i svećenstva«, čime su iznova zauzeli stajalište o potrebi naglašavanja katoličkog obilježja bosansko-hercegovačkih Hrvata.⁸ To nije značilo zanemarivanje muslimanskoga položaja, nego je odražavalo težnju da se što više razmašu ideje HKP-a.

⁴ Kratak pregled sukoba vidjeti u: Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.)*, Glas koncila i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., str. 74–75.

⁵ »Dopis iz Sarajeva«, *Mlada Hrvatska*, siječanj 1908., str. 24–25.

⁶ n. n.; »Politički prevrat?! Ili 'Lav s potenciranim rikom i namrštena vila'«, *Luč*, br. 1, str. 19; studeni 1910.

⁷ O Beharovu profilu vidjeti: Muhsin Rizvić, *Behar. Književnohistorijska monografija*, IP Svjetlost, Sarajevo, 2000.

⁸ Sincerus. Sarajevo (Đačke prilike.), *Luč*, br. 9. i 10, str. 605–606; lipanj 1908.

S druge strane, Marakovićeva *Luč* i Budakovi »mladohrvati« načelno su se suprotstavljali naprednjačkomu pokretu mladih i ideologiji Napredne stranke u koji su pustili duboke korijene u dijelu sveučilišne mladeži, premda su se i na tom pitanju izražavale razlike zbog liberalne podloge pravaštva u kombinaciji s baštinom nacionalnih pogleda Ante Starčevića. Zbog toga je među katoličkom mladeži neprestano postojala sumnja da pravaška strana u ime modernizacije popušta na kulturnom području i širokogrudno prihvaća nekršćanske osobine.⁹ »Mladohrvatsko« okretanje prema modernosti bio im je nagovještaj da je riječ o pokušaju organiziranja »naprednih starčevićanaca« koji se u ime slobodumlja okreću od katolički orijentiranih đaka i studenata. U stvarnosti je to značilo da su »mladohrvati« i »domagojevci« – studenti iz Katoličkoga akademskoga društva Domagoj sa Sveučilišta u Zagrebu koji slijede načela Hrvatskoga katoličkoga pokreta – iz taktičkih razloga koalirali na izborima za akademsko potporno društvo nasuprot »naprednjacima«, ali su polemike o različitim potrebama mladeži i društva nastavljeni u listovima pojedinih skupina.¹⁰ U tom je kontekstu iznova prozivan i Budak kao onaj pristaša »mladohrvatske« mladeži koji je spreman prihvatiti hrvatsku verziju »los von Rom« pokreta jer je, navodno, išao tako daleko da je govorio o mogućnosti prelaska hrvatskoga naroda na pravoslavnu vjeru ako politika Svete Stolice dopusti otcjepljenje Rijeke od Senjske biskupije.¹¹ Unutar sveučilišne mladeži pojavila se u ožujku 1911. i zasebna starčevićanska organizacija pod nazivom Stekliš, koja je ukazala na dvije pojave. Prva je upućivala na neprestano izbijanje unutarnjih prijepora u pravaškim redovima, tako da je Stekliš otpočetak bio u sukobu s »mladohrvatskom« stranom. Druga je pojava potvrdila da nova pravaška skupina među mladima također počiva na liberalnim načelima, što je po pristašama katoličkih đaka značilo da će oni vjerojatno nadjačati »mladohrvate«, ali da će dio sklon katolicizmu ojačati domagojske redove.¹² O tom je govorio i istup Antuna Gustava Matoša, koji je držan za idejnoga predvodnika Stekliša. U programatskom je članku siloviti Matoš zapisao: »Kulturnim programom razlikujemo se od naprednjaka, jer smo u vjerskim pitanjima

⁹ *Fiat Lux! Riječ hrvatskomu đaku i narodu*, Hrvatsko katoličko tiskovno društvo, Zagreb 1909., str. 20.

¹⁰ O taktičnoj prirodi suradnje između »domagojevaca« i »mladohrvata« (daju glasove pravašima »ne radi njih i za njih, nego jer tim rušimo naprednjake«) retrospektivno piše Ivo Šimetin u članku »'Domagoj' na universi«, *Luč*, br. 2, str. 68–69; 15. 12. 1921.

¹¹ Petar Grgec, *Dr. Rudolf Eckert*, HKD Sv. Ćirila i Metoda (S. Jeronima)-Zvona, Rijeka 1995., str. 160. Vidjeti još i historiografsku obradu u: Zoran Grijak, »Odnos Hrvata prema problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije (1891. – 1925.)«, *Bernardin Nikola Škrivanić i njegova doba. Zbornik radova*, ur. Darko Deković, Matica hrvatska, Rijeka, 1997., str. 61–92.

¹² »Stekliš«, *Luč*, br. 7, str. 316; travanj 1911.

umjereni, a od furtimaša, jer smo u tim pitanjima tolerantni. Našeg naroda još ne smatramo zrelim za »kulturkampf«, naših prilika za rastavu crkve od države, pa priznajući potrebu religioznog pozitivnog odgoja za puk, stojimo na Starčevićevom načelu individualne slobode savjesti u vjerskom osvjedočenju«. ¹³ S druge strane, »mladohrvati« su, kako to tumače povjesničari, prozvali Matoša da je iskoračio prema naprednjačkoj omladini, unatoč tomu što mu je kao pravašu moralo biti poznato da su »naprednjaci u opoziciji radi korita, a ne radi hrvatskoga naroda, a taku opoziciju ne smijemo pomagati, nego moramo gledati da je uništimo«. ¹⁴

Za Prvoga svjetskoga rata usporedni nam životopisi pokazuju da je Budak, za razliku od slabovidnoga Marakovića, mobiliziran u prve vojne redove. Unatoč tomu što je na srpskom bojištu, zapravo u valjevskoj bolnici, dospio u zarobljeništvo i prošao mukotrpan put do albanske luke Valona, poslije opisan u romanu *Ratno roblje*, Budak poslije, nakon prebacivanja u talijanske logore, nije prihvatio pozive upućene austro-ugarskim vojnicima iz južnoslavenskoga kontingenta da se priključi jugoslavenskomu pokretu. Za razliku od nekih drugih pristaša Hrvatskoga katoličkoga pokreta (primjeri Petra Grgeca i Ivana Šubašića, koji su stupili u redove jugoslavenskih dobrovoljaca na različitim bojištima) ostao je dosljedan onoj crti pravaštva frankovačke orijentacije koja nije vjerovala u ideju južnoslavenske solidarnosti. ¹⁵ Ipak, Budakovo stajalište tada i nije bilo posve kruto jer je i on, poput mnogih članova Hrvatskoga katoličkoga pokreta, još prije početka Prvoga svjetskoga rata, izražavao poštovanje prema srpskim pobjedama u balkanskim ratovima; njegovo protusrpstvo postat će radikalno mnogo kasnije, nakon neuspješnoga pokušaja da ga se kao kritičara režima ubije usred Zagreba (1932.). Maraković je tijekom rata, krajem 1915., premješten s položaja profesora Velike realne gimnazije u Banjoj Luci na službu u Odjel za bogoštovlje i nastavu kod zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu. Više je dosadašnjih istraživača ukazalo da Maraković nije bio vezan uza stranke, ali je zabilježeno da je u okruženju drugih katoličkih seniora podržavao veze s Janezom Evangelistom Krekom, jednim od središnjih ličnosti Slovenskoga katoličkoga pokreta i prvaka Slovenske pučke stranke, koji je promicanjem

¹³ Antun Gustav Matoš, »Stekliš«, *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XVI., ur. M. Matković, JAZU, Razred za suvremenu književnost, Institut za književnost i teatrologiju, Zagreb, 1976., str. 11.

¹⁴ Tomislav Jonjić, *Antun Gustav Matoš: pod Starčevićevim barjakom*, AGM, Zagreb, 2019., str. 637.

¹⁵ O pogledima Grgeca i Budaka na Prvi svjetski rat iz perspektive sudionika sukoba na bojištima vidjeti: Filip Hameršak, *Tamna strana Marsa. Hrvatska autoigrafija i Prvi svjetski rat*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013., 329–331. Šubašić je pak prvo započeo studirati teologiju i za to je vrijeme pripadao »domagojskomu« pokretu akademske mladeži.

Svibanjske deklaracije utirao put jugoslavenskomu pokretu među Hrvatima i Slovencima. Ta veza s Krekom bila je zapravo samo nastavak rada iz predratnoga razdoblja, kad je taj poznati svećenik i jedan od prvaka slovenskih kršćanskih socijala mladim pristašama katoličkoga pokreta održavao predavanja i tečajeve, napose sa socijalnom tematikom, podržavajući pritom slovensko-hrvatsku povezanost.¹⁶

Tijekom prvoga razdoblja međuratne Jugoslavije, sve do skupštinskoga atentata i uvođenja kraljeve diktature, ne nalazimo dodirne točke između Marakovića i Budaka, osim činjenice da od tada obojica žive u Zagrebu. Maraković je početkom listopada 1919. odredbom bana, uz ukaz kralja Aleksandra i odobrenje Ministarstva prosvjete, imenovan učiteljem u Gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu. U političkom smislu slijedio je 1920-ih program Hrvatske pučke stranke, koja je s uvođenjem Šestosiječanjskoga režima bila raspuštena poput drugih stranka i nije se više obnavljala.¹⁷ Pristaše HKP-a prihvatile su promjene koje su dovele do stvaranja prve jugoslavenske države. Pritom su prihvatili i jugoslavensku misao. U tom kontekstu može se razumijeti i još uvijek nedovoljno protumačena sudbina Hrvatskoga katoličkog seniorata koji će kasnije biti raspušten na početku NDH.¹⁸ Naime, Maraković je jedno vrijeme tijekom međuraća bio na čelu Seniorata, a u trenutku raspadanja Kraljevine Jugoslavije imao je status njegova odbornika. Zapisnik o raspuštanju Seniorata od 6. svibnja 1941. bilježi da je jedan od povoda za okončanje rada te elitne katoličke organizacije bilo i nepovoljno držanje Budaka, tada već ministra, o Senioratu koje je vuklo korijene još iz vremena prije Prvoga svjetskoga rata i navodne izjave doglavnika: »Načelno ja ne trebam veze nikakvih katolika između mene, biskupa i svećenika«.¹⁹

Budak je pak nastavio svoj politički put nakon povratka iz ratnoga zarobljeništva u domovinu u Hrvatskoj stranci prava, koja je od tada zagovarala republikanska načela, a jedan njezin dio odigrat će s uvođenjem kraljeve diktature ključnu ulogu pri osnivanju ustaškoga pokreta. Zapravo su obje stranke otpočetak Kraljevine SHS, kad je riječ o hrvatskoj sceni, bile u sjeni

¹⁶ Vidjeti Andrej Rahten, »Janez Ev. Krek i Hrvatski katolički pokret«, *Hrvatski katolički pokret*, ur. Zlatko Matijević, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 383–393.

¹⁷ Za Marakovićevu sponu s Hrvatskom pučkom strankom i Senioratom vidjeti: Zlatko Matijević, *Slom katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS 1919. – 1929.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998. i *Lučonoše ili Herostrati? Prilozi poznavanju crkveno-nacionalne povijesti Hrvata početkom XX. stoljeća*, Erasmus naklada, Zagreb, 2006.

¹⁸ Lav Znidarčić, »Prvi hrvatski katolički sastanak prije stotinu godina. Dokumenti«, *Kolo*, god. 10, br. 2, str. 415–419; Zagreb, 2000. i rukopis članka Daniel Patafta – Zlatko Matijević, »Hrvatski katolički seniorat (1913.–1941.): osnovne značajke od osnutka do raspuštanja« koji će uskoro biti objavljen u časopisu *Croatica Christiana Periodica*.

¹⁹ Isto.

radićevskoga pokreta i njegove seljačke ideologije. Stoga je sklop Matice hrvatske kao okupljališta nacionalne inteligencije postalo za vrijeme 1930-ih mjesto na kojem Maraković, Budak do odlaska u emigraciju, i mnogi drugi pripadnici građanskih krugova počinju surađivati na području kulture, ali uz jasne naznake političkih ideja koje nisu odgovarale stajalištima dominantne Hrvatske seljačke stranke. Obojica su izabrana za Matičine odbornike, ocjenjuju zaprimljene rukopise i pišu za *Hrvatsku reviju*. Iz pojedinih Marakovićevih recenzija jasno se razaznaje njegovo protukomunističko stajalište. Na primjer, kad je recenzirao Cesarčev roman *Na pragu* (1929.), odbacio je autorove ideološke poglede na komunizam, smatrajući da Matica hrvatska sa svojim umjetničkim, narodnim i odgojnim programom ne može tiskati takva djela. Suradnja će povremeno nadilaziti kulturno-umjetničke teme, tako da će Maraković supotpisati *Protest i apel hrvatskih književnika, umjetnika, kulturnih i drugih javnih radnika 1932.* u povodu atentata na Budaka u Zagrebu.²⁰ Poslije će Maraković i Budak, nakon što se ovaj vratio iz egzila, supotpisati kao odbornici Matice hrvatske u siječnju 1941. podnesak u kojem su dali potporu Filipu Lukasu kao svrgnutomu predsjedniku Matice.²¹ Napad na Lukasa bio je prepoznat i kao dio širega zahvata kojim je vodstvo Hrvatske seljačke stranke nastojalo ukloniti utjecaj nacionalističke oporbe. Na taj su način obojica izrazili svoje neodobranje prema odluci vlasti Banovine Hrvatske da se u Matici postavi povjerenik.²²

3. Marakovićeve recenzije Budakovih književnih djela

Najočitiji primjer odnosa bit će Marakovićeve recenzije Budakovih književnih djela, nastale 1930-ih i tijekom Drugoga svjetskog rata za potrebe Matice hrvatske, kao i mišljenja koja je iznosio o Budakovim književnim dosezima u *Hrvatskoj prosvjeti*, *Hrvatskoj straži* i drugim forumima, poput predavanja u Pučkom sveučilištu.²³ Treba istaknuti da Marakovićeve ocjene u to vrijeme nisu uvijek išle u korist autora, jer je kao iskusni kritičar s osjećajem za estetska mjerila ustrajavao na zadovoljavanju odgovarajuće

²⁰ Više tom dokumentu vidjeti: »Protest i apel hrvatskih književnika, umjetnika, kulturnih i drugih javnih javnika povodom atentata na život Mile Budaka, doktora prava i hrvatskog književnika«, pr. Jere Jareb, *Hrvatska revija*, 4, München, 1975., str. 674.

²¹ *Dnevnik Blaža Jurišića*, pr. Biserka Rako, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., str. 298.

²² Vidjeti: Filip Hameršak, »Komesarijat u Matici hrvatskoj: od juridičkoga spora do političkoga pravorijeka«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, str. 835–858; 2003. i Višeslav Aralica, *Matica hrvatska u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009., str. 95.

²³ Marakovićevi članci »Pripovjedački rad M. Budaka«, *Hrvatska revija*, br. 8, str. 475–477; 1932., »Epopeja seljačkog života«, *Hrvatska straža*, br. 235, str. 4; 1938., »Romani M. Budaka«, *Hrvatska prosvjeta*, br. 5–7, str. 218–221 i br. 8–10, str. 283–289; 1940.

umjetničke razine, preporučivao djela s aktualnim sadržajima i neobrađenu tematiku. Pritom nije odstupao od pretresanja ideoloških autorovih stavova koji su narušavali izdavački program Matice hrvatske. Taj je program, prema Marakoviću, trebao slijediti umjetničke, ali i narodno-patriotske zadatke, koje treba sagledavati u tadašnjim okolnostima. Među prvim recenzijama Budakovih djela nisu sve bile povoljne. Primjer je recenzija *Raspeća* iz 1931., u kojoj je Maraković napisao da ne može preporučiti taj naslov za izdavanje jer je u djelu prevladavalo stajalište o ograničenosti malog intelektualaca, a takva generalizacija lako se može »prilijepiti Hrvatima kao vrlo neugodna poruga u javnosti«. ²⁴ Manje primjedbe iznio je Maraković i u ocjeni romana *Direktor Križanić* (1938.) nazvavši ga socijalno-političkim pamfletom, a zamjerao je da previše inzistira na erotskim iskustvima. Ključna je ipak bila recenzija Budakova glavnoga djela koje je napisao tijekom boravka u Salernu. Po Marakoviću je *Ognjište* Budaka svrstalo među »najplodnije i najkarakterističnije suvremene hrvatske romansijere«. Riječ je o djelu koje je s temom zadružnoga života sveteročkih seljaka »na juriš osvojilo čitalačku publiku«. ²⁵ Prva naklada od 2.000 primjeraka bila je rasprodana, čime se pokazalo da je tema vrlo brzo privukla čitateljstvo, a to djelo postalo bitnim za tadašnju hrvatsku kulturu. Izuzevši književnu vrijednost, jedan od razloga uspjeha mogao je ležati u Marakovićevoj ocjeni da je autor u tom djelu prikazao »nastojanje da vatra na domaćem ognjištu ne utrne«. Time je preneseno iskustvo borbe za održavanjem vlastitoga doma, što je odražavalo piščev odnos prema povijesnoj stvarnosti i izazovima budućnosti. Međutim, Maraković je istaknuo da u *Ognjištu* nije bilo ni političke crte, ni potrebe za obračunima sa suparnicima, tako da je po njemu senzacionalan uspjeh ipak trebalo sagledati u drukčijem kontekstu. Iz recenzije se izdvajala još jedna opaska. Naime, Maraković je u zaključku predložio da se »*Ognjište* tiska u Suvremenoj knjižnici MH, a ne kao redovito izdanje, da ne bi izazvalo one članove kojima iz pedagoških razloga ne bi odgovarala takva tema koju je Budak apsolutno superiorno sastavio«. ²⁶ Takva ocjena bacala je nešto svjetla i na odnose unutar Matice hrvatske. Maraković će u svojim kasnijim pregledima suvremene povijesti književnosti zaključiti da je Budak »najjači onda, kada crta Liku i kleše nezaboravne plastične likove svoga zavičaja«. ²⁷

²⁴ Hrvatski državni arhiv, fond Matice hrvatske-1567, 5/1931.

²⁵ Isto, 24/1937., recenzija romana *Ognjište*, str. 1.

²⁶ Isto, str. 8.

²⁷ *Naša domovina*, sv. 2, gl. ur. Filip Lukas, Izdanje GUS-a, Zagreb 1943., str. 645. Uz tu tvrdnju ide i ocjena za koju možemo kazati da je ipak izrazila potrebu za prilagodavanjem povijesnomu trenutku: »Budak iznosi neobično jakim crtama i majstorski usklađenom analizom krv i tlo one Like, koja je dala prve ustaše, koja je bila okrvavljeno tlo i prvo okrilje organiziranog oružanog ustanka«.

U jednom od svojih zapaženih predavanja nastojao je usporediti Budaka s poljskim piscem Władysław Stanisław Reymontom i njegovim romanom *Seljaci*, koji je u prijevodu Julija Benešića objavila Matica hrvatska. Maraković je pritom naglasio njihove razlike i sličnosti, ukazujući da je Reymont, koji je bio dobitnik Nobelove nagrade za književnost, uspješno »obuhvatio cjelokupni život seljaka u svoj njegovoj ekstenzivnosti iznoseći do u detalje, kao učenik Zolin, u nizu svezaka, odnose na selu i folkloru i religiozne obred (put u Czenstonovu)«. S druge strane, Budak »ne iznosi selo kao kolektiv, izostavlja sve detalje, sav izvanjski život, svu folkloru, a koncentrira pripovijedanje na tok događaja i broj se osoba sve više sužuje«. ²⁸ Drugim riječima, Budak se bavi pojedincima, ali njegov je pristup dobar jer se prihvatio teme koja nije dovoljno obrađena i ne zamara čitatelja s degeneriranim tipovima. Ipak, iz nekih drugih tekstova može se uočiti da iskustvo seljaštva nije bilo zanemarano u književnosti, ali je očito da su bili rijetki pisci koji su o njemu znali sastaviti kvalitetno djelo.

Za NDH Maraković se nastavio baviti Budakom s pozicije književnoga kritičara. U skupnim prikazima hrvatske književnosti pohvalno se izražavao o njegovu opusu. Cijenio je i pojavu novih naslova, poput romana *Musinka*, ali i iznio kritičke opaske na račun romana *Na vulkanima*. ²⁹ Pozitivno je recenzirao i sve sastavnice Budakova »romana-grozda« o Kresojića soju, koji se sastojao od četiri romana: *Kresina*, *Gospodin Tome*, *Hajduk* i *Bazalo*, s tim da je ovaj posljednji ostao u rukopisu, a objavljen je tek 2004., također u Matici hrvatskoj. ³⁰ U tim je djelima Budak u širem luku pratio postupno dokidanje Vojne krajine, kućnih zadruga i pojedinačnih ognjišta od protunapoleonskih ratova i apsolutizma do nestanka starih društvenih struktura krajem XIX. stoljeća. Poput *Ognjišta*, ni u navedenim romanima nije bila isticana politička dimenzija, štoviše može se uočiti i poruka pomirenja. ³¹ Maraković je najpovoljnije ocijenio roman *Hajduk*, držeći ga »vrhuncem čitavoga romana-grozda«, pri čemu je naročito izdvojio da je osnovica toga naslova stari kršćanski odgoj. U recenziji *Bazala* uočio je nedostatke, naglasivši da je Budak u svojoj namjeri da ukaže na potrebu ravnoteže dobra i zla u svijetu preuzeo budistička shvaćanja kojima je aludirao na seljenje duša. Za Marakovića je to bio bilo nepotrebno, tako da je predložio »preoblikovanja misli u smislu kršćanskoga shvaćanja života«.

²⁸ Lj. Maraković, »Epopėja seljačkog života«, str. 4.

²⁹ Ivica Matičević, *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici 1941 – 1945.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007., str. 231.

³⁰ O *Bazalu*, koji je tiskan 2004. vidjeti prikaz: Božidar Nagy, »Mile Budak, Bazalo«, *Obnovljeni život*, sv. 68, br. 1, str. 139–140; 2013.

³¹ T. Jonjić – S. Matković, *Iz korespondencije dr. Mile Budaka*, str. 180.

Ciklus o Kresojića soju nastao je 1944. – 1945., kad Budak više nije imao toliko istaknutu ulogu u ustaškom režimu kao u prvoj etapi NDH, kad je obavljao dužnosti ministra bogoštovlja i nastave, poslanika u Berlinu i ministra vanjskih poslova, ali je i dalje zadržao status doglavnika i ne može se govoriti da je bio posve marginaliziran. Marakovićevo imenovanje redovitim profesorom Visoke pedagoške škole u Zagrebu u listopadu 1944. odredio je poglavnik.³² Za to prvo razdoblje nismo pronašli podatke o izravnijim vezama između Budaka i Marakovića ni u arhivskim dokumentima ni u dnevnim glasilima koja su objavljivala imena posjetitelja vodećim ljudima režima. Zbog toga se i može samo naznačiti već prepričana epizoda o Krleži tijekom Drugoga svjetskoga rata, koja u određenoj mjeri povezuje Budaka i Marakovića. Maraković je namjeravao u srednjoškolsku čitanku uvrstiti i Krležu, poštujući načelo vrijednosti njegova djela. Ipak, prema dogovoru Budaka s Matom Ujevićem do toga nije došlo jer se očito Krležu nije moglo prilagoditi novomu nastavnomu programu, kojim se na početku NDH nastojali revolucionarno otkloniti sve one ideološki protivne sadržaje.³³ No to nije smetalo Marakoviću da kao srednjoškolski nastavnik pohvalno govori o pojedinim Krležinim djelima.³⁴ Sve u svemu, neki od Marakovićevih biografa zaključili su da se on za NDH nije »dovinuo do većih časti, pa tako nije bio imenovan među prvih dvadeset članova Društva hrvatskih književnika, odnosno među prvih deset II. odsjeka za kritiku i duhovne znanosti, koje je 15. srpnja 1942. imenovao dr. Mile Starčević, pročelnik Državnoga zavoda za narodnu prosvjetu«. ³⁵ Takva ocjena nije dakako značila da se Maraković u tom vremenu nije bavio javnim pisanjem. No ono pokazuje da se zadovoljio izradbom članka u kojima se bavio svojom strukom, a ne političkom promidžbom.

U odluci Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Maraković je tendenciozno kvalificiran kao »izraziti klerofašist« koji je »vršio izravnu propagandu za fašizam«. Kao jedna od otegotnih okolnosti navedeno mu je da je u priručniku *Žetva* – čitanci za više razrede srednjih škola – tiskao na jednome mjestu i odlomak iz jednoga Budakova govora u kojem se spominjala uloga majčinstva.³⁶ Politička matematika ratnoga pobjednika nemilosrdno mu je zbrajala javni angažman u različitim

³² Hrvatski državni arhiv, Zbirka personalija – prosvjeta, fond 890, br. 233.

³³ Stanko Lasić, *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži*, knj. 3., Globus, Zagreb, 1989., str. 18.

³⁴ Svevlad Slamnig, »Zapis o profesoru Marakoviću«, *Marulić*, br. 2, str. 147; 1987.

³⁵ V. Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, str. 42.

³⁶ Usp. Iz govora na »Majčin dan« (1941.), *Žetva. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Nauka o književnosti (Poetika)*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1943., str. 470–471.

tiskovinama, a u kojemu nije bilo elemenata promicanja radikalizma, poticanja na nasilje ili sličnih inkriminacija. Time je bio pometen s javne scene po tipičnom obrascu Komunističke partije, koja je pri svojoj korijenitoj promjeni društva i nametanja novoga tipa kulturnog ozračja započela s uklanjanjem protivnika.

4. Zaključak

Na temelju istraživanja dostupnih materijala možemo zaključiti da su Maraković i Budak kao suvremenici, gradeći svoje karijere, prošli različite putove koji su se povremeno prožimali. Raščlamba njihovih života ukazuje da su pripadali generaciji koja se još tijekom srednjoškolskih dana uključila u javne rasprave o društvenim pitanjima. Uoči Prvoga svjetskoga rata pripadali su dvama pokretima mladeži čije su doktrine različito tumačile korijene krize tadašnjega društva. Tijekom međuraća, napose u kontekstu uspostavljanja Šestosiječanjskog režima i zaoštavanja nacionalnoga pitanja koje je izazvano pokušajima nametanja jugoslavenske nacionalne ideologije odozgo, dolazi do približivanja između Marakovića i Budaka. Ono se odvijalo, prije svega, u sklopu zajedničkoga djelovanja u redovima Matice hrvatske. Ta se suradnja nastavila i tijekom Drugoga svjetskog rata, kada je Maraković recenzirao Budakova književna djela. Sva su djela objavljena u izdanju Matice hrvatske i to nakon što je Budakova politička karijera skrenula na rub zbivanja u NDH. Unatoč takvim okolnostima, nove komunističke vlasti su odmah nakon obnove jugoslavenske države optužile Marakovića za »klerofašizam«, premda je bilo očito da on nije pristajao uz ustašku ideologiju kojoj je Budak ostao vjeran do propasti NDH-a.

Literatura

Arhivsko gradivo:

Hrvatski državni arhiv, fond Zbirka personalija – prosvjeta – 890

Hrvatski državni arhiv, fond Matice hrvatske – 1567

Knjige:

Višeslav Aralica, *Matica hrvatska u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009.

Mile Budak: pjesnik i mučenik Hrvatske, ur. Vinko Nikolić, Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona – München, 1990.

- Dnevnik Blaža Jurišića*, pr. Biserka Rako, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
- Fiat Lux! Riječ hrvatskomu đaku i narodu*, Hrvatsko katoličko tiskovno društvo, Zagreb, 1909.
- Petar Grgec, *Dr. Rudolf Eckert*, HKD Sv. Ćirila i Metoda (S. Jeronima) – Zvona, Rijeka, 1995.
- Filip Hameršak, *Tamna strana Marsa. Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013.
- Tomislav Jonjić, *Antun Gustav Matoš: pod Starčevićevim barjakom*, AGM, Zagreb, 2019.
- Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.)*, Glas koncila i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004.
- Stanko Lasić, *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krležu*, knj. 3., Globus, Zagreb, 1989.
- Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko- teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2003.
- Ivica Matičević, *Prostor slobode. Književna kritika u zagrebačkoj periodici 1941 – 1945.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.
- Zlatko Matijević, *Slom katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS 1919. – 1929.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998.
- Zlatko Matijević, *Lučonoše ili Herostrati? Prilozi poznavanju crkveno-nacionalne povijesti Hrvata početkom XX. stoljeća*, Erasmus naklada, Zagreb, 2006.
- Naša domovina*, sv. 2, gl. ur. Filip Lukas, Izdanje GUS-a, Zagreb, 1943.
- Ivo Petrinović, *Mile Budak – portret jednog političara*, Književni krug, Split, 2002.
- Muhsin Rizvić, *Behar. Književnohistorijska monografija*, IP Svjetlost, Sarajevo, 2000.
- Žetva. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Nauka o književnosti (Poetika)*, Izdanje Nakladnog odjela Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1943.

Poglavlja u knjigama, zbornicima i znanstvenim časopisima:

- Zoran Grijak, »Odnos Hrvata prema problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-mo-druške biskupije (1891. – 1925.)«, *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo doba. Zbornik radova*, ur. Darko Deković, Matica hrvatska, Rijeka, 1997., str. 61–92.
- Filip Hameršak, »Komesarijat u Matici hrvatskoj: od juridičkoga spora do političkoga pravorijeka«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, str. 835–858; 2003.
- Tomislav Jonjić – Stjepan Matković, »Dr. Mile Budak – književnik i političar« u: *Iz korespondencije dr. Mile Budaka (1907. – 1944.)*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2012., str. 11–189.
- Tihana Luetić, »Časopis Luč o dokolici i društvenom životu katoličke mladeži početkom 20. stoljeća«, *Croatica christiana periodica*, sv. 36, br. 69, str. 51–83; 2002.
- Antun Gustav Matoš, »Stekliš«, *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, sv. XVI., ur. M. Matković, JAZU, Razred za suvremenu književnost, Insitut za književnost i teatrologiju, Zagreb 1976., str. 11.

- Stjepan Matković, »Josip Matasović i 'mladohrvatski' pokret«, *Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti*, Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa, ur. Suzana Leček, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Hrvatski državni arhiv i Društvo za hrvatsku povjesnicu, Slavonski Brod – Zagreb, 2013., str. 151–164.
- Božidar Nagy, »Mile Budak, Bazalo«, *Obnovljeni život*, sv. 68, br. 1, str. 139–140; 2013.
- Andrej Rahten, »Janez Ev. Krek i Hrvatski katolički pokret«, *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova*, ur. Zlatko Matijević, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 383–393.
- Svevlad Slamnig, »Zapis o profesoru Marakoviću«, *Marulić*, br. 2, Zagreb, 1987., str. 147–150.
- Lav Znidarčić, »Prvi hrvatski katolički sastanak prije stotinu godina. Dokumenti«, *Kolo*, god. 10, br. 2, Zagreb, 2000., str. 415–419.

Članci u periodici:

- »Dopis iz Sarajeva«, *Mlada Hrvatska*, br. 1, str. 24–25; siječanj 1908.
- Petar Grgec, »Noviji katolički pokret među Hrvatima«, *Luč*, br. 2, str. 40; prosinac 1921.
- Ljubomir Maraković, »Pripovjedački rad M. Budaka«, *Hrvatska revija*, br. 8, str. 475–477; 1932.
- Ljubomir Maraković, »Epopija seljačkog života«, *Hrvatska straža*, br. 235, str. 4; 1938.
- Ljubomir Maraković, »Romani M. Budaka«, *Hrvatska prosvjeta*, br. 5–7, str. 218–221 i br. 8–10, str. 283–289; 1940.
- n. n.; »Politički prevrat?! Ili 'Lav s potenciranim rikom i namrštena vila'«, *Luč*, br. 1, str. 19; studeni 1910.
- Sincerus. Sarajevo (Đačke prilike.), *Luč*, br. 9. i 10, str. 605–606; lipanj 1908.
- »Stekliš«, *Luč*, br. 7, str. 316; travanj 1911.
- Ivo Šimetin, »'Domagoj' na universi«, *Luč*, br. 2, str. 68–69; prosinac 1921.

SUVREMENICI LJUBOMIR MARAKOVIĆ I MILE BUDAK U BLISKOSTI I RAZLIKAMA

Sažetak

Autor se bavi propitivanjem veza između Ljubomira Marakovića i Mile Budaka. U prvome dijelu analizirao je odnos između dvaju pokreta mladeži kojima su njih dvojica pripadali u razdoblju uoči Prvoga svjetskoga rata. Zatim stavlja istraživački fokus na međuratno vrijeme u kojemu Maraković započinje ocijenjivati Budakov književni rad, a pri tome ih je povezivala pripadnost Matici hrvatskoj. Autor nastoji ukazati i na neke dodirne točke tijekom Drugoga svjetskoga rata, kada Budak postaje ministrom u vladi NDH-a, a Maraković je imenovan sveučilišnim profesorom. Končno, članak ukazuje na odnos novih vlasti nakon Drugoga svjetskoga rata prema Marakoviću koji je svrstan među »klerofašističke« intelektualce i osuđen, između ostaloga, i zbog navođenja jednoga Budakova govora u čitanci za više razrede srednjih škola.

Ključne riječi: Hrvatski katolički pokret, Mladohrvatski pokret, hrvatski nacionalizam, Matica hrvatska

CONNECTIONS BETWEEN LJUBOMIR MARAKOVIĆ AND MILE BUDAK

Summary

The main aim of this paper is an attempt at displaying the basic features of the connections between Ljubomir Maraković and Mile Budak. Their relationship can be tracked simultaneously from the period when they were involved in two different Croatian youth movements, on the eve of the First World War – »the Young-Croatian« and »Domagoj's«, then during the time between the two world wars, when their work was associated with Matica hrvatska [Matrix Croatica] and when Maraković as a literary critic systematically started to review Budak's literary work, and finally, during the Second World War within the Independent State of Croatia, when that interrelation is based exclusively on descriptions and reviews of Budak's newly published works.

Key words: Croatian Catholic movement, Mladohrvatski pokret [the Young-Croatian movement], Croatian nationalism, Matica hrvatska [Matrix Croatica]

Miljenko Buljac

Spoznajne, psihološke i metodičke sastavnice *Žetve*, hrvatske čitanke Ljubomira Marakovića

Izvorni znanstveni članak
UDK 821.163.42(091)

Uvodne napomene

Spoznajne, psihološke i metodičke sastavnice *Žetve*, hrvatske čitanke iz 1943. godine Ljubomira Marakovića, predmet su ovom istraživanju. *Žetva*, samostalni je autorski uradak, pouzdan izvor znanja, sastavljen od niza pomno odabranih književnih djela ili njihovih odlomaka popraćenih sustavnim spoznajama o književnosti. Autor ju je dovršio za svega nekoliko mjeseci kako bi udovoljio nametnutim školskim potrebama. Ipak, čitanka je plod dugogodišnjeg proučavanja književnosti i rada u školi, također i autorovih kritičkih i književnoteorijskih prinosa. Svojim spoznajnim svojstvima jedan je od najboljih udžbenika koji su učenici u Hrvatskoj imali u svojim rukama, istodobno najbolji književni leksikon, odnosno priručnik s latentnim gradivom teorije književnosti. Autori novijih udžbenika u proteklih sedam desetljeća Marakovićevu *Žetvu* potpuno su zanemarivali, a mnogima od njih bila je nepoznata. Otisnuta je Odlukom Ministarstva narodne prosvjete za školsku 1941./42., a njezino drugo izdanje dobilo je dopusnicu prema rješenju br. 1501–1943 od 21. siječnja 1943. godine. Čitanka ima proširani uvez i omot formata 15x22 cm, 492 stranice, odnosno nešto manje od 31 autorskog arka. Autor ju je prilagodio svojim viđenjima nastavnog plana i programa koji je tada bio tek u izradi, a na njegovu je koncepciju i sam izravno i neizravno utjecao. *Žetva* je ključni izvor znanja učenicima petih i šestih razreda gimnazije, također njihova svakodnevna knjiga. Otvoreni je tip udžbenika zato što autor ostavlja niz mogućnosti u primjeni raznolikih nastavnih postupaka i metoda. Udžbenik je didaktički oblikovan, namijenjen školskom i samostalnom radu učenika; nastavniku da uspješnije podučava, učeniku da u nastavi i u samostalnom radu primjenjuje metode stvaralačkoga čitanja, pisanja i rada na tekstu te provodi analitičko-interpretacijske i dijaloške metode, metodu pismenih radova, usustavljivanja i recepcije. Stručnu ocjenu udžbeniku pot-

pisali su prof. dr. Antun Barac i dr. sc. Antun Bonifačić. Maraković se pri izradi obilato koristio mislima i pobudama brojnih autora koje poimence navodi: Borinski, Walzel, Marholz, Ermatinger, Karlo Scheffler (Nijemci), Jacques i Raissa Maritain, Fondane, de Renéville, Duval, Raymond (Francuzi), Panzini, Falqui (Talijani), J. K. Šmálov (Slovak) i dr. (usp. Maraković, 1943: VIII). Poznato je kako se proces spoznavanja mora zasnivati na didaktičkim načelima: od lakšega k težem, od jednostavnoga k složenom, od bližega prema daljem, od pojedinačnoga prema općem i sl., što znači da se procesi učenikove spoznaje znatno razlikuju od znanstvenikova istraživanja, što je Maraković u svom pristupu i primijenio. Bio je uvjeren da se nauk o pjesništvu još razvija i preobražava pri čemu su stavovi smjenjivi, ali je i svjestan kako u ljudskoj spoznaji nema vječnih istina. Svojim je sugestijama nastojao olakšati procese spoznavanja nastavniku i učeniku; ponuditi im interpretacije, ali im nije nametao svoja tumačenja kao jedina i konačna. Smjernice u radu bile su isključivo jednim od putokaza kojim je učenik mogao krenuti u svom spoznavanju (usp. isto, 1943: V). Maraković je shvatio da mu je zadaća protumačiti pojmove iz duševnoga života prema funkciji u pjesnikovu stvaralačkom radu, tj. primijeniti spoznaje iz psihologije kako bi mogao ući u samu bit problema i s lakoćom recipijentima omogućiti ne samo shvaćanje, nego i primjenu spoznaja o književnosti.

Struktura i kompozicija *Žetve*

Žetva je školski udžbenik raščlanjen na dva nejednolika dijela. U prvome deset je podnaslova s razmatranjima o pjesničkoj intuiciji, nadahnuću i stvaralačkom umijeću, ljepoti pjesničke riječi, estetskim vrijednostima književnoga djela te odnosima prema drugim umjetnostima: arhitekturi, kiparstvu, slikarstvu, glazbi te glumi, plesu i filmskoj umjetnosti, koje se služe »elementima drugih umjetnosti vežući ih u skladnu cjelinu« (isto, 23). Podnaslove prate rukoveti posebno odabranih pjesama i štiva. Na početku je rukovet nazvan »Hrvatska pjesma« te razmatranja u kojima je izložen nauk o stihu i slogu, o prozodiji, metrici i stilistici, o pjesničkoj intuiciji, nadahnuću i stvaralačkom umijeću, ljepoti pjesničke riječi, estetskim vrijednostima pjesničkoga djela te odnosima pjesništva prema drugim umjetnostima. I u drugom, znatno obimnijem dijelu naslovljenu »Književne vrste« uz nizove antologijskih odabira dvadesetak je podnaslova s književnoteorijskim prinosima. Prikazane su: književne vrste u nizu triju književnih rodova, potom bajka i priča, legenda, postanak epa, značajke epa i epopeje, vrste epa, epske pjesme; također i ostali primjeri hrvatske epike: prijelazi od epa k romanu, roman, njegovi odlomci, pripovijest, crtica i novela, oblici od epike k lirici, primjeri lirike, bit i znače-

nje lirike, lirika i dramatika narodne pjesme: drama, razvoj drame i pozornice, unutarnje ustrojstvo drame i primjeri dramatike, opera i glazbena drama, komika i komedija. U četvrtoj skupini pregled je didaktičkih vrsta s djelima koja nije moguće uvrstiti u navedene književne rodove. Riječ je o književnoj prozi koja uključuje esejističku, putopisnu, govorničku, odnosno znanstvenopopularnu prozu. Maraković potpuno odbacuje uporišta koja tumačenja zasnivaju na načelima historicizma i biografizma. Napustio je i zanemario književnopovijesno gradivo te nevažne podatke iz piščevih biografija, sredine, rase i drugih okolnosti, koje su mu nevažne u tumačenju književnih pojava. Na taj način prevladao je slabosti iz *Povijesti njemačke književnosti* (1883.) W. Scherera, koji je u svojim istraživanjima promovirao sastavnice »naslijeda, doživljaja i nečeg naučenog« (Maraković, 1943: VIII.). Prevaguje daje estetskim vrijednostima osmišljavajući ih psihološkim načelima. Autor oprezno savjetuje kako i kada čitati lirsku pjesmu, na koji način ju treba doživjeti i kakvu interpretaciju izvoditi. Snagom intuicije učenici pronađu u vezi mašte i uma, čuvstava i volje, i tako tragaju za smislom i uspostavom logički obrazloženih veza. Književne predloške učenici mogu koristiti u samostalnom radu i u pripremi za nastavu. Čitanka je ključni izvor znanja, a učenik estetski subjekt, aktivni sudionik nastavnoga procesa. Spoznajne sastavnice autor *Žetve* vješto je, primjereno uzrastu i senzibilnosti učenika, utkao u usitnjene didaktičke obroke. Odlike udžbenika su u obrazloženjima koja donosi jasno, jednostavno i nenametljivo, tako što recipijentu prepušta da o književnim pojavama sam uobliči svoje stavove. Autor promiče tezu o skladnu didaktičkom trokutu, u kojem se važnost daje nastavniku koji egzemplarnom nastavom ili pak cjelovitom obradom obrazlaže i tumači književne pojmove i pojave popraćene primjerima iz hrvatske i europskih književnosti, što autoru priskrbljuje naslov utemeljitelja komparatistike. Od osobite važnosti u udžbeniku su rubnice koje usporedno prate književne odlomke, znanstvena i znanstvenopopularna književnoteorijska tumačenja i interpretacije. Ono što danas nazivamo književnim kanonom, Maraković naziva kategorijom, a tu su još i područja, razredi i književne vrste. Proznim vrstama pridodao je govorništvo. Crtački ures knjige potpisuje Vladimir Udatny. Nedostatci udžbenika su u oskudnim likovnim i grafičkim priložima, točnije, u *Žetvi* je samo devetnaest vinjeta, crteža i fotografija.

Marakovićev književni kanon hrvatskih i svjetskih autora

Osim Marakovićeve *Žetve*, učenici viših razreda srednjih škola i njihovi profesori imali su mogućnost koristiti dva udžbenika: *Plodove srca i uma*, koji potpisuje Mate Ujević te *Čitanku* Mihovila Kombola, koja obrađuje hr-

vatsku stariju književnost, tj. književnost do narodnoga preporoda. Pri samom oblikovanju čitanke Maraković se usredotočio na razdoblje od preporoda do onodobne suvremenosti. Naravno, njegova se *Žetva* morala naslanjati na *Prve brazde*, čitanku za 1. i 2. razred, na *Sjetvu*, čitanku za 3. i 4. razred te *Knjigu radosti*, čitanku za 3. razred srednjih škola, koje potpisuje Mate Ujević, a bile su u školskoj uporabi još za Banovine. Uz Matu Ujevića ranije su isticani i njegovi suradnici Pavao Tijan i Vjekoslav Štefanić (usp. Bratulić, 2009: 31).

Autor je bio u dvojbi bi li prvo obradio pjesništvo ili prozu. Iznio je svoj stav: štivom, zahtijevalo bi više razvijenoga smisla za nevezani govor i za logički osnovano razvijanje misli. Bio je svjestan kako je lirika istodobno i jednostavna, i složena. Jednostavna je svojom kratkoćom, sažetosti, neposrednim odjecima doživljaja i misaonosti, a složena zato što zahtijeva istančanu senzibilnost koju ljudi nevjeste knjizi naprosto ne posjeduju jer im je poetski govor potpuno stran. Sam je utvrdio, kako učenici već imaju ranijih spoznaja o pisanju i izražavanju misli, a s metodološkoga stajališta činilo mu se lakšim započeti sa stihovima koji imaju određeni oblik i odmjerjen ritam, pa tek onda prijeći na prozu, koja traži razvijeni smisao za latentni ritam i logičko razvijanje misli (usp. Maraković, 1943: VII). Navedenoj dvojbi oprezno je pristupio.¹

¹ Započeo je cjelinom »Pjesnik i njegovo stvaranje« u kojoj je antologijski izbor poezije i proze kako bi osmislio pojmove književnoga stvaralaštva, mašte, tehničkih vještina, stvaralačkog duha, intuicije i inspiracije. Zastupljeni su: Hugo Badalić (*Hrvatska himna*), August Harambašić (*Hrvatska Hrvatom, Neveni*), August Šenoa (*Hrvatska pjesma, Kameni svatovi*, odlomak iz *Seljačke bune*, te *Propasti Venecije*), Petar Preradović (*Pjesnik, Starac klesar, Naša zemlja*), Vladimir Nazor (*Trofej, Rieči*), Dragutin Domjanić (*Kaj, U rudniku*), Tin Ujević (*Oproštaj*), Sida Košutić (*Grana omorike*), Silvije Strahimir Kranjčević (*Heronejski lav*), Antun Gustav Matoš (*Kod kuće*), Josip Kozarac (odlomak iz *Tene*) i Eugenije Kumičić (iz *Jelkina bosiljka*).

Prozne književne vrste Maraković razmatra na predlošcima *Šume Striborove* Ivane Brlić-Mažuranić, *Palčice* Hansa Christiana Andersena, *Halugice* Vladimira Nazora, *Lidijine ruže* Vladimira Deželića st., odlomcima iz *Zlatarova zlata* i *Diogenesa* Augusta Šenoa, *Na rođenoj grudi* Ksavera Šandora Gjalškoga, *Dva svieta* i *Tita Dorčića* Vjenceslava Novaka, *Propalih dvora* Janka Leskovara, *Biega* Milutina Nehajeva, *U registraturi* Ante Kovačića, *Ognjištu* Mile Budaka. Potom donosi pregled epskih stihovnih vrsta uz odlomke iz Homerove *Ilijade* i *Odiseje*, zapisanih stihova o Isusu, Mariji i grješniku, pjesama Andrije Kačića Miošića, odlomak iz 5. pjevanja Gundulićeva *Osmana*, iz *Biedne Mare* Luke Botića, *Kohana* i *Vlaste* Franje Markovića, *Prvih ljudi* Petra Preradovića, *Doma* i *svieta* Franje Markovića, *Medvjeda Brunda* i *Utve Zlatokrile* Vladimira Nazora, odlomak iz 5. pjevanja *Pakla* Dantea Alighieria, *Gospodina Tadije* Adama Mickiewicza. Pripovjedna proza koju Maraković naziva 'pripoviest, crtica, novela' zastupljena je predlošcima narodnih pripovijedaka i legenda te odlomcima iz *Tri dana kod sina* Josipa Kozarca, *Čiji je Velebit?* Mile Budaka i *Majka* Frana Mažuranića. Poglavlje »Od epike k lirici« popraćeno je *Baladom o obješenjacima* François Villona, potom španjolskom romancom o *Cidu*, pjesmama *Bjelana* Stanka Vraza, *Mrtva ljubav* Petra Preradovića, *Vir* i *Fratarska oporuka* Augusta Šenoa, *Vjetar šumori* Đure Arnolda, *Jela* Stjepka Trontla, *Balada o Tounjčici*, pjesme iz *Hrvatskih kraljeva* Vladimira Nazora.

Autor je pred sobom imao ključnu misao o važnosti praktične uporabe, tj. nastavniku je ostavio mogućnost da u izboru teme i obradi novih nastavnih sadržaja može krenuti i drugim smjerom. Ivica Matičević (2007: 102) upozorio je na kritički osvrt iz pera Gorana Kovačića koji se odnosio na odabrana književna djela u *Žetvi*, objavljen u *Tjedniku* br. 6, od 24. siječnja 1942. godine, koji udžbeniku priznaje primjerenu preglednost i odmjerenu 'psihologijsku osnovicu', ali iznosi prigovor Marakoviću kako se oslanjao na starija djela hrvatske književnosti, dok su modernistička i suvremena potpuno izostala. Prigovor bi se mogao odnositi na neznatnu zastupljenost naraštaja kojemu je pripadao Goran. U odnosu na udžbenike koji su mu prethodili, autor se pri odabiru tekstova morao usredotočiti na razdoblje od preporoda do četrdesetih godina prošloga stoljeća. Za objašnjenje samo nekih pojava Maraković je uzimao primjere iz djela nastalih ranije: Marulić, Držić i Gundulić zastupljeni su kratkim ulomcima, Zoranića nema, a Kačić i Relković tek su spomenuti. Autor je svjestan da noviji književni oblici potiskuju starije, da se književnost u svemu pomalo razvija i usavršuje, a pouzdano u razvoju senzibilitnosti. Maraković je stvorio svoj književni kanon hrvatskih autora, niz kojem je na čelu August Šenoa, zatim Vladimir Nazor i Petar Preradović, svi s osam naslova, a prate ih August Harambašić, Antun Gustav Matoš

Lirsko pjesništvo autor je obuhvatio u četiri tematske cjeline: »Bog i duša«, »Narod i zemlja«, »Pjesnik i život«, te »Čovjek i svijet«. »Bog i duša« popraćena je pjesmom *Peti svibnja* Alessandra Manzonia, *Smrti Petra Preradovića*, *Nadgrobnna ploča* V. Deželića st., *Noć bez njega* Izidora Poljaka, *Golub* Antuna Bonifašića te *Nat-i-šerif* Safet-bega Bašagića. »Narod i zemlja« pjesmama *Hrvatskoj* Augusta Harambašića, *Himna Zvonimira* Huga Badalića, *Epitaf bez trofeja* A. G. Matoša, *Zavičaj* Olinka Delorka, *Čić* Drage Gervaisa, *Bura na Braču* Tina Ujevića, i *Ljudi nizine* Aleksandra Kokića. »Pjesnik i život« prikazane su pjesmama *Zamišljen, sam...* Francesca Petrarce, pjesmom *Gazela* Stanka Vraza, izborom iz *Sitnih pjesama* Augusta Harambašića, *Tuga* Alfreda de Musseta, *Poniknuh glavom ponosnom* Vladimira Vidrića, *Život* Luke Perkovića, *Večernji vidik* i *Na novu plovitbu* Dobriše Cesarića te *Pod teretom sjene* Vinka Kosa. Četvrtu cjelinu »Čovjek i svijet« predstavljaju pjesme: *Lasatvicama* Ivana Zahara, *Jorgovane...* Ante Evetović-Miroljuba, *Crni dan* Petra Preradovića, *Nazorovih Topuskih elegija*, Harambašićevih *Idila*, *Nadpisa u gori* Ljube Wiesnera, *Težakova večer* Ive Lendića, *Jutarnja zvijezda pozlaćen orah* Dragutina Tadijanovića, *Blistavi rub* Jeronima Kornera, *Naši skulari* Vinka Nikolića, *Škola za praznike* Vjekoslava Majera, *Misli na rieku* Vladimira Kovačića, *Mačuhica* A. G. Matoša, *Otmjena dosada* i *Tiho prihaja mrak* Dragutina Domjanića, *Njezin povratak* Vlade Vlajsavljevića te *Nazorov Cvrčak*. Lirika i dramatika narodne pjesme protumačene su *Hasanaginicom*, pjesmama *Danas je osmi dan*; *Ive jaše*; *Tuge moje, tuge!*; *Liepo ti je rano uraniti*; *Vozila se*; te *Tamna noć!* Dramske predloške na kojima aktualizira ustrojstvo drame, primjere dramatike te razvoj drame i pozornice Maraković je zasnovao na ulomcima iz Sofoklove *Antigone*, Vojnovičeve *Dubrovačke trilogije* i *Ekvinocija*, Shakespeareova *Hamleta* i *Julija Cezara*. Komiku i komediju razmatra pjesmama *Stari mladić* Drage Gervaisa, te *Basna* i *Kralj prognanik* A. G. Matoša, potom ulomcima iz Držićeva *Skupa*, Nemčićeva *Kvasa bez kruha*, te Jurkovićeve *Kumovanja*.

Poučno pjesništvo započinje eksplikacijom o basni, paraboli i paramitiji, epigramima, zagonetkama i poslanicama. Basnu proučava na primjeru *Goluba i svrake* Stanka Vraza, parabolu na *Koscu* iz *Petdeset priča* Marka Marulića, aforizme Ante Dukića, epigrame Petra Preradovića, a sarkastičnu društvenu satiru pjesmom *Gospodskomu Kastoru* Silvija Strahimira Kranjčevića.

i Dragutin Domjanić. Niz se nastavlja zastupljenim književnicima: Stanko Vraz, Tin Ujević, Silvije Strahimir Kranjčević, Dobriša Cesarić, Hugo Badalić, Franjo Marković, Vjenceslav Novak, Vlado Vlasisavljević, Ivo Vojnović, Mile Budak, Vladimir Deželić st., Josip Kozarac, Drago Gervais, Đuro Arnold, Antun Bonifačić, Ivana Brlić-Mažuranić, Olinko Delorko, Ante Dukić, Luka Botić, Ante Evetović-Miroljub, Ksaver Šandor Gjalski, Janko Jurković, Aleksandar Kokić, Sida Košutić, Ante Kovačić, Vladimir Kovačić, Eugenije Kumičić, Jeronim Korner, Vinko Kos, Ive Lendić, Vjekoslav Majer, Fran Mažuranić, Milutin Nehajev, Antun Nemčić, Vinko Nikolić, Luka Perković, Izidor Poljak, Dragutin Tadijanović, Stjepko Trontl, Vladimir Vidrić, Ljubo Wiesner i Ivan Zahar. U Marakovićevu književnom kanonu nije bilo mjesta za Miroslava Krležu, Dinka Šimunovića, Milana Begovića, Frana Galovića, Janka Polića Kamova, Ivu Andrića, Slavka Kolara i neke druge književnike, bez obzira što im je priznavao određene literarne, odnosno scenske vrijednosti. Pišući o hrvatskoj modernoj Šimunovića nije ni spomenuo, a »Begović se prenosi u talijansku renesansu Zoe Boccadoro« (Maraković, 1936: 17). Malo je autora koji su na sretan način prevladali ekspresionizam, tvrdi Maraković. Krleža se u romanima »raspršuje u disparatne niti« (isto, 23), a samo Ujević »...u naponu intelektualne snage, daje stihu neobičnu fluidnost i lakoću, uz istinsku dubljinu osjećaja i polet smione misli. Lirika M. Krleže čini se doduše da postepeno opada sa sve većim ogorčenjem i pesimističnim zamračenjem subjektivnog horizonta. Krležin razdraženi bijes kojim razjađeno grize sve oko sebe, ne da svijetlim momentima ulaza u tu poeziju cinične kletve i poruge, i u tom je tragika konstruktivnosti jednoga od najjačih talenata suvremene hrvatske književnosti« (isto, 23–24). Upravo je to Marakovićevo čvrsto uporište kojim je opravdao svoj izbor, ljestvicu vrijednosti i književni kanon u kojem nije bilo mjesta Krleži. Književni kanon europskih autora donosi niz u kojem su zastupljeni: Homer, Dante Alighieri, Shakespeare i Petrarca; potom Villon, Mickiewicz, Musset i Manzoni. Iz književnosti Bosne i Hercegovine zastupljen je Safet-beg Bašagić, a Maraković ga je uvrstio kao hrvatskoga književnika.

Spoznajne, gnoseološke sastavnice

Književne su vrste obrađene obrnutim smjerom: nakon proznih vrsta, epike, romana, pripovijetke, crtice i novele, protumačeni su lirski oblici i primjeri lirskoga pjesništva, dramski oblici, drama i razvoj pozornice te didaktičke vrste, govornička proza, a u dodatku su obavijesti o književnim smjerovima, čime se autor odužio književnoj historiografiji. Maraković precizno utvrđuje svojstva književnih rodova: »Epika je *ekstenzivna* ili opširna,

široka i *objektivna*, nepristrano mirna. Lirika je *intenzivna* ili duboka, snažna i *subjektivna*, osobna. Dramatika je *direktna* ili neposredna i *impulzivna* ili udarna« (Maraković, 1943: 121). Gnoseološke sastavnice prilagođene su psihološkim načelima stoga što učenika vode preko doživljaja prema spoznaji i primjeni znanja. Čak i kad bismo primijenili naknadna pravila Dragutina Rosandića (usp. 2005: 161), pravila o uobličavanju umjetničkih i znanstvenih sadržaja u čitankama, za Marakovićevu *Žetvu* mogli bismo utvrditi kako je u skladu s načelima odgojne i psihološke primjerenosti, obrazovne opravdanosti i didaktičko-metodičke uobličivosti. A što se pak tiče dosega onodobne znanstvene misli, Maraković ju je u svemu premašio.

a) O epskim proznim i pjesničkim oblicima

U *Predgovoru* navodi: »Glavna je moja težnja bila, da stvorim knjigu, koja ne će biti zbirka definicija ni sredstvo za nabranje, nego podloga, na kojoj će školski rad učeniku razvijati misli i obrazovati ukus« (Maraković, 1943: VII). Na početku postavlja dvojbu ne bi li bilo uputnije započeti prozom, zatim prijeći na vezani govor, potom na pjesništvo. U *Počelima i sastavu književnoga djela* Maraković osmišljava pristup proznim vrstama, upozorava na narativnu susljednost starijih i mehanizme asocijativnosti novijih djela, pojavu prelamanja sižea, crtanje interijera i eksterijera, opis (deskripciju) i pripovijedanje (naraciju), uporabu vanjskog opisa te jasnog i zornog pjesničkoga opisa (orisa) te opisa u koji se uključuju pojedinosti o izgledu, tj. obličju uporabnih predmeta i tehničkih pomagala u zadanom povijesnom razdoblju, potom staleške osobitosti, opis nošnje, oruđa i oružja. Visokom razinom znanstvene eksplikacije autor prosuđuje o prosopografiji, vanjskom, posrednom opisu značaja ili karaktera, za razliku od etopeje, prikaza duše, tj. izravnoga ili neposrednog psihološkog opisa, suptilna prikaza doživljaja, vjernog načina mišljenja i govora, intimnog tona, slikovitosti i zornosti, prizora i prikaza ljudskog mnoštva na gozbama, saborima, sajmovima, pučkim svečanostima, bitkama, krunidbama i sl., o čemu tek odnedavno imamo ozbiljnijih prinosa (usp. Bačić, 2012: 267–268, 118–119). Iz govornih replika Maraković osmišljava karakter osoba, njihove slabosti i vrline. Istražuje se njihova uvjerljivost, razmjena osjećaja i misli, odgovara li razgovor prilici i situaciji, i je li uklopljen na zgodnu mjestu. Autor čitanke analizira kompoziciju književnoga djela, raspravlja o njoj, o sastavu djela, primjerima epizoda, paralela i hrije. Utvrđuje načine pripovijedanja ili naracije. Raspituje se je li kazivanje o događajima ostvareno u sukcesivnoj asocijaciji, kako su zbivanja ušla u našu dušu bez obzira kako bi odjeknula u zbilji, ili pak kako su se našla u logičnom nizu te odgovaraju li jedno drugima kao uzrok i posljedica

(usp. 115). Istražuje se ritam pripovijedanja, unutarnje veze između događaja te uzročnost živom, zornom pripovijedanju. Maraković razmatra primjere visokoga stila i stilistike utemeljene na prirodnosti i raznolikosti. Upozorio je na tehniku pisanja kratkoga daha, zaokupljenost glavnim mislima, razmatra analitički stil, potom se usmjerio sintetičkom. Primjere analitičkog stila prikazao je kritičkom ocjenom Mažuranićeva epa *Smrt Smail-age Čengića*, a sintetičkoga na ulomku iz romana *U registraturi* Ante Kovačića. Proznim vrstama prethode tekstovi novela koje donose unutarnje napetosti, a one su u opreci s pripovijetkama vanjskog tijeka radnje i životnoga ritma. Tekstovi su namijenjeni za čitanje prvo u samostalnom radu, potom za čitanje ulomaka i teksta u egzemplarnoj nastavi uz tumačenje i razmatranje razlika pripovijetke, novele i crtice:

»Ako je radnja pripovjedačkoga djela takva da ne obuhvaća čitavu sudbinu glavnoga junaka, nego *manji niz* suvislih događaja, koji bi u romanu imao značenje epizode, zove se takvo djelo obćenito *pripoviest* ili *pripoviedka*. Pripoviedka ne donosi potankih analiza atmosfere i duševnih stanja, ali ih u sažetijem obliku unosi ipak u pripoviedanje, koliko je potrebno. Ako se pripoviedka ograničuje na strogo povezano pripoviedanje događaja, koji je *neobičan, nenadan* ili *zagonetan*, naziva se *novelom* (tal. *novella*, *novost*, *viest*)« (Maraković, 1943: 286).

Autor navodi Giovanni Boccaccia, utemeljitelja novele, upoznaje učenike o strukturi *Decameron*a, o naratorima koji u otmjenu društvu i u okolnostima ladanjskog okruženja u doba kuge pričaju priče koje novelist unosi u 'knjigu deset dana', donosi sociološki okvir, najavljuje pripovijedanje kojim se prikrađuje vrijeme i natjecateljski duh u stvaranju kratke, zanimljive i napete priče u kojoj »...pripoviedanje teče bez zapinjanja i zastranjivanja, a stil je privlačljiv i jasan, sugestivan« (isto). Maraković je upozorio i na negativne utjecaje kojima bi *Decameron* u shvaćanjima školske mladeži mogao unosom ljubavnih zgoda razuzdana značaja stvoriti lakoumne i cinične stavove o odnosima među ljudima različitih spolova, zbog čega je Boccaccio i dospio na zao glas (usp. isto). Autor navodi niz drugih prinosa novelističkoj prozi: Cervantesove *Uzorite novele*, njemačke romantike Armina, Tiecka, Eichendorffa i Goethea, francuske noveliste Prospera Mériméa (*Carmen*, *Colomba*) i Guy de Maupassanta, 'kralja novele' Rusa Turgenjeva. Novela je imala brojne sljedbenike u hrvatskoj književnosti, ali je shvaćena široko, slobodnije, pa su ih često nazivali 'pripoviestima' samo zato što su jače isticali dijalog, opise i psihološku analizu. Posebnim osjetilom Maraković bi prepoznao fraziranja, primjere verbalizma i bombastičnog stila. Pitao se je li osnovna misao potkrijepljena i protumačena novim spoznajama, jesu li rečenice jednostavne i skladne, čiste i razumljive, ima li u njima tuđica i barbarizama, solecizama, neologizama,

arhaizama i anakronizama, sinonima, homonima i paronima. Razmatrao je sklopove rečenica; upozoravao na neprirodne rečenice s umetnutim zagradama, parentetske, u kojima je spriječen protok misli. Razmatranje o proznim oblicima dovršava se crticom »Majka« iz *Lišća* Frana Mažuranića.

U udžbenicima, pregledima književnosti, priručnicima te teorijama književnosti zanemareni su prijelazi između epa i romana te epike manjega opsega u liriku. Nigdje kao u Marakovićevoj *Žetvi* nisu s toliko akribije suptilno prikazani prijelazi od epskih vrsta k lirici, te od lirike k dramskim i epskim vrstama. Maraković je upozorio na odabir motiva s lirskom oštricom, čime se postiže snažni, učinkoviti uspon čuvstava, što se kadšto postiže naslovom poput Preradovićeve pjesme »Mrtva ljubav« ili pak već prvim stihom neke pjesme, pri čemu nam se objašnjava poticaj ili izvor navedenoga čuvstva: »Tim se sam osjećaj pomalo stišava, ali i bistri, te iza nagloga prvog naleta ostavlja dublji trag u duši. Neriedko se izražava oštrica (osobito ako je ona više misaona, nego li čuvstvena) riečima, koje od osoba, što govore u pjesmi. To je *lirski element* takve pjesme. *Epski* se sastoji u tom, da se čuvstvo izvodi iz nekoga događaja, koji se pripovijeda sad sažeto, kratko u pjevnom, *muzikalnom* obliku (romanca, balada), sad šire i mirnije poput *novela* u stihovima (pjesnička pripovijest), sad u stihu krepkoga glasnog govorenja ili deklamacije (povjestica, pjesnička impresija)« (isto, 300).

Maraković je obrazložio strukturu balade prema njezinu arhetipskom obliku François Villona s lirskom formom od tri kitice sastavljene od 7 do 10 stihova, ili pak prema talijanskom uzorku plesne pjesme lirske značaja od dvije kitice koje završavaju istim stihom, a sastoje se od 4 i 10 stihova: »I te su pjesme *pjevnog*, ali više *narativnog* značaja, a sadržaj im je epizoda s *tragičnim* svršetkom, pri čemu nesreću i propast redovno donosi neka *tajanstvena sila* (vile, vilenjaci, sablasti i sl.) ili neki neuklonjivi *udes*« (isto, 301). Na kraju ističe: »Kod nas se obično shvaća balada onako, kako ju je iznio romantizam prema zbirci starih *škotskih* narodnih pjesama Thomasa Percya iz 1765. godine« (isto). Za razliku od Marakovića, Milan Begović je npr. puno slobodnije shvaćao baladu, na poetičan način nizio bi zbivanja, iznosio okolnosti o ljudima, opširno opjevavao njihove životne usude, nizio stotine i stotine stihova, prvo s naglašenim svojstvima romance, a nakon tragičnog događaja pjesmu bi pretočio u baladu.

b) O lirskim oblicima i pjesništvu

Maraković je istančanim senzibilitetom izrazio bit i značenje lirske pjesme. Posebnost je u magiji riječi, čistoj poeziji koja upućuje na nešto lijepo što treba osjetiti, u tome što zvuk riječi kao cjelina stoji prije značenja, prije gla-

sova od kojih se stvaraju riječi i od oblika riječi na koje se vezuju posve nove spoznaje koje recipijenta odvođe biti sugestivnog i slikovitog, subjektivnoga govora. Duševni dar nazvan inspiracijom i duševno stanje nastalo samo po sebi nisu dostatni za nastanak pjesme. I sam pjesnik, osjeća da inspiracija, njezina snaga i unutarnji žar ne ovise samo o njemu. Nema stvaralačkih plodova bez naše suradnje, tvrdi autor, a to uz uloženi rad podrazumijeva posjed pjesničkih vještina, poznavanje pravila i tehnika pjesništva. Onaj koji je doživio i proživio više od njega, bio bi i veći pjesnik ukoliko bi posjedovao virtuoznost i mogao izraziti ono što osjeća i tako izazvati osjećaje u duši recipijenta. U svemu je bitno poslanje kojim pjesnik pomaže drugima da shvate dubinu, ljepotu i plemenitost osjećaja i misli kojih su svjesni, ali ih nikad ne bi mogli izreći kako je dano pjesniku (usp. isto, 20–25). Pjesnici su pjesmom izrazili i maštom preobrazili svijet i život u skladu s prirođenom težnjom za lijepim i ljepotom, za ugodnim, uzvišenim i plemenitim, i na način koji godi našem duhu, u čemu prepoznamo Horacijeve poglede na književna umijeća.

U »Nauku o stihu i slogu (prosodija, metrika i stilistika)«, u prvom dijelu udžbenika, u književnoteorijskoj cjelini naslovljenoj »Pjesnik i njegovo djelo« nanizane su natuknice o pjesniku stvaraocu, mašti (fantaziji), intuiciji i inspiraciji, oblicima pjesme, poeziji, vještinama pjesništva, pjesnikovoju ličnosti, estetskim dojmovima pjesničkoga djela, njegovim vrijednostima, potom o Horacijevoj *Epistuli ad Pisones* i granama umjetnosti. U zasebnom pregledu na razini onodobnih teorija i spoznaja Maraković piše o pravilnosti *ritma*, o dinamici, stopama, broju slogova u stihu, troheju, heksametru, aleksandrincu, *endecasillabu*, *jambskom kvinaru* (blanc-verse stihu), o skandinavju stihova, sroku, asonanciji, aliteraciji, vrstama i razmještanju slogova, slobodnom stihu, strofi (kitici), alkejskoj i Sapfinoj strofi, tercini, stanci te unutarnjem ritmu. Što se tiče odabira pjesničkih oblika u hrvatskih književnika zazirao je od neumjerena preuzimanja romanskih.

U tematskom dijelu oslovljenu »Rieč« primjerenim objašnjenjima popraćene su natuknice na rubnicama: značenje građe za ljepotu umjetničkoga djela, riječ kao građa pjesništva, riječ i razumljivost pjesničkoga djela, rječnik i živa riječ, a u poglavlju »Oblici« popraćene su natuknice: književni govor i narječja, pravilnost jezika i regionalno pjesništvo. U poglavlju »Zvuk« objašnjen je postanak riječi, boja glasova, onomatopeja, glasovne figure i blagoglasje, tj. harmonija. *Značenje rieči* popraćeno je rubnicama: doslovno značenje, prenesena značenja, poredbe, metafora i metonimija, sinegdoha, antonomazija i antifraza. U poglavlju »Smještanje«, koji je autoru sinonim za *Kontekst*, nanizane su natuknice: figure, zanos, tj. patos kao izvor figura, figure ponavljanja, anafora, epifora i anadiploza (nedostaje simploka), potom su objašnjenja o pleonazmu i tautologiji, figurama suprotnosti, antitezi, ok-

simoronu, paradoksu, ironiji, sarkazmu, litoti, hiperboli. Objašnjene su i sintaktičke figure: asindeton i polisindeton; govorničke figure: retoričko pitanje, apostrofa, aposiopeza, klimaks ili gradacija; poredba, homerska i slavenska poredba (palilogija); također i glasovne figure: srok, asonanca, aliteracija, paronomazija te personifikacija i alegorija, figure koje mijenjaju sam predmet pjesničkoga stvaranja. Možda bismo ponešto mogli i zamjeriti Marakovićevim teorijama *metafore* i *metonimije* koje su protumačene u skladu s onodobnom književnoteorijskom misli, ali ne smijemo ostati ravnodušnima nad autorovim pristupom *personifikaciji*, kojoj prethode psihološka uživljanja, prijetvori maštom neživih predmeta, pojava i apstraktnih pojmova u živa stvorenja i osobe, a sve se to izvodi iz mitske svijesti, mita i mitologije, kojom se predodžba stopila s *Granom omorike*, pjesmom Side Košutić.

Na primjeru Demetrova *Grobničkoga polja* Maraković donosi oprjeke između pjesničke ljepote Gornje Italije i pustoši Grobničkoga polja, koje iako je pusto budi snažna čuvstva u svakom Hrvatu jer ga sjeća na pobjedu nad Tatarima. *Sunt lacrimae rerum* – sami predmeti izazivaju suze, bude osjećaje. Kadšto bi to moglo odvesti u *sentimentalnost*: osjećaj prestaje biti naš jer nam ga nameću konvencije, običaji, rituali. Istinski pjesnik ne mora tražiti inspiraciju, nadahnuće; a ona pristizhe iznenada u posebnom stanju njegova duha što je prepoznatljivo u njihovu *primjerenu stilu*. Voljni element u pjesništvu je suvišan. Elementarna ili prirođena poetičnost privlači i prozaične ljude; olakšava im smisao za vrijednost pjesme uopće. Za razliku od navedene poezije, čista poezija, neovisna je o predmetu, ritmu, stihu, o zvuku riječi i o samoj biti nadahnuća. Pjesnička riječ ne mora uvijek biti razumljiva tako što umjesto *značenja* daje *sugestiju* predmeta ili osjećaja sadržavajući neku *tajnu moć*, koja riječima daje novi zvuk, širi opseg, veću snagu (usp. isto, 343). Prvi kriterij raspodjele lirskoga pjesništva odnosi se na ono što prevladava: čuvstvena, osjećajna kategorija ili pak misaona, odnosno refleksivna (usp. isto, 339). Maraković ističe tezu o cjelovitosti misli i čuvstava: nema pjesme kojoj čuvstva nisu izvorom. U njima je bit i značenje lirike. Pjesnik je redovito obrazovan čovjek. Mnoga znanja priječe mu da se preda čuvstvima. U suvremenoj lirici teško je razlučiti misaonu od čuvstvene lirike stoga što su u njima čuvstva prikrivena. Pjesnik osjeća otpor i pjesma mu stoga ne uspijeva poteći izravno iz srca, i stoga piše pjesmu da bi mu barem protekla kroz mozak. Preradovićeva pjesma *Smrt* je misaona, refleksivna, jer izražava pjesnikove misli o smrti, o traženju utjehe nakon gorkih životnih iskustava – smrti sina, najmlađe kćeri, supruge, potom majke. Biografski podatak samo ponekad pruža objašnjenja. Pjesnik je razmišljanjem uspostavio ravnotežu duše ne bi li proniknuo u tajne tolikih udaraca sudbine. Misaoni pjesnik životnim iskustvom suzbija osjećaje za razliku od čuvstvenoga

koji svoje osjećaje iznosi neposredno. Sustav misli oko kojih se stječu sva pjesnikova čuvstva upućuju ga na shvaćanje dobra i zla, radosti i žalosti, pobjeda i poraza u životu (usp. isto, 340). Za Kranjčevića tvrdi kako se u ranim *Bugarkinjama* neznatno razlikuje od uzora – Šenoa i Harambašića, stoga što još nije pronašao vlastiti svijet. Boravak u Rimu, borba za život i teška razočaranja dali su mu vlastiti pjesnički izražaj. Kranjčevićevi *Trzaji* označuju klonulost i ogorčenost nakon teških patnja i agonije, a Nazorove *Nove pjesme* donose novi uspon i obnovu duha. Domjanićevi *Kipci i popevke* donose slike i lake popijevke, a novoobnovljenih duhovnih dosega ima u Harambašićevim *Slobodarkama*. U Vrazovim *Đulabijama* opjevana je ne samo pjesnikova nesretna ljubav nego i zavičaj, domovina i narodnost, a u svemu se zrcali slika svijeta plemenitog idealista i osjećajnog romantika. Iznijeli smo ova razmatranja kako bismo upozorili na Marakovićev unutarnji pristup i bliskost umjetničkom doživljaju.

Od pjesničkih oblika autor je iscrpnije protumačio sonet, gazelu, glosu, odu, himnu, psalam, rapsodiju, ditiramb, elegiju, idilu, anakreontsku pjesmu, popijevku, šansonu, budnicu, davoriju i šlager. Razdioba je samo alatka kako bismo se približili lirici. *Sonet* je Marakoviću pjesma koja zvonči čistoćom i majstorskom isprepletenosti srokovna, a u sebi nosi zagonetku ljudske duše; *oda* – pjesma patetičnog stila u kojoj se opjevavaju svečani događaji, priroda i pokretne sile svemira; *elegija* – u kojoj su razočaranja životom i životne gorčine, čežnje za srećom iz djetinjstva i ljubavnim nježnostima, pjesme s usponom duha i traženjem nedohvatne sreće, životne utjehe, smirenja, unutarnje vedrine, *gazela* – pjesma s refrenima i čudesnim ponavljanjima i sl. Lirske su pjesme po intonaciji narativne, deskriptivne, retorične i izravne, po stilu patetične i intimne, po predmetu religiozne, filozofske, rodoljubne, ljubavne (erotske), obiteljske itd. Lirska se pjesma može izraziti raznolikim stihovima i strofama. Maraković je ponudio potrebne alate te važna uporišta za analizu kojima možemo usporediti jednu pjesmu s drugom, razlučiti pravu od patvorine, pronaći nedostatke, istaknuti vrijednosti.

c) O dramskim oblicima, dramatici i razvoju pozornice

O *drami i dramatici*, zasebnom književnom rodu, Maraković je nanizao pet zasebnih poglavlja. Započinje primjerima tradicionalne dramatike u baladičnim pjesmama te obrednim pjesmama naslovljenim »Lirika i dramatika narodne pjesme«. Potom je cjelina »Drama i dramatika« u kojoj analizira ekspoziciju na predlošku Sofoklovljeva *Kralja Edipa* i *Antigone*. Primjer kolizije ili sukoba obrazlaže posljednjim prizorom Vojnovićeva *Allons enfants*, vrhunac krize u tragediji obrazlože Shakespeareovim *Hamletom*, peripetija

tj. preokret protumačen je III. činom Vojnovića *Ekvinocija, katastrofa*, tj. *veličina tragike* obrazložena je V. činom Shakespearea *Julija Cezara*. Autor promiče Aristotelovo učenje o drami, analizira primitivnu dramatiku, grčke klasike, razmatra teoriju o trima jedinstvima, ističe dramske aspekte srednjovjekovnih misterija, crtežima dočarava Shakespeareovu, elizabetinsku te Calderónovu pozornicu, obrazlaže englesku, španjolsku, francusku i njemačku klasičnu dramu, zatim salonsku dramu XIX. st., impresionističku i ekspresionističku, donosi povijesni pregled hrvatske dramatike. *Unutarnjem ustrojstvu drame, razvoju drame i pozornice* posvećuje zasebno poglavlje, piše o razvoju radnje u *Antigoni*, o ekspoziciji, koliziji, krizi, peripetiji, svršetku, katastrofi, objašnjava značajeve tj. karaktere, tragičnu sudbinu i katarzu, objašnjava razloge gašenju tragedije, piše o dramatici sumnje i idealizmu klasične dramatike. Autor analizira igre i pozornice u *Hamletu, Dubrovačkoj trilogiji, Ekvinociju, Juliju Cezaru*. Posebno poglavlje posvećuje »Operi i glazbenoj drami«, donosi bitne činjenice o povijesti opere, navodi prototip operi: *Euridicu* (1600.) Ottavia Rinuccinia uz Perievu glazbu, Klaudija Monteverdija, osnivača, tvorca opera *Orfeo* (1607.) i *Ariadna* (1608.), potom Wagnera tvorca *glazbene drame*, navodi oratorije i kantate, vaudevilleu i operete. Na kraju, kad smo pomislili kako je o drami rečeno sve, autor ispisuje poglavlje i naslovljuje ga »Komika i komedija«, objašnjava bit smiješnoga i tragikomičnog, humora, satire i groteske, objašnjava ih primjerima poetične komedije, komike karaktera, intrige, situacije, lakrdije, konverzacije.

d) O didaktičkim oblicima

Maraković je ponudio pouzdanu definiciju: *didaktika* se služi oblicima svih triju vrsta, a od njih se razlikuje time što izravno poučava. U pregledu didaktičnih oblika tj. znanstvene proze navodi: feuilleton, esej, putopis, pismo, dnevnik, memoare, biografiju i autobiografiju, zatim traktat ili raspravu, monografiju, priručnik, kompendij i studiju, kritiku i polemiku, govor i govorničku prozu. Nije izostao ni pregled žurnalističkih oblika: uvodnik, feljton, entrefilet (umetak), reportaža ili izvještaj. Esej kao žanrovski oblik obrazložen je odlomkom iz *Lice grada Zagreba u devetnaestom vijeku* Đure Szabe; putopis *Putositnicama* Antuna Nemčića; poslanice *Oproštajnim pismom Petra Zrinskoga* te pismima Josipa Kozarca. Dnevničku prozu aktualizira uradcima iz pera Dragutina Rakovca i Zdenke Marković; esejizirani državnički i pravni diskurz tekstom Antuna Dabinovića; primjere s postavljenom tezom u tekstu *Pravi smisao života* Stjepana Zimmermanna; a zaključak programatske znanstvene studije tekstom Antuna Radića. Znanstveni prikaz Milana Ogrizovića o Janku Leskovaru poslužio je Marakoviću idealnim predloškom

kojim je demonstrirao kako oblikovati književni prikaz. Autor razlikuje dvije vrste kritike: dogmatsku i impresionističku; također i pisane rasprave tj. polemike s uvjerenjima i stavovima kojima se pobija protivnik.

Iz rasprave *Strahote zabluda* poglavnika Ante Pavelića, Maraković donosi odlomak *Seljak i zemlja*, u kojem su ključne misli: »Priroda sa svojim više nego umnim, upravo nadnaravnim stvaralačkim silama uči seljaka simetriji, skladu, uztrajnosti, logici i razboritosti, jer je u njoj sve simetrično, skladno, uztrajno, logično i razborito. Od ptičjih gnjezda, što li mali, veseli i dražestni stvorovi svijaju po granama drveća u njegovu gaju, pa do podzemnih jamica štetočinaca krtica, premudra su knjiga, u kojoj samo on ima prilike i mogućnosti čitati najveću nauku, najveću mudrost i najveće pjesništvo« (isto, 455). Nema ničeg spornog u navedenoj publicističkoj raspravi u kojoj autor nastoji toplinom osjećaja te točnim i neposrednim opažanjem svakidašnjih pojava izvesti čvrste zaključke i njima pridobiti recipijenta. Ulomcima iz *Govora hrvatskim domobrancima* poglavnika Ante Pavelića 16. rujna 1941. te *Govora hrvatskim sveučilištarcima ustašama* 25. travnja 1941., Maraković upućuje na nauk o govorništvu, obrazlaže primjere govorničke proze pretočene u živu i glasno izgovorenu riječ s gestikulacijom, mimikom i pokretima, čime se stvara akustičnost govora, dinamika, izrazitost i zornost. Spoznajama iz govorništva razvija teoriju kojom govor mora biti kratak, uvjerljiv, pregledan, aktualan, argumentiran, a poruke jasne. Govorniku je u prvom govoru bilo važno kadetima istaknuti »značenje *vojničke vrline*, a to nije samo stvar vojnika po zvanju, nego rodoljuba uobće« (usp. isto, 474). Primjer govorničke argumentacije obrazložio je na ulomku govora dr. Ante Starčevića u Hrvatskom saboru 26. lipnja 1861. o kraljevu otpisu (reskriptu), zasnovanu na krivim pretpostavkama o odnosu Hrvata prema dinastiji i vezi s Ugarskom. Izvadak iz *Govora na Majčin dan* Mile Budaka, ministra nastave, prožet je osjećajima i poukama hrvatskoj mladeži da ljube svoje majke, da poštuju žene i da o odnosu spolova misle uzvišeno, realno, ozbiljno i čisto (usp. isto, 475), stav je prihvatljiv svima tko se uspijeva zaštititi od ideoloških prinesaka i zagađenja.

Maraković je osmislio tezu o tendenciji u književnosti; prikazao njezinu štetnost u odnosu na estetske vrijednosti. Promicao je apsolutnu slobodu pjesničkoga stvaranja. Budući da svako književno djelo može imati izrazitu osnovnu misao, netko bi mogao pomisliti kako književnost mora biti tendenciozna, a to nije točno. Sama tendencija znači neopravdano isticanje ideje, čime se oštećuje sklad i ravnoteža umjetničkog sastava i cjeline djela. Književno ostvarenje umjetnički je savršenije ukoliko čitatelju ne nameće ideju, nego ga k njoj postupno privodi, dajući mu životnu poruku onako kako je i sam život donosi (usp. isto, 116). Tendencija redovito umanjuje umjetnič-

ku vrijednost djela nekoj praktičnoj svrsi, po čemu postaje manje vrijedno sredstvo, a ne značajno djelo jakoga stvaralačkog duha. U tom smislu tvrdi se kako je umjetnost slobodna. Umjetnost ne može biti slobodna od moralnih zakona, stoga što se na njima zasniva svjetski poredak; nije slobodna od umnih zakona jer bi inače iskazivala besmislenu zbrku; nije slobodna ni od umjetničkih zakona, jer bi inače bila tvornički proizvod, uredski spis, bezoblični zapis. Umjetnost je slobodna od svakog nasilnog nametanja ideja. Ideja mora prirodno, kao sama od sebe i u razmjeru sa stvaralačkom snagom umjetnika, skladno i uvjerljivo prožeti čitavo djelo (usp. isto). Upravo stoga, Marakovićeve unose Pavelićevih i Budakova govora držimo opravdanim, iako je to onodobnim partizanskim vlastima bio krimen kojim su mu ne samo oduzeta građanska prava, nego je i utamničen 13 mjeseci u KPD-u Stara Gradiška (Lončarević, 2003; Ljubić, 2003: 245).

Raspravom ili diskursom Maraković naziva razvijanje misli o nekom predmetu kojem pripisuje glavnu ili osnovnu misao djela, ideju kojom pisac iznosi, objašnjava, obrazlaže, potvrđuje i dokazuje svoje poglede i razmišljanja, stavove, odnosno prikazane osobe i zbivanja koji su predmet njegove radnje. Dokazuje ih svojim razmišljanjem te izvedbom nepobitnih zaključaka iz riznice svojeg iskustva i spoznaja. Potvrđuje ih sudbinom ljudi, nositeljima, primjerima iz prošlosti, iz prirode i ljudskoga života uopće. Svaku veliku životnu istinu moguće je potvrditi Božjim zakonima – životno je načelo koje je Maraković utkao u svoj moralni habitus (usp. Maraković, 1943: 116).

U dodatku, na kraju *Žetve* donesen je informativni pregled književnih smjerova, poglavlje s neznatnim uvidom u povijest književnosti, kojim je upozoreno na važnija književna razdoblja i na predodžbu o kontinuitetu književnosti. Osim što je književni teoretičar, metodičar i svestrani znalac, Maraković je i poliglota: romanist, anglist i germanist, koji je sebi nedvojbeno priskrbio naslove hrvatskoga književnog teoretičara, povjesničara, utemeljitelja komparatistike i filmologije.

Prema zaključku

Spoznajne, psihološke i metodičke sastavnice *Žetve*, čitanke za više razrede gimnazije dr. sc. Ljubomira Marakovića, zalag su uspješnom podučavanju nastavnika, također i učenju učenika u stjecanju i primjeni znanja o književnosti. *Žetva* je dosad najbolja čitanke prilagođena doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika. Udžbenik ima dva nejednaka dijela. U prvome je pristup književnim djelima i umjetnosti uopće; u drugome, znatno većem, razmatra se o književnim rodovima i oblicima. Prepoznatljivo je autorovo

traženje puta, zapravo naslućivanje pouzdanog rješenja kojim bi započeo pregled. Samom obrazloženju pjesničkoga stvaranja prethodio je izbor poezije i nekoliko proznih poetskih sastavaka sa suptilnim prijelazima iz lirskoga u epsko i obrnuto. Također, u drugom dijelu, nakon razmatranja o epskim proznim vrstama, o bajci, priči, epskim pjesmama, epu i epopeji, autor uvodi recipijenta u roman, pripovijest, crticu i novelu, da bi potom uslijedila razmatranja kojima se iz epike vraća lirici, pjesničkim oblicima, dramatici lirske narodne pjesme, drami i njezinu unutarnjem ustrojstvu te primjerima dramatičke. Zaključke i tumačenja pojmova i pojava Maraković izvodi iz duševnoga života i iz živih pretpostavka, povezuje ih s psihološkom osnovicom, a pritom nema apriornih pravila ni gotovih formula i rješenja, niti stavova utvrđenih zasvagda. *Žetva* je otvoreni tip udžbenika s razgranatim ciklusima, u kojima su odabrani književni tekstovi, predlošci za osobnu uporabu i školski rad uz tumačenja, korisna za razvijanje misli i spoznaja.

U nedostatku priručne literature, udžbenik je mogao poslužiti i kao primijenjena teorija književnosti i školski leksikon, a uporabljiv je i danas. Autorski dio tekstova popraćen je tisućama rubnica. Ljubomir Maraković znao je da čitanka ne smije biti kompendij sastavljen od obične znanstvene ili stručne sistematike, niti književna hrestomatija, a ni antologija književnih djela, nego knjiga prilagođena strukturi nastavnoga procesa zato što nove spoznaje donosi u obrocima tj. u nizovima koraka odabranih u skladu s trajanjem nastavnoga sata i s učeničkim psihofizičkim mogućnostima. Stoga su u strukturi udžbenika nizovi prihvatljivih školskih obroka, odabranih pjesama i štiva. Maraković je isticao metodičko načelo kojim je za doživljajno-spoznajnu motivaciju potreban čuvstveni trenutak, pravo raspoloženje i koncentracija, kako bi poniranje u nutrinu misli dostiglo punoću i predanost. U tom smislu donio je niz savjeta i mogućnosti, važnih pri odabiru trenutka za čitanje lirske pjesme i uvjeta pogodnih za interpretaciju. Doživljaji učenika u skladu su s načelima estetskoga odgoja, načelima dobrog, lijepog i korisnog, kojima su usmjerene i rasprave te razgovori o tekstu. Tim je vrlinama i iskustvom znalca erudiciju stopio s intuicijom: sve je u udžbeniku ujednačeno, skladno i jednostavno, primjereno dobi i shvaćanju učenika. Tumačenje pojmova i pojava utemeljio je na spoznajama iz psihologije i duševnoga života. Pjesmu treba osjetiti, a ne 'izfilozofirati' (usp. isto, 344), tvrdi autor čitanke, i pritom odbacuje sve metodičke škole u kojima pjesnička riječ nestaje u usiljenim traganjima za smislom i u postupcima prepoznavanja pjesnikovih namjera.

Navedenim slabostima kasnije se nije mogao ukloniti ni Dragutin Rosandić, pročelnik zagrebačke metodičke škole, koji je izradio sustavni metodičko-didaktički model, instrumentarije za interpretaciju, kritičke osvrtne i tumačenja te sustav za analizu s nizovima interpretativnih smjernica, pitanja

i zadataka u kojima je težio za često nepotrebnom racionalizacijom osjećaja i misli. U *Žetvi* utkana je silina znanja iz znanosti o književnosti, iz teorije, povijesti književnosti, kritike i metodologije. Osim u *Rječniku stilskih figura* Krešimira Bagića, nekim od navedenih pojmova, npr. *prosopografiji* i *etopeji* nema ni spomena u školskom leksikonu *Književnost* Tvrtka Čubelića, *Pojmovniku suvremene književne teorije* Vladimira Bitija, u *Temeljcima suvremenoga govorništa*, pregledu retoričkih figura Ive Škarića, zatim u *Priručniku za interpretaciju poezije s pojmovnikom* Dubravke Bouša, *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* Rikarda Simeonija, a niti u *Teoriji književnosti* Milivoja Solara.

Maraković je bio otvoren novim tehnologijama, otkrićima filma i filmske umjetnosti. Objavio je značajne osvrte čime je zaslužio i naslov prvog našeg filmofila (usp. Lučić, 2010: 394–419). Uobličio je *Žetvu* po načelima učeničke primjerenosti, odgojne i obrazovne opravdanosti te didaktičkog oblikovanja. Metodičko oblikovanje udžbenika u skladu je s onodobnim spoznajama, koje istodobno očituju njegove prednosti, ali i zanemarive nedostatke. Marakovićeva čitanka prevladala je načela književnopovijesnog gradiva, bio-bibliografskih pristupa, nevažnih podataka iz piščevih biografija i drugih okolnosti. Vidni pak nedostaci udžbenika su u oskudnim likovnim i grafičkim priložima. Zamijetili smo samo devetnaest vinjeta, fotografija i crteža.

Literatura

- Maraković, dr. Ljubomir. 1910. *Nov život. Književna razmatranja*. Sarajevo: vlastita naklada.
- Maraković, dr. Ljubomir. 1935. *Hrvatska književnost 1860–1935. Stilsko-razvojni pregled*. Preštampano iz Spomenice o sedamdesetipetoj godišnjici Obzora. Zagreb: Tisak Tipografije d. d. Zagreb.
- Maraković, dr. Ljubomir. 1941. *Žetva. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola*. Sastavio dr. Ljubomir Maraković. Zagreb: Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, 1–486.
- Maraković, dr. Ljubomir. 1943. *Žetva. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola*. Sastavio dr. Ljubomir Maraković. Zagreb: Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, 1–492.
- Čubelić, Tvrtko. 1963. *Književnost. Školski leksikon*. Zagreb: Privreda.
- Simeon, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I.-II.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Maraković, dr. Ljubomir. 1971. u: *Haler, Kombol, Gavella, Maraković. Pet stoljeća hrvatske književnosti. Eseji, studije, kritike*. Zagreb: Matica hrvatska – Zora, knj. 86, 423–557.

- Jelčić, Dubravko. 1971. Ljubomir Maraković. *Eseji, studije, kritike*. u: *Haler, Kombol, Gavella, Maraković. Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: MH – Zora, sv. 86, 425–431.
- Biti, Vladimir. 1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Ljubić, Lucija. Opus zaboravljenoga kritičara. u: *Vijenac*, 245, 24. srpnja 2003.
- Škarić, Ivo. 2000. *Temeljci suvremenoga govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lončarević, Vladimir. 2003. *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu.
- Solar, Milivoj. 2005. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bouša, Dubravka. 2009. *Priručnik za interpretaciju poezije s pojmovnikom*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bratulić, Josip. 2009. »Nazorove hrvatske čitanke«. u: *Nazorovi dani, zbornik radova 2003–2009*. Postira: Profil – Organizacijski odbor Nazorovih dana, 26–32.
- Lučić, Krunoslav. 2010. »Konceptija teorije filmskog medija na počecima hrvatske filmologije: Ljubomir Maraković i Ranko Marinković«, u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Istodobnost raznovrsnog. Tekst i povijesni ritmovi. Zbornik radova XII.*, Split: Književni krug, 394–419.
- Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.

SPOZNAJNE, PSIHOLOŠKE I METODIČKE SASTAVNICE ŽETVE, HRVATSKE ČITANKE LJUBOMIRA MARAKOVIĆA

Sažetak

Članak ima svrhu analizirati i protumačiti spoznajne, psihološke i metodičke sastavnice *Žetve*, hrvatske čitanke iz godine 1943. (prvo je izdanje iz godine 1941.) autora Ljubomira Marakovića, vodećeg onodobnoga znalca teorije književnosti. Udžbenik se sastoji od dva nejednaka dijela. U prvome su razmatranja o književnosti, o pjesničkoj intuiciji i nadahnuću, književnim poticajima, stvaralačkom umijeću i vještinama, ljepoti pjesničke riječi, estetskim vrijednostima pjesničkoga djela te odnosima prema drugim umjetnostima. U drugom, znatno većem, razmatra se o književnim vrstama, a svaku prati rukovet pjesama ili štiva, nizovi antologijskih odabira popraćenih književnoteorijskim instrumentarijem. Navodimo ih: epske pjesme i ostali primjeri hrvatske epike, odlomci iz romana, pripovijetki, crtica i novela; potom lirika i njezini oblici, drama i primjeri dramatike, opera i glazbene drame, primjeri komike i komedija, didaktičke vrste te govornička proza. Osobitu pozornost Maraković posvećuje estetskim vrijednostima književnih, napose pjesničkih djela koja doživljava poput živoga organizma, a učeniku prepušta da snagom intuicije pronikne u veze mašte i uma, čuvstava i volje, te da sam uspostavi logički obrazložene veze i traga za smislom. Autor promiče tezu o ravnomjernom didaktičkom trokutu u kojemu je važno mjesto namijenjeno nastavniku, koji objašnjava i tumači književne pojmove i pojave uz uporabu raznolikih didaktičkih sustava.

Udžbenik je ključni izvor znanja, a učenik estetski subjekt, aktivni sudionik nastavnoga procesa. Književni predlošci mogu se koristiti u raznolikim sustavima egzemplarne i cjelovite nastave. Marakovićeva čitanka prevladala je načela književno-povijesnoga gradiva, bio-bibliografskih pristupa, nevažnih podataka iz pišćevih biografija. Vidni nedostaci udžbenika su u oskudnim likovnim i grafičkim priložima.

Ključne riječi: udžbenik, učitelj i učenik, književni pojmovi, književne vrste, estetski subjekt

COGNITIVE, PSYCHOLOGICAL AND METHODOLOGICAL COMPONENTS OF ŽETVA [HARVEST], CROATIAN TEXTBOOK BY LJUBOMIR MARAKOVIĆ

Summary

The article aims to analyse and interpret the cognitive, psychological and methodical components of *Žetva [Harvest]*, Croatian textbook from 1943 (first edition dates back to 1941) by Ljubomir Maraković, the leading expert in literary theory of the period. The textbook consists of two uneven parts. The first part contains reflections on literature, poetic intuition and inspiration, literary stimuli, creative art and skills, the beauty of poetry, aesthetic values of poetry and attitudes towards other forms of art. The second part covers literary genres, each accompanied by a handful of poems or readings and sequences of anthological selections accompanied by literary theory tools. These are: epic poems and other examples of Croatian epic poetry, passages from novels, short stories, sketch stories and novellas; lyric poetry and its forms, drama and its examples, opera and musical dramas, examples of comedies, didactic genres and oratory prose. Maraković pays special attention to aesthetic values of literary works, particularly works of poetry, which he perceives to be a living organism. He leaves it up to students to explore the links of imagination and the mind, emotions and will, through the power of intuition and to make their own logical connections in search of meaning. The author promotes a hypothesis of an even didactic triangle, with a special place designated for the teacher who explains and interprets literary terminology and figures, using a variety of didactic systems. A textbook is the key source of knowledge, and a student is the aesthetic subject, an active participant of the educational process. Literary paradigms may be used in various systems of exemplary and integrated teaching. Maraković's textbook has overcome the principles of literary and historical corpus, bio-bibliographic approaches, and irrelevant data from the author's biographies. A visible shortcoming of the textbook is its deficient graphic design.

Key words: textbook, teacher and student, terminology, literary genres, aesthetic subject

LJ. MARAKOVIĆ

PUČKA POZORNICA

MCMXXIX

Sl. 23.: Knjiga *Pučka pozornica. Bit i uspjesi nestručne pozornice* Ljubomira Marakovića objavljena je u Zagrebu 1929. kao 38. knjiga Jeronimske knjižnice Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima (naslovni list izradio Vladimir Kirin)

Sanja Nikčević

Marakovićeva *Pučka pozornica* ili mala knjiga koja ruši zablude o prikazanjima

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42(091)
821.163.42.09 Maraković, Lj.

Ljubomir Maraković je jedan je od najznačajnijih hrvatskih književnih i kazališnih kritičara i povjesničara/teoretičara prve polovine XX. stoljeća, vrstan pedagog i častan čovjek koji je čitav život živio uzorno i skromno.¹ Nakon Drugoga svjetskoga rata radikalno je izbačen iz javnog života.

Prvi je razlog tomu obračunavanje komunističkog režima sa svima koji su javno svjedočili svoju vjeru, a naročito su na udaru bili intelektualci koji se nisu javno odrekli svoga kršćanskoga svjetonazora.² Marakovića je tako Sud za zaštitu nacionalne časti Društva hrvatskih književnika, na čelu s Miroslavom Krležom kao predsjednikom, 1945. osudio »na šutnju« s optužbom »da je pisao pod okupacijom«, a zatim je i osuđen na trinaest mjeseci zatvora (!) koje je odslužio u Staroj Gradiški, unatoč tome što nikada nije politički djelovao niti imao ikakvu funkciju tijekom Drugoga svjetskoga rata. Po povratku iz zatvora vraćena su mu politička prava,³ ali više nije mogao javno djelovati i objavljivati (radio je kao profesor na Nadbiskupijskoj gimnaziji), a njegovo su ime i njegova pisana riječ u potpunosti uklonjeni iz obrazovnog sustava pa se o njemu službeno nije znalo, nije ga se čitalo niti citiralo.

¹ Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb, 2003.

² Vladimir Lončarević pregledno popisuje sve što se dogodilo s vidnim intelektualcima koji su bili zagovornici kršćanskoga svjetonazora. *Ubijeni su ili umrli zbog progona i mučenja 1945. – 1948.: Šegvić, Binički, Cvitan, Kos, Skračić, Jakovljević, Storov, Glavaš, Klarić, Paljug, Penavić, Puljiz, Vitković, Softa, Kljajo, N. Kordić, Rubina; osuđeni su na zatvorske kazne: Maraković, Grgec, Remeta, Bor, Rimarić Volinski, Benac, Grgurev, Škarpa, Karačić, Penavić, Validžić, Kraljev, Meštović; otišli u egzil: Žanko, Brajnović, Lendić, Hrastovec, Nikolić, Blažina, Kordić, Iljadica, Cvrtila, Kupareo (vratio se), Korner (vratio se), Matasović, Bubalo, Čepulić, Andrić, Ujević, Katić, Horvat, Grmović, Smerdel, Darmati, Jurkić, Košutić, Mičić, Rožić, Deželić, Talajić, Mihičić, Vijolić, Subotić, Blašković, Čičić nisu ubijeni, osuđeni ni otišli, ali im je, kao i ostalima, doživotno ili zadugo onemogućeno objavljivanje u Domovini. Vidi u: Vladimir Lončarević, »Hrvatska katolička književnost«, *Kroatologija*, br. 1–2, Zagreb, 2017.*

³ Molbu za vraćanje političkih prava koju je Ljubomir Maraković uputio Narodnom odboru I. rajona »Centar« objavila je Antonija Bogner Šaban u: Ljubomir Maraković / Josip Bogner, *Rasprave i kritike*, SHK, ur. Antonija Bogner-Šaban, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 276.

Upravo zbog radikalnog odnosa komunističkog režima prema vjeri često nam izmiče drugi razlog Marakovićeva izbacivanja – pobjeda sekularističkog (ateističkog) svjetonazora⁴ nakon Drugoga svjetskoga rata, u cijeloj Europi (ne samo u Istočnoj u kojoj je zavladao komunizam nego i u demokršćanskoj)⁵ kada je na mjesto prognane hijerarhije vrijednosti kršćanskoga svjetonazora⁶ u društvu uspostavljena hijerarhija vrijednosti sekularističkog svjetonazora.⁷ Ona određuje i obrazovanje i medije, ali je iz nje re/definiran umjetnički kanon i određena svrha i cilj svekolike, a naročito suvremene, umjetnosti glavne struje. Budući da je osnovna vrijednost visoke umjetnosti postala isključivo oštra kritika društva (ali iz sekularističkoga pogleda na svijet), iz umjetničkoga kanona vrijednih djela prognane su (ili reinterpretirane) cijele epohe, pisci, žanrovi ili djela u kojima je i najmanja afirmacija hijerarhije vrijednosti kršćanskoga svjetonazora, vjere ili kršćanskoga društva, a kao vrijedne veličaju se tzv. »oponašteljske« epohe.⁸ Zato je nakon Drugoga

⁴ Svjetonazorom se definiraju tri razine našeg odnosa: prema onome iznad nas (svijetu u cjelini i transcenciji), onome oko nas (društvu, politici) i onome u nama (nama samima i najužoj zajednici kojoj pripadamo). Vidi u: James W. Sire, *Izazov svjetonazora*, STEPress, Zagreb, 2001. Utjecaj svjetonazora često zanemarujemo jer su ideologije, politički sustavi, ekonomski i privatni odnosi vidljiviji, ali upravo svjetonazor uspostavlja osnovnu hijerarhiju društvenih vrijednosti koja je najmanji zajednički nazivnik jedne civilizacije, ono što je zajedničko cijeloj Europi bez obzira na političke, ekonomske i druge razlike između pojedinih zemalja. Iako svi vidimo velike svjetonazorske promjene različito ga zovemo pa tako ruski sociolog Sorokin ga zove »mentalitet«. Vidi u: Pitirim Sorokin, *Društvena kultura i dinamika*, Jesenki Turk, Zagreb, 2016.

⁵ Odnosom umjetnosti i svjetonazora, promjenom kanona i umjetničkog sustava vrijednosti bavim se već desetak godina pišući u ranim tekstovima, a najnovija detaljna analiza tih teza je u: Sanja Nikčević, »Prikazanja ili o afirmativnom kazalištu koje uzdiže i ojačava gledatelje« u: Rajmund Kupareo, *Prebivao je među nama. Tri suvremena prikazanja o jednom davnom događaju*. Citadela libri, Zagreb, 2019., str. 9–78.

⁶ Na prvoj razini kršćanskoga svjetonazora svijet ima smisao jer je dio Božjeg nauma. Predstavnik te razine je Bog (Isus Krist, sin Božji), osnovna vrijednost je ljubav jer je Bog iz ljubavi stvorio svijet, a Božji sin je, iz ljubavi, smrću na križu te ljude otkupio. Na drugoj razini je država kao zajednica ljudi koji nisu povezani rodom. Osnovna karakteristika joj je stabilnost, predstavnik je kralj, a osnovna vrijednost služenje. Na trećoj razini je obitelj kojoj osoba pripada i unutar koje se ostvaruje. Predstavnik je otac kao zaštitnik obitelji, a osnovna vrijednost poslušnost osobe temeljima obitelji (čast/doličnost). Cilj života je spas ljudske duše koji se može postići samo davanjem drugome i služeći višim idealima. Više u: S. Nikčević, isto.

⁷ Sekularistički (ateistički) svjetonazor na prvoj razini smatra svijet posljedicom prirodnih procesa (evolucije), Istina (spoznata razumom) je temeljna vrijednost a znanstvenik predstavnik. Kritika je na drugoj razini temeljna vrijednost odnosa prema društvu, glavni predstavnik te razine je hrabri kritički intelektualac, a kasnije i »hrabri i beskompromisni« umjetnik jer se smatra da će ta kritika potaknuti publiku na promjenu društva nabolje. Temeljna vrijednost treće razine je pobuna pojedinca protiv svih ograničenja njegovim željama i potrebama. Cilj svih triju razina je sreća pojedinca koja će se ostvariti oslobođenjem od ograničenja /starog svjetonazora njegovih vrijednosti i institucija/ na svim trima razinama. Više u: S. Nikčević, isto.

⁸ O uspostavi kanona nakon Drugoga svjetskoga rata vidi u: Gordana Slabinac, »Zapadni kanon i hrvatska književnost«, *Književna smotra* 1, 37, str. 3–15; Zagreb, 2005. O odnosu prema postojećim epohama, kao i definiciju oponašteljskih epoha vidi u: Milivoj Solar, *Povijest svjetske književnosti*, Gol-

svjetskoga rata u europskim kazalištima napravljen oštar rez⁹ i u kanon su ušla samo ekspresionističko/realističko/modernistička djela. Jednako se oštar rez dogodio i u teoriji pa su »prognani« i dotadašnji kriteriji vrednovanja djela (lijepo/dobro/sveto), kao i teoretičari koji su takvu vrstu umjetnosti zagovarali.¹⁰

Najbolji dokaz tome je odnos prema Marakoviću nakon 1990. i osnutka Hrvatske države i promjene političkog sustava. Stručnjaci za hrvatsku književnost poznavali su njegov rad i u vrijeme komunizma, a rijetki hrabri teoretičari usudili su se napisati da je Maraković vrstan teoretičar i kritičar »unatoč ideološkim zastranjivanjima«. Nakon pada komunističkoga režima u Hrvatskoj (i javnog izjašnjavanja velike većine stanovnika kršćanima) o njemu se i dalje malo pisalo, a i svakim pokušajem afirmacije ukazivalo se na njegove veze s vladajućim kanonom (Miroslav Krleža, ekspresionizam, modernizam).¹¹

Put Marakovićeve afirmacije bio bi teorijska analiza onoga po čemu je specifičan, dakle njegova afirmiranja lijepog/dobrog/svetog u umjetnosti. Budući da su taj kriterij (i pripadajući mu zagovaratelji) izbačeni iz vladajućeg teorijskog kanona u cijeloj Europi, teorija teško pronalazi način da progovori o Marakoviću.

Nakon dvijetisućite stvari se /polako/ mijenjaju. Monografskom studijom Vladimira Lončarevića¹² ponajviše, a onda i tekstovima Cvijete Pavlović o Marakoviću povjesničaru književnosti¹³ i Borisa Senkera koji je prvi analizirao *Pučku pozornicu*.¹⁴ Oni ponajprije pokušavaju objektivno prikaza-

den marketing, Zagreb, 2003. O bogatstvu građanske drame koja je desetkovana nakon uspostave novog kanona vidi u: Vinko Brešić, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2015.

⁹ Taj se rez za naše kazalište zorno vidi u: *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980* (knjiga I, II), ur. Branko Hećimović, Globus/JAZU, Zagreb, 1990.

¹⁰ Umjetnost je morala biti lijepa/dobra/istinita i sveta da bi uopće bila to što jest, a onda su se primjenjivali umjetnički kriteriji. Od Platona preko Tome Akvinskog do građanskih teoretičara. Vidi: Platon, *Eros i filia*, Demetra, Zagreb, 1996. i Anto Gavrić, »Transcendentali – razvoj nauka i pojmovna problematika« u: *Veritas vitae et doctrinae. U potrazi za istinom o čovjeku i Bogu. Zbornik u čast Hrvvoja Lasića OP*, ur. Anto Gavrić i Ivan Šestak, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2012.

¹¹ Darko Gašparović, »Ljubomir Maraković kao kazališni kritičar« u: *Dani Hvarskog kazališta. Hrvatska književnosti kazalište dvadesetih godina 20. stoljeća*, Zagreb/Split, 2003., str. 337–359.

¹² V. Lončarević, isto.

¹³ Cvijeta Pavlović, »Pojam svjetske književnosti u povijesti hrvatske književnosti Ljubomira Marakovića« u: *Katolicizam, modernizam i književnost* (ur.) Vladimir Lončarević / Ivan Šestak, Institut Fontes sapientiae, Zagreb, 2011., str. 197–218.

¹⁴ Boris Senker, »Nino Škrabe i tradicija pučke pozornice« u: *Dani hvarskog kazališta. Pučko i popularno* (zbornik), ur. Boris Senker, HAZU/Književni krug Split, Zagreb/Split, 2017., str. 414–429. Boris Senker analizira *Pučku pozornicu* uspoređujući je sa sličnim djelima tog vremena (Freudenreichovom knjigom *Kazalište za narod*), iznosi njihove osnovne postulate te pokazuje kako ta ideja živi i u suvremenim pučkim piscima (Kalman Mesarić, Nino Škrabe).

ti Marakovićevo djelovanje, a onda i utrtni novi put predstavljanja Marakovića analizirajući ga iz njegove poetike, te ga prikazuju kao pobornika kvalitetne književnosti. Kako kaže Lončarević, Maraković je zagovornik »etičke estetike«: *koji će estetičku prosudbu književnih djela dati na temelju postulata kršćanske estetike: jedinstva istine, dobrote i ljepote, uz poštivanje njihove autonomnosti*¹⁵ navodeći i Marakovićeve riječi: *Ne istina bez ljepote, ne jednostrani i stoga neistiniti realizam; ne ljepota bez istine, ne samo beživotni idealizam, nego istina, ljepota i dobrota, združene u jednome sjajnome plamenu, u našoj vjeri – to je naš katolički umjetnički ideal. To je naš sveti Gral.*¹⁶

Zoran primjer tom njegovom nastojanju je knjiga *Pučka pozornica*. Iako nevelika i naoko neugledna, važna je iz nekoliko razloga: prvi je, što nam daje vrlo opsežnu i suvislu analizu najboljih primjera prikazanja u izvođenju nestručne pozornice (amaterskog kazališta). Takvom analizom dobivamo i teoriju amaterskog kazališta kao i njegovu važnost i za društvo i za kazalište. Upravo u tome što su tema knjige prikazanja, dakle duhovni sadržaj kazališnih predstava, imamo drugi razlog njezine važnosti koji nam je ovdje u fokusu interesa.¹⁷ Ova knjiga doslovno ruši tri netočne teze suvremene teorije o prikazanjima koje su posljedica slijeđenja sekularističkog svjetonazora i kanona:

- da prikazanja uopće nisu drame nego »puka crkvena propaganda«,
- da je Crkva zabranila prikazanja krajem srednjega vijeka,
- /a istodobno/ da su prikazanja nestala s europskih scena nakon srednjega vijeka zbog »prirodne evolucije žanrova«.

Pučka pozornica: sadržaj knjige i opisi predstava

Marakovićeva *Pučka pozornica. Bit i uspjesi nestručnog kazališta* objavljena je u nakladi sv. Jeronima godine 1929.¹⁸ Sadrži 7 tekstova koji su prethodno objavljeni u hrvatskim časopisima, od čega je šest kritika, pet prikazanja (*Pasijske igre* iz njemačkog grada Oberammergau, *Muka* u Koprivnici te

¹⁵ V. Lončarević, nav. dj., str. 170.

¹⁶ Ljubomir Maraković, »Der Gral«, *Luč*, III, br. 2, str. 94; 1907. – 1908. citirano prema: V. Lončarević, nav. dj., str. 83.

¹⁷ U ovom se tekstu ne bavim vrlo zanimljivom terminologijom koju Maraković koristi za prikazanja, recepcijom opisanih drama kao ni hrvatskom religioznom dramom uopće. O ovom posljednjem sam opširno pisala u Sanja Nikčević: »Religiozne teme u hrvatskom kazalištu/drami od 1945.-1989. ili kako su rubovi očuvali svjetlo«, *Kroatologija*, 1/2020.

¹⁸ Marakovićevi citati iz *Pučke pozornice* koji slijede u tekstu označeni su navodnim znakovima uz pripadajući broj stranice u uglatoj zagradi. Navodi iz teorijske literature su navedeni u kurzivu.

zagrebačke predstave *Posvetilište Abrahamovo, Mali vrtec ograjeni i Prikazanje sv. Pafnucija*) i jedna etno-predstava (*Prigorska svadba iz Retkovca*). Na kraju je jedan pregledni tekst »Nestručna pozornica« u kojemu raspravlja o amaterskom kazalištu – što je i kakvo bi trebalo biti, a u knjizi je objavljeno i 12 ilustracija iz većine izvođenih predstava.

1. »Pasijske igre u Oberammergau« /str. 7–16/

Djelo je prvotno objavljeno kao dio putopisa »S njemačkog putovanja« u *Hrvatskoj prosvjeti* 9/1922. koji je izlazio u tri nastavka 19/20, 21/22, 22/23, a kasnije je ponovno pisao o toj predstavi 1930. u tiskovinama: *Hrvatska straža, Obitelj i Seljačke novine*.¹⁹

Opisuje izvedbu predstave *Pasijska igra* /*Die Passionsspiel*/ u bavarском gradiću Oberammergauu koju je vidio 1922. To se prikazanje igra svakih deset godina od 1633. kao zavjetna predstava, zahvala Bogu što je grad spasio od kuge. Sudjeluje doslovno cijeli grad, ali u predstavi mogu sudjelovati samo njegovi građani. Predstavu pripremaju tijekom cijele godine (glumci se fizički prilagođavaju ulozi pa tako npr. puštaju brade), izvode je kroz cijelu korizmu 3 puta tjedno, a izvedba traje 8 sati (uz dva sata pauze za ručak) u 17 zasebnih prikaza /*vorstellungen*/ koji su odijeljeni simboličnom »živom« slikom i pjevanim korskim komentarom. Autorima dramatizacije smatraju se dr. Weis (verzija iz 1918.) i J. A. Daisenberger (suvremena verzija), iako je, naravno, temelj svih dramatizacija biblijski predložak koji vjerno slijede. Izvedba koju je Maraković vidio bila je impozantan spektakl na otvorenom sa simultanim scenama, glumom, živim slikama, glazbom, velikim korovima, s više od 200 sudionika. U publici je bilo 5.000 ljudi, ali »nije bilo turista«, pa ne čudi da je za tu predstavu znao svatko obrazovan u Europi. Kao i većina tadašnje europske kritike, Maraković to djelo smatra paradigmatički postavljenim prikazanjem, savršenim primjerom tzv. »velike pučke svečane igre« pa ga detaljno opisuje i kao uzor i kao poticaj našim postavljanjima.

2. »Prikazanje Muke Isusove u Koprivnici« /str. 17–28/

Prvi put je objavljeno u *Hrvatskoj prosvjeti*, XII, br. 11, str. 233–237; Zagreb, 1925.

Govori o amaterskoj izvedbi *Muke Kristove* koju je u Koprivnici za vrijeme korizme 1925. na otvorenom postavio župnik Stjepan Pavunić. Istu je predstavu postavio i u Vrbovcu gdje je bio župnik 1913. i za tu priliku mu je tadašnji kapelan u Vrbovcu, M. Ivšić, s njemačkog preveo i prilagodio tekst

¹⁹ Podatci o prethodnim objavama u: *Bibliografija rasprava i članaka. Kazalište u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1826–1945*, ur. Boris Senker, LZMK, Zagreb, 2005., str. 507–518. i u: V. Lončarević, nav. dj., str. 222–273.

iz Oberammergaua, a i postavljena je u tom stilu. Maraković to smatra ne samo velikim pothvatom (brojni sudionici, žive slike, korovi, simultana scena, gluma, glazba) nego i iznimno vrijednim kazališnim ostvarenjem »velike pučke svečane igre na otvorenom«. U nadi da će se igre nastaviti kao »proživljavanje religiozne ideje u estetskom ruhu« daje konkretne prijedloge za poboljšanje (sažimanje, način igre, glazba...).

3. »Obnova Posvetilišta Abrahamova« /str. 29–40/

Pod tim nazivom pisao je o predstavi u tisku: *Hrvatska prosvjeta* X, br. 9, str. 393–403; 1923., a prije tog teksta objavio je i kritiku »Prikazivanje Žrtve Abrahamove« u *Narodnoj politici*, VI, br. 93, str. 3–4; 1923.

Piše o izvedbi djela *Posvetilište Abrahamovo* Mavra Vetranovića koji opisuje pristanak Abrahama da prema Božjoj zapovijedi žrtvuje vlastitog sina. Budući da Vetranovićev original smatra predugim i zamornim, Maraković pohvaljuje obradu Marina Držića²⁰ koja je broj stihova u izvorniku svela na četvrtinu i Velimira Deželića, ml. koji je predstavu i režirao uz glazbu Božidara Širole. Predstava je postavljena »kao simbolska religiozna igra za prvi narodni euharistijski kongres« u Zagrebu i izvedena 17. kolovoza 1923. u nadbiskupijskom vrtu na simultanoj sceni sa 150 izvođača. Maraković tu predstavu smatra do te mjere savršenom da piše kako je više ne bi trebalo postavljati jer je »dojam koji su ostavili na publiku tako jak da ga se ne bi smjelo kvariti«.

4. »Prikazanje o sv. Pafnuciju« /str. 41–48/

Objavljeno u *Hrvatskoj prosvjeti*, XII, 4, str. 93–97; Zagreb, 1925.

Predstava je nastala na tekstu Marka Marulića o svecu-isposniku. (Svetac pita anđela tko se može s njime mjeriti u svetosti, a ovaj mu pokaže obraćenog razbojnika koji je sada svirač u gostionici te ga svetac ode upoznati.) Marulićev tekst dramatizirao je pjesnik Milan Pavelić, čiji posao Maraković jako hvali, a ova »intimna kršćanska drama« izvedena je na Blagovijest 1925. povodom 400. obljetnice Marulićeve smrti. Maraković pohvaljuje i izvedbu i režiju Velimira Deželića jer je »pozorišnoj slici dao život i pokazao kako se ona najjednostavnijim sredstvima i posljednjeg seoskog društva može da učini umjetnički efektom i stilski ispravnom«. ²¹

²⁰ Kako kaže Boris Senker *tada se još smatralo da je to Držićeva obrada*. Vidi u: Boris Senker, »Nino Škrabe i tradicija pučke pozornice« u: *Dani hvarskog kazališta. Pučko i popularno* (zbornik), ur. Boris Senker, HAZU/Književni krug Split, Zagreb/Split, 2017., str. 414–429.

²¹ Ta je obrada objavljena kao manuskript: *Prikazanje zgrade iz života svetog Pafnucija po Marku Maruliću*, priredio M. Pavelić, režijska uputa dra. V. Deželića, sina, muzika dra. Širole, Hrvatski katolički narodni savez, Zagreb, 19-- (po zapisu NSK).

5. »Mali vrtec ograjeni« /str. 49–55/

Prvi put objavljeno u *Hrvatskoj prosvjeti*, XI, br. 6, str. 258–263; Zagreb, 1924.

Prikazuje amatersku izvedbu igrokaza časne sestre Bernardine Franjke Horvat (1899. –1932.), »svečane euharistijske igre« o Kristovu životu smještene u njegovo djetinjstvo sa zamišljenim događajem. Sveta obitelj zaspe u rajskom vrtu a tri Židovke, koje personificiraju tri požude (očiju, puti i života), ukradu Isusa iz kolijevke i pokušaju njim ovladati. Djeвица Marija se ražalosti vidjevši da nema djeteta, ali anđeli vrata Isusa, a pogrde se ostanu svađati među sobom. Igrokaz završava povratkom Isusa praćenog anđelima te rajskim slavljem.

Predstava je bila izvedena u povodu proslave 75. obljetnice samostanskih nastavnih zavoda sestara milosrdnica u Zagrebu, u samostanu, 4. svibnja 1924., a glumile su »štićenice zavoda«. Režirao ju je Velimir Deželić, mlađi, a glazbu napisao Božidar Širola. Maraković ju je smatrao iznimno dobrom predstavom koja je uspjela prikazati »produhovljenu natprirodnu vedrinu ovih rajskih prizora« čistom nevinom igrom djece uz »jednostavnost zapleta i primitivnom tehnikom«. No u toj prirodnoj jednostavnosti »umjetnički je veliko« pa predstavu ističe kao uzor koji je »4. svibnja učinio jedinstvenim datumom neizbrisivo čarobne vizije i neodoljivo dubokog dojma«.

6. »Prigorska svadba« /str. 56–65/

Tekst je prvi put objavljen kao »Hrvatsko kazalište. K. Mesarić: Kozmički žongleri; Prigorska svadba« u *Narodnoj politici*, IX, br. 18, str. 3; Zagreb, 1926.

Prikazuje izvedbu *Prigorske svadbe* koju je napisao i režirao seljak Stjepan Novosel, a izveli amateri iz Remeta prilikom gostovanja u HNK Zagreb. Maraković izrazito pohvaljuje predstavu. Iako je riječ o pučkom komadu etnografskog oživljavanja svadbenih običaja, to nije »puki folklorni prikaz« nego prava svečana igra jer je autor napisao i postavio predstavu kao dramski prikaz običaja kroz koji »prosijava upravo njihov ritualni karakter« povezan s kršćanskim svjetonazorom pa se tako vjenčanje prikazuje kao svetkovina sakramenta koji je temelj obitelji. Novosel je uspio na sceni pokazati »ljepotu tradicije i starinom posvećene formule«, a glumci su, igrajući ono što je »istinski doživljeno«, prikazivali »faktični odsjaj njihove duše« djelujući na publiku jer imaju sličnu »povezanost s prirodom« poput Homera i starih Grka. U uzvišenost priče uklopljeni su i »srdačni« duhoviti elementi koji su primjereni kao »naličje ozbiljnosti časa« što pomaže lakšem prijelazu kroz teške trenutke (npr. rastanka mlade od obitelji). Upravo dokazivanje da je i

u ovom slučaju posrijedi »pučka svečana igra« navela je Marakovića da taj tekst uvrsti u ovu knjigu.

Zorno pobijene tri netočne teze suvremenoga teorijskoga kanona

Ovom knjigom Maraković je htio pokazati što je to amatersko kazalište: da *razmjerno подробно opiše čitateljima nekoliko primjernih predstava i obrazloži njihov sud o njima*²² jer je amatersko kazalište, a naročito religiozne tematike, smatrao iznimno važnim. Kako kaže i Vladimir Lončarević: *U svom kritičkom radu veliku je pozornost davao diletantskom, amaterskom odnosno pučkom kazalištu, smatrajući tu vrstu teatra izvrsnim sredstvom evangelizacije kulture i javnoga života uopće.*²³ Zapis na zadnjoj stranici knjige: »Ova knjiga izdana je među izvanredna izdanja Društva sv. Jeronima za god 1929. u devet tisuća primjeraka« i statusom izdanja i nakladom (!) dokazuje da je tema u to vrijeme bila važna i drugima.²⁴

U knjizi je prikazano pet predstava prikazanja (skazanja, *sacre rappresentazioni*), autohtonih žanrova koji su nastali u srednjem vijeku (a pišu se do danas) i prikazuju likove prve razine kršćanskog svjetonazora (nadnaravne likove ili njihovu intervenciju u životu običnih ljudi). Prikazanja se dijele na misterije (govore o svijetu kao Božjem naumu s Kristovom mukom kao središnjim događajem), mirakule (životi svetaca s čudima koje Bog izvodi po ljudima) i moralitete (moralni nauk najčešće u susretu čovjeka sa smrću).²⁵ Četiri opisane predstave postavljene su prema starijim tekstovima, od toga su dva (Vetranović i Marulić) izvedena u suvremenoj obradi, a jedan je suvremen (*Vrtec*). U knjigu je Maraković namjerno uvrstio i novonapisano djelo *Prigorska svadba* koje nije prikazanje u doslovnom smislu riječi jer na sceni nema nadnaravnih elemenata, ali ga Maraković ističe kao primjer ritualnog teatra koji ima snagu prikazanja. Uvrštavanje tog djela ima smisla jer se u njemu potvrđuje hijerarhija vrijednosti kršćanskog svjetonazora i prenosi osnovna poruka²⁶ iako djelo

²² Boris Senker, »Nino Škrabe i tradicija pučke pozornice« u: *Dani hvarskog kazališta. Pučko i popularno*, ur. Boris Senker, HAZU/Književni krug Split, Zagreb/Split, 2017., str. 414–429.

²³ V. Lončarević, nav. dj., str. 97.

²⁴ Zbog tog formata i osnovne namjene knjiga je loše uređena, nema navoda odakle su tekstovi preuzeti, ponekad nema svih važnih podataka o predstavi, a autore navodi prema običaju tog doba samo s prezimenom. Očito su ciljana publika tekstova, stvaratelji i čitatelji koje tema zanima, bili suvremenici koji znaju u kojoj predstavi/ljudima je riječ. Nažalost, prilikom objavljivanja nije se uredilo za buduće čitatelje.

²⁵ O podjeli prikazanja u: Silvio D'Amico, *Povijest dramskog teatra*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1972., str. 87–95., i F. S. Perillo, *Hrvatska crkvena prikazanja*, Mogućnosti, Split, 1978., a i većina ostalih povijesti kazališta i drame navodi ta tri žanra.

²⁶ Kršćanska poruka nekog djela ima četiri obavezna elementa. Prvi: prikazani svijet ima smisla jer je dio Božjeg nauma i njima vlada milosrdni Bog; drugi: postoji jasna razlika između dobra i zla koju svi likovi znaju; treći: lik ima slobodu izbora čak i kad se zlo vrši nad njim (npr. može oprostiti ili se

žanrovski ne pripada prikazanju nego pučkoj drami (onoj koja prikazuje puk na sceni).²⁷

Dokaz 1: Uz pomoć imanentnih kriterija umjetnosti ili prikazanja su različne drame

U suvremenoj teoriji vladaju tri netočne teze vezane uz prikazanja. Iako je kazališna umjetnost tzv. glavne struje dva puta izišla iz svetog (prvi put iz Dionizijevih igara u Grčkoj, drugi put iz liturgije u srednjem vijeku),²⁸ i u dominantnim epohama odražavala kršćanski svjetonazor na sceni (srednji vijek, barok, građanska drama), suvremena teorija tvrdi da prikazanja zbog svoje didaktike ili poruke nisu »pravo« kazalište nego religiozna propaganda te da nemaju imanentno dramsku vrijednost. Time je sekularistički teorijski kanon opravdavao izbacivanje tog tipa tekstova iz dramskog kanona, a srednjovjekovnih predstava iz kanona kazališne povijesti.

Marakovićeva knjiga pobija tu tvrdnju. U prikazima svake pojedine predstave (kao i u preglednom tekstu na kraju) Maraković zagovara važnost kazališne kvalitete dvama aspektima. Prvo: nestručna pozornica (amaterska, diletantska...) unatoč specifičnostima (posebni uvjeti izvođenja i glumci-amateri kao i specifični »prosvjetni zadatak« koji se nalazi i u naslovu većine društava tog vremena) djelovanja na publiku određenom porukom, (danas bismo rekli da ima didaktičku funkciju) i dalje mora biti umjetnost. Drugo: prikazanje je vrhunac kazališnog stvaranja jer govori o najvažnijim istinama našega života (prikazuje Boga i njegovo djelovanje na sceni), ali upravo zato i ono, ako ga se želi postaviti na sceni, mora biti umjetnost. Kako Maraković kaže mora imati »estetske vrednote« /str. 55 i 58/.

Za razliku od sekularističkoga teorijskog kanona koji tvrdi da je poruka djela sama po sebi vrijednost (ako je iz ateističkog) ili mana (ako je iz kršćanskog svjetonazora), Maraković jasno kaže da poruka (pa makar i ona koju on zagovara i smatra najvažnijom, dakle kršćanska poruka) sama po sebi ne

osvećivati); četvrto: ako lik donese krivu odluku ima izlaza iz nje jer svijetom vlada milosrdni Bog. Više u: Sanja Nikčević, »Prikazanja ili o afirmativnom kazalištu koje uzdiže i ojačava gledatelje« u: Rajmund Kupareo, *Prebivao je među nama*, Citadela libri, Zareb, 2019.

²⁷ Sanja Nikčević, »Melodrama, pučki komad, igrokaz, čarobna gluma... ili jesu li to dobro skrojene komadi?« u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, sv. XIX. *Vrsta i žanr*, ur. Vinka Glunčić-Bužančić, Kristina Grgić, Književni krug Split/Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb/Split, 2017., str. 138–157.

²⁸ O grčkom početku kazališta vidi u: Aristotel, »O pjesničkom umijeću« u: *Povijest književnih teorija*, ur. Miroslav Beker, SNL, Zagreb, 1979., str. 29–60. O tome kako se »kazalište drugi put rodilo iz svetog« vidi u: Franjo Fancev, »Hrvatska crkvena prikazanja«, *Narodna starina*, 29/1932. Svete početke kazališta priznaje većina povijesti kazališta (uz rijetke iznimke koje početke kazališta smještaju u »performativnost« prirode i životinja).

znači i kvalitetno djelo nego zahtijeva prikladno i dobro ostvarene kazališne elemente upravo zato jer uz njihovu pomoć dolazi do publike na pravi način. To znači da u procjeni umjetničkoga djela primjenjuje imanentne kriterije.

To je razlog što u knjigu ne stavlja prikaze svih predstava koje je vidio (što je također mogao učiniti jer su njegove članke i publikacije, očitno, u to vrijeme rado objavljivali)²⁹ nego samo onih koje smatra kazališnim vrhuncima religiozne drame i ističe kao uzore koje valja slijediti. Upravo zato naširoko teorijski i kritički dokazuje da su to doista bile odlične predstave. Detaljno opisuje kako su postavljene, koje su im kvalitete, ali i ukazuje na mane koje bi valjalo ispraviti. Dokazujući da prikazanja, kako stara tako i novonapisana, mogu biti dramski poticaj kvalitetnom kazalištu pa su prema tome i literatura i vrijedna proučavanja – ruši prvu krivu tezu o njima.

Govoreći o kvaliteti predstava (dakle scenskoga postavljanja prikazanja) Maraković na konkretnim primjerima govori o važnosti jedne temeljne ideje koja obuhvaća sve (»da je djelo prožeto jednom idejom koja daje ton i karakter čitavom izvođenju« /str. 9/) koju zove i »jedininstvenim stilom izvođenja« /str. 9 i 27/ ili »organskim stilom« ...»koji daje duh i smisao igre« /str. 15/. Zatim ističe važnost sudjelovanja glumaca: »ne naturalizam ili lažni verizam« /str. 10 i 65/, nikako ne oponašanje profesionalca »ne igrati glumački i načinjeno« i »upadati u šablonsko i afektirano« nego treba »igrati prirodno i jednostavno« jer je osnovna snaga amaterskih glumaca »iskrena proživljenost« uz pomoć koje oni mogu kreirati izrazito dojmljive uloge /svi citati u rečenici sa str. 49/. To potkrepljuje primjerima glume (od odraslih do djece), a za koprivničku *Muku* i njenog glumca Antuna Vukovskog koji glumi Isusa kaže: »tko gleda duže i dublje opazit će da ovaj priprosti igrač ali zbiljski vjernik igra svoju ulogu s dubokim poštanjem, s posvetnom toplinom i da je zaista uspio da dade u njoj nešto svoje i naše, da stvara stil /str. 24/«.

Budući da te predstave imaju i religiozno-odgojnu funkciju jer žele postići »religiozno pobudni efekt /str. 22/«, Maraković ističe važnost poštivanja biblijskog predloška u dramatizaciji. Iako u to vrijeme već postoje subverzivna prikazanja³⁰ o tome ne govori puno jer se obraća autorima koji žele

²⁹ U opisu Marakovićevih novinskih članaka na prvi se pogled može nabrojiti više od pedeset tekstova posvećenih religioznim dramama u profesionalnoj i amaterskoj izvedbi, od čega najmanje deset scenskih *Muka*. Vidi u: *Bibliografija rasprava i članaka. Kazalište u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1826–1945*, ur. Boris Senker, LZMK, Zagreb, 2005., str. 507–518. i u: V. Lončarević, nav. dj., str. 222–273.

³⁰ Dramski prikazi prve svjetonazorske razine sa svjesnim rušenjem kršćanskoga svjetonazora u kojima se pojavljuju sveti likovi, ali prikazani tako da se poništavaju svi elementi kršćanske poruke. Vidi u: Ivica Matičević, *Raspeti Juda. Pristup biblijskom predlošku u drami hrvatske avangarde*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996. i Sanja Nikčević, »Religiozne teme u hrvatskom kazalištu/drami od 1945.–1989. ili kako su rubovi očuvali svjetlo«, *Kroatologija*, 1/2020.

afirmirati biblijski sadržaj i njihovoj publici. Zato potiče autore da se što vjernije drže biblijskog predloška jer krivo prenesena priča može »izazvati sablazan« kod onih koji priču znaju ili dovesti u zabludu one koji ne znaju i tako »prouzročiti štetu« /str. 18 i 22/. Ukazuje i na mogući problem pretjeranog psovanja i uvreda kod muke ili strašnog (realističnog) prikaza vragova i njihovih napasti, jer tada ta napastovanja ili »pogrde mogu biti blasfemične« /str. 22/ ne samo za publiku nego i za izvođače koji to moraju glumiti. S vragovima može nastati i drugi problem, groteske, kada su »previše smiješni«, a »premalopasni« /str. 10 i 48/. Za scene koje ansambl ne može glumački izvesti s pravom mjerom, npr. za scenu uskrsnuća, predlaže upotrebu »živih slika« koje ima čak i izvedba u Oberammergauu (dakle, najveća i najsavršenija izvedba u Europi).

Ovom knjigom Maraković dokazuje da se sveti sadržaji mogu prenositi i vrhunskim spektaklom poput onog u Oberammergauu, ali i vrlo jednostavno opremljenom pozornicom (*Vrtec, sv. Pafnucije, Posvetilište*) pa upozorava amatere da prilagode izvedbu svojim mogućnostima i ne opterećuju se kompliciranim scenografijama. Iako analizira i/ili pohvaljuje svaki pojedinačni scenski element – kostime, masku, scenu, jasna je teza da je za opremu predstave najvažnije da je skladna i u onom općem tonu »organskog stila«, a ne skupa i komplicirana. U većini ovih predstava ističe glazbu Božidara Širole koja je primjerena sadržaju i tonu (»uspijeva da uvede u muziku elemente hijeratske koralne glazbe proživši ih neobično jednostavnom a veličanstvenom koncepcijom« /str. 36/ ili »jednostavnim muzičkim sredstvima postizavajući vrhunac duboke impresivnosti« /str. 35/) i djeluje na publiku pojačavajući efekte onoga što se gleda.

Marakoviću je djelovanje na publiku posebno važno jer je riječ o ritualnom teatru u kojemu sudjeluju svi, pa i publika. Da bi ritual djelovao na publiku »treba očuvati zavjetni karakter, biblijske partije, organsko razvijanje stila, pučki karakter igre /str. 15/« (dakle i način glume), ali mu je u postavljanju prikazanja na scenu, kao uostalom i u dramskom teatru uopće, temelj komunikacije s publikom tekst koji priča priču, a koji treba slijediti sve zakonitosti drame. Budući da je biblijska priča štura i zadani su samo događaji (tko je što učinio), dramsko i scensko uprizorenje moraju dodati motivaciju lika i njegov karakter (vrlo slično kao grčka tragedija pričama iz mitologije). Maraković zagovara jasnu karakterizaciju likova i »suptilno individualiziranje psiholoških procesa /str. 52/«, što znači da likovi dobivaju prepoznatljive i nama bliske motivacije zbog kojih se možemo s njima poistovjetiti (npr. Judina izdaja, što je blisko našem padanju u grijeh ili tuga žena na Isusovu grobu, što je blisko našoj tuzi zbog nekog gubitka). Također

zagovara klasičnu strukturu radnje dramskog kazališta koja vrijedi od Aristotela: uvod, zaplet, vrhunac, rasplet koji »što brži hiti što usudnijim tempom prema katastrofi /str. 22/« jer »napetost gledalaca ovisi o tragičnom zapletu radnje pa makar ona bila i sakralna /str. 20/«.

Prepoznatljivost likova s kojima se možemo poistovjetiti, važni događaji i napetost radnje dovode publiku do katarze³¹ koja je u »proživljavanju religiozne ideje u estetskom ruhu /str. 22/« i snažnija od tragedije jer ovaj tip svečane religiozne igre »bitno je zajednička stvar cijelog naroda u kojoj on ne učestvuje /samo/ poznatom tragičnom katarzom, nego upravo čitavim svojim bićem /str. 34/«. Zato posebno ističe te katarzične momente u predstavama npr. u *Vrtecu*: »Povik jednog anđelčića prenosi se kao kolobar kamenčićem uzbibane vode na drugog i trećega i tako nečujnim talasanjem osjećajnih valova do posljednjeg čovjeka u publici /str. 4–5/«.

Dakle, Maraković pobija prvu krivu tezu i dokazuje da su prikazanja odlični dramski predlošci jer na njima mogu nastati i iznimne kazališne predstave po svim pravilima funkcioniranja drame i kazališta. Dapače, dokazuje da se željena religiozna poruka može prenijeti samo kvalitetnim dramskim i scenskim uratkom pa zato i daje konkretne savjete za poboljšanje nekih predstava (naročito sažimanje, jednostavnije opremanje scene, vrsta glazbe itd).

Dokaz 2: Crkva nije nikad zabranila prikazanja/kazalište ili predstava za euharistijski kongres

Druga netočna teza suvremene teorije glasi da je crkva zabranila prikazanja u XVI. stoljeću³² zbog »previše svjetovnih elemenata« i da su ona nakon toga ostala samo u turističko-religioznom »rezervatu« poput Oberammergaua. Time je sekularistička teorija opravdavala nepostojanje prikazanja u glavnoj struji nakon Drugoga svjetskoga rata. Crkva nikad nije zabranila prikazanja (dakle govor o svetome na sceni) ili kazalište kao umjetnost.³³ Budući

³¹ O katarzi kao svrsi kazališta vidi u: Aristotel, »O pjesničkom umijeću« u: *Povijest književnih teorija*, ur. Miroslav Beker, SNL, Zagreb, 1979., str. 29–60. O osnovnom značenju riječi katarza koja označava pročišćenje čovjeka u odnosu na Boga vidi u: Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb, 1988. O protjerivanju katarze u suvremenom kazalištu vidi u: Sanja Nikčević, »Kako smo izgubili pravo na sliku hrvatske žrtve i junaka ili čekajući povratak katarze«, *Republika*, 3–4, str. 98–116; Zagreb, 2018.

³² To tvrde gotovo sve teorije kazališta a zbog nedostatka prostora navodim samo citat iz jedne od najnovijih. *Razvoj duhovne igre odvijao se dakle između dva ekstrema: duhovna igra proizašla je u 10. stoljeću iz crkveno liturgijskih izvora, a onda je u 16. stoljeću od strane crkvenih vlasti bila ocrnjena, zabranjena i potisnuta kao izraz pučke kulture*. Vidi u: Erika Fischer-Lichte, *Povijest drame I. Od antike do njemačke klasike*, Disput, Zagreb, 2010., str. 64.

³³ Često se kao dokaz navodi pisanje crkvenih otaca (sv. Augustin, Tertulijan) ali oni su pisali protiv rimskog kazališta koje je izgubilo grčku dimenziju svetosti, bilo je oponašateljsko i publiku privlačilo sve krvavijim prikazima. Za razliku od grčkog kazališta u kojem se na sceni nije smjelo prikazati nasilje

da su u početku prikazanja bila dio religioznoga obreda, Crkva ih je u XVI. stoljeću odvojila od obreda i to je zapravo trenutak rađanja sekularnog života europskog kazališta glavne struje (ali ne sekularističkoga jer je kazalište i dalje odražavalo kršćanski svjetonazor). Ona su se i dalje igrala u crkvenim prostorima, vezana uz crkvene blagdane, a i dalje su ih pisali i svećenici!

Marakovićeva knjiga zorno pobija drugu krivu tezu, odnosno dokazuje povezanost Crkve i prikazanja u Hrvatskoj tridesetih godina XX. stoljeća. Koprivničko prikazanje režirao je župnik Stjepan Pavunić (i to gdje god je bio župnik: kako u Koprivnici tako i u Vrbovcu), a tekst je s njemačkog preveo vrbovečki kapelan (Ivšić). *Mali vrtec ograjeni* je, na poticaj svećenika velečasnog Lahnera koji je istraživao narodno blago, napisala i režirala časna sestra Bernardina Franjka Horvat. Tri od prikazanih predstava igrane su prigodom crkvenih praznika (*Muka* u Oberammergauu i Koprivnici u korizmi, sv. *Pafnucije* na Blagovijest) a druge dvije u povodu crkvenih manifestacija: *Vrtec* prilikom proslave obljetnice reda časnih sestara sv. Vinka Paulskog, a *Posvetilište* prilikom prvog euharistijskog kongresa, crkvene manifestacije najviše razine uz prisustvo visokih crkvenih velikodostojnika. Pritom su posrijedi suvremenici i suvremeni događaji (u ovom nizu ni ne spominjem Marulića i Vetranovića) pa očito Crkva nije ni branila ni zabranila kazalište kao takvo.³⁴

Dokaz 3: Nema evolucije žanrova ili prikazanja se pišu/igraju i danas

Treća kriva teorijska teza: prikazanja bi i bez te crkvene zabrane odumrla zbog evolucije žanrova nakon uvođenja svjetovnog u umjetnost u renesansi pa zato nakon srednjeg vijeka prikazanja više ne postoje u glavnoj kazališnoj struji. To je dodatno »opravdavalo« izbacivanje prikazanja iz glavne kazališne struje nakon Drugoga svjetskog rata i trebalo je pokolebati one koji su znali da Crkva nije zabranila prikazanja jer su i sami sudjelovali u župskim predstavama čak i kad su bile poluilegalne.³⁵

Proučavanje povijesti kazališta jasno dokazuje da su prikazanja igrana kontinuirano nakon srednjeg vijeka, i to ne samo kao »male župske predsta-

u rimskom kazalištu su doveli osuđenike na smrt i pogubili ih u predstavi kad bi lik trebao poginuti. To je bilo blasfemično i za grčke pojmove, a kamoli kršćanske. Uz to, kazalište se odvijalo u prostoru arena u kojem su vrlo okrutno ubijali kršćane za zabavu publici (npr. razapelim a zatim polili smolom i zapali kao žive buktinje koje su osvjetljavale gladijatorske igre). Vidi u: Edwin Wilson/Alvin Goldfarb, *Living Theatre. History of the Theatre*, Mc Graw Hill, Boston, 2004. »Roman Theatre«, str. 62–83.

³⁴ Crkva je povremeno protestirala protiv neprimjerenih poruka ili slika vjere i Crkve, ali nikada nije zabranila kazalište kao umjetnost. Sam Maraković piše o sličnoj zabludi vezanoj uz odnos Crkve i plesne umjetnosti. Vidi u: V. Lončarević, nav. dj., str. 19., fusnota br. 14.

³⁵ Vidi: Krešimir Tičić, »Jedno sjećanje. *Muka Kristova* Rajmunda Kuparea za Uskrs 1977« u: Rajmund Kupareo, *Prebivao je među nama*, Citadela libri, Zagreb, 2019., str. 195–197.

ve« ili »relikt srednjega vijeka« nego kao ozbiljne predstave. Prikazanja su bila dominantno kazalište glavne struje u renesansi (vrhunac prikazanja je u XV. i XVI. stoljeće kada npr. u francuskom gradu Valenciennesu traju 25 dana), a igrana su i u elizabetansko doba (XVI. st) paralelno s elizabetanskom tragedijom.³⁶ U XVII. stoljeću dominirala su u baroku, ali su se igrala i u klasicizmu, istovremeno s klasicističkom tragedijom (svi su klasicisti pisali i o kršćanskim temama, npr. Racinove *Esther* i *Athalie*).³⁷ Građanska epoha s jedne strane ima od XVIII. stoljeća snažno razvijeno isusovačko kazalište u obrazovnim institucijama koje je vodila crkva,³⁸ ali se, s druge strane, prikazanja izvode i u profesionalnom i amaterskom građanskom kazalištu u kojemu je kršćanski svjetonazor vladao u XIX. i prvoj polovini XX. st.

Marakovićeva knjiga dokazuje upravo ovo posljednje: cijelo vrijeme vladavine kršćanskoga svjetonazora (dakle do kraja Drugoga svjetskoga rata), a tako i u tridesetim godinama XX. stoljeća u građanskom kazalištu religiozne predstave bile su sastavni dio repertoara, kako amaterskih tako i profesionalnih stvaralaca, i kod nas i u Europi. Iz Repertoara HNK (a i Marakovićevih kritika) vidimo da su bila brojna i profesionalna postavljanja religioznih tekstova (od starih prikazanja i *Svatkovića* Huga von Hofmannsthal, Calderona do Paula Claudela i Henrija Ghéona).³⁹

Činjenica da je riječ o kvalitetnim predstavama u rasponu od velikih prikazanja na otvorenom sa gotovo dvije stotine sudionika (i to u nekoliko gradova) do velikih predstava u Zagrebu ili manjih predstava u zatvorenom, pokazuje da su takve predstave prirodni dio hrvatske kazališne cjeline toga vremena jer izvrsne predstave teško mogu nastati u zrakopraznom prostoru. Suvremene dramaturške obrade starih tekstova koje Maraković pohvaljuje kao nova scenska djela, kao i izvrsno novonapisano prikazanje (*Vrtec*), pokazuje da je to živ dramski žanr. Živ je ne samo srednjovjekovni dramski žanr nego i način njegova postavljanja jer su česte simultane pozornice koje su specifičnost srednjega vijeka u odnosu na grčku fiksnu kazališnu scenu ili kasniji teatar/kutiju.

³⁶ Kad su Puritanci zabranili kazalište u Londonu, tzv. elizabetanske tragedije su igrane u javnim kazalištima izvan grada, ali su kazališne predstave (pa i prikazanja) igrane u gradu u sklopu katoličkih crkava/ samostana i fakulteta koji su također bili u ingerenciji Katoličke crkve. Vidi u: Oscar Brockett, *History of the Theatre*, Allyn and Bacon, Boston, 1999. »English Theatre from Middle Ages to 1642. The Private Theatres«, str. 172–174. kao i u brojnim drugim povijestima kazališta.

³⁷ Vidi u: Cvijeta Pavlović, *Uvod u klasicizam*, Leykam International, Zagreb, 2012., str. 11.

³⁸ Nikola Batušić, *Povijest hrvatskog kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978., »Kazalište 18 stoljeća«, str. 149–206.

³⁹ *Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980* (knjiga I, II), ur. Branko Hećimović, Globus/JAZU, Zagreb, 1990.

Iako je u knjizi riječ o amaterskim predstavama, očito je da su u njima sudjelovali profesionalci pa tako Maraković ističe profesionalni tandem Velimir Deželić ml. (dramaturška obrada i režija) i Boždar Širola (glazba) koji su stvarali iznimne predstave na religiozne teme. Spominje i angažman nekih profesionalnih glumaca u tim predstavama (Amand Alliger ili Hinko Nučić, glumci HNK u Zagrebu).

I sam odnos Marakovića prema toj vrsti kazališta pokazuje da je riječ o najnormalnijoj pojavi u hrvatskom kazalištu te da se prikazanja igraju posvuda. Kad bi ove predstave bile iznimka on bi, kao »javni katolik«, bio oduševljen samom činjenicom da postoje predstave koje zagovaraju njegov svjetonazor.⁴⁰ Budući da ih je bilo puno, da su zapravo bile dominantna poetika, on ih može ovako strogo procjenjivati primjenjujući na njih stroge estetske kriterije.

No, očito su već bili počeli oštri napadi sekularističkih teoretičara na tu vrstu kazališta s krivim tezama koje su kasnije prevladale. Naprimjer, u kritici predstave *Obnova Posvetilišta Abrahamova* objavljenoj u časopisu *Jugoslavenska njiva* piše da je »stvar bez umjetničkih pretenzija jer igraju diletanti« ili da je proslava Boga umjetnošću neprimjerna jer je »veza religije s umjetničkim manifestacijama« puko »miješanje praktičnih ciljeva« u umjetnost /prigovore predstavama Maraković iznosi u fusnotama na str. 74/! Maraković u ovom slučaju direktno i snažno polemizira s njihovim tezama /str. 36–37/ pa zaključujem da ova knjiga nije samo amaterima na pouku nego i argument u raspravi sa sekularističkim kritičarima.

Možda i zbog tih napada, a možda samo zato da potakne i druge izvedbe, Maraković svaku od tih predstava (a onda i u preglednom tekstu »Nestručna pozornica«) smješta u kontekst klasika, odnosno uspoređuje s grčkim kazalištem (»Dogadaji koje iznose ljudi u Oberammergauu nisu za njih tek kakva efektna igra, nego sveti činovi, kao nekad u zamecima grčke drame ova se igra približava toliko obredu /str. 12/.«) pokazujući/dokazujući i korijen, i snagu, i važnost svetih/vjerskih tema u kazalištu. Sve prikazane predstave povezuje i s europskim kontekstom igranja prikazanja: najčešće francuskim i njemačkim kazalištem i teoretičarima (uz ponekog ruskog teoretičara) što je odličan izvor informacija o tim djelima koja su također izbačena iz kanona.

⁴⁰ Suvremena teorija uči da su sekularistički /ateistički/ svjetonazor kao »novi«, »suvremeni« pogled na svijet kao i modernistički oblici umjetnosti bili dominantni u prvoj polovini XX. stoljeća, ali to očito nije istina. Dominaciju kršćanskoga svjetonazora u teoriji i umjetnosti vidi u: Vladimir Lončarević, *Književnost i hrvatski katolički pokret (1900. – 1945)*, Alfa, Zagreb, 2005. te u biblioteci Glasa koncila »Hrvatska katolička baština 20. stoljeća« koja predstavlja izvrsne teoretičare XIX. i XX. stoljeća koji su izbačeni samo zbog svog svjetonazora, a čije su knjige uredili: Vladmir Lončarević, Božidar Petrač, Zdravko Gavran i drugi.

Time dokazuje rasprostranjenost te teme u europskom kazalištu pa *Pasion-skim igrama* u Oberammergauu posvećuje toliko pažnje zato što su one bile svjetski poznat kazališni fenomen čiji se tekst prenosio i igrao se kako po Njemačkoj (Maraković navodi Erl u Tirolu, ali i brojna postavljanja po Njemačkoj) tako i izvan nje (naša Koprivnica, Vrbovec).

Zaključak

Marakovićeva nevelika knjiga pobija tri krive teze suvremene teorije i dokazuje da prikazanja mogu biti odlični dramski predlošci, a kad se postave kao predstave mogu biti iznimno kvalitetni kazališni događaji. Analizom imanentnih kazališnih i dramskih kriterija Maraković je pokazao da je riječ o izvrsnim predstavama koje djeluju po svim umjetničkim pravilima i to jednako snažno bez obzira na duhovnu poruku koju prenose. Opisujući predstave koje su napisali ili postavili svećenici ili su igrane u sklopu crkvenih praznika i važnih događaja, knjiga dokazuje i da Crkva nikad nije zabranila kazališta te da prikazanja nisu nestala nego su, naprotiv, temelj europskoga kazališta od srednjega vijeka naovamo. Knjiga pokazuje i zašto je tome tako: zato jer publika ima potrebu za tim predstavama i uložiti će silan napor da ih postavi (amaterske predstave s više stotina sudionika!) i da ih gleda (sva ona putovanja u Oberammergau). I u Europi i u Hrvatskoj. Možda tu potrebu najbolje objašnjava zaključna rečenica Marakovićeve knjige o značenju umjetnosti: »Svaka je prava umjetnost sveobuhvatna; ali laćajući se religiozne ideje drama se vraća u svoj dragi zavičaj, u svoj očinski dom (a koliko je puta međutim bila slična razvratnom sinu): jer je drama nastala iz liturgije, iz obreda i kad god je u toku stoljeća nanovo nastala, uvijek je potekla iz tog dubokoga i vječito bistroga izvora. Jer je svaka prava umjetnost, kako je rekao Dante: Božja unuka /str. 75/«.

Nakon Drugoga svjetskoga rata pobjeda sekularističkoga svjetonazora u cijeloj Europi protjerala je iz kanona prikazanja i svaku afirmaciju duhovnosti kao i teoretske tekstove poput Marakovića koji su branili pravo na lijepo/dobro/sveto u kazalištu. Danas, nakon sedamdeset godina vladavine tog svjetonazora, očito je da je suvremeno kazalište glavne struje u velikoj krizi jer nije uspjelo odgovoriti na važna pitanja ljudskoga života, kao što ni vladajući svjetonazor nije uspio izbrisati potrebu nas u publici za svetim na sceni. Ponovno smo u situaciji iz tridesetih godina prošloga stoljeća kada je novi svjetonazor nadirao, a teoretičari širom Europe branili pravo na sveto/lije-po/dobro u umjetnosti. Budući da je i danas očito nužno definirati i potrebu i pravo na kazalište duhovne dimenzije na scenama glavne struje (ono koje

afirmira vrijednosti kršćanskoga svjetonazora i šalje kršćansku poruku u kvalitetnim djelima), Marakovićeva je knjiga potrebna današnjoj teoriji kao što je igranje prikazanja potrebno današnjoj glavnoj struji teatra.

Literatura

- Aristotel, »O pjesničkom umijeću« u: *Povijest književnih teorija*, ur. Miroslav Beker, SNL, Zagreb, 1979., str. 29–60.
- Batušić, Nikola, *Povijest hrvatskog kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
- Bibliografija rasprava i članaka. Kazalište u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1826–1945*, ur. Boris Senker, LZMK, Zagreb, 2005.
- Brešić, Vinko, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2015.
- Brockett, Oscar, *History of the Theatre*, Allyn and Bacon, Boston, 1999.
- D'Amico, Silvio, *Povijest dramskog teatra*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1972.
- Fancev, Franjo, »Hrvatska crkvena prikazanja«, *Narodna starina*, 29; 1932.
- Fischer-Lichte, Erika, *Povijest drame I. Od antike do njemačke klasike*, Disput, Zagreb, 2010., str. 64.
- Gašparović, Darko, »Ljubomir Maraković kao kazališni kritičar« u: *Dani Hvarškoga kazališta. Hrvatska književnosti kazalište dvadesetih godina 20. stoljeća*, Zagreb/Split, 2003., str. 337–359.
- Gavrić, Anto, »Transcendentali – razvoj nauka i pojmovna problematika« u: *Veritas vitae et doctrinae. U potrazi za istinom o čovjeku i Bogu. Zbornik u čast Hrvoja Lasića OP*, ur. Anto Gavrić i Ivan Šestak, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2012.
- Lončarević, Vladimir, *Luči Ljubomira Marakovića*, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb, Zagreb, 2003.
- Lončarević, Vladimir, »Hrvatska katolička književnost«, *Kroatologija*, 1–2/2017.
- Lončarević, Vladimir *Književnost i hrvatski katolički pokret (1900. – 1945)*, Alfa, Zagreb, 2005.
- Maraković, Ljubomir »Der Gral«, *Luč*, III/1907–1908., 2, 94.
- Maraković, Ljubomir, / Bogner, Josip *Rasprave i kritike*, SHK, ur. Antonija Bogner-Šaban, MH, Zagreb, 1997., str. 276.
- Matičević, Ivica, *Raspeti Juda. Pristup biblijskom predlošku u drami hrvatske avangarde*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.
- Nikčević, Sanja, »Prikazanja ili o afirmativnom kazalištu koje uzdiže i ojačava gledatelje« u: Rajmund Kupareo *Prebivao je među nama. Tri suvremena prikazanja o jednom davnom događaju*. Citadela libri, Zagreb, 2019., str. 9–78.
- Nikčević, Sanja, »Religiozne teme u hrvatskom kazalištu/drami od 1945.–1989. ili kako su rubovi očuvali svjetlo«, *Kroatologija*, 1/2019.
- Nikčević, Sanja, »Kako smo izgubili pravo na sliku hrvatske žrtve i junaka ili čekajući povratak katarze«, *Republika*, 3–4, str. 98–116; 2018.

- Nikčević, Sanja, »Melodrama, pučki komad, igrokaz, čarobna gluma... ili jesu li to dobro skrojeni komadi?« u: *Komparativna povijest hrvatske književnosti, sv. XIX. Vrsta i žanr*, ur. Vinka Glunčić-Bužančić, Kristina Grgić, Književni krug Split/Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb/Split, 2017., str. 138–157.
- Tičić, Krešimir, »Jedno sjećanje. Muka Kristova Rajmunda Kuparea za Uskrs 1977« u: Rajmund Kupareo, *Prebivao je među nama*, Citadela libri, Zagreb, 2019., str. 195–197.
- Pavlović, Cvijeta, »Pojam svjetske književnosti u povijesti hrvatske književnosti Ljubomira Marakovića« u: *Katolicizam, modernizam i književnost*, Lončarević, Vladimir; Šestak, Ivan (ur.), Institut Fontes sapientiae, Zagreb, 2011., str. 197–218.
- Pavlović, Cvijeta, *Uvod u klasicizam*, Leykam International, Zagreb, 2012., str. 11.
- Perillo, F. S., *Hrvatska crkvena prikazanja, Mogućnosti*, Split, 1978.
- Platon, *Eros i filia*, Demetra, Zagreb, 1996.
- Repertoar hrvatskih kazališta 1840–1860–1980* (knjiga I, II), ur. Branko Hećimović, Globus/JAZU, Zagreb, 1990.
- Senc, Stjepan, *Grčko-hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb, 1988.
- Senker, Boris, »Nino Škrabe i tradicija pučke pozornice« u: *Dani hvarskog kazališta. Pučko i popularno* (zbornik), ur. Boris Senker, HAZU/Književni krug Split, Zagreb/Split, 2017., str. 414–429.
- Sire, James W., *Izazov svjetonazora*, STEPress, Zagreb, 2001.
- Slabinac, Gordana, »Zapadni kanon i hrvatska književnost«, *Književna smotra*, 1, 37, str. 3–15; 2005.
- Solar, Milivoj, *Povijest svjetske književnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003.
- Sorokin, Pitirim, *Društvena kultura i dinamika*, Jesenki Turk, Zagreb, 2016.
- Wilson, Edwin /Alvin Goldfarb, *Living Theatre. History of the Theatre*, Mc Graw Hill, Boston, 2004.

MARAKOVIĆEVA PUČKA POZORNICA ILI MALA KNJIGA
KOJA RUŠI ZABLUDE O PRIKAZANJIMA*Sažetak*

Pučka pozornica. Bit i uspjesi nestručne pozornice Ljubomira Marakovića (Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1929.) donosi šest kritika/prikaza amaterskih predstava, od toga pet prikazanja (od svjetski poznatog uskrsnog spektakla u njemačkom gradu Oberammergau, Muke u Koprivnici do zagrebačkih predstava *Posvetilišta Abrahamovog*, *Prikazanja sv. Pafnucija* i *Mali vrtec ograjeni*) i jedne etno predstave (*Prigorska svadba*) te esej o »Nestručnoj pozornici«. U vremenu nadiranja sekularističkog svjetonazora koji iz umjetnosti izbacuje duhovnu dimenziju djela cijela je Europa nastojala obraniti potrebu za umjetnosti koja nosi u sebi *lijepo/ dobro/ sveto* te katarzu kao pročišćenje negativnih osjećaja publike koja je moguća samo uz duhovnu dimenziju doživljaja svijeta, čemu se pridružuje i Marakovićeve knjige. Ona prikazuje najbolje izvedbe prikazanja, detaljno ih analizira, i kao drame i kao predstave, imanentnim kriterijima. Te predstave izdvaja kao uzor budućim izvedbama jer smatra da ni amaterska scena, a naročito prikaz Boga na sceni, nema svrhe (ne može djelovati na publiku) bez kazališne kvalitete. Nakon Drugoga svjetskoga rata pobjeda sekularističkog svjetonazora u cijeloj Europi protjerala je i prikazanja i teorijske tekstove poput Marakovićevih izvan kanona pa nam danas Marakovićeve knjige zorno pobija tri krive teze suvremene teorije o prikazanjima. Iz nje je očito da prikazanja nisu »puka crkvena propaganda« nego mogu biti kvalitetna dramska djela i vrhunske kazališne predstave; da ih Crkva nije zabranila jer su ih i 30-tih godina pisali/postavljali ne samo laici nego i svećenici prilikom crkvenih blagdana te da nisu nestala iz europske glavne struje zbog nekvalitete i evolucije žanrova, nego su, naprotiv, cijelo vrijeme temelj europskog kazališta jer su ih postavljali i profesionalci i amateri i cijele zajednice. Budući da je nakon sedamdeset godina vladavine sekularističkog svjetonazora, suvremeno kazalište glavne struje (a i teorija) očito u velikoj krizi jer nam nisu dali odgovore na važna životna pitanja, ponovno se nalazimo u situaciji iz tridesetih godina prošlog stoljeća: nužno je obraniti i potrebu i pravo na kazalište koje afirmira temeljne vrijednosti kršćanskoga svjetonazora i prenosi kršćansku poruku u kvalitetnim predstavama. U tome su nam Marakovićeve zapisi i aktualni i korisni.

Cljučne riječi: Ljubomir Maraković, prikazanja, hrvatsko kazalište, hrvatska drama, svjetonazor

MARAKOVIĆ'S *PUČKA POZORNICA* [*POPULAR STAGE*] OR A
BOOKLET THAT SWEEPS AWAY MISCONCEPTIONS
REGARDING MYSTERY PLAYS

Summary

Pučka pozornica. Bit i uspjesi nestručne pozornice [*Popular Stage. The Essence and Successes of an Unprofessional Stage*] by Ljubomir Maraković (Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1929) consists of six reviews/surveys of amateur performances, among which five mystery plays (from a world-famous Easter spectacle in a German town Oberammergau, then *Muka* [*The Suffering*], a spiritual play in Koprivnica to Zagreb performances of *Posvetilište Abrahamovo* [*Abraham's Sacrifice*], *Prikazanje sv. Pafnucija* [*The Mystery Play of St. Paphnutius*] and *Mali vrtec ograjeni* [*A Small Fenced In Garden*]) an ethno show (*Prigorska svadba* [*A Foothill Wedding*]), and an essay on »Unprofessional Stage«. At the time of the advance of a secular world view, which pushes out the spiritual dimension in a work of art, whole Europe attempted to defend the need for art which in itself brings *the beautiful, the good and the sacred* and a catharsis as the purification of the audience's negative feelings, which is possible only within the spiritual dimension of world experience. Ljubomir Maraković associates himself with these ideas – his booklet demonstrates the best performances of mystery plays, provides their detailed analysis, both as plays and as theatre performances, according to immanent criteria. He pointed out these shows as examples for future performances, because according to his opinion, the amateur stage, and especially the presentation of God on stage, is pointless (cannot have impact on the public) without the theatrical quality. After the Second World War, the victory of the secular world view in an entire Europe banished both this kind of theatre and theoretical studies such as Maraković's from the canon, thus today, Maraković's book clearly refutes three false claims which contemporary theory sets forth regarding the spiritual plays. It clearly shows that mystery plays are not »only church propaganda«, but can be plays of quality and top-quality theatre performances; that the Church did not prohibit them because even during the 1930s they were written/staged not only by laymen but also by priests on the occasion of church holidays, and, finally, that they did not disappear from the European mainstream due to poor quality and genre evolution, but are, on the contrary, the basis of European theatre all along, because they were staged by professionals, amateurs and whole communities. Since after seventy years of a secular worldview rule the contemporary mainstream theatre (as well as its theory) is obviously in a serious crisis, because they did not provide us with answers to important questions of life, we again find ourselves in a situation from the 1930s: it is necessary to defend both the need for and the right on the theatre affirming basic values of a Christian worldview and transferring a Christian message in performances of quality. In that sense, we find Maraković's writings not only up-to-date, but also useful.

Key words: Ljubomir Maraković, mystery play, Croatian theatre, Croatian play, worldview

Božidar Nagy

Ljubomir Maraković – profesor i odgojitelj blaženoga Ivana Merza

Prethodno priopćenje
UDK 929 Maraković, Lj.

Proučavajući život Ljubomira Marakovića te njegovu bogatu literarnu, kulturnu i vjersku baštinu, treba istaknuti da najbolje i najljepše što nam je Maraković ostavio jest njegov učenik Ivan Merz, sada blaženik Katoličke Crkve, kojega je on formirao kao srednjoškolca i istodobno usmjeravao prema pravim vjerskim i moralnim vrijednostima. Ishod ovoga blagotvornog djelovanja bio je Merzov uspon prema svetosti što mu je službeno Crkva priznala 2003. g. kad ga je Papa Ivan Pavao II. u Banja Luci proglasio blaženim. Ivan Merz rođen je i odgajan u relativno liberalnoj sredini. Tamo gdje njegovi roditelji nisu mogli ili nisu uspjeli dati svome sinu pravo kršćansko usmjerenje, nadomjestio ih je dr. Ljubomir Maraković.

Blagotvorno-odgojni utjecaj Ljubomira Marakovića na svoga učenika započinje u srednjoj školi, banjalučkoj realci-gimnaziji gdje mu je Maraković bio profesor već od 5. razreda gimnazije (danas 1. razr.). Predavao mu je najprije hrvatski jezik kroz sve četiri godine, potom u sedmom razredu predaje mu njemački jezik, a u osmom i uvod u filozofiju.

Jedan od materijalnih plodova odgojnog utjecaja Marakovića na mladoga Ivana iz tih prvih godina jest *Dnevnik* što ga je Merz započeo pisati upravo na poticaj svoga profesora. Pisanje svoga *Dnevnika* sedamnaestogodišnji Ivan započinje 27. veljače 1914. g. ovim riječima:

»Jučer, u četvrtak pisali smo školsku zadaću o 'Koristi dnevnika'. Maraković nam je razjasnio veliku korist ovoga, osobito spominjući Goetheovo doba, za kojega je svijet dublje osjećao. (...) Tijekom sata, a i dana, razmišljao sam o tome i došao do zaključka da Ljuba – kao i uvijek – ima pravo«.¹

¹ Ivan Merz, *Dnevnik, Sabrana djela, sv. 4, Postulatura Ivana Merza – Filozofski fakultet Družbe Isusove – Glas Koncila, Zagreb, 2014., 27. II. 1914., str. 25.*

I tako je mladi Ivan pisao svoj dnevnik kroz osam godina ostavivši nam dragocjeni pisani dokument svoga intelektualnog i duhovnog razvoja, te uspona prema cilju kamo ga je vodila nevidljiva Božja milost. *Dnevnik* u originalu ima dvadeset bilježnica, a u daktilo-prijepisu broji osamsto stranica. U njemu nalazimo brojne bilješke i zapise gdje Merz spominje svoga profesora i svoje prijateljske kontakte s njime i nakon što mu je prestao biti profesor po završetku gimnazije.²

Osim izravnog intelektualnog i odgojnog djelovanja kroz gimnaziju, dr. Maraković je veoma zaslužan i za drugi dio sveučilišne naobrazbe koju je Ivan Merz stekao u Parizu time što mu je posredovao dobivanje stipendije za nastavak studija u Francuskoj.

Prijateljavanje s Marakovićem i nakon završene gimnazije bilo je od velikog utjecaja na Ivanovo shvaćanje života i vlastite budućnosti, pa i na njegovu konačnu odluku da izabere prosvjetnu struku po uzoru na svoga profesora.

Ovaj prikaz odgojnog djelovanja dr. Marakovića na Ivana Merza ima dva dijela. U prvom dijelu donosi se opis raznih vidova odgojnog utjecaja dr. Marakovića na mladoga Merza. U drugom dijelu analizira se njihova opširna korespondencija koja je tijekom studija Ivana Merza, te za vrijeme njegova boravka na bojištu u Prvom svjetskom ratu, bila glavno sredstvo pozitivnog djelovanja dr. Marakovića na svoga bivšeg učenika.

I. Intelektualno-odgojni utjecaj

I. Izjave Ivana Merza o blagotvornom utjecaju svoga profesora

Tri su izjave Ivana Merza iz kojih se vidi kako je veliko odgojno djelovanje na njega izvršio Maraković. Navodimo ih kronološki po redu kako su bile izrečene, odnosno napisane.

a) »*Njemu sve zahvaljujem*«. – Godine 1917. mladi Merz nalazi se na talijanskom bojištu u jeku Prvoga svjetskoga rata. Ondje se susreće i prijateljuje s dr. Šimom Cvitanovićem,³ istaknutim katoličkim javnim djelatnikom. Neko vrijeme zajedno su boravili na bojištu. U tim ratnim danima Merz je našao puno toga zajedničkog za razgovor i diskusiju s njime na temu angažiranja u Hrvatskom katoličkom pokretu. Na kraju

² Dnevnik je objavljen 2014. g. kao 4. svezak *Sabranih djela Ivana Merza* koja su objavljivana od 2011. do 2015. g. u izdanju Postulature Ivana Merza, Filozofskog fakulteta Družbe Isusove i Glasa Koncila (gl. ur. prof. dr. sc. Božidar Nagy).

³ Dr. Šime Cvitanović, po zanimanju liječnik, potpisivao se u tisku s pseudonimom *Šime Lukin*.

njihova prijateljavanja kad ih je služba na bojištu razdvojila, Merz mu pri oproštaju ponovno govori o Marakoviću: »Toliko puta mi je naglasio da pohodim, ako budem mogao, prof. Marakovića, njegova učitelja. ‘Njemu sve zahvaljujem’ znao bi reći, a to mi je i u onaj zadnji čas ponovio, kad sam se spustio niz bijele planine u dolinu kamo me je ispratio...«⁴

b) »*Milost se Božja s Vama poslužila*«. – Drugi puta Merz sam piše što je Maraković za njega značio. Bilo je to u jednom pismu koje kao student piše iz Pariza svome profesoru i u kojem mu iznosi svoj plan duhovnoga preporodnoga rada po povratku u domovinu. Pri kraju pisma nadodaje: »Molim Vas da se ne ljutite što sam vam toliko toga napisao. Pošto se je Milost Božja s Vama poslužila da sam spoznao istinu katolicizma, to držim da sam morao sve ovo reći upravo Vama«.⁵

c) – »*Katolik svjetovnjak spasio me za vječnost*«. – I treća izjava, kratka, ali veoma jezgrovita, nalazi se u Merzovom odgovoru na pitanje jedne ankete koju je dr. Dragutin Kniewald proveo među mladićima kad je pripremao svoje poznato djelo *Katolički đak*. Zamolio je i mladoga profesora Merza da odgovori na ta pitanja. Bilo je to 1925., kad je Merz imao već 29 godina. Na pitanje kako su djelovali na njega profesori u srednjoj školi, Merz je uz ostalo odgovorio: »Liberali – utuvili su mi u glavu toliko laži da ih se možda još nisam otresao. Katolik svjetovnjak – spasio me za vječnost«.⁶ Iz konteksta, te na temelju njegova *Dnevnika* kao i iz kasnijih njegovih izjava s potpunom sigurnošću se zaključuje da se ta Merzova izjava odnosi na dr. Marakovića, premda mu ne spominje ime.

2. Četverostruki utjecaj dr. Marakovića na mladoga Ivana Merza

Na temelju Merzova *Dnevnika* i potom iz korespondencije, te ostalih izvora možemo uočiti četverostruki intelektualno-odgojni utjecaj Marakovića na svoga učenika i odgajnika: 1. Književni utjecaj; 2. Estetsko-umjetnički utjecaj; 3. Hrvatsko-rodoljubni; 4. Vjersko – moralni.

a) *Književni utjecaj*. – Još u Banjoj Luci, kao gimnazijalac, Ivan izvan škole vodi sa svojim profesorom duge razgovore o životu, umjetnosti, književnosti, vjeri. Maraković ga potiče na čitanje dobrih katoličkih knjiga i časopisa, posebno mu preporučuje i posuđuje bečku reviju »Gral«. A

⁴ Šime Lukin, »Borac bijelih planina – ratne uspomene na dr. Ivana Merza«, *Hrvatska prosvjeta*, 25, br. 7/8, str. 331–337; Zagreb, 1938.

⁵ Ivan Merz, *Pismo Marakoviću*, Pariz, 12. IX. 1921., Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

⁶ Božidar Nagy, *Borac s bijelih planina*, FTI, Zagreb, 1971., str. 274,

kad je Merz već bio u Vojnoj Akademiji zamolio je Marakovića da mu preporuči dobre knjige za čitanje; profesor mu odmah šalje cijeli popis knjiga koje si Merz nabavlja i s velikom duhovnom korišću čita. Među njima je i knjiga *Die Kunst zu Beten (Umijeće moljenja)*; Merz potom zapisuje u svome *Dnevniku* kako mu je ta knjiga veoma koristila.

Zanimanje za književnost, što ga je Ivan pokazivao u gimnaziji pod utjecajem svoga profesora, nije bilo samo plod njegove sklonosti prema umjetnosti općenito, što je nalazio djelomično ostvareno na literarnom području; kroz čitanje književnih djela Merz je tražio filozofske i životne istine na što ga je njegov profesor poticao.

Uklanjanje uobičajeno odstojanje u odnosu profesor – učenik, Maraković je znao doći do učeničkih duša, dovodeći taj odnos i na prijateljsku razinu. Stoga ne čudi što Ivan u *Dnevniku* vrlo često svoga profesora zove Ljuba ili Luban i doživljava ga gotovo očinski.

Najčešća tema u njihovim razgovorima bila je književnost. No na poticaj Marakovića uvijek su u diskusiji bili prisutni religiozno-vjerski elementi. Tako je Marakovićeva preporuka da pročita *Nasljeduj Krista* od Tome Kempenca veoma mnogo koristila Ivanu i kasnije za vrijeme boravka na bojištu, što spominje i u svome *Dnevniku*.⁷

Maraković se posebno bavio hrvatskom narodnom književnošću. Njegovo je mišljenje da književnost, ako hoće da bude hrvatska narodna, mora biti djelo ne samo hrvatskog naroda, tj. hrvatskih pisaca, nego također za hrvatski narod, za čitav narod kao kulturnu cjelinu.⁸ Ove ideje primjenjuje Maraković na svoju zamisao o hrvatskoj drami pa to priopćava Merzu što on oduševljeno prihvaća.

»Glede buduće drame govorio sam s Ljubom. On misli na jednu pentalogiju: 'Sv. Anastazije, Tomislav, Zvonimir, Svačić i još nešto'. Sjajna misao osobito prve drame, koja bi u sebi uključivala proročanstvo o budućem kršćanskom narodu Hrvata. Jedinstvo mjesta bi bilo ušćevano; bile bi neke analitičke drame: 'Hrvatsko kraljevstvo'. Muka je samo naći one sveopće velike krivnje, koje su Kraljevstvo uništile. Zato drži da bi se ova imala naći u Glagoljaškoj borbi.«⁹

b) *Estetsko-umjetnički utjecaj*. – Marakovićevo shvaćanje umjetnosti i književnosti može se ukratko ovako opisati: umjetnost ima ulogu odgoja duša za Boga i to je jedini, pravi i konačni smisao umjetničkoga stvaranja. On

⁷ Ivan Merz, *Dnevnik, Sabrana djela, sv. 4*, Postulatura Ivana Merza – Filozofski fakultet Družbe Isusove – Glas Koncila, Zagreb, 2014. – 9. IX. 1915., str. 155.

⁸ Usp.: Ljubomir Maraković, *Književna razmatranja, LUC*, III / 1907 – 1908., 5, str. 249–250.

⁹ Ivan Merz, *Nav. djelo*, 2. XII. 1915., str. 165–166.

je nastojao osloboditi umjetnost od onog što je unizuje, a čovjeka ponizuje.¹⁰ Polazeći od premise istina, ljepota i dobrota, združene u jednome – Bogu, Maraković suvremenu literaturu drži »jadnom« upravo zbog toga što je rascijepila to estetičko trojstvo. Katolički umjetnički ideal mora biti – istina, ljepota i dobrota združene u jednom sjajnom plamenu, u katoličkoj vjeri.¹¹ Takvo uvjerenje prenosio je i na svoje učenike, što se ponajbolje očitovalo kod mladoga Merza koji potpuno prihvaća ovakve stavove svoga profesora i primjenjuje ih u svome gledanju na umjetnost i književnost te potom provodi i u životu.

Nakon perioda »estetskog katolicizma«, kako je Merz sam nazvao svoje duhovno traženje do polaska u vojsku, slijedi period kad ga ovo estetsko–literarno gledanje na svijet više ne zadovoljava, jer on poslije ratnog iskustva stečenog na bojištu i potican i vođen od svoga profesora Marakovića počinje promatrati život u svijetlu kršćanskih istina, a umjetnost je tome podređena.

Osim književnosti Maraković je upozoravao svoje učenike i na glazbeni vid umjetnosti gdje se književni izričaji, pretočeni u glazbu, ujedinjuju u jednu cjelinu.¹²

Marakovićevi nazori o umjetnosti utječu i na Merza potičući ga na refleksivnu analizu umjetničkih djela. Potpuno prihvaća načelo da umjetnost u prvom redu mora težiti prema Dobrom, Lijepom i Istinitom. Ivana njegova pisma posebno vesele:

»Prekjučer sam dobio od Ljube pismo. Veselilo me je izvanredno. Kad sam ga čitao, kano da sam ga pred sobom vidio: njega mila, uvijek oduševljena; takvi ljudi manjkaju jer oni vjeruju u boljitak, oni u svemu uživaju, za sve se oduševljavaju. Nije hladni analizator, gelehrter, nego je čovjek pun Boga, bar teži da bude takav.«¹³

Koliko je bio vezan za svog profesora, i kako mu je posebno teško pao rastanak nakon mature vidljivo je iz ovih nekoliko redaka njegova *Dnevnika*:

»Ovo je najljepši i najtužniji dan u životu. Tuga je trajnija od veselja. S kolegama odrastao kroz osam godina i sad smo slavili rastanak. Nemoguće je i vjerovati. Teško je bilo rasti se i s profesorima. Osobito s Ljubom. Svi bijasmo

¹⁰ Usp. Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, FTI, Zagreb, 2003., str. 115.

¹¹ V. Lončarević, *Estetičko – etički vidici književnoga rada Ljubomira Marakovića*, magistarski rad, Zagreb, 2002., str. 59.

¹² Ivan Merz, *Dnevnik, Sabrana djela, sv. 4*, Postulatura Ivana Merza – Filozofski fakultet Družbe Isusove – Glas Koncila, Zagreb, 2014. – 11. III. 1914., str. 32.

¹³ Ivan Merz, *Nav. djelo*, – 18. VI. 1915., str. 142.

duša i tijelo, poznavasmo se i jedan se je uz drugog rascvjetao. Zato se i najbolje razumijemo. Proći će sve, ali i uspomena će biti dok živimo«. ¹⁴

c) *Vjersko-moralni utjecaj*. – Ivan Merz je odrastao u sredini liberalnih nazora. U djetinjstvu i u ranoj mladosti nije pokazivao posebne znakove religioznosti. U jednom svome članku objavljenom o 10. obljetnici Merzove smrti Maraković među ostalim piše:

»U Merzu sve do pred kraj realke nije bio uopće probuđen smisao za vjeru i vjerski život. Karakteristična je i ta činjenica da je pok. Merz bio jedini đak za čitavoga moga rada u Banjoj Luci, kojega sam u 5. razredu morao kod inspekcije u crkvi opomenuti na dolično držanje, jer je poslije Pretvorbe držao ruke na leđima. Većina njegovih drugova bez sumnje nije bila pobožnija od njega, ali im je baštinjeni osjećaj pijeteta prema svetosti čina bio urođen iz porodica, u kojima je ljubomorno bila čuvana baština otaca«. ¹⁵

Kod Merza se osjećaj za vjeru i za život po vjeri probudio tek pri kraju srednjoškolskoga obrazovanja. Prva osoba koja ga je usmjerila prema vjerskim i moralnim vrijednostima bio je upravo dr. Ljubomir Maraković. Bio je to najprije indirektan utjecaj koji je Maraković vršio svojim primjerom intelektualca katolika, a kasnije i izravno kroz preporuku za čitanje katoličke literature koju mu je i posuđivao. Tako npr. u raspravama o analizi književnih djela Maraković ga upozorava na religiozne momente pomoću kojih pisac izgrađuje psihološki profil svojih glavnih junaka.

Pod utjecajem Marakovića, Merz nije ostao indiferentan niti prema društvenim zbivanjima. Nije bio samo pasivni promatrač prilika oko sebe, već je u svojim dnevničkim bilješkama, ali i člancima u uglednim književnim časopisima, analizirao europske i hrvatske političke prilike toga vremena prosuđujući ih s katoličkoga vidika koji je postavio nasuprot liberalnim strujanjima toga doba. ¹⁶

Kao mladi student, Merz se aktivno uključio u Hrvatski katolički pokret. I ovdje je odlučujuću ulogu imao njegov profesor Maraković koji ga je za to izravno i neizravno oduševljavao. Tako među ostalim u *Dnevniku* Merz bilježi svoje uspomene na Orlovski slet u Mariboru:

»Prošao je Orlovski sabor u Mariboru... Osobito je lijepa slika bila na terenu kolo u hrvatskim narodnim nošnjama, što ga je poveo Ljubo (...). Maraković je bio svagdje i promatrajući ga pomnije uvjerio sam se ponovo kako je do dna

¹⁴ Ivan Merz, *Nav. djelo*, – 12. VII. 1914., str. 72.

¹⁵ Ljubomir Maraković, »Napomena«, *Hrvatska prosvjeta*, Zagreb, 25/1938., br. 7/8, str. 331–339.

¹⁶ Usp.: Ivan Merz, *Nav. djelo*, – 16. V. 1920., str. 393–394.

duše prožet živom vjerom. Kod mog referata o ‘Katoličkoj internacionalnoj đlačkoj Uniji’ bilo je oko 100 slušača. Maraković je predsjedao«. ¹⁷

Iz korespondencije koju je Ivan vodio sa svojim profesorom kao student, posebno je vidljivo da mu Maraković kroz neko vrijeme vrši gotovo i svećeničku ulogu duhovnoga vođe te mu rješava razne vjerske i moralne dvojbe. Upućuje ga na pravi put za vrijeme njegovih duševnih kriza koje je proživljavao neko vrijeme u prvim mjesecima studija u Beču.

d) *Hrvatsko rodoljubni utjecaj*. – Ivan Merz genetski nije bio hrvatskog podrijetla. Ali živeći među Hrvatima već kao student svjesno se opredijelio za pripadnost hrvatskom narodu. U tome smislu veliku ulogu imao je upravo prof. Maraković koji ga je već od gimnazijskih dana kroz predavanja iz hrvatskog jezika i književnosti, te kroz osobne razgovore i susrete, pa kroz korespondenciju sve više približavao i oduševljavao za hrvatsko nacionalno biće, za povijest te kulturnu i vjersku baštinu hrvatskog naroda. To možemo vidjeti i u ovoj zgodi koju je Merz opisao u svome *Dnevniku*. Kao pitomac Vojne Akademije u Bečkom Novom Mjestu, s još nenavršenih 18 godina, Merz posjećuje grob Zrinskog i Frankopana koji je tada još bio ondje. Premda izravno ne spominje Marakovića, u opisu toga posjeta ovakvo plemenito osjećanje prema hrvatskim velikanima i narodnim mučenicima zacijelo mu je pobudio prof. Maraković tijekom srednje škole:

»Grob je na kraju aleje, već kod zida. Grob je jedna ploča s natpisom: Kosti Zrinskog – bana Hrvatske i Frankopana. Sve je u latinskom, a na grobu uvenuio vijenac, s nekom krpom na kojoj se još vide tragovi boja hrvatske trobojnice, sjeća da su dobri ljudi ovdje bili i svojim junacima učinili ljubav, koja se još kostima može da iskaže... Slava vam pošteni Hrvati, i kameno srce će procviliti kad vidi kako dobri ljudi stradaju. No, ne, stradali nijesu, oni žive još u uspomeni poštenih Hrvata: iz njihove krvi su procvali i procvast će cvjetovi i ruže«. ¹⁸

II. Korespondencija između Merza i Marakovića

Drugo važno područje na kojem možemo pratiti odgojni utjecaj Marakovića na mladoga Merza jest njihova opširna korespondencija; ona započinje 1914. odlaskom Ivana na studij u Beč i traje sve do njegova povratka sa studija iz Pariza 1922. Izražena u brojkama ta korespondencija glasi: Maraković je Merzu poslao 44 pisma, od čega su 3 čestitke i 2 dopisnice. Merz je pak

¹⁷ Ivan Merz, *Nav. djelo*, – 3. VIII. 1920., str. 396–398.

¹⁸ Ivan Merz, *Nav. djelo*, 15. X. 1914. – str. 91.

Marakoviću uputio 101 pismo od toga je 37 vrlo dugih pisama koja obrađuju uglavnom književno-umjetničku tematiku te 43 kraća pisma i 21 dopisnicu koje su pisane uglavnom s ratišta.

Prikaz korespondencije Ivana Merza s Marakovićem podijelit ćemo kronološki, po razdobljima njegova boravka na raznim mjestima za vrijeme njegova studija.

1. Vojna akademija u Bečkom Novom Mjestu

Roditelji su poslali Ivana nakon mature u Vojnu Akademiju u Bečko Novo Mjesto sa željom da slijedi svoga oca u vojničkom zvanju. Međutim Ivan, kojega je privlačila književnost i umjetnost, nije imao ni smisla ni volje za takvo zvanje. Osim toga nećudorednost s kojom se svakodnevno susretao u vojnom ambijentu bila je oprečna njegovom moralnom i vjerskom uvjerenju. Svoje nezadovoljstvo povjerava najprije svome *Dnevniku*, a zatim i svom profesoru Marakoviću kojega moli za konkretan savjet kako riješiti teškoće s kojima se susreće. Profesor Maraković mu odgovara pismom od 28. rujna 1914. gdje ga ohrabruje i daje mu daljnjih savjeta te među ostalim sugerira knjige za čitanje:

»Dragi Hans! ... Knjige, kojih ste adresu željeli, ove su: *Geisteshelden*, *Biographien* Bd 43: Turgenjev, v. E. Borkowsky, Berlin Ernst Hofmann Co... *Die Kunst zu beten*, *Ars orandi* – von Msgr. Baron de Mathies, Petrus. Verlag Trier. Kad pročitate *Ars orandi* uvjeren sam, da ćete željeti još štogod pročitati od istog pisca, osobito od djela, u kojima zasijeca u praktičnu stranu socijalnih, kulturnih i religioznih problema naših dana«. ¹⁹

Slušajući i uvažavajući profesorove preporuke, Ivan nabavlja Mathieso-vu knjigu *Die Kunst zu beten*, i duboko promišlja o njoj. Zahvaljuje Marakoviću i ujedno iznosi i dalje svoje poteškoće s kojima se susreće u Vojnoj Akademiji. U pismu koje mu Maraković šalje 24. studenoga 1914. jasno se vidi duhovna veličina i duboko kršćansko moralno uvjerenje Marakovića kojim je i mogao tako snažno utjecati na svoga učenika:

»Dragi Hans! Hvala na iskrenosti kojom ste mi povjerali svoje nazore u listu; mada će biti teških žrtava i prijegora, ta škola života samo će Vam koristiti, jer ćete tim jasnije i sigurnije naći svoj cilj. Sad istom možete vidjeti, da vjersko uvjerenje nije fraza ili hipokrizija, nego prijeka i krvava potreba čovjeka koji u današnje rastrovano i rasklimano vrijeme hoće da živi svojim životom, da teži za svojim ciljevima i da postavlja svoje vrednote svijetu i životu. Sad istom mo-

¹⁹ Ljubomir Maraković, *Pismo Merzu*, 28. IX. 1914. – Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

žete vidjeti da moralne propovijedi i očinski savjeti ne stvaraju uvjerenja, da je potrebno da čovjek proživi onu borbu između Boga i vraga u ljudskoj naravi, a da se sam digne proti svojoj okolini, treba imati jedno uporište ljubavi, radosti, snage, istine u ovom svijetu sebičnosti, nesmiljenosti, kukavičluka i nakljukanih fraza. Uostalom ne treba da Vam mnogo govorim: vidim da život ozbiljno shvaćate, a to sam i otprije znao i veselio se Vašoj evoluciji. Znam da se neću prevariti... Znao sam i ja najviše u knjigama živim. I u muzici. Ne propustite slušati Wagnera, kad god možete, ali se uvijek dobro pripravite. K tome komorne koncerte u velikim glazbenim dvoranama«. ²⁰

2. Na Bečkom sveučilištu godine 1915.

Nakon tromjesečnog boravka u Vojnoj akademiji iz koje izlazi pred Božić 1914. Ivan nastavlja školovanje na Bečkom pravnom fakultetu. U to vrijeme proživljava posebno veliku krizu vjere. U pismima povjerava Marakoviću svoja najdublja duševna proživljavanja. Maraković ga u svojim odgovorima hrabri i potiče na ustrajnost u njegovim traženjima i evolucijskoj formaciji osobnosti i u proučavanju književnih djela. Ovo je pismo lijepi primjer širine njihovih interesa. Piše Maraković:

»Nedjelja je, poslije pričesti, i hvatam malo vremena, da Vam se ipak jednom javim.(...) Vjerujem u Vašu evoluciju. Ja vjerujem naime, došlo što mu drago, ili desilo se što god hoće, da će kod Vas napokon sve na dobro izaći. Ozbiljnost, koju ste do sada pokazali u najtežim životnim pitanjima, koja su Vas u toj dobi mogla snaći, jamči mi, da ćete s istom sabranošću i s istom dosljednošću, ispitati, proučiti, proživjeti u sebi sve, što god Vas se nadoveže, pa ako se duša na časove i zamrača, tim će vidniji biti put svjetla, koji ćete napokon ipak naći... Lutanja je napokon život i tako pun; pa tražili na jednoj ili na drugoj strani, uvijek ćemo morati tražiti samo s tom razlikom, što na jednoj strani tražimo svjetlo, a na drugoj ne znamo ni sami što. I onda, što mi na ovoj strani možemo, već sada bar u odabranim časovima vidjeti trak onoga svjetla, bar mi, koji osjećamo faustovsku onu iskru traženja u sebi. Ja sam to s veseljem opazio u Vašem zadnjem pismu, koje me je uopće svojom ljepotom obradovalo: Vi ste došli do toga, da ništa ne primete bez misli, a to je glavno«. ²¹

Svoja unutarnja proživljavanja i borbe Ivan nastavlja i dalje priopćavati svome profesoru. Posebno je dojmljivo njegovo pismo od 15./16. lipnja 1915. gdje odgovara Marakoviću na primljeno pismo i nastavlja dalje priopćavati svoje duševno stanje. Započinje s citatom jedne poeme iz *Gitanjali* Rabindranatha Tagore u kojoj je našao savršeno izraženo svoje nutarnje doživljavanje toga vremena:

²⁰ Ljubomir Maraković, *Pismo Merzu*, 24. XI. 1914. – Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

²¹ Ljubomir Maraković, *Pismo Merzu*, 6. VI. 1915. – Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

»Dragi gospodine profesore! – ‘Oblačje zastire nebo; kiši nema svršetka. Ja ne znam, što to s’ u meni budi, namjeru ne poznam Njegovu. – Dublje munja prevlači mrak preko oka i srce tapka za stazom, na koju glasovi zovu ga noćni. – Svijetla! O gdje je svijetlo? Raspali na čežnji ga gorućoj vatri. Grmi, vjetar zavijajući kroz prazninu se baca. Mrka je noć, crna ko kam. U tami nemoj da satovi prođu. Životom svojim svjetiljku zapali Ljubavi’. (Gitanjali!)

Držim, da svaki čovjek katkada ovo proživljuje. Grozne sumnje, hoće da razore cijelu zgradu duševnog svijeta koju si je čovjek tolikom mukom sagradio. Sretno je prošla ova strašna oluja i sunce se je pokazalo u do sada neviđenom svijetlu. Sad se istom mogu da podičim da sva moja ideologija nije preuzeta od drugih, nego da sam ju krvavo izvojevao. – Znam da nutarnje borbe još nijesu dovršene, no svim zlim vanjskim i nutarnjim utjecajima prkosim; jer sam uvjeren da samo boljemu vode. Iza ovog uvoda sam si istom olakšao i mogu Vam zahvaliti na milom pismu. Mnogo toga me je osobito razveselilo i interesiralo...

Noć je, ponoć je već davno prošla... bilo je još mnogo toga, što bi se moglo reći, no to ćemo ostaviti za drugi put, ili, ta Vi i onako već unaprijed znadete kako uglavnom mislim. Do sada se bar nijeste prevarili«. ²²

3. Na talijanskom bojištu od 1916. do 1918.

Početak veljače 1916. godine Ivan je mobiliziran i polazi u vojsku. Nakon prve obuke u Grazu i po nekim drugim mjestima Austrije poslan je na talijansko bojište gdje ostaje do kraja rata. Pod dojmom ratnih zbivanja, u njegovoj duši kristalizira se spoznaja da je život »više nego umjetnost«. ²³ Umjesto umjetnosti i književnosti, prvo mjesto u njegovoj duši počinje zauzimati religija i vjerski život, što je razvidno i u njegovim pismima Marakoviću. Unatoč ratu i teškoćama s kojima se na fronti susretao, Merz u slobodnim časovima ustrajno čita književna djela i duhovne knjige, posebice *Nasljeduje Krista* što mu je preporučio njegov profesor. Ratna korespondencija Marakovića i Merza vrlo je intenzivna i raznolika. Izmjenjuju misli o raznim temama. Stalna tema njihove međusobne korespondencije jesu pisci. Tako Merz posebno piše o Vladimiru Nazoru, analizira njegova djela, priopćava Marakoviću razne informacije iz njegova života jer je znao koliko Maraković cijeni Nazora. ²⁴ U daljnjim pismima Merza zanima što se zbiva u domovini. Maraković ga iscrpno izvještava o događajima u Hrvatskoj i u Hrvatskom katoličkom pokretu.

²² Ivan Merz, *Pismo Marakoviću*, 15./16. VI. 1915. – Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

²³ Ivan Merz, *Nav. djelo*, str. 194.

²⁴ Usp.: Ivan Merz, *Nav. djelo*, str. 194, 204–214.

4. Pariško razdoblje

Kao što je već spomenuto, zahvaljujući hrvatskom isusovcu o. Miroslavu Vaninu i Ljubomiru Marakoviću koji ga je predložio, Ivan je dobio stipendiju i nastavio je studij književnosti u Parizu. Sa svojim profesorom i starijim prijateljem pariški student Ivan Merz nastavlja dalje intenzivnu korespondenciju. Sačuvane su 3 dopisnice i 17 pisama koje je Maraković poslao Merzu i 54 pisma i karte koje je Merz uputio Marakoviću za vrijeme svoga studija u Parizu. Dok je prethodna korespondencija, koju su vodili za vrijeme Ivanova boravka u Beču i na bojištu, bila označena pretežno književnim sadržajima te rješavanjem Ivanovih duhovnih poteškoća, pariška korespondencija ima sasvim drugačije karakteristike. Ova nam korespondencija daje uvid u veliku i raznoliku društvenu i vjersku aktivnost što ju je Ivan razvio u Parizu, a da uz to nije zanemario ni svoj duhovni život, ni svoj stručni studij.

U toj bogatoj korespondenciji nalazimo kao i obično mnoge teme, međutim, naglasak je sada više na francuskom katoličkom životu i njegovim raznim manifestacijama i organizacijama. U svojim pismima iz Zagreba Maraković izvješćuje Merza o svojem radu kao urednik *Hrvatske prosvjete*, o djelovanju i radu Seniorata, o svom radu na funkciji predsjednika Seniorata, o Đačkoj ligi i Orlovstvu, o političkoj stranci i političkoj situaciji, o reformi *Hrvatske prosvjete*, o radu Hrvatskoga katoličkog narodnog saveza. Tako ga Maraković u vrlo opširnom pismu, od 5. ožujka 1921. izvještava o napetoj situaciji na vjersko-društvenom području:

»Čuli ste valjda, da su biskupi išli u Beograd da protestiraju protiv sokoliziranja. Čini se da će se borba sada razmahati. A možda i neće. To se kod nas nikad ne može znati. Bazala je uzmaknuo u zadnji čas pred kongregacijama iz političkih razloga. Borbu sokolstva – orlovstva držim da forsiraju Slovenci, jer je kod njih situacija opasna otkad su izgubili vladu, a njihovi su liberalci dakako najzadrtiji.«²⁵

Preko Ivana Maraković traži francusku literaturu i uspostavlja veze po Francuskoj. Posebno poglavlje u njihovoj korespondenciji jest problem stipendija za naše studente za drugu godinu; beogradski režim je sve poduzeo da se hrvatskim studentima spriječi daljnje dobivanje stipendija. Doznajemo nadalje iz njihovih pisama da je osim nekoliko hrvatskih studenata u isto vrijeme u Parizu studiralo 600 studenata iz Srbije! Veoma je zanimljiva upravo očinska briga Marakovića oko materijalne situacije hrvatskih studenata. Ne izražava samo zabrinutost u pogledu stipendiranja, već traži i mogućnosti

²⁵ Ljubomir Maraković, *Pismo Merzu*, 3. III. 1921., Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

kako bi se problemi sa stipendijama riješili, što im je inače beogradski režim pokušavao osujetiti. U pismu od 2. – 5. prosinca 1920. Maraković piše Merzu: »Još uvijek me je strah za materijalno pitanje Vašega pariškog boravka, jer se iz svega ne vidi ništa pozitivno. Pisao sam nekoliko puta p. Vaninu i on mi jučer piše da je pisao Abbé Beaupinu za Vas«. ²⁶ Nastavlja s brigom samo par dana poslije, u pismu od 29. prosinca 1920.: »Što je s Vašim stipendijama? Jeste li ih konačno dobili? Ja se mnogo brinem za to. Kako izlazite materijalno?« ²⁷ A iz pisma od 6. rujna 1921. vidi se da je Maraković urgirao i kod samog konzula Francuske: »Ja sam za Vašu stipendiju govorio Konzulu i opširno mu svu stvar razložio. Dugo smo vijećali i da je on mogao dobiti dopust, bio bi otišao sam u Pariz da se o tome svemu informira, i da izradi da se Vama svakako stipendija ostavi«. ²⁸

Iz pisama što ih pak Merz upućuje Marakoviću, jasno se vidi da je prije odlaska u Pariz Merz dobio zadatak od Marakovića da uz svoj studij što više prouči francuski katolički život, da stupi u kontakt s istaknutim ličnostima i katoličkim organizacijama, posebno onima koje imaju međunarodnu dimenziju, a sve u vidu budućeg katoličkog rada u domovini. On to savjesno obavlja i o tome izvještava Marakovića gotovo u svakom dopisu.

Daljnje područje njegove aktivnost jest kontakt s uredništvima francuskih časopisa i slanje istih u domovinu u zamjenu za naše časopise. Nadalje, doznajemo da su hrvatski studenti osnovali klub hrvatskih studenata gdje se redovito sastaju, zajednički mole, planiraju zajedničke akcije, drže predavanja i diskutiraju o aktualnim temama itd. Politička dimenzija je također prisutna u njihovoj izvan-studijskoj aktivnosti. Kako su to bile prve godine umjetne državne tvorevine Kraljevine SHS, hrvatski studenti nisu bili indiferentni na tešku političku situaciju koja je nastala za hrvatski narod i Katoličku Crkvu u domovini. Skupljaju informacije i obavještavaju francusku javnost o progonima Hrvata i katolika od strane beogradskog režima. U odgovoru na Marakovićevo pismo od 3. ožujka 1921. Merz mu daje izvještaj što hrvatski studenti čine da informiraju francusku javnost o teškom položaju hrvatskog naroda u domovini:

»Zadnji događaji su nas malo uzbunili i započeli smo prevadati neke dokumente o progonu katolicizma za francuske novine. Držimo da će ovih dana izaći naši članci u *Libre parole* i *Documentation catholique*, a zatim u *Democratie* i drugim listovima. Vi znate da naši protivnici šire tendenciozne vijesti o Slovencima i Hrvatima u francuskim listovima, pa držim da je najzgodnija metoda da

²⁶ Ljubomir Maraković, *Pismo Merzu*, 2.–5. XI. 1920., Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

²⁷ Ljubomir Maraković, *Pismo Merzu*, 29. XI. 1920., Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

²⁸ Ljubomir Maraković, *Pismo Merzu*, 6. IX. 1921., Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

ih pobijemo ako međunarodnoj francuskoj javnosti iznesemo naše aspiracije. Kada bi nam Vi ozdol mogli redovito slati članak, to bi mogli ustanoviti mali informacijski ured. Sa štampom svi narodi operiraju, samo mi šutimo. Da vidite npr. kako Irci pišu o progonoj i mukama što ih trpe, tako da se je sva kulturna javnost za njih izrazila. Tako moramo i mi.«²⁹

Nakon svoga hodočašća u Lurd u ljetu 1921. Merz često u daljnjim pismima Marakoviću spominje to svoje duhovno iskustvo koje mu je veoma mnogo pomoglo za produbljenje osobne vjere. Svoja pisma Marakoviću redovito završava veoma pobožno; tako npr. umjesto datuma stavlja nazive liturgijskih blagdana ili svetaca koji se slave toga dana kada piše, te se preporuča u njegove molitve itd.

5. *Ideja Katoličke knjižnice u Zagrebu*

Iz pariških pisama što ih je Merz upućivao svome profesoru doznajemo za jednu veoma zanimljivu ideju koju je Ivan želio ostvariti u Zagrebu. Riječ je o katoličkoj knjižnici za hrvatske katoličke intelektualce. Na kraju pisma objašnjava Marakoviću kako je došao na tu zamisao. Poticaj je dobio od slovenskog svećenika vlč. Kuhara koji je zajedno s njima studirao u Parizu i koji je nešto slično učinio u Sloveniji. U tu svrhu Merz moli Marakovića da posreduje kod biskupa i zamoli ih da potpišu jedan proglas za francusku javnost, a čiji je predložak sam Merz sastavio te ga šalje u pismu Marakoviću. Tekst je veoma zanimljiv jer odaje stanje u tadašnjoj hrvatskoj katoličkoj javnosti što se tiče vjere i progona od strane beogradskoga režima, ali ujedno i Merzovo vrednovanje hrvatske povijesti i zasluga hrvatskoga katolicizma. Pismo je Merz pisao na Uskrsni ponedjeljak 1921. Donosimo ovdje samo onaj izvadak koji se odnosi na katoličku knjižnicu:

Dragi Ljuba! (...) Ne bi li Vi mogli isposlovati kakvo pismo preporuke od preuzv. gosp. Nadbiskupa ili kojega od naših biskupa sa sljedećim sadržajem (na lat. jeziku):

»Katolici Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca su u teškom položaju, jer su na granici Istoka i Zapada – bizantske i rimske civilizacije. Grčka šizma, koja je u Rusiji stvorila najprikladnije tlo za boljševičku revoluciju ima u novo-osnovanoj jugoslavenskoj državi moć u svojim rukama. Pravoslavna crkva dobiva iz državne kase novac za širenje pravoslavne prozelitske propagande i ona je u zajednici sa framaonskom ložom, koja je proglašena državnom institucijom, navijestila rat Katoličkoj Crkvi. Posljedica toga vjerovanja je za sada zatvaranje katoličkih konfesionalnih škola i rasni zakoni, koji onemogućuju slobodno razvijanje Katoličke Crkve.

²⁹ Ivan Merz, *Pismo Marakoviću*, Gluha nedjelja 1921., Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

Hrvati i Slovenci, koji su kroz vjekove branili zapadnu civilizaciju pred turskim armijama i time zaslužili pridjevak »antemurale Christianitatis« svjesni su si još uvijek svoje tradicionalne dužnosti da brane Zapad pred destruktivnom istočnom kulturom i da što više nastoje luč katolicizma unijeti među istočne narode. U tu svrhu odlučili su organizirani katolički intelektualci uspostaviti jednu katoličku knjižnicu u Zagrebu u kojoj bi se nalazila stručna djela iz svih područja Katoličke akcije. Pošto katolici Jugoslavije ne mogu da namaknu sva sredstva za tako veliko djelo, to se oni obraćaju na katoličke institucije ili osobe cijeloga svijeta, da ih bilo knjigama, bilo novcem potpomognu.

Umoljavamo dobročinitelje, da šalju sve doprinose ili na naslov »Hrv. prosvjeta« Zgb, Palmotićevea 31, ili na Cercle Yougoslave de Institut Catholique à Paris VI, rue Vaugrand 74«.

Nakon nacрта ovoga proglasa Merz nastavlja dalje pismo Marakoviću:

»Na tu misao me je naveo vlč. Kuhar, koji je pripovijedao da je skupio za Ljubljansku univerzu veliki broj knjiga. Tako je dobio sve brojeve *Revue de Monde, Etudes*; te svu silu novca iz Engleske i Amerike«. (...)

Srdačan pozdrav od Vašeg Hansa.

*Uskrсни ponedjeljak 1921.*³⁰

6. *Apostolski program Ivana Merza za duhovnu obnovu hrvatskog naroda*

Na kraju svakako moramo spomenuti još jedno pismo koje je Merz već pri kraju studija uputio Marakoviću. Radi se o njegovom duhovnom programu u kojem iznosi prijedloge što bi sve trebalo učiniti u domovini za vjersku i moralnu obnovu hrvatskoga naroda. Donosimo najbitnije dijelove iz toga veoma važnog pisma iz kojega se vidi sav apostolski polet i žar mladoga katoličkoga intelektualca koji se vraća u domovinu da svim svojim silama i apostolskim radom pridonese vjerskoj obnovi hrvatskoga naroda. Pismo je datirano 12. rujna 1921. na dan Imena Marijina kako to na kraju pisma Merz sam ističe. Merz piše:

³⁰ Ivan Merz, *Pismo Marakoviću*, Pariz, Uskrсни ponedjeljak 1921., Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

Dragi Ljuba,

Primio sam Vaš list i 9.–10. broj *Hrv. Prosvjete* (...)

Kada naime pomislim da mi nemamo nikakve religijske literature, da naši đaci nemaju dobre molitvenike, da evanđelje nije rašireno u narodu, a da ne govorim o znanstvenim vjerskim djelima koja su neophodno potrebna za svakoga našeg intelektualca, kada to sve znam ipak vidim da se radi; to hvalim Božjemu milosrđu, da usprkos svih tih nedostataka ulijeva u nas i prožimlje nas apostolskim žarom.

Ali mislim da moramo napokon započeti s konsolidacijom temelja i to sve svoje sile uložiti da se prevede evanđelje i raširi po cijelome narodu. Plodovi će se kasno pokazivati – mi ćemo i naši potomci biti tada već mrtvi – ali sam uvjeren da će riječ Božja posve spontano rekristijanizirati sve slojeve našeg naroda... Kada bude bilo u svakoj kući – gradskoj i seoskoj – evanđelje za stolom, kada se bude uz objed čitao koji odlomak iz njega, onda se tek možemo nadati da ćemo imati brojan kler, da će se napuniti naši samostani i da će se osnivati redovi, koji će odgovarati potrebama dotične epohe. Širenje Kraljevstva Božjega u našoj zemlji mora polaziti od stupovlja episkopata i svećenstva, a mi laici samo smo kamenovi ili malter te velebne zgrade...

I ako katolicizam u Europi sada raste, ipak je on u užasnoj regresiji. I osjetivši u Lurdu upravo na silan način da je cijelo čovječanstvo – ta mrvica – stvorena da odaje poštovanje neizmjerne Bogu, a kad tamo države, zakoni, radnici, zidari, cijeli činovnički aparat funkcionira kao mašina, kao da Bog ne egzistira. Čovjeku se zgrozi kad to pomisli. A tko je kriv? Dobri, jer nisu bolji! Katolici mjesto da se mole na javnim mjestima, mjesto da napuste svaki položaj, ako je u protuslovlju s vjerom, oni se sakriju kada se Bogu mole, pričešćuju kada nije nitko u crkvi itd. Na nama je krivnja. Prvi kršćani su bili veleizdajnici, u opoziciji s državom i okolinom – bili bičevani i bacani u tamnice, a mi zašutimo čim vidimo opasnost.

Na srcu mi je prema tome sljedeće:

- 1.) da se što prije započne s prevađanjem i izdavanjem Evanđelja,
- 2.) da se priređuju hodočašća,
- 3.) da se u svim našim listovima započne agitirati za svećeničko zvanje, stalež,
- 4.) da se upozore naši bolesnici na veliku korist dragovoljnog trpljenja i
- 5.) da se energija, koja se je do sada utrošila u negativnu kritiku, upotrijebi za propagiranje naše doktrine.

Molim Vas, da se ne ljutite što sam vam toliko toga napisao. Pošto se je Milost Božja s Vama poslužila da sam spoznao istinu katolicizma, to držim da sam morao sve ovo reći upravo Vama. Naravno da se i nadalje preporučam u Vaše molitve

S. p.

*Ime Marijino, 1921.*³¹

Hans

³¹ Ivan Merz, *Pismo Marakoviću*, Pariz, 12. IX. 1921., Arhiv Ivana Merza, Zagreb.

Čovjek ostaje gotovo bez riječi kada čita ove retke jednog 25-godišnjeg studenta koji završava svoj studij književnosti na pariškim učilištima, ali su njegove misli usmjerene posve nekamo drugamo, iznad granica njegove profesorske profesije za koju se pripremao u Parizu. Ovaj njegov program duhovne obnove potpuno je u skladu s onom njegovom rečenicom što ju je u jednom od svojih pisama majci iste godine uputio iz Pariza: »Katolička vjera je moje životno zvanje«. I to je svoje zvanje Merz do savršenstva ostvarivao nakon povratka u domovinu sve do svoje smrti.

Zaključak

Članak ne iscrpljuje temu povezanosti dvojice hrvatskih velikana – Marakovića i Merza, te Marakovićevog odgojnoga djelovanja na svoga učenika. Kompletna slika njegova utjecaja na mladoga Merza dobit će se kad bude objavljena cjelovita korespondencija između njih dvojice, a ona je upravo u pripremi i bit će dostupna javnosti u 7. svesku *Sabranih djela Ivana Merza* koji će biti tiskan početkom 2020. U toj korespondenciji nalazimo također mnoštvo dragocjenih podataka o ljudima i zbivanjima onoga vremena na kulturnom, društvenom, vjerskom i političkom području. Bilo bi posebno važno detaljno proučiti njihovo zajedničko angažiranje na rekristijanizaciji hrvatskoga društva kroz djelovanje obojice u organizacijama Hrvatskoga katoličkoga pokreta u kojima su bili uključeni: Maraković kroz Seniorat u domagojskoj grani Hrvatskoga katoličkoga pokreta, a Merz u Orlovstvu i Katoličkoj akciji. Stoga ova tematika zaslužuje daljnje proučavanje i mogla bi biti predmet jedne cijele znanstvene studije, možda čak i tema za jednu doktorsku disertaciju.

I na kraju još jednom istaknimo da je Ljubomir Maraković, osim na drugim područjima hrvatske kulture, stekao velike i trajne zasluge za Crkvu u Hrvata, ali i za cijeli hrvatski narod time što je svojim kršćanskim utjecajem i intelektualnom formacijom odgojio prvoga laika Crkve u Hrvata, Ivana Merza kojega je Crkva uzdigla na oltar kao Blaženika.

Literatura

- Ivan Merz, *Sabrana djela 1 – 6 svezaka*. Postulatura Ivana Merza – Filozofski fakultet Družbe Isusove – Glas Koncila, Zagreb, 2011. – 2015.
- Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz – Život i djelovanje*. Zagreb, 1932.
- Josip Vrbaneč, *Vite Kristov – Ivan Merz. Veliko križarsko bratstvo i Veliko križarsko sestrinstvo*, Zagreb, 1943.
- Božidar Nagy, *Borac s bijelih planina*, Filozofsko-teološki institut (FTI), Zagreb, 1971.
- Korespondencija između Ljubomira Marakovića i Ivana Merza 1914. – 1922. Rukopisi. Arhiv Ivana Merza, Zagreb.
- Ljubomir Maraković, »Književna razmatranja«, *Luč*, III, br. 5, str. 249–250; Zagreb, 1908.
- Ljubomir Maraković, »Napomena«, *Hrvatska prosvjeta*, Zagreb, 25/1938., br. 7/8, str. 337–339.
- Šime Lukin, »Borac bijelih planina – ratne uspomene na dr. Ivana Merza«, *Hrvatska prosvjeta*, 25, br. 7/8, str. 331–337; Zagreb, 1938.
- Vladimir Lončarević, *Estetičko – etički vidici književnoga rada Ljubomira Marakovića*, magistarski rad, Zagreb, 2002.
- Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića*, Filozofsko-teološki institut (FTI), Zagreb, 2003.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ – PROFESOR I ODGOJITELJ BLAŽENOGA IVANA MERZA

Sažetak

Osim svoje bogate književne, kulturne i vjerske baštine, najbolje i najljepše što nam je Ljubomir Maraković ostavio jest njegov učenik Ivan Merz, sada blaženik Katoličke Crkve, kojega je on intelektualno, kulturno i vjerski formirao kao srednjoškolca i studenta, te istodobno usmjeravao prema vjerskim i moralnim vrijednostima. Osim izravnog intelektualnog i odgojnog djelovanja kroz srednju školu, Maraković je veoma zaslužan i za drugi dio sveučilišne naobrazbe koju je Ivan Merz stekao u Parizu time što mu je posredovao dobivanje stipendije za nastavak studija u Francuskoj. Ovaj prikaz ima dva dijela. U prvom dijelu donose se i argumentirano analiziraju razni vidici djelovanja Marakovića na formiranje Ivana Merza kao mladoga katoličkoga intelektualca što je Merz u nekoliko svojih pisanih izjava također izričito potvrdio. Na temelju pisanih izvora, posebno Merzova *Dnevnika*, može se uočiti četverostruki intelektualno-odgojni utjecaj Marakovića na svoga učenika. To je književni utjecaj, estetsko-umjetnički, hrvatsko-rodoljubni te vjersko-moralni utjecaj. U drugom dijelu analizira se opširna korespondencija između Merza i Marakovića tijekom njegova studija u Beču i Parizu, te boravka na bojištu Prvoga svjetskoga rata. Ona započinje 1914. odlaskom Merza na studij u Beč i traje sve do njegova povratka sa studija iz Pariza 1922. Izražena u brojkama ta korespon-

dencija iznosi: Maraković je Merzu poslao 44 pisma, od čega su 3 čestitke i 2 dopisnice. Merz je pak Marakoviću uputio 101 pismo od toga je 37 vrlo dugih pisama, 43 kraća pisma i 21 dopisnicu. Ovaj rad, međutim, ne iscrpljuje temu povezanosti ove dvojice hrvatskih velikana kulture i kršćanstva. Ostaje još jedno veliko područje za proučiti i obraditi, možda čak i u jednoj doktorskoj disertaciji, a to je njihovo zajedničko angažiranje na rekristijanizaciji hrvatskoga društva kroz njihovo djelovanje u organizacijama Hrvatskoga katoličkoga pokreta u kojemu su obojica bili djelatno angažirani.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ –
PROFESSOR AND EDUCATOR OF BLESSED IVAN MERZ

Summary

Apart from his abundant literary, cultural and religious heritage, the best and most beautiful that Ljubomir Maraković left behind is his student Ivan Merz, now beatified by the Catholic Church, shaped by Maraković in an intellectual, cultural and religious way as a high-school pupil and a student, simultaneously guided by him towards religious and moral values. Besides direct intellectual and paedagogical activity through high school, Maraković is also particularly responsible for the second part of Ivan Merz's university education, which Merz obtained in Paris, by being a mediator for him being awarded a scholarship that enabled him to continue with his studies in France. In the first part of the paper various aspects of Ljubomir Maraković's influence on the formation of Ivan Merz as a young Catholic intellectual are being introduced and discussed, which Merz in several of his written statements also explicitly confirmed. Based on written sources, especially Merz's *Dnevnik [Diary]*, Maraković's fourfold intellectual and paedagogical influence on his student may be observed: literary, aesthetic-artistic, Croatian-patriotic and religious-moral. The second part of the paper is dedicated to the analysis of an extensive correspondence between Merz and Maraković during Merz's college education in Vienna and Paris and from the First World War battlefield. The correspondence starts in 1914, after Merz began his studies in Vienna, and lasts all the way until he returned from college in Paris in 1922. In terms of numbers, the correspondence comes to the following: Maraković sent 44 letters to Merz, including 3 greeting cards and 2 postal cards. Merz, on the other hand, sent to Maraković a 101 letter, among them 37 very long letters, 43 shorter letters and 21 postal cards. This paper, however, does not exhaust the subject of connection between these two Croatian leading figures of culture and Christianity. One additional, large part of it is waiting to be studied and interpreted, maybe even as a doctoral dissertation topic, and that is their mutual engagement in the Rechristianization of Croatian society through their activities in organizations of the Croatian Catholic movement, in which both of them were actively involved.

Key words: Ivan Merz, correspondence, Rechristianization, Croatian Catholic movement

Ana Batinić

Ljubomir Maraković o dvojici animalnih pripovjedača: Sivcu i Šarku

Pregledni članak

UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

Među brojnim književnim djelima kao i raznovrsnim književno-kulturnim temama i fenomenima koji su privukli pozornost Ljubomira Marakovića – jednog »od najspremnijih, najzanimljivijih, najplodnijih i najsvestranijih književnih kritičara hrvatskih u razdoblju od početka dvadesetih pa do, otprilike, sredine tridesetih godina našega [dvadesetoga, op. a.] stoljeća, dakle puno jedno desetljeće i još malo više« (Jelčić, 1971: 425) – ističu se dva tematski i svjetonazorski srodna članka koja je ovaj neumorni kritičar objavio u drugoj polovici 1920-ih godina. Riječ je o dvama osvrtima koji pomalo odskaču u odnosu na ostale iz sadržajno i opsegom impresivne Marakovićeve bibliografije,¹ nadovezujući se jedan na drugoga, baš kao što su intertekstualno povezana i dva u njima analizirana djela: *Iz dnevnika jednog magarca* učitelja i književnika Ante Dukića (1867. – 1951.) i *Šarko* književnika i političara Vladimira Nazora (1876. – 1949.). Oba su Marakovićeva osvrta objavljena u *Hrvatskoj prosvjeti* u mjesecu veljači: prvi, pod naslovom »Tri knjige o Istri« 1927. godine (Maraković, 1927: 43–45) te drugi, »Šarko i njegov gospodar«, točno dvije godine poslije, 1929. (Maraković, 1929: 42–44). Njihovom analizom nastojat ćemo ponuditi interpretaciju Marakovićeva čitanja ovih dvaju u žanrovskom pogledu hibridnih djela hrvatske književnosti, po strukturi najbližih dnevničkim zapisima, čija se temeljna poveznica ogleda u činjenici da narativni glas pripada animalnim pripovjedačima: magarcu Sivcu i psu Šarku. U svojim osvrtima Maraković donosi usporedbu između navedenih književnih djela, uokvirenu promišljanjima o ljudsko-neljudskim odnosima općenito, što ih – kako djela, tako i osvrte – čini posebno zanimljivima za analizu u metodološkom ključu kulturne animalistike – iako, kako će se pokazati, ona nisu animalistička »u klasičnom smislu«. Kulturna animalistika odnosno kulturna zoologija, ili još preciznije, književna animalistika kao uža grana animalističkih istraživanja u (post)humanistici, posljednjih

¹ Usp. Lončarević, 2003: 221–263.

desetljeća postaje sve propulzivnija u znanstvenom proučavanju, a njezin je temeljni predmet bavljenja tekstualna reprezentacija životinje. Strategije »iščitavanja« životinja u književnim predlošcima mogu biti različite te se kretati od tematske i simbolične razine, preko ekokritičkog interdisciplinarnog proučavanja odnosa književnosti i životne sredine, sve do zoetičnih prosudbi kojima se zastupaju prava životinja zalažući se za njihovo potpuno oslobađanje, a ne samo poboljšavanje uvjeta njihova držanja. S obzirom na to da su neljudska bića do u posljednjih nekoliko desetljeća uglavnom smatrana nevažnima za književnost i ostale tradicionalno humanističke subjekte, proizlazi da književna animalistika počiva na paradoksu: književna djela svih razdoblja i kultura vrve životinjskim prisustvom, ali životinje u tome kontekstu gotovo nikada nisu bile predmetom sustavna istraživanja (usp. McHugh, 2008: 12–13). Pionirske zasluge na području kulturno-animalističkih istraživanja u Hrvatskoj svakako pripadaju Nikoli Viskoviću, inicijatoru kulturne zoologije i kulturne botanike u našem znanstvenom i kulturnom prostoru.² U mnogim svojim radovima Visković ističe spoznaju o zapadnjačkoj svijesti kao uglavnom posve indiferentnoj prema prirodnim temeljima i sastavnicama kulture. U današnjem društvu Zapada prevladavajući su svjetonazori kršćanskog antropocentrizma i znanstvenog pozitivizma, koji se prema prirodi odnose kao prema po sebi bezvrijednoj stvari i neograničeno raspoloživom objektu ljudskog djelovanja (više u: Visković, 2009).

Oba su djela o kojima je pisao Ljubomir Maraković nastajala u otprilike istom vremenskom razdoblju. Pojedine fragmente kasnije oblikovane u cjelinu naslovljenu *Šarko* Nazor je počeo objavljivati u periodici još početkom 1920-ih,³ a spominje ih i u pismima Branku Vodniku⁴ – inače uredniku

² U borbi za zaštitu ljudskih prava, prirode i prava životinja, Visković zastupa biocentrično poimanje neljudskih bića. Autor je više (u hrvatskoj znanosti temeljnih) naslova s područja ekologije i bioetike: *Životinja i čovjek*, Split, 1996., *Stablo i čovjek*, Zagreb, 2001., *Sumorne godine: nacionalizam, bioetika, globalizacija*, Split, 2003., *Kulturna zoologija: što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*, Zagreb, 2009.

³ Autografi s autorovim korekturama (na omotu stoji: *Šarkove uspomene. Zapisci jednoga psa. Koncept*. Jedan rukopis počinje naslovom *Šarkove uspomene. Iz Dnevnika jednog psa*, a drugi nosi naslov *Šarko. Pričanja jednog psa. Roman u tri dijela*) čuvaju se u Zbirci rukopisa i starih knjiga u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Prema bilješkama u autografu, pojedini su dijelovi tiskani u *Srpskom književnom glasniku* još 1921. (N. s., knjiga III, br. 5, 1. jul 1921., str. 321–333 i 407–418), a potom 1922., 1923. i 1925. u *Jugoslavenskoj njivi*.

⁴ U pismima Branku Vodniku Nazor je zapisao: »Primio sam rukopise onih 3 priča iz Šarka. Nemojte više ništa ispuštavati. Zašto mi ne šaljete dvostruke brojeve onih 'Jugoslavenskih njiva' u kojima Šarko izlazi? Obećali ste«. (Crikvenica, 30. rujna 1925., Nazor 1977b: 278), potom: »Mislio sam da će 'Šarko' izlaziti duže vremena u 'Jugoslavenskoj njivi' pa sam poslao (prije Božića časopisi uvijek pitaju) drugima ono malo što sam još imao gotovo. Nemam, dakle, za sada, za 'Njivu' ništa. [...] 'Njiva' mi duguje honorar za čitavog 'Šarka', al se nadam da će mi ga ovog Božića poslati. Dok ne primim, ne šaljem«. (Crikvenica, 21. prosinca 1925., Nazor 1977b: 279)

njegovih sabranih djela. Do svojega je konačnog oblika *Šarko* prošao niz promjena, tiskan u većim cjelinama i fragmentima uglavnom pod naslovom *Šarkove uspomene (Iz dnevnika jednog psa)*, a u različitim su verzijama i poglavlja dobivala različite naslove (Sabljak, 1977: 342). Svoje prvo knjiško, ukoričeno izdanje *Šarko* je dobio vjerojatno krajem 1928., s predgovorom Antuna Barca, a na kraju teksta stoji mjesto i datacija dovršenja romana: Crikvenica, 1. listopada 1928. Isti predgovor ponovljen je u izdanju *Šarkov gospodar* iz 1933. (*Sabrana djela Vladimira Nazora*, knjiga II), a Barac u njemu detektira hibridnost Nazorova djela:

»Na prvi pogled, *Šarko* se pričinja dosta mutnim. To nije roman u običnom smislu, jer nema jedne jedinstvene fabule, koja bi dala okosnicu svemu onome, što pjesnik hoće da kaže. A nije niti zbirka novela [...] Naoko je to jedan odlomak pjesnikova života, gledan očima psa, a u stvari pokušaj da se vlastiti život promotri ne onako kao što ga obično gledamo: iz sebe samih – nego onako, kako se on pričinja motriocima oko nas. Mnoge stvari koje smo dotad smatrali na sebi velikima i znatnima, pričinjaju se s tako preokrenutog stajališta sitnima, a udaraju naprotiv u oči činjenice, kojih možda prije nijesmo ni opažali. Otresti se svojih taština i navika, komfora i utrte životne staze, i zagledati jednom u ono istinsko ljudsko, koliko ga imade u nama i u ljudima oko nas – osnovna je nit ovog djela, koje je inače smjesa realnosti, fantazije i snova«. (Barac, [1928]: 5–8) O Nazorovu afinitetu prema prirodi svjedoči i podatak da je u Grazu stekao sveučilišnu diplomu iz prirodnih znanosti, a upravo filozofsko-prirodnjačke preokupacije prožimaju mnoge stranice njegova književna opusa: »[...] slovio je kao poganin i panteist, a u isto doba imade u njega duboko religioznih motiva. Zato je o njemu – više nego o ijednom našem piscu – izrečeno tako mnogo najoprečnijih sudova«. (Barac, [1928]: 6) O Dukićevu djelu *Iz dnevnika jednog magarca*, objavljenom u vlastitoj autorovoj nakladi 1925. u Zagrebu, kritika je najčešće pisala kao o uzgojno-rodoljubnoj pripovijesti, ali i noveli pa i romanu. Zbrka proizlazi iz činjenice da samim naslovom djelo jest određeno kao dnevnik,⁵ no sam autor naziva ga uzgojno-rodoljubnom pripovijesti (Anon., 1926: 3). Slojevitost Dukićeva djela omogućuje više načina njegove interpretacije. U prvom planu ističe se odnos gazde prema magarcu: beščutnog okrutnika i zlostavljača koji nastupa iz položaja moći prema žrtvi/robu u podređenom položaju. U tome smislu, djelo bez sumnje pruža obilje materijala za analizu s metodološkim uporištem u književnoj animalistici, ponajprije u kontekstu sličnosti sa žanrom

⁵ Dnevnik se određuje kao kronološki opis događaja u kojima je autor sudjelovao u određenom razdoblju života te koji obvezuje na točnost i vjerodostojnost, u smislu datacije i oznake mjesta (usp. Živković, 2001: 144).

tzv. životinjske autobiografije (engleski: *animal autobiography*), izrazito popularnim u anglosaksonskoj književnosti XIX. stoljeća. Riječ je o djelima u kojima su same životinje pripovjedači te u proznoj formi iznose osobnu povijest. Pravo na priču pripovjednom subjektu daje bogato i najčešće mukotrpno životno iskustvo te vizura starije životne dobi (Cosslett, 2006: 63), a osnovni je cilj žanra buđenje empatije i, posljedično, promjena u ljudskom postupanju prema uglavnom radnim životinjama: psima, konjima, magarcima.⁶ Pozivajući se na životinjske osjećaje i ističući pitanje: što bi životinja rekla kad bi imala sposobnost govora, kako bi se obranila, zagovara se bolje ljudsko odnošenje prema životinjama. Dukićeva antropomorfizacija magarca dovodi do swiftovska preokretanja uvriježenih uloga čovjeka i životinje. Magarac se uzvisuje kao inteligentno stvorenje, a ljudi su prikazani sa svim mogućim nedostacima i slabostima te na taj način spuštene na nižu razinu.⁷ Međutim, jednakovrijedan po razradi i prostoru u Dukićevoj naraciji postoji i drugi sloj: satirična vivisekcija međuljudskih odnosa i pojedinih karaktera u istarskome selu čije uređenje u početku počiva na strogo antropocentrično-androcentričnom sustavu vrijednosti u kojemu je hijerarhijski na prvome mjestu Bog pa ljudska vrsta, i to muškarac, zatim žena i djeca, pa tek na kraju, ispod svih, neljudske vrste. Pod okriljem novoga župnika i učitelja selo doživljava renesansu i postaje »raj zemaljski« (Dukić, 1925: 223), a preobrazbu na kraju doživljava i gazda: naposljetku duševno probuđen, donosi ženi ružu u znak pažnje te postaje obziran prema magarcu, koji napokon biva nazvan vlastitim imenom! Naime, tek na samome kraju djela doznajemo da je dotad bezimenom magarcu ime Sivac. Taj narativni postupak izostavljanja osobnog imena nije nimalo slučajan. Naime, čin imenovanja životinje važan je signal u ljudsko-životinjskom odnosu, jer, posebno kad je riječ o domaćiranim vrstama životinja, označava i afektivnu/emocionalnu poveznicu, a ne samo utilitarnu. Tek tim postupkom Sivac uspijeva ostvariti prijelaz iz položaja objekta u položaj subjekta, što je izravna posljedica gazdine osob-

⁶ Spomenimo primjer djela Arabelle Argus *The Adventures of a Donkey* [*Pustolovine jednog magarca*] (1815.) i njegov nastavak objavljen 1821. *The Further Adventures of Jemmy Donkey* [*Daljnje pustolovine magarca Jemmyja*], u kojima je narator magarac Jemmy. Kroz njegovo pripovijedanje čitatelji »iz prve ruke« dobivaju uvid u život radnih životinja XIX. stoljeća.

⁷ Ovaj Dukićev pripovjedački potez asocira na posljednji, 4. dio, *Gulliverovih putovanja* (1726.) Jonathana Swifta, u kojemu Gulliver posjećuje zemlju Houyhnhnma, rase inteligentnih, racionalnih konja prikazanih u potpunoj suprotnosti s Yahooima, humanoidnim divljacima koji predstavljaju sve ljudske mane. Swiftovo je djelo također moguće interpretirati na više načina: s jedne strane, Swift je metaforički htio predočiti odnos Britanskog imperija prema ne-bijelcima, a s druge, taj bi se dio Swiftova djela mogao čitati i kao rani primjer zalaganja za prava životinja, posebno s obzirom na Gulliverovo svjedočenje o okrutnosti prema konjima u njegovu društvenom okruženju te zamjeni uloga, koja se kasnije, posebice u moralističkoj dječjoj književnosti XIX. stoljeća, pojavljuje kao jedna od omiljenih literarnih metoda korištenih za poučavanje empatije.

ne evolucije, skoka na višu emotivno-duhovnu razinu. Gotovo svi prikazi *Iz dnevnika jednog magarca*⁸ ističu satiru, ironiju i humor kao način autorova literarna prikaza i odnosa prema stvarnosti. Dukić se svojim »magarećim dnevnikom« ruga svijetu i životu kako bi se barem na taj način osvetio za sve nepravde koje je doživio. Naime, kao pučki učitelj s 25 forinti mjesečne plaće, bio je progonjen, premještan te 1915. umirovljen. U vihoru rata pozvan je na »dužnost«, no izgubio je mirovinu i:

»sav nepokretni imetak, koji se je, u glavnom, sastojao iz mnogo što započetih, što zacrtanih pa i dovršenih književnih radova, za kojima on još uvijek žali. Ovaj gubitak je u njemu izazvao onaj priznati i poznati *Dnevnik jednog magarca*. God. 1923 Dukić je pobjegao u Jugoslaviju. Nastanio se u Zagrebu. Tu je bio reaktiviran u učiteljskoj službi i tako se opeta dokopao nekakove penzije, toliko da s njome – kuburi. [...] U ratu mu je propalo mnogo rukopisa i bilježaka, a među ostalima gotova zbirka njegovih prvih pjesama«. (Tomasović, 1933: 7–8)

Zanimljivo je spomenuti da su se Nazor i Dukić dopisivali, o čemu svjedoče autografi Nazorova pisma i dopisnice upućenih Dukiću.⁹ U dopisnici iz Crikvenice (19. ožujka 1929.), Nazor je napisao:

»Dragi gospodine Dukiću, prije no sam primio od Vas na dar 'Somarove zapisky'¹⁰ bio sam spontano pisao Vasiću da Vam od mojih autorskih primjerala dade odmah 1 'Šarka'. Ja se nadam da je on to već uradio.«

Nije poznato zašto je Dukić Nazoru poslao baš slovački prijevod svojega djela, ni je li mu prije toga darovao i hrvatsko izdanje, no po svemu sudeći Nazorovo i Dukićevo djelo nastajali su neovisno jedno o drugome. Ono što, međutim, jest sigurno je da se Nazor u kasnijoj, knjiškoj, inačici *Šarka* izravno referira na *Iz dnevnika jednog magarca*. Čini to intertekstualnim poigravanjem u *Uvodu* koji, dakako, pripovijeda sâm Šarko:

⁸ U Dukićevoj su ostavštini sačuvani i brojni hemerotečni izresci kritika iz periodike te rukom ispisani Dukićev kronološki popis šezdesetak osvrta na djelo.

⁹ Sačuvani su u književnoj i rukopisnoj ostavštini Ante Dukića koja je pohranjena u arhivu Odjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (signatura fonda HR-AHAZU-KN-49) te uvršteni u *Sabrana djela Vladimira Nazora*, sv. XXI, *Pisma* (ur. Ivan Meden, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1977., str. 26; 318). Spomenimo i podatak da je Nazor, prema vlastitim riječima iz pisma Vodniku (9. srpnja 1916.), primljena pisma bacao, tako da je velika vjerojatnost da je dio korespondencije Nazor sam uništio (sv. XXI, str. 317–318).

¹⁰ Slovačko izdanje pod naslovom *Somárove zápisky* objavljeno je 1928. u prijevodu prof. dr. Vojtecha Mierke nakladom Slovenskeho Vychodu u Košicama. Djelo je izašlo i na engleskom jeziku (*Pages from the diary of a Jackass*, prev. Vincent Georges, Progress Press, New York, 1932.), a u rukopisu, u Dukićevoj ostavštini, sačuvani su i prijevodi na talijanski (prev. Tina Cioccolanti) i poljski (prev. Wiktor Bazielich).

»Postao sam njegovim psom, pratioцем na njegovim šetnjama, svjedokom njegovih radnja i danju i u duge večeri, kad On sjedi za stolom i piše uza svijeću. Ja sam pokraj njega čak i spavao na knjigama i na rukopisima punim pričâ, pa se nitko ne će čuditi što se i ja sada dajem na ovaj posao. Spopala me ta čudna želja, kad jednom vidjeh na Njegovu stolu knjigu sa žutim koricama, a odmah na prvoj stranici priča s naslovom 'Iz dnevnika jednog magarca'. Što može mlinarovo magare, moći će i spisateljjevo kuće, a od pasâ se naučiš lajanju, od spisateljâ pričanju. Kakve sam sve knjige ja već ogledao i onjušio, razgovore o njima čuo! Koliko sam već razmišljao o mnogim čudnim stvarima, ponajviše pak o Njemu! Nitko ga ne zna kao ja, i ne ću da sve to pane u zaborav. Htio sam ispričati samo jednu, ali dugu pripovijetku, no kad je onaj magarac sastavljao čak i dnevnik, bit će najbolje pričati svoje doživljaje i opažanja na mahove i na odlomke; a možda će se oni sami nanizati u neki lanac. Ne znam, hoću li i ovako sve kazati, jer je moje pamćenje slabije i od magarčeva. Kod mene sve ispada naglo i plahovito. Najteže mi je bilo s ovim uvodom, jer sam se morao sjetiti najmlađih dana i reći sve onako, kako se u uvodima i kazuje. Al sutra ću po svoju, pa bilo i po – pasju«. (Nazor, 1977a: 56)

Marakovićevi osvrti iz *Hrvatske prosvjete*

U prvome članku, iz 1927., kako i sam naslov kazuje, Maraković iznosi svoja razmišljanja o tri knjige o Istri: o romanu *Nove borbe, roman iz Istre* Viktora Cara Emina, objavljenom u Beogradu 1926., koji smatra anakronim, tendencioznim i umjetnički ne odviše uspješnim, zatim o pripovijesti Ivana Pregelja *Božji međaši* – djelu, kako navodi, produhovljena naturalizma – te o Dukićevu *Iz dnevnika jednoga magarca*. U ovom osvrtu Maraković polazi od Kumičićeve poetike i tematizacije složenih istarsko-primorskih problema, s kojom – odrekavši se naturalističke drastičnosti Kumičićeva – nastavlja Viktor Car Emin, nadomjestivši ju dozom sentimentalnosti, posebice u erotici i patriotizmu čime postaje pristupačniji tadašnjim širim čitateljskim slojevima. Posljednje djelo, Dukićevo, Maraković smatra ponešto bizarno koncipiranim, a »već to što je pisac toga dnevnika magarac, najpopularnija domaća životinja bijedne Istre, daje djelu naročit kolorit, a što je to baš magarac, omogućuje piscu, da gleda stvari u bizarnom osvjetljenju originalna i duhovita humora«. Upravo u tom humoru kritičar Maraković vidi i najzaslužniju stranu knjige, premda se sam autor, Dukić, zapravo odriče humora kao cilja.¹¹ Naime, u na-

¹¹ U Dukićevoj ostavštini nalazi se i dio rukopisa *Iz dnevnika jednog magarca* (olovkom ispisane stranice paginirane su od 70. do 100.) te skica naslovne strane na kojoj je napisano: *Iz dnevnika jednoga magarca*. U Osalgradu našao i iz magarskoga jezika za smijeh i plač preveo Ante Dukić. Autor je na

činu autorova literarna prikaza i odnosa prema stvarnosti ipak prevladava satira i ironija. Maraković Dukićev humor smatra specifično istarskim, »na oko suh i prozaičan, ali engleski krepak i izvoran«. Piščeva opažanja drži oštima, a stil slikovit i lapidaran, ali podložan banalnostima i inzistiranju na nevažnim detaljima. Najveća je, međutim, Marakovićeva zamjerka djelu to što se magarcu kao pripovjedaču daju prevelike ovlasti: »No glavni je nedostatak ipak taj, što se iz te 'magareće' perspektive gledaju stvari, koje apsolutno nadilaze horizonat ostalih opažanja, koja se s pravom mogu pripisati magarcu«. Djelo završava činom preporoda koji doživljava selo, ali i ispaćeni magarac – doduše već na samome kraju svojega mukotrpnog životnog puta:

»[...] i ako u zadnji čas, on vidi da nije uzalud živio, da su pali ropski okovi i da mu se vraća dostojanstvo Božjega stvora. Uza sve to što je taj momenat dan s nekom istinskom toplinom i iskrenom dirljivošću, g. Dukić je ipak drugdje tokom dnevnika zaboravio, da magarac nije valjda najplemenitija i najpametnija životinja i onu opću karakteristiku, koju redovno pridajemo životinjama, ne može nitko prekoričiti bez štete za uvjerljivost svoga prikazivanja«. (Maraković, 1927: 44–45)

U drugi članak, *Šarko i njegov gospodar*, iz 1929., Maraković nas uvodi stihovima francuskoga pjesnika Francisa Jammesa, kojega smatraju jednim od najvećih francuskih katoličkih pjesnika (uz P. Claudela i Ch. Péguyja) te duhovnim začetnikom poetike naive koju je sam prozvao »žamizmom« (*jammisme*). Otklonivši se od tradicije i utjecaja prethodnih škola, temeljne su odlike njegove poetike jednostavnost i naivnost, bratstvo sa svim bićima te povratak prirodi. Premda je u njegovoj poeziji moguće uočiti poveznice i sličnosti sa simbolistima, njemu, za razliku od njih, priroda ne »služi« tek kao ukras i u funkciji prenesenih značenja, nego iskazuje divljenje njezinoj ljepoti zalažući se za potpuno sjedinjenje s njom (M. Kš., 2001: 509).¹² Takvi su i stihovi koje citira Maraković. Jammes se psu obraća kao »poniznome prijatelju« i »svakodnevnom drugu čovječjem!« (Maraković, 1929: 42). Uvjeren kako Nazoru nisu bili poznati Jammesovi stihovi, Maraković smatra da oni prenose istu poruku – ili isto značenje – kao i »ono, što je u biti na dnu Nazorove knjige o Šarku«, premda, smatra Maraković, mnogi čitatelji to neće primijetiti. Čitatelji će, prema njegovu mišljenju, u Nazorovu djelu vidjeti ponajprije autobiografiju jednog psa, vjernog pratitelja svojega gospodara. Po uzoru na istarskog magarca – Dukićeva Sivca – i Šarko – Šarko Kloštarić,

skici dopisao i napomenu: »Ovako sam bio zasnovao naslovni list dok je još djelo bilo zamišljeno kao humoristično. AD«

¹² Pisao je o njemu i Ivan Merz u Marakovićevoj *Luči*, 1922., br. 6, v. http://ivanmerz.hr/staro/sabrana-djela/clanci/Knjizevna-kritika/KK_J_Francis_zivotopis.htm

koji je došao na svijet u parku crikveničkog Dječjeg doma u kojemu je Nazor bio upravitelj – počinje voditi svoj dnevnik. I kao što se čitatelju na temelju magarčevih zapisaka oblikuje predodžba ne samo o magarčevoj svakodnevici, nego i o životu njegovih »gospodara«, tako i Šarkov dnevnik otkriva obilje biografskih podataka o njegovu vlasniku. Štoviše, Maraković smatra da je to »upravo autobiografija Šarkova gospodara, gledana očima njegova vjernog pratioca«. No, Maraković se poslužio digresijom, proširivši analizu konkretnog djela na općenitiju raspravu o ljudskoj percepciji neljudskoga:

»Razlika je između obje životinje ta, što magarac nije doduše onako glup, kakovim ga ljudi čine, ali uza sve to ima prirođenih svojih mana, koje ga čine inferiornijim; a osim toga ona uloga, koju mu pripisuju ljudi, svakako omeđuje krug njegova opažanja i čini njegov život skućenim. Napokon je izvan svake sumnje, da je magarac manje inteligentna životinja od psa; štaviše ovaj posljednji bez sumnje je – u životinjskom smislu – najrazumnija od domaćih životinja. Šta znači to 'u životinjskom smislu'? Kolika je uopće inteligencija životinje, kakva je njezina 'duša' i kako može ona da se protumači? Na pjesniku nije, da ovaj problem tumači naučno, da ga kritički ispituje; ali on ne smije pustiti s vida pozitivne i stvarne činjenice, koje mogu i moraju biti podlogom njegovu naslućivanju, djelu njegove intuitivne mašte. Životinje, premda se čine na prvi pogled toliko zaostale za čovjekom (a u istinu to i jest tako), za pjesnika imaju izvjesne prednosti, koje čine, da on okom životinje može koješta opaziti, što ljudskom oku redovno izmiče, i da može na usta životinje koješta izraziti, što pod ljudskim kutom gledanja ne može da dobije takva izražaja. Zar su životinje savršenije od čovjeka? Ne; ali ponajprije one razumiju nešto, čega čovjek ne zna, a to je životinjski govor, 'nemušti jezik', koji po predodžbi životinjske poezije svih vremena, nije zasebni jezik jedne vrste ili pasmine životinjske, već univerzalni jezik čitavog životinjstva, tako da Šarko može da razgovara n. pr. sa zmijom, sa sovom i dr., a ne samo sa svojim bratom Crnkom. Druga je prednost životinja, što su one niži stvorovi, ali poradi toga bliži prirodi i njenim tajinstvenim prasilama, pa stoga zamjećuju i vide pojave, koje čovjek ne može da vidi, ono, što obično nazivamo 'misterijima prirode'«. (Maraković, 1929: 43).

Analiziramo li ove članke uzimajući u obzir temeljna stajališta kulturne i književne animalistike, u njima je moguće uočiti mnoge specizme,¹³ ponajprije na lingvističkoj razini – koja je odraz svjetonazora i uvjerenja: primje-

¹³ Prema američkoj zagovornici za prava životinja Joan Dunayer, specizam je propust da se s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike specifične za neku vrstu, bilo kojem svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje. Dunayer se zalaže za svjetonazorsku promjenu koja bi dovela do više razine svijesti, one na kojoj ljudi više neće biti smatrani superiornom vrstom i na kojoj će svako živo i svjesno stvorenje imati pravo na život i pravo na slobodu (usp. Dunayer, 2009: 11–12).

rice, umjesto gospodar ili vlasnik, korektniji bi izraz bio skrbnik. Potom, o magarcu piše da nije onako glup kako ga ljudi percipiraju, ali ima »prirodnih svojih mana koje ga čine inferiornijim«, manje inteligentna životinja od psa... Životinje smatra »zaostalima«, tj. inferiornim u odnosu na čovjeka, ali im priznaje nadmoć na razini instinkta i razumijevanja »nemuštog« životinjskog govora koji ima univerzalnu dimenziju. I opet se u svojstvu »mjerne jedinice vrijednosti« pojavljuje utilitarnost, dakle, uporabna vrijednost životinje – kako u stvarnom, tako i u svijetu umjetnosti – u ovom slučaju, književnosti, budući da Maraković govori o »prednostima« životinjskih likova za pjesnika koji može literarno iskoristiti neka njihova fizička i fiziološka svojstva poput instinkta i istančanih osjetila, primjerica njuha – ali bez prelaženja »granica danih prirodnim određenjem stvari«, drugim riječima, bez skretanja u fantastično! Također, životinje su niži stvorovi, pa zbog toga u prednosti jer su zbog toga bliže prirodi i njezinim nedokučivim prasilama. Povezujući *Šarka* s Dukićevim djelom, Maraković podsjeća kako je pišući o *Iz dnevnika jednog magarca* naveo prigovor što se autor nije uvijek držao magarčeva gledišta i što magarčeva opažanja nisu uvijek u stilu same životinje. Kao zagovornik realizma u književnosti nedostatkom u djelima smatra pretjeranu antropomorfizaciju životinjskih likova:

»Isključene su dakako prave pojave transcendentnog karaktera: Tu prestaje ograničena životinjska pamet, i pjesnik zato vrlo dobro karakteriše mentalitet psa, što on, ma koliko je Šarko naročito inteligentan pas, ne može nikako da shvati značenje Majke Božje, kad gleda njezin kip [...] Pojam duhovnosti, a naročito pojam Boga životinji je nedohvatan u svojoj bezgraničnoj dubini, ali u odštetu za to njoj je pojam čovjeka baš tako uzvišen kao nama pojam Boga [...]«. (Maraković, 1929: 43)

Maraković ističe da treba uzeti u obzir da ova Nazorova autobiografija nije pravi povijesni dokument, »nego umjetničko djelo, u kojemu su izvjesni događaji stilizovani, drugi opet simbolizovani. [...] Dokumentarni se sadržaj prepleće s poetskom sadržinom u djelu neobične draži i sasvim zasebnog karaktera«. Razmišljajući o mogućim analogijama ovome djelu u svjetskoj književnosti, Maraković zaključuje da je nema, i to iz sljedećeg razloga: »životinjske priče prikazuju redovno same životinje između sebe (Reineke Fuchs) ili čovjeka, koji je zalutao među životinje, pa postaje njima sličan [...] dok je ovdje prikazana životinja među ljudima, ali za razliku od 'Dnevnika jednog magarca,« spojena s autobiografijom samoga pjesnika«. (Maraković, 1929: 45) Ova je posljednja tvrdnja ipak samo djelomično točna, jer su muke Dukićeva protagonista simboličan iskaz autorove osobne povijesti ispresijecane mnogim životnim nevoljama, o čemu je sam Dukić govorio u već spomenutom intervjuu (usp. Tomasović, 1933: 7–8). Za razliku od uobi-

čajene situacije u »klasičnim« književnoanimalističkim djelima¹⁴ u kojima se pripovjedač uživljava u emocionalni svijet animalnih likova prenoseći ih čitateljima – ili je narator sama životinja kao u žanru tzv. životinjske autobiografije – u ovim je djelima situacija obrnuta: i Sivac i Šarko više su glas svojih autora, nego što govore o sebi. Pripovijedajući iz svojeg, psećeg rakursa, Šarko se, primjerice, uživljava u osjećaje i misli Njega:

»Iako gotovo uvijek ležim uza svoga gospodara i pratim svaki njegov korak, ipak ga još i sada znam manje no sve druge ljude, i male i velike, u ovom domu. Pogađam što misle i što su kadri počinuti i meni i drugima, kočijaš i obje kuharice i sva ta djeca i sluškinje i paziteljice. Vidim odmah kako im se ćud i misli mijenjaju. Stoje preda mnom kao otvorene knjige. Ali Njega još nisam prozreo. Nema dana da me nečim novim ne iznenađuje. Kad srčem k njemu, uviđam često, u posljednji čas, da me je njegovo lice prevarilo i da mu moram drukčije prići no sam početka htio. Da gospodar u sebi nešto krije, to bi moglo biti. On je kao zatvoren sanduk u kojemu nešto miriše [...] Valjalo bi dignuti mu poklopac, razbiti na boku bar jednu daščicu. Valja čekati dok nešto o nj snažno lupne. Ili da se rasuši i sâm otvori. Ja se gotovo bojim i jednog i drugog događaja«. (Nazor, 1977a: 60).

To se »čitanje« ljudskih likova, posebno gospodara, provlači cijelim ovim žanrovski eluzivnim djelom. Štoviše, gospodareva, najčešće mračna, emocionalna stanja prelaze i na psa: »Moje je veselje ishlapilo. Nešto teško i turobno prodiere iz gospodara u moje pasje biće. Sve je mračno i puno prijetnje. Strah me je te tišine, u kojoj se nešto čuje, ali ne ušima. Bojim se toga mraka, u kojem se nešto vidi, ali ne očima«. (Nazor, 1977a: 61). Šarko ima sposobnost razmišljanja i osjećajno je biće – obuzima ga sjeta, gotovo melankolija (Nazor 1977a: 60–61), no nema sposobnost sporazumijevanja ljudskim govorom, tek govorom tijela, lajanjem, cviljenjem i zavijanjem. (Nazor, 1977a: 61).

U sačuvanim Nazorovim pismima upućenima Ljubomiru Marakoviću nema spomena o *Šarku*.¹⁵ Zanimljiv je, međutim, dio Nazorova pisma Marakoviću iz ožujka 1926.¹⁶

¹⁴ Primjerice, u romanima o psima Jacka Londona, *Lassie se vraća* Erica Knighta, *Bambiju* Felixa Saltena, *Knjizi o džungli* Rudyarda Kiplinga, *Pirgu* Anđelke Martić, *Donu od Tromede* Višnje Stahuljak i dr.

¹⁵ Godine 2013. Zagrebačka nadbiskupija, Postulatura bl. Ivana Merza, donirala je Akademijinu Odsjeku za povijest hrvatske književnosti u Zagrebu 11 pisama Vladimira Nazora Ljubomiru Marakoviću, pisanih u razdoblju od 1926. do 1940.

¹⁶ Nazorovo pismo Ljubomiru Marakoviću, Crikvenica, 1. ožujka 1926. U povodu Marakovićeva osvrtu »Carstvo priče«, *Hrvatska prosvjeta*, god. 13, br. 1, str. 10–12; br. 2, str. 30–35; 1926.

»Dragi g. doktore – Nije moj običaj pisati svojim kritičarima, al ovog puta – poslije čitanja Vašeg članka ‘Carstvo Priča’ u H. P. – ne mogu odoljeti želji – ili napasti – da Vam ne pošaljem nekoliko redaka, i to sasvim privatno i pouzdano. Meni se čini, da ste Vi jedan od onih mojih rijetkih kritičara, koji uvidjaju, da sam gotovo uvijek – barem u glavnome – pisao o jednoj te istoj stvari t. j. o borbi između Dobra i Zla s konačnom pobjedom Dobra ili Duha nad Zlim ili Materijom (Slaven. Legende, Živana, gotovo sve Priče pak čak i Hrvatski Kraljevi i.t.d.) Pobjeda Hrista nad Luciferom!«

Upravo time Maraković privodi kraju ovaj osvrt: »Po svojoj idejnoj sadržini knjiga o Šarku priključuje se ostalim djelima Nazorovim svojim karakterističnim prikazom borbe Dobra i Zla, duha i materije u čovjeku i svijetu, borbe između Sove i Zmije – učenosti i mudrosti, – sumnja i sebe i velikih stvaralačkih zanosa u pjesnikovoj duši«. (Maraković, 1929: 45)

Zaključne misli

I na kraju, pouzdano se zna da Šarko Koštarić nije izmišljen, on je uistinu postojao, dapače izazvao je i novinsku polemiku između Franje Fuisa i Josipa Kraljića, koji u kolovozu 1937. u *Novostima* iznose različite priče o njegovoj sudbini nakon Nazorova odlaska iz Crikvenice. Krstareći Jadranom, Fuis je bio odlučio napraviti intervju s, kako piše, jedinim psom koji je ušao u našu književnost. Ni časne sestre ni djeca nisu znali ništa o psu, tek dvije starije djevojčice upućuju ga na starca koji je nekada radio u Domu, a on mu je rekao sljedeće:

»Kad je Nazor otišao iz Crikvenice, ostao je Šarko bez svog gospodara. Za njega se više nitko nije brinuo. Ni jedna ga ruka više nije milovala, i on je kako god to opisuje u svojoj velikoj pripovijesti, dobivao dalje udarce slučajnih prolaznika, bubotke nestašne djece i po koji kamen razuzdanog derana. Lutao je okolo kao vječni skitnica, ali se je i dalje najradije zadržavao u Dječjem Domu [...]. Nije bio lijep... Dapače bio je gotovo ružan. Nizak, odebeo i kratkih nogu. Glava mu je bila neugledna, a dlaka skroz prosta. [...] Pod stare dane navalilo je svo zlo na njega. Obnevidio je, a uskoro i oglušio«. (Fuis, 1937: 13)

Prema Fuisovom zapisu, kad je Šarko već toliko iznemogao da se nije mogao micati, starac mu se smilovao i skratio mu patnje gurnuvši mu glavu u more. Zakopao ga je u kutu parka te zasadio na tom mjestu tri trsa vinove loze u obliku trokuta, a u sredini groba murvu:

»Po noći ga je otpremio na drugi svijet i zakopao samo zato, što se je bojao djece koja su Šarka kraj sve njegove nezgrapnosti, bolesti i rugobe,

neobično mnogo voljela... Kada je Nazor saznao za smrt Šarka, tražio je da mu se na grob postavi ploča sa natpisom: 'ovdje počiva Šarko Kloštarić rođen 1920, umro 1935.' Vremena su se promijenila. Došli su novi ljudi, nove uprave i u nepune dvije godine nestalo je u Dječjem Domu svakog sjećanja na Šarka. Uzalud sam pokušavao da pronadjem bilo kamenu ploču, bilo stabljiku murve ili zasađene trsove, o kojima je Grošić govorio. Svega toga je nestalo. Izgubio se svaki trag... Kao da uopće Šarko nije ni postojao«. (Fuis, 1937: 13)

Nakon Fuisova članka u *Novostima* od 8. kolovoza 1937., objavljen je 14. kolovoza u istim novinama tekst Josipa Kraljića, bivšeg upravitelja Ladislavovog dječjeg doma u Crikvenici, kojim Kraljić demantira Fuisove tvrdnje: »Pri odlasku g. Nazora iz Doma preuzeo sam uz ostali inventar i samog Šarka, jer je i on bio svojina Doma, i od toga dana bio mi je mio i drag koliko i samom g. Nazoru. [...] Neka g. Fuis vjeruje, da je Šarko lijepo i udobno proživio svoju starost i da je bio pažen i njegovan dolično djelu koje je o njemu napisano kao i dolično ljubiteljima životinja s kojima je živio«. (Kraljić, 1937: 11). Štoviše, Kraljić je imao ideju da Šarko nakon smrti bude balzamiran i pohranjen u Nazorov muzej, o čemu je pisao rođaku Vladimira Nazora. Kako odgovor nije dobio, odlučio ga je pokopati u parku Doma. Za Sivčev model u stvarnosti dokazi nam nisu poznati, no, nažalost, lako je pretpostaviti da su mnogi magarci, tada uglavnom radne životinje, proživljavali slične sudbine. Sudbine dovoljno upečatljive da zaintrigiraju prvo dva hrvatska književnika i ponukaju ih na svojevršno žanrovsko eksperimentiranje i razradu novih pripovjedačkih tehnika, a potom i jednog od najznačajnijih hrvatskih kritičara, potaknuvši ga na nova promišljanja o suodnosu čovjeka i prirode, duhovnosti i materije, ljudskom društvu i empatiji – o svemu što (ne)ljudski život jest i o tome kako je opisan i predodčen iz drugačijeg kuta gledanja. Ili barem pokušaja da se to učini, da se podari glas onima koji ga nemaju i o svijetu progovori iz gledišta Drugoga, jer, čak i kad govorimo i/ili pišemo »u ime« neljudskih bića, opet to neizbježno činimo kroz filter ljudskoga. Bez obzira na to što Dukićevo djelo ocjenjuje britkim i pitoresknim, temeljna je Marakovićeva zamjerka autoru što je magarcu kao pripovjedaču dao prevelike »ovlasti« odnosno sposobnost uvida, što narušava uvjerljivost literarnog prikaza. Sličnu manu, pretjeranu antropomorfizaciju, vidi i u Nazorovu *Šarku*, u kojemu iščitava i dublje (složenije) poruke o srodnosti, o jedinstvu čovjeka i prirode. A to čini iz položaja nadmoći u odnosu na prosječnog čitatelja, kojemu će, kako tvrdi, taj rafinirani sloj promaknuti, pa će ovo djelo percipirati tek na bazičnoj značenjskoj razini, jednostavno kao autobiografski zapis o jednom pripadniku pseće vrste. Marakovićev stav o neljudskim bićima kao nižima u odnosu na ljude, koja su bliskija silama i zakonima prirode obično neshvat-

lživima u potpunosti čovjeku, čvrsto je utemeljen u kršćanskom antropocentrizmu. Uočivši upravo u toj praiskonskoj, instinktivnoj dimenziji animalnih likova njihov literarni potencijal, koji u rukama vještog pripovjedača postaje kapital, Maraković je ostvario potentan doprinos kritičkoj misli o djelima hrvatskoga književnoga korpusa koja se zasigurno mogu i moraju promatrati (i) kroz kulturno i književnoanimalističke naočale.

Izvori

Arhivski fond Ante Dukić. Sign. HR-AHAZU-KN-49. Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Literatura

- Anon. 1926. [Vijest.] *Narod / The Nation. A weekly newspaper devoted to the interests of the Americans of Slavic affiliations.* Oakland – San Francisco, California, god. XIV, br. 49, str. 3.
- Barac, Antun. [1928?] »Vladimir Nazor«, u: *Šarko. Pričanja jednog psa.* Ilustrovana omladinska biblioteka. Ur. Veljko Stepanović. Izdavač Knjižara Z. i V. Vasića, Zagreb, str. 5–8.
- Cosslett, Tess. 2006. *Talking Animals in British Children's Fiction, 1786–1914.* London: Ashgate.
- Dukić, Ante. 1925. *Iz dnevnika jednog magarca.* Vlastita naklada, Zagreb.
- Dunayer, Joan. 2009. *Specizam.* Čakovec – Zagreb: Dvostruka duga – Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Fuis, Franjo M. 1937. »Kako je živio i poginuo jedini pas koji je ušao u našu literaturu«, *Novosti*, god. XXXI, br. 216, str. 13; 8. kolovoza 1937.
- Jelčić, Dubravko. 1971. »Ljubomir Maraković«, u: *Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković. Eseji, studije, kritike.* Pet stoljeća hrvatske književnosti, ur. Vlatko Pavletić. Knjiga 86, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, str. 425–431.
- Kraljić, Jos[ip]. 1937. A. »Kako je zapravo živio i poginuo jedini pas koji je ušao u našu literaturu«. *Novosti*, god. XXXI, br. 222, str. 11; 14. kolovoza 1937.
- Lončarević, Vladimir. 2003. *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa.* Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb.
- M. Kš. [Marinko Koščec]. 2001. »Jammes, Francis«, u: *Leksikon stranih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, str. 509.
- Maraković, Ljubomir. 1927. »Tri knjige o Istri«, *Hrvatska prosvjeta*, god. XIV, br. 1, str. 43–45; Zagreb, 25. veljače 1927.
- Maraković, Ljubomir. 1929. »Šarko i njegov gospodar«, *Hrvatska prosvjeta*, god. XVI, br. 2, str. 42–44; Zagreb, 25. veljače 1929.

- McHugh, Susan. 2008. »Jedna ili više književnih animalistika?«, *Zarez*, god. X, br. 230, str. 12–13.
- Nazor, Vladimir. [1928.] *Šarko*. Zagreb: Izdanje Knjižare Z. i V. Vasića.
- Nazor, Vladimir. 1977a. *Proza V. Iz dječjeg doma. Šarko. Dedek Kajbumščak. Zagrebačke siluete*. Sabrana djela Vladimira Nazora, sv. XIV., ur. Tomislav Sabljak, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za suvremenu književnost, Zavod za književnost i teatrologiju, Zagreb.
- Nazor, Vladimir. 1977b. *Pisma*. Sabrana djela Vladimira Nazora, sv. XXI., ur. Ivan Meden, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za suvremenu književnost, Zavod za književnost i teatrologiju, Zagreb.
- Sabljak, Tomislav. 1977. »Napomene o svesku četrnaestom«, u: Nazor, Vladimir. *Proza V. Iz dječjeg doma. Šarko. Dedek Kajbumščak. Zagrebačke siluete*. Sabrana djela Vladimira Nazora, sv. XIV., ur. Tomislav Sabljak, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za suvremenu književnost, Zavod za književnost i teatrologiju, Zagreb, 1977., str. 333–394.
- Tomasović, Jakov. 1933. »Ante Dukić«. *Jadranska vila*, god. VI, br. 1, str. 6–8.
- Visković, Nikola. 2009. *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Živković, Dragiša, ur. 2001. *Rečnik književnih termina*. Institut za književnost i umjetnost u Beogradu. Romanov. Banja Luka.

Internetski izvori

- Merz, Ivan. 1922. »Francuska katolička literatura. Jammes Francis«. *Luč*, br. 6, str. 161–164; Zagreb, 8. travnja 1922. http://ivanmerz.hr/staro/sabrana-djela/clanci/Knjizevna-kritika/KK_J_Francis_zivotopis.htm (posjet 28. rujna 2019.)

LJUBOMIR MARAKOVIĆ O DVOJICI ANIMALNIH PRIPOVJEDAČA: SIVCU I ŠARKU

Sažetak

Rad interpretira Marakovićeva čitanja dvaju u žanrovskom pogledu hibridnih djela hrvatske književnosti, koja su po strukturi najbliža dnevničkim zapisima. Riječ je o djelima *Iz dnevnika jednog magarca* Ante Dukića i *Šarku* Vladimira Nazora, objavljenima dvadesetih godina prošloga stoljeća, čija se temeljna poveznica ogleda u činjenici da narativni glas pripada animalnim pripovjedačima: magarcu Sivcu i psu Šarku. O Dukićevu djelu Maraković je pisao u članku *Tri knjige o Istri* objavljeno u *Hrvatskoj prosvjeti* 1927., a o Nazorovu *Šarku* u istome časopisu dvije godine poslije, u veljači 1929., izravno se referirajući na prethodnu analizu Dukićeva »magarećeg dnevnika«. Dukićev je magarac, naime, nadahnuo još jednog neljudskog pripovjedača: Šarka iz istoimena romana Vladimira Nazora, koji je također počeo

voditi dnevnik, ali ne ispisujući autobiografiju, nego biografiju svojega »gospodara«. Članak iz 1929. Maraković zaključuje tvrdnjom da je Nazorov *Šarko*, za razliku od Dukićeva *Iz dnevnika jednog magarca*, »spojen« sa životopisom samoga pjesnika. To je, kako će pokazati izjave samoga Dukića, samo djelomično točno, jer su muke Dukićeva protagonista simboličan iskaz autorove osobne povijesti ispresijecane mnogim životnim nevoljama. U svojim osvrtima Maraković donosi usporedbu između navedenih dvaju djela, uokvirenu promišljanjima o ljudsko-neljudskim odnosima općenito, što ih – kako osvrte, tako i djela – čini posebno zanimljivima za analizu u okviru spoznaja relativno nove humanističke discipline: kulturne i književne animalistike.

Ključne riječi: Ljubomir Maraković, Ante Dukić, Vladimir Nazor, pripovjedač životinja, književne studije o životinjama

LJUBOMIR MARAKOVIĆ ON TWO ANIAL NARRATORS: SIVAC AND ŠARKO

Summary

The paper attempts to interpret Maraković's readings of two Croatian literary works of a hybrid genre, structurally closest to diaries. They are *Iz dnevnika jednog magarca* [*From the Donkey's Diary*] by Ante Dukić and *Šarko* [*Spotty*] by Vladimir Nazor, published in the second half of the 1920s. The main link between them lies in the fact that the narrative voice belongs to animal narrators: donkey Sivač and dog Šarko. Maraković wrote about Dukić's work in an article »Tri knjige o Istri« [*Three Books on Istria*] published in *Hrvatska prosvjeta* in 1927, and about Nazor's *Šarko* in the same periodical two years later, in February 1929, directly referring to the previous analysis of Dukić's »donkey's diary«. Dukić's donkey was an inspiration to another non-human narrator, Šarko, from the work of the same name written by Vladimir Nazor. Šarko also started to write a diary, but his writings were not autobiographical, but biographical, telling the life of his »master«. In his reviews, Maraković compared the two works, but also adding his views and standpoints concerning human-animal relationship in general, which makes them – both the reviews and the works – particularly interesting for the analysis from the methodological angle of a relatively new posthumanistic discipline: cultural and literary animal studies.

Key words: Ljubomir Maraković, Ante Dukić, Vladimir Nazor, animal narrator, literary animal studies

HALER,
KOMBOL
GAVELLA
MARAKOVIĆ

PET
STOLJEĆA
HRVATSKE
KNJIŽEV
NOSTI

86

HALER, KOMBOL
GAVELLA
MARAKOVIĆ

Sl. 24.: Izbor iz Marakovićevog kritičarskog opusa, nakon dugogodišnje zabrane objavljivanja njegovih djela, tiskan je 1971. u Matičinoj ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 86 (tekstove priredio i predgovorom popratio Dubravko Jelčić)

Darko Richter

Pisma Annie Christitch Ljubomiru Marakoviću – odsjaji katoličkog univerzalizma

Stručni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

Između 1920. – 1927. Ljubomir Maraković vodio je zanimljivu korespondenciju s Annie Christitch (Beograd, 1885. – London, 1977.). U njegovoj ostavštini nalazi se 11 njezinih pisama iz Londona, New Yorka, Chicaga i Washingtona.

Rođena je u Beogradu kao kći diplomata i pukovnika Ljubomira N. Hristića, i majke Elisabeth O'Brien Christitch, rodom iz Limericka u Irskoj.¹ Djed joj je bio Nikola Hristić, u tri navrata premijer Kneževine i kasnije Kraljevine Srbije (knez Mihailo 1867./8., kralj Milan 1888./9., kralj Aleksandar O. 1894./5.).² Imala je brata Nikolu, generala i *Aide de Camp* kraljeva Petra i Aleksandra Karađorđevića, dok joj se sestra Janie zaredila i posvetila samostanskom životu. Odgoj i obrazovanje primila je od majke, mada je kasnije ipak diplomirala na University of London (B. A, 1931.).³ Bila je pratilja kraljevskim osobama u raznim prigodama. Za vrijeme Prvoga svjetskoga rata priključila se Bolnici škotskih žena u Kragujevcu 1915. gdje je služila kao prevoditelj.⁴ Bila je sufražetkinja i jedna od osnivačica »Catholic Women

¹ Annie Hristić, Annie and Elizabeth O'Brien Christitch papers 1885–1977, Identification of item, Box number, Folder number, Annie and Elizabeth O'Brien Christitch papers, MS.1994.039, John J. Burns Library, Boston College. Dostupno na: <https://library.bc.edu/finding-aids/MS1994-039-finding-aid.pdf> (zadnji posjet 24. 6. 2019.)

² Spisak predsednika Vlada Srbije, dostupno na: https://sh.wikipedia.org/wiki/Spisak_predsednika_Vlada_Srbije (zadnji posjet: 24. 6. 2019.)

³ University of London Students 1836–1938, dostupno na: <https://www.senatehouselibrary.ac.uk/our-collections/special-collections/archives-manuscripts/university-london-students-1836-1938> (zadnji posjet 24. 6. 2019.)

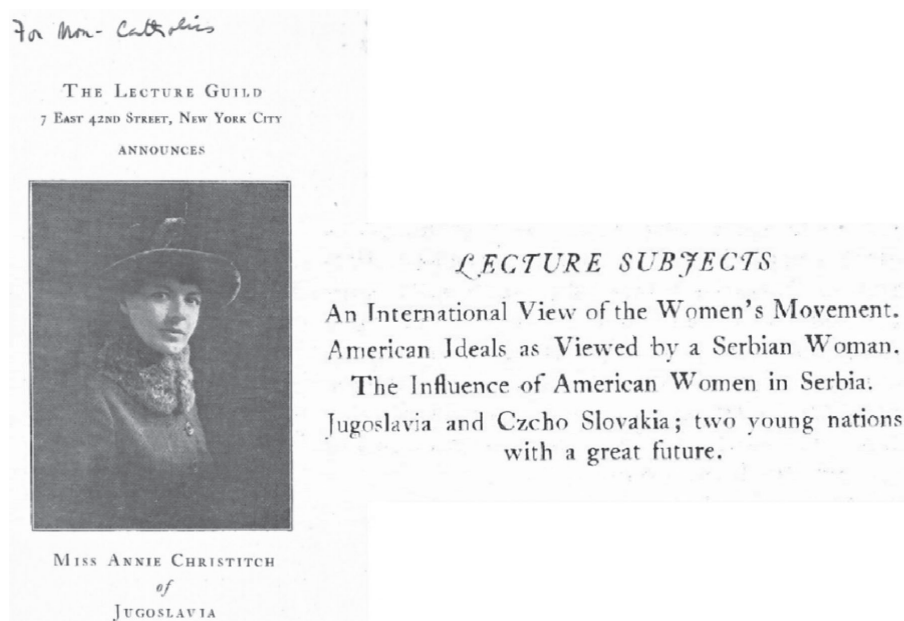
⁴ – Bolnice škotskih žena za službu u inostranstvu, Iz Wikipedia-e, slobodne enciklopedije (Болнице шкотских жена за службу у иностранству, Из Википедије, слободне енциклопедије), dostupno na: https://sr.wikipedia.org/wiki/Болнице_шкотских_жена_за_службу_у_иностранству (zadnji posjet 24. 6. 2019.)

– Slavica Popović Filipović, Hrabrost Između Redova : Ani Hristić u Srbiji i vreme odvažnih, Друштво istoričara Srbije, Beograd, 2015.

– Slavica Popović-Filipović i Bob Filipović, Iz postojbine javora : Kanadsko-britanska medicinska i humanitarna pomoć Srbiji u Prvom svetskom ratu, Srpsko lekarsko društvo, Beograd, 2013.

Suffrage Society«. Primljena je u audijenciju kod Pape Benedikta XV., dobivši njegovu potporu za pravo glasa za žene (Papa: »*Oui, nous approuvons. Nous voudrions voir des femmes électriques partout*«. – »Da, mi odobravamo. Željeli bismo posvuda vidjeti žene na izborima«.), prvenstveno zahvaljujući njezinoj nepokolebljivoj katoličkoj pripadnosti i nemilitantnom nastupu (*decidedly un-militant*).⁵

Na svojim turnejama u Americi predstavljala se kao »Annie Christitch of Yugoslavia«, »kći srbijanskog premijera, sufražetkinja koja je bila u privatnoj audijenciji kod Pape«, i kao »dobar poznavatelj povijesti Srednje Europe stojeći čvrsto uz tradicije naroda koji je stoljećima stajao na braniku kršćanstva«. Tu je bila dvosmislena, miješajući sve narode države SHS u protutursku koaliciju, mada su stoljećima na braniku kršćanstva stajali i krvarili uglavnom samo Hrvati, Ugri i Poljaci. Na pozivnici koju je poslala dr. Ljubomiru Marakoviću (slika 1), rukom je u vrhu napisala »For Non-Catholics«, pokazavši da joj je poznat protukatolički senzibilitet slušateljstva pred kojim će nastupati (većinski protestantski Amerikanci).

Sl. 25.: Pozivnica na niz predavanja koja je na svojoj turneji po Americi održala Annie Christitch

⁵ Annie Christitch, »Yes, we approve«, *Catholic Citizen* 5/7, 15 July 1919 (citirano prema: Jad Adams, *Women and the Vote: A World History*, Oxford University Press, 2014.)

Njezino prvo pismo upućeno je 24. rujna 1920. iz Londona:

Vidljivo je da redovno prati *Hrvatsku prosvjetu*, časopis u izdanju Kola hrvatskih književnika koji je uređivao Ljubomir Maraković, i nastoji oko povezivanja jugoslavenske i engleske katoličke mladeži, ocjenjujući da će potonji od toga imati veće koristi. Njezin pozdrav: »S iskrenim poštovanjem svima članovima Vaše organiz. kojima sam mala čast biti predstavljena i sa najlepšim željama za uspeh u tako sjajnom radu pro Christo et Ecclesia, molim Vas g. Doktore, da primite uverenje mog dubokog poštovanja, ...« ukazuje na to da je osobno poznavala ne samo Lj. Marakovića, nego i druge osobe iz Katoličkog pokreta.

U daljnja 4 pisma (New York, 16. studenoga 1920., Chicago, 4. travnja 1921., Washington, 19. svibnja 1921., New York, 31. listopada 1921.) piše o pokušajima oko izgradnje Beogradske katedrale, još puno prije nego što je imenovan prvi beogradski nadbiskup, msgr. Ivan Rafael Rodić (1924. – 1936.), koji, međutim, taj projekt nije uspio ostvariti.⁶ Trudi se oko uspostave dopisništva s terena, tj. iz države SHS, kako bi se suprotstavila njemačkom utjecaju u američkom katoličkom glasilu *National Catholic Welfare Council* u kojem je izrazito smetaju prilozi dopisnika Frederika Fundera: »... saradnik Reichsposta u Beču ... šalje vesti i o 'Laibachu, Agramu, Mariboru' etc. Treba da prođe stoleće da se Amerikancima dokaže da Beč više nije središte za vesti o južno-istočnoj Evropi«. Njezin je prijedlog da taj dopisnik bude ili sam Maraković, ili njegov brat Milan, tada u Sarajevu. Međutim, malo kasnije, pišući iste 1921. iz Chicaga, shvaća da zbog novaca od svega neće biti ništa. Sada već, a još uvijek teče 1921., osjeća napetosti između Hrvata i Srba u Americi, uključujući i na vlastitoj koži. »Stanje ovde među Hrvatima vrlo zapeto. Nažalost mnogi sveštenici ih podupiraju u njihovom besnilu protiv Srba ... Neki Hrvati su tako gnjevni na mene što sam Srpkinja i Katolik da su me ocrnili da se samo pravim Katolik jer inače ne bi mogla biti Srpkinja. Sa Slovencima je u opšte mnogo lakše raditi«. To pismo zaljučuje čestim sebi svojstvenim pozdravom: »Pozdravite molim sve naše Katolike i Katolkinje«:

Počinje uviđati da neki katolički intelektualci iz, inače Srbima sklonih naroda, uzimaju u tim sukobima stranu Hrvata. Spominje da Francuz René Johannet »...tako žučno piše o Srbima ... njegov članak gde odsudno odvađa Hrvate od Srba i hoće ove prve u njihovoj Katoličkoj veri da odbrani od srpskog fanatizma i ganjanja«. Ali, prilično znakovito opaža: »O hrvatskim i slovenačkim liberalcima i prečanima Srbima koji su skupa najžešći katolički neprijatelji on kao da nema pojma...«.

⁶ Vladana Putnik, Katedrala Beogradske nadbiskupije: od inicijative do nerealizovanog projekta, *Nasleđe*, broj 15, str. 183–190; Zavod za zaštitu spomenika kulture Grada Beograda, 2014.

Dosta idealistički gleda na hrvatski Katolički pokret i očekuje od tih ljudi da obrate sve Jugoslavene (na katolicizam), a Hrvatsku prosvjetu stavlja na pedestal iznad svih sličnih časopisa u Jugoslaviji i u svijetu: »Divim se radu vaših laičkih organizacija. Mahnićevi učenici su kao prvi Hristovi učenici koji su imali samo palicu i jedan kaput – ne dva – a cele su narode obratili, isto tako će i sve jugoslavene ovi prvi da obrate. Ako S. H. S. nema onaj značaj koji je video pok. Mahnić, cui bono? ... Puno hvala za *Hrv. Prosvjetu* koja me ovde prati. ... Mislim da nema na nikom jeziku publikacije ove vrste koja bi bila bolja. Kad bi samo mogla imati što veći broj čitalaca u Srbiji«:

U *postscriptum* 5. pisma stavlja zanimljivu opasku: »Sa puno interesovanja sam pročitala Vašu studiju o G. K. Chestertonu. No znadete li da on još nije postao katolik? Po njegovom pisanju svaki bi ga smatrao takvim, no on pripada ekstremnim High Church i premda je često bio došao do samog praga prave Crkve još se nije okuražio da ga prekorači. Njegov je dobar prijatelj Hilaire Belloc i opšta je nada bila da će ovaj uticati na njega, no do sada ništa. Čak je katolička čitalačka publika koja ga silno štuje izgubila nadu da će sad učiniti ono što je (izgleda svima) trebao davno da učini. Njegov brat Cecil Chesterton primljen je u Crkvu pre rata. ... Ali G. K. C? To je veliko pitanje. Čudan mentalitet no kod anglikanaca ne tako redak!«

Gilbert Keith Chesterton, 1874. – 1936., ipak je stupio u Katoličku Crkvu 1922. Ljubomir Maraković prosuđivao ga je i prije toga kao pisca, čitajući njegova djela na engleskom jeziku. Pitanje jest da li je Annie Christich poznavala Chestertonove misli o feminizmu: »It [feminism] is mixed up with a muddled idea that women are free when they serve their employers but slaves when they help their husbands«. ⁷ Ako i jest, njezin očaj što još nije prešao na katolicizam odražava poredak stvari u kojem joj je na apsolutno prvom mjestu bila katolička vjera.

U 6. pismu (New York, 15. studenoga 1921.) kritizira što je u *Hrvatskoj prosvjeti* izašla novela »Bela Baština« od izvjesnog Venny-a, koja loše opisuje odnos neke djevojke i svećenika. Uspoređuje ga s Bourgetom, koji nakon obraćenja nastavlja pisati na rubu profane sjetilnosti, ali, za razliku od Vennya, ipak zna učiniti da prevlada ljepota i snaga katoličkog morala.

U 7. pismu (New York, 8. siječnja 1922.) konačno odustaje od inozemnog dopisništva. Između redaka može se shvatiti da ona navija za političko djelovanje katoličkog pokreta (»Što se tiče inozemne koresp. nade mi se nisu

⁷ G. K. Chesterton: Quote https://www.goodreads.com/author/quotes/7014283.G_K_Chesterton-Vladimir_Lončarević, »Kritika totalitarizama u časopisu *Hrvatska prosvjeta* (1914–1940)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 40/2(80), str. 467–488; Zagreb, 2014.

ispunile ... Jako žalim jer plan koji ste sastavili izgleda jako zgodan ... Ono prvo bi sigurno trebalo da bude briga Pučke stranke ako želi da se što više dozna ... i o njoj«, dok dr. Maraković jasno dijeli katolički pokret od politke (Hrvatske pučke stranke): »Za čisto Katoličku akciju, imate pravo da se ona ne sme identificirati sa političkom strankom«.

Njezin stalni interes za pravoslavne i njihova obraćenja na katolicizam vidljiv je i u osvrtu na Konstantina Rimariča Volinskoga, ukrajinskog emigranta, pravoslavca, kojeg preporučuje molitvama posebnog reda časnih sestara (Adoratrices), za obraćenje.¹⁰ Zanimljiva je njezina opaska o njemu kao pravoslavcu: »Da li će postati kad god Katolik ili je još ubedjen (ukoliko Pravoslavan može biti ubedjen) da je na pravom putu?«:

Prelazi na konflikt s P. Puntigamom u Beču, koji ju je pozvao da napiše članak o katoličkim prilikama u Jugoslaviji. Međutim, članak nije objavljen, jer: »Napisala sam ono što najbolje znam, i što mi najviše pripada da opišem, a to je razlika glede katoličkih okolnosti u Srbiji, osobito u Bgdu, pre rata i danas. To je, kao što znate, tako velika razlika da se ne može ni sravniti. Naravno da sam se morala dotaći fakta da Katolici pre nisu imali niti svog svećenika ni crkvu zbog Austriske politike etc. U opšte sam pisala previše optimistički i nije se dopalo P. Puntigamu. Rekao je da ne može upotrebiti jer bi se katolici iz Hrvatske i Slovenije protivili. Meni je ovo čudno. Pišem sa gledišta srpske katolkinje koja konstatuje promenu na bolje za katoličku crkvu (do sada gotovo nepoznata u Srbiji) a on me drži za einseitig«. I dalje u pismu : »Nisam negirala teškoće: framasonstvo i apostatsvo koje hoće da radi u savezu sa pravoslavcima, ali nije mi u savesti da se ne radujem za katoličko središte koje je sada omogućeno u Srbiji«:

U 8. pismu, (London, 18. kolovoza 1922.) piše o nekom internatu u koji bi se moglo poslati 3 studenta iz Jugoslavije.

9. pismo piše također iz Londona (16. svibnja 1923.). Ovdje izražava olakšanje što je Maraković uvažio njezinu moralnu kritiku Vennyjeve novele (Bela Baština), i zahvaljuje mu što je tako zauzeo stav protiv moralne diskriminacije žena. Pa onda nastavlja u sličnom tonu povodom nekog osvrta u Katoličkom listu od 12. svibnja: »U broju od 12. maja Katoličkog Lista u pregledu književnosti jedan (mislim B. Posavac?!) piše da izvesna knjiga 'nije za devojke'. Mladići je, dakle, smeju čitati. ... Sve te pojmove treba jednom prečistiti. ... Zašto se tako upravo nagovaraju mladići da čitaju zle knjige? Trebalo bi da napišete u tom smislu jedan članak ... Imao bi uticaja ... Sećam se Vašeg jakog članka o Umetnosti – mislim jednom u *Z. Misli*«. ⁸

⁸ Naturalisation Certificate: Anna Christitch. From Yugoslavia. Resident in London Dostupno na: <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C11950271> (zadnji posjet 24. 6. 2019.)

U istom pismu spominje i članak svećenika Frana Biničkog u kojem kritizira neku njegovu rečenicu o ženama u odnosu na svećenstvo, i, smeta je što on, očito, neko žensko ponašanje prema svećenstvu kritizira kao feminističko: »Dr. F. Binički-ov članak o reformi u prošlom broju imao je jedan čudan i zao passus o ženama i sveštenstvu. On treba da zna da katoličke feministkinje to ne traže«.

U 10. pismu (London, 30. srpnja 1925.) žali što se nisu našli dok je ona bila u Zagrebu. Hvali »hrv.katolički pokret« kao izvor duhovne i moralne okrjepe, a ljude u njemu smatra »solju jugoslavenske zemlje«. Također, vidi da dr. Maraković i dr. Ivan Merz ne dolaze na jedan katolički kongres u Oxford. Međutim, Slovence sada već doživljava kao izdvojene, drugačije, i nerazumljive. Povodom kongresa u Oxfordu, izražava sumnju da je slovenski svećenik Kuhar, koji će tamo nazočiti, uopće Jugoslaven: »Slovenački katolički pokret ostaje za mene još uvek jedna enigma. Čini mi se da kolektivno tamo nema grupe koja bi mislila kao mi što mislimo. ... Biće, mislim, Vel. G. Kuhar koji neko vreme već u Engleskoji i koji je, mislim, Slovenac u prvom redu, ako je možda zatim Jugoslaven. (Ovo medju nama naravno)«.

Očito se zanosila idejama katoličkog pokreta kroz organizirano djelovanje, no, očito jest i da je Maraković o tome imao vrlo definirano mišljenje, koje ona, na kraju razumije: da ne smije biti miješanja katoličkog pokreta niti s politikom (Hrvatska pučka stranka), niti s crkvenom hijerarhijom. Tako u 11. pismu (London, 16. siječnja 1927.) šalje »isečak iz pisma jednog župnika ...« u kojem se organizacije hrvatske katoličke akcije planiraju ustanovljavati po župama i biskupijama i stavljaju pod vodstvo jednog biskupa, i Seniorata (Ljubomir Maraković bio je osnivač i viđeni član katoličkog Seniorata), ali iz daljnjeg njezinog komentara vidljiv je Marakovićev stav po tom pitanju: »Ovaj sveštenik izgleda kao da je zadovoljan sa novim planom. On ne vidi ništa opasnog u tome (I ja ne bi videla da nisam imala one razgovore sa Vama u Zgbu)«. Ponovno podcrtava svoje nerazumijevanje Slovenaca i čuti razliku između slovenskih i hrvatskih katolika: »Slovenački duh mi je uopšte enigmatičan počevši od Dra Korošeca pa do najrevnostnijih ostalih svećenika i laika«. Naime, prve susreće kroz političko organiziranje, a druge kroz katolički pokret, pa je taj različiti doživljaj logičan. I dalje je obuzeta prijelazima pravoslavaca na katolicizam, pa tako ističe svoje zanimanje za suprugu Otona Kučere, koja je ruska katolkinja: »Sastala sam se s drom Kučerom i njegovom gdjom koji takodjer dolaze opet sa Drom Ježom u London. Ona me osobito interesira kao ruska katolkinja ...«.

Zaključno, Annie Christich otkrila se kao uvjerenja katolkinja, koja odlično razlikuje duhove, uvjerenja Srpkinja i uvjerenja Jugoslavenka. U Jugo-

slaviji je vidjela okvir za katolicizaciju Srbije. Bila je moralizator, i feminis-tikinja, i često stajala nasuprot konzervativnijim katoličkim suvremenicima, ali je od pape Benedikta XV., za svoje sufražetske stavove i akciju, ishodila »Oui, nous approuvons!« – »Da, odobravamo!«. Izdržavala se uglavnom kao novinarka Daily Express-a.

Lj. Marakovića smatrala je univerzalnim katolikom, umom i dušom koja ju može razumjeti, i koja može razumjeti njezino jugoslavenstvo. Otpisala je Slovence i ostala samo uz Katolički pokret (Domagoj) i Hrvate među kojima je vidjela u prvom redu Lj. Marakovića koji nije prezao da je upozori na štet-ne političke i klerikalne ekskurzije u kojima je htjela vidjeti katolički pokret, i ona je to od njega prihvaćala.

Dopisivanju je najvjerojatnije ponestalo snage nakon zaoštavanja unu-tarnjo-političkih prilika u Kraljevini SHS, ubojstva hrvatskih zastupnika u beogradskoj skupštini, i, osobito, nakon uvođenja Šestojanuarske diktature. Ako ne već od samih početaka države Srba, Hrvata i Slovenaca, najkasnije tada pale su sve maske i više nije bilo moguće voditi plodne razgovore na univerzalnoj katoličkoj i, istodobno jugoslavenskoj platformi. Nakon Drugog svjetskog rata ostala je u Londonu i uzela britansko državljanstvo.⁹ Od kralji-ce Marije Karađorđević (kraljica Marija od Jugoslavije) oporučno je uživala doživotnu rentu od 150 funti godišnje.¹⁰ Njezino je ime i dan-danas uključe-no u srpskopравoslavna spomen-bogoslužja za žene sudionice humanitarnih misija u Srbiji za vrijeme Prvoga svjetskog rata.¹¹

Na kraju, zanimljivo je pogledati i pismo koje joj je napisao Masaryk 22. lipnja 1933., s opaskama o jugoslavenskim neprilikama i njihovim pro-tagonistima. Masaryk joj se obraća kao britanskoj novinarki i »dragoj kato-ličkoj prijateljici«, mada se sam na kraju života priklonio unitarijanističkom protestantizmu svoje supruge, Amerikanke hugenotskog podrijetla. Opažao je probleme između Hrvata i Srba od samog početka. Opaska o Meštroviću, čiji je dobar prijem u Pragu zasmetao beogradskoj čaršiji, vrlo je znakovita: »Glupa gripa nije mi dala da pošaljem pismo ... U Pragu imamo Meštrovića i njegovu izložbu; rekoše mi da im se tamo u Beogradu ne sviđa što smo ga ta-ko dobro primili. ... Draga moja katolička prijateljice: *peccatur intra et extra*

⁹ The last Will and Testament of Her Majesty Queen Marija of Yugoslavia 04.02.1960. Dostu-pno na: http://www.royalserbia.org/_pages/_archive/_documents/qmtestament.html (zadnji posjet 24. 6. 2019.)

¹⁰ Zvezdana Popović, Memorial Service For Women In Foreign Medical Missions In The Great War, Women's History Network, 13 May 2018, dostupno na: <https://womenshistorynetwork.org/memorial-service-for-women-in-foreign-medical-missions-in-the-great-war/> (zadnji posjet 26. 6. 2019.)

¹¹ Tomás Garrigue Masaryk, Kotte Autographs, dostupno na: <https://www.kotte-autographs.com/en/autograph/masaryk-tomas-garrigue/> (zadnji posjet 25. 6. 2019.)

muros – Hrvati nemaju sposobnog vođe, a niti Srbi kako kažete. O Kralju nemam mišljenja, je li sposoban ili ne. Mislim da su Srbi dobri vojnici, ali im nedostaje upravnih vještina; Hrvati su malo umišljeni, da imaju višu kulturu od svoje srpske braće; i, na nesreću, od početka nisu imali vođa. ... Radić je bio, siromah, kratkovidan fizički & mentalno ne videći jasno obrise ljudi & kraljeva bio je mentalno nejasan & fantazmagoričan ...«.

PISMA ANNIE CHRISTITCH LJUBOMIRU MARAKOVIĆU –
ODSJAJI KATOLIČKOG UNIVERZALIZMA

Sažetak

Annie Christitch bila je katolička aktivistica i sufražetkinja, kći srbijanskog diplomata i majke Irkinje. Isticala je svoje srpstvo i katoličanstvo. O kontaktima s Ljubomirom Marakovićem svjedoči 11 pisama iz Londona i New Yorka, od rujna 1920. do siječnja 1927. Prvih 5 pisama od 24. rujna 1920. – 31. listopada 1921. posvećuje naporima da u novinskim izdanjima *National Catholic Welfare Council* u SAD-u dobije nekog dopisnika za katoličke prilike iz Jugoslavije, jer bečki dopisnik prikazuje stvari iz protuslavenskog rakursa. Neizravno se može zaključiti da je Lj. Maraković dao neki prijedlog za dopisništvo, no sve je na kraju propalo na američkoj strani, zbog novaca, a što javlja u 7. pismu od 8. siječnja 1922. U 7. i 8. pismu još se žali na nerazumijevanje od strane nekih katolika glede njezinog optimizma za razvoj katoličanstva u Srbiji, mada navodi da je svjesna kako »framasonstvo i apostatstvo hoće da radi u savezu s pravoslavnima«, a protiv katolika. U 9. pismu žali se na dvostruki moral kod nekih katoličkih autora, antifeminizam i suviše kritički i čak zlobni odnos dijela svećenstva prema ženama. U 10. i 11. pismu (1925. i 1927.) naglašava vlastitu zbunjenost ili negativnu percepciju djelovanja slovenskih katoličkih organizacija, koje su joj enigmatične (»Čini mi se da kolektivno tamo nema grupe koja bi mislila kao mi što mislimo«.). Ona je u Lj. Marakoviću našla sugovornika i odmjerenog tumača katoličkih prilika u ovom dijelu svijeta s aspekta univerzalnog katoličanstva, koje je sama dobro razumjela i njegovala u nadi da će u novoj jugoslavenskoj državi svojom istinom prevladati nad pravoslavljem. Bila je redoviti čitatelj *Hrvatske prosvjete* i slala česte opaske.

Ključne riječi: Annie Christitch, srpsko katolištvo, katolički univerzalizam, jugoslavenstvo, katolička akcija, feminizam

LETTERS FROM ANNIE CHRISTITCH TO DR: LJUBOMIR MARAKOVIĆ
– REFLECTIONS OF CATHOLIC UNIVERSALISM

Summary

Annie Christitch was a catholic women's rights and suffrage activist, daughter of a Serbian diplomat and an Irish mother. She stressed her Serbian (and, in a period, Yugoslavian) identity and catholicism. There is a series of 11 letters (from London, New York, Chicago and Washington: September 1920 – January 1927) to dr. Ljubomir Maraković that testify to her vivid contacts to the leading Catholic organizations and personalities in then the first Yugoslavian state. The first 5 letters (September 24th 1920 – October 31st 1921) are devoted to her activities to obtain an indigenous Yugoslavian catholic reporter for the editions of the *National Catholic Welfare Council* in the USA, because the Vienna posted German reporter allegedly depicted events from an anti-slavic stance. It can be indirectly discerned that Ljubomir Maraković composed a proposal for a Yugoslavian bureau, but eventually everything was dismissed due to the unwillingness on the American side to incur more expenses (7th letter from January 8th 1922). In the 7th and 8th letters she is complaining about the pessimism on the part of some catholics regarding the development and expansion of catholicism in Serbia, although she herself appeared fully aware that »Freemasonry and apostasy tend to work in alliance with the orthodox« – against these hopes. In the 9th letter she complains about double standards of some catholic authors, their antifeminism and even malicious attitude of some catholic priests towards women. In the 10th and 11th letters (London, July 30th 1925 and January 16th 1927) she exposed her embarrassment and negative perception of the activities of Slovenian catholic organizations, which remained enigmatic to her (»It appears to me that there is collectively no group there that would reason as we do«.). In Maraković she had found an interlocutor and a temperate interpreter of the catholic circumstances in this part of the world from the point of view of universal catholicism which she cherished and hoped to prevail over the orthodoxy in Yugoslavia. She had been a regular reader of the literary magazine edited by Lj. Maraković, *Hrvatska prosvjeta*, and made frequent comments on published texts.

Key words: Annie Christitch, Serbian catholicism, catholic universalism, Yugoslavian nationalism, catholic action, feminism

SIDA KOŠUTIĆ

K SVITANJU

SIMBOLIČKA DRAMA
U TRI ČINA

*Trajnom zahvalnosti
i odličnim poslovanjem gospodaru
dr. Ljubomiru Marakoviću
autorica.*

ZAGREB 1927
VLASTITA NAKLADA
CIJENA 15 DIN

Sl. 26.: Drama Side Košutić *K svitanju* (Zagreb, 1927.) s posvetom Lj. Marakoviću (čuva se u fondu Marakovićeve knjižnice u Varaždinskoj biskupiji)

Ernest Fišer

Osobna knjižnica Ljubomira Marakovića

Stručni članak
UDK 821.163.42.09 Maraković, Lj.

1.

Pred točno godinu dana, 19. travnja 2018., na mrežnim stranicama varaždinske Biskupijske knjižnice osvanula je nadasve zanimljiva informacija, koju ću ovdje u onome najbitnijemu dijelu odmah i citirati:

»Sida Košutić, Milutin Cihlar Nehajev, Čuka Jakov, Fran Mažuranić, Petar Grgec – samo su neka od imena hrvatskih autora zastupljenih u bogatoj osobnoj biblioteci Ljubomira Marakovića, čiji novi ponosni vlasnik postaje Biskupijska knjižnica u Varaždinu. Na prijedlog nasljednika Lj. Marakovića, knjižnica je preuzela daljnju brigu o čuvanju, obradi te prezentiranju javnosti Marakovićeve biblioteke koja sadrži nekoliko tisuća knjiga na hrvatskom i raznim stranim jezicima, kao i časopise *Luč* i *Hrvatska prosvjeta* koje je neko vrijeme uređivao i sam Ljubomir Maraković. Biblioteka sadrži i kompletna godišta časopisa *Hrvatska straža* te nekoliko časopisa na stranim jezicima, poput *The studio* i dr.«¹

U daljnjem tekstu saznajemo i ovo: »Tom su prigodom nasljednici – gospođa Jasna Bernard, dr. Darko Richter i dr. Davor Richter, u kući u kojoj je posljednje godine svoga života proveo dr. Ljubomir Maraković, ugostili varaždinskog biskupa mons. Josipa Mrzljaka. Bila je to prilika da se evociraju mnoge obiteljske uspomene i da se dotakne samo dijelić onoga što je u svome životu radio i svjedočio ‘ujo Ljubo’, kako su ga u obitelji nazivali...«²

Budući da živim i djelujem u sjedištu Varaždinske biskupije, u gradu Varaždinu, na poticaj Tihomila Maštrovića, predsjednika Organizacijskog odbora znanstvenoga skupa posvećenoga Ljubomiru Marakoviću, dopala me je i očekivano tema o osobnoj knjižnici ovog istaknutoga hrvatskoga književnoga povjesničara te književnoga, kazališnoga i filmskoga kritičara XX. stoljeća,

¹ Vidi: <http://knjiznica.biskupija-varazdinska.hr/vijesti/biskupijska-knjiznica-varazdin-dobila-osobnu-biblioteku-dr-ljubomira-marakovica/1322>

² Ibidem.

koja eto već godinu dana čini zasebni knjižni fond varaždinske Biskupijske knjižnice. Tema, naizgled, lijepa i ugodna, ali i vrlo zahtjevna, jer taj svakako zanimljiv knjižni fond još dobrim dijelom predstavlja svojevrsno »rasuto blago« (da ne kažem – teret) »ujka Ljube«, budući da do sada i nije mogao biti kompletno obrađen po uobičajenim knjižničarskim standardima i na taj način pregledan i dostupan budućim proučavateljima respektabilnoga književno-znanstvenog opusa Ljubomira Marakovića. No, zahvaljujući susretljivosti voditeljice varaždinske Biskupijske knjižnice, gospođe Irene Gotal, koja je dosad najdublje ušla u labirinte sačuvane priručne osobne knjižnice Marakovića (a u njoj se nalaze i vrijedni autografi i *ex librisi* iz autorove književne ostavštine), danas se mogu bar skicirati ukoričeni književni interesi Ljubomira Marakovića i naslutiti njihova potreba i važnost u praktičnom autorovu književno-znanstvenom radu.

O svim tim (i drugim relevantnim) činjenicama svjedoči i »Ugovor o darovanju knjiga i serijskih publikacija (ostavština dr. Ljubomira Marakovića)«, koji je sastavljen u Zagrebu, 20. travnja 2018. godine. U ime troje darivatelja ovaj su ugovor osobnim potpisima ovjerali gospođa Jasna Bernard i dr. Davor Richter iz Zagreba i dr. Darko Richter iz Donjeg Laduča, te u ime Varaždinske biskupije kao obdarenika preč. Damir Borovec. Tekst ugovora glasi:

»Članak 1. – Ovim dokumentom utvrđuju se obveze ugovornih strana vezano uz donaciju knjiga i serijskih publikacija Biskupijskoj knjižnici Varaždin.

Članak 2. – Ugovorne strane su gđa Jasna Bernard, g. Darko Richter i g. Davor Richter (u nastavku Darivatelji) te obdarenik g. Damir Borovec u ime Biskupijske knjižnice Varaždin, knjižnice u sastavu Varaždinske biskupije.

Članak 3. – Darivatelji su u jednakim dijelovima nasljednici i vlasnici osobne biblioteke hrvatskoga književnika, književnoga kritičara i katoličkog aktivista dr. Ljubomira Marakovića te žele istu darovati Biskupijskoj knjižnici Varaždin.

Članak 4. – Darivatelji kao uvjet darivanja postavljaju (izraditi) stručni popis knjiga i serijskih publikacija prema redosljedu kojim su one složene u postojećem stanju, kako ih je ostavio dr. Ljubomir Maraković, u kući u Gajevoj ulici 36/1, u Zagrebu, uz skladištenje knjiga u Biskupijskoj knjižnici Varaždin, na način prikladan za njihovo čuvanje, dostupnost i korištenje.

Članak 5. – Obdarenik se obvezuje knjige popisati redom kako su sada složene na policama, prevesti ih u prostore Biskupijske knjižnice Varaždin te ih obraditi u skladu s propisima knjižničarske struke. Popis obrađenih darovanih knjiga Biskupijska knjižnica Varaždin ima pravo objaviti u svojem mrežnom katalogu.

Članak 6. – Uvjet darivanja je ostvaren kada Darivatelji prime popis knjiga i serijskih publikacija od Obdarenika.

Članak 7. – Obdarenik se obvezuje dovršiti popis knjiga i serijskih publikacija u roku od 18 mjeseci ili prije. Nakon što budu obrađene sve knjige i serijske publikacije iz darovanog fonda Obdarenik se obvezuje dostaviti Darivateljima potpun popis građe. Donacija je preuzeta s datumom potpisa ovog ugovora.

Članak 8. – Darivatelji osim navedenog nemaju drugih zahtjeva niti uvjeta prema Obdareniku. Ugovor je sastavljen u 4 primjerka, od kojih po jedan zadržava svaki od potpisnika ovog Ugovora«.³

Dakle, iz citiranih bitnih odredbi ovog Ugovora razvidno je da ćemo morati još malo pričekati da bismo dobili cjelovit strukturni (po znanstvenim područjima, žanrovima, vrstama) i pojedinačni (po naslovima) uvid u osobnu knjižnicu Ljubomira Marakovića, kojom se on koristio do svoje smrti u Zagrebu, 22. veljače 1959. godine. Međutim, već sada je sigurno da se u toj knjižnici nalaze sva autorova samostalna književnokritička i književnopovijesna djela objavljena za njegova života – od najranije, programske knjižice *Nov život* (Sarajevo, 1910.), kojom je zasnovao program »hrvatske katoličke narodne književnosti« na osnovi idealističkog neoromantizma (kako ga označava Vladimir Lončarević⁴), kao i neka njegova djela što su mu objavljena posthumno. Nakon devet godina tiskana mu je knjiga *Novi pripovjedači: kritičke studije i minijature* (Zagreb, 1929.); iste godine i knjiga o »nestručnoj pozornici« s naslovom *Pučka pozornica* (Zagreb, 1929.), a zatim i dvije antologije koje potpisuje kao priređivač – *Moderni hrvatski pripovjedači* (1934.) i *Hrvatska književna kritika* (1935.). Napokon, još za života objavljeno mu je kapitalno književno-historiografsko djelo *Hrvatska književnost 1860–1935.* (Zagreb, 1936.) i prva hrvatska teorija književnosti, i to kao srednjoškolski udžbenik (!) pod naslovom *Žetva* (Zagreb, 1941.).

³ Usp. *Ugovor o darivanju knjiga i serijskih publikacija (ostavština dr. Ljubomira Marakovića)*. Biskupijska knjižnica Varaždin, Zagreb, 20. 4. 2018., ur. br. 89/2018.

⁴ Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića: Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*. Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2003., str. 71. Vidi također: V. Lončarević: »MARAKOVIĆ, Ljubomir«, enciklopedijska jedinica u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji*, svezak 2. (Gl-Ma), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 602.

2.

Zanimljivo je da se čak i u citiranom darovnom ugovoru, kojom nasljednici doniraju veliku osobnu biblioteku Ljubomira Marakovića Biskupijskoj knjižnici u Varaždinu – ovaj istaknuti hrvatski književni, kazališni i filmski kritičar, ali i pouzdani teoretičar i historiograf u prvoj polovici XX. stoljeća, označuje sintagmom »katolički aktivist«. Upravo taj *katolički aktivizam*, očigledno, priskrbio je Marakoviću buran i rastrgan građanski život, pa čak i 13 mjeseci robije (u bivšoj komunističkoj Jugoslaviji), ali ga to nije spriječilo da kao osvjedočeni radoholičar napiše i objavi *više od 1300 različitih stručno-znanstvenih članaka i pet autorskih knjiga*,⁵ ne računajući brojna časopisna i druga izdanja u kojima je bio tekstopisac, urednik ili priređivač. Tiskana svjedočanstva o tome u najvećoj mjeri sadrži i njegovo knjižno gradivo (a posebice sačuvana književna periodika) u varaždinskoj Biskupijskoj knjižnici.

Dakle, sve do proljeća 2018. Marakovićeva je osobna knjižnica bila smještena u obiteljskoj vili u središtu Zagreba na adresi Gajeva ulica 36/1, gdje je njen vlasnik i korisnik proveo posljednje godine života. Na prijedlog već spomenutih nasljednika Ljubomira Marakovića – i ne slučajno – upravo je varaždinska Biskupijska knjižnica preuzela brigu o daljnjem čuvanju, stručnoj obradi i predstavljanju javnosti ove iznimno zanimljive i bogate knjižnice. Zato je svakako zanimljivo i saznati – što sve ta darovana knjižnica zapravo sadrži, o čemu nas ukratko izvješćuje prof. Irena Gotal, voditeljica Biskupijske knjižnice u Varaždinu i predsjednica Knjižničarskog društva Varaždinske županije. Pogledajmo:

»Marakovićeva osobna biblioteka sadrži *oko tri tisuće knjiga* te mnogo serijskih publikacija. Prije svega, riječ je o beletristici i priručnicima za nastavu, tj. raznim čitankama, djelima književne, filmske i kazališne teorije. Najviše je knjižnog gradiva na hrvatskom jeziku, ali puno ga je i na stranim jezicima, posebice francuskom, njemačkom, engleskom, češkom pa i ruskom (kojeg je dr. Maraković čitao u izvornicima, op. E. F.). Biblioteka sadrži i kompletna godišta časopisa *Hrvatska straža* te nekoliko časopisa na stranim jezicima, kao što je *The studio...*« Autorica i poimence navodi: »Sida Košutić, Milutin Cihlar Nehajev, Jakša Čedomil (Jakov Čuka), Fran Mažuranić, Petar Grgec, Petar Preradović, Miroslav Krleža, Vladimir Nazor i drugi – samo su neka od imena hrvatskih autorā zastupljenih u ovoj bogatoj biblioteci... Osobna biblioteka Ljubomira Marakovića već na prvi pogled nedvosmisleno svjedoči koliko su ga njegovi suvremenici cijenili. Mnogi primjerci

⁵ Vidi: Maraković, Ljubomir. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38753>.

građe imaju i osobne posvete autora, njegovih suvremenika, a s mnogima je bio i u prijateljskim odnosima«. ⁶

U svojim pak rukopisnim *Prilozima o osobnoj biblioteci Ljubomira Marakovića*, koje je u međuvremenu dostavila autoru ovog teksta, prof. Gotal je i poimence iznijela impresivan popis (domaćih i stranih) časopisa što se i danas nalaze u Marakovićevoj osobnoj knjižnici. Vrijedi ih barem nabrojiti: *Časopis za hrvatsku povijest; Kolo hrvatskih umjetnika; Danica; Duhovni život – asketsko-mistična revija; Grič – umjetnički almanah; Almanah Društva hrvatskih književnika; Almanah bogoslovnog zbora Stadler; Hrvatska pozornica – tjednik za kazališnu kulturu; Hrvatska prosvjeta; Hrvatska smotra; Hrvatska straža; Hrvatsko kolo: Luč; Zora-Luč; Narodna starina; Nastavni vjesnik; Prosvjetni život; Suvremenik – ljetopis Društva hrvatskih književnika; Vedrina – revija duha i akcije; Vijenac; Antheon; Dlekrstliche Kunst; Croatia; Demian; Journal; Les Equipessociales; Les Letters; La Nouvelle Revuedes Jeunes; Revuedes Deux Mondes; Le table Ronde; La vie intellectuelle; Almanah catholique-francois; Nova&Veteris; The studio... ⁷*

U svojim spomenutim (rukopisnim) *Prilozima... voditeljica Biskupijske knjižnice u Varaždinu iznosi i druge zanimljive činjenice u svezi s preuzetom osobnom knjižnicom Ljubomira Marakovića. Evo onih najvažnijih:*

1) Gradivo je preuzeto na proljeće 2018. direktno iz kuće u kojoj je svoje posljednje dane provodio Lj. Maraković. Gradivo je posložio sam Maraković te smo ga tako i signirali *in situ*, kako bismo mogli članovima obitelji, sukladno Ugovoru, dostaviti popis gradiva kako je ona bila posložena. Na licu mjesta radili smo prvo grubo čišćenje gradiva.

2) Dovezeno gradivo u Varaždinu ponovno je čišćeno, primjerak po primjerak, te sortirano na sljedeći način: a) izdvojene su serijske publikacije, poredane po naslovima i godištima, napravljen njihov popis i to gradivo čeka obradu; b) knjige su sortirane po jezicima, a prvo se pristupilo obradi gradiva na hrvatskom jeziku, kojeg ima najviše.

3) Gradivo se obrađuje uz pomoć knjižničnog softwera *Metelwin* te su zapisi o tom gradivu – vremenskim tijekom kojim se gradivo obrađuje – dostupni na webu u katalogu Biskupijske knjižnice, na poveznici: <http://library.foi.hr/lib/index.php?B=573>. Sama izdvojena zbirka Ljubomira Marakovića dostupna je svim zainteresiranim korisnicima na sljedećoj poveznici: <http://>

⁶ Usp. Irena Gotal, »Povodom 60. godišnjice smrti dr. Ljubomira Marakovića (Topusko, 17. 6. 1887. – Zagreb, 22. 2. 1959.)«; članak objavljen u *Kontekstu*, časopisu Knjižničarskog društva Varaždinske županije, br. 5, str. 42; Varaždin, 2019.

⁷ Irena Gotal, *Prilozi o osobnoj biblioteci Ljubomira Marakovića*, rukopis, Varaždin, 2019., str. 1–2.

library.foi.hr/lib/booksearch.php?B=573&H=&E=&V=&zbi=8. Posudba obrađenog gradiva nije moguća, nego je isključivo moguće gradivo konzultirati unutar čitaonice Biskupijske knjižnice u Varaždinu.⁸

3.

Iako je rođen u Topuskom (17. lipnja 1887.), Ljubomir je pohađao isusovačku gimnaziju u Travniku, a već godine 1905. objavio je u listu *Hrvatska straža* tekst pod naslovom *Moji ideali*, u kojem je svoj životni put odredio zvanjima profesora i katoličkoga svjetovnjaka, što je i ostvario. Studij slavistike i germanistike završio je u Beču, gdje je 1909. god. doktorirao temom o *Vili Slovinki* Jurja Barakovića. U Beču je, kao pristaša hrvatskog katoličkog pokreta, četiri godine uređivao katolički časopis *Luč* (1905. – 1909.). Nakon doktorata radio je kao srednjoškolski profesor na Realnoj gimnaziji u Banjoj Luci, a 1916. premješten je u Sarajevo. Od 1919. bio je profesor na Gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu, pa na Visokoj pedagoškoj školi (1944. – 1945.), a od 1949. do umirovljenja 1952. (honorarno do 1957.) radio je kao profesor na Interdijecezanskoj nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu.

Tijekom svoga 40-godišnjeg plodnoga književnog rada Ljubomir Maraković je puna dva desetljeća uređivao časopis *Hrvatska prosvjeta* (1919. – 1940.), u kojem je objavio više stotina vlastitih radova, a čiji su kompleti sačuvani i u njegovoj osobnoj knjižnici. Od 1941. bio je urednik za film, porredbenu književnost i teoriju književnosti *Hrvatske enciklopedije*, a između dva svjetska rata surađivao je u gotovo svim hrvatskim književnim časopisima, profiliravši se kao jedan najutjecajnijih hrvatskih književnih, kazališnih i filmskih kritičara svoga doba. Pri tome je jasno preferirao književno stvaralaštvo kršćanskoga katoličkog nadahnuća, ali je jednako tako u književnosti dosljedno tražio *jedinstvo etičkih i estetskih načela*, prihvaćajući »Matoševo geslo stvaralačke kritike, koja je i sama umjetničko djelo«.⁹

Upravo o takvim *etičko-estetskim pogledima i književnokritičkoj praksi* Ljubomira Marakovića opširnije je i mjerodavno pisao njegov zasigurno najupućeniji biograf, Vladimir Lončarević.¹⁰ Isti je autor najsažetije Marakovićeve temeljne poglede i stavove o književnoj kritici definirao ovako:

»Izvođeci temeljno nadahnuće kritičkoga rada iz *philosophia perennis*, smatrao je (Maraković) da kritika ima odgojnu etičko-estetičku ulogu prema

⁸ Irena Gotal, *ibidem*, str. 3.

⁹ Usp. Vladimir Lončarević, »MARAKOVIĆ, Ljubomir«, enciklopedijska natuknica u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji*, svezak 2. (Gl-Ma), izd. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 602.

¹⁰ Vidi njegovu studiju: *Luči Ljubomira Marakovića...* (Zagreb, 2003.).

pisca i čitatelju. Izuzevši neke prigode, u kojima je bio popustljiv prema idejnim istomišljenicima ili preoštar prema protivnicima, mnoge njegove kritike, izrečene na tim načelima, izdržale su sud vremena, a širina pogledā i teorijska potkovanost omogućile su mu da pozitivno ocijeni i neka djela svjetonazorski nesrodnih pisaca (A. Cesarec, M. Krleža)«. ¹¹

Zanimljivo je s tim u svezi istaknuti da Maraković svoje afirmativne književnokritičke opservacije npr. o Krležinoj ekspresionističkoj poeziji nije mijenjao ni u vremenima Krležinih obračuna s političkim i svjetonazorskim neistomišljenicima, kao ni u doba NDH-a, kada je ovaj pisac praktično bio *persona non grata* i izopćen iz tadašnje recentne književne prakse. Međutim, također je činjenica da idejni ljevičar Krleža »ni prstom nije maknuo« nakon Drugoga svjetskoga rata, u doba svoga (i prekomjernog) veličanja u bivšoj komunističkoj Jugoslaviji, kako bi se eventualno ublažio Marakovićev politički progon kao katoličkog aktivista i 13-mjesečno robijanje (»zbog suradnje s okupatorom«), uz višegodišnju zabranu publiciranja. ¹²

Kao osvjedočeni poliglot Lj. Maraković je pomno pratio onodobnu recentnu i hrvatsku i svjetsku književnu produkciju, objavivši zapažene studije, eseje i kritike npr. o M. Budaku, D. Domjaniću, S. Košutić, M. Krleži, V. Nazoru, M. Cihlaru Nehajevu, P. Preradoviću i Đuri Sudeti, ali i o stranim piscima, npr. o P. Bourgetu, P. Claudelu, J. Galsworthyju, F. Jammesu, F. Werfelu, J. Joyceu i drugima, a poneke je od njih i prevodio. Praktično svi ti (i brojni drugi) domaći i strani književnici zastupljeni su s ponekim djelom i u sačuvanoj osobnoj knjižnici Ljubomira Marakovića, koja već dulje od godinu dana čini i zasebnu dragocjenu zbirku u sklopu bogate varaždinske Biskupijske knjižnice.

Iako se kompletna stručna obrada osobne knjižnice Ljubomira Marakovića realno očekuje tek 2021. godine, ¹³ u povodu 60-godišnjice smrti otvorena je 22. veljače 2019. godine u Biskupijskoj knjižnici u Varaždinu prigodna izložba posvećena ovom iznimnom hrvatskom katoličkom aktivistu, književnom povjesniku te književnom, kazališnom i filmskom kritičaru 20. stoljeća. »Uz plakate s osnovnim informacijama o Marakovićevu životu i djelu, izložba prikazuje i zanimljivosti iz njegove biblioteke. Izložena su originalna djela čije autorstvo ili uredništvo potpisuje sam Maraković, ali i djela koja je dobivao od svojih suvremenika na dar. Te knjige sadrže i vrlo osobne posvete pa tako možemo saznati što je Lj. Marakoviću poručila vjerna prijateljica, književnica Sida Košutić, suvremenik Vladimir Nazor ili učenik Ivan

¹¹ V. Lončarević, »MARAKOVIĆ, Ljubomir«... (Zagreb, 2010., str. 602.)

¹² Ibidem.

¹³ Prema najavi Irene Gotal.

Merz, danas blaženik, koji tekst posvete svom bivšem profesoru potpisuje *Vaš Hans*«. ¹⁴

Na kraju, možda bismo trebali, makar i ovlaš, osvjetliti Ljubomira Marakovića kao privatnu osobu i nadasve privrženog člana ove obitelji, kojega su i rođaci od milja oslovljavali »ujo Ljubo«. Neka nam o njegovu osvjedočenom čovjekoljublju, a posebice prema članovima vlastite obitelji, ilustrira dirljivi vlastoručni zapis sina-književnika, ispisan 1. srpnja 1913., na dan majčine smrti:

»Što je umrijeti? Ti nisi umrla, jer Ti si uvijek s nama – ali te nema više. Kuća je prazna i pola života je opustjelo. Nestalo je u njemu ne samo jedne ljubljene osobe, nego čitavog jednog elementa, čitava jednog principa: principa sigurnosti, pouzdanja, povjerenja, bezbrige i sunčane topline koja podaje cvijetu život. Ostalo je tek mrtvo more uspomena i ovaj dah ljubavi koji još iz Tebe živi u nama. Žalosna bilanca jedne kobne noći«. ¹⁵

Literatura

- Maraković, Ljubomir. URL. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38753>
- Lončarević, Vladimir, *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*.
- Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003., str. 71.
- Lončarević, Vladimir, »MARAKOVIĆ, Ljubomir«, enciklopedijska natuknica u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* (HKE), svezak 2. (Gl-Ma), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2010., str. 602.
- <http://knjiznica.biskupija-varazdinska.hr/vijesti/biskupijska/knjiznica-varazdin-dobila-osobnu-biblioteku-dr-ljubomira-marakovica/1322> (19. travnja 2018.)
- Gotal, Irena, »Povodom 60. godišnjice smrti dr. Ljubomira Marakovića (Topusko, 17. 6. 1887. – Zagreb, 22. 2. 1959.)«, *Kontekst*, časopis Knjižničarskog društva Varaždinske županije, br. 5, str. 41–44; Varaždin, 2019.
- Gotal, Irena, *Prilozi o osobnoj biblioteci Ljubomira Marakovića*, rukopis, Varaždin, 2019., str. 1–2.

Ostali izvori

Zapis iz *Dnevnika Ljubomira Marakovića* (od 1. srpnja 1913.); dostupan u Biskupijskoj knjižnici u Varaždinu.

¹⁴ Irena Gotal, »Povodom 60. godišnjice smrti dr. Ljubomira Marakovića«, časopis *Kontekst*, br. 5, str. 43; Varaždin, 2019.

¹⁵ Tekst iz *Dnevnika Ljubomira Marakovića*, koji se također čuva u njegovoj zbirci smještenoj u Biskupijskoj knjižnici u Varaždinu.

Ugovor o darivanju knjiga i serijskih publikacija (ostavština dr. Ljubomira Marakovića). Biskupijska knjižnica u Varaždinu, Zagreb, 20. travnja 2018., ur. br. 89/2018.

Popis knjiga i publikacija Ljubomira Marakovića u Biskupijskoj knjižnici u Varaždinu dostupan je na poveznici: <http://library.foi.hr/lib/booksearch.php?B=573&H=&E=&V=&zbi=8>.

OSOBNA KNJIŽNICA LJUBOMIRA MARAKOVIĆA

Sažetak

Kao istaknuti književni povjesničar i enciklopedist, a posebice kao recentni kazališni i filmski kritičar, Ljubomir Maraković je u razdoblju između dva svjetska rata uređivao utjecajne časopise *Luč* i *Hrvatsku prosvjetu*, a do 1945. i *Hrvatsku enciklopediju*. Bio je pisac izrazito kršćanskoga nadahnuća i stoga je intenzivno djelovao u programima hrvatskoga katoličkoga pokreta, no uvijek i s ujednačenih književnokritičkih i estetskih (a ne političkih) stajališta. S takvih je pozicija afirmirao vrijednosti katoličkih pisaca, ali npr. i ekspresionističko pjesništvo Miroslava Krleže, o čemu svjedoči ne samo niz njegovih stručnih tekstova, nego i bogata (sačuvana) osobna knjižnica. Zahvaljujući nasljednicima Ljubomira Marakovića, ovu je knjižnicu (s više tisuća naslova) nedavno preuzela Biskupijska knjižnica u Varaždinu, čime je ona postala dostupna i svim zainteresiranim istraživačima i obrađivačima Marakovićeve dosad uglavnom prešućivanog, a zanimljivog književnog lika i djela.

Ključne riječi: Hrvatski katolički pokret; pisac kršćanskoga nadahnuća; hrvatski pisci u osobnoj knjižnici; Biskupijska knjižnica u Varaždinu.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ'S PERSONAL LIBRARY

Summary

As a prominent literary historian and encyclopaedist, and especially as a current theatre and film critic, during the interwar period Ljubomir Maraković was the editor of influential magazines *Luč* and *Hrvatska prosvjeta*, and until 1945 also of *Hrvatska enciklopedija* [*Croatian Encyclopaedia*]. As an author of pronouncedly Christian inspiration, he intensively took part in the Croatian Catholic movement programmes, but also always keeping well-balanced literary-critical and aesthetic (and not political) standpoints. From those positions he established the values of Catholic authors, but also, for example, the expressionist poetry by Miroslav Krleža, which is attested not only by a series of his professional papers, but also by a large (preserved) personal library. Owing to Ljubomir Maraković's inheritors, that library (containing several thousand titles) has recently been taken over by Biskupij-

ska knjižnica [the Bishop's Library] in Varaždin, which also makes it available to all interested scientists and other researchers of Maraković's, until today mostly neglected, yet very interesting literary character and work.

Key words: Croatian Catholic movement; author of Christian inspiration; Croatian authors in Maraković's personal library; Biskupijska knjižnica [the Bishop's Library] in Varaždin

Sl. 27.: Sa sjednice Znanstvenoga skupa o Lj. Marakoviću u Topuskom

Vladimir Lončarević

Novi prilozi za životopis Ljubomira Marakovića

Stručni članak
UDK 929 Maraković, Lj.

Uvod

Dok pišem nacrt ovoga izlaganja,¹ navršava se trideset godina otkako sam prvi put čuo za Ljubomira Marakovića. Tada je, dakle 1989., u povodu tridesete obljetnice njegove smrti, u isusovačkoj reviji za religioznu kulturu *Obnovljeni život* izašao članak Ive Sečkara »Luč Ljubomira Marakovića«. Bijah istodobno iznenađen i oduševljen, s bjelodanom potvrdom kako je moj studij tadašnje jugoslavistike, koji sam diplomirao 1985., imao oveće (auto)cenzorske »bjeline«. O Marakoviću se naime, kao i o mnogim drugima, nije govorilo, zacijelo, koliko sam poznao svoje poštovane profesore Skoka i Šicela (koji mi je, to sada mogu otkriti, nakon obrane magistarskog rada, posebno bio čestitao i zahvalio što sam se primio upravo Marakovića), jer dobro govoriti nisu smjeli, a loše nisu htjeli, pa ga se jednostavno – preskočilo.

Kako sam upravo na poticaj danas pokojnoga Ive Sečkara, iza kojega se pseudonima krio *Vjesnikov* novinar Ivo Filipović, te godine, 1989., upisao magisterij, bez dvoumljenja odlučih magistarski rad posvetiti Marakoviću. Na tom temelju prvo sam u trima nastavcima u spomenutoj reviji, o 110. obljetnici Marakovićeve rođenja, objavio 1997. i 1998. članak »Ostvareni ideali«,² da bih nakon završena magisterija (2002.), objavio 2003. knjigu *Luči Ljubomira Marakovića*, kao prvu monografsku sintezu njegova života i rada. Tim sam naslovom želio simbolično podsjetiti ne samo na njegovu veliku ulogu supokretača Hrvatskoga katoličkoga pokreta i časopisa *Luč* i, susljedno, na duhovni značaj njegova života i rada, nego ujedno zahvaliti Ivi Sečkaru, koji mi je svojim člankom doslovce osvijetlio cijeli jedan do tada nepoznat svijet.

¹ Članak je nastao na temelju izlaganja na Znanstvenom skupu o Ljubomiru Marakoviću, 17. znanstveni skup u nizu »Hrvatski književni povjesničari«, Zagreb – Topusko, 25. i 26. travnja 2019.

² Usp. nav. čl., *Obnovljeni Život*, 52 (1997.), 2, 181–195; 53 (1998.), 1, 47–58; 2, 161–177.

Danas Maraković i teme vezane za nj nisu više pod »omertom«, ali posljedice jugokomunističkog (s ne malim hrvatskim udjelom) kulturocida i memoricida (ubojstvima, progonima i zatvorskim kaznama, proskripcijom, indeksacijom, krivotvorbom, cenzurom, zanemarivanjem i sl.) od 1945. do 1990. još se itekako osjećaju. U tome smislu navodim misao hrvatskoga sociologa, ekonomista i politologa Mirka Meheša: *»Broj ljudskih savjesti koje je komunizam sa sobom povukao je stvarna tragedija modernih vremena. Jer toliko se onda ljudi izgubilo na drugoj strani za opće dobro. Koliko je ljudi sistem potegao za sobom, toliko je ljudi svaka zemlja i domovina izgubila i toliko je agenata, doušnika, špijuna, progonitelja i izdajica radilo u toj zemlji za carstvo zla. (...) I tu će trebati dugo vremena dok sve to skupa zacijeli.«*³ Ako ikad zacijeli.

Neka mi čitatelji (a i recenzenti) oprostite što sam bio toliko osoban. Protekli jubilej njegove 60. obljetnice smrti obvezao me reći kako su stvari stajale i kako stoje, s dubokim uvjerenjem da cjelovitu hrvatsku kulturnu povijest XX. stoljeća tek treba napisati.

Ljubomir Maraković itekako je važan dionik te povijesti. Naporima istraživača naše kulture, prije svega književnosti, kazališta i filma, njegovo je ime faktografski, srećom, dovoljno osvijetljeno. Uz pionirske prinose Petra Laste, Miroslava Vaupotića, Bože Gvozdanovića, Dubravka Jelčića, Luke Vincetića i spomenutoga Ive Sečkara, koji su se odvažili o njemu više ili manje objektivno ili bar dobronamjerno pisati sedamdesetih i osamdesetih godina, ne dopuštajući da ga se zaboravi, treba spomenuti imena Darka Gašparovića, Zdravka Gavrana, Nevena Jurice, Vjekoslava Majcena, Ilije Miškića, Božidara Nagyja, Cvijete Pavlović, Helene Peričić, Božidara Petrača, Ante Peterlića, Antonije Bogner i bit će još koga, koji su u demokratskom vremenu intenzivnije osvjetljivali pojedine segmente njegova života ili rada. No, je li time posao završen? Uče li mladi o njemu u školi? Studenti jedva, sudeći po izvedbenim planovima novije hrvatske književnosti na našim studijima kroatistike. A trebalo bi da uče, ne stoga što je Maraković neki književni fenomen koji se literarno bavio svim i svačim, pa i kuriozno, primjerice pisanjem stihova za slikovnice⁴ i uređivanjem listića protualkoholičarskoga pokreta, pa ni zbog njegova prinosa »krležologiji«, »nazorologiji« ili nekoj drugoj »logiji«, koliko stoga da bismo se odmaknuli od modernizmom kanoniziranih stereotipa tumačenja umjetnosti i književnosti, stereotipa koji su srušili tradicijsko aristotelovsko-tomističko poimanje i tumačenje književnosti i umjetnosti, i pritom povukli za sobom metafiziku i ontologiju, ne samo

³ <https://www.glas-koncila.hr/tag/mirko-julius-mehes/> pristupljeno 4. lipnja 2019.

⁴ Usp. »Priča o jubileju«, *Hrvatska straža*, 2 (1930.), 293, 22.

kršćansku nego i klasičnu, stvorivši duhovnu prazninu koju se neprestance pokušava ispunjavati nekom novom supstancijom. Pokušava, ali, po mojemu slobodnom uvjerenju, ne uspijeva.

Maraković je u duhu skolastičke *bonum, verum, pulchrum* te modernističke stereotipe propitivao, pa i rušio. Ali nije ostao na tome, već je svojim člancima i knjigama kreirao novu misaonu recepciju, interpretaciju i valorizaciju hrvatske i svjetske književnosti, što ih je sve, nota bene, »imao u malome prstu«. To je činio počevši od mladenačkih zanosa za stvaranjem »prave hrvatske narodne književnosti«⁵ i »jedinstvene klasične narodne kulture«,⁶ što ih je iskazivao u tekstovima od »Književnih razmatranja« u *Luči* i *Novome životu*, do težnje iz *Žetve* da se »kod nas stvori pojam o hrvatskom klasicizmu u književnosti, da se temeljito ispitaju i uglave vrednote iz prošlosti koje se mogu i moraju smatrati trajnim tekovinama hrvatske književnosti«⁷ i na tome gradi književni život. U tom rasponu od gotovo četiri desetljeća on je, unatoč tematskoj raslojenosti i rascjepkanosti, ponudio duhovno i idejno kompaktnu i konzistentnu, a znanstveno kompetentnu sliku književnoga svijeta i književnu sliku svijeta. A kada je trebao dati sintezu, onemogućen je. Unatoč tome, kako ćemo vidjeti, nije bio od nje odustao. Stoga u ime znanstvene objektivnosti Maraković zaslužuje čvrstu poziciju u sklopu znanosti o književnosti – kojoj je toliko pridonio – samim time uravnoteženu katedarsku i udžbeničku legalizaciju, legitimaciju i valorizaciju.

Spomenuta monografija *Luči Ljubomira Marakovića* bila je do sada najpotpuniji pokušaj u tome smjeru, kao i znanstveni simpozij koji sam 2009. potaknuo i suorganizirao na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove (danas Fakultetu filozofije i religijskih znanosti), u povodu 50. obljetnice Marakovićeve smrti, a koji je urodio zbornikom radova *Katolicizam, modernizam i književnost* (2010.), da bih iste godine u sklopu biblioteke »Hrvatska katolička baština XX. stoljeća« pripremio i djelomičnom bibliografijom i predgovorom popratio izbor njegovih radova *Katolički idealizam i realizam*. Tim nastojanjima pridružio se hvalevrijedni Znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću, održan kao 17. u nizu »Hrvatski književni povjesničari« (Zagreb – Topusko, 25. i 26. travnja 2019.) u organizaciji Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. I to su, uz njegovu recepciju u nizovima »Pet stoljeća hrvatske književnosti« i »Stoljeća hrvatske književnosti«, svakako ključne točke za svaki budući razgovor o Marakovićevu mjestu u hrvatskoj književnoj i kulturnoj povjesnici te u znanosti o književnosti.

⁵ »Književna razmatranja«, *Luč*, 3 (1907.–08.), 5, 249.

⁶ »Književno potanje«, *Hrvatska straža*, 8(1910.), 635.

⁷ Nav. dj., Zagreb, 1943., IV.

Prošlo je dakle trideset godina od moga prvoga susreta s Marakovićem, no susret traje do danas. Sve to vrijeme dolazila su mi u ruke nova iznašuća o njegovu životu i radu. Pri tome ovaj članak nastaje prije svega kao iskaz moralne obveze prema Marakoviću, ali i prema obitelji Richter, poglavito prema pok dr. Branimiru Richteru i njegovu sinu prim. prof. dr. Darku Richteru, koji su mi u tri navrata dobrohotno otvorili vrata obiteljskoga doma u Zagrebu (Gajeva 36), u kojemu je stanovao i njihov ujak i praujak Ljubomir i, uz sjećanja, dali na uvid njegovu književnu ostavštinu. Dakako, u nalaženju novih pojedinosti o njegovu životu i radu donekle mi pripomaže uznapredovala digitalizacija tiskovina.

U ovom radu predstavljamo najvažnije nove spoznaje. Pođimo redom.

1. Životopisni podatci

Iz biografske faktografije vrijedan je nalaz »Krstni list«,⁸ u kojemu, uz poznate generalije, nalazimo podatak da su mu krsni kumovi u rkt. crkvi u Topuskome bili Dane Ristić i supruga Sofija »grčko izt. vjeroizp.«, koju je ispovijedala njegova majka Milka rođ. Borojević, a krstio ga je župnik Josip Brežnjak. Do sada poznatim podatcima iz djetinjstva i rane mladosti može se pridodati njegovo sjećanje na travničke dane, odnosno šetnje »na Fundukliju, na Baš-bunar ili na vojničko vježbalište«.

Nov podatak o sprovodu nalazimo u članku fra Ljube Čuvala u *Hrvatskom kalendaru* (Chicago) iz 1960. pod naslovom »Uspomeni pok. dra Ljubomira Marakovića«, u kojemu se donosi govor Petra Grgeca nad grobom, tiskan prethodno već u članku fra Rastislava Drljića u *Dobrome Pastiru* (sv. I-IV. 1959.), i kratak životopis. Čuvalo donosi podatak da je sprovod pokazao koliko je Maraković bio uvažavan i cijenjen. Čuvalo navodi i to da je komemoracija bila u Interdijecezanskoj gimnaziji na Šalati 24. veljače, a da su na sprovodu lijes nosili bivši pokojnikovi đaci, tada sveučilištarci.

1.1. Izobrazba i zaposlenja

U obiteljskoj ostavštini Richterovih nađena je nova dokumentacija relevantna za točno utvrđivanje podataka vezanih za izobrazbu i zaposlenja. Tako iz »Svjedodžbe zrelosti Nadbiskupske velike gimnazije u Travniku« doznajemo ocjene: vladanje – pohvalno; u vjeronauci, bosanskom jeziku, njemačkom jeziku i prirodopisu »izvrstan«, a u latinskom jeziku, grčkom jeziku, matematici, fizici i filozofskoj propedeutici »pohvalan«, s konačnom ocjenom da je ispitanik »s odlikom zadovoljio«. Tu je i »copia« diplome Sve-

⁸ Preslika ovoga i svih drugih dokumenata koji se spominju u tekstu u posjedu su autorovu, kako i Marakovićevi tekstovi.

učilišta u Beču od 25. lipnja 1909, kojom je promoviran u ime i čast, prava i povlastice doktora filozofije. Sačuvana je i »Zakletva« na »vjernost i pokornost« koju je 29. rujna 1910. kao namjesni učitelj Velike realke u Banjoj Luci položio »Njegovom Veličanstvu, Prejasnome Vladaocu i Gospodaru Franji Josipu Prvome«. Svjedok je bio dr. Petar Skok. Nađen je i prijepis imenovanja »pravim učiteljem«, izdanog 6. kolovoza 1912. u Sarajevu, s plaćom od 3.760 kruna godišnje. Godine 1912., 26. siječnja, izdana mu je »Ispitna svjedodžba« odnosno dopusnica predavati »njemački i srpskohrvatski kao glavne predmete«, s ocjenom »dovoljan« za »domaće radnje«, »klauzurne radnje« i »usmeni ispit«. Godine 1915., 23. prosinca, određena mu je plaća od 4.000 kruna godišnje, nakon što je 25. kolovoza iste godine izdano rješenje da ga se, nakon tri godine službe, od 1. rujna potvrđuje u učiteljskom zvanju te mu se priznaje naslov »profesor«.

Iz »Izvoda iz službeničkog lista« možemo pouzdano rekonstruirati njegov obrazovni i službenički put do kolovoza 1936.: »ispit zrelosti« 27. lipnja 1905; imenovanje namjesnim učiteljem u Banjoj Luci 22. rujna 1910.; profesorski ispit 22. siječnja 1912.; imenovanje »pravim učiteljem« 6. kolovoza 1912.; priznat naslov »profesora« 23. prosinca 1915., kada je dodijeljen Odjeljenju za bogoštovlje i nastavu kod Zemaljske vlade za BiH (dakle ne 1916., kako sam naveo u *Lučima Ljubomira Marakovića*); imenovanje profesorom Kraljevske gornjogradske gimnazije u Zagrebu 2. listopada 1919.; rješenje od službe u BiH 17. listopada 1919.; rješenje 27. veljače 1924. o prevođenju u 6. grupu I. kategorije službenika s 12 godina i 11 mjeseci priznatoga staža (do 1. rujna 1923.). Slijedi popis napredovanja do 1. kolovoza 1936. u zvanju gimnazijskoga profesora, u kojemu je bio sve do 12. listopada 1944., kada je »Odlukom« br. 63977–1944. Ministarstva narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske, uz potpis pročelnika Odjela za visoku nastavu prof. Pavla Tijana, imenovan »redovitim profesorom IV. činovnog razreda 1. plaćevnog stupnja Visoke pedagoške škole u Zagrebu, na katedri novije hrvatske književnosti od Hrvatskog preporoda do danas«. Logično se postavlja pitanje: zašto se Maraković prihvatio te dužnosti unatoč spoznaji, koju je kao razborit čovjek zacijelo imao, da tijekom rata ne ide u prilog opstanku NDH i njezine administracije? Odgovor zacijelo treba tražiti u dva momenta. Prvi je, kako je smatrao, da će se hrvatska država ipak održati u nekom obliku, i u stanovitoj naivnoj vjeri da će u njoj, kakva god bila, on, koji se nije bavio politikom, zadržati svoje mjesto. U takvu shvaćanju nije bio usamljen – sjetimo se primjera njegova druga iz Hrvatskog katoličkog pokreta dr. Mate Ujevića, koji je i nakon 9. svibnja 1945. gorljivo branio i promicao svoj projekt *Hrvatske enciklopedije* i HIBZ-a, iako je bilo jasno da je on ideološki i stvarno osuđen na makulaturu. Drugi razlog treba tražiti u osjećaju da je time ipak

na kraju dobio zadovoljštinu, nakon neuspjeha zbog zaplotnjačkih igara da potkraj dvadesetih i početkom tridesetih godina postane sveučilišnim profesorom na Filozofskom fakultetu.

Nakon izlaska iz zatvora zaposlio se na Interdijecezanskoj gimnaziji na Šalati u Zagrebu. Iz dopisa Nadbiskupskog duhovnog stola od 31. prosinca 1950. doznaje se da mu se 1. svibnja 1950. priznalo 35 godina 11 mjeseci i 10 dana radnoga staža te da je dobio povišicu. Rješenjem Zavoda za socijalno osiguranje u Zagrebu od 17. kolovoza 1953. odbijena mu je molba za invalidsku mirovinu, koju je bio podnio još 21. listopada 1951., što znači da je s navršene šezdeset četiri godine i više od trideset sedam godina staža ponovno (naime, već je zahtjev za umirovljenje prvi put bio podnio 1945.) tražio način da ode u prijevremenu mirovinu.

1.1.1. Curriculum vitae

U rukopisnoj ostavštini našao se »Curriculum vitae«, napisan 1929., s poništenim biljegom od deset dinara, bez naslovnika, no zacijelo u svrhu prijave na natječaj za docenta na Katedri novije hrvatske i srpske književnosti s ostalim južnoslavenskim književnostima Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.⁹ Uz poznate podatke, ističe kako se tijekom studija u Beču posebice bavio starijom hrvatskom književnošću, da je pri Zemaljskoj vladi za BiH izradio više temeljnih opsežnih naredaba, nacrt Kanona za privatno štivo u srednjim školama i Statut za vođenje srednjoškolskih knjižnica te to što u pridodanom »Popisu stručnih naučnih radova« nema naslova članaka o stranim književnostima, što i izrijeком napominje: »Radovi o pojavama iz svjetske književnosti nisu ovdje nabrojani.«¹⁰

1.2. Suđenja i zatvor

Više je životopisnih novosti vezano za poratne godine, osobito sudske procese i zatvorsku kaznu. U njegovoj ostavštini i u Hrvatskom državnom

⁹ U Uredbenoj knjizi u Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu nalazi se pod brojem 1466 primljena molba Ljubomira Marakovića Dekanatu Fakulteta od 18. rujna 1929., u kojoj moli da mu se «izvoli podijeliti mjesto vanrednog profesora odn. docenta iz novije hrvatske i srpske književnosti s ostalim književnostima južnoslavenskim». Na molbi je također ispisan odgovor dekanov (Stjepan Matičević), u kojemu stoji: «Čast mi je uz povrat priloga Vaše molbe od 18. IX. 1929. izvijestiti Vas da je na natječaj za docenta novije hrvatske i srpske književnosti Savjet ovog fakulteta u svojoj I. red. sjednici od 26. X. 1929. izabrao docentom dr. Barca Antuna».

¹⁰ Ogdledno je tom životopisu priložio radove »Ekspresionizam u Hrvatskoj«, »Iza ekspresionizma«, »Seljačka književnost«, studije o dramama M. Krleže (*Golgota*, *Vučjak*, *U agoniji*, *Gospoda Glembajevi*), »Pjesme o četiri arkandela«, »Knjižena kritika« i »Scrittori Jugoslavi« te iste godine izašle knjige *Pučka pozornica* i *Novi pripovjedači*. Očito je kako se htio predstaviti svojim najboljim sintetskim radovima i pokriti sve književne rodove, ujedno posebice obuhvatiti dva prominentna hrvatska pisca – Krležu i Nazora.

arhivu nađeno je nekoliko dokumenata koji pobliže osvjetljaju to razdoblje. Prvi je »Potvrda« Okružnog narodnog suda u Zagrebu od 20. prosinca 1945. da nije bio osuđivan od Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj odnosno prema Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države. Od Gradskog narodnog odbora za Grad Zagreb 27. prosinca 1945. dobio je, na molbu za »regulisanje penzije« (prvi pokušaj umirovljenja), »Uvjerenje o vladanju«, kojim se ustvrđuje da je »od 1. 11. 1919., dana doseljenja u Zagreb, do danas« bio dobrog moralnog vladanja, što uključuje da nije bio u oružanim formacijama okupatora i njihovih pomagača te organizator, funkcionar ni aktivni član u kvislinškim organizacijama niti je obilježen takvim radom.

No, stvari će se uskoro promijeniti, kako se vidi iz dopisa Ministarstva prosvjete Narodne vlade Hrvatske od 2. siječnja 1946., iz kojega se doznaje da mu je odbijena molba za preuzimanje u državnu službu. Dana 24. ožujka 1947. Okružni sud za grad Zagreb upućuje mu poziv da se 8. travnja javi »radi saslušanja na glavnoj raspravi, koja se vodi protiv Vas radi djela KZ: čl. 3. t 6 zakona o kr. dj. protiv naroda i države«.

U Hrvatskom državnom arhivu nađeno je nekoliko dokumenata vezanih za suđenje i izvršenje presude te zatvorsku kaznu. Iz »Presude« Okružnog suda u Zagrebu br. K-147–47 razvidna je optužnica podignuta 15. ožujka 1947. pod br. I-4326/46 zbog »kaznenog djela protiv naroda i države«.¹¹ Na jednodnevnoj raspravi 8. travnja optužnicu je zastupao zamjenik Javnog tužioca Muhamed Tanović, a branio ga je odvjetnik dr. Dragutin Horvat. Optužba je ustvrdila da je do »oslobođenja u Zagrebu saradjivao u ustaškoj štampi: *Spremnost* i *Hrvatski narod*, člancima 'Vladimir Nazor u magli', štampao u *Spremnosti* 25. XII. 1944. g. br 149–150. strana 13 i 'Književni život nove Njemačke', štampao u *Hrvatskom narodu* od 30. I. 1943. g. br 644 strana 6, pa je u tim člancima kao i svojoj knjizi *Žetva* na strani 474 i 475 vršio izravnu propagandu za fašizam (sic!), propagirao fašističke nazore na svijet (sic!), naročito u društveno političkom pogledu, slavio nosioce ustaške nacional-socijalističke politike i književnosti (sic!) i vršio opću propagandu (sic!) u korist okupatora i njegovih pomagača, opravdavajući time okupaciju i slabecí otpornu snagu naroda u oslobodilačkoj borbi«. Konkretno mu se stavilo na dušu da je u spomenutom članku o Nazoru »napao narodnog prvoborca«, a u drugom »slavio« nacistički poredak u Njemačkoj, dok je u *Žetvi* kao književ-

¹¹ Ovdje se otvara zanimljivo pitanje: koje države? – obzirom na to da je FNRI uspostavljena 29. studenoga 1945., protiv nje nije mogao raditi jer je nije ni bilo. Sud zacijelo nije mislio da je radio protiv NDH, iako »Presuda« ustvrđuje da je kazneno djelo počinio »za vrijeme okupacije t. j. od 10. travnja«. Pri tome Sud je očito smatrao da okupacija nije započela 6. travnja, kada je Kraljevina Jugoslavija napadnuta, niti 17. travnja, kada je kapitulirala, nego upravo na dan proglašenja NDH (?!).

ne primjere govorništva naveo Pavelićev i Budakov govor, što sud navodi na konačan zaključak da je »rad optuženoga za vrijeme neprijateljske okupacije bio izrazito profašistički i proti interesa naših naroda«. Maraković je izjavio da se ne osjeća krivim za djela za koja ga tereti optužnica. Branio se argumentacijom kako članak o Nazoru nema politički karakter, što je u članku i izrijekom ustvrdio, napomenuvši da je i Nazor »prije odlaska u partizane suradjivao u *Spremnosti*«. Članak »Književni život nove Njemačke« napisao je na zahtjev »pretpostavljenih« prigodom dolaska njemačkih glumaca u Zagreb, s obrazloženjem da se je kao redoviti profesor na državnoj plaći »morao tome nalogu svojih pretpostavljenih odazvati«, prikazavši stanje njemačke književnosti bez odobravanja nacističke politike. Što se tiče *Žetve*, branio se time da je u nju, po nalogu Ministarstva prosvjete uvrstio govore Pavelića i Budaka, ali »nije citirao pojedine stavke... koji su bili ustaškog karaktera i u smislu ustaških načela« te da je knjiga prošla »cenzuru i korekturu u samom Ministarstvu prosvjete, tako da su neke stvari izmijenjene, a neke nadodate«. Ukratko, izvlačio se kako je znao i umio. No »ovu obranu optuženoga sud nije uvažio« ustvrdivši kako »svi ti članci kao i citirani odlomci iz knjige *Žetva* odišu čisto u Fašističkom duhu«. Osuđen je na »kaznu zabrane bavljenja književnim radom i profesorskim zvanjem od 1 /jedne/ godine dana« te na »platež troškova krivičnog postupka«, ali je trošak proglašen »nenaplativim«. »Presudu« od 8. travnja 1947. potpisao je predsjednik Sudskoga vijeća Premuš. Pogriješkom ili ne, izostavljena je u izrijeku dostupne preslike presude zatvorska kazna u trajanju 12 mjeseci, koju je Vrhovni sud NRH, nakon žalbe Javnog tužioca za grad Zagreb, 19. svibnja »Presudom« pod br. I. Kv. 899–47 preinačio na »kaznu lišenja slobode u trajanju 13 (trinaest) mjeseci, te na gubitak političkih prava u trajanju 2 (dvije) godine« s obrazloženjem da je »optuženi za vrijeme okupacije djelovao profašistički i protiv interesa naših naroda. (...) Njegova djelatnost putem štampe išla je za tim odredjenim ciljem, t.j. da se fašističke ideje, koje su protivne interesima naših naroda i naše narodne zajednice, unesu i proture u široke narodne slojeve, a naročito među omladinom«. Taj je stav, prema mišljenju Vrhovnoga suda, »zadržao i poslije oslobodjenja prema novoj društvenoj stvarnosti«. »Presudu« je potpisao predsjednik Vijeća Ivan Rukavina. Ne treba biti pravnikom da se uoči kako u obje presude strši ideološki obojeno i činjenično proizvoljno oblikovanje (»pakovanje«) razloga podizanja optužnice, kaznenog progona i osude.

Nakon toga Otsjek za izvršenje kazne Odjela unutrašnjih poslova pri Gradskom izvršnom odboru Zagreb 26. lipnja 1947. izdaje »Kazneni list«, koji je potpisao stanoviti službenik Balijski. Ovdje se navodi da je osuđenik »bez imovine«, do sada »nekažnjavan«, osuđen zbog »kaznenog djela protiv naroda i države« te se prepisuje obrazloženje »Presude« Okružnoga suda, s

napomenom »politički djelo počinio svjesno«. Zanimljiv je navod u rubrici pod »Koje jezike govori«: »hrvatski (dakle ne hrvatskosrpski ni srpskohrvatski), francuski, njemački, češki«.

Nakon što mu je započela teći kazna u KPD-u Staroj Gradiški, njegova sestra Vjera Richter uputila je 1. srpnja 1947. opširno pismo Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ, kojim moli pomilovanje, navodeći, uz ostalo, kako se njezin brat bavio isključivo književno-kulturnim radom, opovrgavajući ikakvu sklonost ustaštvu i (klero)fašizmu. Sada je pak »prekoračio 60-tu godinu života. On je slaba zdravlja. Shrvao ga je neprekidni 40-godišnji požrtvovalni, i sigurno hrvatskom narodu korisni rad. Molim Prezidijum, da na vrijeme spasi mog brata, da ne dopusti, da svrši svoj život u mjestu, koje se vulgarno zove logor«. Pismo završava pozdravom »Smrt fašizmu – sloboda narodu«. Sastavni dio pisma je 6. srpnja rukom napisan kratak dodatak tadašnjeg republičkog »ministra bez portfelja« mons. dr. Svetozara Ritiga, koji je Marakovića dobro poznao, da se ublaži pooštrenje kazne Vrhovnog suda. Ritig obrazlaže da je Maraković »mnogo surađivao u kršćanskim časopisima s književnim stvarima, ali nikada s političkim. Mislim da nikada nije bio ustaša već s razloga što mu je majka pravoslavne vjere, kao takva i umrla, pa je i njegov otac katolik sahranjen sa svojom životnom drugaricom na zagrebačkom srpsko-pravoslavnom groblju. Eto što je donijelo kletu Pavelićevu ustaško vrijeme te su mnogi ljudi u tjeskobi i pogibli podlegli napasti, pa pisali da glava opstanak spasi, u Pavelićevim normama. Ljuba Maraković možda je bio slabić, pa ono je zaslužio kaznu što mu je dodijelio Okružni sud. Smatram i zato blagorodnosti Prezidija Narodne skupštine NRFJ preporučujem, da ublaži pooštrenje Vrhovnog suda. Kada je dakle duh... (nejasno) našim novim vremenima da se ublažuju i smiruju srca, koja očevidno nisu buntovnička. S.F.-S.N.«. Tako dakle Ritig. No Prezidij je »Odlukom« br. 4126/47 od 23. listopada, s potpisom predsjednika Ivana Ribara, molbu odbio. Da mu se i poslije nastojalo pomoći, vidi se iz pisma Antuna (?) Malinara¹² od 25. listopada 1947. dr. Milanu Čurčinu, kojega je Maraković poznao, a koji je tada radio u Prezidijumu Sabora NRH, iz kojega se doznaje da se pomilovanje nastojalo ishoditi kod predsjednika Vlade NRH Vladimira Bakarića te da je i predsjednik Prezidijuma NRH Vladimir Nazor »pitao za tu stvar«. Ako se ništa ne uspije preko Bakarića, Malinar se nada da bi mogla biti usvojena molba za uvjetni otpust. No da je i ta molba odbijena, vidi se iz naloga koji 9. lipnja 1948. pod br. 9220-III-1-1948. načelnik MUP-a NRH Petar Müller upućuje KPD-u Stara Gradiška, u kojemu stoji »da se njegovoj molbi za uslovni otpust ne udovoljava, budući da za to ne postoje potrebni

¹² Pismo je potpisano A. Malinar.

uslovi«. Obavijest je u KPD-u bila primljena 15. lipnja, a Maraković ju je »primio na znanje« i potpisao 20. lipnja, na dan kada mu je isticala godina dana zatvora. Zabilježeno je da ga je u zatvoru 6. rujna 1947. posjetila sestra Vjera. Otpušten je 20. srpnja 1948. »Riješenjem« br. 12121-II-48, koje potpisuje upravitelj Ivo Kosak, a otpusnicu mu je predao i pustio ga na slobodu dežurni uprave Milić (ispod toga je u zagradi napisano ime Miletić Nikola).

Zanimljiv je »Lični opis« načinjen nakon prijama u zatvor pod Matičnim brojem 6444, iz kojega doznajemo: visina – 166; razvijenost – srednja; oblik glave – okruglo; lice – okruglo upalo, kosa – manjkavo (zanimljiv sinonim za ćelavost); čelo – usko; obrve (nečitko); oči – plave; nos – ravan uzdignut; uši – srednje slobodne; usta – velika; usne – gornja deblja; podbradak – spušten; brada – uvučena (dalje nečitko); profil lica – oštar; vrat – kratak jak; ramena – ravno; ruke – srednje; noge – srednje; stopala – srednja; držanje tijela – uspravno; hod – brzi; govor – piskavo; osobiti znaci – nosi naočare.

Nakon izlaska iz zatvora iz dopisa Rajonskoga odbora u Zagrebu – Opći odsjek – od 16. kolovoza 1950. doznaje se da je bio upisan u stalni birački spisak pod rb. 57.273, što znači da je tada ostvarivao opće pravo glasa, nakon dvije godine suspenzije od izlaska iz zatvora.

Da je tadašnja administracija manipulirala presudom, govori »Rješenje« Zavoda za socijalno osiguranje u Zagrebu od 17. kolovoza 1953., kojim mu se odbija zahtjev za invalidsku mirovinu s obrazloženjem da je presudom Okružnog suda bio osuđen na »kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju 12 mjeseci«, na što se Maraković opravdano bio žalio jer ni ta ni pravomoćna presuda Vrhovnoga suda ne spominje »prisilni rad«, što je naime Zavodu bila argumentacija za odbijanje zahtjeva.

2. Društvena djelatnost

Poznato je kako je Maraković društveno živio »punim plućima« od mladih dana u Travniku, kada je klizao i igrao tenis, do brojnih društvenih aktivnosti u udrugama i ustanovama Hrvatskoga katoličkog pokreta (HKAD »Hrvatska«, HKAD »Domagoj«, Hrvatski katolički narodni savez, Hrvatski katolički seniorat, Kolo hrvatskih književnika, Katolički Akademski Dom), u Matici hrvatskoj, Francuskom institutu i međunarodnim katoličkim organizacijama Pax Romana i Union Catholique d' Etudes Internationales. Prvo mjesto njegova javnog aktiviteta bilo je dakle Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Hrvatska« u Beču. Običaj je u tom društvu, tako poslije i u

»Domagoju«, bio izbor predsjednika na mandat godine dana. Iz pozornijeg pregleda literature može se ustvrditi da je ujesen godine 1906. bio izabran za predsjednika.¹³

Kada je riječ o javnim predavanjima, on je od bečkih dana do potkraj tridesetih godina često držao »konferencije« na sastancima katoličkog »đaštva« i predavao u Pučkom sveučilištu. U ostavštini su nađeni plakati i o njegovim predavanjima 1928. i 1929. godine u organizaciji Naobrazbenog odbora Sindikata grafičkih radnika Jugoslavije.¹⁴

Maraković se puno dopisivao. Uvidom u ostavštinu obogaćeni smo podacima o njegovoj korespondenciji s Vladimirom Nazorom, fra Ljubom Hrgićem, književnikom koji je pisao pod pseudonimom Hrvoje Bor, Sidom Košutić, Jagodom Truhelkom, Zvonimirom Remetom, fra Krstom Kržanićem, Bogdanom Radicom, svećenikom Matijom Markovim i srpskom književnicom Isidorom Sekulić.

U kontekstu njegove angažiranosti u Matici hrvatskoj, potrebno je posebno spomenuti njegovo pismo predsjedniku Matice hrvatske Filipu Lukasu od 24. rujna 1936., vezano za Marakovićev prikaz Lendićevih *Angelusa*. Naime, urednik *Hrvatske revije* Blaž Jurišić, koji, kako je poznato, nije podnosio »klerikalca« Marakovića,¹⁵ odbio ga je objaviti, formalno zbog neke Marakovićeve ocjene da reviju »izdašno zapljuskuje marksizam mlađe lirike«. Maraković zamjera Lukasu što je »stvar« stavio na »odborsku sjednicu« (vjerojatno misli na Glavni odbor) bez njegove nazočnosti, no meritum je ipak Jurišićevo odbijanje spomenute suradnje, to više što je Maraković bio istaknuti Matičin odbornik, pa od Lukasa traži da njegovu predstavku stavi na sljedeću sjednicu odbora. U ostavštini je i njegov strojopisni odgovor recenzentima udžbenika *Žetva* 1941. Antunu Barcu i Antunu Bonifačiću. Barac je očito dao mnogo više primjedaba jer mu Maraković opsežno odgovara, a na Bonifačićeve se osvrće s nekoliko kratkih opaski.

Potvrda već poznatog podatka o nagradi za knjigu *Novi pripovjedači* dopis je tadašnje JAZU od 5. srpnja 1932., kojim ga se obavještava da je nagrađena s 5.000 dinara (približno dvije mjesečne plaće profesora njegova statusa).

¹³ Usp. »Izvjestaj I. redovne skupštine 'Hrvatske'«, *Luč*, 2 (1906.–07.), 2, 63. Nadnevak nije naveden, a vjerojatno je to bilo u listopadu.

¹⁴ Teme su godine 1928.: »O pristojnom vladanju« (12. 4.), »Tri velika predstavnika ruske književnosti (Tolstoj, Dostojevski i Gorki)« (19. 4.) »O našem pravopisu« (3. 5.), »O velikom slikaru i grafičkom umjetniku Albrechtu Düreru« (24. 5.), »Karakter današnje omladine« (15. 11.), a 1929.: »Iz povijesti pisma« (3. 1.), »Uvod u historijski dio naše sveučilišne knjižnice« (7. 3.)

¹⁵ Usp. *Dnevnik Blaža Jurišića*, HSN, Zagreb 1994., 261.

3. Bibliografija i literarna djelatnost

Djelomična bibliografija Marakovićeva objavljena je do sada tematski u svescima *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova LZ FNRJ*,¹⁶ u knjigama *Petar Preradović* (1969.), *Eseji, studije, kritike. Albert Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković* (1971.), *Rasprave i kritike. Ljubomir Maraković i Josip Bogner* (1997.), u natuknici *Leksikona pisaca Jugoslavije*, sv. IV, Matice srpske (1997.), u knjizi *Katolički idealizam i realizam* (2009.), a najpotpunije u knjizi *Luči Ljubomira Marakovića* (2003.). Oslanjajući se na tu bibliografiju, koja je bila načinjena na temelju pregleda relevantnih svezaka *Bibliografije rasprava, članaka i književnih priloga LZMK-a* (JLZ-a) i pregleda kartica pohranjenih u Zavodu te neposrednim pregledom periodike u kojoj je Maraković objavljivao, bilo je moguće dopuniti je uvidom u piščevu ostavštinu kod obitelji Richter i pregledom dostupnih relevantnih internetskih stranica knjižnica. Potrebno je napomenuti da se za u ostavštini pronađene članke koji su godine 1919. bili objavljeni u dnevniku *Jugoslavija – dnevnom »glasilu Hrvata za politiku i gospodarstvo«* – nije moglo pouzdano utvrditi točan broj ili stranicu.¹⁷ Spomenute novine izlazile su u Sarajevu od 1918. do 1920., gdje je on boravio do potkraj listopada godine 1919. Isto tako, nema podatka je li bilten *Izvor. List trezvenjačkog pokreta Svete vojske*, pronađen u Marakovićevoj ostavštini, izlazio više od jednoga broja jer ga nema ni u jednoj bazi podataka. Na naslovnici I. broja iz svibnja 1926. stoji tek da bilten »izlazi nevezano«. Maraković u njemu kao urednik potpisuje uvodnik »Na izvor!«. List ima četiri stranice, a odgovorni je urednik bio Jeronim Malinar.

Od važnijih bibliografskih podataka objavljenih tekstova posebice je još istaknuti članak Marakovićev »Literatura croata« u 10. broju 22. godišta rumunjskoga časopisa *Gandirea* (Mišljenje), iz prosinca 1943. (str. 560–572.). Riječ je o pregledu povijesti hrvatske književnosti od srednjega vijeka do suvremenosti.¹⁸

Nađen je i tekst na četiri gusto tipkane stranice »Povijest i bit soneta« – prikaz knjige Waltera Möncha *Das Sonett* (1955.), neutvrđena nadnevka, no vjerojatno napisan 1955. ili 1956., nepoznato je li objavljen. Zanimljiv je

¹⁶ Abecedni pregled naslova dostupan na str.: <http://katalog.lzmk.hr/>

¹⁷ Koliko se uspjelo utvrditi, nekoliko brojeva iz 1919. i 1920. može se naći samo u Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu; usp. <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/30234124> – zanimljivo je da je pod »jezik publikacije« navedeno: »srpski«, iako je riječ o »glasilu Hrvata«.

¹⁸ U časopisu su književni prilozi A. Bonifačića, A. G. Matoša, N. Šopa, M. Budaka, T. Ujevića, V. Nazora (!), D. Tadijanovića i A. Nizetea te tekstovi Ljube Babića o likovnoj umjetnosti, Božidara Širole o hrvatskoj glazbi, Slavka Batušića o hrvatskom teatru te Ive Šrepela o Ivanu Meštroviću.

strojopisni »Introduction« (Uvod) na engleskom jeziku u četrdesetak redaka standardnog prereda, posvećen Šenoi i njegovu romanu *Zlatarovo zlato*, bez naznačenog nadnevka i svrhe. Tekst je napisan u Zagrebu 1957., s naznakom o njemu: Ljubomir Maraković – književni i kazališni kritičar, rođen 1887.

Vezano za neostvarene literarne planove, *Luč* godine 1924. izvješćuje da je kanio izdati svoje sabrane članke o piscima almanaha *Naše Kolo*, koje je pisao u *Vrhbosni* 1917., almanahu *Zrno* 1919. i *Hrvatskoj prosvjeti* 1920.¹⁹ *Luč* 1932. također izvješćuje da je na tečaju katoličkoga đaštva te godine bila donesena odluka da se napiše historijat katoličkog đaćkog pokreta, za koji je dio imao napisati i on,²⁰ što također nije ostvareno. Zanimljiv je rukopisni popis suradnika *Luči* iz vremena kada je Maraković bio njezin urednik, u kojemu otkriva i tko stoji iza inicijala, šifri i pseudonima – svakako dragocjen podatak za dopunu bibliografije *Luči*, izašle 2011. u nizu »Periodica croatica«.

3.1. »Književni profili«

Napokon su nam u većini prezentni i njegovi rukopisi za seriju emisija »Književni profili« na tadašnjemu Hrvatskome krugovalu. Maraković je bio načinio popis osamdeset sedam emisija od početka srpnja 1943. do kraja ožujka 1945.²¹ Riječ je o tekstovima i prikazima s književnopovijesnim, književnokritičkim i književnoteorijskim značajkama – od kojih je nekoliko

¹⁹ Usp. »Književne vijesti«, *Luč*, 20 (1924.–25.), 2/3, 71–72.

²⁰ Usp. »Naš ferijalni tečaj na Plitvičkim jezerima«, *Luč*, 28 (1932.–33.), 1, 21.

²¹ Na popisu su: 1943., srpanj – Nehajev, Sudeta, Trontl, Demeter; kolovoz – Marković, I. Kozarac, Botić, Preradović; rujana – Budak, Miletić, Novak, Vidrić; listopad – Tomić, Gjalski, I. B. Mažuranić, Nametak, Kranjčević; studeni – A. Šenoa, Draženović, Jurković, Palmović; prosinac – Gundulić, Kovačić, Kačić Miošić; 1944., siječanj – Reljković, Kumičić, Martić, Vetranović; veljača – Reljković, Ogrizović, Nemčić, Wiesner; ožujak – Hektorović, J. Kozarac, Matoš, V. Deželić st., F. Mažuranić; travanj – Jorgovanić, Hektrović, Arnold; svibanj – Poljak, A. B. Šimić, Poljak, V. Deželić st.; lipanj – Horvat Kiš, Lendić, Vraz, Barušić, Badalić; srpanj – Remeta, Verlaine, Čolaković; kolovoz – Krklec, Šimunović, Šop, Cervantes; rujana – Racine, Književnici o hrv. moru, Marulić, Sabić, Dickens; listopad – C. Škarpa, Delorko, R. Bošković, M. Nikolić; studeni – Homer, Bošković, Brlić, B. Livadić; prosinac – Zvonko Milković, Sriem, Kajkavci, Dukić, »Anda vu morje...«; 1945., siječanj – M. Šenoa, I. Vojnović, Bosna, Čakavci; veljača – Begović, Tadijanović, Držić, Leskovar; ožujak – Bašagić, Kokić, Senj, Majer, Hranilović. Za godine 1944. i 1945. točno su navedeni nadnevcu emitiranja, dok za 1943. nisu. Uz neka imena pribilježen je nadnevak rođenja ili smrti. Neka imena nalazimo dvaput. Je li Maraković ponavljao emisije ili je mijenjao termine, nije razvidno.

Na popisu nisu, a u rukopisnom gradivu jesu nađeni naslovi: nenaslovljen tekst posvećen Hrvatskom narodnom preporodu, Uvod (o hrvatskom romanu i prozi), O prvom hrvatskom natječaju za nacrt izbornih slikopisa (21. 1. 1945.), Hrvatski književnici pred mikrofonom, Usponi hrvatskih duhovnih stihova, Uvod, Hans Kristijan Andersen, Požega, Kritički rad prof. Julija Benešića, Dragutin Domjanić, August Harambašić, Književna nagrada grada Zagreba za god. 1944., Majka u hrvatskoj književnosti, Hrvatska himna, Današnja hrvatska književnost i Književni profili te jedan rukopis bez naslova. Posljednji tekst je Osiek (4. 5. 1945.).

tiskano u *Hrvatskom krugovalu*²² – u kojima je obradio brojne hrvatske i neke svjetske pisce te druge književne teme. U rukopisu »Književni profili«, koji se može datirati srpnja 1944., piše: »Svršetkom srpnja o. g. navršuje se prvih dvanaest mjeseci – dakle podpuna godina dana, otkako smo započeli iznošenjem 'Književnih profila'. Kako smo većinu prvih prikaza smještali u blizinu spomen-dana, bilo rođenja, bilo smrti pojedinih hrvatskih književnika – pjesnika i pisaca – to se taj niz u toku godine za većinu naših starijih i priznatih pisaca iscrpao. Radi se naime o piscima koji se mogu zaokruženo prikazati u kratkim ogledima, što s predavanjem zajedno daju pola sata. A to kod nekih, pa i krupnijih pisaca, nije tako lako postići, pa stoga zasad nisu mogli doći na red. U drugu ruku nismo se upuštali u prikazivanje dramskih pisaca, jer uredba 'dramskog četvrtka' omogućuje, da se njihova djela iznose u zaokruženoj cjelini i u izvedbi umjetnika glume, kako im uistinu i odgovara. Oni pisci, osobito živi i mlađi, koji još nisu bili uzeti u obzir, doći će postepeno na red, kako to bude najzgodnije. No da se unese više raznolikosti i da se već obrađeni hrvatski pisci ne moraju ponavljati, bit će u niz 'Književnih profila' odreda uvršteni i pojedini znameniti pisci svjetske književnosti. Pritom se ne možemo držati ni spomen-dana ni nekog posebnog poredka: upućeni smo na to, da se poslužimo prievodima koliko ih imamo. Stoga će najprije dolaziti na red pisci, kojih su djela kod nas prevedena u primjerenu i što boljem obliku«.

Maraković je, kako što je poznato, bio poliglot, no ovdje ga je zacijelo vodio praktičan razlog: da ne mora sam za potrebe slušateljstva prevoditi djela koja je čitao u izvorniku. Veći dio sačuvan je u rukopisu, nekoliko u strojopisu. Na nekim rukopisima je nadnevak, a na rukopisu eseja o Senju stoji i vrijeme emitiranja: od 21.20. do 21.50 h, dok uz tekst emisije »O prvom hrvatskom natječaju za izvorni slikopis« stoji 21.00 h, a uz tekst »Hrvatski književnici pred mikrofonom« piše 23.00 do 23.30 h. Riječ je dakle o polusatnim emisijama. Koncipirao ih je tako što je u vlastiti esej uvrstio citate iz pojedinih djela pisca o kojemu govori, pri čemu su citati većinom samo naznačeni (tako da ih se čita iz knjiga ili drugih izvora). Nastojao je, kako se vidi iz citiranog teksta, da se nadnevak emitiranja pojedine emisije što bliže kronološki podudara s nadnevkom rođenja ili smrti pisca kojega predstavlja.

3.2. »Nova hrvatska književnost«

Književnopovijesno najvrjedniji, a za njegov životopis i znakovit dio ostavštine je rukopis »Nova hrvatska književnost – Kritički osvrt – Prva knji-

²² U časopisu *Hrvatski krugoval* objavljeni su tekstovi emisija: 1943. – Književni profili (br. 29.); Luka Botić (br. 35.); 1944. – Današnja hrvatska književnost (br. 11.), More u hrvatskoj književnosti (br. 19); 1945. – Razvoj hrvatske književnosti u godini 1944. (br. 1.).

ga – Književnost XIX. st.«²³ Riječ je o sedamdeset devet strojopisom gusto ispisanih listova (cca 110 kartica). Tekst je napisan 1954. ili poslije, budući da spominje 24. knjigu *Građe za povijest književnosti hrvatske* iz te godine. Ima samo dva poglavlja: »Uvod« (1–19) i »Prvi naraštaj« (20–79), koji ima četiri dijela.²⁴ Polazi od teze da je hrvatska književnost imala tri razdoblja – staro (što je zapravo povijest pisane kulture do početka XV. st.), srednje (do početka XIX. st.) i novo, kojemu se on posvećuje. U nemogućnosti ovdje opširno razmatrati rukopis, nužno je ipak spomenuti da Maraković odbacuje uobičajenu književno-političku razdiobu, pri čemu uzima kao primjer takve razdiobe uzima Ježićevu *Hrvatsku književnost*, koji se u periodizaciji književnosti XIX. st nerijetko oslanja na čisto političke graničnike kao što su »Apsolutizam«, »Listopadska diploma« ili »Nagodba«. Držeći takav pristup nepogodnim za književnu periodizaciju, smatra vrijednim »pokušati, da se na novu hrvatsku književnost primijeni načelo, koje se osniva na biološkim momentima, a prodrlo je već u neke kritičke prikaze povijesti stranih književnosti. Opaženo je naime, da se plodnost književnoga stvaranja talasa prema istovremenosti naraštaja, koji ga nose« (15). Tim mjerilom Maraković dijeli hrvatsku književnost XIX. st. prema rođenju književnika na četiri naraštaja: prvi – od 1796. (Mihanović) do 1819. (Trnski); drugi – 1825. (Veber Tkalčević) do 1845. (Marković), treći – 1850. (Kumičić) do 1865. (Kranjčević) te četvrti – 1869. (Velikanović) do 1880. (Nehajev), vodeći pritom računa i o godinama najplodnijega stvaralaštva pojedinih pisaca i spomenutih naraštaja u cjelini te o godinama izlaska najvažnijih djela. Maraković je u poglavlju »Prvi naraštaj« obradio nekoliko pisaca: Štoosa, Mihanovića, Vraza te Ivana, Matiju i Frana Mažuranića. Povremeno donosi stajališta hrvatskih i stranih autora (Barac, Dukat, Grdenić, Ježić, Marković, Pasarić, Šegvić, Šurmin, Tadijanović, Vodnik i dr.), katkad polemički. Koliko se minuciozno i akribično posvetio tom poslu, ilustrira podatak da je Vraza obradio na devetnaest stranica, a Mažuraniće na tridesetak, napisavši tako cijele studije! Vjerojatno se, imajući to u vidu, njegova opsežna studija o Preradoviću, objavljena posmrtno 1969., može smatrati naknadno proširenim dijelom tako opsežno

²³ Zanimljivo je da je kao moto na početak stavio tri misli francuskih pisaca Ernesta Helloa i Edmonda Jaloux a kritici: »Velika kritika živi od divljenja, a mala od svade. Na ovome svijetu nedostaje entuzijazma: neka čitava kritika djeluje na njegovo rasplamsavanje i on će zaživjeti«; »Što se mene tiče, vjerujem da je dobro što ima netko tko stoji i jamči da bi mogao, nakon otkrića Amerike, bez klevete i izdaje, gledati u lice Kristofora Kolumba« (Hello) te »Kritičar, to je vjerojatno naličje pjesnika« (Jaloux). (Napomena: s francuskoga prevela Petra Čavka, prof.)

²⁴ Treći dio međutim nedostaje, iako paginacija ide redom, pa tako iza II. dijela, koji završava na 45. listu, na 46. započinje IV. dio. Čini se da je III. dio, koji nedostaje bio posvećen ili je imao biti posvećen Demeteru, što se može zaključiti po prvoj rečenici u IV. dijelu: »Protivno od Demetera, o Mažuraniću se pisalo mnogo i potanko« (46).

zamišljena djela. Nedvojbeno, on je takvu knjigu bio pozvan napisati. Koga je sve namjeravao obraditi, ne znamo, no, kako god bilo, dalje nažalost nije dospio. Zašto se potkraj života upustio u, pragmatički gledano, posve neracionalan posao, koji zahtijeva puste godine rada, teško je reći. No cijeloga života naviknuvši se biti temeljit, očito nije mogao prisiliti sebe napisati tek stilsko-razvojni pregled hrvatske književnosti, kakve je prije toga pisao u više navrata za pojedina razdoblja, npr. za *Obzorovu Spomen-knjigu* 1936. ili u zborniku *Nаша domovina* 1943.

Zaključak

Iako ovdje izneseni biobibliografski podatci ne mijenjaju bitno sliku o Marakovićevu životu i radu, dragocjeno je upotpunjuju novim pojedinostima, poglavito vezano za njegovu izobrazbu, zaposlenja, sudske postupke i zatvorsku kaznu te, dakako, novootkrivenim tekstovima.

Činjenične novosti ili pak dopune poznatih činjenica dograđuju ne samo biobibliografsku faktografiju nego i ono što možemo nazvati »ozračjem« ži-vota i rada, što nam omogućuje jasnije razaznati neke njegove postupke ili pak njihov izostanak. U tome smislu ostaje konstatacija da je imao dinamičan, radom do krajnjih granica ispunjen život. Ne smije se naime zaboraviti da je, uza sve napisano i učinjeno u javnom životu (urednik, predavač na javnim tribinama, akter raznih društvenih zbivanja u Hrvatskoj i inozemstvu), bio gimnazijski profesor s punom satnicom, za što se, poznajući njegovu pedantnost i predanost svakom poslu, zacijelo iscrpno i redovito pripremao. Veliko znanje i sposobnost jasnog oblikovanja misli u kratko vrijeme omogućili su mu da u dobu kada još nije bilo današnjih tehničkih pomagala i tehnologije radi na više razboja istodobno brzo i puno. Budući da nije imao obitelj o kojoj je trebalo skrbiti se, mogao je slobodnije raspoređivati vlastito vrijeme i biti više društveno »prisutan«. No, s druge strane, možda su upravo te okolnosti uvjetovale činjenicu da se neracionalno mnogočim preopterećivao, pa u godinama najvećeg dinamizma nije mogao biti dovoljno usmjeren na poslove koji su zahtijevali dugotrajan usredotočen rad. A da je to želio i znao, pokazuje vrijedno gradivo koje je sada dostupno u rukopisima »Književnih profila« i posebice »Nove hrvatske književnosti«.

Važno je pritom uočiti da je kroz devedesetak naslova »Književnih profila« Maraković obradio gotovo sva važna imena hrvatske književnosti, uz nekoliko svjetskih. Nedvojbeno mu je ta radijska emisija pružila prigodu osustaviti znanje i spoznaje upravo u smislu onoga što je u *Žetvi* naznačio mišlju da se »kod nas stvori pojam o hrvatskom klasicizmu u književnosti,

da se temeljito ispituju i uglave vrednote iz prošlosti koje se mogu i moraju smatrati trajnim tekovinama hrvatske književnosti«²⁵. Kao što smo napomenuli, ti su rukopisi prožeti citatima s više ili manje točnim naznakama izvora pa možemo zamisliti mogućnost da bi se to gradivo uz određen istraživački napor dalo konstruirati u svojevrsan pregled hrvatske književnosti.

Posebno zanimanje izaziva dakako »Nova hrvatska književnost«, koja bi bila vrijedna kritičkog izdanja. Iako nedovršena, ona upućuje ne samo na njegovu golemu erudiciju i stil obilježen brojnim ekskursima, protkan reminiscencijama i asocijacijama iz opće kulture; upućuje ne samo na potencijal što ga je Maraković imao kao književni povjesničar nego prije svega na metodu: da se naime evidenciji, predstavljanju, tumačenju i vrednovanju hrvatske književnosti, nasuprot uobičajenom književnopovijesnom ekstenzivnom nabranjanju i površnoj obradi svih i svega, a nauštrb produbljenosti istraživanja i interpretacije bitnih sadržaja, pristupi intenzivno, odnosno isticanjem i kritičkom obradom onih pojava i značajki koje su njezini međaši, vodeći se ciljem utvrđivanja vrjednota koje se, kako smo naveli, »mogu i moraju smatrati trajnim tekovinama hrvatske književnosti« u smislu njezina duhovnoga kontinuiteta i načela »vječne filozofije«, kojom se vodio. Možda je nedovršenost toga posla prigoda da dobije svoje nastavljače.

NOVI PRILOZI ZA ŽIVOTOPIS LJUBOMIRA MARAKOVIĆA

Sažetak

Ovaj rad donosi nove spoznaje o Ljubomiru Marakoviću (1887. – 1959.) jednom od najistaknutijih hrvatskih književnih kritičara i teoretičara, ujedno s krčkim biskupom Antunom Mahničem supokretačem i istaknutim sudionikom Hrvatskoga katoličkoga pokreta; donose se podatci o njegovu životu i radu, prije svega činjenice o njegovu školovanju i zaposlenjima, podatci o suđenju i zatvorskoj kazni, podatci o korespondenciji, važnije bibliografske dopune, te prikazi Marakovićevih rukopisnih radova u piščevoj ostavštini, među kojima su najvažniji tekstovi za radijske emisije »Književni profili« (1943. – 1945.) te tipkopijski neobjavljenog djela »Nova hrvatska književnost«, nastao pedesetih godina XX. stoljeća.

Ključne riječi: Ljubomir Maraković, novi životopisni podatci, bibliografske dopune, rukopisi

²⁵ Usp. nav. mj.

NEW CONTRIBUTIONS TO LJUBOMIR MARAKOVIĆ'S BIOGRAPHY

Summary

This paper brings new insights about Ljubomir Maraković (1887 – 1959), one of the most distinguished Croatian literary critics and theoreticians, who, together with Antun Mahnić, the bishop from Krk, started the Croatian Catholic Movement and was one of its significant active participants. The paper presents data about his life and work, first of all, the facts about his education and employment, information about his trial and prison sentence, about his correspondence, some important bibliographic additions as well as outlines of Maraković's manuscripts kept at his bequest, among which the most important are essays for radio shows »Književni profili« [»Literary Profiles«] (1943 – 1945) and a typescript of an unpublished work *Nova hrvatska književnost* [*New Croatian Literature*], dating from the 1950s.

Key words: Ljubomir Maraković, new biographical data, bibliographic additions, manuscripts

Dodatak

Martina Čavar

Nacrt za životopis Ljubomira Marakovića

Stručni članak
UDK 821.163.42(09*1)

Hrvatski književni povjesničar, kazališni kritičar i povjesničar Ljubomir Maraković odrastao je u intelektualnom okruženju, roditelji su mu bili učitelji, otac Nikola i majka Emilija Milka Boroević. Rođen je 17. lipnja 1887. u Topuskom, umro 22. veljače 1959. u Zagrebu. U djetinjstvu je često mijenjao boravište zbog roditeljskih zaposlenja. Godine 1890. boravio je u Bihaću, 1891. u Bijeljini, ljeti 1892. u Livnu, a u jesen 1893. obitelj se nastanjuje u Travniku gdje je 1905. završio nadbiskupsku klasičnu gimnaziju. Kao gimnazijalac bio je član Kongregacije »Blažene Djevice Marije Kraljice Anđela«. Na preporuku travničke gimnazije studira slavistiku i germanistiku, odnosno filozofiju¹ u Beču gdje je bio aktivan u Hrvatskom katoličkom akademskom društvu »Hrvatska«. Kao zagovaratelj katoličkoga pokreta uređivao je četiri godine (1905. – 1909.) katolički časopis *Luč*, list hrvatskih katoličkih đaka, ne zanemarujući studentske obveze, doktorirao je 25. lipnja 1909. na njemačkom jeziku temom »'Vila Slovinka' ein literarhistorischer Beitrag von Ljubomir Maraković«.² Godine 1909. vratio se u Travnik, a potom odlazi u Banju Luku gdje od 22. rujna 1910. radi kao srednjoškolski profesor te predaje hrvatski, njemački i filozofsku propedeutiku. U Sarajevu 26. siječnja 1912. polaže stručni ispit iz njemačkoga jezika, a od 1916. radi u Uredu za izrađivanje knjiga za srednje škole pri Zemaljskoj vladi. Godine 1919. dolazi u Zagreb, radi kao gimnazijski profesor u Gornjogradskoj gimnaziji do 1. listopada 1944. Od tada do 31. svibnja 1945. profesor je na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu. Godine 1945. suspendiran je sa svih državnih učilišta, osuđen i zatvoren 1947. s dvogodišnjim gubitkom političkih prava. Profesor je od 1949. na Interdijecezanskoj nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu.³ Između

¹ Podatci preuzeti iz knjige Vladimira Lončarevića, *Luči Ljubomira Marakovića*, Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003., str. 26.

² Doktorat se čuva se u Beču pod brojem D. 14058, kopija u Knjižnici HAZU, br. I-5004. Podatci preuzeti iz nav. dj., str. 28, bilješka br. 28.

³ Detaljnije o Marakovićevom zaposlenju u članku Vladimira Lončarevića »Novi prilozi za životopis Ljubomira Marakovića« u ovom zborniku, str. 390–392.

dvaju svjetskih ratova bio je istaknuti hrvatski književni i kazališni kritičar te filmski kritičar. Uređivao je *Hrvatsku prosvjetu* dva desetljeća (od 1920. do 1940.), središnji katolički književni list, a od 1941. je urednik za film, pored-benu književnost i teoriju književnosti *Hrvatske enciklopedije*.

Izvršno je govorio njemački, francuski, španjolski, švedski, engleski, talijanski, ruski i portugalski, a čitao poljski, češki, slovački, slovenski, latinski i grčki.⁴ Dosta je prevodio što mu je popravilo materijalne prilike, osobito nakon robijanja u Staroj Gradiški.

Marakovićeva književnokritička djelatnost i estetička načela temeljena su na kršćanskom svjetonazoru. Svoju je kršćansku vjeru prakticirao od djetinjstva; bio je član i prefekt Vanjske kongregacije »Kraljice Anđela, sv. Alojzija i sv. Stanislava«, član marijanske kongregacije »Academica Maior«, aktivan u Hrvatskom katoličkom akademskom društvu »Domagoj«, članom je Dija-cezanske središnjice Katoličke akcije za Zagrebačku nadbiskupiju. Sudjelovao je na raznim katoličkim konferencijama i kongresima u inozemstvu.

Godine 1910. objavljuje knjigu *Nov život*, u kojoj iznosi teze katoličke estetike. Maraković je pisao preglede pojedinih književnopovijesnih razdoblja, 1923. u ljubljanskom *Času* objavio je pregled »Ekspresionizam u Hrvatskoj. Pokušaj pregleda«, u *Hrvatskom kolu* godine 1927. »Iza ekspresionizma. Pokušaj bilanse«. U *Luči* 1925. – 1926. objavljuje niz članaka naslovljenih »Uvod u hrvatsku književnost XIX. vijeka«, a godine 1928. – 1929. »Uvod u hrvatsku književnost XX. vijeka«. Kritike objavljujane u *Hrvatskoj prosvjeti* ukoričene su u knjizi *Novi pripovjedači: kritičke studije i minijature*, 1929. Smatrao je važnim diletantska, amaterska kazališta te je 1929. članke o toj temi donio u knjizi *Pučka pozornica: bit i uspjesi nestručne pozornice*.

Maraković je bio urednik katoličkog almanaha *Naše kolo* (br. 1, 1912. godine; br. 2, 1914. godine). Priredio je antologije *Moderni hrvatski pripovjedači*, 1934. i *Hrvatska književna kritika*, 1935. Iste godine objavljuje knjigu *August Šenoa. Članci i kritike* s pogovorom »Šenoin kritički rad«. U znamenitoj *Obzorovoj spomen-knjizi* donosi studiju naslovljenu: *Hrvatska književnost 1860–1935: stilsko-razvojni pregled*, 1936. Autor je dvaju izdanja udžbenika *Žetva* za više razrede srednjih škola (I./1941., II./1943.).

O desetoj obljetnici Marakovićeve smrti posmrtno je tiskana njegova monografija *Petar Preradović*, 1969. (priređivač Stanko Tenšek).

Maraković je bio član PEN-kluba, član Odbora Matice hrvatske za ocjenu knjiga prispjelih za objavu, a od 1925. do 1945. radio je i u Matičinu povjerenstvu za dodjelu »Demetrove nagrade«.

⁴ Usp. Vladimir Lončarević, nav. dj., str. 39.

U svom književno-povijesnom radu jasno je isticao svoja kršćanska svjetonazorska načela zbog kojih je u teškim vremenima po završetku Drugoga svjetskoga rata suspendiran sa svih državnih učilišta, osuđen i zatvoren u Staroj Gradiški 1947. s dvogodišnjim gubitkom političkih prava. Unatoč tomu, nije se pokolebao već je od 1949. svoja duboka pedagoška i znanstvena uvjerenja prenosio na gimnazijalce u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu.

Umro je 22. veljače 1959. u zagrebačkoj bolnici »Mercur«, a pokopan na Mirogoju u polju II, GI 50. U povodu njegove smrti kardinal Alojzije Stepinac uputio je gospođi Vjeri Richter, Marakovićevoj sestri, riječi sućuti i pritom ustvrdio: »Tako će sigurno doći i dan kada će potomstvo odati priznanje hrvatskom katoličkom profesoru dr. Ljubomiru Marakoviću za njegov divan rad na uzgoju hrvatske mladeži i na ispravnom orijentiranju cjelokupnog javnog života. (...)«.⁵ Marakovićevo pozicioniranje u hrvatskoj književnoj historiografiji imalo je bremenit put. U razdoblju komunističkog jednoulja samo rijetki poput Vlatka Pavletića,⁶ Ive Bogdana⁷ i Stanka Tenšeka⁸ tematiziraju njegov opus. Slijedi svijetlije razdoblje nakon 1971. u kojem se Marakovićev rad prezentira u Matičinoj ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti* u knjizi 86 koja sadrži izbor iz djela Alberta Halera, Mihovila Kombola, Branka Gavelle i Ljubomira Marakovića. Knjigu uređuje Dubravko Jelčić i objavljuje tekst o Marakoviću.⁹ U ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* Antonija Bogner-Šaban priređuje izbor iz djela Ljubomira Marakovića.¹⁰ Marakovićeve osobitosti i dosljednosti detaljnije prepoznaje Vladimir Lončarević u knjizi *Luči Ljubomira Marakovića* koja donosi iscrpan prikaz njegova života, rada, estetičkih pogleda i prikaze književno-kritičkih radova, a koja je otela zaboravu nepravedno zanemarenoga hrvatskoga književnoga povjesničara. Započeti posao izvlačenja Ljubomira Marakovića iz nepravednog zaborava nastavljeno je organiziranjem Znanstvenih skupova o Ljubomiru Marakoviću. Znanstveni skup *Katolicizam, modernizam i književnost o pedesetoj obljetnici smrti Lj. Marakovića* održan je 26. studenoga 2009. u Zagrebu u organizaciji Instituta Fontes Sapientiae i Filozofskog fakulteta

⁵ Citat preuzet iz nav. dj. Vladimira Lončarevića, str. 114.

⁶ Vlatko Pavletić (prir.), *Panorama hrvatske književnosti*, Stvarnost, Zagreb, 1965., str. 221, 503, 509-511, 776, 805, 816.

⁷ Ivo Bogdan, »Baština Ljubomira Marakovića (7. VI. 1887. – 21. II. 1959.)«, *Hrvatska revija*, IX, br. 2(34), str. 136–145; Buenos Aires, 1959.

⁸ Stanko Tenšek, »Ljubomir Maraković«, Ljubomir Maraković: Petar Preradović, *Eseji i članci*, br. 1, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969., str. 63-65, Bibliografija, str. 67-88.

⁹ Dubravko Jelčić, »Ljubomir Maraković«, u knjizi: *Albert Haler; Mihovil Kombol, Branko Gavelle, Ljubomir Maraković*, *Eseji, studije i kritike, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 86, Matica hrvatska – Zora, Zagreb 1971., str. 423-431.

¹⁰ Antonija Bogner-Šaban autorica je predgovora u knjizi *Ljubomir Maraković / Josip Bogner, Rasprave i kritike*, priredila A. Bogner-Šaban, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 11-36.

Družbe Isusove na kojem je izlagalo tridesetak znanstvenika, a 2010. objavljen je Zbornik.¹¹ Posljednjim znanstvenim skupom, 17. u nizu *Hrvatski književni povjesničari*, održanim 25. i 26. travnja 2019. u Zagrebu i Topuskom, te izdavanjem ovog *Zbornika o Ljubomiru Marakoviću* utire se put za daljnja nova čitanja i sustavnija istraživanja.

Literatura

- Vladimir Lončarević: *Luči Ljubomira Marakovića, Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003.
- Milovan Tatarin: »Maraković, Ljubomir«, *Leksikon Marina Držića*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Dom Marina Držića. <https://leksikon.muzej-marindrzic.eu/marakovic-ljubomir/> (Pristupljeno: 12. 12. 2019.)
- »Maraković, Ljubomir«, mrežno izdanje *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2017. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38753> (Pristupljeno: 12. 12. 2019.)

Sl. 28.: *Ex libris* Ljubomira Marakovića

¹¹ *Zbornik Katolicizam, modernizam i književnost*, ur. Vladimir Lončarević i Ivan Šestak, Institut Fontes Sapientiae i Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb, 2011.

*Bibliografija Ljubomira Marakovića
i literatura o Ljubomiru Marakoviću*

Vladimir Lončarević

Bibliografija Ljubomira Marakovića

Stručni članak

Napomena uz bibliografiju

Bibliografija je uređena kronološki, a potom abecedno po naslovima periodika te kronološki po izlaženju. Unutar pojedine godine prvo je navedena knjiga, a potom članci, kritike, eseji, studije, predgovori, literarni i drugi radovi objavljeni u periodici. Bibliografija je objavljena u knjizi Vladimira Lončarevića *Luči Ljubomira Marakovića* (Zagreb, 2003.), a ovdje je dopunjena i doradena.¹ Načinjena je na temelju uvida u bibliografiju radova Ljubomira Marakovića u Hrvatskom leksikografskom zavodu, pregledom periodike knjižnice HAZU, periodike i novina u NSK, Hrvatskog nacionalnog skupnog kataloga, periodike u Knjižnici Juraj Habdelić Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, te na temelju bilježaka o pojedinim člancima i drugim djelima koje sam našao u literaturi.

1901.

1.

Instructiphon. *Pobratim*, 12/1901.–1902., 2, 43–44.

2.

Dušni dan. *Pobratim*, 12/1901.–1902., 5, 97–98.

3.

Badnjak. *Pobratim*, 12/1901.–1902., 8, 169–170.

4.

Allons, enfants! *Pobratim*, 12/1901.–1902., 20, 474.

1902.

5.

Na uzmaku. *Pobratim*, 13/1902.–1903., 1, 15.

¹ Prema obrascu izdanja *Hrvatski književni povjesničari* ovu bibliografiju Ljubomira Marakovića uredila je, te izradila kazalo imenā Martina Čavar.

6.

Gajsir u Evropi. Nov veliki željeznički most... Levantinci. *Pobratim*, 13/1902.–1903., 6, 142.

1903.

7.

Lov. Komični epos u 5 pjevanja. *Pobratim*, 14/1903.–1904., 4, 86–87; 5, 106–107; 6, 118–120.

1904.

8.

O lužičkom đastvu. *Pobratim*, 15/1904.–1905., 17.

1905.

9.

Izlet na Vlašić. *Nepredavana predavanja*. Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Hrvatska«, Krk, 1905., 94–100.

10.

Moji ideali. *Hrvatska straža*, 3/1905., 35–42.

11.

Na rad mladi prijatelji! *Hrvatska straža*, 3/1905., 709–711.

12.

Literarni rad hrvatskih srednjoškolskih đaka. *LUČ*, 1/1905.–1906., 1, 4–7; 2/3, 24–26.

13.

Za čast naroda (protiv psovke). *LUČ*, 1/1905.–1906., 9/10, 217–219.

1906.

14.

Prvi sastanak hrvatskog katoličkog đastva na Trsatu. *LUČ*, 2/1906.–1907., 1, 19–24; 2, 50–53; 3, 78–81.

15.

»Sloboda«, »Novi list« i »Pokret« lašci i klevetnici. *LUČ*, 2/1906.–1907., 2, 25–28.

16.

Organizacija bojovnika. *LUČ*, 2/1906.–1907., 2; 3.

17.

»Domagoju«, *LUČ*, 2/1906.–1907., 3.

18.

Hrvatske srednjoškolske kongregacije. *LUČ*, 2/1906.–1907., 6, 182–187.

19.

K srednjoškolskoj literarnoj organizaciji. *LUČ*, 2/1906.–1907., 8, 285–290.

20.

Poziv na prvi hrvatsko-slovenski svedrački sastanak (uz supotpisnike). *LUČ*, 2/1906.–1907., 9/10, 333–335.

21.

Čemu da se posvetimo. *LUČ*, 2/1906.–1907., 9/10, 352–360.

1907.**22.**

Kad suton pada. *LUČ*, 3/1907.–1908., 1, 40–42.

23.

Iz naroda za narod. *LUČ*, 3/1907.–1908., 2, 67–73.

24.

Jutro. *LUČ*, 3/1907.–1908., 2, 87.

25.

Der Gal. *LUČ*, 3/1907.–1908., 2, 94–97.

26.

Naše literarne prilike. *LUČ*, 3/1907.–1908., 3, 157–163.

27.

Sloboda. *LUČ*, 3/1907.–1908., 4, 201–206.

28.

Oj tiho, srce... *LUČ*, 3/1907.–1908., 4, 213.

29.

Književna razmatranja. *LUČ*, 3/1907.–1908., 5, 249–254; 6, 324–327; 7, 374–378; 9/10, 496–503.

30.

Zamire dan. *LUČ*, 3/1907.–1908., 5, 275–276.

31.

Boj proti alkoholu. *LUČ*, 3/1907.–1908., 5, 284–287.

32.

Jesen. *LUČ*, 3/1907.–1908., 6, 328.

33.

Ženska organizacija. *LUČ*, 3/1907.–1908., 7, 369–373.

34.

Prvi svibnja. *LUČ*, 3/1907.–1908., 8, 433.

35.

O daj me, daj ponesi... *LUČ*, 3/1907.–1908., 9/10, 551.

36.

Temelj prosvjetnog rada. *LUČ*, 3/1907.–1908., 9/10, 531–534.

37.

Što da čitamo. *LUČ*, 3/1907.–1908., 9/10, 543–546.

38.

»Kulturna pitanja« i slavenski interesi. *LUČ*, 3/1907.–1908., 9/10, 611–612.

1908.

39.

Izjava. *Hrvatstvo*, 5/1908., 140.

40.

»Slikovitost života« (Beč: Cvjetni korzo). *Jutro*, 1/1908., 19.

41.

Razoran kulturni elemenat (Bečke slikarske izložbe: Kunstlerhaus, Hagenbund, Manes, Sztuka). *Jutro*, 1/1908., 20.

42.

Kultura, umjetnost, sloboda. *Jutro*, 1/1908., 22.

43.

Prvo hrvatsko narodno hodočašće u Lurd. *Jutro*, 1/1908., 33, 2; 34, 2–3.

44.

Jedno žalosno poglavlje naše kulture (K smrti Stjepana pl. Miletića), *Jutro*, 1/1908., 36, 2.

45.

Božić i moderni svijet. *Jutro*, 1/1908., 46, 2–3.

46.

Što je moja pjesma? *LUČ*, 4/1908.–1909., 1, 6.

47.

Književna razmatranja. *LUČ*, 4/1908.–1909., 1, 10–11; 2, 93–96; 4, 185–192; 6/7, 356–359.

48.

Početak školske godine. *LUČ*, 4/1908.–1909., 1, 12–14.

49.

Privatno štivo. *LUČ*, 4/1908.–1909., 2, 101–104; 5, 272–275; 8, 431–434.

50.

Godina ženske organizacije. *LUČ*, 4/1908.–1909., 5, 241–244.

51.

Visoka škola Kraljice svibnja. *LUČ*, 4/1908.–1909., 8, 401–404.

52.

Tebi da pojem... *LUČ*, 4/1908.–1909., 8, 423–424.

53.

Pred promjenom uredništva (zajedno s Ivanom Butkovićem). *LUČ*, 4/1908.–1909., 9/10, 457–460.

1909.

54.

Poziv na sastanak hrvatskog katoličkog đaštva (zajedno s Ferdmand Galovićem i nekoliko supotpisnika). *Jutro*, 2/1909., 26, 1.

55.

Naši ideali. *Koledar Hrvatskoga katoličkog narodnoga đaštva*, 1909.–1910., 78–85.

56.

Budi svoj. *LUČ*, 5/1909.–1910., 2/3, 49–50.

57.

Književna razmatranja. Osvrt i objava. *LUČ*, 5/1909.–1910., 2/3, 111–115.

1910.

58.

Nov život. Književna razmatranja. Vlastita naklada. Sarajevo, 1910. – 80. str.

59.

Dr. Fran Binički: »Krštenje Hrvata«, *Hrvatstvo*, 7/1910., 160.

60.

Književna objava. *Hrvatska straža*, 8/1910., 229–230.

61.

K problemu hrvatske drame. *Hrvatska straža*, 8/1910., 399–421.

62.

Književno pitanje. Govorio kao predavanje »Leonova društva« u Zagrebu 6. travnja 1910. *Hrvatska straža*, 8/1910., 629–635.

63.

Molba katoličkim našim pjesnicima i književnicima. *Hrvatska straža*, 8/1910., 747–748.

64.

Sloboda ili slabost. *Hrvatska straža*, 8/1910., 748.

65.

Zanimljivo priznanje (H. Tainea). *Hrvatska straža*, 8/1910., 750.

66.

Nov život. Ljuba Maraković: Književna razmatranja. *LUČ*, 6/1910.–1911., 7, 326–327.

1911.

67.

Književna smotra. Rasprava o načelima kritičarskog rada. *Hrvatska straža*, 9/1911., 48–62; 405–417.

68.

Sve dalje i dalje (J. Milaković). *Hrvatska straža*, 9/1911., 315.

69.

»Dosadna i gadna literature«. *Hrvatska straža*, 9/1911., 315–316.

70.

L. N. Tolstoj. *Hrvatska straža*, 9/1911., 317–318.

71.

Za »Morsku travu ili gnjavatorsko cvijeće«. *Hrvatska straža*, 9/1911., 318.

72.

Moderna umjetnost i narod. *Hrvatska straža*, 9/1911., 318–319.

73.

»Meditace«. *Hrvatska straža*, 9/1911., 627.

74.

Fogazzaro. *Hrvatska straža*, 9/1911., 633–634.

75.

Loša literature. *Hrvatska straža*, 9/1911., 634.

76.

Iskrena riječ. *Hrvatska straža*, 9/1911., 634.

77.

Estetika »stekliša«. *Hrvatska straža*, 9/1911., 636.

78.

Erotiku u modernoj literaturi... *Hrvatska straža*, 9/1911., 6337–638.

79.

»Artizam«. *Hrvatska straža*, 9/1911., 639.

1912.

80.

Prvi svibnja. *Glas naroda*, 14/1912., 10, 4.

81.

Depopulacija Franceske. *Hrvatska straža*, 10/1912., 106–107.

82.

Srpski katolički pjesnik. *Hrvatska straža*, 10/1912., 107–108.

83.

Na putu do naše književnosti. *LUČ*, 8/1912.–1913., 2/3, 41–44.

84.

Nazorovi »Hrvatski kraljevi«. *LUČ*, 8/1912.–1913., 7/8, 177–181.

85.

Crteži iz francuske književnosti: »La Cathedrale«. *LUČ*, 8/1912.–1913., 11/12, 245–254.

86.

Kazališna anketa. *LUČ*, 8/1912.–1913., 17/20, 384–387.

87.

Naše kolo. Hrvatski katolički almanak (ur.). I/1912, Beč, 1912. Mjesto predgovora, 5–8.

88.

Večernja pjesmica. *Naše kolo*, 1/1912., 82.

89.

Jutro. *Naše kolo* (almanah), 1/1912., 83.

90.

Proljetna. *Naše kolo*, 1/1912., 84.

91.

Prvi svibnja. *Naše kolo*, 1/1912.

92.

Vitez sam ja. *Naše kolo*, 1/1912., 85.

93.

Z chorvatske literatury. *Obrozeni. Revue literárni a umělecká*, 1/1912., 9/10, 498–503.

1914.

94.

Nazorove »Nove pjesme«. (Studija). *Hrvatska prosvjeta*, 1/1914., 1, 11–17.

95.

Mistika. *Hrvatska prosvjeta*, 1/1914., 4, 184–188, 190; 8, 374–376.

96.

Obrozeni. *Hrvatska straža*, 12/1914., 121–122.

97.

Der Gral. *Hrvatska straža*, 12/1914., 122–123.

98.

Kraljica svibnja. Iz pjesničkog dnevnika. *Naše kolo*, 2/1914., 126–128.

99.

Priča o vitez. Nocturne. *Naše kolo*, 2/1914., 129–131.

100.

Peta simfonija. U pomen 23. studenog 1912. *Naše kolo*, 2/1914., 129.

101.

Priča o vitez. Chant d' amour. *Naše kolo*, 2/1914., 130.

102.

Priča o vitez. Chanson triste. *Naše kolo*, 2/1914., 130–131.

103.

Nijemi akordi. *Naše kolo*, 2/1914., 131.

104.

Elegije. *Naše kolo*, 2/1914, 132.

105.

Napomena. *Naše kolo*, 2/1914., 189–192.

1915.

106.

»Gospodar svijeta« (roman R. H. Bensona). Literarna studija. *Hrvatska prosvjeta*, 2/1915., 145–149, 288–292.

107.

Elegije. *Hrvatska prosvjeta* 2/1915., 3–4.

108.

Žeromski. *Hrvatska prosvjeta*, 2/1915., 374–376.

1916.**109.**

Ljudi naših dana. Esej o suvremenom hrvatskom romanu. *Hrvatska prosvjeta*, 3/1916., 205–213.

1917.**110.**

Sjevernjaci. Uz nekoliko knjiga. *Hrvatska prosvjeta*, 4/1917., 11–16.

111.

Ludi naših dana. Esej o suvremenom hrvatskom romanu. *Hrvatska prosvjeta*, 4/1917., 81–85, 169–172, 269–274, 321–328.

112.

In memoriam. Pjesnici »Našega kola«. Dragan Augustin Dujmušić. *Vrhbosna*, 31/1917., 3, 32–35.

113.

Dostojevski: Zločin i kazna. *Vrhbosna*, 31/1917., 6/7, 88.

1918.**114.**

Ljudi naših dana. Esej o savremenom hrvatskom romanu. *Hrvatska prosvjeta*, 5/1918., 49–54, 265–271.

115.

Pismo na bojište. *LUČ*, 14/1918., 23–25.

116.

Almanah »Zrno«. *LUČ*, 14/1918., 25–26.

1919.**117.**

Književni pregled. Dvije umjetničke autobiografije: Šimunović, Mladi dani; Bukovac: Moj život. *Jugoslavija*, 1/1919., 28. 6. 1919., 143, 5.

118.

Književni pregled. Milo Mistra. Modri brijeg. Roman iz prošlosti hrvatskog političkog života. *Jugoslavija*,² 1/1919., 7. srpnja, 150, 8(?).

119.

Književni pregled (Djela Vladimira Nazora, sv. I. – V.; Antun Barac, Vladimir Nazor; U. Donadini, Kamena s ramena). *Jugoslavija*, 1/1919., ?.

120.

Iskrena riječ. *Jugoslavija*, 1/1919., 23. 9. 1919., 1.

121.

Konstatacije. *Jugoslavija*, 1/1919., 10. 11. 1919., 3–4.

122.

Pjesnici »Našeg kola«. Roman Tieck. In memoriam. *Zrno*, 1/1919., 107–121.

123.

Bourgetovi romani. *Život (Sarajevo-Zagreb)*, 1/1919.–1920., 1, 8–12.

124.

Marijina kongregacija i katoličke organizacije. *Vrhbosna*, 33/1919., 10/11, 105.

1920.**125.**

»Đakon Bogorodičine crkve«. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 5–12.

126.

Ombra di Dante. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 23.

127.

Knjiga o ludom Gohi. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 23–25.

128.

Pjesnici »Našeg kola«. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 25–27.

129.

Studije i feljtoni. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 27–28.

130.

Preuzimajući uredništvo. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 32.

² Utvrđeno prema preslikama članaka u osobnoj ostavštini Lj. Marakovića. U bazama podataka NSK u Zagrebu, Skupnog kataloga hrvatskih knjižnica te nacionalnih i sveučilišnih knjižnica u susjednim zemljama nije nađen dnevni list s tim imenom u spomenutom razdoblju koji je izlazio u Sarajevu pa daljnja pretraga za sada nije moguća.

131.

Evolucija književnih vrsta. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 33–35.

132.

R. H. Benson. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 67–68.

133.

Nova lirika. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 70–73, 120–124.

134.

Kosmopolitski roman. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 74–76.

135.

Koncerti. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 126–127.

136.

»Moj dnevnik«. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 146.

137.

Verner von Heidenstam. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 146–147.

138.

Agnes Guenther. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 147–148.

139.

Autobiografije. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 148–150.

140.

Mlada lirika. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 181–182.

141.

Nove knjige. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 218–219.

142.

Obećana zemlja. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 243–244.

143.

Dva anahronizma. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 245–246.

144.

Moderne francuske pripovijetke. *Hrvatska prosvjeta*, 7/1920., 246.

145.

Drugo veče intimne češke muzike. *Narodna politika*, 3/1920., 51, 3.

146.

Koncerat Jure Tkalčića. *Narodna politika*, 3/1920., 56, 3.

147.

Prvi klavirski koncerat Svetislava Stančića. *Narodna politika*, 3/1920., 63, 3.

148.

Gostovanje u Narodnom kazalištu (Cavalleria Rusticana). *Narodna politika*, 3/1920., 63, 3.

149.

Treći koncerat filharmonije kazališnog orkestra. *Narodna politika*, 3/1920., 66, 3.

150.

Gostovanje u Narodnom kazalištu (Ada Poljakova). *Narodna politika*, 3/1920., 70, 3.

151.

Drugi klavirski koncert Svetislava Stančića. *Narodna politika*, 3/1920., 76, 3.

152.

Gostovanje u Narodnom kazalištu (Pikova dama). *Narodna politika*, 3/1920., 76, 3.

153.

Narodno kazalište (Opera / Ana Poljakova; Don Juan /). *Narodna politika*, 3/1920., 86, 2.

154.

Koncerat Sadoven-Skupjevski. *Jadran (Split)*, 2/1920., 183, 2.

155.

Koncerat Sadoven-Skupjevski. *Narodna politika*, 3/1920., 88, 2.

156.

Gostovanje u Narodnom kazalištu (Tosca). *Narodna politika*, 3/1920., 91, 3.

157.

Boris Godunov. *Narodna politika*, 3/1920., 98, 3.

158.

Slikarska izložba Tymczyszyn-Petrović. *Narodna politika*, 3/1920., 109, 2.

159.

Narodno kazalište (La Boheme). *Narodna politika*, 3/1920., 179, 3.

160.

Ljubice (almanah). *Narodna politika*, 3/1920., 180, 2.

161.

Koncerat Jana Smeterlinga. *Narodna politika*, 3/1920., 183, 3.

162.

More (Lhotkina muzička vizija). *Narodna politika*, 3/1920., 209, 2

163.

Koncerti. *Narodna politika*, 3/1920., 218, 2.

164.

Koncerti. *Narodna politika*, 3/1920., 227, 2.

165.

Glasovirsko veče Arkadija Ugričića-Trebinskoga. *Narodna politika*, 3/1920., 227, 3.

166.

Uzdački dan. *Narodna politika*, 3/1920., 239, 2.

167.

Prvi svibnja. *Pučka sloboda*, 1/1920., 1, 2.

168.

Kako smo ga mi đaci vidjeli. *Zora-LUČ*, 23(16)/1920.–1921., 5, 117–120.

169.

Kult nakaznosti u modernom društvu. *Ženska misao*, 2/1920., 5/6, 76–77.

1921.**170.**

Mahničeva kritika hrvatske književnosti. *Čas*, 15/1921., 193–204.

171.

Romani. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/1, 19–23

172.

Suton idola. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/1, 30–31.

173.

Usvajamo. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/1, 31–32.

174.

Moderna slovenska kultura. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/2, 50–51.

175.

Ljubomir Nedić. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/2, 51–52.

176.

Mistički val. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/2, 63–64.

177.

Protiv Antikrista. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/3, 91–93.

178.

Sedmica katoličkih pisaca. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/3, 93.

179.

Walt Witman. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/4, 120–122.

180.

Knjige novela. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/6, 170–174.

181.

Bogoborac Gogolj. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/6, 190–191.

182.

Nevidljivo svjetlo. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/6, 191–192.

183.

Dante katolik. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/7, 224.

184.

Knjige novela. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/9–10, 288–293.

185.

Intelektualni život. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/9–10, 304–306.

186.

Naši prevodi. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/9–10, 306–309.

187.

Uz umjetničke izložbe. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., I/9–10, 313–315.

188.

Pregled književnosti. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/1, 337–342.

189.

Mladost. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/1, 346–347.

190.

Osvit. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/1, 350–352.

191.

Chesterton. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/2, 379.

192.

Za mrtvim »neprijateljem«. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/3–4, 431–432.

193.

Veliki uzor. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/5–6, 433–436.

194.

Jugoslavija. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/7, 520.

195.

Povodom Danta. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/7, 527–528.

196.

Golubovi. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/8, 555.

197.

Salve Regina. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/8, 555–556.

198.

Uz prevod Verlainea. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/8, 557.

199.

Garcia Moreno (ekvadorski predsjednik). *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/8, 557–559.

200.

Smjerovi drame. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/9–10, 575–580.

201.

Literarna politika. *Hrvatska prosvjeta*, 8/1921., II/9–10, 593–597.

202.

Pax Romana. *LUČ*, 17/1921.–1922., 9/10, 251–254.

203.

Mozartova čarobna frula. *Narodna politika*, 4/1921., 16, 3.

204.

Osip Dymov: »Nju«. *Narodna politika*, 4/1921., 208, 2.

205.

Šeprtlja. Komedija Bernarda i Godfernauxa. *Narodna politika*, 4/1921., 228, 3–4.

206.

Donizettijev Don Pasquale. *Narodna politika*, 4/1921., 237, 2.

207.

Vučina. *Narodna politika*, 4/1921., 257, 2–3.

208.

Koncerat Strozzi-Pečić. *Narodna politika*, 4/1921., 263, 4.

209.

Panna Maliczewska. *Narodna politika*, 4/1921., 279, 2.

210.

Gospodar svoga srca. *Narodna politika*, 4/1921., 285, 2.

1922.**211.**

Seljačko djevojčice – junakinja i svetica. *Danica, koledar svetojeronimskoga društva za godinu 1922.*, 84–87.

212.

Smjerovi drame. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 1, 12–17; 15/16, 348–355; 17/18, 403–410.

213.

Župna crkva u Krašiću. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 1/2, 35–38.

214.

»Susreti« Antuna Matasovića. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 3/4, 69–73; 5/6, 112–118.

215.

Aseneta. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 5/6, 136–137.

216.

Jedan novelista. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 5/6, 137–138.

217.

Union Catholique d' Etudes Internationalites. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 11/12, 241–246.

218.

Katolička književnost u Belgiji. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 17/18, 422–423.

219.

Kraj romantične Italije. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 17/18, 425–427.

220.

S njemačkog putovanja. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 19/20, 445–452; 21/22, 503–503–516; 23/24, 562–569.

221.

Giovanni Papini. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 19/20, 474–476.

222.

Richard v. Kralik. *Hrvatska prosvjeta*, 9/1922., 21/22, 526–528.

223.

Božićna igra. *Narodna politika*, 5/1922., 5, 4.

224.

Svečana predstava Moliereova »Građanina plemića« u Narodnom kazalištu. *Narodna politika*, 5/1922., 12, 2.

225.

Dva pjevačka koncerta. *Narodna politika*, 5/1922., 12, 3.

226.

Jutarnji koncerat. *Narodna politika*, 5/1922., 24, 4.

227.

Dva jutarnja koncerta. *Narodna politika*, 5/1922., 29, 3–4.

228.

Zagrebačko polugradsko kazalište. *Narodna politika*, 5/1922., 29, 3.

- 229.**
Dva jutarnja koncerta. *Narodna politika*, 5/1922., 29, 3.
- 230.**
Koncerat Kola. *Narodna politika*, 5/1922., 34, 4.
- 231.**
XVI. jutarnji koncerat, *Narodna politika*, 5/1922., 34, 4.
- 232.**
Crvenkapica, *Narodna politika*, 5/1922., 37, 3.
- 233.**
Dvije Francuske. *Narodna politika*, 5/1922., 40, 2.
- 234.**
Veče pjesama i arija, *Narodna politika*, 5/1922., 57, 4.
- 235.**
Blagovijest. *Narodna politika*, 5/1922., 61, 3–4.
- 236.**
Veče pjesama i arija. *Narodna politika*, 5/1922., 57, 4.
- 237.**
Muzika (nekoliko vijesti). *Narodna politika*, 5/1922., 64, 2–3.
- 238.**
O koncertima u Zagrebu. *Narodna politika*, 5/1922., 64, 3.
- 239.**
Teatar marioneta. *Narodna politika*, 5/1922., 68, 2.
- 240.**
Narodno kazalište. »Snijeg« Stan. Przybyszewskoga. »Glupi Jakob« – o dačkim predstavama. *Narodna politika*, 5/1922., 75, 2–3.
- 241.**
Razgovori s jednim urednikom (ili bolje: Razgovor urednika s publikom). *Narodna politika*, 5/1922., 86, 5–6.
- 242.**
»Svadba«. *Narodna politika*, 5/1922., 105, 2–3
- 243.**
Svečana predstava Moliereova »Građanina plemića« u Narodnom kazalištu. *Narodna politika*, 5/1922., 105, 2–3.
- 244.**
Narodno kazalište. Baletno veče: »Gušćarica«. *Narodna politika*, 5/1922., 120, 2.

245.Narodno kazalište. *Narodna politika*, 5/1922., 134, 3.**246.**»Istočni grijeh«. *Narodna politika*, 5/1922., 136, 2.**247.**Narodno kazalište. »Cezar i Kleopatra«. *Narodna politika*, 5/1922., 144, 2.**248.**Kraj dramske sezone. *Narodna politika*, 5/1922., 152, 2–3.**249.**Restauracija crkve sv. Marije u Zagrebu. *Narodna politika*, 5/1922., 172, 4.**250.**Novi radovi g. M. Rašice. *Narodna politika*, 5/1922., 215, 2–3.**251.**Početkom kazališne sezone. *Narodna politika*, 5/1922., 222, 2–3.**252.**Umjetnost (nekoliko vijesti). *Narodna politika*, 5/1922., 229, 2–3.**253.**Narodno kazalište. »Graničari«. *Narodna politika*, 5/1922., 246, 3–4.**254.**Umjetničke izložbe. XV. proljetni salon. *Narodna politika*, 5/1922., 246, 4.**255.**Miroslav Krleža: »Golgota«. *Narodna politika*, 5/1922., 251, 2–3.**256.**Uz gostovanje Hudožestvenog teatra. *Narodna politika*, 5/1922., 258, 3–4; 260, 2.**257.**Oproštaj Moskovskog umjetničkog kazališta. *Narodna politika*, 5/1922., 263, 4.**258.**»Zima«. Izložba slika. *Narodna politika*, 5/1922., 263, 4.**259.**Narodno kazalište. Nušićev »Običan čovjek«. *Narodna politika*, 5/1922., 274, 4.**260.**Francuska i jugoslavenski katolici. *Narodna politika*, 5/1922., 290, 3–4.**261.**Violinski koncert Vaše Prihode. *Narodna politika*, 5/1922., 289, 4.

262.

Predavanje u ruskom literarno-filozofskom društvu. *Narodna politika*, 5/1922., 291, 4.

263.

Uz hrvatsko izdanje (predgovor). U: Th. Mainage, *Svjedoci katoličke obnove*. Knjige katoličkog života, Zagreb, 1922., 3–8.

1923.

264.

Ekspresionizam u Hrvatskoj. *Čas (Ljubljana)*, 17/1923., 287–304.

– Prvotno objavljeno u *Slovenske Pohl'ady*, tri broja 1922., Matica slovačka, Turč. Sv. Martina (izvor: nav. čl., bilješka na str. 287.)

265.

Obnova kršćanskoga života po Euharistiji. *Euharistijski kongres u Zagrebu 18.–19. VIII. 1923.*, 164–168.

266.

Uz »Golgotu« Miroslava Krleže. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 1, 21–27.

267.

Zdenka Marković, Kuća u snijegu. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 3, 150.

268.

Josip Kosor, U Cafe du Dome. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 3, 150–151.

269.

Vladimir Nazor: Niza od koralja. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 3, 151.

270.

Vladimir Nazor: Legenda o Sv. Hristoforu. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 3, 151–152.

271.

Naši saradnici: Venny. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 4, 184–188.

272.

Niko Bartulović, Bijedna Mara. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 4, 197–198.

273.

Ivo Vojnović, Maškarate ispod kuplja. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 4, 198.

274.

Vladimir Nazor, Carmen vitae. Antologija. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 4, 198.

275.

Ivan Pregelj, Plebanus Ioannes. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 4, 199.

276.

Henri Suso. Le petit Livre de l'Amour. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 4, 199.

277.

A. M. Goichon, Ernest Psichari. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 4, 199–200.

278.

Naši saradnici: Ilija Jakovljević. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 5, 243–246.

279.

Dr. Josef Leo Seifert. Literaturgeschichte der Cehoslovaken, Suedslawen und Bulgaren. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 5, 246–247.

280.

Narcis Jenko, Razlomci. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 5, 247–248.

281.

Dinko Šimunović, Porodica Vinčić. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 7, 343–344.

282.

Jela Spiridonović-Savić, Pergamenti. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 7, 344.

283.

Nemoralni vijek. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 9, 436.

284.

Štampa o »Žrtvi Abrahamovoj«. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 9, 436–438.

285.

Josip Kosor, Razvrat. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 9, 439.

286.

In memoriam M. Ogrizović. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 10, 484–485.

287.

Naši prevodi. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 11, 534.

288.

Dramska sezona. *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 11, 534–536.

289.

Ars sacra, *Hrvatska prosvjeta*, 10/1923., 11, 536.

290.

Božo Lovrić: »Sin«. *Narodna politika*, 6/1923., 1, 2–3.

291.

Produkcija glumačke škole. *Narodna politika*, 6/1923., 7, 4.

292.

Diletantske predstave. *Narodna politika*, 6/1923., 13, 2–3.

- 293.**
Koncerti u glazbenom zavodu. *Narodna politika*, 6/1923., 24, 4.
- 294.**
Narodno kazalište. Koncerti. *Narodna politika*, 6/1923., 28, 2–3.
- 295.**
Narodno kazalište. Koncerti. Igra maturantica. *Narodna politika*, 6/1923., 28, 2–3.
- 296.**
Narodno kazalište. B. Katerwa: »Prolaznik«. *Narodna politika*, 6/1923., 46, 2–3.
- 297.**
Koncerti. *Narodna politika*, 6/1923., 46, 4.
- 298.**
Teatar marioneta. *Narodna politika*, 6/1923., 47, 4.
- 299.**
Putovi i narodi. O Orient-Expressu. *Narodna politika*, 6/1923., 53, 2–3.
- 300.**
Mea culpa. *Narodna politika*, 6/1923., 58, 4.
- 301.**
Koncerti. *Narodna politika*, 6/1923., 59, 2.
- 302.**
Narodno kazalište. »Firentinski šešir«, »Striborova šuma«. *Narodna politika*, 6/1923., 64, 3.
- 303.**
Koncerat »Lisinskoga«. *Narodna politika*, 6/1923., 69, 4.
- 304.**
Izložba društva za sveudiljno klanjanje. Igrokaz »Život Sv. Jelene«. *Narodna politika*, 6/1923., 71, 3–4.
- 305.**
Katolički život u Francuskoj. *Narodna politika*, 6/1923., 74, 3–4.
- 306.**
Predavanje o Franceskoj. *Narodna politika*, 6/1923., 75, 6.
- 307.**
Premijera Begovićeve »Svadbenog ljeta«. *Narodna politika*, 6/1923., 76, 7.
- 308.**
Diletantske predstave. *Narodna politika*, 6/1923., 77, 6.

309.

»Peer Gynt«. *Narodna politika*, 6/1923., 78, 2.

310.

Teatar marioneta u Jeronimskoj dvorani. Meloplastičko veče; Shakespeare: »Kralj Rikard« u hrv. prijevodu. Narodno kazalište. *Narodna politika*, 6/1923., 80, 4–5.

311.

Narodno kazalište. Četiri aktovke. *Narodna politika*, 6/1923., 85, 5.

312.

Prikazivanje »Žrtve Abrahamove«. *Narodna politika*, 6/1923., 93, 3–4.

313.

Lenormand: »Promašeni životi«. *Narodna politika*, 6/1923., 99, 2–3.

314.

»Batuelova djeca«. *Narodna politika*, 6/1923., 100, 3.

315.

Izvedba »Rikarda III.«. *Narodna politika*, 6/1923., 103, 3–4.

1924.**316.**

O »Vučjaku«. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 1, 28–37.

317.

Vladimir Nazor, Paun. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 1, 47.

318.

Djela Johanna Jörgensena, Gospa od Danske. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 1, 47–48.

319.

Korisni pothvat. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 1, 48.

320.

Dr. Velimir Deželić. O šezdesetogodišnjici. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 2, 76–80.

321.

Ivana Brlić-Mažuranić, *Knjiga omladini*; Jagoda Truhelka, *Pipa i Pipo*. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 2, 95–96.

322.

A. G. Matoš, *Pjesme*. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 2, 96.

323.

Laza Kostić, *Antologija*. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 2, 96.

324.

Glose o kazalištu. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 4, 180–183; 6, 238–239.

325.

Byron. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 4, 188–190.

326.

Anketa o kinu. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 6, 239–240.

327.

Rad A. Allingera. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 6, 287–288.

328.

Ksaver Šandor Gjalski, Ljubav lajtnanta Milića i druge pripovijetke. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 7, 335.

329.

Franjo Marković, Kohan i Vlasta, Dom i svijet. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 7, 335–336.

330.

Đuro Arnold, Izabrane pjesme. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 7, 335.

331.

O katoličkoj literaturi. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 8/9, 397–398.

332.

Obnova Marulića. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 8/9, 398–399.

333.

Gubici. U povodu smrti I. Poljaka i J. Hranilovića. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 8/9, 399–400.

334.

Prvi mjesec kazališta. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 10, 446–447.

335.

Anatole France. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 10, 447–448.

336.

Dr. Velimir Deželić, Hrvatske slave sjaj. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 11, 493–494.

337.

Henrik Sienkiewicz. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 11, 493.

338.

Petar Grgec, Stare slave djedovina. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 11, 494.

339.

Narodno kazalište. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 11, 494–496.

340.Umjetničke izložbe. *Hrvatska prosvjeta*, 11/1924., 11, 496.**341.**Naša književnost. *LUČ*, 20/1924.–1925., 9/10, 253–255.**342.**Dragan Augustin Dujmušić. *LUČ*, 20/1924.–1925., 9/10, 390–395.**343.**Premijere u Narodnom kazalištu. *Narodna politika*, 7/1924., 2, 3.**344.**Narodno kazalište. Premijere. *Narodna politika*, 7/1924., 6, 3–4.**345.**Diletantska predstava. Zvavi Pija IX. *Narodna politika*, 7/1924., 6, 6.**346.**Narodno kazalište. Hudožestvena sedmica – »Veličajni rogonja«. *Narodna politika*, 7/1924., 9, 3–4.**347.**Narodno kazalište. »Sumnjivo lice«. »Mandragola«. *Narodna politika*, 7/1924., 13, 3.**348.**Diletantska predstava. *Narodna politika*, 7/1924., 13, 3–4.**349.**Narodno kazalište. Gostovanje beogradskog Narodnog pozorišta. *Narodna politika*, 7/1924., 14, 3–4.**350.**Narodno kazalište. T. Strozzi: »Zrinski«; »Charly« i »Vinograd Gospodnji«. Gostovanje Labanova plesnog kazališta iz Hamburga. *Narodna politika*, 7/1924., 22, 3–4.**351.**Narodno kazalište. Konac sezone. *Narodna politika*, 7/1924., 26, 3–4; 28, 3–4.**352.**Diletantske predstave. *Narodna politika*, 7/1924., 28, 4.**353.**Početak dramske sezone. *Narodna politika*, 7/1924., 41, 3–4.**354.**Narodno kazalište. B. Shaw: »Đavlov učenik«; M. S. Maugham: »Krug«. *Narodna politika*, 7/1924., 43, 4.

355.

Narodno kazalište. Šalom Aš: »Bog osvete«; Šekspir: »Na Tri kralja«; Andrejev: »Mi-sao«. *Narodna politika*, 7/1924., 48, 3–4.

356.

Narodno kazalište. Fr. Langer: »Deva kroz ušicu igle«; M. Begović: »Božji čovjek«. *Narodna politika*, 7/1924., 52, 3–4.

1925.

357.

Die wissenschaftliche Tätigkeit in Kroatien. *Der Morgen*, 3/1925., 591, 8.

358.

Kriza književnosti. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 1, 3–6.

359.

Novi pripovjedači. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 1, 29–30; 2, 53–54; 3, 77–78; 4, 101–102; 8/9, 206–207.

360.

Porota za podjeljenje Demetrove nagrade. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 1, 31–32.

361.

Književnost i život. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 2, 39–40.

362.

Narodno kazalište. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 2, 55–56

363.

Dva belgijska slikara. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 2, 78–79.

364.

Umjetnička kronika. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 2, 79; 11, 256.

365.

Prikazanje o Sv. Pafnuciju. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 4, 93–97.

366.

Problemi inscenacije. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 4, 104.

367.

Korisni pothvati. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 5, 125–126.

368.

Radovi Đure Skarpe. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 6, 139–141; 7, 176.

369.

Michelangelo Buonarroti. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 7, 174.

370.

Meštrović i religiozna umjetnost. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 7, 176.

371.

Uz pjesme Dragutina M. Domjanića. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 8/9, 179–181.

372.

Dječje knjige. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 10, 228.

373.

Smjerovi njemačke književnosti. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 10, 228.

374.

Narodno kazalište u Zagrebu. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 10, 229–230.

375.

Prikazivanje muke Isusove u Koprivnici. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 11, 233–237.

376.

Lirika. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 11, 255–256.

377.

Umjetnička kronika. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 11, 256.

378.

Za božićni sto. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 11, 256.

379.

Knjige za omladinu. *Hrvatska prosvjeta*, 12/1925., 12, 279.

380.

Uvod u hrvatsku književnost XIX. vijeka. *LUČ*, 21/1925.–1926., 5, 6–7; 6/7, 10; 8, 4; 10, 6; 12/13, 8–9; 14, 5–6; 16, 6; 17/18, 9.

381.

Prvo uredništvo »Luči«. *LUČ*, 21/1925.–1926., 12/13, 6–8.

382.

Za uzorima. *LUČ*, 21/1925.–1926., 15, 5–6.

383.

U doba zabava. *Mladost*, 5/1925., 2, 35–38.

384.

Narodno kazalište. Đuro Dimović: »Baš Čelik«; Dario Nicodemi: »Scampolo«; Jubilej g. H. Nučića. *Narodna politika*, 8/1925., 10, 3–4.

385.

Narodno kazalište. Calderon: »Gospoda đavolice«; B. Winaver: »Knjiga o Jobu«. *Narodna politika*, 8/1925., 13, 4.

386.

Kriza diletantskih igara. *Narodna politika*, 8/1925., 15, 4.

387.

Svečana orlovska akademija. *Narodna politika*, 8/1925., 22, 4.

388.

Krleža: »Michelangelo Buonarroti«. *Narodna politika*, 8/1925., 23, 3–4.

389.

Sezona crkvene muzike. *Narodna politika*, 8/1925., 24, 4.

390.

Narodno kazalište. Dovršetak dramske sezone: »Pirovanje« od M. Dimitrijevića; »Sveta Ivana« od Bern. Shawa. *Narodna politika*, 8/1925., 29, 3–4.

391.

Narodno kazalište. Tito Strozzi: »Ecce homo«. *Narodna politika*, 8/1925., 41, 3.

392.

Narodno kazalište. Lenormand: »Čovjek koji se hrani snovima«; Brezovački: »Diogenes«. *Narodna politika*, 8/1925., 46, 3.

393.

Narodno kazalište. J. Freundreich: »Crna kraljica«; Moser: »Knjižničar«. *Narodna politika*, 8/1925., 52, 3.

394.

Na izvor! *Izvor. List trezvenjačkog pokreta Svete vojske*, 1/1925., 1, 1.

395.

Prvi svibnja. *Požeške novine*, 4/1925., 18, 1.

1926.

396.

Čitanka za hrvatske katoličke škole u Americi za V. i VI. razred (formalno je autor Nikola Maraković), Zagreb, 1926.

397.

Die kathol. Literaturbewegung in Kroatien. *Der Gral*, 20/1926., 12.

398.

Carstvo priče. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 1, 10–12; 2, 30–35.

399.

Narodno kazalište. Jubilarne predstave. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 1, 21–22.

400.

Novi pripovjedači. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 1, 22–23; 4, 93–94.

401.

Početak umjetničke sezone. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 2, 27–28.

402.

Narodno kazalište. »Siromah pod stepenicama«. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 2, 48.

403.

Izložbe. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 3, 55; 4, 75, 79, 81–82, 87–88, 96; 5, 109, 113, 117.

404.

Pjesnici. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 4, 94–95; 5, 117–118; 7/8, 171–172; 11, 242–243.

405.

Kozmički žongleri. *Hrvatska prosvjeta* 13/1926., 5, 117.

406.

Lodewijk Schelfhout. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 6, 123, 127, 129, 133; 7/8, 173–174.

407.

»Za svojom zvijezdom« – M. P. Miškina. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 9, 197–198.

408.

»Knjižica stihova«. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 9, 198.

409.

Novo djelo Henri Gheona. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 9, 198.

410.

Knjižnica stilova. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 9, 198.

411.

»Jedra«. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 9, 198–199.

412.

Narodno kazalište. Novosti domaćeg repertoara. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 9, 199–200.

413.

Za pučku pozornicu. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 9, 200.

414.

Knjiga o Šenoi. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 10, 220–221.

415.

»Škorpion« od J. Kulundžića. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 10, 221–222.

416.

Berlinska kazališta. *Hrvatska prosvjeta*, 13/1926., 10, 222–224.

417.

Napomena. U: A. Aliger i Lj. Maraković: *Ibrišimovićeva smrt. Dramska slika*. Pučko pozorište. Brošura HKNS, izdanje HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1926., 7–8.

418.

U osvit Franjine godine. *LUČ*, 22/1926.–1927., 1, 7.

419.

Njemački đučki pokret. *LUČ*, 22/1926.–1927., 2, 5–7.

420.

Srž mladoga Franje. *LUČ*, 22/1926.–1927., 2, 13.

421.

Za našu ekspanziju. *LUČ*, 22/1926.–1927., 8, 135–136.

422.

Književni prikaz. (Metodska uputa za rad.). *LUČ*, 22/1926.–1927., 14/15, 259–261.

423.

Diletantske predstave. *Narodna politika*, 9/1926., 3, 5–6.

424.

Hrvatsko kazalište. M. Begović: »Pustolov pred vratima«. *Narodna politika*, 9/1926., 5, 4–5.

425.

Hrvatsko kazalište. Henri Gheon: »Siromah pod stepenicama«. *Narodna politika*, 9/1926., 7, 4–5.

426.

Diletantska pozornica. »Sakriveni dragulj«. *Narodna politika*, 9/1926., 11, 3–4.

427.

Hrvatsko kazalište. Šekspir: »Mnogo vike ni za što«; Andrejev: »Dani života«. *Narodna politika*, 9/1926., 14, 3–4.

428.

Diletantska pozornica. »Prikazivanje križnog puta«. *Narodna politika*, 9/1926., 14, 4.

429.

Hrvatsko kazalište. J. Romain: »Knock ili triumf medicine«; Gostovanje hudožestvenika i plesne grupe Hezneral-Luksenburg. *Narodna politika*, 9/1926., 17, 3–4.

430.

Pučko kazalište. *Narodna politika*, 9/1926., 17, 4.

431.

Hrvatsko kazalište. K. Mesarić: »Kozmički žongleri«; »Prigorska svadba«. *Narodna politika*, 9/1926., 18, 3.

432.

Hrvatsko kazalište. S. Vrtar: »Majka zemlja«; P. Petrović: »Zemlja«; K. Sloboda: »Za čajnim stolićem«. *Narodna politika*, 9/1926., 23, 3–4.

433.

Diletantska pozornica. *Narodna politika*, 9/1926., 23, 4.

434.

Narodno kazalište. Uvod u dramsku sezonu. *Narodna politika*, 9/1926., 48, 4.

1927.**435.**

Književni vidici. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1927., 1, 4–6.

436.

Novi pripovjedači. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 1, 18–19; 3, 66; 7/8, 169–170.

437.

Kćerka F. M. Dostojevskoga o svom ocu. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 1, 20–21.

438.

Dječak s Une. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 1, 21–22.

439.

Na rub Kranjčevićevih pjesama. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 2, 25–29; 3, 63–65.

440.

Atentat. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 2, 42.

441.

Tri knjige o Istri. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 2, 43–45.

442.

Za valjanu pučku knjigu. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 2, 46.

443.

Pavao među Židovima. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 2, 46–47.

444.

Oko Demetrove nagrade. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 2, 48.

445.

Nova djela H. Gheona. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 3, 70–71.

- 446.**
Knjige za djecu. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 3, 71–72.
- 447.**
V suncu i senci. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 4, 90.
- 448.**
»Pod suncem sotone«. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 4, 92–93.
- 449.**
Slike križnog puta. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 4, 93–95.
- 450.**
Dramska sezona. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 4, 95–96.
- 451.**
Bilješke: O jugoslavensko-njemačkim kulturnim odnosima; O primjedbi Srpskog književnog glasnika, *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 4, 96.
- 452.**
»Božji sirotan«. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 5, 115–116.
- 453.**
Maska i kadionica. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 5, 119–120.
- 454.**
Pjesma o četiri arkanđela. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 7/8, 145–149.
- 455.**
Scrittori jugoslavi. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 7/8, 174–175.
- 456.**
Zapisci dijaka Božidara. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 9, 194–195.
- 457.**
Forsyte saga i njezini nastavci. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 9, 199–200.
- 458.**
»Gospodin Rafo«. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 10, 218–219.
- 459.**
Današnja književnost. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 10, 222–223.
- 460.**
»Grozdanin kikot«. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 10, 222.
- 461.**
Dramska sezona. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 10, 223–224.

462.

Roman o sv. Ćirilu. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 11, 242–243.

463.

Sudetina ostavština. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 11, 244–245.

464.

Prilog za književnu povijest. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 11, 248.

465.

Lirika. *Hrvatska prosvjeta*, 14/1927., 12, 269–272.

466.

Iza ekspresionizma. Pokušaj bilanse. *Hrvatsko kolo*, 8/1927., 341–350.

467.

Za školu i za život. *LUČ*, 23/1927.–1928., 1, 14–16.

468.

Petar Grgec, Gospodin Rafo. *LUČ*, 23/1927.–1928., 1, 24.

469.

Štefa Jurkić, Legenda u bojama i druge priče i pripovijetke. *LUČ*, 23/1927.–1928., 1, 24.

470.

Dr. fra Karlo Eterović, Fra Filip Grabovac. *LUČ*, 23/1927.–1928., 1, 24–25.

471.

Današnja omladina u Engleskoj. *LUČ*, 23/1927.–1928., 2, 8–11; 4, 119–123.

472.

Koje zvanje da odaberem? *LUČ*, 23/1927.–1928., 3, 84–85.

473.

Henry Bordeaux. St. Francois de sales es notre (son!) coeur de clair (chair!). Avec un portrait, Paris, Plon. *LUČ*, 23/1927.–1928., 3, 97.

474.

Les caracteres de ce temps. *LUČ*, 23/1927.–1928., 3, 97.

475.

Renee Zeller, Le Bienheureux Henri Suso. Paris, Librairie de l'Art catholique. *LUČ*, 3/1927.–1928., 4, 126–127.

476.

Josip Strzygowski, Starohrvatska umjetnost. Zagreb 1927. Izdanje »Matice hrvatske«. *LUČ*, 23/1927.–1928., 5, 158–159.

477.

Louis Bertrand, Sainte Therese. Paris. A. Fayard. *LUČ*, 23/1927.–1928., 5, 158–159.

478.

Albrecht Dürer (400.–godišnjica smrti, 6. travnja 1528.). *LUČ*, 23/1927.–1928., 6, *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 3, 51, 53, 57, 61, 71–72.

479.

Značenje Liginih tečajeva. *LUČ*, 23/1927.–1928., 8, 233–234.

480.

Igra i život. *Mladost*, 8/1927.–1928., 1, 8–9; 4, 113–115; 7/8, 230–231.

481.

Hrv. kaz. Predstava učenika Glumačke škole. An-Ski: »Dybuk«. *Narodna politika*, 10/1927., 5, 2–4.

482.

Narodno kazalište. Produkcija glumačke škole. *Narodna politika*, 10/1927., 17, 2–3.

483.

Narodno kazalište. Serija dramskih premijera. *Narodna politika*, 10/1927., 34, 5.

484.

Narodno kazalište. Kosor: »Pomirenje«. *Narodna politika*, 10/1927., 69, 2–3.

485.

Narodno kazalište. Noviteti. *Narodna politika*, 10/1927., 88, 3–4; 90, 3–4.

486.

Đalski. *Srpski književni glasnik*, 21/1927., 5, 346–349. [ćir].

1928.

487.

Novi »Đački vjesnik«. *Đački vjesnik*, 10/1928., 3, 1.

488.

U slavu Albrechta Dürera prilikom jubilarne izložbe u zagrebačkoj Sveučilišnoj biblioteci. *Grafička revija*, 6/1928., 5/6, 80–83.

489.

Uz 60. godišnjicu Društva Sv. Jeronima. *Grafička revija*, 6/1928., 11/12, 243–244.

490.

Umjetnička izložba. *Grafička revija*, 6/1928., 11/12, 244–245.

491.Novo djelo Sigride Undset. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 1, 18–20.**492.**Val dramatike. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 1, 20–23; 2, 46–47.**493.**»Sveti Ignjatije«. Tragedija u tri čina od Đure Dimovića. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 1, 23–24.**494.**Novi roman G. Bernanosa. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 2, 44–46.**495.**»Od zore do mraka«. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 3, 66–67.**496.**Studija o Gjalskom. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 3, 67–69.**497.**Čudne siluete. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 3, 69.**498.**Pjesnik okružen pričama. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 4, 91–92.**499.**Nove pripovijetke S. Miličića. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 4, 92–93.**500.**Uz Andersenove priče. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 4, 93–94.**501.**Uz »Riječi srca«. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 5, 118–119.**502.**Isidor Poljak. In piam memoriam. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 6, 121–126.**503.**Dva kršćanska umjetnika. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 6, 123–127, 131, 135, 142–144.**504.**Dva kršćanska umjetnika. *List Dubrovačke biskupije*, 28/1928., 6/7, 58–59.**505.**Kamila Lucerna. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 6, 138–139.**506.**Nova pojava iz švedske književnosti. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 6, 141–142.

507.

Romani našeg vremena. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 7/8, 170–176.

508.

Milan Pavelić. Iz niza »Pjesnici našeg kola«. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 9, 189–193.

509.

Književna uloga jeronimskih pisaca. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 9, 195–196.

510.

Knjiga o Dušici. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 9, 199–200.

511.

Prva izložba Kluba likovnih umjetnica. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 10, 203, 206–207, 209, 211, 213, 215, 217–219, 223–224.

512.

Književna kritika. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 10, 219–221; 11, 244–246.

513.

Forsyte saga je svršena. *Hrvatska prosvjeta*, 15/1928., 12, 267–268.

514.

»U agoniji«. *Hrvatska prosvjeta*, 15/ 1928., 4, 94–96.

515.

Nazorove životne priče. Vladimir Nazor: Priče s ostrva, iz grada i sa planine. *Hrvatska revija*, 1/1928., 1/2, 192–194.

516.

Seljačka književnost. Pokušaj ocjene njezinih uspjeha i problema. *Hrvatsko kolo*, 9/1928., 182–192.

517.

Za našu katoličku književnost. *Katolički list*, 79/1928., 51, 653–654.

518.

Uvod u hrvatsku književnost XX. vijeka. *LUČ*, 24/1928.–1929., 1, 7–8; 2, 47–48; 4, 124–125; 6, 183–184; 7, 215–216; 8, 260–262; 9/10, 299–300.

519.

Kat. literatura i lit. forme. *LUČ*, 24/1928.–1929., 3, 84–87.

520.

Narodno kazalište. Đuro Dimović: »Sveti Ignjatije«. *Narodna politika*, 11/1928., 5, 3–4.

521.

Narodno kazalište. Gostovanje članova Burgtheatera; Simon Gantillon: »Maja«; »George Dandin«. *Narodna politika*, 11/1928., 18, 2–3.

522.

Narodno kazalište. Gostovanje bečkog »Burgtheatera«; Molnar: »Spiel im Schloss«; Bahr: »Die Kinder«; Goethe: »Iphigenie auf Thauris«. *Narodna politika*, 11/1928., 25, 2–3.

523.

Narodno kazalište. Noćna predstava. De Lorde Bauche: »Dvorac smrti«; Benjamin: »Brbljava svraka«; Gerald-Spitzer: »Samo da hoću«; Proslava Marije Ružičke-Strozzi; Tamara Karsavina i Keith Lester, Baletne večeri. *Narodna politika*, 11/1928., 30, 2–3.

524.

Narodno kazalište: Gostovanje moskovskog židovskog kazališta »Habima«; Ibsenova stogodišnjica (»Sablasti«); Strindberg: »Uskrs«. *Narodna politika*, 11/1928., 37, 2–3.

525.

Zastave se naše viju (o sastanku JKĐ lige). *Narodna politika*, 11/1928., 40, 26.

526.

Narodno kazalište. Porto-Riche: »Zaljubljena«; Dvoržakov »Requiem«; Gostovanja P. Wegenera; Glose o Jonnyu. *Narodna politika*, 11/1928., 53, 2–4.

527.

Narodno kazalište. Prvi mjesec dramske sezone. *Narodna politika*, 11/1928., 133, 2–3.

528.

Narodno kazalište. Dostojevski-Vollmoeller, »Ujakov san«; Šenoa-Begović, »Hrvatski Diogenes«. *Narodna politika*, 11/1928., 156, 3–5.

529.

Narodno kazalište. Dva njemačka gostovanja. *Narodna politika*, 11/1928., 164, 2–3.

530.

Pučko pozorište. Jedna zanemarena grana našega rada. Društvena pozornica. *Narodna politika*, 11/1928., 170, 3–4.

531.

Obnova legende. *Selo i grad*, 1928.–1929., 107–114.

532.

O spisateljici ove knjige. Štefa Jurkić: *Čipke*. HKD Sv. Jeronima, Zagreb, 1928., 127–128.

533.

Predgovor. Cvjetko Škarpa, *Novi stihovi*, s.l., Knjižica Savremeni pjesnici; kolo 1 ; knj. 2, Zagreb, 1928.

1929.**534.**

Novi pripovjedači. Kritičke studije i minijature. Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Jeronimska knjiga 314. Zagreb, 1929., 229. str.

535.

John Henry Newman. *Duhovni život*, 1/1929., 6, 350–355.

536.

Uz »Živu knjigu« mladih junaka i junakinja. *Đački vjesnik*, 11/1929., 1, 2.

537.

»Uskoci« i »Dubravke«. *Đački vjesnik*, 11/1929., 2, 2–3.

538.

Što da rade uskoci i dubravke. *Đački vjesnik*, 11/1929., 3/4, 3.

539.

Što mogu raditi mladi junaci i mlade junakinje? *Đački vjesnik*, 11/1929., 5, 3–4.

540.

Umjetničke izložbe. *Grafička revija*, 7/1929., 2, 57–58.

541.

Oprema i cijena knjige. *Grafička revija*, 7/1929., 2, 58.

542.

»Portreti«. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 1, 19.

543.

Umjetničke izložbe. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 1, 22.

544.

»Vuci«. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 1, 22–24.

545.

Bilješke. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 2, 3. omotna; 4, 3. omotna; 5, 3. omotna; 6, 3. omotna; 9, 3. omotna.

546.

Šarko i njegov gospodar. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 2, 42–44.

547.

»Štefan Golja i njegovi«. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 2, 42.

548.

Gospoda Glembajevi. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 2, 46–47; 3, 67–69.

549.

Nova drama R. Rolanda. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 3, 66–67.

550.

Novi romani. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 5, 113–116; 6, 140–143.

551.

Anegdote o Crnogorcima. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 5, 120.

552.

Roma aeterna. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 5, 97–102, 103, 106–107.

553.

Roman o malom pjevaču. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 6, 139–140.

554.

Radost. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 7/8, 172–173.

555.

Lutka. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 7/8, 175–176.

556.

Biografije. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 9, 195–197.

557.

Priповijetke V. Škurla-Ilijićeve. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 10, 218–220.

558.

Romani B. Lovrića. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 10, 220–221.

559.

Naučni radovi prof. J. Matla. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 10, 221–222.

560.

O Francisu Jammesu. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 11, 242–243.

561.

»Najveći sevap«. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 11, 243–244.

562.

Izložba »Zemlje«. *Hrvatska prosvjeta*, 16/1929., 12, 245.

563.

Roman o Krsti Frankopanu. M. Nehajev, *Vuci*. O četrinstotoj obljetnici smrti Krste Frankopana. *Hrvatska revija*, 2/1929., 1, 75–77.

564.

Knjiga o kardinalu Hauliku. *Hrvatska revija*, 2/1929., 2, 663–664.

565.

Chiarelli, Maska i lice. *Narodna politika*, 12/1929., 14, 5.

566.

Zagorka: »Grička vještica«. *Hrvatska straža*, 1/1929., 50, 5.

567.

Narodno kazalište. Branislav Đ. Nušić: »Gospođa ministarka«. *Hrvatska straža*, 1/1929., 64, 5.

568.

Narodno kazalište. Tito Brezovački: »Matijaš Grabancijaš Dijak«; Leonhard Frank: »Karlo i Ana«. *Hrvatska straža*, 1/1929., 74, 5.

569.

Klabund: X.Y-Z. Igra u tri čina. *Hrvatska straža*, 1/1929., 78, 3.

570.

Nestručna pozornica. Ben Hur. *Hrvatska straža*, 1/1929., 96, 5.

571.

Narodno kazalište. Marcel Pagnol: »Topaze«. *Hrvatska straža*, 1/1929., 101, 5.

572.

Narodno kazalište. Obnova Shakespeareova »Hamleta«. *Hrvatska straža*, 1/1929., 137, 5.

573.

Narodno kazalište. Armound-Gerbidon: »Ljubavna pustolovina«; Molnar: »Olimpija«. *Hrvatska straža*, 1/1929., 141, 5.

574.

Karakteristika današnje generacije. *LUČ*, 25/1929.–1930., 1, 4–5; 2, 53–54; 3/4, 105–108; 5, 148–150; 6/7, 180–181.

575.

Pred dvadeset i pet godina. *LUČ*, 25/1929.–1930., 3/4, 99–100.

576.

U spomen S. S. Kranjčevića. O dvadesetoj godišnjici njegove smrti. *Napredak (kalendar)*, 18/1929., 138–140.

577.

Narodno kazalište. M. Nehajev: »Klupa na mjesočini«. *Narodna politika*, 12/1929., 15, 5.

578.

Narodno kazalište. Shakespeare: »Romeo i Giulietta«. *Narodna politika*, 12/1929., 21, 5.

579.

Narodno kazalište. Gostovanje g. Vladimira Gajdarova i gđe Gzovske: Tolstoj, »Živi leš«; Verneuil, »Gospodin Lamberthier«. *Narodna politika*, 12/1929., 23, 5.

580.

Narodno kazalište. Giulietta gđe E. Gragmanove. Obračun s crkvenim mišem. U spomen pok. Arnosta Grunda. *Narodna politika*, 12/1929., 36, 5.

581.

Narodno kazalište. M. Krleža: »Gospoda Glembajevi«. *Narodna politika*, 12/1929., 42, 6.

582.

Narodno kazalište. Otvorenje Malog kazališta u Frankopanskoj ulici. Prva predstava: »Crna kraljica«. *Narodna politika*, 12/1929., 49, 3–4.

583.

Narodno kazalište. »Žar ptica«; »Na vratima carstva«; »Orgije Hetera«. *Narodna politika*, 12/1929., 56, 5.

584.

Narodno kazalište. Delibes: »Kopelija«. *Narodna politika*, 12/1929., 58, 5.

585.

Narodno kazalište. Gostovanje g. Gajdarova i gđe Gzovske. Recital; Malo kazalište, Noel Coward: »Week-end«. *Narodna politika*, 12/1929., 59, 5.

586.

Narodno kazalište. Ivo Vojnović: »Smrt majke Jugovića«; Bilješka o Kopeliusu. *Narodna politika*, 12/1929., 61, 3.

587.

Narodno kazalište. Gostovanje grupe gde Pierat de Comedie Francaise; H. Bernstein: »La Rafale«; Geraldty: »Aimer«; Malo kazalište, Strindberg: »Lomača«. *Narodna politika*, 12/1929., 70, 5.

588.

P. S. Bilješka o članku G. Ebela susreti s Drom Souneuscheinom. *Narodna politika*, 12/1929., 77, 5.

589.

NK. M Arcibašev, »Sanjin«, Proslava 25. godišnjice rada G. J. Maričića. *Narodna politika*, 12/1929., 87, 5.

590.

NK. Malo Kazalište: Plesno veče Gertrude Kraus; Ben Johnson: »Volpone«, *Narodna politika*, 12/1929., 96, 5.

591.

Malo kazalište. August Šenoa: »Ljubica«. *Narodna politika*, 12/1929., 106, 5.

592.

Narodno kazalište. Erika Rueger. Plesno veče; Bilješke o »Scampolu« i »Triput vjenčanima«. *Narodna politika*, 12/1929., 114, 5.

593.

Narodno kazalište. Mita Dimitrijević: »Ljubavnik svoje žene«. *Narodna politika*, 12/1929., 119, 5.

594.

Narodno kazalište. Bayard Veiller: »Suđenje Mary Dugan«. *Narodna politika*, 12/1929., 124, 5.

595.

Narodno kazalište. Herman Ould: »Ples života«. *Narodna politika*, 12/1929., 146, 5.

596.

Za našu obnovu. *Vjesnik društva seniora Hrv. kat. akad. društava »Domagoj«*, 1929., 1, 1.

1930.

597.

Studija o modernom hrvatskom slikarstvu. *Grafička revija*, 8/1930., 3/4, 52–53.

598.

Bogorodičine trešnje. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 1, 19–20.

599.

Gymnadenia. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 1, 20–22.

600.

Remarque. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 1, 23–24.

601.

Bilješke. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 2, 3. omotna; 3, 3. omotna; 4, 3. omotna; 8, 3. omotna; 9, 3. omotna; 10, 3. omotna.

602.

Uz godišnjicu Frankopanskog kazališta. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 2, 44–45.

603.

Werfelova »Barbara«. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 2, 45–48.

604.

Pjesnikov oproštaj. Prolog za nenapisanu dramu I. Vojnovića. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 3, 66.

605.

Prolog nenapisane pjesme. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 3, 66.

606.

Na prelomu. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 3, 67–68.

607.

1830. O francuskom romantizmu. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 3, 69–70.

608.

Igra pakla i neba. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 4, 91–92.

609.

Leda. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 4, 93–95.

610.

Tendenciozna kritika. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 5, 115–117.

611.

Dimovićev Kraljević Marko. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 5, 117–119

612.

Sluga vječne mudrosti. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 6, 145–146.

613.

Putopisi. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 8, 169–173.

614.

Mlada lirika. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 8, 173–174.

615.

Cipelica od satina. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 9, 195–196.

616.

Knjiga o rasici. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 9, 199.

617.

Otmica kapetana Sindbada. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 9, 199–200.

618.

Slučaj Raba slikara. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 9, 200.

619.

U spomen Luke Botića. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 10, 220–221.

620.

O fra Grgi Martiću. *Hrvatska prosvjeta*, 17/1930., 10, 222–223.

621.

Narodno kazalište. Pecija: »3:1«; M. Begović: »Amerikanska jahta u splitskoj luci«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 6, 5.

622.

Narodno kazalište. Španjolska revija; Gostovanje članova praške grupe Moskovskog hudožestvenog teatra. *Hrvatska straža*, 2/1930., 16, 3.

623.

Narodno kazalište. De Tis: »Komedijska na stubištu«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 22, 5.

624.

Narodno kazalište. Gostovanje grupe Comedie Francaise. *Hrvatska straža*, 2/1930., 28, 5.

625.

Narodno kazalište. Dvije engleske komedije. *Hrvatska straža*, 2/1930., 37, 5.

626.

Narodno kazalište. Aleksandar i Klotilda Saharov: Plesno veče; Gostovanje Pariškog pomičnog kazališta »Petite scene«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 44, 5.

627.

Pouka »neestetskom« drugu iz »Nedjelje«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 58, 3.

628.

Narodno kazalište. Victor Hugo: »Lucrezia Borgia«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 59, 3.

629.

Selo proslavljeno »Mukom Kristovom«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 60, 7.

630.

Tri gostovanja u Narodnom kazalištu. *Hrvatska straža*, 2/1930., 63, 3.

631.

Izvedbe baleta i premijera »Posljednji sud«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 71, 4.

632.

Gostovanja i premijera u Narodnom kazalištu. *Hrvatska straža*, 2/1930., 89, 4.

633.

»Leda« g. Miroslava Krležje. *Hrvatska straža*, 2/1930., 91, 4.

634.

Prikazanje Muke Isusove. *Hrvatska straža*, 2/1930., 91, 4.

635.

Dr. Maraković o »Hrvatskoj prosvjeti«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 92, 10.

636.

Izvedba »Mlinara Andrije« i »Ladanjske opozicije«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 98, 4.

637.

Dimovićev »Kraljević Marko«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 109, 4.

638.

»Bez ljubavi«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 114, 4.

639.

Gostovanje Emme Gramatike s družinom. *Hrvatska straža*, 2/1930., 117, 4.

640.

Dvije proslave u Narodnom kazalištu. *Hrvatska straža*, 2/1930., 119, 4.

641.

Dvije domaće premijere. *Hrvatska straža*, 2/1930., 139, 4.

642.

Svršetak dramske sezone. *Hrvatska straža*, 2/1930., 151, 4.

643.

Zadnje dramske premijere. *Hrvatska straža*, 2/1930., 153, 4.

644.

Hrvatski plesovi. Izvedba MHKD na Trgu Stjepana Radića. *Hrvatska straža*, 2/1930., 204, 5; 205, 5.

645.

Početak dramske sezone. *Hrvatska straža*, 2/1930., 209, 5; 210, 4; 211, 4.

646.

Maughamov »Sveti plamen«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 214, 4.

647.

Katajev: »Kvadratura kruga«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 223, 4.

648.

S. Nalkowska: »Kuća žena«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 234, 4–5.

649.

Baletne priredbe. *Hrvatska straža*, 2/1930., 238, 4.

650.

Gostovanje u Narodnom kazalištu i obnovljeni »Škrtac«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 247, 4.

651.

Osječani kao »Rodoljupci«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 257, 4.

652.

Kazališna jedinica. *Hrvatska straža*, 2/1930., 264, 4.

653.

Wedekindova »Lulu«. *Hrvatska straža*, 2/1930., 284, 4.

654.

Gostovanje u Narodnom kazalištu. *Hrvatska straža*, 2/1930., 289, 4.

655.

Priča o jubileju. *Hrvatska straža*, 2/1930., 293, 21–22.

656.

Moderni objektivizam. Pokušaj karakteristike nove faze u razvoju književnosti. *Hrvatsko kolo*, 11/1930., 122–133.

657.

Selo proslavljeno »Mukom Kristovom«, *Obitelj*, 2/1930., 10, 145–147.

658.

Tragom narodne pjesme. *Selo i grad*, 2/1930., 145–149.

659.

Uzori. *LUČ*, 24/1930.–1931., 1/2, 3–4.

660.

Americana. *LUČ*, 26/1930.–1931., 4/5, 89–91.

661.

Uz ovu priču. U: Đuro Sudeta, *MOR*, Hrvatsko učiteljsko društvo u Koprivnici. Zagreb, 1930., 85–88.

662.

Komentar. U: Turković, Milan. *Von London nach Philadelphia*. Vlastita naklada, Zagreb, 1930.

1931.

663.

Bahr, Claudel, Kossak-Szczucka, Papini. Književne studije. Napisali: Ivo Horvat, Ljubomir Maraković, Marijana Kralj, Mate Ujević. Knjižnica općeg znanja. uređuje Petar Grgec. Prvo kolo, knjiga 3, Jeronimska knjiga 367. Zagreb, 1931., str. 105; Lj. Maraković, *Paul Claudel*, 25–37.

664.

Eva Lavalliere. *Duhovni život*, 3/1931., 3, 159–169.

665.

Moderna biografija i biografski roman. *Hrvatsko kolo*, 12/1931., 311–323.

666.

Bilješke. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 1, 3. omotna; 2, 3. omotna; 3, 3. omotna; 5, 3. omotna; 7, 3. omotna; 8/9, 3. omotna.

667.

Djela Marina Držića. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 1, 22–23.

668.

Rodoljupci na pozornici. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 1, 23.

669.

Izložba Abela Panna. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 2, 245, 227, 229, 235, 237, 241.

670.

Citara i bubanj. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 2, 45–47.

671.

Gorući grm. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 4, 90–91.

672.

Knjiga o Njemačkoj. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 4, 91–92.

673.

Četiri romana. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 4, 92–95.

674.

Novele S. Galogaže. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 5, 120.

675.

Ljudi govore. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 5, 120.

676.

Pod gorom. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 6, 138.

677.

Kolektivna izdanja. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 6, 141–142.

678.

Majka Božja od Kamenitih vrata. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 8/9, 191–193.

679.

Dramska sezona 1930./31. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 8/9, 191–193.

680.

Deset pisaca ili novi razgovor ugodni naroda slovinskoga. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 8/9, 194–198.

681.

Pripovijetka Marice Vujković. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 8/9, 198–200.

682.

Lord Byron kod Jugoslavena. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 8/9, 200.

683.

Knjiga o djeci. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 11, 248.

684.

Priče S. M. Paležanskog. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 12, 269.

685.

Čuda i čarolije. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 12, 269–270.

686.

Selo i grad. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 12, 270–271.

- 687.**
Pozorišne kritike. *Hrvatska prosvjeta*, 18/1931., 12, 272.
- 688.**
Dvije sjajno odigrane besmislice. *Hrvatska straža*, 3/1931., 2, 4.
- 689.**
Hrvatska Prosvjeta u novoj godini. *Hrvatska straža*, 3/1931., 7, 4.
- 690.**
Gostovanje i premijere. *Hrvatska straža*, 3/1931., 20, 4.
- 691.**
Slikarska izložba F. F. Kaufmanna. *Hrvatska straža*, 3/1931., 26, 4.
- 692.**
Mesarić: »Joco Udmanić«. *Hrvatska straža*, 3/1931., 32, 4.
- 693.**
Gostovanja u Narodnom kazalištu. *Hrvatska straža*, 3/1931., 44, 4.
- 694.**
Mayerling sa dvije Vetsere. *Hrvatska straža*, 3/1931., 49, 4.
- 695.**
Gostovanje beogradske drame. *Hrvatska straža*, 3/1931., 87, 4.
- 696.**
Uspjesi našeg Dramskog kazališta. *Hrvatska straža*, 3/1931., 91, 4.
- 697.**
Dramska gostovanja u kazalištu. *Hrvatska straža*, 3/1931., 108, 4.
- 698.**
Dimitrijević: »Sestra Leke kapetana«. *Hrvatska straža*, 3/1931., 120, 4.
- 699.**
Zagorkina »Kći Lotrščaka«. *Hrvatska straža*, 3/1931., 125, 4–5.
- 700.**
»Pepeljuga«. Opereta. *Hrvatska straža*, 3/1931., 127, 4–5.
- 701.**
Svršetak dramske sezone. *Hrvatska straža*, 3/1931., 150, 4; 152, 4; 154, 4–5.
- 702.**
Svršetak dramske sezone. Ivo Raić. In memoriam. *Hrvatska straža*, 3/1931., 156, 4.
- 703.**
Početak dramske sezone. *Hrvatska straža*, 3/1931., 212, 4.

704.

Joza Ivakić: »Vrzino kolo«. *Hrvatska straža*, 3/1931., 219, 4.

705.

Begović: »Bez trećega«. *Hrvatska straža*, 3/1931., 229, 4.

706.

Dramske novosti. *Hrvatska straža*, 3/1931., 243, 4.

707.

Tri dramske premijere. *Hrvatska straža*, 3/1931., 252, 4.

708.

Naš župnik kod sirotinje. Balet Loie Fuller. *Hrvatska straža*, 3/1931., 265, 4.

709.

Preradović: »Razumijemo li se?«. *Hrvatska straža*, 3/1931., 266, 4.

710.

Gostovanja i premijera u Narodnom kazalištu. *Hrvatska straža*, 3/1931., 276, 4.

711.

XI. kongres Pax Romane u Fribourgu. *LUČ*, 27/1931.–1932., 1, 9–12; 2, 33–37; 3, 71–73; 4, 111–114.

712.

Šenoa. *LUČ*, 27/1931.–1932., 4, 118–119.

713.

O Huysmansovu romanu »En Route«. *LUČ*, 27/1931.–1932., 6/7, 181–184.

714.

Domaći dramski repertoar u ovoj sezoni. *LUČ*, 27/1931.–1932., 8, 244–245.

715.

Šesti večernji koncert Zagrebačke filharmonije u Narodnom kazalištu. *Obitelj*, 3/1931., 20, 334.

1932.**716.**

Frederic Ozanam. *Duhovni život*, 4/1932., 3, 175–179.

717.

Bilješke. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 1, 3. omotna; 2, 3. omotna; 3, 3. omotna, 4, 3. omotna; 5, 3. omotna, 8, 3. omotna; 9, 3. omotna.

- 718.**
Obnova Šenoe. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 1, 21–22.
- 719.**
Nehajev o hrvatskom preporodu. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 1, 22.
- 720.**
Pod svobodnim soncem. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 2, 42–44.
- 721.**
»Pjesme o bratu Gavanu i o seki Siromaštini«. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 2, 42.
- 722.**
Hrvatska književnost. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 4, 92–93.
- 723.**
Vjenceslav Novak u izdanju »Minerve«. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 5, 112–113.
- 724.**
Ljudi i krajevi. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 5, 113–115; 6, 142–143.
- 725.**
Gornje mesto. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 6.
- 726.**
Kritično izdanje Šenoinih pjesama. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 6, 139–140.
- 727.**
Albert Veliki. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 7, 165–166.
- 728.**
Gospodin čovjek. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 7, 166–167.
- 729.**
Učenik Gerber. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 7, 167–168.
- 730.**
Evropska književnost. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 8, 189–191.
- 731.**
Jugoslavische Anthologie. *Hrvatska prosvjeta*, 19/1932., 8, 192.
- 732.**
Šenoina baština. *Hrvatska revija*, 5/1932., 1, 6–8.
- 733.**
Nehajev. In memoriam. Fragment. *Hrvatska revija*, 5/1932., 5, 281–285.
- 734.**
Pripovjedački rad M. Budaka. *Hrvatska revija*, 5/1932., 8, 475–477.

735.

Dramska kronika. Osvrt na Šenoinu proslavu. *Hrvatska straža*, 4/1932., 22, 4–5.

736.

Dramska kronika. M. Milošević: »Jubilej«; Euripid-Hoffmannstahl: »Alkestida«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 23, 4.

737.

Dramska kronika. Zofja Nalkowska: »Dan njegova povratka«; Beaumarchais: »Ludi dan ili Figarov pir«; Pecija Petrović: »Mača«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 30, 4.

738.

Gostovanja u Narodnom kazalištu. Mija Čorak. Dvije plesne večeri; gostovanje Aleks. Moissija s družinom. *Hrvatska straža*, 4/1932., 43, 4.

739.

Učenjaci i književnici. *Hrvatska straža*, 4/1932., 48, 4.

740.

O »Majstoru duša«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 58, 4.

741.

»Muka Kristova« u Narodnom kazalištu. *Hrvatska straža*, 4/1932., 70, 3.

742.

Dvije drame Ferdinanda Brucknera. *Hrvatska straža*, 4/1932., 76, 4–5.

743.

Dramska kronika. Ibsen: »John Gabriel Borkman«; Goetheova proslava zagrebačkog Pen-kluba; W. S. Maugham: »Bračna matematika«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 79, 4.

744.

Dramska kronika. Gostovanje English Players; Sremac-Kosar: »Pop Ćira i pop Spira«; Zagorka: »Suparnica Marije Terezije«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 105, 4.

745.

Fortunatove afere ili škandal u afričkoj koloniji. *Hrvatska straža*, 4/1932., 118, 4.

746.

Apel urednika »Hrvatske Prosvjete«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 138, 4.

747.

Verka Škurla-Ilijić: »Na tankom ledu«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 141, 4.

748.

Spiro Melas: »Jedna noć – jedan život«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 142, 4.

749.

Dramska kronika. Gostovanje družine P. Baratova; Obnovljeni Moliereov »Škrtač«; Navno uvježbani Šekspirov »San ljetne noći«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 156, 4–5.

750.

Dramska kronika. »Bez trećega« u režiji g. B. Stupice; Premijera »Ljubovnika«; Estero vo i »ilirsko« veče Zbora Matice Hrvatskih Kazališnih Dobrovoljaca. *Hrvatska straža*, 4/1932., 165, 4–5.

751.

Početak dramske sezone. D. Demeter: »Teuta«; Miroslav Feldman: »Zec, lice iz svjetskog rata«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 208, 4–5.

752.

»Trafika«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 209, 4.

753.

Dramska kronika. Vilem Werner: »Pravo na grijeh«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 244, 4.

754.

Dramska kronika. M. Vojkov: »Tri muža za jedan«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 245, 4.

755.

Dvije tragedije. Paul Rayn gostovanje u narodnom: »Grob neznanog junaka«; Ivo Vojnović: »Ekvinocio«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 249, 4–5.

756.

Gostovanja u Narodnom kazalištu. Max Pallenberg s družinom; Jelena Polevickaja s družinom. *Hrvatska straža*, 4/1932., 270, 4–5.

757.

»Grijeh« – ali čiji? *Hrvatska straža*, 4/1932., 271, 4–5.

758.

Koncert Brunschwig – Cholé. *Hrvatska straža*, 4/1932., 273, 5.

759.

Borivoje Jevtić: »Fra Jukićevo znamenje«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 278, 4–5.

760.

Hugo Hoffmannstahl: »Čovjek«. *Hrvatska straža*, 4/1932., 280, 4–5.

761.

Uspomene jednog predstavljača. *Katolički svijet*, 1/1932., 10/11, 28–30.

762.

Kazalište. Domaći dramski repertoar u ovoj sezoni. *Književni život* 1/1932., 2, 27–28.

763.

Kazalište. Strani dramski repertoar u ovoj sezoni. *Književni život*, 1/1932., 3, 43.

764.

Kazalište. Gostovanja ove sezone i repertoar u travnju i svibnju. *Književni život* 1/1932., 4, 58–49.

765.

Matica hrvatska. O devedesetoj godišnjici njezina opstanka. *Književni život*, 1/1932., 5/7, 65–68.

766.

Kazalište. Repertoar u mjesecu lipnju. *Književni život*, 1/1932., 5/7, 83–84.

767.

U spomen Augusta Šenoa. O pedesetoj godišnjici smrti. *Letopis Matice srpske*, 106/1932., CCCXXXI/1–3, 85–89 [ćir.].

768.

XII. kongres Pax Romane. *LUČ*, 28/1932.–1933., 1, 3–5; 2, 35–38; 3/4, 74–75; 5, 115–117.

769.

Šenoa. *Napredak (kalendar)*, 28/1932., 55–57. + tablica.

770.

»Ti da živiš gorjeti je nama«. *Požeške novine*, 11/1932., 1, 2–3.

771.

Uspomene jednog predstavljača. *Travnička spomenica*, Sarajevo, 1932., 383–386.

772.

Jutro. *Travnička spomenica 1882.–1932.*, Sarajevo, 1932., 334.

773.

Oj tiho, srce... *Travnička spomenica 1882.–1932.*, Sarajevo, 1932., 424.

774.

Kraljica svibnja. *Travnička spomenica 1882.–1932.*, Sarajevo, 1932., 425.

775.

Vitez sam ja. *Travnička spomenica 1882.–1932.*, Sarajevo, 1932., 424.

776.

O »Majstoru duša«. *Vrhbosna* 46/1932., 4, 108–109.

777.

O piscu i o djelu (pogovor). Hofmannsthal, Hugo von: *Čovjek*. Knjižnica društvene pozornice, knj. 8; Jeronimska knjiga, knj. 398. Kuća dobre štampe, Zagreb, 1932., 60–62.

1933.

778.

Predgovor. U: Undset, Sigrid. *Proljeće*. Knjižnica dobrih romana, kolo 15, knj. 57–58, Zagreb, 1933.

779.

Po dragomu kraju. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 1, 31–32.

780.

Galsworthy. 31. 1. 1933. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 2, 52–56.

781.

Travnička spomenica. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 2, 79.

782.

Romani. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 3, 113–119; 4, 150–155.

783.

Francis Jammes. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 3, 99–103.

784.

Dalmatinische Sonette. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 5, 190–191.

785.

Ljubav petorice vojnika. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 5, 191–192.

786.

Za D. M. Domjanićem. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 6, 228–231.

787.

Anthologie des conteurs croates modernes. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 6, 231–233.

788.

Kroatische Dichtung. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 6, 233–235.

789.

Osvrt na dramsku sezonu. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 7, 273–278.

790.

Za pučku pozornicu. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 8, 286–289.

791.

Kino i kazalište. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 8, 315–318.

792.

Pismo Panaita Istratija Romainu Rollandu. Dokument vremena. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 8, 318–319.

793.

Odgovor Gospodnji. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 9, 350–352.

794.

Prijevod: Nemeza; Sanguis Martyrum; Hodočašće Sv. Brigite; Sigrid Undset. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 9, 352–355.

795.

Kino i kazalište. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 9, 360.

796.

Jaslice. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 10, 388–390.

797.

Studije o M. Bogoviću. *Hrvatska prosvjeta*, 20/1933., 10, 390–392.

798.

Nevidljivi Tone. S. Trontl: Nevidljivi Tone ili takvi su naši ljudi. *Hrvatska revija*, 6/1933., 10, 597–598.

799.

Dramska kronika. Dva misterija. M. Maeterlinck: »Sestra Beatrica«; »Prikazanje od poroda Jezusova«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 4, 4–5.

800.

Dramska kronika. Emile Zola: »Tereza Raquinova«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 32, 4.

801.

Dramska kronika. Alfred Savoir: »Mala Katarina«; Luigi Pirandello: »Čovjek, životinja i krepost«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 33, 4.

802.

Galsworthy: »Lojalnosti«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 41, 4. i 9.

803.

Bjornstjerne Björnson: Demisija. *Hrvatska straža*, 5/1933., 47, 4.

804.

Muka Isusova. *Hrvatska straža*, 5/1933., 86, 4.

805.

Muradbegović: »Majka«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 118, 4–5.

806.

Balet, ritmika, tjelesna kultura. Kronika sezone. *Hrvatska straža*, 5/1933., 123, 4; 124, 4–5.

807.

Dramska kronika. Naknadno o »Divljem lovcu« F. S. Finžgara; Oscilacije u podjeli repertoarskih uloga; B. Nušić: »Narodni poslanik«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 126, 4.

808.

Sida Košutić. *Hrvatska straža*, 5/1933., 132, 4–5.

809.

Početak dramske sezone. Oto Iudig: »Nevjesta iz Torocka«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 218, 4–5.

810.

»Azija«. Drama H. R. Lenormanda. *Hrvatska straža*, 5/1933., 222, 4–5.

811.

Dramska kronika. I. E. Burke: »Ono što se zove ljubav«; Engel Horst: »Eva sanira zemaljski raj«; M. Alsberg: »Konflikt«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 261, 4–5.

812.

Dramska kronika. Morozowich-Szczepkowski: »Monikin slučaj«; Viktor Car Emin: »Vicencica«; Ion San-Giorgiu: »Junak dana«. *Hrvatska straža*, 5/1933., 263, 4–5.

813.

Balet, ritmika, tjelesna kultura. Kronika sezone. *Hrvatska straža*, 5/1933., 121, 4; 13, 4; 124, 4–5.

814.

In memoriam. Dragutin M. Domjanić – Dinko Šimunović. *Hrvatsko kolo*, 14/1933., 3–11.

815.

Đuro Sudeta. *Omladina*, 17/1933.–1934., 7, 97–98.

816.

Sida Košutić. U: Sida Košutić, *Jaslice*. HKD Sv. Jeronima. Petnaesto kolo, knjiga 60, 201–203; isto: Pogovor romanu *Proljeće*. *Hrvatska straža*, 5/1933., 119, 4.

817.

Eingeleitet von Dr Ljubomir Maraković; U: Zlatko Gorjan, *Kroatische Dichtung*. MH, Zagreb, 1933., 5–6.

818.

Pjesme Augusta Šenoa. U: August Šenoa, *Šljivari i druge pjesme*, Jeronimska knjižnica, Zagreb, 1933., 44–46.

1934.**819.**

La Letteratura en Jugoslavujo. Prev. L. Lapenna, Literatura Mondo, Budimpešta 1932.³
Das katholische Schrifttum der Kroaten. Sonderabdruck aus *Katolische Leistung in der Weltliteratur der Gegenwart*. Herder & Co. G.m.b.H. Verlagsbuchhandlung, Freiburg im Breisgau, 1934.

820.

Po dragom kraju. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 1, 31–32.

821.

Selo i grad. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 1, 32–36.

822.

Uspomene na Šenou. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 1, 38–39.

823.

Ida Elizabeta. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 2, 73–76.

824.

Pokošeno polje. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 2, 76–78.

825.

Izdanja Minerve. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 2, 78–79.

826.

Skromnost i g. Krleža. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 2, 79–80.

827.

Richard v. Kralik. In piam memoriam. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 3, 111–115.

828.

Antologija lirike. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 5, 194–200.

829.

Zlatko. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 6, 221–223.

830.

Roman o vještici. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 6, 225–227.

³ Podatak u: Z. Stanojević, »Maraković, Ljubomir«, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, IV, Matica srpska, Novi Sad, 1997., 97.

831.

Žetelac. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 6, 227–229.

832.

Augustin. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 7, 258–260.

833.

Za poredbenu katoličku književnost. *Hrvatska prosvjeta*, 21/ 1934., 8, 267–276.

834.

Čakavska antologija. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 8, 285–286.

835.

Za pučku pozornicu. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 8, 286–289.

836.

Antologija novohebrejske književnosti. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 8, 289–291.

837.

Gluma. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 9, 299–304; 10, 338–341.

838.

P. S. Scriptori ac lectori benevolo. *Hrvatska prosvjeta*, 21/1934., 10, 353–354.

839.

U godini kušnje. Zdenka Jušić-Seunik: U godini kušnje. *HR*, 7/1934., 2, 101–103.

840.

Čeljust satane. Ivo Šarinić: Čeljust satane. Lirska novela. *HR*, 7/1934., 3, 163–165.

841.

Lirika grude. *HR*, 7/1934., 4, 218–220.

842.

Poezija Đ. Arnolda. Fragment ocjene. *HR*, 7/1934., 12, 617–621.

843.

Dramska kronika. Schiller: »Don Carlos«; De Tis: »Kako se osvajaju žene«; B. Nušić: »Beograd nekad i sada«. *Hrvatska straža*, 6/1934., 26, 4–5.

844.

Ozbiljan položaj najstarijega našeg književnog časopisa. *Hrvatska straža*, 6/1934., 186, 4.

845.

Početak dramske sezone. Hoffmannstahlov »Čovjek pred katedralom«; Begovićev »Pustolov pred vratima« u novoj režiji. *Hrvatska straža*, 6/1934., 223, 4. i 9.

846.

Dramska kronika. Geno R. Senečić: »A. G. M.«. *Hrvatska straža*, 6/1934., 236, 5–6.

847.

Shakespeare: »Mletački trgovac«. *Hrvatska straža*, 6/1934., 259, 4–5.

848.

Uz pedesetu godišnjicu »Illustrissimusa Battorycha«. *Hrvatsko kolo*, 15/1934., 29–38.

849.

Prvi dojam Rima. *LUČ*, 30/1934.–1935., 3/4, 6–7.

850.

Pax Romana u Rimu. *LUČ*, 30/1934.–1935., 5, 10; 6/7, 6–7; 9/10, 11–13.

851.

Moderni hrvatski pripovjedači. Uz marginalija istoimene Antologije. *Omladina*, 18/1934.–1935., 4, 146–148.

852.

Das katholische Schrifttum der Kroaten. U: *Katholische Leistung im der Weltliteratur der Gegenwart*, Freiburg im Breisgau, 1934.

853.

Moderna hrvatska pripovijetka. *Sto godina hrvatske književnosti. sv. 4*, Minerva, Zagreb, 1934., 5–16.

1935.**854.**

Katolickio pismiennictwo Chorwatów. Udział twórczosci katolickiej w dzisiejszej litaturze świata. Prev. J. Birkenmajer, Krakow, 1935.⁴

855.

Ksaver Šandor Gjalski. Vijenac na pjesnikov grob. *Hrvatsko kolo*, 16/1935., 96–101.

856.

Ks. Š. Gjalski. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 1/2, 38–39.

857.

Doktor Ćiro Truhelka. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 1/2, 39.

858.

Četrdeset godina filma. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 3/4, 72–77.

859.

Calderon. Povodom »Postojanog kraljevića«. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 5/6, 113–121.

⁴ Isto.

860.

Od Blistavog puta do Ljubavi neba. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 5/6, 149–151.

861.

Putni dojmovi iz Španije. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 5/6, 164–165.

862.

Zagrebačke svečane igre. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 7, 169–176.

863.

Žabotinski. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 7, 2.i 3. omotna.

864.

Dramska sezona. Domaći repertoar. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 7, 189–192.

865.

Koncertna kronika. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 7, 192–193.

866.

Na Goru Gospodnju. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 7, 200; *Hrvatska straža*, 7/1935., 210, 4.

867.

Dramska sezona. Strani repertoar. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 8, 224–229.

868.

Strani i domaći. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 9, 255–257.

869.

Eldorado. *Hrvatska prosvjeta*, 22/1935., 9, 257–259.

870.

»Lijepa naša domovina«. 1835.–1935. *HR*, 8/1935., 12, 634–636.

871.

Između jučer i sutra. *Hrvatska straža*, 7/1935., 6, 4–5.

872.

Škvarkin: »Tuđe dijete«. *Hrvatska straža*, 7/1935., 14, 4–5.

873.

Dramska kronika. »Zločinstvo i kazna«; Ibsen »Nora« i Schitzler »Ljubakanje«; Nušić: »Ožalošćena porodica«. *Hrvatska straža*, 7/1935., 18, 4–5.

874.

Batušić: »Komorni trio«. *Hrvatska straža*, 7/1935., 30, 4–5.

875.

Šenoa o Calderonu. *Hrvatska straža*, 7/1935., 93, 17.

876.

Calderon: »Postojani princ«. *Hrvatska straža*, 7/1935., 100, 4–6.

877.

Produkcija škole za glumačku naobrazbu. *Hrvatska straža*, 7/1935., 152, 4–5.

878.

Josip Bach. In memoriam. *Hrvatska straža*, 7/1935., 163, 4–5.

879.

Svečane igre pred katedralom. »Izgubljeni sin«. *Hrvatska straža*, 7/1935., 164, 4–6.

880.

Repertoar MHKD. Erna Krajač: »Sitničarija Staroga Peroša«. *Hrvatska straža*, 7/1935., 165, 4–6.

881.

Katolički kritičar o filmu. *Hrvatska straža*, 7/1935., 255, 7–8.

882.

Dramska kronika. *Hrvatska straža*, 7/1935., 258, 4–5.

883.

Dva strana predavanja u Pučkom sveučilištu. *Hrvatska straža*, 7/1935., 296, 17.

884.

Ad quid perditio haec... Prilog anketi o hrvatskoj katoličkoj književnosti. *Katolički list*, 86/1935., 25, 310.

885.

U spomen prof. Bullogha. *LUČ*, 31/1935.–1936., 1, 5.

886.

Pax Romana u Pragu i Bratislavi. *LUČ*, 31/1935.–1936., 2/3, 3–4; 4, 8, 7, 3–4.

887.

Šenin kritički rad. U: August Šenoa, *Članci i kritike*. Djela Augusta Šenoe. Svezak dvanaesti. Priredio dr. Ljubomir Maraković. Minerva, Zagreb, 1935., 263–272. + Napomene, 273–274.

888.

Hrvatska književna kritika. *Sto godina hrvatske književnosti*, sv. 5, Minerva, Zagreb, 1935., 5–15.

1936.**889.**

Hrvatska književnost 1860–1935. Stilsko-razvojni pregled. Tisak Tipografije 1936., Zagreb, 1936., 27 str. (poseban otisak iz *Spomen-knjige Obzor 1860.–1935.*).

890.

Paul Bourget. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 1/2, 14–20.

891.

Matija Gubec na pozornici. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 3, 107–108.

892.

Starčevićev »Selski prorok«. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 3, 108–111.

893.

Njemačka katolička književnost, *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 3, 119–120.

894.

Knjige o umjetnosti. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 4, 169–171.

895.

Stvarnost i književnost. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 5, 188–194.

896.

Za ugled književnosti. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 5, 212–214;

897.

Spomenik Domjaniću. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 5, 211.

898.

Louis Le Cardonel. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 5, 212.

899.

Mlada katolička lirika. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 8, 329–331.

900.

Pisci, knjige i čitaoci. *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 8, 331–338.

901.

O stotoj godišnjici hrvatskoga preporoda. Dr. Vladimir Gudel: Stogodišnjica hrvatskog preporoda. *Hrvatska revija*, 9/1936., 5, 269–272.

902.

Dramska kronika. Nušić: »Ujež«; Sidney Kingsley: »Ljudi u bijelom«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 6, 4–5.

903.

Dramska kronika. M. Matković: »Slučaj maturanta Wagnera«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 8, 4–6.

904.

San ljetne noći. Film. *Hrvatska straža*, 8/1936., 11, 7.

905.

Dramska kronika. Za red u kazalištu. *Hrvatska straža*, 8/1936., 15, 4. i 13.

906.

Dramska kronika. M. Begović: »I Lela će nositi kapelin«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 31, 4–6.

907.

Dramska kronika. Strani repertoar. Bernstein: »Nada«; Nelsen: »Kontuzowska«; Shaw: »Nasukani«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 32, 4–5.

908.

Društvena pozornica. P. Postružin: »U posljednji čas«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 33, 4.

909.

Dramska kronika. I Vojnović: »Ekvinocijo«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 65, 4–5.

910.

Dramska kronika. A. V. Suhovo-Kobylin: »Svadba Krečinskog«; M. Bogović: »Matija Gubec«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 68, 4–6.

911.

Pax Romana. XV. kongres. Salzburg-Celovec. *Hrvatska straža*, 8/1936., 119, 11.

912.

Za ugled književnosti. *Hrvatska straža*, 8/1936., 149, 5–6.

913.

Sto godina vjeri i narodu. *Hrvatska straža*, 8/1936., 125, 2; *Hrvatska prosvjeta*, 23/1936., 5, 214–215.

914.

Za kongres Pax Romanae. *Hrvatska straža*, 8/1936., 130, 9.

915.

»Pitoreskni« okvir Kongresa (Pax Romanae). *Hrvatska straža*, 8/1936., 196, 4.

916.

Idejni i praktični rad Kongresa. *Hrvatska straža*, 8/1936., 197, 4.

917.

Duša i srce Pax Romanae. *Hrvatska straža*, 8/1936., 200, 4.

918.

Film o Louisu Pasteuru. *Hrvatska straža*, 8/1936., 203, 7.

919.

Početak dramske sezone. J. E. Tomić: »Novi red«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 213, 5–6.

920.

Dramska kronika. Porota za domaće novitete; R. Habeduš: »Gornji grad«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 233, 5–7.

921.

Glasovi štampe o Lendićevim *Angelusima*. Kritika dra Lj. Marakovića. *Hrvatska straža*, 8/1936., 238, 5–6.

922.

Filmski pregled. »Anthony Adverse«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 266, 5–6.

923.

Dramska kronika. Geno R. Senečić: »Slučaj s ulice«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 280, 4–6.

924.

Dramska kronika. Miroslav Feldman: »Srna«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 281, 9–11.

925.

Dramska kronika. Werfel: »Juarez i Maksimilijan«; Dostojevski: »Idiot«; B. Nušić: »Dr«; Fodor: »Žena koja laže«; De Herz: »Uzduž i poprijeko«. *Hrvatska straža*, 8/1936., 284, 4–6.

926.

Ivo Lendić: Angelusi. *Obzor*, 76/1936., 234.

927.

Nehajev. U: M. Cihlar-Nehajev, *Knjiga eseja*, Zagreb, 1936., V–XV.

928.

G. Ljubomir Maraković o filmu Antonio Adverso. *Jugoslavenska pošta*, 9(8)/1936., 2276, 13.

929.

Film u službi ideje. *LUČ*, 32/1936.–1937., 1, 3–4.

930.

Problem katoličkog filma, *LUČ*, 32/1936.–1937., 2, 5–6.

931.

Značenje filma i katolici. *LUČ*, 32/1936.–1937., 3/4, 3.

932.

Ante Evetović Miroljub. *Klasje naših ravni*, 2/1936., 3, 139–141.

933.Ante Evetović Mirosljub. *Obitelj*, 8/1936., 5, 84–85.**934.**Hrvatska književnost 1860–1896. *Obzor Spomen-knjiga 1860.–1935.*, 1936., 124–126.**935.**Hrvatska književnost u XX. vijeku. *Obzor Spomen-knjiga 1860.–1935.*, 1936., 130–134.**1937.****936.**Božji pjesnik. *Danica (kalendar)*, 1937., 40–41.**937.**Ličnosti. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 1/2, 72–80.**938.**Krlježine »Balade Petrice Kerempuha«. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 1/2, 80–85.**939.**Domaći dramski repertoar. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 1/2, 88–90.**940.**Strani dramski repertoar. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 3, 139–142.**941.**Apologija skromnog umjetnika. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 4, 2–3. omotna.**942.**Post scriptum o Americi. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 4, 190–191.**943.**Rara et rarissima. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 4, 192.**944.**Lovre Katić. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 5, 229–230.**945.**Kazalište u svijetu. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 5, 235–237.**946.**Marulićevi talijanski soneti. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 5, 239.**947.**U spomen dra. M. Matulića. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 6/7, 309–312.**948.**Bunjevci. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 6/7, 316–325.

949.

Interpretacija Đ. Sudete. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 8, 2. omotna.

950.

O srednjoškolskim udžbenicima. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 8, 3. omotna.

951.

Kušan i A. Đarmati. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 8, 374–377.

952.

Suradnicima, pretplatnicima i čitaocima »Hrvatske Prosvjete«. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 9/10, 2. i 3. omotna.

953.

Mgr. dr. Ante Bauer, zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolit. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 9/10, 435–436.

954.

Zola. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 9/10, 436–438.

955.

Bratko Kreft čudo od dramatika. *Hrvatska prosvjeta*, 24/1937., 9/10, 461–462.

956.

Pet cigareta. Stjepko Trontl: »Pet cigareta«. Novele. *HR*, 10/1937., 546–549.

957.

Knjige i listovi. Hrvatska književnost 1860–1935. *Hrvatska straža*, 9/1937., 4, 5.

958.

Katolička akcija i književnost. Prolegomena I, *Hrvatska straža*, 9/1937., 19, 9–10.

959.

Katolička akcija i književnost. Prolegomena II, *Hrvatska straža*, 9/1937., 20, 4–5.

960.

Filmska kronika. »Poručnik indijske brigade«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 23, 4–5.

961.

Dramska kronika. Petar Preradović ml.: »Najbolja ideja tetke Olge«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 29, 4–6.

962.

Filmska kronika. »Beethovenova velika ljubav«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 31, 4–5.

963.

»Prva legija Božja«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 43, 7.

964.Prva legija Božja, *Hrvatska straža*, 9/1937., 48, 4, 9–10.**965.**Filmska kronika. »Alahov vrt«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 54, 4, 9–10.**966.**Krežine »Balade Petrice Kerempuha«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 62, 4–5; 63, 4–6.**967.**Filmski pregled. »Bijeli andeo«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 66, 4, 9–10.**968.**Dramska kronika. *Hrvatska straža*, 9/1937., 107, 4–6.**969.**Dramska kronika. *Hrvatska straža*, 9/1937., 109, 4–6.**970.**Kongres Pax Romanae. *Hrvatska straža*, 9/1937., 113, 5.**971.**Svečanosti Euharistijskog kongresa u Dubrovniku. Calderonov misterij »Tajna svete mise«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 161, 1–2.**972.**Značenje Eugena Kumičića. *Hrvatska straža*, 9/1937., 238, 7.**973.**Filmski pregled. »Kraljević i prosjak«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 243, 4. i 9.**974.**U spomen dra. M. Matulića. *Hrvatska straža*, 9/1937., 244, 5–7.**975.**Dramska kronika. Uvod u sezonu. *Hrvatska straža*, 9/1937., 260, 9–11.**976.**Dramska kronika. F. Marković: »Karlo Drački«; Ivan Cankar: »Za dobro naroda«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 264, 4–6.**977.**Dramska kronika. Šenoa: »Ljubica«; Moliere: »Tartuffe«. *Hrvatska straža*, 9/1937., 273, 5–6.**978.**Termini. Talijansko-hrvatska suradnja. *Hrvatska straža*, 9/1937., 274, 4–6.

979.

Umjetnost filma. *Hrvatsko kolo*, 18/1937.

980.

Hrvatska knjiga u rukama čitalaca. *Jutarnji list*, 26/1937., 9112, 7.

981.

La letteratura croata contemporanea. *Termini*, 2/1937., 12, 247–251.

982.

Iz duhovne lirike. Prijevodi o. Milana Pavelića D.I. *LUČ*, 33/1937.–1938., 2/3, 12.

983.

Metoda rada u našim društvima. Književni referati. *LUČ*, 33/1937.–1938., 6/7, 9–10.

984.

Uspomena na Beč. *LUČ*, 33/1937.–1938., 8, 3–4.

985.

Analiza književnog djela. *LUČ*, 33/1937.–1938., 6/7, 9–10; 9/10, 3–4.

986.

Predgovor. U: Brlić-Mažuranić, Ivana. *Jaša Dalmatin, potkralj Gudžerata*. Dvorska knjižara Vasić (Vasić i Horvat), [1937.?]. Ilustrovana omladinska biblioteka, 5–8.

1938.

987.

Gundulić u okviru baroka. *Gundulićev zbornik*, 1938., 64–67.

988.

Zaroni. *Hrvatska prosvjeta*, 25/1938., 1/2, 80–86.

989.

Hrvatsko kolo. *Hrvatska prosvjeta* 25/1938., 1/2, 87–88.

990.

Gospodin s dalekozorom. *Hrvatska prosvjeta*, 25/1938., 1/2, 93–95.

991.

Deset knjiga pjesama. *Hrvatska prosvjeta*, 25/1938., 3/4, 166–172; 5/6, 243–249.

992.

Filmovi u pripremi. *Hrvatska prosvjeta*, 25/1938., 3/4, 174–175.

993.

Bez naslova. *Hrvatska prosvjeta*, 25/1938., 5/6, 2. i 3. omotna.

994.

Hrvatska književna kritika. *Hrvatska prosvjeta*, 25/1938., 5/6, 238–243.

995.

Francis Jammes. *Hrvatska prosvjeta*, 25/1938., 7/8 (7–10), 304–305.

996.

Gundulić u okviru baroka. *HR*, 11/1938., 12, 656–659. + tablica.

997.

Roman o malom pjevaču. *Hrvatska obrana*, 19/1938., 1, 4–6.

998.

Utjecaj književnosti, kazališta i kina na obiteljski život. *Hrvatski socijalni tjedan*, 2/1938., 221–222.

999.

»Velika iluzija« Jeana Renoira. *Hrvatska straža*, 10/1938., 12, 4, 9–10.

1000.

Filmska kronika. »Zloupotreba«. *Hrvatska straža*, 10/1938., 53, 4. i 9.

1001.

Filmski pregled. »Svijetlo u magli«. *Hrvatska straža*, 10/1938., 59, 4. i 9.

1002.

Iz duhovne lirike. Prijevodi o. Milana Pavelića D.I. *Hrvatska straža*, 10/1938., 84, 4–5.

1003.

Filmska kronika. »Misterij Vatikana«. *Hrvatska straža*, 10/1938., 86, 4–5.

1004.

Uspomena na Pariz. *Hrvatska straža*, 10/1938., 87, 21.

1005.

Domaći dramski repertoar. N. Bonifačić: »U vrtlogu«; K. Mesarić: »Ester«; G. Senečić: [Radnički dol]. *Hrvatska straža*, 10/1938., 116, 9–10.

1006.

Pedesetgodišnjica dr. Velimira Deželića sina. *Hrvatska straža*, 10/1938., 120, 5–6.

1007.

Filmovi u pripremi. *Hrvatska straža*, 10/1938., 157, 4–5.

1008.

Pax Romana. XVII. kongres Bled-Ljubljana. *Hrvatska straža*, 10/1938., 164, 4–5.

1009.

XVII. kongres Pax Romanae. *Hrvatska straža*, 10/1938., 165, 4–6; 168, 5–7.

1010.

Pax Romana XVII. kongres. Obavijesti. *Hrvatska straža*, 10/1938., 178, 4.

1011.

Pjesnik kršćanskog univerzalizma. Uz 70. godišnjicu velikoga francuskoga književnika Paul Claudela. *Hrvatska straža*, 10/1938., 182, 4–6.

1012.

Filmska kronika. »Plodovi zemlje«. *Hrvatska straža*, 10/1938., 201, 4. i 9.

1013.

Filmska kronika. »Snjeguljica« (crtani film). *Hrvatska straža*, 10/1938., 234, 4–5.

1014.

Dramska kronika. *Hrvatska straža*, 10/1938., 239, 4–5.

1015.

Filmska kronika. »Robin Hood«. *Hrvatska straža*, 10/1938., 241, 4 i 9.

1016.

Dramska kronika. Obnova dubrovačke klasike: »Dubravka« i »Dundo Maroje«. *Hrvatska straža*, 10/1938., 256, 4–5.

1017.

Egmont ili smisao tragedije. Umjesto dramske kronike. *Hrvatska straža*, 10/1938., 291, 24.

1018.

Dživo Franin Gundulić. O tristotoj godišnjici njegove smrti. *Hrvatsko kolo*, 19/1938., 25–35.

1019.

Đuro Sudeta. U spomen desete godišnjice smrti (30. IV. 1937). *Kalendar Gospine krunice*, 1938., 38–42.

1020.

Upute za izradu književnih prikaza. *LUČ*, 34/1938.–1939., 1, 6–7; 2, 5–6; 6, 7–8.

1939.**1021.**

Gundulić. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 1/3, 5–7.

1022.

»Ognjište«. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 1/3, 93–97.

1023.

Lovačke pripovijetke. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 1/3, 97–98.

1024.

Pastir Loda. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 4/6, 186–189.

1025.

M. Ogrizović. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 4/6, 189–193.

1026.

Hagiografija i ikonografija. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 4/6, omotna stranica.

1027.

Marin Držić. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 7/8, 216–218.

1028.

O. Milan Pavelić D.I. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 7/8, 239–242.

1029.

Trnova kruna i Francusko kraljevstvo. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 7/8, 242–245.

1030.

Lirizam novih vremena i urbanizam. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 7/8, 245–247.

1031.

Kalendari. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 7/8, 247–248.

1032.

Hitler i umjetnost. *Hrvatska prosvjeta*, 26/1939., 9/10, 292–295.

1033.

Kako umire pravednik. Francis Jammes. *Hrvatska straža*, 11/1939., 10, 4.

1034.

Filmska kronika. »Posljednja zapovijed. *Hrvatska straža*, 11/1939., 30, 4.

1035.

»Sveta Elizabeta«. Scenska igra. *Hrvatska straža*, 11/1939., 34, 4.

1036.

Diletantska pozornica. »Moć ljubavi«. *Hrvatska straža*, 11/1939., 58, 4.

1037.

»Presences« nova utvrda katoličke misli. *Hrvatska straža*, 11/1939., 83, 3–4.

1038.

Zahvala (prijateljima na pažnji za vrijeme teške bolesti). *Hrvatska straža*, 11/1939., 130, 8.

1039.

Početak dramske sezone. Antun Nemčić: »Kvas bez kruha«, Tituš Brezovački: »Diogeneš«. *Hrvatska straža*, 11/1939., 209, 5–6.

1040.

Dramska kronika. »Noćna služba«. *Hrvatska straža*, 11/1939., 228, 4.

1041.

Dramska kronika. Luigi Pirandello: »Henrik IV«. *Hrvatska straža*, 11/1939., 232, 4.

1042.

Dramska kronika. »Na Tri kralja«. *Hrvatska straža*, 11/1939., 234, 4.

1043.

Filmska kronika. »Robin Hood«. *Hrvatska straža*, 10/1939., 241, 4. i 9.

1044.

Matineja i recitacija. *Hrvatska straža*, 11/1939., 287, 4.

1045.

»Campagne«. Roman Raymonde Vincent. *Hrvatski ženski list*, 1/1939., 12, 9–12.

1046.

Specijalni i univerzalni studij. *LUČ*, 35/1939.–1940., 3, 2–3.

1047.

Dr. S. Markulin, senior »Domagoja«. *LUČ*, 35/1939.–1940., 9/10, 1–2.

1940.**1048.**

Život i rad Ivana Gutenberga. *Grafička revija*, 14/1940., 3, 115–117.

1049.

Izložbe knjiga i reprodukcija. *Grafička revija*, 14/1940., 3, 145–147.

1050.

Robinja. *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 1/2, 18–24.

1051.

Mijo Stuparić pripovjedač. *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 1/2, 57–60.

1052.

Bartol i Bara. *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 1/2, 60–63.

1053.

In memoriam: Mgr. Dionizije Njaradi, Stjepan Markulin, Petar Kuničić, Aleksandar Kokić. *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 5/7, 215–217.

1054.

Romani M. Budaka. *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 5/7, 218–221; 8/10, 283–289.

1055.

Uz »Dujasovu sablju«. *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 5/7, 232.

1056.

Preradović. *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 8/10, 233–246, 291–292.

1057.

Pero i Pava (prijevod Božene Bogović). *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 8/10, 291–292.

1058.

Još uz »Dujasovu sablju«. *Hrvatska prosvjeta*, 27/1940., 8/10, 292.

1059.

O piscu romana »Gradimo novu kuću«. *Hrvatska obrana*, 21/1940., 1, 6.

1060.

Klasika na pozornici. *Hrvatska straža*, 12/1940., 7, 4.

1061.

Dramska kronika. Francuski repertoar. *Hrvatska straža*, 12/1940., 20, 4–5; 21, 4.

1062.

Dramska kronika. Mladost na pozornici. *Hrvatska straža*, 12/1940., 59, 4.

1063.

Dramska kronika. Gostovanje »Comedie Francaise«. *Hrvatska straža*, 12/1940., 62, 4.

1064.

Prelaz preko Rubikona. O autonomnom položaju hrvatskog školstva nakon osnutka banovine Hrvatske. *Hrvatska straža*, 12/1940., 68, 7.

1065.

O romanu Antuna Matasovića. *Hrvatska straža*, 12/1940., 78, 4.

– O romanu *Bartol i Bara*.

1066.

Dramska kronika. Francuski klasični repertoar. *Hrvatska straža*, 12/1940., 109, 5–6.

1067.

Osvrt na dramsku sezonu. August Cesarec: »Sin domovine«. *Hrvatska straža*, 12/1940., 159, 5.

1068.

Dramska kronika. Početak dramske sezone. *Hrvatska straža*, 12/1940., 222, 4–5.

1069.

Drugi mjesec dramske sezone. *Hrvatska straža*, 12/1940., 260, 4; 261, 4.

1070.

Film o dru Ehrlichu. *Hrvatska straža*, 12/1940., 279, 4.

1071.

Dramske premijere. *Hrvatska straža*, 12/1940., 291, 4–5.

1072.

Čega ima, a čega nema u našim školama. *Hrvatska straža*, 12/1940., 294, 6.

1073.

Seljaci i radnici pišu. *Hrvatsko kolo*, 21/1940., 164–175.

1074.

Za uspon našeg rada: Sursum corda! *LUČ*, 36/1940.–1941., 1, 4–5.

1075.

Statika, dinamika i rezignacija. *LUČ*, 36/1940.–1941., 3, 9.

1076.

Mahnić. Prilikom dvadesete godšnjice njegove smrti. *LUČ*, 36/1940.–1941., 6, 1–2.

1077.

Antun Bonifačić: Paul Valery. Stvaralački nihilizam. *Nastavni vjesnik*, 49/1940.–1941., 2, 145–146.

1078.

Knjiga u rukama. *Obitelj*, 12/1940., 35/36, 284–285.

1941.**1079.**

Žetva. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Nauk o književnosti (poetika). Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare. Zagreb, 1941. (119 str.)

1080.

»Krsnik«. Drama u tri čina. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 4, 12.

1081.

»Rastanak na mostu«. Društvena tragikomedija u dva čina. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 21, 10.

1082.

»Zagorec, vino i vrag«. Opereta. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 22, 10.

1083.

»Večeras improviziramo«. Drama L. Pirandella. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 29, 10–11.

1084.

»Družina mladih«. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 31, 10.

1085.

Jedna »Živa slikovnica« i jedna komedija. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 46, 10.

1086.

Jedno baletno veče. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 47, 10.

1087.

Heinrich v. Kleist: »Razbijeni vrč«. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 61, 7.

1088.

Knjiga za omladinu (a i za roditelje). *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 63, 27.

1089.

Lirika pred praznim gledalištem. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 68, 14.

1090.

San i java. Pripovijetke Vl. Vlasisavljevića. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 69, 12–13.

1091.

Petar pl. Preradović ml. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 70, 8.

1092.

»Zlatne njive«. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 72, 11.

1093.

Sloboda znači dužnost i obvezu (nekoliko misli za našu omladinu). *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 73, 7.

1094.

Mara Švel: Šuma i Šokci. *HG*, 1/1941., 81, 7.

1095.

»Dubravka« nije film. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 86, 7.

1096.

Ulas Samčuk: Za zemlju. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 90, 9–10.

1097.

»Pomahnitali rob«. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 111, 9.

1098.

»Ifigenija na Tauridi«. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 131, 10.

1099.

Konac dramske sezone. *Hrvatski glasnik*, 1/1941., 141, 10.

1100.

Petar pl. Preradović ml. *Hrvatski narod*, 3/1941., 72, 8.

1101.

Razigrani vodokoci. *Hrvatska revija*, 14/1941., 2, 102–103.

1102.

Dramska kronika. »Zalamejski sudac«. *Hrvatska straža*, 13/1941., 5, 5–6.

1103.

Božićna priredba. *Hrvatska straža*, 13/1941., 16, 5.

1104.

Josip Kozarac kao umjetnik. *Hrvatski šumski list*, 65/1941., 8/9, 338–341.

1105.

Dvije duhovne igre Enrica Pea. *LUČ*, 37/1941.–1942., 9/10, 239–240.

1106.

Četiri elementa i pjesništvo. *Nova Hrvatska*, 1/ 1941., 255, 13.

1107.

Šenoina baština. *Plodovi srca i uma*. Hrvatska čitanka, Zagreb, 1941., 169–171.

1942.**1108.**

Dragutin Domjanić. Ein Gedenkblatt. *Croatia*, 1942., 3, 14–15.

1109.

Stota godišnjica Matice hrvatske. *Danica, koledar svetojeronimskoga društva za 1942.*, 1942., 62–63.

1110.

Seljački književnici »Hrvatske straže«. *Hrvatska straža (kalendar)*, 1942., 77–79.

1111.

Kazalište za vojnike. *Hrvatski domobran*, 2/1942., 51, 13.

1112.

Na grob samoubojice. *Katolički list*, 53/1942., 14, 159–160.

1113.

Paul Alverdes čita. *Književni tjednik*, 2/1942., 22/23, 5.

1114.

Pismo radniku-piscu Ivanu Softi, prijatelju i drugu. *LUČ*, 37/1942.–1943., 8, 192–195.

1115.

Don Quijote. *Književni tjednik*, 1/1941, 1, 5;

1116.

Don Quijote. *Prosvjetni život*, 1/1942., 1, 40.

1117.

Žetva. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Nauk o književnosti (poetika). Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, Zagreb, 1943. (491 str.)

1943.**1118.**

Hrvatska književnost kroz vjekove. *Croatia sacra*, 11–12/1943., 20/21, 186–199.

1119.

La letteratura croata attraverso i secoli. *Croazia sacra*. Un popolo lotta per i suoi ideali sul confine tra l'oriente e l'occidente. Roma, 1943., 96–129.

1120.

Hrvatska lirika. *Europäische literatur*, kolovoz 1943.

1121.

Stotinu godina hrvatske književnosti i »Matica Hrvatska«, *Hrvatsko kolo*, 24/1943., 45–53.

1122.

Trontl kao pjesnik. *Hrvatska revija*, 16/1943., 3, 175–177.

1123.

Zapisi pjesnika. *Hrvatska revija*, 16/1943., 4, 223–227.

1124.

Miletićev »Diogenes«. *Hrvatska revija*, 16/1943., 5, 287–289.

1125.

Njemački roman s motivom »Dubrovačke trilogije«. *Hrvatska revija*, 16/1943., 6, 341–343.

1126.

Tuga zemlje. *Hrvatska revija*, 16/1943., 7, 391–393.

1127.

Današnja hrvatska književnost. *Hrvatska revija*, 16/1943., 8, 426–429.

1128.

Jakša Čedomil. *Hrvatska revija*, 16/1943., 10, 567–569.

1129.

O načinu pisanja. *Hrvatski krugoval*, 3/1943., 7, 6.

1130.

Smjerovi hrvatske književnosti. *Hrvatski krugoval*, 3/1943., 26, 7.

1131.

Sida Košutić. *Hrvatski krugoval*, 3/1943., 27, 15.

1132.

Književni profili. *Hrvatski krugoval*, 3/1943., 29.

1133.

Luka Botić. *Hrvatski krugoval*, 3/1943., 35, 7.

1134.

Književnost nove Njemačke. *Hrvatski narod*, 5/1943., 644, 6–7.

1135.

Deset pokojnih predsjednika Matice hrvatske. *Nova Hrvatska*, 3/1943., 4, 8.

1136.

25 godina kazališnog rada Nate Giriček-Bianchi, *Nova Hrvatska*, 3/1943., 4, 10.

1137.

Henri Gheon. *Nova Hrvatska*, 3/1943., 24, 10.

1138.

O načinu pisanja. *Prosvjetni život*, 2/1943., 9/11, 150–152.

1139.

Gospođe i gospodo! *Prosvjetni život*, 2/1943., 14/15, 292.

1140.

Deutsches Volkstheater u Zagrebu. *Spremnost*, 2/1943., 67, 12.

1141.

Dragutin Domjanić. Spomen-list o 10. godišnjici smrti. *Spremnost*, 2/1943., 68, 12.

1142.

Gostovanje sarajevskog kazališta. *Spremnost*, 2/1943., 69, 9. i 12.

1143.

Gavelina režija »Hamleta«. *Spremnost*, 2/1943., 70, 11.

1144.

Naša glumačka škola. Javni izpit prvog tečaja. *Spremnost*, 2/1943., 72, 12.

1145.

Majstori. Drama rače Stojanova na našoj pozornici. *Spremnost*, 2/1943., 74, 12.

1146.

Kuća na kršu. Praizvedba domaćeg dramskog djela. *Spremnost*, 2/1943., 76, 12.

1147.

Nagrađeno dramsko djelo. »Petra Ruže Lenije Petelinove«. *Spremnost*, 2/1943., 77, 12.

1148.

Dojam Meštrovićeva stvaralaštva. Odnos gledaoca prema kiparskom djelu u današnje vrijeme. *Spremnost*, 2/1943., 78, 9.

1149.

Razgovor ugodni o Viatorovu ćaskanju. *Spremnost*, 2/1943., 79, 12.

1150.

Po kršu oko kuće. Svršetak ferijalnog kazališnog »ćaskanja«. *Spremnost*, 2/1943., 80, 12.

1151.

Paul Claudel 75-godišnjak. *Spremnost*, 2/1943., 81, 12.

1152.

Barun Muenchhausen. Novi njemački slikopis u bojama. *Spremnost*, 2/1943., 82, 12.

1153.

Rodjeni pjesnik ili učeni poviestnik – političar? Kritičko Akademijino izdanje Kačićeva »Razgovora ugodnog« o tome kako je Kačić proširio svoj opis bitke kod Lepanta. *Spremnost*, 2/1943., 83, 9.

1154.

Učene žene. Nanovo uvježbana Moliereova komedija. *Spremnost*, 2/1943., 85, 12.

1155.

Henrik Pontoppidan, »Posljednji vitez danskog realizma«. *Spremnost*, 2/1943., 88, 9.

1156.

Čuvaj se senjske ruke. Nanovo uvježbana dramatizacija Šenoine pripovijesti. *Spremnost*, 2/1943., 88, 12

1157.

Poslije ponoći. Praizvedba kriminalne drame Branka Špoljara. *Spremnost*, 2/1943., 90, 12.

1158.

Pregršt lirike. *Spremnost*, 2/1943., 91, 12.

1159.

Uspjela domaća komedija. Marko Fotez: Ujak. *Spremnost*, 2/1943., 92, 6.

1160.

Vilenik. Zagrebačka praizvedba drame Filipa Marušića. *Spremnost*, 2/1943., 92, 12.

1161.

Prva izvedba komorne pozornice. *Spremnost*, 2/1943., 93, 12.

1162.

Dobri prijatelji. Sarduova komedija u obradi Tita Strozzi. *Spremnost*, 2/1943., 94, 12.

1163.

Rat i knjiga. *Spremnost*, 2/1943., 96/97, 24

1164.

Nevidljivi okovi. Pet slika iz života jednog popravilišta. *Spremnost*, 2/1943., 96/97, 24.

1165.

Od preporoda do danas. U: *Naša domovina*. Zbornik. Knjiga I, sv. II, Hrvatska kultura – politička povijest Hrvata, XVII. Hrvatska književnost, Izdanje Glavnog ustaškog stana, Zagreb, 1943., 639–646.

1166.

Petar Preradović. U: *Plodovi srca i uma*. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola. Uredio Mate Ujević, 105–109.

1167.

Književnost hrvatske moderne. *Znanje i radost*. Enciklopedijski zbornik. HIBZ, Zagreb, 1943., knjiga II, 374–380.

1944.**1168.**

Nevidljivi vidici. *Hrvatska revija*, 17/1944., 1, 39–44.

1169.

Pjesništvo Nikole Šopa. *Hrvatska revija*, 17/1944., 5, 252–256.

1170.

Moderna. *Hrvatska rieč*, 3/1944., 32, 6–7.

1171.

Knjige i čitanje. *Hrvatski domobran*, 4/1944., 1, 6.

1172.

Suvremeni hrvatski roman. *Hrvatski godišnjak za 1944.*, 1944., 166–175.

1173.

Današnja hrvatska književnost. *Hrvatski krugoval*, 4/1944., 11, 3.

1174.

Krugoval i knjiga. *Hrvatski krugoval*, 4/1944., 18, 3.

1175.

More u hrvatskoj književnosti. *Hrvatski krugoval*, 4/1944., 19, 7.

1176.

»Lisinski« (slikopis). *Hrvatski Narod*, 4/1944., 15. travnja.

1177.

Das Meer in kroatischen Schrifttum. *Neue Ordnung*, 4/1944., 162.

1178.

Predgovor romanu: Josip Jurčić, *Juraj Kozjak*. *Pripoviest iz slovenske poviesti petnaestog stoljeća*. Zagreb, 1944., (I-II. – nema paginacije).

1179.

Zvonimir Remeta i katolički roman. *Obitelj*, 16/1944., 21/24, 260–261.

1180.

Tomislav. Praizvedba dramske kronike T. Strozija. *Spremnost*, 3/1944., 99, 12.

1181.

Madame Troubadour (opereta). *Spremnost*, 3/1944., 100, 12.

1182.

Novo božanstvo. *Spremnost*, 3/1944., 100, 12.

1183.

Borba za pravo. Veličajna drama iz radničkog života u izvedbi Dobrovoljnog kazališta HRS, *Spremnost*, 3/1944., 102, 12.

1184.

Družina mladih. *Spremnost*, 3/1944., 102, 12.

1185.

Madam Troubadour. *Spremnost*, 3/1944., 102, 12.

1186.

Marionete. Drama Pier Maria Rosso di San Seconda. *Spremnost*, 3/1944., 103, 12.

1187.

Cvrčak na ognjištu. Praizvedba Hrvatske pučke pozornice Glavnog saveza staliških i drugih postrojbi. *Spremnost*, 3/1944., 105, 12.

1188.

Jean Giraudoux (uz smrt pisca). *Spremnost*, 3/1944., 106, 12.

1189.

Uz »Cvrčka na ognjištu«. *Spremnost*, 3/1944., 106, 12.

1190.

Mladost. Obnovljena drama Maxa Halbea u priredbi Hrvatske pučke pozornice. *Spremnost*, 3/1944., 108, 12.

1191.

Car Dioklecijan. Podpuni tekst Ogrizovićeve djela u »Glumi«. *Spremnost*, 3/1944., 109, 12.

1192.

Kćeri gđe Đurković. Premijera komedije Hercega Ferenca. *Spremnost*, 3/1944., 109, 12.

1193.

Lirika i mi. Bogatstvo naše suvremene lirike i posrednička uloga glumca. *Spremnost*, 3/1944., 111/112, 17.

1194.

Lisinski. Slikopis o skladatelju prve hrvatske opere. *Spremnost*, 3/1944., 113, 7.

1195.

Dvie domaće dramske premiere. O *Malim ljudima 1918* Ante Deana i *U brodolomu* Marijana Matijaševića. *Spremnost*, 3/1944., 113, 12. i 7.

1196.

Veče recitacija. Hrvatska lirika i svjetski klasici u interpretaciji Marije Borske. *Spremnost*, 3/1944., 113, 12.

1197.

Četiri romana iz našeg života (Deželić, Andrić, Jakšić, Kupareo). *Spremnost*, 3/1944., 115, 12.

1198.

Za svietao život. Drama Rikarda Nikolića. *Spremnost*, 3/1944., 116, 12.

1199.

Kolega Crampton. Komedija Gerharda Hauptmana. *Spremnost*, 3/1944., 117, 12.

1200.

Gubitci francuzke književnosti. *Spremnost*, 3/1944., 118, 12.

1201.

Romani Zvonimira Remete. *Spremnost*, 3/1944., 120, 9.

1202.

Dvostruka nevjera. Marivaux u izvedbi »Družine mladih«. *Spremnost*, 3/1944., 121, 12.

1203.

Sveti Franjo. Misterij Marija Ferrignija u izvedbi članova kazališta u franjevačkoj dvorani. *Spremnost*, 3/1944., 121, 12.

1204.

Čiča Filjurova oporuka. Komedija Roberta Martina du Garda. *Spremnost*, 3/1944., 122, 12.

1205.

Gluma MHKD. Dvie večeri tečaja o »izgrađivanju glumčeve ličnosti«. *Spremnost*, 3/1944., 122, 12.

1206.

Spletka i ljubav. Schillerova tragedija na zagrebačkoj pozornici. *Spremnost*, 3/1944., 123, 12.

1207.

Gluma MHKD. *Spremnost*, 3/1944., 124, 12.

1208.

Legenda o Ali-paši. *Spremnost*, 3/1944., 127, 9.

1209.

Henri Gheon. Smrt popularnog francuzkog dramatika. *Spremnost*, 3/1944., 129, 12.

1210.

U kazališnoj predsezoni. Tri aktovke komorne pozornice. *Spremnost*, 3/1944., 130, 12.

1211.

Završni izpit Glumačke škole. Shakespeareov »Romeo i Julija« u tri hrvatske aktovke. *Spremnost*, 3/1944., 131, 12..

1212.

Uređenje kazališnog pitanja. Sveučilišna stolica i zavod za teatrologiju. *Spremnost*, 3/1944., 133, 12.

1213.

Za klasičnu naobrazbu. Škola kao podloga za stvaranje naše intelektualne elite. *Spremnost*, 3/1944., 134, 12.

1214.

Početak kazališne sezone. *Spremnost*, 3/1944., 135, 12.

1215.

Stupovi društva. Ibsenova drama u ponovnoj izvedbi. *Spremnost*, 3/1944., 136, 12.

1216.

Hrvati muslimani pripovijedaju. Pripovietke Alije Nametka, Šemsudina Sarajlića i Huseina Muradbegovića. *Spremnost*, 3/1944., 138, 9.

1217.

Zlatarevo zlato. Nova pozornička obrada Šenoine pripoviesti. *Spremnost*, 3/1944., 139, 12.

1218.

Lucićeva »Robinja«. *Spremnost*, 3/1944., 140, 12.

1219.

Obnovljena »Charleyeva tetka«. *Spremnost*, 3/1944., 140, 12.

1220.

Komorno veče plesne plastike. *Spremnost*, 3/1944., 141, 12.

1221.

Francuske književne godišnjice. Paul de Kock, Charles Nodier, Paul Verlaine, Anatole France. *Spremnost*, 3/1944., 143, 12.

1222.

Carev dvojnik. Vesela igra M. Asztalosa na zagrebačkoj pozornici. *Spremnost*, 3/1944., 144, 12.

1223.

Johannes Wilhelm Jensen. *Spremnost*, 3/1944., 144, 12.

1224.

Nemirni pjesnik. Reiner Maria Rilke u Italiji i oko nje. *Spremnost*, 3/1944., 146, 12.

1225.

Kresina. Uvod u Budakovu epopeju o Kresojića soju. *Spremnost*, 3/1944., 148, 12.

1226.

Vladimir Nazor u magli. »Zagrebačke novele« kao ključ »exodusa« *Spremnost*, 3/1944., 149/150, 12.

1227.

Milutin Nehajev. *Znanje i radost*. Enciklopedijski zbornik. HIBZ, Zagreb, 1944., knjiga III, 248–250.

1228.

Antun Gustav Matoš. *Znanje i radost*. Enciklopedijski zbornik. HIBZ, Zagreb, 1944., knjiga III, 425–428.

1229.

Uz hrvatsko izdanje. U: Severin Lamping, Četrdesetorica govore. Vlastiti prikaz borbe za istinom četrdesetčetvorice modernih mislioca iz dvadeset dvije zemlje. Zagreb, 1944., 3–8.

1945.**1230.**

»Osunčani otoci«. Novela Jerka Skračića. *Hrvatska revija*, 18/1945., 1/2, 62.

1231.

Razvoj hrvatske književnosti u godini 1944. *Hrvatski krugoval*, 5/1945., 1, 15–16.

1232.

Radiofonija i suvremena kultura. *Hrvatski krugoval*, 5/1945., 2, 7–10.

1233.

Zanat gospođe Warren. Drama B. Shawa. *Spremnost*, 4/1945., 151, 12.

1234.

Plastika rieči. Veče recitacija Marije Borske. *Spremnost*, 4/1945., 153, 12.

1235.

Hrvatska izvedba dviju japanskih drama. »Tearkoja« takeda Isume i »Asagao« Jamada Kakašija. *Spremnost*, 4/1945., 154, 12.

1236.

Gospodin Tome. Roman o »gospodinu iz Kresojića soja«. *Spremnost*, 4/1945., 159, 6.

1237.

»Četvorka«. Premiera drame M. Foteza u Dramskom kazalištu. *Spremnost*, 4/1945., 160, 12.

1238.

Axela Iversa »Kuća br. 13« u velikoj dvorani radničke komore. *Spremnost*, 4/1945., 162, 12.

1239.

Kranjčević, Šop, Ujević i Dukić. Večer recitacija Dragutina Dobrenića. *Spremnost*, 4/1945., 162, 12.

1240.

Svjetska književnost. Vriednost i smisao prevođenja. *Spremnost*, 4/1945., 163/164, 10.

1241.

Hrvatska zemlja u stihovima. Književna večer Hrvatskog krugovala. *Spremnost*, 4/1945., 165, 10.

1242.

Dva nova izdanja Hrvatske akademije. Kačićeva »Korabljica« i Dra T. Matića »Knjiga o Slavoniji«. *Spremnost*, 4/1945., 167, 10.

1243.

Ljudi i život. Druga književna večer Hrvatskog krugovala. *Spremnost*, 4/1945., 168, 10.

1244.

Gospođa s kamelijama. *Spremnost*, 4/1945., 168, 10.

Tekstovi objavljeni nakon 1945.:**1990.****1245.**

V. Koroman, Elegije. *Hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine od Lovre Sitovića do danas*. *Forum*, 29/1990., 11/12, 639–640.

1991.**1246.**

Pogovor. U: Dr. Tihomir Toth, *Proljetne oluje*, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb, 1930.; treće izdanje: UPT, Đakovo, 1991. (reprint), 223–224.

1995.**1247.**

Đ. Kokša, Elegije. *Pjesme hrvatskih nepjesnika*, GK, Zagreb, 1995., 72–75.

1248.

Pjesniče što te priječi (pjesma, Hvar 11. 8. 1934.). U: Đ. Kokša, *Hrvatska duhovna lirika*. Rim, 1968, 141–142; Đ. Kokša, *Pjesme hrvatskih nepjesnika*. GK, Zagreb, 1995., 76.

2018.**1249.**

Pogovor. U: *Studija o Hamletu i pet eseja o europskim klasicima*. Izabrana djela Milutina Cihlara Nehajeva. Alfa, Zagreb, 2018.

Posmrtno tiskane knjige:**1966.****1250.**

Hrvatska književna kritika. Maraković, Haler, Donadini, A. B. Šimić, S. Šimić, Krklec, Cesarec, Bogdanov, Nevistić, Kombol, Hergešić, V. Zaninović, Bogner, Simić, Kozarčanin, I. G. Kovačić, Galogaža, Frol, Keršovani. Sv. 9. Uredio Petar Lasta. Matica hrvatska, Zagreb, 1966.

1969.**1251.**

Petar Preradović. HKD Sv. Ćirila i Metoda, Biblioteka »Eseji i članci« – Br. 1. Zagreb, 1969., 62 str. + Stanko Tenšek, Ljubomir Maraković (1887–1959), 63–65. + S. T.: bibliografija Lj. Marakovića i literatura o Marakoviću, 67–88.

1971.**1252.**

Eseji, studije, kritike. Alber Haler, Mihovil Kombol, Branko Gavella, Ljubomir Maraković. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 86. Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1971.

1980.**1253.**

odlomak »Anticipator realizma« u: *August. Šenoa u očima kritike*, Globus, Zagreb, 1980., 109–110.

1997.**1254.**

Rasprave i kritike. Ljubomir Maraković i Josip Bogner. Stoljeća hrvatske književnosti. Priredila Antonija Bogner-Šaban. Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

2009.**1255.**

Katolički idealizam i realizam. Biblioteka Hrvatska katolička baština 20. stoljeća, knj. 12. Uredio i predgovor »Svećenik književnosti« napisao Vladimir Lončarević. Glas Koncila, Zagreb, 2009.

II.) RUKOPISI**1256.**

»*Vila Slovinka*« ein literarhistorischer Beitrag von Ljubomir Maraković. Disertacija. Beč 1909. Original se čuva u Beču pod br. D. 14058. Kopija je u HAZU, br. I-5004.

1257.

Hrvatski književni život poslije ilirizma. Papir 21 x 16 cm, 5 listova. Zbirka rukopisa i starih knjiga, sign. R 7160.

1258.

Povijest i bit soneta. Walter Mönch. Das Sonett. Gestalt und Geschichte. F. H. Khert Verlag, Heidelberg, 1955., strojopis, s. a., 2 lista, 4 str. A4.

1259.

Utok na presudu od 3. kolovoza 1945. Društvo književnika Hrvatske. Zagreb, 9. kolovoza 1945. Odsjek za povijest Hrvatske književnosti pri Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU. Zagreb, strojopis, 3 lista A4.

1260.

Književni profili. Skupni naslov za tekstove radijskih emisija na »Hrvatskom krugovalu« od srpnja 1943. (prva emisija »Nehajev«) do svibnja 1945. (posljednja emisija »Osiek« 4. svibnja 1945.) – ukupno 92 emisije. Različiti broj listova ispisanih nalivperom na okomito prepolovljenom papiru s crtama B5 formata.

III.) PRIJEVODI

Šoltsova, Elena Marothy. *Moja djeca*. MH, Zagreb, 1925.

Barclay, Florence Louisa. *Kroz vrtna vratašca*. Knjižnica dobrih romana, kolo 1, knj. 4; Jeronimska knjiga 230, Zagreb, 1926.; Knjižnica Trnovačka Ruža, knj. 19, Ognjište, Zagreb, 2012.

Remizov, Aleksej Mihajlovič. *Na modrom polju*. Zagreb, 1929.

Schryvers, Josip. *Predanost Bogu, putokaz duševnom miru i savršenstvu*. Apostolatski centar »Sav Tvoj«, Zagreb, 2008.

IV.) UREDNIČKI RAD**Periodika**

Luč, 1905. – 1909.

Naše kolo. Hrvatski katolički almanah, Beč, 1/1912., 2/1914.

Zrno. Almanah. Sarajevo, 1919.

Hrvatska prosvjeta, 1920. – 1940.

Izvor. *List trezvenjačkog pokreta Svete vojske*, 1925. (nađen samo jedan broj u ostavštini sa žigom Kr. sveučilišna biblioteka Zagreb).

Knjige

Moderni hrvatski pripovjedači, Zagreb, 1934.

Hrvatska književna kritika, Zagreb, 1935.

Šenoa, August. *Izabrane pripovijesti*. Zagreb, 1932.

Šenoa, August. *Zlatarovo zlato*. Zagreb, 1932.

Šenoa, August. *Branka*. Zagreb, 1932.

Šenoa, August. *Barun Ivica*. Zagreb, 1932.

Šenoa, August. *Članci i kritike*. Zagreb, 1935.

Nehajev, Milutin. *Knjiga eseja*. Zagreb, 1936.

Cervantes, Miguel. *Život i djela bistroga viteza Don Kihota od Manche*. Zagreb, 1942.

Vladimir Lončarević

Luči Ljubomira Marakovića

*Život i rad, estetički pogledi
i kritička praksa*

4
religijski
niz

Sl. 29.: Monografija Vladimira Lončarevića *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa* objavljena je 2003. kao 4. knjiga biblioteke *Religijski niz* Filozofsko – teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu (recenzenti: Vladimir Horvat i Tihomil Maštrović)

Martina Čavar

Kazalo imenā bibliografije Ljubomira Marakovića

A

ABRAHAM 284, 312
ALBERT VELIKI 727
ALIGER, Amand 417
ALLINGER, A. 327
ALSBERG, Max 811
ALVERDES, Paul 1113
ANDERSEN, Hans Christian 500
ANDREJEV, Leonid 355, 427
ANDRIĆ, Josip 1197
AN-SKI 481
ARCIBAŠEV, Mihail 589
ARMOUND-GERBIDON 573
ARNOLD, Đuro 330, 842
ASZTALOS, M. 1222
AŠ, ŠALOM 355

B

BACH, Josip 878
BAHR, Hermann 522, 663
BARAC, Antun 119
BARATOV, P. 749
BARTULOVIĆ, Niko 272
BATUŠIĆ, Slavko 874
BAUCHE, Henri 523
BAUER, Ante 953
BEAUMARCHAIS, Pierre-Augustin Caron
de 737
BEGOVIĆ, Milan 307, 356, 424, 528, 621,
705, 845, 906
BENSON, Robert Hugh 106, 132
BENJAMIN, R. 523
BERNANOS, G. 494
BERNSTEIN, Henri 587, 907
BERTRAND, Louis 477

BEETHOVEN, Ludwig van 962
BINIČKI, Fran 59
BIRKENMAJER, J. 854
BJÖRNSSON, Bjornstjerne 803
BLAŽENA DJEVICA MARIJA 124, 125,
598, 678
BOGDANOV, Vaso 1250
BOGNER, Josip 1250, 1254
BOGNER-ŠABAN, Antonija 1254
BOGOVIĆ, Božena 1057
BOGOVIĆ, Mirko 797, 910
BONIFAČIĆ, Antun 1077
BONIFAČIĆ, Nikola 1005
BORDEAUX, Henry 473
BORSKA, Marija 1196, 1234
BOTIĆ, Luka 619, 1133
BOURGET, Paul 123, 890
BOŽIDAR, *dijak* 456
BREZOVAČKI, Tituš 392, 568, 1039
BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana 321, 986
BRUCKNER, Ferdinand 742
BUDAK, Mile 734, 1054, 1225
BUKOVAC, Vlaho 117
BURKE, I. E. 811
BUTKOVIĆ, Ivan 53
BYRON, George Gordon 325, 682

C

CALDERÓN de la Barca, Pedro 385, 859,
875, 876, 971
CANKAR, Ivan 976
CARDONEL, Louis Le 898
CAR EMIN, Viktor 812
CESAREC, Antun 1067, 1250
CHESTERTON, Keith Gilbert 191

CHIARELLI, Luigi 565

CLAUDEL, Paul 663, 1011, 1151

COWARD, Noel 585

Č

ČEDOMIL, Jakša 1128

ČORAK, Mija 738

Ć

ĆIRIL, sveti 91, 462

D

DANTE, Alighieri 126, 183

DEAN, Ante 1195

DE HERZ, A. 925

DELIBES, Leo 584

DEMETER, Dimitrije 444, 751

DE TIS; *vidi*: STROZZI, Tito

DEŽELIĆ, Velimir 320, 336, 1006, 1197

DIMITRIJEVIĆ, Mita 390, 593, 698

DIMOVIĆ, Đuro 384, 493, 520, 611, 637

DIOKLECIJAN, *car* 1191

DOBRENIĆ, Dragutin 1239

DOMJANIĆ, Dragutin 371, 786, 814, 897,
1108, 1141

DONADINI, Ulderiko 119, 1250

DONIZETTI, Gaetano 206

DOSTOJEVSKI, Fjodor Mihajlovič 113, 437,
528, 925

DRŽIĆ, Marin 667, 1027

DUGAN, Mary 594

DUJMUŠIĆ, Dragan Augustin 112, 342

DUKIĆ, Ante 1239

DÜRER, Albrecht 478, 488

DYMOV, Osip 204

DVOŘŽÁK, Antonin 526

Đ

ĐARMATI, Šimon A. 951

E

EBEL, G. 588

EHRlich, Paul 1070

ETEROVIĆ, *fra* Karlo 470

EURIPID 736

EVETović MIROLJUB, Ante 932, 933

F

FELDMAN, Miroslav 751, 924

FERENC, Herceg 1192

FERRIGNI, Marijo 1203

FINŽGAR, Fran Saleški 807

FODOR, L. 925

FORTUNATOV, Filip Fjodorovič 745

FOTEZ, Marko 1159, 1237

FRANCE, Anatole 335, 1221

FRANK, Leonhard 568

FRANKOPAN, Fran Krsto 563

FREUENDREICH, Josip 393

FROL, Ivo 1250

FRANJO, *sveti* 1203

FULLER, Loie 708

G

GAJDAROV, Vladimir 579, 585

GALOGAŽA, Stevan 674, 1250

GALović, Ferdo 54

GALSWORTHY, John 780, 802

GANTILLON, Simon 521

GAVELLA, Branko 1143, 1252

GERALDY, Paul 523, 587

GHÉON, Henri 409, 425, 445, 1137, 1209

GIRAUDOUX, Jean 1188

GIRIČEK-BIANCHI, Nati 1136

GJALSKI, Ksaver Šandor 328, 486, 496, 855,
856

GODUNOV, Boris 157

GOETHE, Johann Wolfgang von 522, 743

GOGOLJ, Nikolaj Vasiljevič 181

GOICHON, A. M. 277

GORJAN, Zlatko 817

GRABOVAC, *fra* Filip 470

GRAGMANOVA, E. 580

GRAMATIKA, Emma 639

GRGEC, Petar 338, 468, 663

GRUND, Arnost 580

GUBEC, Matija 891

GUENTHER, Agnes 138

GUDEL, Vladimir 901

GUNDULIĆ, Ivan 987, 996, 1018, 1021

GUTENBERG, Ivan 1048

GZOVSKA, gđa 579, 585

H

HABEDUŠ, Rudolf 920
 HALBE, Max 1190
 HALER, Albert 1250, 1252
 HAULIK, Juraj 564
 HAUPTMAN, Gerhard 1199
 HEIDENSTAM, Verner von 137
 HERGEŠIĆ, Ivo 1250
 HITLER, Adolf 1032
 HOFFMANNSTAHL, Hugo 736, 760, 777,
 845
 HORST, Engel 811
 HORVAT, Ivo 663
 HRANILOVIĆ, Jovan 333
 HUGO, Victor 628
 HUYSMANS, Joris-Karl 713

I

IBSEN, Henrik 524, 743, 873, 1215
 IGNACIJE, sveti 493, 520
 ISTRATI, Panait 792
 ISUS KRIST 375, 629, 634, 657, 741, 804,
 866
 IUDIG, Oto 809
 IVAKIĆ, Joza 704
 IVERS, Axel 1238

J

JAKOVLJEVIĆ, Ilija 278
 JAKŠIĆ, Ante 1197
 JAMMES, Francis 560, 783, 995, 1033
 JENKO, Narcis 280
 JENSEN, Johannes Wilhelm 1223
 JEVTIĆ, Borivoje 759
 JOHNSON, Ben 590
 JÖRGENSEN, Johannes 318
 JUKIĆ, *fra* IVAN FRANJO 759
 JURČIĆ, Josip 1178
 JURKIĆ, Štefa 469, 532
 JUŠIĆ-SEUNIK, Zdenka 839

K

KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 1153, 1242
 KAKAŠIJA, Jamad 1235
 KARSAVINA, Tamara 523
 KATAJEV, Valentin Petrovič 647
 KATERWA, B. 296

KATIĆ, Lovre 944
 KAUFMANN, F. F. 691
 KERŠOVANI, Otokar 1250
 KINGSLEY, Sidney 902
 KLABUND 569
 KLEIST, Heinrich von 1087
 KOCK, Paul de 1221
 KOSSAK-SZCZUCKA, Zofja 663
 KOŠUTIĆ, Sida 808, 816, 1131
 KOZJAK, Juraj 1178
 KOKIĆ, Aleksandar 1053
 KOKŠA, Đuro 1247, 1248
 KOMBOL, Mihovil 1250, 1252
 KOROMAN, Veselko 1245
 KOSOR, Josip 268, 285, 484
 KOSTIĆ, Laza 323
 KOVAČIĆ, Ivan Goran 1250
 KOZARAC, Josip 1104
 KOZARČANIN, Ivo 1250
 KRAJAČ, Erna 880
 KRALIK, Richard 222, 827
 KRALJ, Marijana 663
 KRALJEVIĆ, Marko 611, 637
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 439, 576,
 1239
 KRAUS, Gertruda 590
 KREFT, Bratko 955
 KRKLEC, Gustav 1250
 KRLEŽA, Miroslav 255, 266, 388, 581, 633,
 826, 938, 966
 KULUNDŽIĆ, Josip 415
 KUMIČIĆ, Eugen 972
 KUNIČIĆ, Petar 1053
 KUPAREO, Rajmund 1197
 KUŠAN, Vladislav 951

L

LAMPING, Severin 1229
 LANGER, František 356
 LAPENNA, L. 819
 LASTA, Petar 1250
 LAVALLIERE, Eva 664
 LENDIĆ, Ivo 921, 926
 LENORMAND, Henri-René 313, 392, 810
 LESTER, Keith 523
 LHOTKA, Fran 162

LISINSKI, Vatroslav 1176, 1194
 LONČAREVIĆ, Vladimir 1255
 LORDE, Andre de 523
 LOVRIĆ, Božo 290, 558
 LUCERNA, Camilla 505
 LUCIĆ, Hanibal 1218

M

MAETERLINCK, M. 799
 MAHNIĆ, Antun 170, 1076
 MAINAGE, Thomas 263
 MARAKOVIĆ, Nikola 396
 MARIČIĆ, G. J. 589
 MARKOVIĆ, Franjo 329, 976
 MARKOVIĆ, Zdenka 267
 MARKULIN, Stjepan 1047, 1053
 MARTIĆ, *fra* Grga 620
 MARTIN DU GARD, Robert 1204
 MARTYRUM, Sanguis 794
 MARULIĆ, Marko 332, 946
 MARUŠIĆ, Filip 1160
 MATASOVIĆ, Antun 214, 1065
 MATIĆ, Tomo 1242
 MATIJAŠEVIĆ, Marijan 1195
 MATKOVIĆ, Marijan 903
 MATL, J. 559
 MATOŠ, Antun Gustav 322, 1228
 MATULIĆ, M. 947, 974
 MAUGHAM, M. S. 354
 MAUGHAM, William Somerset 646, 743
 MELAS, Spyros 748
 MESARIĆ, Kalman 431, 692, 1005
 MEŠTROVIĆ, Ivan 370, 1148
 MICHELANGELO BUONARROTI 369, 388
 MILAKOVIĆ, J. 68
 MILETIĆ, Stjepan 44, 1124
 MILIČIĆ, S. 499
 MILOŠEVIĆ, M. 736
 MISTRA, Milo 118
 MIŠKINA, Mihovil Pavel 407
 MÖNCH, Walter 1258
 MOISSI, Aleks. 738
 MOLIÈRE, Jean-Baptiste Poquelin 224, 243,
 749, 977, 1154
 MOLNÁR, Ferenc 522, 573

MORENO, Garcia 199
 MOROZOWICH-SZCZEPKOWSKI 812
 MOSER, Gustav pl. 393
 MOZART, Wolfgang Amadeus 203
 MURADBEGOVIĆ, Ahmed 805
 MURADBEGOVIĆ, Husein 1216

N

NALKOWSKA, Sofia (Zofja) 648, 737
 NAMETAK, Alija 1216
 NAZOR, Vladimir 84, 94, 119, 269, 270, 274,
 317, 515, 1226
 NEDIĆ, Ljubomir 175
 NEHAJEV, Milutin Cihlar 563, 577, 719, 733,
 927, 1227, 1249
 NELSEN 907
 NEMČIĆ, Antun 1039
 NEVISTIĆ, Ivan 1250
 NEWMAN, John Henry 535
 NICODEMI, Dario 384
 NIKOLIĆ, Rikard 1198
 NODIER, Charles 1221
 NOVAK, Vjenceslav 723
 NUČIĆ, Hinko 384
 NUŠIĆ, Branislav Đ. 259, 567, 807, 843, 873,
 902, 925

NJ

NJARADI, Dionizije 1053

O

OGRIZOVIĆ, Milan 286, 1025, 1191
 OULD, Herman 595
 OZANAM, Frederic 716

P

PAGNOL, Marcel 571
 PALEŽANSKI, Slobodan M. 684
 PALLEMBERG, Max 756
 PANFUCIJE iz Tebe, sveti 365
 PANN, Abel 669
 PAPINI, Giovanni 221, 663
 PASTEUR, Louis 918
 PAVELIĆ, Milan 508, 982, 1002, 1028
 PEA, Enrico 1105
 PETROVIĆ PEČIJA, Petar 432, 621, 737

PIERAT, Marie Thérèse 587
 PIO IX. bl. [*pravo ime* Giovanni Maria Mastai
 Ferretti], *papa* 345
 PIRANDELLO, Luigi 801, 1041, 1083
 POLEVICKAJA, Jelena 756
 POLJAK, Isidor 333, 502
 POLJAKOVA, Ada 150, 153
 PONTOPPIDAN, Henrik 1155
 PORTO-RICHE, Georges de 526
 POSTRUŽIN, P. 908
 PREGELJ, Ivan 275
 PRERADOVIĆ, Petar 709, 961, 1056, 1091,
 1100, 1166, 1251
 PSICHARI, Ernest 277

R

RAIĆ, Ivo 702
 RAŠICA, M. 250
 RAYN, Paul 755
 REMETA, Zvonimir 1179, 1201
 RENOIR, Jean 999
 RILKE, Reiner Maria 1224
 ROLAND, R. 549
 ROLLAND, Romain 792
 ROMAINS, J. 429
 RUEGER, Erika 592
 RUŽIČKA STROZZI, Marija 523

S

SADOVEN, Helene 154, 155
 SAHAROV, Aleksandar 626
 SAHAROV, Klotilda 626
 SAMČUK, Ulas 1096
 SAN-GIORGIU, Ion 812
 SARAJLIĆ, Šemsudin 1216
 SAVOIR, Alfred 801
 SCHELFHOUT, Lodewijk 406
 SCHILLER, Friedrich 843
 SCHITZLER, Arthur 873
 SEIFERT, Josef Leo 279
 SENEČIĆ, Geno R. 846, 923, 1005
 SHAKESPEARE, Wiliam 310, 355, 427, 572,
 578, 749, 847, 1211
 SHAW, Bernard 354, 390, 907, 1233
 SIENKIEWICZ, Henrik 337
 SIMIĆ, Novak 1250
 SINDBAD, Kapetan 617

SITOVIĆ, Lovro 1245
 SKARPA, Đuro 368
 SKRAČIĆ, Jerko 1230
 SKUPJEVSKI-BELINA, Stetan 154, 155
 SLOBODA, K. 432
 SMETERLING, JAN 161
 SOFTA, Ivam 1114
 SOUNEUSCHEIN 588
 SPIRIDONVIĆ-SAVIĆ, Jela 282
 SPIRO MELAS 748
 SPITZER, Robert 523
 SREMAC-KOSAR 744
 STANČIĆ, Svetislav 147, 151
 STANOJEVIĆ, Z. 819 (bilj. br. 2)
 STARČEVIĆ, Ante 892
 STRINDBERG, August 524, 587
 STROZZI-PEČIĆ, Maja 208
 STROZZI, Tito 350, 391, 623, 843, 1162, 1180
 STRZYGOWSKI, Josip 476
 STUPARIĆ, Mijo 1051
 STUPICA, Bojan 750
 SUDETA, Đuro 661, 815, 949, 1019
 SUHOVO-KOBYLIN, Aleksandr V. 910
 SUSO, Henry 276, 475

Š

ŠARINIĆ, Ivo 840
 ŠENOA, August 414, 528, 591, 712, 718, 726,
 732, 735, 767, 769, 818, 822, 875, 887,
 977, 1107, 1156, 1217, 1253
 ŠIMIĆ, Antun Branko 1250
 ŠIMIĆ, Stanislav 1250
 ŠIMUNOVIĆ, Dinko 117, 281, 814
 ŠKARPA, Cvjetko 533
 ŠKURLA-ILJIĆ, Verka 557, 747
 ŠKVARKIN, Vsevolod 872
 ŠOP, Nikola 1169, 1239
 ŠPOLJAR, Branko 1157
 ŠVEL, Mara 1094

T

TAINÉ, Hippolyte 65
 TENŠEK, Stanko 1251
 TKALČIĆ, Jure 146
 TOLSTOJ, Lav Nikolajevič 70, 579
 TOMIĆ, Josip Eugen 919

TOTH, Tihomir 1246
TRONTL, Stjepko 798, 956, 1122
TRUHELKA Ćiro 857
TRUHELKA, Jagoda 321
TURKOVIĆ, Milan 662

U

UDMANIĆ, Joco; *vidi*: UDMANIĆ, Josip
(*hajduk*) 692
UJEVIĆ, Mate 663, 1166, 1239
UNDSET, Sigrid 491, 778, 794

V

VALERY, Paul 1077
VEILLER, Bayard 594
VERLAINE, Paul 198, 1221
VERNEUIL, Henri 579
VINCENT, Raymond de 1045
VLAISAVLJEVIĆ, VI. 1090
VOJKOV, M. 754
VOJNOVIĆ, Ivo 273, 586, 604, 755, 909

VOLLMOELLER, Karl Gustav 528
VRTAR, Stjepko 432
VUJKOVIĆ, Marica 681

W

WEDEKIND, Frank 653
WEGENER, Paul 526
WERFEL, Franz 603, 925
WERNER, Vilem 753
WINAVER, B. 385
WITMAN, Walt 179

Z

ZAGORKA, Marija Jurić 566, 699, 744
ZANINOVIĆ, Vice 1250
ZELLÉR, Renee 475
ZOLA, Emile 800, 954

Ž

ŽEROMSKI, Stetan 108

Vladimir Lončarević

Literatura o Ljubomiru Marakoviću

Stručni članak

Napomena uz literaturu o Ljubomiru Marakoviću

Literatura objavljena u knjizi Vladimira Lončarevića, *Luči Ljubomira Marakovića* (Zagreb, 2003.), ovdje je dorađena i dopunjena. Bibliografske jedinice navode se kronološki, a potom abecednim redom. Pri navođenju naslova iz periodike prvi broj označuje godište, slijedi godina, broj i stranica. Tamo gdje nedostaju broj ili stranica posebno je naznačeno je li riječ o broju ili stranici dotičnog periodika. Kod autora potpisanih inicijalima, šiframa ili pseudonimima naveden je puni identitet ako je poznat.¹

I. TISKOVINE

1906.

1.

[ANONIM]

Izvještaj I. redovne glavne skupštine »Hrvatske« – Anonim
LUČ, 2/1906.–1907., 2, 62–63.

1908.

2.

[ANONIM]

Petogodišnjica hrv. kat. ak. društva »Hrvatska« – Anonim
Jutro, 1/1908., 19, 4.

¹ Literaturu Ljubomira Marakovića, u skladu s obrascem objavljivanja popisa bibliografskoga gradiva u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*, te kazalo imena literature za ovo izdanje priredila je Martina Čavar.

1909.**3.**

FRST [STELE, Franc]

Ljubomir Maraković, *Novi život*, *Zora* – Frst [Franc Stele]*LUČ*, 16/1909.–1910., 9, 214–215.**1910.****4.**

BADALIĆ, J[osip]

Ljubomir Maraković, *Novi život* – J[osip] Badalić*Hrvatstvo*, 7/1910., br. 140.**5.**

ANONIM

Nov život – Anonim

Katolički list, 61/1910., 33, 266.**6.**

ANONIM

Nov život. Književna razmatranja – Anonim

Hrvatska straža, 7/1910., 733–734.

1911.

7.

DUERR, V.

Ljubomir Maraković, *Novi život*, *Uwagi nad literatura* – V. Duerr*Świat Slowianski*, 1/1911., str. 459.**8.**

DÜRR, Oskar

»Nov život« – Oskar Dürr

Savremenik, 6/1911., 11, 684–685.**9.**

MARKUŠIĆ, o. J[osip]

Ljubomir Maraković: »Nov Život« – J[osip] o. Markušić

Serafinski perivoj, 25/1911., 2, 31–32.**10.**

MILIČIĆ, Božo

Marakovićev »Nov život« i srpska kritika – Božo Miličić

Hrvatska straža, 9/1911., 647–648.**1912.****11.**

ANONIM

»Naše Kolo« – Anonim

Serafinski perivoj, 26/1912., 11, 187–188.

1913.**12.**

MANJARIĆ, Matija

Dr. Ljubomir Maraković protiv etike ili negativne kritike – Matija Manjarić
Vrhbosna, 27/1913., 83, 114.

1914.**13.**

KNIEWALD, Dragutin

Istina, dobrota, ljepota – Dragutin Kniewald
LUČ, 9/1914.–1915., 4/5, 130–136.

14.

MANJARIĆ, Matija

Kako je g. P. Grgec obranio dra Lj. Marakovića i sebe – Matija Manjarić
LUČ, 9/1913.–1914., 1, 19–27; 2, 60–67; 3, 103–106.

1916.**15.**

S[IRONIĆ], J[oso]

Naši kritici. U južnoj Štajerskoj na Uskrs (Grgec, Maraković, Dravski, Šimić, A. B.)
– J[oso] S[ironić]
Novine, 3/1916., 92, 3.

1918.**16.**

ANDRIĆ, Josip

Hrvatska katolička književnost – Josip Andrić
LUČ, 14/1918., 157–176.

17.

ANDRIĆ, Josip

Putom preporodnog rada – Josip Andrić
Zora (Ljubljana), 21/1918.–1919., 1/2, 31–34.

18.

KRALJ, Viktor

Petar Preradović – o stogodišnjici rođenja s prikazom proslave u Sarajevu i govora dr.
Ljube Marakovića – Viktor Kralj
Sarajevski list, 41/1918., 61, 1.

1919.**19.**

ANONIM

»Hrvatska Prosvjeta« – Anonim

Narodna politika, 2/1919., 301, 2–3**20.**

PAZMAN, Josip

Ljubomir Maraković, Zrno, Hrvatska knjižara, Sarajevo, 1919. – Josip Pazman
Bogoslovska smotra, 1/1919., 10, 77–78.**21.**

ANONIM

Predavanje o katoličkoj književnosti – Anonim

Narodna politika, 2/1919., 298, 2.**22.**

ANONIM

Zrno, književni kalendar za godinu 1919. – Anonim

Kršćanska škola, 23/1919., 1/6, 56–57.**1920.****23.**

GRGEC, Petar

Tri smjera u savremenom životu – Petar Grgec

Narodna politika, 3/1920., 131, 2–3; 132, 2–3; 133, 2–3.**24.**

ANONIM

IV. glavna skupština Kola hrvatskih književnika – Anonim

Narodna politika, 3/1920., 78, 2–3.**25.**

ANONIM

Leonovo društvo – Anonim

Narodna politika, 3/1920., 162, 2–3.**1922.****26.**

ANONIM

Kolo hrvatskih književnika – Anonim

Narodna politika, 5/1922., 57, 4.

27.

ANONIM

Pomozite našim akademičarima! – Anonim

Narodna politika, 5/1922., 210, 4.

28.

ANONIM

Razgovor s jednim urednikom – Anonim

Narodna politika, 5/1922., 86, 5–6.

1923.

29.

ANONIM

Program općeg đlačkog sastanka u Požezi od 2. – 5. kolovoza 1924. – Anonim

LUČ, 19/1923.–1924., 10, 223.

1924.

30.

ANONIM

Književne vijesti – Anonim

LUČ, 20/1924.–1925., 2/3, 71–72.

1925.

31.

A.

Kriza književnosti – A.

Dom in svet, 28/1925., br. 3.

32.

MALEUS HAERETICORUM

Najnoviji uzorak književne kritike – Maleus haereticorum

Jugoslavenska njiva, knjiga 1, 1925., 1, 37–39.

33.

ANONIM

Maraković, Ljubomir – Anonim

Znameniti i zaslužni Hrvati. Zagreb, 1925., 173.

34.

MERZ, I.[van]

»Kolo hrvatskih književnika«. Izvještaj VIII. glavne skupštine – I.[van] Merz

Hrvatska prosvjeta, 12/1925., 2, 52–53.

1926.**35.**

ANONIM

Dubrovački kongres J. K. Đ. Lige – Anonim

LUČ, 22/1926.–1927., 2, 15–17.**36.**

-Ile-

Reprezentativna djela suvremene književnosti: Virginia Woolf: Dalloway. Ilijić, S(tjepko). Moja djeca E. M. Šoltesove u prev. Lj. M. -Ile-

Hrvatski list, 7/1926., br. 130.**1927.****37.**

GEORGIJEVIĆ, Krešimir

Naša savremena književna kritika – Krešimir Georgijević

Književni sever, 3/1927., knjiga III, sv. 10, 407–415.**38.**

ANONIM

Interview reportera Narodne Politike – Anonim

Narodna politika, 10/1927., 108, 24.**39.**

J. S.

+ Dr. Ivan Merz – J. S.

LUČ, 23/1927.–1928., 8, 234–235.**1928.****40.**

DISKY [UJEVIĆ, Mate]

Čika Ljuba – Disky [Mate Ujević]

Narodna politika, 12/1928., 88, 3.**1929.****41.**

ALFIREVIĆ, Stjepan

Predstavnički sastanak JKĐ Lige – Stjepan Alfirević

Đački vjesnik, 11/1929., 5, 2–3.**42.**

P[ERINIĆ], L[uka]

Novi pripovjedači, kritičke studije i minijature – L[uka] P[erinić]

LUČ, 25/1929.–1930., 3/4, 121–122.

43.

MATASOVIĆ, Antun

Pučka pozornica – Antun Matasović

Hrvatska prosvjeta, 16/1929., 9, 221–222.

44.

UJEVIĆ, Mate

Dvije kritičke knjige – Mate Ujević

HP, 16/1929., 3, 68–69.

45.

ANONIM

Vjesnik Društva seniora Hrv. kat. akad. društava »Domagoj«. Zagreb, 1929., 1; 2.

46.

VOLINSKI-RIMARIĆ, K[onstantin]

Zanimljiva knjiga – K[onstantin] Volinski-Rimarić

Hrvatska prosvjeta, 16/1929., 10, 224.

47.

VUJICA, Stanko

Ljubomir Maraković: Novi pripovjedači – Stanko Vujica

Cvijet, 10/1929.–1930., 5/6, 32–34.

48.

ANONIM

Zagrebački katolici biskupu Mahniću – Anonim

LUČ, 25/1929.–1930., 3/4, 136.

1930.

49.

ANONIM

Beogradska »Misao« o g. Lj. Marakoviću – Anonim

Hrvatska straža, 2/1930., 80, 4.

50.

DEŽELIĆ st., Velimir

Kolo hrvatskih književnika – Velimir Deželić st.

Hrvatska straža, 2/1930., 92, 5.

51.

E. R. [DRAGANOVIĆ, Krunoslav]

Kritika g. Marakovića – E. R. [Krunoslav Draganović]

Nedjelja, 2/1930., 12, 3–5.

52.

ESIH, I.[van]

Prof. Matl o Šenoi – I.[van] Esih

Obzor, 74/1933., br. 233.**53.**

ESIH, Ivan

Aldous Huxley. Predavanje dra Ljubomira Marakovića u Pučkom sveučilištu – Ivan Esih

Obzor, 71/1930., 278, 2.**54.**

ESIH, Ivan

Srednje škole u romanu. Predavanje prof. dra Ljubomira Marakovića u Pučkom sveučilištu – Ivan Esih

Obzor, 71/1930., 251, 3.**55.**

HRASTOVEC, Stipa

20-godišnjica Marakovićevog »Novog života« – Stipa Hrastovec

LUČ, 26/1930.–1931., 3, 77–78.**56.**

-Ile- [LENDIĆ, Ivo]

Aldous Huxley: Kontrapunkt -Ile- [Ivo Lendić]

Hrvatska straža, 2/1930., 279, 3.**57.**

KRLEŽA, Miroslav

O našoj kazališnoj kritici – Miroslav Krleža

Književnik, 3/1930., 10, 429.**58.**

MESARIĆ, K[alman]

Deset godina naše literature. Ljubomir Maraković – K[alman] Mesarić

Riječ, 26/1930., 28, 16.**59.**

MRAZ, A.

Novi pripovjedači – A. Mraz

Slovenske pohľady, 46/1930., str. 829.**60.**

NOVAKOVIĆ, Boško

Ocene i prikazi – Boško Novaković

Misao (Beograd), 12/1930., XXXII knj., sv. 3–4, 235–239.

61.

PEŠIĆ, Mihajlo

Dve knjige kritika: Petravić i Maraković (Novi pripovjedači) – Mihajlo Pešić
Život i rad, 3/1930., knj. V., sv. 29, 385–386.

62.

ANONIM

Prvoaprilsko pismo ggg. (E.) R. – Anonim
Hrvatska straža, 2/1930., 76, 5.

63.

R. [DRAGANOVIĆ, Krunoslav]

Biskup Mahnić i katolička kritika – R. [Krunoslav Draganović]
Nedjelja, 2/1930., 13, 3–5; 14, 4–5.

64.

RADICA, Bogdan

Knjige i listovi. Kritika G. Lj. Marakovića – Bogdan Radica
Nova Evropa, knjiga XXII, 1930., 183–187.

65.

ROMANUS, E. [DRAGANOVIĆ, Krunoslav]

Naša zaključna riječ – E. Romanus [Krunoslav Draganović]
Nedjelja, 2/1930., 14, 4–5.

66.

ANONIM

»Slovansky pregled« o dru. Lj. Marakoviću – Anonim
Hrvatska straža, 2/1930., 85, 4.

67.

SIMIĆ, Novak

Ljubomir Maraković (U povodu knjige: »Novi pripovjedači«, izdanje Hrv. Knjiž. društva sv. Jeronima, Zagreb, 1929.) – Novak Simić
Književnik, 3/1930., 10, 470–471.

68.

UJEVIĆ, Mate

G. dr. Maraković o Hrvatskoj Prosvjeti – Mate Ujević
Hrvatska straža, 2/1930., 92, 10.

69.

UJEVIĆ, Mate

Najbolji hrvatski književni kritik – Mate Ujević
Obitelj, 2/1930., 50, 801.

70.

UJEVIĆ, Mate

Novak Simić kritikuje knjigu g. Marakovića – Mate Ujević

Hrvatska straža, 2/1930., 238, 4.**1931.****71.**

A[NDRIĆ, Josip]

O piscima novih jeronimskih knjiga – [Josip] A[ndrić]

Seljačke novine, 13/1931., br. 41.**72.**

A.

Ljubomir Maraković – A.

Vjesnik za prosvjetu i za upravu, 41/1931., br. 1/2.**73.**

BERKOPEC, J.

Biografija kot umetničko delo – J. Berkopec

Slovenec, 59/1931., br. 64.**74.**

ANONIM

Dr. Ljubomir Maraković – Anonim

Vjesnik za Prosvjetu i Upravu, 2(41)/1931., 1/2, 6.**75.**

ANONIM

Dr. Maraković o »Američkoj tragediji«– Anonim

Hrvatska straža, 3/1931., 258, 3.**76.**

ANONIM

Dr. Maraković o zadaći pučkog kazališta – Anonim

Hrvatska straža, 3/1931., 276, 3.**77.**

du [UVANOVIĆ, Danijel]

Dr. Maraković o S. Lewisovom »Babbitu« – du [Danijel Uvanović]

Hrvatska straža, 3/1931., 240, 3.**78.**

DURMAN, Milan

Hrvatsko kolo – Milan Durman

Književnik, 4/1931., 3, 123–125.

79.

I[VAN]

Problemi pučkog kazališta – I[van]

Jutarnji list, 1931., br. 6932.

80.

GRGEC, P.

Predstavnici kršćanske književnosti – P. Grgec

Hrvatska straža, 3/1931., 272, 4.

81.

GRGEC, Petar

Dvadeseta godišnjica Marakovićeva »Nova života« – P. Grgec

Selo i grad, 3/1931., 160–162.

82.

ANONIM

Hrvatska Prosvjeta u novoj godini – Anonim

Hrvatska straža, 3/1931., 7, 4.

83.

ie [ESIH, Ivan]

Problemi pučkog kazališta. Predavanje dra Ljubomira Marakovića – ie [Ivan Esih]

Jutarnji list, 20/1931., 6932, 8.

84.

-Ile-

Dr Maraković o Pučkom kazalištu -Ile-

Hrvatska straža, 3/1931., 115, 3.

85.

-Ile-

Predavanje dra Marakovića o Paulu Claudelu -Ile-

Hrvatska straža, 3/1931., 110, 4.

86.

KOZARČANIN, I.

Novi pripovjedači – I. Kozarčanin

Hrvatska straža, 3/1931., 65, 4.

87.

P[ERINIĆ], L[uka]

Tri nova književna predavanja Kola hrv. književnika – L[uka] P[erinić]

Obitelj, 3/1931., 51, 809–810.

88.

LENDIĆ, I.

Književne studije – I. Lendić

LUČ, 24/1931.–1932., 4, 124–125.**89.**

OSTOJIĆ, I. K.

Memoarska lirika – I. K. Ostojić

Jadranska vila 4/1931., br. 12.**90.**

ANONIM

Predavanje dra. Marakovića o Sigridi Undset – Anonim

Hrvatska straža, 3/1931., 275, 3.**91.**

ANONIM

Program tečaja podmlatka apostolata Sv. Ćirila i Metodija na Plitvičkim jezerima – Anonim

LUČ, 27/1931.–1932., 9/10, 274–275.**92.**

ROJNIĆ, Anto

Biografija kao umjetničko djelo. Predavanje Dr. Lj. Marakovića u Pučkom sveučilištu – Anto Rojnić

Jutarnji list, 20/1931., 6863, 7.**93.**

ANONIM

»Sutra zabava 'Domagoja'« – Anonim

Hrvatska straža, 3/1931., 37, 4.**94.**

UJEVIĆ, M.

»Pod gorom« u Hrvatskoj prosvjeti – M. Ujević

Hrvatska straža, 3/1931., 138, 4.**95.**

UJEVIĆ, Mate

»Književnik« i dr. Lj. Maraković – Mate Ujević

Hrvatska straža, 3/1931., 77, 4.**1932.****96.**

ANONIM

Demetrova nagrada (o Marakovićevu članstvu u Matičinoj poroti) – Anonim

15 dana, 2/1932., 17, 265.

97.

HANŽEKOVIĆ, Mato

Karakter i mentalitet naših radnika. Prilog studiji našeg značaja – Mato Hanžeković
Ilustrovani tjednik Danica, 2/1932., 65, 11.

98.

-Ile-

100-godišnjica Waltera Scotta u Pučkom sveučilištu. Predavanje dra Ljubomira Marakovića -Ile-

Hrvatska straža, 4/1932., 264, 3.

99.

-Ile-

Dr. Maraković o Rozamundi Lehmann -Ile-

Hrvatska straža, 4/1932., 63, 3.

100.

-Ile-

Jedan potrebit obračun. Odgovor na nepismene ispade 15 dana -Ile-

Hrvatska straža, 4/1932., 270, 4. i 9.

101.

ANONIM

(predavanje Lj. Marakovića) – Anonim

Hrvatska straža, 4/1932., 16, 3.

102.

JURČIĆ, V[ladimir]

Književne studije – V[ladimir] Jurčić

Hrvatska prosvjeta, 19/1932., 4, 95–96.

103.

KORNER, J[eronim]

A. Šenoa, Barun Ivica, pogovor Lj. Maraković – J[eronim] Korner

Obitelj, 4/1932., br. 46.

104.

KOZARČANIN, I.

A. Šenoa, Izabrane pripovijesti, predg. Lj. Maraković – I. Kozarčanin

Obitelj, 4/1932., br. 37.

105.

KOZARČANIN, I.

A. Šenoa, Zlatarevo zlato, predg. Lj. Maraković – I. Kozarčanin

Obitelj, 4/1932., br. 30.

106.

KOZARČANIN, I.

Književne studije – I. Kozarčanin

Obitelj, 4/1932., 5, 3.**107.**

ANONIM

Maraković o dva pravca u katoličkoj kritici – Anonim

Hrvatska straža, 4/1932., 115, 4–5.**108.**

NEVISTIĆ, I[vo]

Koji pisci uživaju najviše simpatija kod naših maturanata? Rezultati »Pravdine« ankete u Zagrebu. Najviše glasova dobili Domjanić, Nazor, Vilović i Maraković – I[vo] Nevistić
Pravda, 28/1932., 38, 6.**109.**

P[ETRIS], H[ijacint]

Nagrade Akademije znanosti i umjetnosti – H[ijacint] P[etris]

15 dana, 2/1932., 14, 209–210.**110.**

P[ETRIS], H[ijacint]

Razgovor s drom Marakovićem o »najezdi« prijevoda – H[ijacint] P[etris]

15 dana, 2/1932., 12, 181.**111.**

P[ETRIS], H[ijacint]

Nagrade Akademije znanosti i umjetnosti – H[ijacint] P[etris]

15 dana, 2/1932., br. 14.**112.**

STOJKOVIĆ, B.

A. Šenoa, Zlatarevo zlato – B. Stojković

Život i rad, 5/1932., 72, 1263.**113.**

ANONIM

Travnička spomenica prigodom pedeset-godšnjice Nadbiskupskog sjemeništa i Nadbiskupske velike gimnazije u Travniku 1882–1932. – Anonim

Uredio o. Kamilu Zabeo D. I., Naklada Akademije »Regina Apostolorum«, Sarajevo, 1932.

114.

UJEVIĆ, M[ate]

Ivan Nevistić referira o kulturnom Zagrebu – M[ate] Ujević

Hrvatska straža, 4/1932., 36, 4.

115.

UJEVIĆ, Mate

Ljubomir Maraković i drugi kritici – Mate Ujević

Hrvatska književnost, Jeronimska knjižnica, Zagreb, 1932., 192–193.**1933.****116.**

A.

Nova izdanja Matice Hrvatske – A.

Hrvatski list, 14/1933., 18, 4.**117.**

ANDRIĆ, J[osip]

Z. Gorjan, Kroatische Dichtung, predg. Lj. Maraković – J[osip]

Obitelj, 5/1933, 27, 567.**118.**

B. D.

Kazališni pregled – B. D.

Savremena stvarnost, 1/1933., 1, 30–31.**119.**

DEVČIĆ, S[tjepan]

S. Košutić, Jaslice, pogovor Lj. Maraković – S[tjepan] Devčić

Hrvatska revija, 6/1933., br. 11.**120.**

(du) [UVANOVIĆ, Danijel]

Stariji i moderni roman – (du)

Hrvatska straža, 5/1933., 66, 3.**121.**

HERGEŠIĆ, I.

Hrvatska lirika u njemačkom prijevodu – I. Hergešić

Obzor, 74/1933., 135, 3.**122.**

-Ile-

Milutin Cihlar Nehajev. Predavanje dra Ljubomira Marakovića o priredbi K. A. D. »August Šenoa« u Pučkom sveučilištu -Ile-

Hrvatska straža, 5/1933., 91, 4.**123.**

P[ERINIĆ], L[uka]

S. Košutić, Jaslice – L[uka] P[erinić]

Obitelj, 5/1933., br. 25.

124.

PAVEŠIĆ, Franjo

Bez kritike – Franjo Pavešić

15 dana, 3/1933., 22, 341–343.**125.**

ANONIM

Pučko sveučilište (najava Marakovićeve predavanja o F. Mauriacu 20. listopada 1933.)

– Anonim

LUČ, 5/1933., 238, 4.**126.**

VESIĆ, A.

Razgovor s drom Antunom Barcem – A. Vesić

15 dana, 3/1933., 8, 117–119.**127.**

ANONIM

Zlatni jubilej Nadbiskupskog sjemeništa i Nadbiskupske velike gimnazije u Travniku 6.–10. listopada 1932. – Anonim

Uredio o. Josip Predragović D.I. Naklada Akademije »Regina Apostolorum«, Sarajevo, 1933.

1934.**128.**

CESAREC, A.

»Hrvatskoj Straži« – A. Cesarec

Danas, 1/1934., 4, 62–66.**129.**

GOLOBIČ, L.

Sto let hrvatske književnosti – L. Golobič

Slovenec, 62/1934., br. 143.**130.**

GRGEC, Petar

Mišljenje dra Marakovića o napretku naše katoličke književnosti – Petar Grgec

Hrvatska straža, 4/1934., 108, 4.**131.**

H[ERGEŠIĆ, Ivo]

O hrvatskoj i srpskoj književnosti (Dva predavanja prof. Lj. Marakovića) – [Ivo]

H[ergešić]

Obzor, 75/1934., 107, 1–2.

132.

H[ERGEŠIĆ, Ivo]

Sto godina hrvatske književnosti. Marakovićevi »Moderni hrvatski pripovjedači« – [Ivo]

H[ergešić]

Obzor, 75/1934., 92, 1–2.**133.**

HERGEŠIĆ, I.

Sto godina hrvatske književnosti – I. Hergešić

Obzor, 75/1934., 92.**134.**

KRLEŽA, Miroslav

Pojave, događaji, ljudi. Najnovija anatema moje malenkosti – Miroslav Krleža

Danas, 1/1934., 1, 106–113.**135.**

KRLEŽA, Miroslav

Slučaj Panaita Istratia – Miroslav Krleža

Danas, 1/1934., 1, 132–134.**136.**

KRŠIĆ, J.

Sto godina hrvatske književnosti – J. Kršić

Pregled, 10/1934., str. 129–130.**137.**

LENDIĆ, I[vo]

Dr. Maraković odgovara beogradskom marksističkom časopisu – I[vo] Lendić

Hrvatska straža, 6/1934.; 37, 4–5.**138.**

MEŠTROVIĆ, Mate

Moderni hrvatski pripovjedači – Mate Meštrović

Hrvatska prosvjeta, 21/1934., 3, 117–119.**139.**

RyS [BOGDAN, I.]

Trebamo čvrstu organizaciju – RyS [I. BOGDAN]

Hrvatska straža, 6/1934., 113, 4–5.**140.**

VRHOVAC, R.

Moderni hrvatski pripovjedački (uredio Lj. Maraković) – R. Vrhovac

Letopis Matice srpske, 90/1934., 1, 250.

1935.**141.**

A.

Katolički kritičar o filmu – A.

Hrvatska straža, 7/1935., br. 255.**142.**

A.

Vrhunci književnosti hrvatskog preporoda – A.

Hrvatska straža, 7/1935., br. 64.**143.**

GRGEC (ur.), Petar

Na goru Gospodnju. Anketa o hrvatskoj katoličkoj književnosti – Petar Grgec (ur.)Preštampano iz *Katoličkog lista*, Zagreb, 1935.**144.**

GRGEC, Petar

Misija »Hrvatske Prosvjete« – Petar Grgec

Hrvatska straža, 7/1935., 26, 4–5.**145.**

H[ERGEŠIĆ, Ivo]

Hrvatska književna kritika – [Ivo] H[ergešić]

Obzor, 76/1935., 94, 1–2.**146.**

HALER, A[lbert]

O kritici – A[lbert] Haler

Hrvatska revija, 8/1935., 7, 370–372.**147.**

HERGEŠIĆ, I[vo]

Hrvatska književna kritika – I[vo] Hergešić

Obzor, 76/1935., 94.**148.**

ANONIM

Katolički kritičar o filmu. Predavanja dra Ljubomira Marakovića u Pučkom sveučilištu

– Anonim

Hrvatska straža, 7/1935., 255, 7–8.**149.**

M.

Dostojan spomenik hrvatskog književnog preporoda – M.

Jadranski dnevnik, 2/1935., 154.

150.

MILKOVIĆ, Z.

Sto godina hrvatske književnosti – Z. Milković
Omladina, 19/1935.–1936., 7, 260–161.

151.

NIKOLIĆ, V[inke]

Spomenik hrvatskoga duha i kulture – V[inke] Nikolić
Hrvatski list, 16/1935., 189, 6–7.

152.

NIKOLIĆ, Vinko

Sto godina hrvatske književnosti – Vinko Nikolić
Hrvatski list, 16/1935., 189, 6–7.

153.

PEROŠ, V[ilim]

Sto godina hrvatske književnosti – V[ilim] Peroš
Omladina, 19/1935.–1936., 3, 119–120.

154.

S. D.

Pitanje Demetrove nagrade – S. D.
Književnik, 7/1935., 8, 378–379.

155.

ŠIMIĆ, Stanislav

Kritika i dr. Ljubomir Maraković – Stanislav Šimić
Danica (tjednik), 5/1935., 3, 16–17.

1936.**156.**

BOGNER, J(osip)

Noviji kritički prikazi o Đalskome – J[osip] Bogner
Hrvatska revija, 9/1936., br. 2.

157.

BOGNER, Josip

Noviji kritički prikaz o Gjalskome – Josip Bogner
Hrvatska revija, 9/1936., 2, 98–102.

158.

BUEROV, A. R.

Sedamdesetpet godina hrvatske književnosti – A. R. Buerov
Hrvatska prosvjeta, 23/1936., 4, 136–138.

159.

DURMAN, Milan

»Hrvatska Straža« opet laže i podvaljuje – Milan Durman

Književnik, 9/1936., 3, 142–143.**160.**

GRGEC, Petar

Najsnažnija djela novije hrvatske katoličke književnosti – Petar Grgec

Kalendar Sv. Ante za 1936., 11/1936., 81–90.**161.**

HANŽEKOVIĆ, Mato.

Milutin Nehajev: Knjiga eseja – Mato Hanžeković

Hrvatski dnevnik, 1/1936., 68, 12.**162.**

ANONIM

Izmotavanje »Nove riječi« – Anonim

Hrvatska straža, 8/1936., 269, 3.**163.**

ANONIM

Nekulturni ispad u »kulturnoj kronici«. O napadu Mate Hanžekovića na Ljubomira Marakovića – Anonim

Hrvatska straža, 7/1936., 176, 2–3.**164.**

ANONIM

Slučaj dra I. Hergešića – Anonim

Hrvatska straža, 8/1936., 263, 2.**165.**

ANONIM

Smotraš. Dr. Ljubomir Maraković prešućuje »Hrvatsku Smotru« – Anonim

Hrvatska smotra, 4/1936., 5/6, 193–194.**166.**

SUBOTIĆ, Nedjeljko

Zbor zboruje – Nedjeljko Subotić

Hrvatska straža, 7/1936., 166, 5–7.**167.**

TIJAN, P[avao]

Jedno stoljeće hrvatske književnosti u historijskoj perspektivi – P[avao] Tijan

Hrvatska prosvjeta, 23/1936., 1/2, 61–62.

1937.**168.**

BUEROV, A. R. [GLAVAŠ, Radoslav]
Dalekozor duha – A. R. Buerov [Radoslav Glavaš]
Hrvatska prosvjeta, 24/1937., 9/10, 443–446.

169.

GLAVAŠ, Radoslav
Sedamdeset i pet godina hrvatske književnosti – Radoslav Glavaš
Hrvatska prosvjeta, 24/1937., 3, 136–138.

170.

-Ile-
Novi dvobroj Hrvatske Prosvjete -Ile-
Hrvatska straža, 9/1937., 69, 4–5.

171.

ANONIM
Iz stranog svijeta (o Marakovićevu sudjelovanju na kongresu »Pax Romana«) – Anonim
Katolička riječ, 3/1937., 33, 2.

172.

P[ERINIĆ], L[uka]
Jubilej dra Ljubomira Marakovića – L[uka] P[erinić]
Hrvatska straža, 9/1937., 144, 4.

173.

P[ERINIĆ], L[uka]
Jubilej hrvatskoga književnog kritika. O Marakoviću u povodu 50. obljetnice života
– L[uka] P[erinić]
Obitelj, 9/1937., 26, 489.

174.

PAVEL, August
Novija hrvatska katolička književnost – August Pavel
Hrvatska prosvjeta, 24/1937., 1/2, 93–96.

175.

R. K.
»Termini« – R. K.
Književnik, 10/1937., 12, 525–530.

176.

ŠIMIĆ, Stanislav
Doktor i kritika – Stanislav Šimić
Dalekozor duha. DHK, Zagreb, 1937., 93–101.

1938.**177.**

-Ile-

Problem katoličkog kulturnog stvaranja -Ile-
Hrvatska straža, 10/1938., 216, 4–6.

178.

LENDIĆ, I[vo]

Predavanje o F. Jammesu – I[vo] Lendić
Hrvatska straža, 10/1938., 266, 4.

179.

LENDIĆ, I.

O problemu hrvatske kulturne propagande u inozemstvu – I. Lendić
Hrvatska straža, 10/1938., 94, 4–7.

180.

LUKIN, Šime

Borac s bijelih planina – Šime Lukin
Hrvatska prosvjeta, 25/1938., 7/10, 331–337. + Napomena Ljubomira Marakovića,
337–339.

181.

N. N.

Epopeja seljačkog života – N. N.
Hrvatska straža, 10/1938., br. 235.

182.

ŽIMBREK, Ladislav

»Novele« Miroslava Krleže – Ladislav Žimbek
Književni horizonti, 5/1938., 172, 10–15

1939.**183.**

ANONIM

Bolest Dra Lj. Marakovića – Anonim
Hrvatska straža, 11/1939., 89, 8.

184.

ANONIM

Bolest dra Lj. Marakovića – Anonim
Hrvatska straža, 11/1939., 90, 8.

185.

HARAMBAŠIĆ, Z.

Dva predavanja u Pučkom sveučilištu – Z. Harambašić

Jutarnji list, 1939., br. 9706.**186.**

KRALIK, Franjo

Životni lik Merzov – Franjo Kralik

Katolički tjednik, 15(18)/1939., 18, 2–3.**187.**

K[RLEŽA], M[iroslav]

Svrha Pečata i o njojzi besjeda – M[iroslav] K[rleža]

Pečat, 1/1939., 3, knj. I, 119–128.**188.**

ANONIM

Poboljšanje stanja dra Lj. Marakovića – Anonim

Hrvatska straža, 11/1939., 92, 8.**189.**

ANONIM

Stanje bolesti dra Lj. Marakovića – Anonim

Hrvatska straža, 11/1939., 91, 8.**190.**

ANONIM

Zdravstveno stanje Dra Lj. Marakovića. Bolesnik izvan opasnosti – Anonim

Hrvatska straža, 11/1939., 95, 8.**1940.****191.**

ANONIM

Dr. Ljubomir Maraković o G. Duhamelu – Anonim

Hrvatska straža, 12/1940., 43, 8.**192.**

-hrs- [HRASTOVEC, Stjepan]

Bit i smisao tragedije. Predavanje dra Lj. Marakovića – -hrs- [Stjepan Hrastovec]

Hrvatska straža, 12/1940., 63, 4.**1941.****193.**

MILKOVIĆ, Z[latko]

Odgovor Lj. Marakoviću na kritiku romana Buđenje – Z[latko] Milković

Hrvatska smotra, 13/1941., br. 4.

194.

MILKOVIĆ, Zlatko

»Zaista, mnogo je toga trulo, i to ne samo u imaginarnoj Danskoj« – Zlatko Milković
Hrvatska smotra, 9/1941., 4, 235–236.

195.

UJEVIĆ, dr. Mate

Plodovi srca i uma. Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola – dr. Mate Ujević
Zagreb, 1941., 733–734, 738.

1942.**196.**

G. n.

Naša nova poetika za više razrede srednjih škola. Dr Ljubomir Maraković: *Žetva* – nauk o stihu i o slogu; prosodija, metrika i stilistika – G. n.
Književni tjednik, 2/1942., 6, 2.

197.

ANONIM

Tjedan slovačke kulture u Zagrebu – Anonim
Hrvatska smotra, 10/1942., 11/12, 721–723.

1943.**198.**

ANONIM

Dr. Lj. Maraković o suvremenom hrvatskom pjesničtvu – Anonim
Hrvatski narod, 5/1943., 825, 4.

199.

ANONIM

Hrvatske knjige na slovačkom jeziku (o prijevodu antologije *Moderni hrvatski pripovjedači* na slovački) – Anonim
Gospodarstvo, 3/1943., 8, 7.

200.

(M.)

Suvremeno hrvatsko pjesništvo – (M.)
Gospodarstvo, 3/1943., 196, 6.

201.

NIKOLIĆ, Vinko

Dvije značajne hrvatske školske knjige – Vinko Nikolić
Nova Hrvatska, 3/1943., 258, 7.

202.

NIKOLIĆ, Vinko

Pitanje hrvatske seljačke književnosti – Vinko Nikolić

Hrvatska revija, 16/1943., 3, 178–180.

203.

RABADAN, Vojmil

Po kršu oko kuće. Ferialno kazališno časnikanje V. Rabadana s Lj. Marakovićem – Vojmil Rabadan

Spremnost, 2/1943., 78, 10, 12.

204.

RABADAN, Vojmil

Svršetak ferialnog časnikanja – Vojmil Rabadan

Spremnost, 2/1943., 80, 12.

205.

ANONIM

Spomen večer za Dragutina Domjanića u Društvu Zagrebčana (predavanje Lj. Marakovića) – Anonim

Gospodarstvo, 3/1943., 128, 6–7.

1944.

206.

ANDRIĆ, Josip

Tri književna desetljeća – Josip Andrić

Obitelj, 16/1944., 1, 2–3.

207.

DEBELJAK, T.

Hrvatski prevod Jurčičevoga Kozjaka – T. Debeljak

Slovenec, 72/1944., br. 260.

208.

GRMOVIĆ, Viktor

Književno značenje dra Lj. Marakovića – Viktor Grmović

Obitelj, 16/1944., 21/24, 262–265.

1945.

209.

A.

Matoševa večer u »Društvu Zagrebčana« – A.

Gospodarstvo, 5/1945., br. 26.

210.

ANONIM

Izveštaj Matice Hrvatske za godine od 1925. do 1945. – Anonim
Matica Hrvatska, Zagreb.

211.

ANONIM

Matoševa večer u »Društvu Zagrebčana«. Uspjelo predavanje prof. dr. Ljubomira Marakovića – Anonim
Gospodarstvo, 5/1945., 26, 4.

1957.**212.**

ANONIM

Zbornik naučnih i književno-umjetničkih priloga bivših đaka i profesora Zagrebačke klasične gimnazije o 350-godišnjem jubileju 1607–1957. – Anonim
Uredio: Andrija-Ljubomir Lisac, Zagreb, 1957., 1021.

1958.**213.**

PAVLETIĆ, Vlatko

Hrvatska književna kritika – Vlatko Pavletić
Zagreb, 1958., sv. II, 11–12.

1959.**214.**

BARAC, Antun

Jugoslavenska književnost – Antun Barac
MH, Zagreb, 1959., 302.

215.

BOGDAN, Ivo

Baština Ljubomira Marakovića (7. VI. 1887. – 21. II. 1959.) – Ivo Bogdan
Hrvatska revija (Buenos Aires), 9/1959., 2, 136–145.

216.

DRLJIĆ, Rastislav

+ Dr. Ljubomir Maraković – Rastislav Drljić
Dobri pastir, 9/1959., sv. I–IV, 347–353.

217.

GLAVAŠ, Radoslav

Umro prof. Ljubomir Maraković – Radoslav Glavaš
Hrvatska revija, 9/1959., 1, 33, 98, Buenos Aires, 1959.

1962.**218.**

VAUPOTIĆ, Miroslav

Hrvatski književni časopisi 1914–1961. – Miroslav Vaupotić
Razlog, 2/1962., 5/6, 509–523.

1965.**219.**

ANONIM

Maraković, Ljubomir – Anonim

Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb, 1965., sv. 6, 11.

220.

PAVLETIĆ (prir.), Vlatko.

Panorama hrvatske književnosti – Vlatko Pavletić (prir.)
Stvarnost, Zagreb, 1965., 221, 503, 509–511, 776, 805, 816.

1966.**221.**

LASTA, Petar

Hrvatska književna kritika. Sv. IX. – Petar Lasta
Zagreb, 1966., 10–13.

1967.**222.**

RADICA, Bogdan

In memoriam: dr Mate Ujević – Bogdan Radica
Hrvatska revija, 17/1967., 1/2, 184–187.

1968.**223.**

BAN, Hrvoslav

Osunčana knjižnica – Hrvoslav Ban
Veritas, 7/1968., 3, 56.

224.

HEĆIMOVIĆ, Branko

Hrvatska dramska književnost između dva rata – Branko Hećimović
Rad JAZU, 1968., (353), 233, 240–243.

225.

KOKŠA, Đuro

Hrvatska duhovna lirika – Đuro Kokša

Rim, 1968., 141–142.

1969.**226.**

KUNIČIĆ, Jordan

Maraković Ljubomir: Petar Preradović – Jordan Kuničić

Bogoslovska smotra, 39/1969., 4, 503–504.**227.**

TENŠEK, Stanko

Ljubomir Maraković (1887–1959) – Stanko Tenšek

Ljubomir Maraković, *Petar Preradović*. HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1969., 63–65.**1970.****228.**

GVOZDENOVIĆ, Božo

Kritički radovi Ljubomira Marakovića – Božo Gvozdenović

Marulić, 3/1970., 19–26.**1971.****229.**

BATUŠIĆ, Nikola

Hrvatska kazališna kritika (dramska) – Nikola Batušić

MH, Zagreb, 1971., 182–183, 202–203, 219–223, 229, 232.

230.

JELČIĆ, Dubravko

Ljubomir Maraković – Dubravko Jelčić

Haler, Kombol, Gavella, Maraković. PSHK, MH, Zagreb, 1971., sv. 86, 425–431.**231.**

ANONIM

Maraković, Ljubomir – Anonim

Jugoslovenski književni leksikon.

MS, Novi Sad, 1971., 298.

1973.**232.**

BUTURAC, Josip – IVANDIJA, Antun

Povijest Katoličke crkve među Hrvatima – Josip Buturac – IVANDIJA, Antun

HKD Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1973., 282.

1974.**233.**

K[UNTARIĆ], Dr. Đ[uro] priopćio.

Ljubomir Maraković: Vila Slovinka – Dr. Đ[uro] K[untarić] priopćio

Zvona, 12/1974., 8, 2.**234.**

Dr. Đ. K.

Ljubomir Maraković: Vila Slovinka – Dr. Đ. K.

Marulić, 7/1974., 3, 74–75.**235.**

K.

Dr. Ljubomir Maraković – K.

Zvona, 12/1974., 8, 2.**236.**

KRIŽANIĆ, Kamilo

Dr Ljubomir Maraković (o petnaestogodišnjici njegove smrti) – Kamilo Križanić

Marulić, 7/1974., 1, 83–84.**237.**

VAUPOTIĆ, Miroslav

Siva boja smrti – Miroslav Vaupotić

Znanje, Zagreb, 1974., 143–144.

1976.**238.**

PEROVIĆ, Bonifacije

Hrvatski katolički pokret. Moje uspomene – Bonifacije Perović

ZIRAL, Rim, 1976.

1977.**239.**

ANONIM

Maraković, Ljubomir – Anonim

Hrvatski leksikon, Zagreb, 1977., sv. 2, 61.**1978.****240.**

ŠICEL, Miroslav

Povijest hrvatske književnosti – Miroslav Šicel

Liber-Mladost, Zagreb, 1978., sv. 5, 71–83, 133.

1979.**241.**

ANONIM

Maraković, Ljubomir – Anonim

Opća enciklopedija JLZ. Zagreb, 1979., sv. 5., 315.**242.**

SENTINELLA, Frane

Sjećanje na stvaranje katoličkog žurnalizma kod nas – Frane Sentinella

Marulić, 12/1979., 5, 429–436.**243.**

ŠICEL, Miroslav

Pregled novije hrvatske književnosti. 3. izdanje, Zagreb, 1979., 155. – Miroslav Šicel**1981.****244.**

X. Y.

Profesor Ljubo Maraković. Sudbina hrvatskoga kritičara – X. Y.

Hrvatski glas, 52, 12, 5; Sudbury, Kanada, 1981.**1984.****245.**

JELČIĆ, Dubravko

Kranjčević – Dubravko Jelčić

Globus, Zagreb, 1984., 32–33, 101, 119–121, 215.

1985.**246.**

ČENGIĆ, E.

S Krležom iz dana u dan. Balade o životu koji teče (1956–1975) – E. Čengić

Globus, PB, Zagreb, 1985., 98.

1986.**247.**

POSAVAC, Zlatko

Estetika u Hrvata. Istraživanja i studije – Zlatko Posavac

NZMH, Zagreb, 1986., 181–184, 208–211.

248.

VINCETIĆ, Luka

Organizirani katolicizam – moderni katolički pokret – Luka Vincetić

Kana – obiteljska revija, 17/1986., 12, 30–31.

1987.**249.**

ANONIM

Dr. Ljubomir Maraković (1887–1959) prigodom 100. obljetnice rođenja – Anonim
Danica, 1987., 205–206.

250.

FRANGESŠ, Ivo

Povijest hrvatske književnosti – Ivo Frangeš
NZMH i Cankarjeva založba, Zagreb-Ljubljana, 1987., 420–421, 486.

251.

JURICA, Neven

U sjeni transcencencije. Hrvatsko pjesništvo XX. st. – književnopovijesna freska – Neven Jurica
Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., 38, 48–50.

252.

Ka Em.

Ljubomir Maraković prigodom 100-godišnjice rođenja – Ka Em.
Zvona, 25/1987., 4, 6.

253.

LASIĆ, Stanko

Mladi Krleža i njegovi kritičari (1911–1924) – Stanko Lasić
Globus, Zagreb, 1987., 379–380, 395–419, 430, 471–475, 502, 507.

254.

SLAMNIG, Svevlad

Zapis o profesoru Marakoviću – Svevlad Slamnig
Marulić, 20/1987., 2, 147–150.

255.

VINCETIĆ, Luka

Baština bez baštinika – Luka Vincetić
Okolo, 15/1987., 411, 28.

256.

VINCETIĆ, Luka

Organizirani katolicizam – moderni katolički pokret – Luka Vincetić
Kana – obiteljska revija, 18/1987., 1, 26–28.

1988.**257.**

KNIEWALD, Dragutin

Sluga Božji Ivan Merz – Dragutin Kniewald
Župski ured Sv. Petra, Zagreb, drugo izmijenjeno i prošireno izdanje, Zagreb, 1988.

1989.**258.**

KRTALIĆ, Ivan

Sukob s desnicom – Ivan Krtalić
Mladost-Komunist, Zagreb, 1989., 12, 58–59, 99.

259.

LASIĆ, Stanko

Kritička literatura o Miroslavu Krležu od 1914. do 1941. – Stanko Lasić

Globus, Zagreb, 1989., 17, 27, 51, 58–59, 84–85, 102–103, 114–117, 136–137, 218–219, 245–248, 294–295 + tablice.

260.

NOVAK, Viktor

Magnum crimen – Viktor Novak

Zagreb, 1948 – Beograd, 1989., 930–931.

261.

SEČKAR, Ivo

Luč Ljubomira Marakovića – Ivo Sečkar

Obnovljeni Život, 44/1989., 3/4, 279–293.**262.**

SENKER, Boris

Hrvatska drama 20. stoljeća. I. dio – Boris Senker

Logos, Split, 1989., 25–33.

1990.**263.**

KOROMAN, Veselko

Hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine od Lovre Sitovića do danas – Veselko Koroman*Forum*, 29/1990., 11/12, 639–640.**1991.****264.**

BOZANIĆ, Anton

Biskup Mahnić. Pastir i javni djelatnik u Hrvata – Anton Bozanić

Zagreb-Krk, 1991.

265.

JURICA, Neven

Bog i hrvatska poezija XX. stoljeća – Neven Jurica

Alfa, Zagreb, 1991., 36.

1993.**266.**

JEŽIĆ, Slavko

Hrvatska književnost – Slavko Ježić

II. izd., GZH, Zagreb, 1993., 357.

267.

Prir. o. NAGY, Božidar DI.

Put k suncu. Ivan Merz ti govori – Prir. o. Božidar Nagy DI.

FTI, Zagreb 1993.

1994.

268.

ANONIM

Dnevnik Blaža Jurišića – Anonim

HSN, Zagreb, 1994., 261.

269.

KRIŠTO, Jure

Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.–1918. – Jure Krišto

Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., 193–372.

270.

ANONIM

Sto dvadeset i pet godina HKD-a: uloga katoličkih laika – Anonim

Danica – hrvatski katolički kalendar 1994., 49–55.

1995.

271.

DONAT, Branimir

Andrija Radoslav Glavaš – pedeset godina poslije. Pogovor knjizi A. R. Glavaš – Branimir Donat

Hrvatska književnost i duhovnost. Dora Krupićeva, Zagreb, 1995., 413–423.

272.

GRGEC, Petar

Dr. Rudolf Eckert – Petar Grgec

HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) i »Zvona«, Rijeka 1995.

273.

JELČIĆ, Dubravko

Kritičar između ideologije i estetike – Dubravko Jelčić

Nove teme i mete. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1995., 139–150.

274.

KOKŠA, Đuro

Pjesme hrvatskih nepjesnika – Đuro Kokša

GK, Zagreb, 1995., 71–76.

1997.**275.**

BOGNER-ŠABAN, Antonija

Ljubomir Maraković: Rasprave i kritike – Antonija Bogner-Šaban

Josip Bogner – Ljubomir Maraković: Rasprave i kritike. Stoljeća hrvatske književnosti, MH, Zagreb, 1997., 11–31.**276.**

JARDIN, Ivanka

Ivan Merz – nadahnuća iz Francuske – Ivanka Jardin

Obnovljeni Život, 52/1997., 3/4, 237–250.**277.**

JELČIĆ, Dubravko

Povijest hrvatske književnosti – Dubravko Jelčić

P.I.P., Zagreb, 1997., 249–252.

278.

LONČAREVIĆ, Vladimir

Ostvareni ideali. Prikaz života i rada dr. Ljubomira Marakovića o 110. obljetnici rođenja – Vladimir Lončarević

Obnovljeni Život, 52/1997., 2, 181–195.**279.**

ANONIM

Maraković, Ljubomir – Anonim

Tko je tko u NDH? Minerva, Zagreb, 1997., 254.**280.**

STOJANOVIĆ, Z.

»Maraković, Ljubomir« – Z. Stojanović

Leksikon pisaca Jugoslavije, IV, Matica srpska, Novi Sad, 1997., 96–98.**1998.****281.**

LONČAREVIĆ, Vladimir

Ostvareni ideali. Prikaz života i rada dr. Ljubomira Marakovića o 110. obljetnici rođenja – Vladimir Lončarević

Obnovljeni Život, 53/1998., 1, 47–58; 2, 161–177.**282.**

MACAN, Trpimir

Spremnost 1942–1945 – Trpimir Macan

MH, Zagreb, 1998., 224–245; 305–326; 343–351.

283.

VERAJA, Fabijan

Ivan Merz, Pioniere dell' Azione cattolica in Croazia (1896–1928) – Fabijan Veraja

Libreria Editrice Vaticana, Romae, 1998.

2000.

284.

BATELJA, Juraj

Crna knjiga o grozovitostima komunističke vladavine u Hrvatskoj – Juraj Batelja

Zagreb, 2000., XXVI–XXVII.

285.

HANZLOVSKY, Mladen

Hrvatska »Crna knjiga komunizma« pola stoljeća prije francuske – Mladen Hanzlovsky

Hrvatsko slovo, VI/2000., 275, 28; 28. 7. 2000.

286.

ANONIM

Maraković, Ljubomir – Anonim

Leksikon hrvatskih pisaca. ŠK, Zagreb, 2000., 450.

2002.

287.

LONČAREVIĆ, Vladimir

Duhovno gledanje svijeta. Sida Košutić u kritici Ljubomira Marakovića – Vladimir Lončarević

Hrvatsko zagorje, 8/2002., 1, 157–163.

288.

MAJCEN, Vjekoslav

Ljubomir Maraković – bibliografija članaka – Vjekoslav Majcen

Hrvatski filmski ljetopis, 8/2002., 29, 206–208.

2003.

289.

LONČAREVIĆ, Vladimir

Luči Ljubomira Marakovića – Vladimir Lončarević

FTI, Zagreb, 2003.

290.

GAŠPAROVIĆ, Darko

Ljubomir Maraković kao kazališni kritičar – Darko Gašparović

Dani Hvarškoga kazališta, 29/2003., 1, 337–359.

291.

PETERLIĆ, Ante

Chaplin u Hrvatskoj – Ante Peterlić

Vijenac, 11. prosinca 2003., 255. <http://www.matica.hr/vijenac/255/chaplin-u-hrvatskoj-11449/>**2004.****292.**

KRIŠTO, Jure

Hrvatski katolički pokret (1903. – 1945.) – Jure Krišto

Glas Koncila, Zagreb, 2004.

293.

PERIČIĆ, Helena

Ljubomir Maraković, zanemareni katolički kritičar i engleska književnost – Helena Peričić

Croatica, 30/2004., 49/50, 109–125.**2007.****294.**

JERGOVIĆ, Miljenko

Godišnjica koju nitko nije obilježio – Miljenko Jergović

Jutarnji list, 19. 6. 2007. <https://www.jutarnji.hr/arhiva/godisnjica-koju-nitko-nije-obiljezio/3877362/>**2008.****295.**

GAVRAN, Zdravko

Silvije Strahimir Kranjčević s motrišta Ljubomira Marakovića – Zdravko Gavran

Silvije Strahimir Kranjčević u našem vremenu. Zbornik radova znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu, 29. listopada 2008. u povodu Kranjčevićeva jubileja (1865. – 1908. – 2008.), urednik Daniel Miščin, 171–190.**2009.****296.**

ANONIM

Maraković, Ljubomir – Anonim

Leksikon Marina Držića. Zagreb, 2009. <https://leksikon.muzej-marindržic.eu/marakovic-ljubomir/>

297.

MATIČEVIĆ, Ivica

Od estetike do ideologije: polemika Maraković – Rabadan u »Spremnosti«, 1943. – Ivica Matičević

Krležini dani u Osijeku, 2009., 97–104.

2010.**298.**

BREŠIĆ, Vinko

Prva knjiga hrvatske književne kritike: uz antologiju Hrvatska književna kritika Ljubomira Marakovića – Vinko Brešić

Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara, 12/2010., 23–29.

299.

MARKASOVIĆ, Vlasta

Široka obzorja kritičara Ljubomira Marakovića – Vlasta Markasović

Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara, 12/2010., 30–34.

300.

PETRAČ, Božidar

Marakovićeve kritika Krležinih Balada Petrice Kerempuha – Božidar Petrač

Republika, 66/2010., 12, 3–14.

2011.**301.**

Ur. LONČAREVIĆ, V. i ŠESTAK, I.

Katolicizam, modernizam, i književnost. Zbornik sa znanstvenog simpozija održanog u povodu 50. obljetnice smrti dr. Ljubomira Marakovića – Ur. V. Lončarević i I. Šestak. FFDI i Institut Fontes Sapientiae, 2011.

2013.**302.**

NAGY, Božidar

Jedanaest pisama Vladimira Nazora dr. Ljubomiru Marakoviću (1926.–1930.) – Božidar Nagy

Kolo, 23/2013., 3/4, 224–241.

2015.**303.**

LONČAREVIĆ, Vladimir

Književnost i Hrvatski katolički pokret – Vladimir Lončarević

Alfa, Zagreb, 2015.

2017.**304.**

MENĐUŠIĆ, Silvana

Od ove vile u centru Zagreba, skrivene u dvorištu u Gajevoj, zanimljivija je samo obiteljska povijest – Silvana Menđušić

Zagreb, 29. prosinac 2017. <https://www.telegram.hr/price/od-ove-vile-u-centru-zagreba-skrivene-u-dvoristu-u-gajevoj-zanimljivija-je-samo-obiteljska-povijest/>

305.

SENKER, Boris

Nino Škrabe i tradicija pučke pozornice – Boris Senker

Dani Hvarškoga kazališta, 43/2017., 1, 404–429.

2019.**306.**

LONČAREVIĆ, Vladimir

»Svećenik književnosti« – Vladimir Lončarević

Proroci i svjedoci. HSN, Zagreb, 2019., 109–127.

II. ARHIVSKO I DRUGO GRADIVO

Arhiv Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Molba Lj. Marakovića Dekanatu od 18. rujna 1929. za izbor u zvanje docenta.

Arhiv Franjevačkog samostana na Kaptolu, Hrvatska franjevačka provincija Sv. Ćirila i Metoda, Kaptol 9, Zagreb. Kutija A-24: Petar Grgec: Svjetovnjaci u hrvatskom katoličkom pokretu, III, Ljubomir Maraković, obiteljski životopis do 1892. (rukopis); Petar Grgec: Dokumenti za povijest nekadašnjeg Seniorata i Domagojskog pokreta (rukopis). Arhiv Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, Zagreb. Arhiv »Kola hrvatskih književnika«. Nacrti za životopise, Zagreb. U posjedu HKD Sv. Jeronima.

Hrvatski državni arhiv. MUP RH, Šifra 001. 4, red. br. 2, kutija 9; Matica hrvatska, rukopisi, 2/128 – Hergešićeva recenzija rukopisa *S pozornice*; 38/159 – Marakovićevi rukopisi: »O ' aferi ' s Demetrovom nagradom (pismo uredniku *Hrvatske Revije*) i članci za *Hrvatsku reviju* »Šenoa« i »Vući«; Izvadak iz osobnika, 216 – Ministarstvo narodne prosvjete NDH, Kartoteka personalnih dosijea, dosije br. 12989; »Katolička crkva kao ideološki i politički protivnik F. N. R. Jugoslavije«, RSUP SRH, SDS 001.1. 1, 2, 3, 5.

Ostavština Ljubomira Marakovića u obitelji Richter: Ljubomir Maraković, *Dnevnik 1911–1919.*, rukopisi članaka, pisma, dopisnice, razglednice, brošure, dokumenti, drugi tiskani prilozi, bilješke, fotografije, crteži, osobne stvari.

Biblioteka Ljubomira Marakovića čuva se kao »Zbirka« u Biskupijskoj knjižnici u Varaždinu.

III. AUDIOVIZULANO GRADIVO

Vjera i djela – dr. Ljubomir Maraković.

<https://www.youtube.com/watch?v=gGecinCWg1M>

Martina Čavar

Kazalo imenā literature o Ljubomiru Marakoviću

A

A. 31, 72, 116, 141, 142, 209
ANDRIĆ, Josip 16, 17, 71, 117, 206
ANONIM 1, 2, 5, 6, 11, 19, 21, 22, 24–30,
33, 35, 38, 45, 48, 49, 62, 66, 74–76, 82,
90, 91, 93, 96, 101, 107, 113, 125, 127,
148, 162–165, 171, 183, 184, 188–191,
197–199, 205, 210–212, 219, 231, 239,
241, 249, 268, 270, 279, 286, 296
ALFIREVIĆ, Stjepan 41

B

B. D. 118
BADALIĆ, Josip 4
BAN, Hrvoslav 223
BARAC, Antun 126, 214
BATELJA, Juraj 284
BATUŠIĆ, Nikola 229
BERKOPEC, J. 73
BOGDAN, Ivo 139, 215
BOGNER, Josip 156, 157, 275
BOGNER-ŠABAN, Antonija 275
BOZANIĆ, Anton 264
BREŠIĆ, Vinko 298
BUEROV, A. R.; *vidi*: GLAVAŠ, Radoslav
BUTURAC, Josip 232

C

CESAREC, August 128
CHAPLIN, Charlie 291
CLAUDEL, Paul 85

Č

ČENGIĆ, Enes 246

Ć

ĆIRIL, *sveti* 91

D

DEBELJAK, T. 207
DEMETER, Dimitrije 96, 154
DEVČIĆ, Stjepan 119
DEŽELIĆ st., Velimir 50
DISKY; *vidi*: UJEVIĆ, Mate
DOMJANIĆ, Dragutin 108, 205
DONAT, Branimir 271
DRAGANOVIĆ, Krunoslav 51, 63, 65
DRAVSKI, Miroslav Dolenc 15
DRLJIĆ, Rastislav 216
du; *vidi*: UVANOVIĆ, Danijel
DUERR, V. 7
DURMAN, Milan 78, 159
DÜRR, Oskar 8

Đ

Đ. K.; *vidi*: KUNTARIĆ, Đuro

E

E. R.; *vidi*: DRAGANOVIĆ, Krunoslav
ECKERT, Rudolf 272
ESIH, Ivan 52–54, 83

F

FRANGEŠ, Ivo 250
FRST; *vidi*: STELE, Franc

G

G. n. 196
GAŠPAROVIĆ, Darko 290
GAVELLA, Branko 230
GAVRAN, Zdravko 295
GEORGIJEVIĆ, Krešimir 37
GJALSKI, Ksaver Šandor 156, 157
GLAVAŠ, Radoslav 168, 169, 217, 271
GOLOBIĆ, L. 129

GORJAN, Zlatko 117
 GRGEC, Petar 14, 15, 23, 80, 81, 130, 143,
 144, 160, 272
 GRMOVIĆ, Viktor 208
 GVOZDENOVIĆ, Božo 228

H

HALER, Albert 146, 230
 HANZLOVSKY, Mladen 285
 HANŽEKOVIĆ, Mato 97, 161, 163
 HARAMBAŠIĆ, Z. 185
 HEĆIMOVIĆ, Branko 224
 HERGEŠIĆ, Ivo 121, 131–133, 145, 147, 164
 HRASTOVEC, Stipa 55
 HRASTOVEC, Stjepan 192
 -hrs-; *vidi*: HRASTOVEC, Stjepan
 HUXLEY, Aldous 53, 56

I

ie; *vidi*: ESIH, Ivan
 -Ile-; *vidi*: LENDIĆ, Ivo
 ILJIĆ, Stjepko 36
 I[VAN] 79
 IVANDIJA, Antun 232

J

JAMMES, Francis 178
 J. S. 39
 JARDIN, Ivanka 276
 JELČIĆ, Dubravko 230, 245, 273, 277
 JERGOVIĆ, Miljenko 294
 JEŽIĆ, Slavko 266
 JURČIĆ, Vladimir 102, 207
 JURICA, Neven 251, 265
 JURIŠIĆ, Blaž 268

K

K. 235
 Ka Em. 252
 KNIEWALD, Dragutin 13, 257
 KOKŠA, Đuro 225, 274
 KOMBOL, Mihovil 230
 KORNER, Jeronim 103
 KOROMAN, Veselko 263
 KOŠUTIĆ, Sida 119, 123, 287
 KOZARČANIN, Ivo 86, 104–106
 KRALIK, Franjo 186

KRALJ, Viktor 18
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 245, 295
 KRIŠTO, Jure 269, 292
 KRIŽANIĆ, Kamilo 236
 KRLEŽA, Miroslav 57, 134, 135, 182, 187,
 246, 253, 259, 300
 KRŠIĆ, J. 136
 KRTALIĆ, Ivan 258
 KUNIČIĆ, Jordan 226
 KUNTARIĆ, Đuro 233, 234

L

LASIĆ, Stanko 253, 259
 LASTA, Petar 221
 LEHMANN, Rosamond 99
 LEHMANN, Rozamund; *vidi*: LEHMANN,
 Rosamond
 LENDIĆ, Ivo 36, 56, 84, 85, 88, 98–100, 122,
 137, 170, 177–179
 LEWIS, Clive Staples 77
 LISAC, Andrija-Ljubomir 212
 LONČAREVIĆ, Vladimir 278, 281, 287, 289,
 301, 303, 306
 LUKIN, Šime 180

M

(M.) 149, 200
 MACAN, Trpimir 282
 MAHNIĆ, Antun 48, 63
 MAJCEN, Vjekoslav 288
 MALEUS HAERETICORUM 32
 MANJARIĆ, Matija 12, 14
 MARKASOVIĆ, Vlasta 299
 MARKUŠIĆ, o. Josip 9
 MATASOVIĆ, Antun 43
 MATIČEVIĆ, Ivica 297
 MATL, J. 52
 MAURIAC, François 125
 MENĐUŠIĆ, Silvana 304
 MERZ, Ivan 34, 39, 186, 257, 267, 276, 283
 MESARIĆ, Kalman 58
 MEŠTROVIĆ, Mate 138
 METODIJE, *sveti* 91
 MILIČIĆ, Božo 10
 MILKOVIĆ, Zlatko 150, 193, 194
 MIŠČIN, Daniel 295
 MRAZ, A. 59

N

N. N. 181
 NAGY, o. Božidar 267, 302
 NAZOR, Vladimir 108, 302
 NEHAJEV, Milutin Cihlar 122, 161
 NEVISTIĆ, Ivo 108
 NIKOLIĆ, Vinko 151, 152, 201, 202
 NOVAK, Viktor 260
 NOVAKOVIĆ, Boško 60

O

OSTOJIC, I. K. 89

P

PAVEL, August 174
 PAVEŠIĆ, Franjo 124
 PAVLETIĆ, Vlatko 213, 220
 PAZMAN, Josip 20
 PERIČIĆ, Helena 293
 PERINIĆ, Luka 42, 87, 123, 172, 173
 PEROŠ, Vilim 153
 PEROVIĆ, Bonifacije 238
 PEŠIĆ, Mihajlo 61
 PETERLIĆ, Ante 291
 PETRAČ, Božidar 300
 PETRAVIĆ, Ante 61
 PETRIS, Hijacint 109–111
 PREDRAGOVIĆ, o. Josip 127
 PRERADOVIĆ, Petar 18, 226, 227
 POSAVAC, Zlatko 247

R

R.; *vidi*: DRAGANOVIĆ, Krunoslav
 R. K. 175
 RABADAN, Vojmil 203, 204, 297
 RADICA, Bogdan 64, 222
 ROJNIĆ, Anto 92
 ROMANUS, E.; *vidi*: DRAGANOVIĆ, Krunoslav
 RYS; *vidi*: BOGDAN, Ivo

S

SCOTT, Walter 98
 S. D. 154
 SEČKAR, Ivo 261
 SENKER, Boris 262, 305
 SENTINELLA, Frane 242
 SIMIĆ, Novak 67

SIRONIĆ, Joso 15
 SITOVIĆ, Lovre 263
 SLAMNIG, Svevlad 254
 STELE, Franc 3
 STOJANOVIĆ, Z. 280
 STOJKOVIĆ, B. 112
 SUBOTIĆ, Nedjeljko 166

Š

ŠENOA, August 52, 103–105, 112, 122
 ŠESTAK, I. 301
 ŠICEL, Miroslav 240, 243
 ŠIMIĆ, Antun Branko 15
 ŠIMIĆ, Stanislav 155, 176
 ŠKRABE, Nino 305
 ŠOLTESOVA, Elena Maróthy 36

T

TENŠEK, Stanko 227
 TIJAN, Pavao 167

U

UJEVIĆ, Mate 40, 44, 68–70, 94, 95, 114,
 115, 195, 222
 UNDESET, Sigrid 90
 UVANOVIĆ, Danijel 77, 120

V

VAUPOTIĆ, Miroslav 218, 237
 VERAJA, Fabijan 283
 VESIĆ, A. 126
 VILOVIĆ, Đuro 108
 VINCETIĆ, Luka 248, 255, 256
 VOLINSKI-RIMARIĆ, Konstantin 46
 VRHOVEC, R. 140
 VUJICA, Stanko 47

W

WOOLF, Virginia 36

X

X. Y. 244

Z

ZABEO, o. KAMILO 113

Ž

ŽIMBREK, Ladislav 182

ZNANSTVENI SKUP
O LJUBOMIRU MARAKOVIĆU

Pozdravne riječi

Tihomil Maštrović

Pozdravna riječ predsjednika Organizacijskoga odbora

Ovdje u Topuskom, na drugoj sjednici Znanstvenog skupa o Ljubomiru Marakoviću, ponajprije pozdravljam ugledne goste našeg Skupa, gosp. Ivicu Kuzmića, načelnika Općine Topusko, gosp. Ivu Žinića, župana Sisačko-moslavačke županije i mons. Vladu Košića, sisačkog biskupa, potom sudionike, članove Marakovićeve obitelji, kao i sve ostale goste Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću.

Istražujući djelo Ljubomira Marakovića, ali i kroz druge različite aktivnosti sreli smo se s njegovim rodnim mjestom, s Topuskim, s njegovom baštinom, topuskim cistercitskim samostanom i svom ljepotom i bogatstvom ovdašnjih prirodnih i kulturnih dobara. Nadam se da će nam naši domaćini nešto više reći o svom lijepom gradu Topuskom.

Posebno bih želio istaći da ovaj znanstveni skup koji, nakon jutarnje sjednice u Zagrebu nastavlja s radom ovdje u Topuskom, organiziraju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu kao glavni organizator, a skup se održava pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Znanstvene pretpostavke za ovaj skup izrađene su u okviru projekta Hrvatski književni povjesničari Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu a kao posebnu vrijednost držim činjenicu da se uz spomenute Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu kao suorganizatori ovog skupa pojavljuju praktički sva važnija humanistička visoka učilišta u Hrvatskoj, što znači: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Josipa Jurja Strossmayera iz Osijeka, Sveučilište Jurja Dobrile iz Pule, Sveučilište u Zadru, zatim Hrvatsko filološko društvo, Ogranak Matice hrvatske iz Varaždina te kao naš suorganizator ovdje – Narodna knjižnica i čitaonica Topusko. Svima zahvaljujem jer zaista *viribus unitis*, uz pomoć svih njih bilo je moguće održati ovaj Skup. Također, zahvaljujem i onima koji su financijskom potporom pomogli da se Skup održi. To su redom naši ovdje domaćini, Općina Topusko, Sisačko-moslavačka županija i Biskupija sisačka, ali i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta te Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Nakon uspješne prve sjednice na kojoj je deset sudionika održalo svoja priopćenja o Ljubomiru Marakoviću, sada ćemo čuti narednih desetak kole-

gica i kolega. No prije nastavka rada Znanstvenoga skupa svoje pozdravne riječi uputit će nam naši dragi domaćini.

[Slijedi pozdravna riječ gosp. Ivica Kuzmića.]

*

Zahvaljujem gospodinu Ivici Kuzmiću, predsjedniku Općine Topusko, te pozdravljam njegovu inicijativu da se nekim spomen-obilježjem ili pak imenovanjem kulturne ustanove obilježi lik i djelo Ljubomira Marakovića u rodnom gradu, tim više što ove godine bilježimo jednu okruglu obljetnicu njegove smrti pa je to lijepa prigoda da se tako nešto učini. Kod nas su uvijek te okrugle obljetnice motivi da se podigne jedno takvo obilježje i bilo bi nam da se to i ostvari zaista drago.

Na samom početku današnje sjednice pozdravljam ovdje nazočne gđu. Jasnu Bernard i gosp. Darka Richtera, pranećake Ljubomira Marakovića, članove njegove obitelji te im zahvaljujem što su bili nazočni i na sjednici u Zagrebu te došli u Topusko da vas ovdje sve skupa pozdrave. Najavljujem da će dr. Richter održati i svoje predavanje na temu Marakovića.

[Slijedi pozdravna riječ gosp. Ive Žinića.]

*

Zahvaljujem sisačko-moslavačkom Županu, gospodinu Ivu Žiniću na podršci da uspješno održimo Znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću i mogu mu na neki način obećati u ime sviju nas da ćemo do kraja ove godine, a sasvim sigurno početkom sljedeće, objaviti *Zbornik o Ljubomiru Marakoviću*. Sve ono što će biti rečeno na Skupu, bit će ukoričeno u tom zborniku. Tako smo radili u prethodnih šesnaest zbornika u kojim smo obradili opuse književnih povjesničara od prvih imena Kombola, Ježića, Fanceva, Matića, Vodnika, Halera, Milčetića, Prohaske, Rešetara, Jagića, Ljubića, Kukuljevića Sakcinskog do Frangeša, Barca, Šurmina i Medinija. Ovo je sedamnaesti zbornik koji će se početi pripremati odmah drugi dan po završetku Skupa. Na taj će način i naš ukupni prinos ovom događaju biti u tom smislu kompletan, zaokružen i trajan. Prije svega za učenje mladeži, budućih studenata, naših đaka, onih koji ostaju iza nas, da im prenesemo spoznaje naše bogate kulturne baštine koja ih može, i nadamo se hoće, inspirirati da i sami budu dostojni te tradicije te da ju nastave.

[Najava pozdravnog govora mons. Vlade Košića.]

*

Iznimna mi je čast i veliko zadovoljstvo pozdraviti među nama sisačkog biskupa mons. Vladu Košića kojeg i osobno, a nadam se da dijelite moje mišljenje, iznimno cijenim. Između ostalog, uz brojne zasluge koje je uvaženi monsinjor napravio za svoju biskupiju, i time što je inicirao izdanje re-printa *Misala Jurja od Topuskog* nastao oko godine 1495. Senzacionalno je to vrijedna i lijepa knjiga i samo je Božja providnost učinila da u svim tim ratnim viorima kroz pola milenija se očuva u riznici Zagrebačke katedrale, a zahvaljujući mons. Košiću izašao je reprint. Kolega Milan Pelc, naš poznati medijavelist kunsthistorik, priredio je 2018. to izdanje na inicijativu našega Biskupa i svatko tko je vidio pretisak tog misala naprosto ne može povjerovati koliko je to lijepo djelo. Gotovo jednako lijepo kao što je misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića kojeg sam osobno imao priliku listati u riznici Topkapi Saraja u Carigradu. Dakle, imamo djelo kojemu nema premca u Europi, tek možda u Njemačkoj, to će i Biskup znati, postoje možda jedan ili dva slična misala. Misal je to koji svojom ljepotom i bogatstvom koje sadrži uistinu čini nas sve ponosnim i zahvaljujući takvim umjetničkim ostvarenjima i jesmo europski narod i ne samo europski nego i prednjačimo u mnogočemu što se tiče umjetnosti, a posebno povijesti knjige. To što je naš uvaženi mons. Košić napravio, inicirao i bio glavni oslonac u tiskanju tog re-printa, a tiskanje re-printa znači da u svaku našu knjižnicu, u svaku kuću, svakom onom tko to želi može doći primjerak pretiska tog izdanja te da to visoko vrijedno religijsko, kulturno i umjetničko ostvarenje bude pristupačno svakom, je veliki, uistinu, događaj. Preporučam svakome tko ga nije vidio da ga poslije pogleda ovdje u topuskoj knjižnici.

Sl. 30.: Druga sjednica Znanstvenog skupa o Lj. Marakoviću održana je 25. travnja 2019. u Topuskom

Sl. 31: Ugledni gosti na Drugoj sjednici skupa

Ivo Žinić, župan Sisačko-moslavačke županije

Pozdravni govor sudionicima Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću

Poštovane dame i gospodo, uvaženi oče Biskupe, gospodine Načelniče, poštovani uvaženi sudionici Znanstvenog skupa o Ljubomiru Marakoviću, od srca vas pozdravljam ovdje u Topuskom u Sisačko-moslavačkoj županiji u ime regionalne samouprave i doista mi je drago što smo danas ovdje.

Čestitam vam što uspijevate velikane hrvatske povijesti, hrvatske književnike, povjesničare, hrvatske mislioce očuvati od zaborava. Moram priznati da sam se, dolazeći na Znanstveni skup, prvi puta susreo s informacijom da je Ljubomir Maraković rođen u Topuskom. Smatram da bismo trebali biti informiraniji o ljudima koji su djelovali na ovim prostorima. Koristim ovu lijepu prigodu da se osobno upoznam sa svima vama, ali i s onim što je Ljubomir Maraković činio između dvaju svjetskih ratova i ranije.

Sisačko-moslavačka županija teritorijalno je jedna od najvećih u Hrvatskoj, odmah iza Ličko-senjske. Prostire se sve od Slavonije, preko Turopolja, Posavine, Pounja do prekrasne Banovine. Život ovdje u Topuskom bujao je i prije dvije tisuće godina. Banovina je bogata rimskim ostatcima, osobito onim srednjovjekovnim. Imat ćete priliku vidjeti i ostatke velikoga cistercijskog samostana. Od brojnih utvrda spomenut ću one koje za mene, ali i za hrvatsku državu, puno znače: Stari grad Zrin gdje je rođen Nikola Šubić Zrinski te Gvozdansko, utvrda gdje su naši pretci poginuli braneći domovinu od Turaka, Osmanlija.

Dolazim iz Gline, hrvatskoga grada u kojem je skladana hrvatska himna, grada u kojem je stolovao ban Josip Jelačić. Zapravo ima puno osoba koji su rođeni i djelovali na prostoru Banovine, Topuskog, Gline. Treba spomenuti i svima poznatoga slikara Zlatka Šulentića, pa svakako i književnika Antu Kovačića, ali i mnoge druge s ovih prostora.

Ljubomir Maraković također zaslužuje mjesto među zaslužnima u hrvatskoj povijesti kao čovjek koji je pronosio hrvatsku katoličku misao naročito između dvaju svjetskih ratova. Te bi misli koje su i danas žive trebalo više učiti u školama, osnovnim i srednjim. Reći ću nešto na što i naš Otac biskup često upozorava, negdje smo napravili grešku u odgoju naših mladih u koje

bi trebalo ugraditi neke druge vrijednosti. Nisu samo u pitanju materijalna dobra, često su mladi povučeni za nečim što im se čini primamljivo te ih odvlači od ove prekrasne zemlje.

Vjerujem da ovaj Znanstveni skup u Topuskom doprinosi zajedničkoj borbi za opstanak maloga hrvatskog naroda koji živi na ovim prostorima. Čestitam svima vama, naročito potomcima gosp. Marakovića što su ovdje s nama, te vama znanstvenicima, Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskom fakultetu, sveučilištima u Osijeku, Zadru i Puli, ali i svima prisutnima. Želim vam ugodan boravak u Topuskom i volio bih kada biste imali više vremena za naše lječilište koje ovdje nazivamo odmorom za dušu i tijelo. S nama je i ravnatelj Lječilišta Topusko i Top-Termi s kojima u zadnje vrijeme pokušavamo sve modernizirati i podići na višu razinu s obzirom da je kompleks u vlasništvu županije. Nažalost, Domovinski je rat na ovim prostorima donio puno zla, uništio je materijalna dobra, ali i puno ljudskih života. Mnogi su stradali, poginuli, iselili i danas smo u situaciji kakvoj jesmo, ali borimo se i s ljubavlju radimo i načelnik u Topuskom i ja kao župan pokušavamo stvoriti kvalitetnije uvjete, zadržati mlade, osigurati materijalna dobra, školovanje, zdravstvenu uslugu i sve ono potrebno za život u bilo kojem dijelu Europske unije.

Dragi znanstvenici, još vas jedanput pozdravljam, želim ugodan boravak te bih volio da osjetite prisnost koja ovdje vlada. Ljudi koji tu žive i rade imaju široko srce i vole svoje goste. Možda nemamo najvišu razinu smještaja, ali to nadomještamo srčanošću i ljubavlju prema onome što radimo. Usto, želim vam puno uspjeha na ovom Znanstvenom skupu za kojega se nadam da će ostaviti trag i u našoj županiji.

Hvala vam lijepa, svako dobro.

Ivica Kuzmić, *načelnik Općine Topusko*

Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Ljubomiru Marakoviću

Poštovani organizatori s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, poštovani Župane, oče Biskupe, uvaženi članovi ovoga Skupa, drago mi je što vas mogu pozdraviti u ime Općine Topusko kao domaćin i kao jedan od suorganizatora.

Drago mi je što smo se, nakon jednog telefonskog razgovora te jednog radnog sastanka, usuglasili oko ideje da drugu i treću sjednicu održimo baš ovdje u Topuskom. Moram priznati da mi život, rad i djelovanje Ljubomira Marakovića nije otprije poznato, ali osjećam obavezu da i mi s lokalne strane istražimo njegov značaj u okviru hrvatske kulture te mu iz počasti damo prigodno mjesto. Do izlaska zbornika radova vezanoga za ovaj Znanstveni skup, nadam se da ćemo mi, u ime lokalne uprave, prigodno obilježiti Ljubomira Marakovića. Hoće li to biti naziv ove knjižnice i čitaonice koju bismo mogli njemu posvetiti ili što drugo još ne znamo, no želja nam je pokazati koliko nam je bitan. U vrijeme u kojem je Maraković djelovao politika mu nije bila naklonjena, što je vjerojatno jedan od razloga zašto je ostao toliko skiven od nas, ali nam je drago da je njegovo domoljublje i njegova kršćanska ideologija upravo ovim Znanstvenim skupom njemu u čast ponovno vraćena u život. Nadam se da će nam Bog, kao i danas, sutra podariti lijepo vrijeme te da ćete u obilasku mjesta vidjeti i jedan dio bogate kulturne povijesti Topuskog, za detaljniji obilazak trebali biste ostati puno duže.

Još jednom želim svima uspješan rad na Skupu.

Dobrodošli u Topusko!

Sl. 32.: Sisački biskup mons. Vlado Košić pozdravlja sudionike Znanstvenoga skupa

Sl. 33.: Drugom sjednici Znanstvenoga skupa predsjedaju Sanda Ham i Slobodan Prosperov Novak. Izlaže Andrea Sapunar Knežević

Mons. Vlado Košić, *sisачki biskup*

Pozdravni govor sudionicima Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću

Hvala na pozivu i lijepim riječima, gospodine profesore Maštroviću. Želim pozdraviti sve nazočne, našeg Župana, Načelnika Općine i našeg Ravnatelja, ali i sve vas dragi organizatori, sudionici i domaćini Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću.

Prema recentnim knjigama dr. Ljubomir Maraković rođen je u Topuskom 17. lipnja 1887. Bio je književnik, književni kritičar, jedan od osnivača hrvatskoga katoličkoga pokreta. Završio je isusovačku gimnaziju u Travniku, a germanistiku i slavistiku studirao je i doktorirao u Beču. Radio je kao srednjoškolski profesor na realnoj gimnaziji u Banja Luci. Pisao je eseje, studije i književne kritike te prevodio s engleskog. Bio je prvi urednik književnog časopisa *Luč* za čije pokretanje je najviše zaslužan, te dugogodišnji urednik lista *Hrvatska prosvjeta*. Umro je u Zagrebu, 22. veljače 1959. Godine kad sam ja rođen, tako da ga nisam ni mogao upoznati nego preko radova. Od 1919. do 1944. predavao je hrvatski jezik u zagrebačkoj Gornjogradskoj gimnaziji.

Dr. Vladimir Lončarević, koji se bavio njegovim radom zapisao je: »Premda, izuzevši nekoliko članaka, nakon Drugog svjetskog rata bio je do demokratskih promjena, dakle do novijih dana, književno-povijesno zanemaren, odnosno podcijenjen, danas se zanimanje za nj' oživjelo. Njegova duhovna baština u hrvatskoj kulturi živa je i danas«. Ta me zadnja rečenica posebno veseli, da je njegova duhovna baština živa, a ono što me posebno zanima i što bih želio istaknuti, a što će pater Nagy u svom predavanju više iznijeti, jest da je bio u Banja Luci profesor književnosti Ivanu Merzu, blaženiku, na kojeg je imao velik utjecaj. Blaženi Merz u svom je dnevniku zapisao: »katolik svjetovnjak spasio me za vječnost«. Tako je za Marakovića napisao naš blaženik, koga je papa Ivan Pavao II. u Banja Luci 2003. proglasio blaženim. Očito je gimnazijalcu Ivanu Merzu, on pomogao svojim primjerom, stavovima i zauzimanjem da razvije čežnju za idealima kršćanskog života. Dakako i za književnošću za koju je bio ekspert i koju mu je predavao.

Godine 1905. Maraković je u *Duhovnoj straži* objavio svoj životni manifest *Moji ideali* gdje životni put određuje zvanjem profesora i katoličkog

svjetovnjaka. Ivan Merz od dr. Marakovića upija ljubav prema književnosti koju je također studirao u Beču i Parizu te u Zagrebu doktorirao 1923. s tezom o utjecaju katoličke liturgije na francuske književnike. Ivanu Merzu katolička je vjera, kako je sam napisao u pismu majci, životno zvanje te smatra da bi ona morala biti važna svakom čovjeku, bez iznimke. Upravo na poticaj svog profesora dr. Marakovića sa svojih sedamnaest godina Ivan Merz je počeo pisati dnevnik kojega je vodio sve do zrele dobi. U svom dnevniku je opisao svaki treptaj svog mladog srca, sve intelektualne i moralne bure i oluje kroz koje prolazi mladi čovjek u svom rastu, svaki korak svog uspona prema životnim vrijednostima i prema Bogu.

Ljubomir Maraković je zbog svoje vjere bio i progonjen. Poslije dolaska komunista na vlast bio je izbačen iz društva književnika Hrvatske zbog »suradnje s okupatorom i narodnim izdajicama«, što stoji kao navod (optužba), odnosno zbog objavljivanja u tadašnjim glasilima. O njegovoj obrani svjedoči i sam Krleža, tada predsjednik tog tzv. Suda časti koji ga je izbacio iz Društva hrvatskih književnika. Krleža navodi da je Maraković odgovorio: »trebalo bi, gospodine Krleža, onda suditi i svim hrvatskim književnicima od Marulića do danas«, a na Krležino pitanje »Zašto?«, odgovorio mu je »zato što su svi pisali pod okupacijom«. Mi od 1102. nismo imali svoje države, pa možemo reći da su sve to bili neki drugi režimi. Odležao je Maraković pod tom osudom trinaest mjeseci u Staroj Gradiški. To je bila nagrada našem književniku zato što je bio katolik. Veličina ovog katoličkog intelektualca još više dolazi do izražaja sada zato što su opet došla vremena progona u našoj domovini. Zapravo je riječ o javnom mnijenju koje nameću glavni stvaratelji tog mnijenja, a to su javna sredstva društvenog priopćavanja. Premda mnogi podliježu njihovim utjecajima, hvalevrijedni su oni koji traže i nalaze istinu.

U tom smislu pohvaljujem Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu, organizatore ovog simpozija, kao i suorganizatore, te posebno pokrovitelja HAZU i sve sudionike želeći dobre plodove i hrabrost da se u stručnom znanju ne zanemari duhovna i odgojna dimenzija književnosti kao što ju je shvaćao i zastupao dr. Maraković.

Hvala na pozornosti.

Kronika znanstvenoga skupa

Lidija Bogović

Kronika Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću

Znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću (Topusko, 1887. – Zagreb, 1959.), XVII. u nizu znanstvenih skupova o Hrvatskim književnim povjesničarima, održan je 25. i 26. travnja 2019. u Zagrebu i Topuskom. Pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razreda za književnost, a u organizaciji Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu te uz suorganizatore, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo Zagreb, Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sveučilište u Zadru i Narodnu knjižnicu i čitaonicu Topusko, okupilo se tridesetak znanstvenika iz Hrvatske i inozemstva kako bi znanstvenoj javnosti prezentirali prinose jednoga od najutjecajnijih književnih i kazališnih kritičara između dvaju svjetskih ratova i jednoga od osnivača hrvatskoga katoličkoga pokreta.

Prva sjednica znanstvenoga skupa održana je u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, a prisutne su pozdravili akademik Pavao Pavličić, tajnik Razreda za književnost u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, zatim pročelnik Hrvatskih studija izv. prof. dr. sc. Mario Grčević i prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, predsjednik Organizacijskoga odbora Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću. Akademik Pavličić istaknuo je važnost čitanja izvornih djela hrvatske književnosti kao i važnost upoznavanja s radom književnih povjesničara koji svojim djelovanjem, u doba kada je književnost i književna kritika bila ideološki važnija nego danas, posreduju gradivo koje i danas koriste znanstvenici i istraživači hrvatske književne historiografije. Profesor Grčević naglasio je kako mu je čast prisustvovati otvaranju još jednoga u nizu znanstvenih skupova koji su urodili cijelom knjižnicom zbornika posvećenih hrvatskim književnim povjesničarima te se prisjetio dosad objavljenih zbornika o Mihovilu Kombolu, Slavku Ježiću, Franji Fancevu, Tomi Matiću, Albertu Haleru, Branku Vodniku, Ivanu Milčetiću, Dragutinu Prohaski, Milanu Rešetaru, Vatroslavu Jagiću, Šimi Ljubiću, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Ivi Frangešu, Antunu Barcu, Đuri Šurminu i Miloradu Mediniju. Također, u nadi da će se projekt Hrvatskih književnih povjesničara nastaviti, najavio je daljnju podršku Hrvatskih

studija na koju mogu računati. Profesor Maštrović je u ime Organizacijskoga odbora znanstvenoga skupa pozdravio prisutne, izrazio posebno zadovoljstvo što su skupu prisustvovali Jasna Bernard i Darko Richter, pranećaci Ljubomira Marakovića i potom otvorio Znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću, nezaobilaznom književnom povjesničaru na putovima hrvatske književne historiografije.

Nakon pozdravnih govora, radni je dio skupa započeo je izlaganjem prof. dr. sc. Tihomila Maštrovića »Marakovićev prinos hrvatskoj književnoj historiografiji«. Navodeći Marakovića kao obrazovanoga i obaviještenoga hrvatskoga književnog, kazališnog i filmskog kritičara katoličkoga smjera istaknuo ga je kao osobu koja je zbivanja u suvremenoj hrvatskoj književnosti među prvima povezala s onim europskima. Maštrović je nadalje istakao kako se Marakoviću, razapetomu između ideologije i estetike, s pravom pripisuje najveći utjecaj na postanak i razvoj hrvatskoga katoličkog književnog pokreta, a njegov književnopovijesni i stilskorazvojni pregled »Hrvatska književnost 1860. – 1935.«, kao i studije o ekspresionizmu, spadaju u red nezamjenjivih radova te vrste. Nina Aleksandrov-Pogačnik govorila je o »Književnokritičkim pretpostavkama i postavkama Ljubomira Marakovića« koje će detektirati, identificirati i objasniti temelje i reference Marakovićevih kritičkih nastojanja, njegove teorijske premise i načine, te kako ih je kao objasnidbeno uporište primjenjivao u svojim kritičkim dijalozima s književnim pojavama i djelima. »Idejno-političko okruženje Ljubomira Marakovića (1912. – 1929.)« obradio je Zlatko Matijević istaknuvši kako se to okruženje ne može promatrati izvan Hrvatskoga katoličkog pokreta, a Ljubomira Marakovića predstavio je kao jednoga od najviđenijih pripadnika toga pokreta. Helena Peričić u izlaganju »Ljubomir Maraković i britanska književnost (ili: kako biti nespominjan unatoč zaslugama)« prikazala je Marakovića kao sponu britanske književnosti i domaćega čitateljstva, zaslužnog za uvođenje i recepciju značajnih britanskih autora u hrvatski kulturni prostor. Osim objavljenim književnim osvrtima, svoju je ulogu književnoga posrednika ostvario i nizom predavanja za širu javnost, pa i onima o Aldousu Huxleyu (1930.) i Virginiji Woolf (1932.). Antonija Bogner-Šaban izlaganjem »Ljubomir Maraković – filmski kritičar«, upozorila je na Marakovićeva gledišta temeljem komparacije filmskoga i kazališnoga područja, njihovim estetskim srodnostima i realizacijskim različitostima. Izlagačica ističe kako su Marakovićeve filmske kritike čvrsta sadržajna i estetska cjelina koja otvara različite spoznajne perspektive o urastanju filmske umjetnosti u hrvatsku društvenu i kulturnu cjelinu i, još važnije, označavaju ga kao vodećega intelektualca svoga doba, ali i odgovornoga autora svake objavljene riječi. »Rodoslovno stablo Ljubomira Marakovića« prikazao je Darko Richter, pranećak Ljubomira Ma-

Sl. 34.: U ime pokrovitelja Znanstvenoga skupa – Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, nazočne na otvaranju skupa pozdravlja tajnik Akademijina Razreda za književnost akademik Pavao Pavličić

Sl. 35.: Prva sjednica Znanstvenog skupa održana je u Zagrebu, u Knjižnici HAZU

Sl. 36.: Radno predsjedništvo Prve sjednice Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću

Sl. 37.: Darko Richter, pranećak Ljubomira Marakovića, na Prvoj sjednici govori o »Rodoslovnom stablu Ljubomira Marakovića«

rakovića poprativši svoje izlaganje prezentacijom fotografija iz privatnoga obiteljskog albuma. »Nove priloge biografiji Ljubomira Marakovića« kojima se može upotpuniti, odnosno izoštriti slika o Marakovićevu životu i radu iznio je Vladimir Lončarević. Među tim su priložima predstavljeni dijelovi njegove ostavštine, dijelovi korespodencija te razni rukopisi i artefakti vezani za osobni život i javni rad. Izlaganje »Ljubomir Maraković i Vladimir Nazor: recenzije i korespodencija« održao je Božidar Nagy izdvojivši nekoliko, od ukupno dvadesetijedne Marakovićeve recenzije Nazorovih djela. Premda je Maraković od Nazora mlađi devet godina, Nazor mu se obraća u svojoj iskrenosti kao svomu duhovnom vođi, te mu posebno se ističe zahvalnost, smatrajući ga jednim koji je shvatio glavnu ideju njegovih djela. Prvu sjednicu znanstvenog skupa zatvorila je Dubravka Brunčić izlaganjem »Razmatranja Ljubomira Marakovića o hrvatskim pjesnicima XIX. stoljeća« usmjerivši svoju pozornost Marakovićevim raščlambama djela hrvatskih pjesnika XIX. stoljeća kojima se bavio u svojim kraćim sintetskim književnopovijesnim pregledima pri tom istaknuvši kako se Marakovićev pristup hrvatskim pjesnicima može sagledati kao zanimljiv spoj književnopovijesne i književnokritičke prakse.

Druga je sjednica održana istoga dana u popodnevnim satima u Narodnoj knjižnici i čitaonici Topusko u Topuskom. Pozdravne riječi održali su prof. Tihomil Maštrović, zatim načelnik Općine Topusko Ivica Kuzmić, župan Sisačko-moslavačke županije Ivo Žinić te sisački biskup mons. Vlado Košić. Tihomil Maštrović još je jednom pozdravio izlagače i sve prisutne, naglasivši kako su se sudionici skupa, istražujući djelo Ljubomira Marakovića, s oduševljenjem susreli s njegovim zavičajem, bogatom baštinom i ljepotom prirodnih i kulturnih dobara, najavivši govore domaćina. Načelnik Općine Topusko Ivica Kuzmić poželio je dobrodošlicu izlagačima i istaknuo zadovoljstvo što će se Druga i Treća sjednica Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću održati u tom gradu. Uz obvezu da se s lokalne strane pripomogne istraživanju Marakovićeva značaja u okviru hrvatske kulture, spomenuo je inicijativu da se iz počasti prema Ljubomiru Marakoviću podigne neko prigodno obilježje u mjestu, ali i radost da se Marakovićevo domoljublje i kršćanska ideologija znanstvenim skupom njemu u čast vraća u život. Uslijedio je pozdravni govor župana Sisačko-moslavačke županije Ive Žinića koji je organizatorima skupa čestitao, u ime regionalne samouprave, što velika hrvatske povijesti, hrvatske književne povjesničare, čuvaju od zaborava. Osvrnuvši se ukratko na teritorijalno jednu od najvećih županija i život koji se u njoj odvijao punih dvije tisuće godina prisjetio se značajnih osoba koje su rođene i djelovale na tim prostorima, podsjetivši na umjetnički opus slikara Zlatka Šulentića te na književnika Antu Kovačića. Poput njih i Ljubomir

Maraković zaslužuje mjesto među zaslužnicima hrvatske povijesti, ponajviše kao čovjek koji je pronosio hrvatsku katoličku misao, naročito imeđu dvaju svjetskih ratova. Žinić je dalje istaknuo kako se nada da će znanstveni skup ostaviti trag u županiji i doprinijeti zajedničkoj borbi za opstanak hrvatskoga naroda koji živi na ovim prostorima, te pridonijeti brojnim pokušajima da se stvore kvalitetniji uvjeti za život. Mons. Vlado Košić osvrnuo se na život Ljubomira Marakovića rođenoga u Topuskom 17. lipnja 1887. Citiranjem dr. sc. Vladimira Lončarevića: »Premda, izuzevši nekoliko članaka, nakon Drugog svjetskog rata bio je do demokratskih promjena, dakle do novijih dana, književno-povijesno zanemaren, odnosno podcijenjen, danas se zanimanje za nj' oživjelo. Njegova duhovna baština u hrvatskoj kulturi živa je i danas« istaknuo je veselje da je Marakovićeva duhovna baština živa, te je kao zanimljivost naveo da je Maraković bio profesor književnosti Ivanu Merzu, blaženiku, na kojega je imao velik utjecaj. Blaženi Merz u svom je dnevniku za Marakovića zapisao: »katolik svjetovnjak spasio me za vječnost«. Mons. Košić je istaknuo kako je Ljubomir Maraković zbog svoje vjere bio progonjen. U hrvatskoj državi ponovno je moguće slobodno govoriti te je u u tom smislu pohvalio organizatora znanstvenoga skupa Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu, ostale suorganizatore, napose pokrovitelja Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, također i sve sudionike, želeći im dobre plodove znanstvenoga rada i hrabrost da se u stručnom znanju ne zanemari duhovna i odgojna dimenzija književnosti kao što ju je shvaćao i zastupao Ljubomir Maraković. Predsjednik Organizacijskoga odbora Maštrović zahvalio se domaćinima na lijepim riječima i istaknuo kao posebnu vrijednost znanstvenoga skupa činjenicu da se uz Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu kao suorganizatori pojavljuju gotovo sva humanistička visoka učilišta u Hrvatskoj: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Josipa Jurja Strossmayera iz Osijeka, Sveučilišta Jurja Dobrile iz Pule, Sveučilište u Zadru, Hrvatsko filološko društvo Zagreb i Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu te Narodna knjižnica i čitaonica Topusko bez čije pomoći ne bi bilo moguće održati skup koji će onima koji dolaze prenijeti spoznaje naše bogate kulturne baštine i inspirirati ih da i sami budu dostojni te tradicije te da ju nastave.

Niz izlaganja u Drugoj sjednici Znanstvenoga skupa otvorio je Slobodan Prosperov Novak temom koja predstavlja još jedno poglavlje slabo obrađene povijesti zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta u kojoj su se intenzivno zrcalile šire društvene prilike, a to je »Marakovićeva neostvarena profesura na komparatistici Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i njezin društveni i institucijski kontekst«. Na osnovu istraživanja u arhivu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i u Hrvatskom državnom arhivu Prosperov Novak osvijetlio je neuspjeh pokušaj izbora Ljubomira Marakovića za privatnoga docenta Filozofsko-

Sl. 38.: Sudionici Znanstvenoga skupa ispred ostataka gotičkog portala cistercijske crkve u perivoju Opatovina u Topuskom

Sl. 39.: Učenici iz Topuskog pod vodstvom knjižničarke Gordane Plemenčić i nastavnice Dijane Šešerin proveli su sudionike po značajnim lokalitetima Topuskog uz prigodni program

ga fakulteta na predmetu komparativne književnosti. Valnea Delbianco istaknula je Marakovića kao dobroga poznavatelja starije hrvatske književnosti u izlaganju »Ivan Gundulić u Marakovićevoj književnoj kritici«. U svojim je tekstovima Maraković pisao o Gundulićevim najvažnijim djelima, njihovim baroknim stilsko-izražajnim osobinama te pripadnosti katoličanstvom nadahnutoj književnosti, u čemu vidi iznimne tradicijske vrijednosti i potvrdu nacionalnoga duhovnoga identiteta, ističe izlagačica. »Dvije Marakovićeve 'Žetve', 1941. i 1943.« usporedila je Sanda Ham, analiziravši sadržajne dopune i jezične promjene – pravopisne, slovopisne, gramatičke i leksičke. Posebno je upozorila na jezik hrvatskih književnika XIX. stoljeća koje Maraković često i opširno spominje, pri čemu ih navodi u jezično prilagođenom obliku. Na »Europsku katoličku književnost u obzoru Marakovićeve znanstveno-stručnoga rada« ukazala je Josipa Dragičević te istaknula katoličke teme i vrijednosti kojih je Maraković, kao pripadnik Hrvatskoga katoličkoga pokreta, bio posrednikom te njihovu implementaciju u hrvatski književni život, čemu svjedoči niz njegovih članaka o francuskoj i engleskoj književnosti, napose o katolički orijentiranim piscima. Andrea Sapunar Knežević istražila je »Recepciju Ljubomira Marakovića« i njegova književnopovijesnoga i kritičarskoga rada od objavljivanja pa, s prekidima u doba Marakovićeve političkog progona, sve do današnjih dana. Današnja književna historiografija visoko ocjenjuje književnopovijesne i kritičarske prinose Ljubomira Marakovića stavljajući ih odmah do onih što su ih stvorili kanonski autori kakvi su nedvojbeno bili Mihovil Kobilica i Antun Barac. »Marakovićeve prosudbe o Krležinu stvaralaštvu« u izlaganju je analizirala Zvezdana Rados, nadasve u kontekstu hrvatskoga i europskoga ekspresionizma te »modernoga objektivizma«. Glavnu pozornost usmjerila je prema estetičkim i poetičkim te ideološkim, svjetonazorskim ocjenama i pozicioniranju Krležinih djela, valorizirajući Marakovićeve ocjene u kontekstu hrvatske kritičarske i književnopovijesne recepcije Krležina književnoga stvaralašta. Darko Richter u drugom je svojem izlaganju na temu »Pisma Annie Christitch Ljubomiru Marakoviću – odsjaji katoličkoga univerzalizma 20-tih godina XX. stoljeća« analizirao jedanaest pisma pronađenih u obiteljskom arhivu koja svjedoče o kontaktima Annie Christitch i Ljubomira Marakovića. Istaknuvši Marakovića kao književnoga kritičara koji se nije odrekao svojih svjetonazora Richter je zatvorio Drugu sjednicu skupa.

Drugoga dana Znanstvenoga skupa, Jevgenij Paščenko izlaganjem »Marakovićevo sagledavanje kršćanskih odrednica u djelu Ivana Gundulića« započeo je Treću sjednicu skupa ponovno održanu u prostoru Narodne knjižnice i čitaonice Topusko. Paščenko je naglasio kako opći karakter interpretacije dubrovačke prošlosti upućuje na »duh vremena« u kojemu re-

ligijski čimbenik odražava idejne osobitosti intelektualnih krugova kojima je pripadao Ljubomir Maraković. U izlaganju »‘Pučka pozornica’ ili Marakovićeve borba za lijepo/dobro/sveto kazalište« Sanja Nikčević usporedila je hijerarhijske vrijednosti kršćanskoga i sekularističkoga svjetonazora. Naglasila je kako se ponovno nalazimo u situaciji iz tridesetih godina te da je nužno definirati potrebu i pravo na kazalište duhovne dimenzije, a u tome su Marakovićeve zapisi aktualni i od velike koristi. Ivan Pederin Marakovića smatra najvažnijim književnim kritičarom između dvaju svjetskih ratova držeći ga »načitanim Hrvatom kojega je odgojio *Vienac*« istaknuvši to u izlaganju »Ljubomir Maraković i Ante Cettineo«. »Veze između Ljubomira Marakovića i Mile Budaka« opisao je Stjepan Matković. Analizirao je odnos između dvaju pokreta mladeži, obradivši međuratno vrijeme u kojemu Maraković započinje ocjenjivati Budakov književni rad, nastojeći ujedno ukazati i na neke njihove dodirne točke tijekom Drugoga svjetskoga rata. »Didaktičko-metodičke sastavnice ‘Žetve’, hrvatske čitanke Ljubomira Marakovića za više razrede srednjih škola« u kojoj je posebna pozornost posvećena estetskim vrijednostima pjesničkih djela koje doživljava poput živoga organizma analizirao je Miljenko Buljac. Drugo izlaganje Božidara Nagya »Ljubomir Maraković – profesor i odgojitelj blaženoga Ivana Merza« donosi odnos i pozitivno djelovanje profesora hrvatskoga jezika i književnosti te filozofije Ljubomira Marakovića prema Merzu kojega je usmjeravao prema pravim životnim vrijednostima, vjerskim i moralnim. Velika je Marakovićeve zasluga za kulturno, književničko, religiozno i moralno usmjerenje Ivana Merza koje je za ishod imalo da je Merz proglašen blaženikom kao prvi vjernik laik Crkve u Hrvata. O narativnim glasovima animalnih pripovijedača u djelima Ante Dukića i Vladimira Nazora govorila je Ana Batinić u izlaganju »Ljubomir Maraković o dvojici animalnih pripovijedača: Sivcu i Šarku«. U osvrtima koje je obradila, Maraković donosi usporedbu između navedenih dvaju djela, uokvirenu promišljanjima o ljudsko-neljudskim odnosima općenito. Vladimira Rezo obradila je »Dječju književnost u vidokrugu Ljubomira Marakovića« te istaknula kako je Maraković bio prvi promicatelj dječje književnosti. Maraković ne povlači oštru granicu između književnosti za odrasle i za djecu, a za neke knjige izrijekom kaže da nisu »naročito« dječje knjige.

Radni su dio skupa zatvorili Ernest Fišer izlaganjem »Osobna knjižnica Ljubomira Marakovića« te Irena Gotal, dipl. bibl., voditeljica Biskupijske knjižnice Varaždin koja je predavanje upotpunila prezentacijom izabranih tekstova i bilješki iz knjižnoga fonda od više tisuća naslova Marakovićeve knjižnice koju su Marakovićeve nasljednici darovali Varaždinskoj knjižnici. Marakovićeve je osobna knjižnica s više tisuća naslova tako postala dostupna

svim zainteresiranim istraživačima Marakovićeva, dosad uglavnom prešućivanoga, a zanimljivoga književnoga lika i djela.

Nakon kraće rasprave, Tihomil Maštrović zahvalio je svim izlagačima i suorganizatorima te pokrovitelju skupa Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, najavivši zbornik radova s održanoga Znanstvenoga skupa te je ujedno nazočne izvijestio da će novi znanstveni skup u nizu Hrvatski književni povjesničari koji će biti održan u svibnju 2020. i posvećen Slavku Ježiću. Zatim je Glavni tajnik Hrvatskih studija Tomislav Vodička zahvalio svima u ime organizatora, a Slobodan Prosperov Novak posebno je u ime sudionika zahvalio prof. Maštroviću na uspješnoj organizaciji skupa. Prisutnima se također obratio i Darko Richter te se u ime obitelji zahvalio što je ime Ljubomira Marakovića ovim Znanstvenim skupom njemu u čast oživljeno i popularizirano. Za kraj, učenici iz Topuskoga pod vodstvom knjižničarke Gordane Plemenčić i nastavnice Dijane Šešerin, bivših studentica Hrvatskih studija, proveli su sudionike po značajnim lokalitetima Topuskoga uz prigodni program. Time je završen Znanstveni skup o književnom povjesničaru Ljubormiru Marakoviću, jednom od osnivača katoličke akcije u Hrvatskoj u prvoj polovici XX. stoljeća, uredniku *Hrvatske prosvjete* i katoličkom univerzalistu s duboko usađenim ekumenskim osjećajem, kako je naglasio njegov pranećak Richter. Iako je nakon Drugoga svjetskoga rata potpuno marginaliziran, hrvatskom katoličkom književnom kritičaru Ljubomiru Marakoviću se s punim pravom može pripisati najveći utjecaj na razvoj hrvatskoga katoličkog književnog pokreta, ali i nezanemariv utjecaj na hrvatsku književno-povijesnu periodizaciju. Na održanom znanstvenom skupu osviještena je recepcija Ljubomira Marakovića kao vodećega intelektualca svojega doba, a stav svih sudionika jest da će *Zbornik radova o Ljubomiru Marakoviću* učvrstiti njegovo mjesto u hrvatskoj književnopovijesnoj historiografiji.

ZNANSTVENI SKUP O LJUBOMIRU MARAKOVIĆU

17. ZNANSTVENI SKUP U NIZU HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

PROGRAM

ČETVRTAK, 25. travnja 2019.

ZAGREB, Knjižnica HAZU, Strossmayerov trg 14

9.00 Prva sjednica znanstvenoga skupa

TOPUSKO, Narodna knjižnica i čitaonica Topusko,
Trg bana Josipa Jelačića 1

16.00 Druga sjednica znanstvenoga skupa

PETAK, 26. travnja 2019.

TOPUSKO, Narodna knjižnica i čitaonica Topusko,
Trg bana Josipa Jelačića 1

9.30 Treća sjednica znanstvenoga skupa

ORGANIZATOR SKUPA

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

POKROVITELJ SKUPA

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti /
Razred za književnost

SUORGANIZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Narodna knjižnica i čitaonica Topusko

Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu

Sveučilište Jurja Dobriše u Puli

Sveučilište u Zadru

ORGANIZACIJSKI ODBOR

Predsjednik Prof. dr. sc. Tihomil Matković

Članovi Prof. dr. sc. Stipe Botica, prof. dr. sc. Valnea Delbianco,
akademikinja Dunja Falševac, mr. sc. Ernest Filer, akademik
Radoslav Katičić, prof. dr. sc. Stanislav Marjanović, prof. em.,
prof. dr. sc. Dijana Vican, dr. sc. Dobravka Zima, izv. prof.

Fajnik Tomislav Vodička, prof.

Izvršna tajnica Dr. sc. Josipa Dragičević

SUDIONICI ZNANSTVENOGA SKUPA

Nina Aleksandrović-Pegajnik	Tihomil Matković
Robert Bacalja	Zlatko Matijević
Ana Batinić	Stjepan Matković
Antonija Bogner-Saban	Hrvoja Mihanević-Salopek
Dobravka Brunić	Božidar Nagy
Mijenko Bujas	Sanja Nikčević
Katica Čorkalo Jemrić	Slobodan Prosperov Novak
Ivan Čulo	Jevgenij Paččenka
Valnea Delbianco	Artur Pavelković
Josipa Dragičević	Ivan Pederin
Ernest Filer	Helena Perić
Viktorija Fratić Tomić	Zvezdana Radon
Sanda Han	Vladimira Rezo
Persida Lazarević Di Giacomo	Darinka Richter
Vladimir Lončarević	Andrea Sapunar Knežević

ZAGREB – TOPUSKO, 25. – 26. TRAVNJA 2019.

Održavanje znanstvenoga skupa pomogli su Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, Zaklada HAZU,
Sisačka biskupija, Sisačko-moslavačka županija, Općina Topusko i Topi-Terme Topusko.

Sl. 40.: Plakat Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću

ZNANSTVENI SKUP O LJUBOMIRU MARAKOVIĆU

17. ZNANSTVENI SKUP U NIZU HRVATSKI KNIŽEVNI POVJESNIČARI

Ljubomir Maraković

PROGRAM

ZAGREB – TOPUSKO, 25. – 26. TRAVNJA 2019.

ORGANIZATOR

Hrvatski studiji
Sveučilišta u Zagrebu

POKROVITELJ SKUPA

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti / Razred za književnost

SUORGANIZATORI

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko filološko društvo Zagreb

Narodna knjižnica i čitaonica Topusko

Ogranak Matice hrvatske u Varaždinu

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sveučilište u Zadru

ORGANIZACIJSKI ODBOR***Predsjednik:***

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

Članovi:

Prof. dr. sc. Stipe Botica, prof. dr. sc. Valnea Delbianco,
akademkinja Dunja Fališevac, mr. sc. Ernest Fišer, akademik Radoslav Katičić,
prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. em., prof. dr. sc. Dijana Vican,
dr. sc. Dubravka Zima, izv. prof.

Tajnik:

Tomislav Vodička, prof.

Izvršna tajnica:

Dr. sc. Josipa Dragičević

ISBN 978-953-7823-83-2

PROGRAM

ČETVRTAK, 25. TRAVNJA 2019.

ZAGREB, Knjižnica HAZU, Strossmayerov trg 14

9.00 *Prva sjednica znanstvenoga skupa*

Predsjedaju: prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb), prof. dr. sc. Valnea Delbianco (Pula), dr. sc. Stjepan Matković (Zagreb)

- Pozdravne riječi:

Akademik Pavao Pavličić, tajnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Dr. sc. Mario Grčević, izv. prof., pročelnik Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, predsjednik Organizacijskog odbora Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću

- Izlaganja:

Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović (Zagreb): Marakovićev prinos hrvatskoj književnoj historiografiji

Dr. sc. Nina Aleksandrov-Pogačnik (Zagreb): Književnokritičke pretpostavke i postavke Ljubomira Marakovića

Dr. sc. Zlatko Matijević (Zagreb): Idejno-političko okruženje Ljubomira Marakovića (1912. – 1929.)

Prof. dr. sc. Helena Peričić (Zadar): Ljubomir Maraković i britanska književnost (ili: kako biti nespominjan unatoč zaslugama)

Dr. sc. Antonija Bogner-Šaban (Zagreb): Ljubomir Maraković – filmski kritičar

- Stanka i osvježenje

Prim. dr. sc. Darko Richter (Zagreb): Rodoslovno stablo Ljubomira Marakovića

Prof. dr. sc. Božidar Nagy (Zagreb): Ljubomir Maraković i Vladimir Nazor: recenzije i korespondencija

Dr. sc. Persida Lazarević Di Giacomo (Chieti / Pescara, Italija): Ljubomir Maraković o srpskoj književnoj sredini u listu *Hrvatska prosvjeta*

Dr. sc. Antun Pavešković (Zagreb): Marakovićeva književnokritička svestranost i kompetentnost

Dr. sc. Dubravka Brunčić, doc. (Osijek): Razmatranja Ljubomira Marakovića o hrvatskim pjesnicima XIX. stoljeća

Dr. sc. Ivan Čulo (Zagreb): Filozofske teme u mjesečniku *Hrvatska prosvjeta* od 1914. do 1940.

- Rasprava

12.00 Završetak rada

12.30 Polazak sudionika skupa autobusom za Topusko (Strossmayerov trg 14, ispred Knjižnice HAZU)

ČETVRTAK, 25. TRAVNJA 2019.

TOPUSKO, hotel Top Terme Topusko, Trg bana Josipa Jelačića 16

14.00 Dolazak sudionika Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću u Topusko i smještaj u hotelu Top Terme Topusko (Trg bana Josipa Jelačića 16)

ČETVRTAK, 25. TRAVNJA 2019.

TOPUSKO, Narodna knjižnica i čitaonica Topusko, Trg bana Josipa Jelačića 1

16.00 *Druga sjednica znanstvenoga skupa*

Predsjedaju: prof. dr. sc. Sanda Ham (Osijek), dr. sc. Vladimir Lončarević (Zagreb), prof. dr. sc. Jevgenij Paščenko, (Kijev, Ukrajina / Zagreb),

- Pozdravne riječi

- Izlaganja:

Prof. dr. sc. Slobodan Prosperov Novak (Zagreb): Marakovićeva neostvarena profesura na komparatistici Filozofskog fakulteta u Zagrebu i njezin društveni i institucijski kontekst

Dr. sc. Vladimir Lončarević (Zagreb): Novi prilozi biografiji Ljubomira Marakovića

Prof. dr. sc. Valnea Delbianco (Pula): Ivan Gundulić u Marakovićevoj književnoj kritici

Prof. dr. sc. Sanda Ham (Osijek): Dvije Marakovićeve *Žetve*, 1941. i 1943.

Dr. sc. Josipa Dragičević (Zagreb): Europska katolička književnost u obzorju Marakovićeve znanstveno-stručnoga rada

- Stanka i osvježenje

Dr. sc. Viktorija Franić Tomić, izv. prof. (Zagreb): Ljubomir Maraković i hrvatska teodrama

Prof. dr. sc. Sanja Nikčević (Osijek): *Pučka pozornica* ili Marakovićeve borba za lijepo / dobro / sveto kazalište

Dr. sc. Andrea Sapunar Knežević (Zagreb): Recepcija Ljubomira Marakovića

Prof. dr. sc. Zvezdana Rados (Zadar): Marakovićeve prosudbe o Krležinu stvaralaštvu

Prim. dr. sc. Darko Richter (Zagreb): Pisma Annie Christitch Ljubomiru Marakoviću – odsjaji katoličkog univerzalizma 20-tih godina XX. stoljeća

Dr. sc. Katica Čorkalo Jemrić (Zagreb): *Petar Preradović* Ljubomira Marakovića – rekapitulacija i reinterpretacija predmetne literature

- Rasprava

19.00 Završetak rada

PETAK, 26. TRAVNJA 2019.

TOPUSKO, Narodna knjižnica i čitaonica Topusko, Trg bana Josipa Jelačića 1

9.30 *Treća sjednica znanstvenoga skupa*

Predsjedaju: prof. dr. sc. Sanja Nikčević (Osijek), dr. sc. Andrea Sapunar Knežević (Zagreb), mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin)

- Izlaganja:

Prof. dr. sc. Jevgenij Paščenko (Kijev, Ukrajina / Zagreb): Marakovićevo sagledavanje kršćanskih odrednica u djelu Ivana Gundulića

Dr. sc. Hrvojkica Mihanović-Salopek (Zagreb): Hrvatske književnice u kritičkom obzorju Ljubomira Marakovića

Prof. dr. sc. Ivan Pederin (Split): Ljubomir Maraković i Ante Cettineo

Dr. sc. Stjepan Matković (Zagreb): Veze između Ljubomira Marakovića i Mile Budaka

Dr. sc. Miljenko Buljac, izv. prof. (Mostar, BiH): Didaktičko-metodičke sastavnice *Žetve*, hrvatske čitanke Ljubomira Marakovića za više razrede srednjih škola

- Stanka i osvježenje

Prof. dr. sc. Božidar Nagy (Zagreb): Ljubomir Maraković – profesor i odgojitelj blaženoga Ivana Merza

Dr. sc. Ana Batinić (Zagreb): Ljubomir Maraković o dvojici animalnih pripovjedača: Sivcu i Šarku

Dr. sc. Vladimira Rezo, doc. (Zagreb): Dječja književnost u vidokrugu Ljubomira Marakovića

Mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin): Osobna knjižnica Ljubomira Marakovića

Prof. dr. sc. Robert Bacalja (Zadar): Marakovićeve ocjene hrvatskog književnog ekspresionizma

- Rasprava

12.00 Završetak rada

PETAK, 26. TRAVNJA 2019.

TOPUSKO

13.00 Svečani ručak za sudionike skupa

15.00 Obilazak Topuskog uz stručno vodstvo

20.00 Povratak u Zagreb

21.30 Dolazak autobusa u Zagreb

Napomena:

Za sudionike s izlaganjima na skupu osiguran je prijevoz autobusom iz Zagreba u Topusko i povratak autobusom u Zagreb te pansionski smještaj (jedno noćenje) u Topuskom.

Izlaganje sudionika traje 10 minuta, a nakon svake sjednice predviđena je rasprava.

Posjet Znanstvenom skupu o Ljubomiru Marakoviću u Zagrebu i Topuskom otvoren je javnosti. Radujemo se Vašem dolasku.

Obavijesti o znanstvenom skupu:

- Tomislav Vodička, prof., tajnik skupa. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Borongajska 83d, 10000 Zagreb, tel.: +385 1 2457 648, fax.: +385 1 2457 636, mob.: +385 91 5185 104, e-pošta: tvodicka@hrstud.hr

ili:

- Dr. sc. Josipa Dragičević, izvršna tajnica skupa. Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Opatička 18, 10000 Zagreb, tel.: +385 1 4895 317, fax.: +385 1 4895 313, e-pošta: jdragicevic@hazu.hr

Zbornik o Ljubomiru Marakoviću:

Molimo referente da radove sa sažetkom na hrvatskom i engleskom jeziku (u opsegu ne većem od jednoga autorskog arka) pošalju najkasnije do kraja srpnja 2019. elektroničkom poštom na adresu glavnog urednika *Zbornika o Ljubomiru Marakoviću*:

- Prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Opatička 18, 10000 Zagreb, tel.: +385 1 4895 317, fax.: +385 1 4895 313, e-pošta: tmastrovic@hazu.hr

Zahvala:

Održavanje skupa pomogli su Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, Zaklada HAZU, Sisačka biskupija, Sisačko-moslavačka županija, Općina Topusko i Top-Terme Topusko.

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Sl. 1.:	Marakovićev književnopovijesni i stilsko-razvojni pregled »Hrvatska književnost 1860. – 1935.« objavljen je 1936. u spomenici povodom sedamdesetpete obljetnice <i>Obzora</i>	18
Sl. 2.:	Ljubomir Maraković, »Das katolische Schrifttum der Kroaten«, u: <i>Katolische Leistung im der Weltliteratur der Gegenwart</i> , Freiburg im Breisgau 1934.	32
Sl. 3.:	Rodoslovlje obitelji Maraković	34
Sl. 4.:	Rodoslovlje obitelji Boroević	35
Sl. 5.:	Korice spomenara Milke Boroević i prijepis (lijevo)	36
Sl. 6.:	Osmrtnica Milke Boroević – ispraćaj po grko-istočnom obredu	37
Sl. 7.:	Ljubomir Maraković (lijevo), Jasna, Vjera i prof. Franjo Richter (1956.)	40
Sl. 8.:	Radna soba Ljubomira Marakovića u Zagrebu, Gajeva 36/I	41
Sl. 9.:	<i>Ex libris</i> Ljubomira Marakovića	44
Sl. 10.:	Ulica Ljubomira Marakovića u Zagrebu nalazi se u blizini Nacionalne i sveučilišne knjižnice	78
Sl. 11.:	Vila u Gajevoj ulici u Zagrebu u kojoj je stanovao Ljubomir Maraković	92
Sl. 12.:	Godine 1969. u Zagrebu Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, posthumno je objavilo knjigu Ljubomira Marakovića, <i>Petar Preradović</i> s predgovorom priređivača Stanka Tenšeka i opsežnom Marakovićevom bibliografijom	110
Sl. 13.:	Pismo Ljubomira Marakovića Vladimiru Nazoru napisano u Zagrebu, 5. ožujka 1936. (književna ostavština V. Nazora u pismohrani Odsjeka za povijest hrvatske književnosti HAZU (sign.: HR-AHAZU-KN-159 – kutija 11)	130
Sl. 14.:	»List hrvatskoga katoličkog đastva« <i>Luč</i> , izlazio je od 1905. do 1907. u Beču, te od 1907. do 1942. u Zagrebu. Prvi urednik i poslije stalni suradnik bio je Ljubomir Maraković	148
Sl. 15.:	Ljubomir Maraković za radnim stolom	170

- Sl. 16.: Ljubomir Maraković autor je »Hrvatske čitanke za više razred srednje škole« *Žetva*, I. izdanje 1941., II. izd. 1943. 186
- Sl. 17.: Knjiga Ivana Mertza *Ti i ona*, »namijenjena zrelijoj muškoj omladini« (Zagreb, 1926.) s Merzovom posvetom Marakoviću . . . 203
- Sl. 18.: Marakovićev radni stol u Gajevoj 36/I u Zagrebu 204
- Sl. 19.: Književni časopis *Hrvatska prosvjeta* izlazio je u Zagrebu od 1914. do 1940. sa zadaćom promicanja kršćanskih estetičkih načela u književnosti, a od 1919. do 1940. urednik mu je Ljubomir Maraković 218
- Sl. 20.: Izbor iz Marakovićevih književnih rasprava i kritika objavljen 1997. u Matičinoj ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* priredila je Antonija Bogner – Šaban 242
- Sl. 21.: *Zrno*, Književni kalendar za 1919., uredio Ljubomir Maraković, izdala Hrvatska knjižara u Sarajevu 264
- Sl. 22.: Studije, kritike, intervjui i članci Ljubomira Marakovića pod naslovom: *Katolički idealizam i realizam*, pod uredničkim vodstvom Vladimira Lončarevića i u nakladi Glasa koncila, objavljeni su 2009., povodom 50. obljetnice piščeve smrti 278
- Sl. 23.: Knjiga *Pučka pozornica. Bit i uspjesi nestručne pozornice* Ljubomira Marakovića objavljena je u Zagrebu 1929. kao 38. knjiga Jeronimske knjižnice Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima (naslovni list izradio Vladimir Kirin) 312
- Sl. 24.: Izbor iz Marakovićevog kritičarskog opusa, nakon dugogodišnje zabrane objavljivanja njegovih djela, tiskan je 1971. u Matičinoj ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 86 (tekstove priredio i predgovorom popratio Dubravko Jelčić) 366
- Sl. 25.: Pozivnica na niz predavanja koja je na svojoj turneji po Americi održala Annie Christitch 368
- Sl. 26.: Drama Side Košutić *K svitanju* (Zagreb, 1927.) s posvetom Lj. Marakoviću (čuva se u fondu Marakovićeve knjižnice u Varaždinskoj biskupiji) 376
- Sl. 27.: Sa sjednice Znanstvenoga skupa o Lj. Marakoviću u Topuskom 386
- Sl. 28.: *Ex libris* Ljubomira Marakovića 410
- Sl. 29.: Monografija Vladimira Lončarevića *Luči Ljubomira Marakovića. Život i rad, estetički pogledi i kritička praksa* objavljena je 2003. kao 4. knjiga biblioteke *Religijski niz* Filozofsko – teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu (recenzenti: Vladimir Horvat i Tihomil Maštrović) 500

Sl. 30.:	Druga sjednica Znanstvenog skupa o Lj. Marakoviću održana je 25. travnja 2019. u Topuskom	556
Sl. 31.:	Ugledni gosti na Drugoj sjednici skupa	556
Sl. 32.:	Sisački biskup mons. Vlado Košić pozdravlja sudionike Znanstvenoga skupa	560
Sl. 33.:	Drugom sjednicom Znanstvenoga skupa predsjedaju Sanda Ham i Slobodan Prosperov Novak. Izlaže Andrea Sapunar Knežević	560
Sl. 34.:	U ime pokrovitelja Znanstvenoga skupa – Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, nazočne na otvaranju skupa pozdravlja tajnik Akademijina Razreda za književnost akademik Pavao Pavličić	567
Sl. 35.:	Prva sjednica Znanstvenog skupa održana je u Zagrebu, u Knjižnici HAZU	567
Sl. 36.:	Radno predsjedništvo Prve sjednice Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću	568
Sl. 37.:	Darko Richter, pranećak Ljubomira Marakovića, na Prvoj sjednici govori o »Rodoslovnom stablu Ljubomira Marakovića«	568
Sl. 38.:	Sudionici Znanstvenoga skupa ispred ostataka gotičkog portala cistercijske crkve u perivoju Opatovina u Topuskom	571
Sl. 39.:	Učenici iz Topuskog pod vodstvom knjižničarke Gordane Plemenčić i nastavnice Dijane Šešerin proveli su sudionike po značajnim lokalitetima Topuskog uz prigodni program	572
Sl. 40.:	Plakat Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću	576

N a p o m e n a

Znanstveni skup o Ljubomiru Marakoviću, održan u Zagrebu i Topuskom od 25. do 26. travnja 2019., okupio je brojne znanstvenike koji u ovom zborniku objavljuju svoje priloge. Tako je, eto, u ediciji *Hrvatski književni povjesničari*, iznova ostvaren cilj Organizacijskoga odbora znanstvenoga skupa da svi sudionici skupa svoja priopćenja pripreme za tisak u zborniku, te s rezultatima svojih istraživanja upotpune cjelovitije poznavanje znanstvenikova znanstvenog i kulturnog djelovanja.

U *Zborniku* je nažalost izostalo nekoliko najavljenih priloga troje sudionika koji su bili spriječeni sudjelovati na skupu: dr. sc. Ivana Čule (»Filozofske teme u mjesečniku *Hrvatska prosvjeta* od 1914. do 1940.«), dr. sc. Viktorije Franić Tomić (»Ljubomir Maraković i hrvatska teodrama«) i dr. sc. Hrvojke Mihanović-Salopek (»Hrvatske književnice u kritičkom obzoru Ljubomira Marakovića«), dok sudionica znanstvenoga skupa dr. sc. Josipa Dragičević (»Europska katolička književnost u obzoru Marakovićeva znanstveno-stručnog rada«) nije poslala svoj prilog za *Zbornik*.

Svi znanstveni i stručni prilozi uvršteni u *Zbornik o Ljubomiru Marakoviću* prošli su odgovarajući recenzentski postupak tako da su napisane po dvije stručne recenzije za svaki od priloga, a provedena je UDK klasifikacija čime je udovoljeno standardima uređivanja znanstvenih izdanja.

Uredništvo *Zbornika o Ljubomiru Marakoviću* zahvaljuje obitelji Ljubomira Marakovića na uvidu u znanstvenikovu književnu ostavštinu, te se faksimili nekih dokumenta iz obiteljske pismohrane njihovom ljubaznošću, objavljuju u ovom *Zborniku*. Kod pripreme slikovnog materijala u *Zborniku* vrijedan prinos je dao Željko Trbušić, arhivist u Odsjeku za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU.

Zahvale napose pripadaju Ministarstvu znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske i Zakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti koji su novčano poduprli tiskanje *Zbornika o Ljubomiru Marakoviću*.

Kazalo imenā

A

ABRAHAM 21, 317, 318, 327, 331, 332
ADVERSE, Anthony 232
ALAUPOVIĆ, Tugomir, *obitelj* 38
ALEKSANDAR, arhiepiskop; *vidi*: RADOEV
IVANOV, Aleksandar
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 19, 95,
106, 566, 579
ALLEN, Hervey 232
ALLIGER, Amand 327
ANDERSEN, Hans Christian 190, 296, 399
ANDREJEV, Leonid Nikolajevič 172
ANDRIĆ, Ivo 113, 255, 274, 298
ANDRIĆ, Ivo, *obitelj* 38
ANDRIĆ, Josip 221, 313
ANONIM 353, 363
ARALICA, Višeslav 285, 289
ARGUS, Arabella 354
ARISTOTEL 305, 321, 324, 329, 388
ARNOLD, Đuro 101, 275–277, 296, 298, 399
A.S.K.; *vidi*: SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea
AUGUSTIN, *sveti* 132, 133, 324

B

BABIĆ, Ljubo 398
BACALJA, Robert 171, 175, 183, 582
BADALIĆ, Hugo 296–298
BADALIĆ, Josip 50, 202, 203, 399
BAGIĆ, Krešimir 299, 309, 310
BAKARIĆ, Vladimir 395
BALIJA, *službenik* 394
BALZAC, Honoré de 223, 225
BALJIĆ, Salih 281
BARAC, Antun 9, 15, 21, 46, 49–51, 62, 79,
91, 96, 100, 106, 112, 116, 119–124, 126,
209–212, 244, 247, 294, 353, 363, 392,
397, 401, 554, 565, 573
BARAKOVIĆ, Juraj 24, 54, 250, 382
BARCLAY, Florence Louise 221–223, 498
BARIĆ, Stjepan 72

BARIŠIĆ, Pavo 2
BAROCCIO, Federico 83
BAROJA, Pio 274
BARONCELLI, Jacques de 233
BARRÈS, Maurice 159
BARTULOVIĆ, Niko 255
BARUŠIĆ 399
BAŠAGIĆ, Safet-beg 297, 298, 399
BAŠIĆ, Petar 58
BATELJA, Juraj 61
BATINIĆ, Ana 351, 574, 582, 591
BATUŠIĆ, Nikola 21, 61, 150, 326, 329
BATUŠIĆ, Slavko 51, 256, 398
BAUER, Antun 212
BAZALA, Vladimir 52, 126, 211, 212, 287,
343
BAZIELICH, Wiktor 355
BEAUPIN, Abbé 344
BEETHOVEN, Ludvig von 231
BEGOVIĆ, Milan 21, 46, 159, 181, 182, 244,
298, 301, 399
BEKER, Miroslav 227, 321, 324, 329
BELLOC, Hilaire 370
BENAC, Josip 313
BENEDIKT XV., *papa* 368, 373
BENEŠIĆ, Julije 287, 399
BENSON, Robert Hugh 221, 222, 225
BERKOVIĆ, Danijel 82, 90
BERNARD, Jasna 377, 378, 554, 566
BHABHA, Homi J. 79
BINIČKI, Fran 313, 372
BITI, Vladimir 107, 309, 310
BLAŠKOVIĆ, Mato 313
BLAŽENA DJEVICA MARIJA 139, 143, 145,
281, 296, 319, 346, 347, 358, 407, 408
BLAŽINA, Josip 313
BOBAN, Ljubo 66, 74
BOCCACCIO, Giovanni 300
BOGDAN, Ivo 45, 61, 62, 409

- BOGNER, Josip 20, 30, 50, 56, 59, 90, 111, 112, 126, 149, 151, 158, 168, 200, 232, 240, 313, 329, 398, 409
- BOGNER-ŠABAN, Antonija 14, 16, 20, 30, 56, 59, 90, 111, 126, 127, 149, 151, 168, 187, 192, 200, 229, 232, 240, 242, 265, 271, 313, 329, 388, 409, 566, 579, 586
- BOGOVIĆ, Lidija 565
- BONEFAČIĆ, Kvirin Klement 71, 75
- BONIFAČIĆ, Antun 294, 297, 298, 397, 398
- BOR, Hrvoje 313, 397
- BORANIĆ, Dragutin 194, 200
- BORINSKI, Karl 294
- BORKOWSKY, E. 340
- BOROEVIĆ, Adam 42, 43
- BOROEVIĆ, Jelena (Lela), ud. BAJER 36–38
- BOROEVIĆ, Johan 42, 43
- BOROEVIĆ, Ljubomir 33, 36, 37, 42, 43
- BOROEVIĆ, Mile (Milo) 33, 35–37, 42, 43
- BOROEVIĆ, Milka (Emilija) 33, 35–38, 40–43, 390, 407
- BOROEVIĆ, *ob.* 33, 35, 36, 585
- BOROEVIĆ, Svetozar pl. 36, 37, 40–43
- BOROEVIĆ, Vukosava (Vukica) 36, 37
- BOROVEC, Damir 378
- BOŠKOVIĆ, Hijacint 253
- BOŠKOVIĆ, Ivan J. 255, 262
- BOŠKOVIĆ, Ruđer 399
- BOTICA, Stipe 2, 578
- BOTIĆ, Luka 46, 101, 104, 190, 296, 298, 399, 400
- BOURGET, Paul 55, 225, 370, 383
- BOUŠA, Dubravka 309, 310
- BOZANIĆ, Antun 64, 65, 72
- BRAJNOVIĆ, Luka 313
- BRATOWSKI, Jerzy 211
- BRATULIĆ, Josip 107, 296, 310
- BRAUDEL, Fernand 83, 90
- BREŠIĆ, Vinko 58, 174, 182, 183, 315, 329
- BREŽNJAK, Josip 390
- BRKOVIĆ, Ivana 95, 106
- BRLIĆ-MAŽURANIĆ, Ivana 296, 298, 399
- BROCKETT, Oscar 326, 329
- BROS, Warner 231, 232, 234, 236
- BROZ, Ivan 194, 196
- BROZ, Josip – Tito 206
- BROZOVIĆ, Dalibor 198, 200
- BRUNČIĆ, Dubravka 93, 95, 106, 569, 580
- BUBALO, Janko 313
- BUDAK, Joso 280
- BUDAK, Mile 55, 187, 189–193, 206, 208, 274, 279–292, 296, 298, 306, 307, 383, 394, 398, 399, 574, 582
- BUFFON, Georges Louis Leclerc de 125
- BUKOVAC, Vlaho 91
- BULJAC, Miljenko 293, 574, 582
- BURIĆ, Mladen 239
- BUTORAC, Pavao 71, 73
- BYRON, Childe Harold 100, 221, 222, 226

C

- CALDERÓN, DE LA BARCA 305, 326
- CAR EMIN, Viktor 356
- CAREVIĆ, Josip Marija 71, 75
- CERAJ, Saša 70, 72
- CERVANTES, Miguel de 300, 399
- CESAREC, August 13, 47, 48, 55, 112, 156, 176, 179, 181, 182, 285, 383
- CESARIĆ, Dobriša 297, 298
- CETTINEO, Ante 273–277, 574, 582
- CEZAR, Julije 297
- CHAPLIN, Charli 234
- CHESTERTON, Cecil 370
- CHESTERTON, Gilbert Keith 221, 222, 370
- CHIRON, Yyes 69, 72
- CHRISTITCH, Annie 367–375, 573, 581, 586
- CHRISTITCH, Elisabeth O'Brien 367
- CIHLAR NEHAJEV, Milutin 46, 55, 159, 160, 172, 256, 257, 262, 296, 298, 377, 380, 383, 399, 401
- CINDRIĆ, Pavao 52
- CIOCCOLANTI, Tina 355
- CIPEK, Tihomir 66, 75
- CIPRA, Franjo 200
- CLAIR, René 234
- CLAUDEL, Paul 55, 142, 173, 326, 357, 383
- COHA, Suzana 95, 106
- CORNIS-POPE, Marcel 107
- COSSLETT, Tess. 354, 363
- CRANE, Ronald Salmon 23, 30
- CRNJANSKI, Miloš 112, 255–259, 262–264
- CROCE, Benedetto 103
- CRONIA, Arturo 80, 81, 90, 211
- CURTIZ, Michael 236

CVITAN, Gabrijel 313
 CVITANOVIĆ, Šimun; *vidi*: LUKIN, Šime
 CVRTILA, Josip 187–189, 200, 313

Č

ČARNOJEVIĆ 256, 262
 ČAVKA, Petra 401
 ČEDOMIL, Jakša; *vidi*: ČUKA, Jakov
 ČENGIĆ, Enes 192
 ČERINA, Vladimir 173, 180, 183
 ČIČIĆ, Augustin 313
 ČOLAKOVIĆ, Enver 399
 ČORKALO JEMRIĆ, Katica 111, 581
 ČUBELIĆ, Tvrtko 309
 ČUKA, Jakov 48, 377, 380
 ČULO, Ivan 67, 72, 580, 589
 ČUVALO, Ljubo, *fra* 390

Ć

ĆAVAR, Martina 2, 407, 413, 501, 507, 545,
 609
 ĆEPULIĆ, Drago 313
 ĆOSIĆ, Branimir 253–255, 257, 262–264
 ĆURČIN, Milan 395

D

DABINOVIĆ, Antun 305
 DAISENBERGER, Joseph Alois 317
 D'AMICO, Silvio 320, 329
 D'ANNUNZIO, Gabrielle 274
 DANTE, Alighieri 119, 122, 125, 190, 296,
 298, 328
 DARIO, Ruben 274
 DARRIEUX, Danielle 234
 DAVID, *kralj* 85, 86, 88, 266
 DAVIS, Bette 234
 DEANOVIĆ, Mirko 210, 211
 DEKOVIĆ, Darko 282, 290
 DELBIANCO, Valnea 2, 79, 573, 578, 579,
 581
 DELLUC, Louis 233
 DELORKO, Olinko 297, 298, 399
 DEMETER, Dimitrije 99, 303, 399, 401, 408,
 544
 DERETIĆ, Jovan 260, 262

DEROK, Aleksandar 263
 DEŽELIĆ, Velimir ml. 67, 72, 313, 318, 319,
 327
 DEŽELIĆ, Velimir st. 48, 50, 59, 101, 296–
 298, 399
 DICKENS, Charles 399
 DIETRICH, Marlena 234
 DILTHEY, Wilhelm 95, 103
 DIMOVIĆ, Đuro 254, 255
 DIONIZIJE 321
 DISNEY, Walt 232, 236, 237
 DOMINIS, Markantun de 82
 DOMINKOVIĆ, Lidija 238
 DOMJANIĆ, Dragutin 55, 138, 172, 173,
 296–298, 304, 383, 399
 DONADINI, Ulderico 175, 180
 DONAT, Branimir 207
 DONČEV, Georgi 211
 DOSTOJEVSKI, Fjodor Mihajlovič 234, 274,
 276, 397
 DRAGIČEVIĆ, Josipa 573, 578, 581, 583, 589
 DRAŽENOVIĆ, Josip 399
 DRLJIĆ, *fra* Rastislav 390
 DRŽIĆ, Džore 85
 DRŽIĆ, Marin 20, 21, 297, 318, 399
 DUKAT, Vladoje 219, 401
 DUKIĆ, Ante 297, 298, 351, 353–359, 362–365,
 399, 574
 DUKIĆ, Davor 94, 95, 98, 107
 DUNAYER, Joan 358, 363
 DÜRER, Albrecht 259, 397
 DUVAL, Raymond 294

Đ

ĐARMATI, August 313
 ĐURĐEVIĆ, Ignjat 84

E

ECKERT, Rudolf 65, 73, 282, 290
 EDISON, Thomas Alva 232
 EDSCMID, Kasimir 273
 E. F.; *vidi*: FIŠER, Ernest
 EHRLICH, Paul 231
 EICHENDORFF, Joseph von 300
 EPSTEIN, Jean 233, 234
 ERBEN, Karel Jaromír 100, 107
 ERMATINGER, Emil 294

ESIH, Ivan 50, 211, 220, 223
 EVETOVIC-Miroljub, Ante 297, 298

F

FAIRBANKS, Douglas 234
 FALIŠEVAC, Dunja 2, 127, 578
 FALQUI, Enrico 294
 FANCEV, Franjo 5, 51, 98, 99, 107, 108, 209,
 210, 212, 247, 321, 329, 554, 565
 FERIC, Đuro 85
 FEYDER, Jacques 233
 FILIP II. 90
 FILIPOVIC, Bob 367
 FILIPOVIC, Ivo; *vidi*: SEČKAR, Ivo
 FISCHART, Johann 173, 180
 FISCHER-LICHTE, Erika 324, 329
 FIŠER, Ernest 2, 377, 380, 574, 578, 582
 FLAKER, Aleksandar 124, 127, 177, 178,
 183
 FLAUBERT, Gustave 223, 225
 FLYNN, Errol 235, 236
 FONDANE, Benjamin 294
 FRANCE, Anatole 223, 225
 FRANCIS, Kay 231
 FRANGEŠ, Ivo 19, 20, 48, 59, 98, 100, 107,
 112, 127, 182, 246–249, 251, 252, 270,
 554, 565
 FRANIĆ TOMIĆ, Viktorija 581, 589
 FRANKOPAN, Fran Krsto 256, 257, 281, 339
 FRANJO ASIŠKI, *sveti* 132, 134, 140, 141
 FRANJO JOSIP I. 391
 FREUDENREICH, Josip 315
 FUCHS, Reineke 359
 FUIS, Franjo M. 361–363
 FUNDERA, Federiko 369

G

GABIN, Jean 235
 GABRIEL, *sveti* 140, 143
 GALOVIĆ, Fran 298
 GALSWORTHY, John 24, 162, 165, 221, 222,
 224, 225, 383
 GANCE, Abel 233
 GARBO, Greta 234
 GAŠPAROVIĆ, Darko 58, 150, 168, 234,
 239, 315, 329, 388
 GAVAZZI, Milovan 209

GAVELLA, Branko 14–16, 19, 30, 51, 56, 59,
 107, 111, 127, 149, 168, 183, 184, 273,
 276, 309, 310, 363, 398, 409
 GAVRAN, Zdravko 58, 168, 327, 388
 GAVRIĆ, Anto 315, 329
 GEBHARDT, Armin 300
 GECAN, Vilko 176
 GEORGES, Vincent 355
 GERMOGEN, MAKSIMOV, *mitropolit* 39
 GERVAIS, Drago 297, 298
 GHÉON, Henri 326
 GIDE, André 223, 225
 GILIĆ, Nikica 229, 238–241
 GJALSKI, Ksaver Šandor 152, 172, 296, 298,
 399
 GLAVAŠ, Andrija Radoslav 60, 313
 GLIGORIJEVIĆ, Branislav 72, 73
 GLUNČIĆ-BUŽANČIĆ, Vinka 227, 321,
 330
 GOETHE, Johann Wolfgang von 84, 122,
 125, 258, 300, 333
 GOLDFARB, Alvin 325, 330
 GOLL, Iwan 176
 GOLUB, Ivan 58
 GOLUŽA, Božo 70, 73
 GÓNGORA, Luis de 274
 GORJAN, Zlatko 116
 GORKI, Maksim 397
 GOTAL, Irena 378, 380–384, 574
 GRČEVIĆ, Mario 565, 579
 GRDENIĆ, Stipan 401
 GREGL, Ernest 239
 GRÉGOIRE, H. 268, 270
 GRGEC, Petar 38, 51, 60, 65, 66, 73, 75, 116,
 119, 191, 201, 253, 280, 282, 283, 290,
 291, 313, 377, 380, 390, 544
 GRGIĆ, Kristina 321, 330
 GRGUREV, Ivo 313
 GRIFITH, David Ward 233
 GRIJAK, Zoran 282, 290
 GRIMM, *braća* 237
 GRMOVIĆ, Viktor 313
 GROSINGER, Juraj 239
 GROSS, Mirjana 63, 73
 GRUND, Anošt 237
 GUBERINA, Augustin 68, 71, 75, 76
 GUDEL, Vladimir 98, 99, 107

GUNDULIĆ, Ivan 20, 79–92, 104, 119, 190, 193, 195, 265–272, 296, 297, 399, 573, 581, 582
 GVOZDANOVIĆ, Božo 388
 GVOZDEN, Vladimir 261, 263

H

HABSBURGOVAC, Karlo V., *car* 88
 HALER, Albert 5, 10, 14–16, 19, 30, 50, 51, 56, 59, 60, 80, 84, 85, 87, 90, 91, 103, 107, 111, 112, 114, 116, 118, 123–125, 127, 149, 168, 183, 184, 273, 276, 309, 310, 363, 398, 409, 554, 565
 HALLERMÜNDE, August von Platena 275
 HAM, Sanda 187, 194, 195, 200, 201, 560, 573, 580, 581, 587
 HAMERŠAK, Filip 283, 285, 290
 HARAMBAŠIĆ, August 105, 199, 296, 297, 304, 399
 HAUPTMAN, Ljudmil 212
 HAVILLAND, Olivia de 232, 236
 HEĆIMOVIĆ, Branko 21, 112, 150, 315, 326, 330
 HEINE, Heinrich 275
 HEKMAN, Jelena 114
 HEKTOROVIĆ, Petar 399
 HELLO, Ernest 401
 HERGEŠIĆ, Ivo 21, 50, 60, 112, 205–217, 219, 222, 225, 230, 240, 241, 544
 HITLER, Adolf 188
 HOFMANNSTHAL, Hugo von 326
 HOLJEVAC, Željko 271
 HOMER 79, 87, 190, 296, 298, 319, 399
 HONDL, Stanko 211, 212
 HOOD, Robin 236
 HORACIJE, Flak Kvint 302
 HORVAT, Bernardina Franjka 319, 325
 HORVAT, Dragutin 393
 HORVAT, I. 313
 HORVAT, Josip 206, 219, 222
 HORVAT KIŠ, Franjo 399
 HORVAT, Krešimir 160
 HORVAT, Vladimir 15, 57, 58, 60, 500, 586
 HRANILOVIĆ, Jovan 101, 275–277, 399
 HRASTOVEC, Stjepan 313
 HRGIĆ, fra Ljubo; *vidi*: BOR, Hrvoje
 HRISTIĆ, Annie; *vidi*: CHRISTITCH, Annie

HRISTIĆ, Janie 367
 HRISTIĆ, Ljubomir N. 367
 HRISTIĆ, Nikola, brat Annie Christitch 367
 HRISTIĆ, Nikola, djed Annie Christitch 367
 HRVATINIĆ, Hrvoje Vukčić 555
 HUXLEY, Aldous 220–225, 566
 HUYSMANS, Joris – Karl 55, 142, 225

I

IGNACIJE, *sveti* 86, 254
 ILJADICA, Jerko 313
 ISUS KRIST 36, 38, 39, 132, 133, 139, 140, 143, 296, 314, 317, 319–323, 325, 327, 330, 336, 337, 341, 342, 349, 370
 IVAKIĆ, Joza 237
 IVANDA, Branko 2, 609
 IVANEK, Vilim 66
 IVANIŠIN, Nikola 172, 173, 178, 183
 IVAN PAVAO II., *papa* 333, 561
 IVIĆ, Nenad 95, 107
 IVIĆ, Pavle 193
 IVŠIĆ, *kapelan* 325
 IVŠIĆ, M. 317
 IVŠIĆ, Stjepan 209, 212

J

JAGIĆ, Vatroslav 9, 87, 116, 120, 554, 565
 JAKOVljeVIĆ, Ilija 220, 313
 JAKŠIĆ, Đuro 257
 JALOUX, Edmond 401
 JAMMES, Francis 55, 142, 357, 363, 364, 383
 JANKOVIĆ, Vladimir Velmar 255
 JAREB, Jere 285
 JELAČIĆ, Josip, *hrv. ban* 37, 118, 121, 128, 557
 JELČIĆ, Dubravko 14–16, 19, 20, 31, 47, 56, 59–61, 98, 100, 107, 111, 124, 127, 149, 168, 171, 182, 183, 187, 190, 201, 247–249, 251, 252, 271, 310, 351, 363, 366, 388, 409, 586
 JENSEN, A. 87
 JERKOVIĆ, Jovan 259, 263
 JEŽIĆ, Mislav 2
 JEŽIĆ, Slavko 5, 10, 12, 45, 46, 59, 127, 180–184, 244–246, 249, 251, 252, 401, 554, 565, 575
 JOHANNET, René 369

- JONKE, Ljudevit 195, 201
 JONJIĆ, Tomislav 280, 283, 287, 290
 JORGOVANIĆ, Rikard 399
 JOVANOVIĆ, Zmaj 257
 JOYCE, James 55, 222, 224, 225, 227, 228, 383
 JUDA 322, 323, 329
 JURICA, Neven 388
 JURINAC, Srebrenka 238
 JURIŠIĆ, Blaž 80, 81, 90, 285, 290, 397
 JURKIĆ, Štefa 245, 313
 JURKOVIĆ, Janko 297, 298, 399
- K**
- KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija, *fra* 49, 60, 108, 121, 143, 190, 193, 195, 296, 297, 399
 KALENIĆ, Vatroslav 194, 201
 KAMOV, Janko Polić 26, 172, 173, 180, 183, 298
 KARAČIĆ, Ante 313
 KARADORĐEVIĆ, Aleksandar I., *kralj* 72, 73, 77, 78, 367
 KARADORĐEVIĆ, Marija, *kraljica* 373
 KARADORĐEVIĆ, Petar 367
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 257
 KARANOVIC (DAJDIĆ), Lucija 33, 34
 KARLIĆ, Petar 87
 KARLIĆ, Virna 90
 KATIČIĆ, Radoslav 193, 194, 201, 578
 KATIĆ, Lovre 313
 KATIĆ, Milan 238, 239
 KAZNAČIĆ, Antun 118
 KEIGHLEY, William 236
 KERTÉSZ, Mihály 234
 KESTEZA, M. 236
 KHUEN-HÉDERVÁRY, Karoly 94, 99
 KINGSLEY, William 236
 KIPLING, Rudyard 360
 KIRIN, Vladimir 312, 586
 KLAIC, Adolf Bratojjub 200, 201
 KLARIĆ, Branko 313
 KLJAJO, Ivo 313
 KNIEWALD, Dragutin 70, 73, 335, 349
 KNIGHT, Eric 360
 KOKIĆ, Aleksandar 297, 298, 399
 KOLAR, Slavko 298
 KOLUMBO, Kristofor 401
 KOMBOL, Mihovil 10, 14–16, 19, 30, 49, 56, 59, 62, 94, 96–98, 100, 103, 106–108, 111, 116, 127, 149, 168, 183, 184, 188, 271, 273, 276, 295, 309, 310, 363, 398, 409, 554, 565, 573
 KOPREK, Ivan 15, 57, 60
 KORDIĆ, N. 313
 KORECKI, Samuel 87
 KORNER, Jeronim 297, 298, 313
 KORNGOLD, Erich Wolfgang 236
 KOROLIJA, Mirko 255
 KOROŠEC, Anton 72, 372
 KOS, Vinko 297, 298, 313
 KOSAK, Ivo 396
 KOSOR, Josip 181, 182
 KOŠČEC, Marinko 357, 363
 KOŠIĆ, mons. Vlado 553–555, 559–561, 569, 570, 587
 KOŠUTIĆ, Sida 55, 245, 296, 298, 303, 313, 376, 377, 380, 383, 397, 586
 KOVAČIĆ, Ante 172, 275, 296, 298, 300, 399, 557, 569
 KOVAČIĆ, Ivan Goran 297
 KOVAČIĆ, Vladimir 297, 298
 KOZARAC, Ivan 399
 KOZARAC, Josip 172, 195, 197, 198, 202, 203, 274, 296, 298, 305, 399
 KOZARČANIN, Ivo 219
 KRALIK, Richard von 54
 KRALJEV, R. 313
 KRALJIĆ, Josip 361–363
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 29, 38, 93, 96, 100, 103–105, 120, 123, 172, 296–298, 304, 399, 401
 KREK, Janez Evangelist 283, 284, 291
 KRISTOFOR (ili HRISTOFOR), *sveti* 134, 141, 145
 KRIŠKOVIĆ, Vinko 219
 KRIŠTO, Jure 63–65, 73, 281, 290
 KRIZMANIĆ, Anka 176
 KRKLEC, Gustav 13, 156, 176, 179, 181, 182, 399
 KRLEŽA, Miroslav 13, 19, 21, 25–30, 40, 46–49, 53, 55, 58, 60, 61, 112, 113, 123, 127, 149–170, 172, 175–183, 192, 205, 206, 239, 243, 244, 247, 250, 255, 256, 273, 288, 290, 298, 313, 315, 380, 383, 385, 388, 392, 562, 573, 581

KRNIC, Ivan 219
 KRŽANIĆ, Krsto, *fra* 397
 KUČERA, Oton 372
 KUČERA, supruga Otonova 372
 KUHAR, *slovenski svećenik* 345, 346, 372
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan 9, 118, 554, 565
 KULUNDŽIĆ, Josip 21, 156, 157, 179–182
 KULUNDŽIĆ, Zvonimir 72, 73
 KUMIČIĆ, Eugen 172, 274, 276, 277, 296, 298, 356, 399, 401
 KUNČEVIĆ, Ivica 250
 KUNDERA, Milan 243
 KUNIČIĆ, Jordan 71, 73
 KUPAREO, Rajmund 313, 314, 321, 325, 329, 330
 KURELAC, Fran 189
 KURTAGIĆ, Fadil 281
 KUZMIĆ, Ivica 553, 554, 559, 569

L

LAHNER, Juraj 325
 LAMARTINE, Alphonse de 101
 LANG, Fritz 233
 LANSON, Gustav 9, 10, 15
 LASIĆ, Hrvoje 315, 329
 LASIĆ, Stanko 25, 27, 28–30, 61, 123, 127, 150, 151, 155, 158, 166–168, 178, 182, 183, 288, 290
 LASTA, Petar 113, 127, 227, 388
 LAURENCE, Sterne 225
 LAV XIII., *papa* 63, 221
 LAWRENCE, David Herbert 222, 223
 LAZAREVIĆ DI GIACOMO, Persida 253, 580
 LEČEK, Suzana 280, 291
 LE FORT, Gertrud von 55
 LEHMANN, (Rudolf) John (Frederick) 225
 LEHMANN, Rosamond Nina 225
 LENDIĆ, Ivo 220, 223, 224, 297, 298, 313, 397, 399
 LESKOVAR, Janko 274, 296, 305, 399
 L'HERBIER, Marcel 233
 LHOTKA, Karmen 239
 LISINSKI, Vatroslav 238–241
 LIVADIĆ, Ferdo 211, 399

LONČAREVIĆ, Vladimir 10, 11, 15, 20, 38, 39, 45, 54, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 71, 73, 93, 94, 102, 107, 114–116, 123, 127, 144, 149, 154, 158, 168, 169, 187, 189–192, 201, 207, 235, 239, 278, 280, 288, 290, 307, 310, 313, 315–317, 320, 322, 325, 327, 329, 330, 337, 349, 351, 363, 370, 379, 382–384, 387, 407–410, 413, 500, 507, 561, 569, 570, 580, 581, 586

LONDON, Jack 360
 LORCA, Federico Garcia 274
 LUČIĆ, Krunoslav 309, 310
 LUETIĆ, Tihana 280, 290
 LUKAS, Filip 51, 59, 106, 285, 286, 290, 397
 LUKIN, Šime 334, 335, 349
 LUKŠIĆ, Irena 219
 LUMIÈRE, Louis 232

LJ

LJERMONTOV, Mihail Jurčević 101
 LJESKOV, Nikolaj Semjonovič 55
 LJUBIĆ, Lucija 307, 310
 LJUBIĆ, Šime 554, 565

M

MAAS, Arsen (MASOVČIĆ, Ante) 237
 MACAN, Trpimir 271
 MAETERLINCK, Maurice 274
 MAHNIČ (MAHNIĆ), Antun 54, 63–67, 72, 75–77, 244, 370, 403, 404
 MAIXNER, Rudolf 50
 MAJCEN, Vjekoslav 237, 388
 MAJER, Vjekoslav 297, 298, 399
 MALINAR, Antun 395, 398
 MANN, Thomas 24
 MANOJLOVIĆ, Gavro 212
 MANZONI, Aleksandar 125, 190, 297, 298
 MARAKOVIĆ, Anica 33, 34
 MARAKOVIĆ, Margita 33
 MARAKOVIĆ, Marija (Maša) 33, 34
 MARAKOVIĆ, Matija 33, 34
 MARAKOVIĆ, Milan 33, 34, 38, 369
 MARAKOVIĆ, Nikola 33–39, 42, 43, 52, 407
 MARAKOVIĆ, *ob.* 34, 585
 MARAKOVIĆ, Vjera Silvija, *vidi*: RICHTER, Vjera Silvija

- MARCH, Fredric 232
MARETIĆ, Tomo 194
MARGETIĆ, Anka, rod. KNIPL 39
MARGETIĆ, Karlo 39
MARGETIĆ, Marijana 160
MARHOLZ, Werner 294
MARIČIĆ, Veljko 238
MARIJANOVIĆ, Stanislav 578
MARIN, Adrian 174
MARINKOVIĆ, Dušan 90
MARINKOVIĆ, Ranko 230, 240, 241, 310
MARINOVIĆ, Ankica 90
MARITAIN, Jacques 294
MARITAIN, Raissa 294
MARJANOVIĆ, Branko 238
MARJANOVIĆ, Milan 237
MARKEŠIĆ, Ivan 63, 64, 73, 90
MARKOV, Matija 397
MARKOVIĆ, Franjo 87, 100, 101, 104, 116, 119, 120, 122, 124, 128, 296, 298, 399, 401
MARKOVIĆ, Zdenka 305
MARTIĆ, Anđelka 360
MARTIĆ, Grgo, *fra* 399
MARTINOVIĆ, Ivica 58
MARULIĆ, Marko 49, 89, 190, 192, 200, 243, 250, 297, 318, 320, 325, 399, 562
MASARYK, Tomáš Garrique 373
MAŠTROVIĆ, Tihomil 2, 6, 9, 15, 57, 60, 95, 98, 107, 108, 117, 184, 207, 269, 271, 377, 500, 553, 561, 565, 566, 569, 570, 575, 578, 579, 583, 586, 609
MATASOVIĆ, Josip 280, 291, 313
MATHIES, Paul de 340
MATIČEVIĆ, Ivica 149, 150, 158, 168, 180, 181, 184, 287, 290, 297, 322, 329
MATIČEVIĆ, Stjepan 212, 213, 392
MATIĆ, Tomo 5, 10, 554, 565
MATIĆ, Zdravko 65, 70, 73, 74
MATIJEVIĆ, Zlatko 63, 65–67, 69, 72, 74, 248, 284, 290, 291, 566, 579
MATKOVIĆ, Marijan 112, 205, 283, 290
MATKOVIĆ, Stjepan 65, 66, 74, 75, 279, 280, 287, 290, 291, 574, 579, 582
MATL, Josef 211
MATOŠ, Antun Gustav 26, 55, 124, 152, 172, 173, 180, 183, 193, 282, 283, 290, 296, 297, 382, 398, 399
MAUCH, Billy 236
MAUCH, William 236
MAUPASSANT, Guy de 300
MAURIAC, François 55
MAVER, Giovanni 211
MAŽURANIĆ, Fran 296, 298, 301, 377, 380, 399, 401
MAŽURANIĆ, Ivan 99, 100, 102–104, 116, 120, 122, 124, 172, 193, 199, 201, 300, 401
MAŽURANIĆ, Matija 401
McGOVERN, James J. 63, 74
McHUGH, Susan 352, 364
MEDEN, Ivan 355, 364
MEDINI, Milorad 554, 565
MEHEŠ, Mirko 388
MEHMED II. (OSVAJAČ) 39
MEIĆ, Perina 245–247, 249
MÉLIÈSE, Georges 232
MENČETIĆ, Ivan 85
MÉRIMÉE, Prosper 300
MERZ, Ivan, *blaženi* 5, 58, 70, 72–74, 138, 145, 203, 333–350, 360, 364, 372, 384, 561, 562, 570, 574, 582, 586
MESARIĆ, Kalman 181, 182, 219, 315, 319
MEŠTROVIĆ, Ivan 134, 135, 139, 140, 373, 398
MEŠTROVIĆ, N. 313
MEYER-FRAATZ, Andrea 227
MICHELANGELO BUONARROTI 25, 28, 83, 87, 156, 157, 181, 182
MICIĆ, Ljubomir 175, 176
MICKIEWICZ, Adam 100, 190, 296, 298
MIČIĆ, Serafin (pseud. Ljubo Zordan) 313
MIERKE, Vojtech 355
MIHAEL, *sveti* 134, 140
MIHAILOVIĆ, Draža 37
MIHANOVIĆ, Antun 104, 401
MIHANOVIĆ, Nedjeljko 132, 142, 144
MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 582, 589
MIHIČIĆ, Andro Vid 313
MILANJA, Cvjetko 98, 107, 128, 172, 175, 182–184
MILAT, Željko 239
MILČETIĆ, Ivan 554, 565
MILETIĆ, Jasmina 64, 74
MILETIĆ, Nikola 396
MILETIĆ, Oktavijan 238

MILETIĆ, Stjepan 122, 399
 MILIĆ 396
 MILIĆEVIĆ, Nikola 176
 MILKOVIĆ, Zvonko 399
 MILLE, Cecil Blount de 233
 MIŠKIĆ, Ilija 58, 388
 M. Ks.; *vidi*: KOŠČEC, Marinko
 MÖNCH, Walter 398
 MONTEVERDI, Claudio 305
 MOŽUHIN, Ivan 234
 MRZLJAK, Josip, *mons.* 377
 MUARDBEGOVIĆ, Ahmed 181
 MÜLLER, Petar 395
 MUNI, Paul 231
 MUSSET, Alfred de 297, 298
 MUŽIĆ, Ivan 67, 72, 74

N

NAGY, Božidar 58, 70, 74, 131, 144, 145,
 287, 291, 333–335, 349, 388, 561, 569,
 574, 579, 582
 NAMETAK, Alija 399
 NAPOLEON, Bonaparte 232
 NAZOR, Irma 142, 144
 NAZOR, Vladimir 40, 50, 55, 130–147, 162,
 172, 173, 208, 296, 297, 304, 310, 342,
 351–353, 355–365, 380, 383, 392–395,
 397, 398, 569, 574, 579, 585
 NEMČIĆ, Antun 297, 298, 305, 399
 NEMEC, Krešimir 169
 NEUBAUER, John 107
 NEWMAN, John Henry 221, 222
 NIELSEN, Aste 234
 NIETZSCHE, Friedrich 275
 NIGHTINGEL, Florence 231
 NIKČEVIĆ, Sanja 313, 314, 316, 321, 322,
 324, 329, 330, 574, 581, 582
 NIKOLIĆ, Vinko 51, 187, 190, 191, 201, 208,
 280, 289, 297, 298, 313, 399
 NIVEN, David 235
 NIZETEO, Antun 398
 n. n. [suradnik *Luči*] 281, 291
 NOBEL, Alfred 139, 140
 NORA, Pierre 79
 NOVAK, Grga 212, 213
 NOVAK, Slobodan Prosperov 49, 59, 128,
 183, 184, 205, 214, 215, 249–252, 271,
 560, 570, 575, 580

NOVAK, Vjenceslav 172, 182, 274, 296, 298,
 399
 NOVAKOVIĆ, Milica 118
 NOVOSEL, Stjepan 319
 NUČIĆ, Hinko 327
 NYARADI / NJARADI, Dionizije 71

NJ

NJEGOŠ, Petar II. Petrović 124

O

OBRADOVIĆ, Dositej 257
 OBRENOVIĆ, Aleksandar, *kralj* 367
 OBRENOVIĆ, Mihajlo, *knez* 367
 OBRENOVIĆ, Milan, *kralj* 367
 OGRIZOVIĆ, Milan 238, 239, 305, 399

P

PAFNUCIJE, *sveti* 317, 318, 323, 325, 331,
 332
 PALMOTIĆ, Junije 88
 PALMOVIĆ, Andrija 399
 PALJETAK, Luko 275, 276
 PALJUG, Mato 313
 PANZINI, Alfredo 294
 PASARIĆ, Josip 401
 PASTEUR, Louis 231
 PAŠČENKO, Jevgenij 265, 269–271, 573, 580,
 582
 PATAFTA, Daniel 284
 PAVELIĆ, Ante 187, 189–191, 206, 208, 306,
 307, 394, 395
 PAVELIĆ, Milan 46, 143, 187, 244, 318
 PAVEŠKOVIĆ, Antun 243, 580
 PAVIĆ, Armin 9, 87
 PAVLETIĆ, Vlatko 45, 60–62, 111–113, 119,
 128, 227, 363, 409
 PAVLIČIĆ, Pavao 565, 567, 579, 587
 PAVLOVIĆ, Cvijeta 58, 169, 227, 315, 326,
 330, 388
 PAVUNIĆ, Stjepan 317, 325
 PEDERIN, Ivan 273–276, 574, 582
 PÉGUY, Charles 357
 PEKLIĆ, Ivan 67, 74
 PELC, Milan 555
 PENAVIĆ, Tomica 313
 PERCY, Thomas 301

- PERIČIĆ, Helena 149, 169, 219–222, 224–227, 388, 566, 579
 PERILLO, F. S. 320, 330
 PERKINS, David 94–96, 107
 PERKOVIĆ, Luka 297, 298
 PEROVIĆ, Bonifacije 69, 75
 PEŠIĆ, Miodrag M. 261, 263
 PETERLIĆ, Ante 229, 230, 238, 240, 241, 388
 PETRAČ, Božidar 58, 112, 150, 158, 162, 167, 169, 327, 388
 PETRARCA, Francesco 190, 298
 PETRAVIĆ, Ante 48
 PETRINOVIĆ, Ivo 280, 290
 PETROVIĆ, Ilija M. 219
 PETROVIĆ, Rastko 259, 261–264
 PETROVIĆ, Svetozar 22, 30
 PIO XI., *papa* 69, 70, 72, 155
 PIZZARDO, Josip 70, 74
 PLATON 315, 330
 PLEMENČIĆ, Gordana 572, 575, 587
 POE, Edgar Allan 234
 POGGLIOLI, Renato 177
 POLIĆ KAMOV, Janko 26, 172, 173, 180, 183, 298
 POLJAK, Isidor 46, 244, 297, 298, 399
 POLJANSKI, Virgil 176
 POPIĆ, Veronika Mila 64, 75
 POPOVIĆ FILIPOVIĆ, Slavica 367
 POPOVIĆ, Zvezdana 373
 POSAVAC, Zlatko 61
 POSAVEC, B. 371
 POTOCKI, Waclaw 83
 PRANJKOVIĆ, Ivo 177, 182, 184
 PREGELJ, Ivan 24, 356
 PREMUS, *sudac* 394
 PRERADOVIĆ, Paula 115
 PRERADOVIĆ, Pavica 115, 118
 PRERADOVIĆ, Petar 11, 13, 14, 16, 19, 37, 55, 61, 93, 100–104, 106, 108, 110–129, 172, 189, 199, 236, 296, 297, 301, 303, 380, 383, 398, 399, 401, 408, 409, 581, 585
 PROHASKA, Dragutin 84, 87, 98, 107, 116, 128, 554, 565
 PROTRKA ŠTIMEC, Marina 79, 90
 PROTULIPAC, Ivan (Ivo) 70, 75
 PROUST, Marcel 162, 223, 225
 PRPIĆ, Tomislav 181
 PŠIHISTAL, Ružica 2
 PUCIĆ, Orsat 87
 PUHVEL, Jaan 268, 271
 PULJIZ, Luka 313
 PUNTIGAM, P. 371
 PUŠKIN, Aleksandar Sergejevič 100, 101
 PUTNIK, Vladana 369
- R**
- RABADAN, Vojmil 221, 223
 RABELAIS, François 173, 180
 RACINE, Jean 326, 399
 RAČIĆ, *obitelj* 140
 RADICA, Bogdan 256, 257, 263, 397
 RADIĆ, Antun 191, 305
 RADIĆ, Ignacij 63, 75
 RADIĆ, Stjepan 72–74, 190
 RADOEV IVANOV, Aleksandar 37
 RADOS, Zvezdana 149, 573, 581
 RAFAEL, *sveti* 140
 RAHTEN, Andrej 72, 75, 284, 291
 RAJAČIĆ, Josif, *patrijarh* 37
 RAKO, Biserka 285, 290
 RAKOVAC, Dragutin 305
 RAPACKA, Joanna 96, 107
 RATKOVIĆ, Risto 253
 R.B., *vidi*: BACALJA, Robert
 REGNER, Ema 118
 REINHARDT, Max 231
 RELJKOVIĆ, Antun Matija 195, 297, 399
 REMETA, Zvonimir 55, 313, 397, 399
 RENDIĆ, Ivan 79
 RENÉVILLE, ROLAND de 294
 RENOIR, Jean 235
 REŠETAR, Milan 554, 565
 REYMONT, Władysław Stanisław 287
 REZO, Vladimira 574, 582
 RIBAR, Ivan 395
 RIBARIĆ, Josip 138
 RICHTER, Branimir 33, 35, 39, 40, 390
 RICHTER, Darko 33, 35, 377, 378, 390, 554, 566, 568, 573, 575, 579, 581, 587
 RICHTER, Davor 35, 377, 378
 RICHTER, Franjo 35, 39, 40, 585
 RICHTER, Jasna 35, 40, 585

- RICHTER, *ob.* 398, 544
 RICHTER, Vjera Silvija 33–36, 38–40, 395, 396, 409, 585
 RICHTER, Željka 40
 RIMARIĆ VOLINSKI, Konstatin 313, 371
 RINUCCINI, Ottavio 305
 RISTIĆ, Dane 390
 RISTIĆ, Sofija 390
 RITIG, Svetozar 395
 RIZVIĆ, Muhsin 281, 290
 ROBUSTI, Jacopo; *vidi*: TINTORETTO
 RODIĆ, Ivan Rafael 369
 ROGULJA, Petar 64–66, 68, 70, 73, 75–77
 ROSANDIĆ, Dragutin 299, 308
 ROTHE, Wolfgang 274, 276
 ROŽIĆ, Ferdo 253, 313
 RUBINA, F. 313
 RUDOLF II., *kralj* 82
 RUKAVINA, Ivan 394
- S**
- SABIĆ, Marin 48, 399
 SABLJAK, Tomislav 353, 364
 SALTEN, Felix 360
 SAMARDŽIJA, Marko 193, 194, 200, 201
 SAPFA 302
 SAPUNAR KNEŽEVIĆ, Andrea 45, 51, 560, 573, 581, 582, 587
 SCHAUFF, Lina 118
 SCHEFFLER, Karlo 294
 SCHERER, Wilhelm 295
 SCHNÜRER, Gustav 81–83
 SCOTT, Walter 220, 225
 SEČKAR, Ivo 42, 247, 387, 388
 SEKULIĆ, Ljerka 184, 397
 SENC, Stjepan 324, 330
 SENKER, Boris 61, 315, 317, 318, 320, 322, 329, 330
 SHAKESPEARE, William 190, 231, 237, 297, 298, 304, 305
 SILI, Nenad 239
 SIMEONI, Rikard 309
 SIMIĆ, Novak 112
 SINCERUS 281, 291
 SIRE, James W. 314, 330
 SLAMNIG, Svevlad 288, 291
 SŁOWACKI, Juliusz 100
 SKOK, Joža 128, 387
 SKOK, Petar 391
 SKRAČIĆ, Jerko 313
 SLABINAC, Gordana 174, 184, 314, 330
 SLAVIČEK, Milivoj 190
 SMERDEL, Ton 206, 313
 SMITH, Anthony D. 79, 96, 107
 SOBIESKI, Ivan III., *kralj* 83
 SOFOKLO 297, 304
 SOFTA, Ivan 313
 SOLAR, Milivoj 309, 310, 314, 330
 SOLJAČIĆ, Marko 51
 SORKOČEVIĆ, Mara 86
 SORKOČEVIĆ, Niko 86
 SOROKIN, Pitirim 314, 330
 S. P. N.; *vidi*: NOVAK, Slobodan Prosperov
 SREBRNIĆ, Josip 71, 75
 SRKULJ, Stjepan 189
 STADLER, Josip 244
 STAHULJAK, Višnja 360
 STAMAC, Ante 103, 108
 STANČIĆ, Nikša 98, 108
 STANKOVIĆ, Marica 70, 75
 STANOJČIĆ, Živojin 259, 263
 STARČEVIĆ, Ante 190, 191, 282, 283, 290
 STARČEVIĆ, Mile 288
 STEINER, N. 234
 STEPANOVIĆ, Veljko 363
 STEPINAC, blaž. Alojzije, *kardinal* 409
 STOJANOVIĆ, Zora 52, 59
 STOROV, Branko 313
 STRATIKO, Ivan Dominik 82
 STRECHA, Mario 63, 75
 STRINDBERG, August 173
 STROSSMAYER, Josip Juraj 118, 121
 STROZZI, Tito 84, 181, 182, 237
 SUBOTIĆ, Nedjeljko 313
 SUDETA, Đuro 55, 383, 399
 SZABO, Đuro 305
 SWIFT, Jonathan 354
- Š**
- ŠAJIN, Ćiro Čičin 256
 ŠAKIĆ, Sanja 90
 ŠANJEK, Franjo 69, 75
 ŠARIĆ, Ivan 244

- ŠEGVIĆ, Cherubin 48, 313, 401
 ŠENOA, August 12, 25, 49, 60, 86, 87, 96, 97, 103–106, 108, 116, 127, 152, 189, 193–199, 201–203, 224, 225, 273, 275, 296, 297, 304, 399, 408, 544
 ŠENOA, Milan 399
 ŠESTAK, Ivan 15, 58, 60, 149, 168, 169, 315, 329, 330, 410
 ŠEŠERIN, Dijana 572, 575, 587
 ŠICEL, Miroslav 10, 16, 19, 46–50, 53, 59, 60, 98, 108, 128, 175, 182, 184, 387
 ŠIMETIN, Ivo 282, 291
 ŠIMIĆ, Antun Branko 13, 26, 156, 172, 175, 177, 179, 181, 182, 184, 399
 ŠIMIĆ, Stanislav 60, 222
 ŠIMRAK, Janko 67, 74
 ŠIMUNOVIĆ, Dinko 274–277, 298, 399
 ŠIROLA, Božidar 21, 318, 319, 323, 327, 398
 ŠIROLA, Mladen 237
 ŠIŠIĆ, Ferdo 66, 76
 ŠKARIĆ, Ivo 309, 310
 ŠKARPA, Cvjetko 313, 399
 ŠKRABALO, Ivo 229, 238, 240, 241
 ŠKRABE, Nino 315, 318, 320, 330
 ŠKREB, Zdenko 108, 184
 ŠKRIVANIĆ, Bernardin Nikola 64, 75, 282, 290
 ŠKVORC, Mijo 143
 ŠMÁLOV, Jozef Kútník 294
 ŠOP, Nikola 398, 399
 ŠPOLJAR, Branko 238
 ŠREPEL, Milivoj 9, 50, 116, 121, 122, 124, 128, 398
 ŠTADLER, *vidi*: STADLER, Josip
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 188, 201, 296
 ŠTOOS, Pavao 401
 ŠUBAŠIĆ, Ivan 283
 ŠUFLAJ, Milan 212
 ŠULENTIĆ, Zlatko 557
 ŠUMANOVIĆ, Sava 176
 ŠURMIN, Đuro 9, 96, 98, 212, 401, 554, 565
- T**
- TADIJANOVIĆ, Dragutin 126, 297, 298, 398, 399, 401
 TAGORE, Rabindranath 341
 TAINE, Hippolyte 95
 TALAJIĆ, M. 313
 TANOVIĆ, Muhamed 393
 TASSO, Torquato 20, 80, 83, 85, 87
 TATARIN, Milovan 410
 TENŠEK, Stanko 11, 16, 19, 45, 61, 62, 64, 75, 110, 114, 408, 409, 585
 TENŠEK, Tomislav Zdenko 64
 TERTULIJAN 324
 TESLA, Nikola 37
 THEODOROVICH von MALIGRAD, Johanna 33, 35
 TIČIĆ, Krešimir 325, 330
 TIECK, Ludwig 300
 TIJAN, Pavao 188, 201, 296, 391
 TINTORETTO 83
 TOLSTOJ, Lav Nikolajevič 172, 234, 274, 276, 397
 TOMA AKVINSKI 315
 TOMAC, Dragutin 222
 TOMA KEMPENAC 336
 TOMASOVIĆ, Jakov 355, 359, 364
 TOMASOVIĆ, Mirko 98, 103, 108
 TOMAŠIĆ, Stanko 152
 TOMIĆ, Josip Eugen 172, 399
 TORBARINA, Josip 219, 225
 TRBUŠIĆ, Željko 589
 TRIPALO, Miko 90
 TRNSKI, Ivan 118, 126, 128, 275–277, 401
 TRONTL, Stjepko 296, 298, 399
 TRUHELKA, Jagoda 397
 TURGENJEV, Ivan 300, 340
 TURKOVIĆ, Hrvoje 230, 240
 TWAIN, Mark 236
- U**
- UDATNY, Vladimir 295
 UJEVIĆ, Mate 50, 51, 59, 60, 94, 115, 127, 188, 190, 194, 197–202, 206, 253, 288, 295, 296, 391
 UJEVIĆ, Tin (Augustin) 167, 274, 296–298, 313, 398
 UNDSET, Sigrid 24, 55, 225
 URIEL, *sveti* 140
 USKOKOVIĆ, Milutin 253
 UZELAC, Milivoj 176
 UŽAREVIĆ, Josip 107

V

VAILLANT, André 211
 VALIDŽIĆ, Mirko 313
 VANIN, Miroslav 343, 344
 VASIĆ, *izdavač* 355
 VAUPOTIĆ, Miroslav 61, 112–114, 128, 388
 VEBER TKALČEVIĆ 401
 VELIKANOVIĆ, Iso 401
 VELIMIROVIĆ, Milutin 259, 260, 261, 263, 264
 VENNY 370
 VERLAINE, Paul 89, 399
 VERNE, Jules 225
 VERNEUIL, Henri 164
 VERŠIĆ, Marko 188
 VETRANOVIĆ, Mavro 318, 320, 325, 399
 VICAN, Dijana 2, 578
 VIDA, Marco Girolamo 88
 VIDIĆ, Robert 239
 VIDOVIĆ, Mile 71, 75
 VIDRIĆ, Vladimir 297, 298, 399
 VIJOLIĆ, Baltazar 313
 VILLON, François 190, 296, 298, 301
 VILOVIĆ, Đuro 46
 VINCE, Zlatko 194, 201
 VINCETIĆ, Luka 388
 VINKO PAULSKI, *sveti* 325
 VISKOVIĆ, Nikola 352, 364
 VITKOVIĆ, J. 313
 VLADISLAV IV., *poljski kraljević* 87
 VLAHO, *sveti* 88
 VLAISAVLJEVIĆ, Vlado 297, 298
 VODIČKA, Tomislav 2, 575, 578, 583, 609
 VODNIK, Branko 10, 87, 95, 98, 106, 108, 116, 119, 120, 122, 123, 125, 126, 128, 352, 355, 401, 554, 565
 VOJNOVIĆ, Ivo 13, 156, 172, 181, 255, 297, 298, 304, 305, 399
 VOLKOV, Alexander 234
 VRAZ, Stanko 100, 102, 104, 118, 119, 126, 296–298, 304, 399, 401
 VRBANEK, Josip 349
 VUČETIĆ, Stipe pl. 67

VUČETIĆ, Šime 112
 VUČKOVIĆ, Radovan 150, 169
 VUJNOVIĆ, Tomislav 239
 VUKOVSKI, Antun 322

W

WAGNER, Richard 275, 305, 341
 WALZEL, Oskar 294
 WEIS, Arthur C. 317
 WELLS, Herbert George 223, 225
 WERFEL, Franz 55, 274, 276, 383
 WIESNER, Ljubo 297, 298, 399
 WILSON, Edwin 325, 330
 WOLLMANN, Frank 211
 WOOLF, Virginia 220, 221–225, 227, 228, 566

Z

ZAHAR, Ivan 297, 298
 ZIMA, Dubravka 2, 578
 ZIMMERMANN, Stjepan 305
 ZNIDARČIĆ, Lav 72, 76, 284, 291
 ZOLA, Émile 287
 ZORANIĆ, Petar 297
 ZRINSKI, Nikola IV., *hrv. ban* 121, 557
 ZRINSKI, Nikola Šubić; *vidi*: ZRINSKI, Nikola IV.
 ZRINSKI, Petar 190, 193, 305, 339
 ZRINSKI SIGETSKI, Nikola; *vidi*: ZRINSKI, Nikola IV.
 ZUBAC, Ivan 64, 75
 ZULETA, Emilia de 274, 276

Ž

ŽAGAR, Mateo 107
 ŽANKO, Dušan 313
 ŽARKOVIĆ, A. H. 176
 ŽINIĆ, Ivo 553, 554, 557, 569, 570
 ŽIVKOVIĆ, Dragiša 353, 364
 ŽIVKOVIĆ, Katica 239
 ŽMEGAČ, Viktor 97, 108, 176, 179, 184
 ŽUŽUL, Ivana 95, 108

Kazalo

<i>Riječ urednika</i>	5
RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA	
<i>Tihomil Maštrović: Marakovićev prinos hrvatskoj književnoj historiografiji</i>	9
<i>Nina Aleksandrov-Pogačnik: Književnokritičke pretpostavke i postavke Ljubomira Marakovića</i>	19
<i>Darko Richter: Rodoslovno stablo Ljubomira Marakovića</i>	33
<i>Andrea Sapunar Knežević: Recepcija Ljubomira Marakovića</i>	45
<i>Zlatko Matijević: Ljubomir Maraković i politika hrvatskoga katoličkog seniorata (1912. – 1929.)</i>	63
<i>Valnea Delbianco: Ivan Gundulić u Marakovićevoj književnoj kritici</i>	79
<i>Dubravka Brunčić: Razmatranja Ljubomira Marakovića o hrvatskim pjesnicima XIX. stoljeća</i>	93
<i>Katica Čorkalo Jemrić: Petar Preradović Ljubomira Marakovića</i> <i>Rekapitulacija i reinterpretacija predmetne literature</i>	111
<i>Božidar Nagy: Ljubomir Maraković i Vladimir Nazor: korespondencija i recenzije</i>	131
<i>Zvezdana Rados: Marakovićeve prosudbe o Krležinu stvaralaštvu</i>	149
<i>Robert Bacalja: Marakovićeve ocjene hrvatskoga književnog ekspresionizma</i>	171
<i>Sanda Ham: Dvije Marakovićeve Žetve – 1941. i 1943.</i>	187
<i>Slobodan Prosperov Novak: Afera oko katedre poredbene književnosti (Što je istina o navodno neostvorenoj profesuri Ljubomira Marakovića na komparatistici Filozofskog fakulteta u Zagrebu godine 1936.?)</i>	205
<i>Helena Peričić: Ljubomir Maraković i britanska književnost</i>	219
<i>Antonija Bogner-Šaban: Ljubomir Marković – filmski kritičar</i>	229

<i>Antun Pavešković: Ljubomir Maraković u hrvatskim književnim povjesnicama</i>	243
<i>Persida Lazarević Di Giacomo: Ljubomir Maraković o srpskim piscima u listu Hrvatska prosvjeta</i>	253
<i>Jevgenij Paščenko: Marakovićevo sagledavanje kršćanskih odrednica u djelu Ivana Gundulića</i>	265
<i>Ivan Pederin: Ljubomir Maraković i Ante Cettineo</i>	273
<i>Stjepan Matković: Suvremenici Ljubomir Maraković i Mile Budak u bliskosti i razlikama</i>	279
<i>Miljenko Buljac: Spoznajne, psihološke i metodičke sastavnice Žetve, hrvatske čitanke Ljubomira Marakovića</i>	293
<i>Sanja Nikčević: Marakovićeva Pučka pozornica ili mala knjiga koja ruši zablude o prikazanjima</i>	313
<i>Božidar Nagy: Ljubomir Maraković – profesor i odgojitelj blaženoga Ivana Merza</i>	333
<i>Ana Batinić: Ljubomir Maraković o dvojici animalnih pripovjedača: Sivcu i Šarku</i>	351
<i>Darko Richter: Pisma Annie Christitch Ljubomiru Marakoviću – odsjaji katoličkog univerzalizma</i>	367
<i>Ernest Fišer: Osobna knjižnica Ljubomira Marakovića</i>	377
<i>Vladimir Lončarević: Novi prilozi za životopis Ljubomira Marakovića</i>	387

DODATAK

<i>Martina Čavar: Nacrt za životopis Ljubomira Marakovića</i>	407
---	-----

BIBLIOGRAFIJA LJUBOMIRA MARAKOVIĆA I LITERATURA O LJUBOMIRU MARAKOVIĆU

<i>Vladimir Lončarević: Bibliografija Ljubomira Marakovića</i>	413
<i>Martina Čavar: Kazalo imenā bibliografije Ljubomira Marakovića</i>	501
<i>Vladimir Lončarević: Literatura o Ljubomiru Marakoviću</i>	507
<i>Martina Čavar: Kazalo imenā literature o Ljubomiru Marakoviću</i>	545

ZNANSTVENI SKUP O LJUBOMIRU MARAKOVIĆU

Pozdravne riječi

<i>Tihomil Maštrović: Pozdravna riječ predsjednika Organizacijskoga odbora</i>	553
--	-----

<i>Ivo Žinić: Pozdravni govor sudionicima Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću</i>	557
<i>Ivica Kuzmić: Pozdravna riječ Znanstvenom skupu o Ljubomiru Marakoviću</i>	559
<i>Mons. Vlado Košić: Pozdravni govor sudionicima Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću</i>	561
Kronika znanstvenoga skupa	
<i>Lidija Bogović: Kronika Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću</i>	565
P r o g r a m Znanstvenoga skupa o Ljubomiru Marakoviću (Zagreb – Topusko, 25. – 26. travnja 2019.)	577
Popis slikovnih priloga	585
N a p o m e n a	589
Kazalo imenā	591

ZBORNİK O LJUBOMIRU MARAKOVIĆU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

Sv. 17.

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Tomislav Vodička, prof.

IZVRŠNI TAJNICI UREDNIŠTVA:

Martina Ćavar, prof.

Branko Ivanda, prof.

KOREKTURA:

Martina Ćavar, prof.

UDK KLASIFIKACIJA:

Ružica Grbešić, prof.

KAZALO IMENA:

Martina Ćavar, prof.

**PRIJEVODI SAŽETAKA
NA ENGLJSKI:**

dr. sc. Ana Batinić

RAČUNALNI SLOG:

Stjepan Ocvirk

TISAK:

Sveučilišna tiskara d.o.o.

Trg Republike Hrvatske 14, Zagreb

Tiskanje dovršeno u prosincu 2020.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001075929.

ISBN 978-953-7823-99-3

MARAKOVIĆ, Ljubomir, (Topusko, 17. lipnja 1887. – Zagreb, 22. veljače 1959.), istaknuti je hrvatski književni, kazališni i filmski kritičar i povjesničar. Studij slavistike i germanistike završio u Beču, a 1909. doktorirao temom o *Vili Slovinki* Jurja Barakovića. Kao pristaša hrvatskoga katoličkoga pokreta u Beču četiri godine uređivao katolički časopis *Luč*. Kao gimnazijski profesor službovao u Banjoj Luci i Zagrebu, dva desetljeća uređivao *Hrvatsku prosvjetu* a od 1941. urednik je za film, poredbenu književnost i teoriju književnosti u *Hrvatskoj enciklopediji*. Godine 1944. profesor na Visokoj pedagoškoj školi u Zagrebu, 1945. suspendiran kao profesor sa svih državnih učilišta, 1947. osuđen i zatvoren s dvogodišnjim gubitkom političkih prava. Od 1949. profesor na Interdijecezanskoj nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu.

Jedan od najutjecajnijih hrvatskih književnih i kazališnih kritičara između dvaju svjetskih ratova, te jedan od prvih hrvatskih filmskih kritičara. Objavljivao i veće sintetske prikaze, od kojih su osobito značajne njegove studije o književnom stvaralaštvu 1930-ih. Zagovarao književnost kršćanskoga katoličkoga nadahnuća tražeći u književnosti jedinstvo etičkih i estetskih načela. Upućen u zbivanja u svjetskoj literaturi, isticao vrijednost katoličkih pisaca, ali je objektivno prosuđivao i djela drugih pisaca.

Djela: *Nov život* (1910.), *Novi pripovjedači: kritičke studije i minijature* (1929.), *Pučka pozornica: bit i uspjesi nestručne pozornice* (1929.), *Hrvatska književnost 1860–1935: stilsko-razvojni pregled* (1936.). Priredio je antologije *Moderni hrvatski pripovjedači* (1934.) i *Hrvatska književna kritika* (1935.), a posmrtno mu je tiskana monografija *Petar Preradović* (1969.).

AUTORI PRILOGA:

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Robert Bacalja

Ana Batinić

Antonija Bogner-Šaban

Lidija Bogović

Dubravka Brunčić

Miljenko Buljac

Katica Čorkalo Jemrić

Martina Ćavar

Valnea Delbianco

Ernest Fišer

Sanda Ham

Mons. Vlado Košić

Ivica Kuzmić

Persida Lazarević Di Giacomo

Vladimir Lončarević

Tihomil Maštrović

Zlatko Matijević

Stjepan Matković

Božidar Nagy

Sanja Nikčević

Jevgenij Paščenko

Antun Pavešković

Ivan Pederin

Helena Peričić

Slobodan Prosperov Novak

Zvezdana Rados

Darko Richter

Andrea Sapunar Knežević

Ivo Žinić